

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent Format

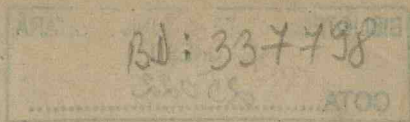
Nº Curent 25022 Format

Nº Inventar 5969 Anul

Secția Raftul

Ino. A. 5969 *fransa*

PENTRU CE S'AU RĂSCULAT ȚĂRANII

DE

RADU ROSETTI

Maistrul singur numai cu înțeleaptă grijă
Să spargă forma poate, când vremea îl imbie;
Dar e prăpad când însuș se smulge din robie;
În valuri de vâpae clocotitoare schijă.
Cu sguđuri cumplite de trăsnet se descarcă
Și azvârle casa'n aier cu tot ce-i iese'n drum,
Pe mii de guri vâpae scuipând tot iadul par'că,
Imprăstie peire și schimbă toate'n scrum.
Căci unde forțe crude lucrează'n neștiință
Nici o alcătuire nu poate lua ființă.

(Schiller, *Cântecul Clopotului*,
traducere de St. Iosif)

28946

**Donațiunea
ION BOGDAN**

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate Anonimă

1907

BIBLIOTECA UNIV. STATARĂ
BUCUREȘTI
COTA 25022

nr 222/26

1956

1961

SAU RASCUPLAT TARANII

RADU ROSETTI

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

B.C.U. Bucuresti

C28946

BUCUREȘTI

PRECVÂNTARE

Buna primire de care s'a bucurat volumul I din *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova* din partea publicului, a presei și a criticilor competiți, mă îndemnase, încă în cursul celor întâi săptămâni cari au urmat ieșirea acelei cărți de sub teascurile casei Socec, să-i dau de soție volumul I din *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Țara Românească*. Adunasem materialul aproape întreg și constatasem identitatea aproape desăvârșită a dezvoltării legăturilor dintre săteni și stăpâni în amândouă țările.

Izbuhnirea răscoalei țărănești din primavara trecută, care de altmintrelea nu m'a surprins de loc, m'a îndemnat să amân pe mai târziu complectarea celor privitoare la trecutul departat și, folosindu-mă de faptul că acel trecut în îbele țări a fost aproape identic, să pășesc la analiza împrejurărilor din veacul XIX cari, în unire cu cele mai vechi, au adus asupra țării furtuna care a zguduit astă primăvară până și temelile Statului Român.

Din nenorocire dacă adunasem materialul vechiu, aveam la dispoziție prea puțin material nou. A trebuit deci ca în scurtul timp dela Aprilie și până astăzi, să adun materialul, să redactez scrierea și s'o tipăresc; această grabă va lămuri multe omisiuni și multe slăbăciuni a cărții de față.

20 Dechemvrie 1906†

CARTEA I

DESPRE ORIGINILE CHESTIEI TĂRĂNEȘTI

CAPITOLUL I

DESPRE DREPTUL ROMÂNESC ȘI DECĂDEREA LUI

1. Dreptul românesc înainte de întemeierea Domniei în Moldova și în Țara Românească.

Documentele ni arată pe Români, în toate țările locuite de ei, trăind în sate, sub ocârmuirea unui obicei propriu al lor și foarte vechiu, numit *drept românesc*¹⁾.

Fiecare sat dispunea de o întindere de pământ, mai mică sau mai mare, care alcătuiă *hotarul* satului. Acest hotar eră presupus împărțit în fășii deopotrivă, corespunzând fiecare casei unuia din gospodarii cari alcătuiău satul și numite în Moldova *jireabii*, iar în Țara Românească *delniți*²⁾.

Se pare însă că de obicei, la întemeierea fiecărui sat, numărul jireabiilor în cari se împărția hotarul eră mai mare decât acel al gospodariilor cari descălecase satul.

Casa, grădina, toate sădirile și locurile de arătură a fiecărui gospodar erau privite ca posesiuni particulare ale sale. Rămășița jireabiei: fânețe, imașuri, (islazuri) și păduri erau privite ca făcând parte din bunul obștesc al așezării. Este de crezut că fiecare gospodar cosia totdeauna acelaș fânaț care, după ridicarea fânului sau îngrădirea lui, reintră în pășunea obștească³⁾.

1) *Pământul, Sătenii și Stăpânii* în Moldova, p. 24 sq.

2) *Ibid.*, 78 sq.

3) *Ibid.*, *ibid.*

Numărul gospodarilor din cari se alcătuiă un sat eră obișnuit mic; întinderea hotarului, mică în văi, creștea în regiunea de dealuri pentru a deveni mare în partea munților¹⁾.

Jireabiile a căror întindere am putut-o statornici variază dela 20 fălci la Lățcani (Suceava), pe șesul Moldovei, la 65 fălci la Silișău (Dorohoi), în regiunea de dealuri²⁾.

Satul alcătuiă o *judে্‌jie* ocărmită de o căpetenie purtând numele obșteșc de *judে্‌j*, iar județii se deosebiau în *oneji*, *juzi* și *vatamani*.

Cnejii erau niște județi ereditari, adică ai căror urmași își împărțiau județia părinților lor deopotrivă între ei, fiecare dintr'înșii, fie băiet fie fată, ocărmuin³⁾ numărul de săteni ce căzuse pe partea lui. Cnejii alcătuiău o casă nobiliară, cel puțin tot atât de veche ca și neamul românesc³⁾.

Juzii erau județi vremelnici⁴⁾, aleși sau numiți, iar vatananii, după toate probabilitățile niște dirigători însărcinați de cnejii cari dispuneau de mai multe județii, să ocărmuiască acele în cari nu-și aveau așăzarea.

Județul judecă singur pricinile obișnuite dintre sătenii din județia lui, îi povățuiă în vreme de rășboiu și strângeă birul cūvenit stăpânirii.

În schimbul acestor însărcinări: 1) ei aveau singuri drept să țină moară și crășmă pe hotarul satului; 2) luau a zecea din tot rodul pământului, precum și o parte din sporul stupilor; 3) aveau drept la trei zile de *slujbă* (lutru) din partea fiecărui sătean; 4) primiau dela fiecare gospodar câte un *poclon* la Paști și altul la Crăciun; 5) erau probabil scūtiți de plata birului⁵⁾.

Sătenii erau oameni absolut liberi, putând să se mute ori unde și când li veniă la socoteală⁶⁾.

Pe lângă cnejii (nobilimea) și săteni (poporul), mai eră o clasă, pe atunci puțin număroasă, de locuitori ai satelor cari se

¹⁾ *Ibid.*, p. 107 sq.

²⁾ *Ibid.*, p. 96.

³⁾ *Ibid.*, p. 23 sq.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 153.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 116.

⁶⁾ *Ibid.*, p. 22.

numiau vecini. Ei erau mai cu samă prinși de războiu, aduși de cneaz după vreo excursiune în țările megieșite, așezați și căsătoriți cu Românce din sat. Ei se deosebeau de ceilalți săteni prin faptul că nu se puteau muta din așzare și că erau datori să facă neasemănat mai multe zile de slujbă decât sătenii liberi. Este de observat că numai urmașii bărbătești ai vecinilor urmau condițiunea părinților lor: fetele vecinilor erau cu desăvârșire libere ca și soțiile lor. Cu vremea, pe lângă prinșii de războiu, mai căzură la vecinătate și mulți Români cari instrăinau parte din libertatea lor de bună voie, spre a scăpa de vreo nevoie ¹⁾. (*Savelski*)

Ca și sătenii slobozi, vecinii stăpâneau, în hotarul așezării, fie care jireabia lui sau partea lui de jireabie în aceleași condițiuni ca cei dintâi.

Românii din Moldova și din Țara Românească, înainte de întemeierea Principatelor, erau grupați pe ținuturi, alcătuind incheșări de state cu totul rudimentare. În capul ținuturilor erau Voevozi, probabil aleși, a căror autoritate va fi fost efectivă numai în caz de războiu ²⁾.

Este vederat că, dată fiind bogăția pământului nostru, față cu dispozițiile obiceiului românesc, starea țărănimii care alcătuiă obștia neamului nu putea să fie decât din cele mai mulțămitoare.

Românii erau atunci un popor care se îndeletnicia mai cu samă cu creșterea vitelor și cu acea a albinelor. Pe partea în devălmășie a jireabiilor, care alcătuiă aproape totalitatea hotărului, turmele lor găseau o hrană imbielșugată. Pe țarina d'împrejurul satului, împărțită în pământuri sau pogoane, semănau meiul și grâul trebuitor pentru hrana lor, orz și ovăs pentru nutrețul cailor mai de soiu. Dijma din fân și din pâne care o dădeau județului alcătuiă o parte neînsemnată din roadă care nu putea să li se pară împovărătoare nici într'un an bun nici într'un an rău.

Raportul dintre pământ, sătean și stăpân eră acel firesc; sătenii, obștia neamului, cari munciau pământul cu mă-

¹⁾ *Ibid.*, p. 269.

²⁾ *Ibid.*, p. 44 sq.

nile lor, se folosiau de aproape întreaga întindere și întreaga roadă a hotarului aşezării. Clasa ocârmuitoare se folosiă numai de o neînsemnată parte din prisosul de pământ rămas după indestularea trebuinților obștei, de a zecea parte din roadă pământului, de cele trei zile de slujbă, de venitul morii și de acel al crâșmii.

Este vederat că în asemeni împrejurări nu putea să aibă ființă antagonism între sătean și județ: interesul unuia eră și interesul celuilalt. Județul eră folosit când erau ocupate cât mai multe jireabii, ca să poată lua dijmă cât mai multă spre a putea umplea cu pâne gropi cât de mari, ca să strângă dela moară vamă cât mai multă și ca să poată hrăni, cu zecimea fânului, vite cât de multe. El nici nu gândiă să facă plugărie întinsă pe seama lui, căci n'ar fi avut cui să vândă pânea ce ar fi scos-o din pământ.

Cnejii ieșise din sânul poporului; în acele vremuri primitive diferențierea între ei și popor nu apucase să se facă în chip simțitor. Județ și sătean se treziau împreună în satul în care moșii și strămoșii lor trăise împreună. În decursul vieții, ei împărtășiau aceleași nevoi și aceleași bucurii. În creșterea lor singura deosebire eră că copiii județului nu erau deprinși să muncească pământul cu mâna lor. Portul eră acelaș, hrana aceeaș, acea a județului fiind numai mai imbielșugată; casele lor se deosebiau numai prin mărime. Petreckerile lor erau aceleași: vânatul și cheful.

În asemenea împrejurări, relațiile dintre ei nu puteau să fie decât bune, dreptatea care o făcea județul putea să fie uneori brutală, dar nu aveă cum să stârnească nemulțămiri mari. Românimea de rând eră alcătuită din oameni prea voinește crescuți în slobozenie, prea viguroși pentru ca județii să-și fi putut permite să-i calce și să-i desbrace pe nedrept.

Acest regim, adevărat veac de aur pentru țărănime, rămase aproape neschimbat și în vremea stăpânirii Pecenegilor și a Cumanilor cu prohodul ei de jafuri, de siluiri și de pustiiri. Însă în veacul XIII, sub jugul cumplit al Tătarilor, cu sistemul lor de biruri grele, pentru cari erau răspunzătoare căpeteniile neamurilor supuse, nu încape indoială că puterea cnejilor, care fură fără indoială însărcinați cu strângerea acelor biruri, a tre-

buit să crească foarte mult, accentuând diferențierea între ambele clase. Eră firesc că ei să înceapă a abuză de creșterea acestei puteri și n'ar fi de mirare dacă de pe atunci s'ar fi pornit inimă rea între sătean și cneaj.

2. Intemeierea Domniei în Țara Românească și în Moldova și înrâurirea ei asupra dreptului românesc.

Intemeierea Domniei atât în Țara Românească cât și în Moldova n'a fost urmarea unei cuceriri ci, în amândouă cazurile, o acțiune de închegare a ținuturilor românești răslețe cuprinse în fiecare țară.

Această acțiune de închegare a fost săvârșită, în Țara Românească de Basarabii vasali ai Craiului unguresc, cu voia suveranului lor, sub stăpânirea căruia aduceau ținuturi noue. În Moldova, ea o fost săvârșită de un supus al coroanei ungare, de Maramureșanul Bogdan, dar împotriva voinții Craiului Ludovic, rupând de sub ascultarea lui mai multe ținuturi românești și după lupte învierșunate dar biruitoare.

În amândouă cazurile întemeietorii puteau izbuti numai câștigând și păstrând întreagă iubirea nouilor lor supuși și, spre a ajunge la acest sfârșit, ei trebuiră să se ferească de a se atinge, câtuș de puțin, de obiceiul care ocârmuia legăturile dintre pământ, săteni și județ.

Documentele veacurilor XV, XVI și XVII ni dovedesc că întemeierea Domniilor nu aduse nici o știrbire vechiului obicei al neamului. Sătenii urmară să se folosească de partea de căpetenie a hotarului așezării în schimbul dării de a zecea și a slujbei, iar cnejii rămaseră nesupărați în județiile lor.

Satele cari nu erau ocârmuite de cneji ci de județi vremelnici, aleși de locuitori sau numiți de sfaturile târgurilor în a căror ocol se aflau, fură privite ca fiind sub județia Domnului și luară denumirea de *sate domnești*. Domnul numia județii însărcinați să le ocârmuiască pe viață¹⁾ sau în chip vremelnic,

¹⁾ Cunosc o singură hărăzire de județie pe viață în Moldova (V. Pământul, Sătenii și Stăpânii, I, p. 143, nota 1); în Țara Românească însă cazurile de asemenea natură au fost mai dese.

sau dăruia județia lor pe vecie acelor cari îi adusesese slujbe sau cari câștigase favoarea lui. Pământul nelocuit fu privit ca fiind al Domnului. El hărăzia acelor pe cari voia să-i favorizeze, în acele locuri *pustii*, hotare spre a înființa sate cu dreptul de județie ereditară ¹⁾).

Județiile în vechime nu se puteau înstrăina: ele rămăneau legate de neamul întemeietorului ²⁾).

Atât înainte de întemeiere cât și imediat după dânsa, nu avea ființă în țările noastre nici un drept scris. Dacă este sigur că Domnii au întărit cnejilor din Țara Românească și din Moldova județiile lor, este tot atât de neîndoielnic că nu au fost întăriri deosebite și scrise ci o măsură obștească și neserisă.

Întăile acte scrise interne sunt dela sfârșitul veacului XIV pentru Moldova, dela începutul celui următor pentru Țara Românească. Cele mai multe din ele sunt acte de *întărire* a județiilor în ființă. Actele de *danie* de județii sunt cu mult mai puține, ceea ce alcătuește o dovadă că, la întemeiere, cele mai multe așezări aveau ființă și erau ocărnuite de cneji ³⁾).

Se dovedește prin acte precise și neîndoielnice că Domnii prin *uricile* lor, nu hărăziau nici odată proprietatea ci numai *județia* unui sat: adică dreptul de a lua de a zecea, de a se folosi de slujbă, de venitul crășmei, de acel al morii, de jireabiile neocupate, precum și dreptul de a judeca pe săteni ⁴⁾).

După întemeiere, Domnii începură a întări, nu numai împărțiri și dăanii, dar chiar și vânzări de județii.

Faptul că dreptul județului deveni un drept scris pe când acel al săteanului rămase nescris și acel că Domnii hărăziau sau întăreau prin urice județiile „cu tot hotarul“, adesea repetite pentru acelaș sat, au dat naștere concepțiunii greșite, că județul avea un drept de stăpânire superioară asupra întregului hotar al satului ⁵⁾).

Această concepțiune greșită a mai fost întărită prin faptul că județii au început a vinde, cu întărirea Domnilor, bucăți din

¹⁾ *Ibid.*, p. 130 sq.

²⁾ *Ibid.*, p. 120 sq.

³⁾ *Ibid.*, p. 132 sq.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 144.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 205.

hotarul județiilor lor. Bucățile astfel vândute alcătuiau bineînțeles prisoase, neocupate de săteni și necultivate, dar totuși, hotarul fiind al așezării, aceste vânzări alcătuiau un abuz și acel abuz se întăria de Domnie¹⁾.

Inchiptuirea greșită a unui drept de stăpânire mai înaltă al județului fu mai cu samă întărită în urma pustiirilor suferite de țările noastre din pricina războaelor interne și externe, și chiar din acea a neconținutelor năvăliri tătarești.

La fiecare războiu sau năvălire, satele lovite de dușmani erau distruse cu desăvârșire, acei locuitori cari nu apucau să fugă și să găsească adăpost în munți și păduri erau măcelăriți sau robiți.

La potolirea furtunii se vedeau goluri cumplite în populațiunea țării: numărul jireabiilor pustii întrecea în multe locuri pe acel al jireabiilor locuite. Eră deci lucru firesc ca, nemai ținând seamă de împărțirea în jireabii, populațiunea să părăsească pământurile mai slabe pentru a ocupa acele mai bune, rămase fără ocupant, atât pe hotarul propriu cât și pe hotar străin²⁾.

Pentru a reîmpopula sate pustii și pentru a întemeia sate noue, se recursese dela început la colonizare cu oameni de peste hotare. Spre acest sfârșit Domnul hărăzia județului locului ce eră a se coloniza, un privilegiu prin care scutea de bir, pe un oarecare număr de ani, colonii ce județul avea să-i aducă.

Populațiunea rămasă în satele găsite în ființă la întemeierea Domniei, păstră din moși și strămoși, tradițiunea că hotarul pe care locuia și pe care se trezise eră al ei. Dreptul ei asupra lui eră, în mintea lor, firesc.

Dar atât oamenii aduși pentru a întemeia *slobozia* cât și acei ce părăsise vechile lor sălașe, găsaiu, la sosirea lor, hotarul stăpânit de acel care-i adusese și care-l împărția între dânșii. *Ei descălecau pe hotarul altuia.* Așezarea se făcea, într'adevăr pe temeiul obiceiului românesc dar, dela început, li se întipăria în minte faptul că dreptul stăpânului eră mai vechiu decât acel câștigat de săteni prin faptul așezării lor³⁾.

1) *Ibid.*, p. 162.

2) *Ibid.*, p. 206 sq.

3) *Ibid.*, p. 209.

Însă pământ era mult și populația scădea din zi în zi: *omul* care muncia pământul, care aducea *stăpânului* (așa se numea acuma județul) a zecea din roada pământului, parte din sporul stupilor, vamă dela măcinat și venit din crășmă, mai făcându-i și slujba legiuită, avea o valoare neprețuită. Fără el pământul nu prețuia nimic, căci nu aducea nici un venit. Era firesc ca el să fie cruțat și ca stăpânii să nu se gândească a-i răpi ceva din drepturile ce le posedă pe temeiul obiceiurilor strămoșești.

Dreptul de folosință al săteanului asupra hotarului așezării în care locuia rămase neștirbit.

Până la sfârșitul veacului XVII vedem că hotarul satului este privit ca aparținând obștiei locuitorilor aceluia sat. Nu numai că documente domnești ni arată că, pentru încălcarea hotarului unui sat, se judecă cu megieșul cotropitor, nu județul aceluia sat, ci obștia locuitorilor, dar Pravilele lui Vasile Lupu și Mateiu Basarab, cele mai vechi legiuri scrise ale țărilor noastre, nu cunosc pricini de hotare între județe sau stăpâni ci numai între sate¹⁾.

Dacă concepțiunea unei stăpâniri mai înalte a județului asupra hotarului se introdusese, paralel cu dispozițiile de mai sus și în cele două vechi Pravili, vedem totuși această stăpânire mai înaltă încătușată cu desăvârșire prin dispoziția articolului 22 din cartea II, Pricina I, a Pravilei care hotărăște că:

„Partea aceluia ce seamănă pre locul altuia, de va fi sămânța lui și cu toată cheltuiala, sunt a lui 9 snopi și aceluia ce au dat pământul un snop, iar cela ce va împărși într'alt chip este blăstămat de Dumnezeu“.

Populațiunea rărindu-se, vedem lăindu-se din ce în ce mai mult obiceiul ca țăranul român să are, să semene, și să cosească, pe hotar străin, aproape ori unde îi venia la socoteală, dând în schimb a zecea din roada.

Avem vederat a face aici cu un obicei vechiu, cu o credință înrădăcinată, dată pe față în chip atât de lapidar și de drastic prin poezia noastră populară:

¹⁾ *Ibid.*, p. 216.

„Ce poiene măi Păune?

„Ce fânațe mă nebune?

„Doar pământul nu-i al tău,

„Nici al tău nu-i nici al meu

„Ci-i tot al lui Dumnezeu“¹⁾

Antagonism între sătean și stăpân pentru dreptul de folosință al hotarului aşezării n'a existat în tot timpul Domniei pământene, el s'a născut numai la sfârşitul Domniei fanariote.

Primul antagonism între stăpân și satean s'a născut într'a-devăr în timpul Domniilor pământene, dar el a avut cu totul alte pricini.

Mă voiu ocupa de el îndată ce voiu fi expus transformarea ce s'a operat în clasa stăpânitoare, adică în cea a cnejilor, în urma întemeierii Domniei.

3. Înfrâurirea întemeierii Domniilor Țării Românești și a Moldovei asupra clasei cnejilor.

Întemeierea Domniei înseamnă întemeierea unei puteri centrale care dispensa dreptatea și împărția favorurile. Spre a se apăra de pretențiile unui dușman, spre a-și vedea judecata pornită hotărâtă după dorința lui, spre a căpăta o direcție care să-i aducă cinste și folos, ca să-și mărească puterea și veniturile, cneazul trebuia mai întâiu acuma să câștige favorul Domnului sau a acelor cari trăiau pe lângă Domn. Orizontul se lărgise în chip simțitor: de unde până atunci vederea lui era mărginită la ținutul în care se trezise, ea acuma cuprindea țara întregă.

Întâmplările din toate zilele din satul lui, cele din ocolul care cuprindea satul, pierdură mult în importanță față de altele cari se petreceau pe o scenă mai largă. El începă să-și părăsească satul năzuind spre Curte pentru a obține vre-o direcție mai mică sau mai mare, spre a-și face acolo prieteni, spre a se apropia de Domn.

La Curte se găsi în atingere cu oameni cari, în urma că-

¹⁾ V. Alexandr., *Poezii Populare*. (Vidra) p.

lătoriiilor în țări străine, sau prin atingerea deasă cu străinii veniți la Domn, își schimbase haina și chiar întru câtva vorba și traiul. În curând începea și el să ieșă haine străine, să ducă un traiu cu totul deosebit de acel de care avuse parte până atunci. Căpătă o diregătorie care-l trimetea poate într'un colț depărtat al țării. Dacă îi mergea bine și se îmbogăția, dobândia alte sate: întâmplările din satul în care se născuse când veniau la cunoștința lui, aveau acuma pentru dânsul un interes neînsemnat: sate avea mai multe în cari se petreceau împrejurări la fel și intrigile dela Curte sau vânarea vre-unei afaceri grase îi dădeau destul de gândit. Apoi războaiele necontenite și schimbările de Domn alcătuiau necontenite prilejuri de procopsire sau de nenorocire. Unde mai avea el acuma vreme să se gândească la cele ce se petreceau în satul unde copilărise! Lăsase el doară acolo un vataman în care avea toată încrederea și care-i aducea sau îi trimetea un venit mulțămitor.

Astfel, din generație în generație, cnejii cari dela întemeiere ocupase diregătoriile înființate de Domnie și cari diregătorii se înmulțiau din zi în zi, se deosebiră din ce în ce mai mult de popor.

Acei din Țara Românească adoptară haina ungurească și traiul lor se aseamănă din zi în zi mai mult cu acel al nemeșilor din Ungaria, acei din Moldova își însușesc din ce în ce mai multe obiceiuri polone. De oarece numai ei împărțiau între ei diregătoriile sau *boierii*, obștia lor luă numirea de *boierime*.

Contactul cu țărănimea îl pierdeau din zi în zi mai mult; traiul, obiceiurile, interesele, toate se deosebiră și hogașul între boierime și popor deveni pe zi ce merge mai mare. Eră de altmintrelea lucru firesc că clasa stăpânitoare care avea puterea și averea să se simtă atrasă de lucruri și obiceiuri venite din țări mai culte.

Este vederat că contactul boierimii cu țărănimea devenind tot mai slab, cea dintăiu să-și facă din ce în ce mai puține scrupule de a abuză de puterea ei.

În întâia perioadă a Domniei pământene și mai ales în Domniile lui Alexandru cel Bun, a lui Ștefan cel Mare, a lui Bogdan Chiorul și a lui Petru Rareș în Moldova, în acele ale lui Alexandru Basarab și Mircea Cel Mare în Țara Românească,

abuzul era îngreuiat atât prin faptul că acești Domni țineau frânele puterii strânse în mâinele lor înțelepte și puternice cât și prin acel că, în inima tuturor, predomină dorința de a apăra neatrănarea țării împotriva dușmanului de din afară, ceea ce nu se putea face fără ajutorul unei țărănime puternice și voinice. Dar cu începere de întâia jumătate a veacului XVI în Țara Românească și a doua din acelaș veac în Moldova, grija apărării țării nu mai aveă ființă, căci ea fiind robită de Turci, aveă să fie apărată de Impărăție. Iubirea de țară pierise în boierime fiind cu desăvârșire înlocuită prin iubirea de dobândă. Iar Domnii vremelnici și nemernici lăsau boierii să se îmbogățească după plac spre a fi la rândul lor îngăduiți să rămăie pe scaun vreme cât mai îndelungată.

Dacă Turcii căutau neconținut prilej să schimbe Domnii pentru a pune mâna pe pocloane bogate la fiecare schimbare și a urcă birul, boierii erau veșnic gata să li deă asemenea prilejuri prin intrigile și pârele lor neconținute, cei fără slujbe pentru a încăpea în vre-o diregătorie, iar cei cu slujbe pentru a căpătă altele mai mari.

Nestatornicia Domniei eră, pentru cei bogați și puternici, cel mai puternic îndemn de a se îmbogăți prin toate mijloacele, nefiind cine să-i țină în frâu.

În aceste două veacuri începuse a se face o diferențiere chiar între boieri, unele neamuri ținând în curs de mai multe generații tot slujbe mari și folositoare, sau prin căsătorii fericite izbutind să adune sate multe în aceeaș mână, se ridicase peste ceilalți. Alții rămăsese pe loc sau chiar scăzuse la răzășie.

La acele neamuri cari izbutise să se ridice peste celelalte, veniră în cursul veacului XVII să se adaoge un număr de familii grecești, mai ales țarigrădene, cari prin căsătorii cu fete bogate de boeri mari, se amestecară cu cele dintăiu și alcătuiră ceea ce, în cursul celor două de pe urmă veacuri, se numi *boierimea cea mare*.

Celelalte neamuri, căzute la răzășie, alcătuiră boierimea cea mică, compusă aproape cu desăvârșire din familii autohtone, din cari unele erau cunoscute încă dela întemeierea Domniei, ocupase într'o vreme slujbe mari, dar scăpătase.

Boierimea cea mare eră mult mai număroasă în Moldova decât în Țara Românească.

Boierimea Moldovei tindea să se asemene din ce în ce mai mult cu nobilimea polonă dela care luase hainele și multe obiceiuri; boierimea munteană se asemănă mai mult cu noblimea ungară când, în a doua jumătate a veacului XVII și mai ales după întemeierea Domniei fanariote, sub influența turco-bizantină ea luă un caracter cu totul oriental, împrumutând dela Turci hainele și unele obiceiuri, iar dela bizantini limba și caracterul.

Boierul moldovan sau muntean din veacul XVIII este prea adesea un Oriental afemeiat, prefăcut, trufaș cu cei slabi și smerit cu cei puternici și care are două îndeletniciri de căpătenie: intriga și vânarea banului.

Au fost fără îndoială printre dâșii oameni de bine în toată puterea cuvântului, iubitori de țară, drepți, blânzi și darnici cătră cei nevoieși, ocrotitori ai poporului, disprețuitori de primjdie, nelacomii, dar aceștia alcătuiau excepțiunea, obștia aveă din nenorocire însușirile potrivnice.

Intre țăran și boier, mai ales cel mare și bogat, eră acum o prăpastie, se poate zice că ei alcătuiau două neamuri deosebite, vorbind fiecare altă limbă, purtând alte haine, trăind altă viață. Cu desăvârșire străin de sătean, trăind cea mai mare parte a vieții sale în Iași sau în București, lângă Domnia împărțitoare de favoruri, boierul cel mare sau nu-i mai cunoștea nevoile sau nu-i mai păsă de ele. Il priviă ca pe o ființă cu totul inferioară și căută să scoată din el tot folosul ce-l putea scoate. Numai cei mai deștepți din ei se îngrijiau ca acestui izvor de bogăție pentru ei și pentru Domnie să i se lase destulă hrană spre a-și urmă mai departe viața. Iar numărul acelor cari priviau pe săteni ca frați mai mici și mai slabi de acelaș sânge și cari aveau într'adevăr durere de ei eră cu totul neînsemnat.

Boierimea cea mică care, în parte, trăiă la țară, aproape de sătean, nu se înstrăinase de el, avea cu dânsul multe puncte de atingeri, împărțiă din nevoile și năzuințele lui. Dar sărăcia, și reaoa pildă venită de sus îi ațâta prea adesea lăcomia și-i inaduşiă scrupulele ce putea să le mai aibă.

S'apoi țărănimea eră fără mijloace de apărare față de stăpâni și în multe cazuri, chiar și cei mai buni din aceștia abu-

zau numai fiind că aveau puterea să abuzeze. Repet ce am zis aiurea¹⁾:

„Orice clasă care se deosebește de obștie prin faptul că deține în mâinile ei o putere mai mare decât acea obștie, tinde să abuzeze de puterea ei. Și această tendință se vedește prin fapte abuzive cari sunt în raport invers cu gradul de cultură și de creștere al clasei privilegiate, cu bunătatea și eficacitatea legilor și, mai cu seamă, ca spiritul și puterea de rezistență a obștiei.

„În Moldova cultura clasei stăpânitoare eră aproape nulă și creșterea ei perversă, legile slabe și neaplicate, iar poporului smerit și robit nici nu-i trecea prin gând să stea cu bărbăție împotriva celor mari. În asemeni împrejurări și față cu pilda ce venia dela Domnie, abuzurile boierimii nu pot fi privite decât ca urmări firești ale împrejurărilor politice în cari se află țara. Orice altă clasă stăpânitoare de orice neam, dacă ar fi avut parte de creșterea, de lipsa de cultură și de puterea boierimii noastre și dacă s'ar fi găsit în aceleași împrejurări politice, tot ca dânsa s'ar fi purtat“.

¹⁾ *Ibid.*, p. 370.

CAPITOLUL II

DESPRE PRICINILE DE NEMULȚĂMIRE ÎNTRE SĂTENI ȘI STĂPÂNI ȘI URMĂRILE LOR

1. Întăia pricină de dușmănie între sătean și stăpân. Incercarea de robire.

Am vorbit mai sus de sătenii cu libertate limitată numiți *vecini*, cari nu se puteau mută din satul unde locuiau și făceau stăpânilor un număr de zile de slujbă mai mare decât sătenii slobozi. Documentele ni dovedesc că raportul dintre acești vecini și pământul eră acelaș ca al sătenilor slobozi; ei se folosiau de jireabiile lor ca și ceilalți săteni acolo unde împărțirea în jireabii se mănținuse și pretutindeni dădeau a zecea din roada pământului.

Însă ei erau pentru stăpâni locuitori mult mai de preț decât sătenii liberi. Pe când aceștia se puteau mută în alt sat, al cărui județ li făcea condițiuni mai bune, vecinii erau legați de acel în care se născuse și alcătuiau o populațiune statornică care închezăsluia stăpânului un venit statornic din dijmă, din vama morii și din venitul crășmei. Apoi vecinii dela început făceau judeților un număr de zile de slujbă mai mare decât acel ce-l făceau sătenii liberi. Cu incetul, prin abuz, stăpânii nu numai că înmulțiră foarte mult acest număr de zile, dar începură a întrebuiță pe vecini la fel de fel de slujbe casnice, ca robii, deosebite de munca pământului.

Stăpânul având astfel un îndoit interes să transforme pe sătenii liberi în vecini, începù să recurgă la tot felul de mijloace cari de cari mai arbitrare, mai nedrepte și mai frauduloase pentru ai ademeni să se vecinească. Iar pentru acei cari cu nici un preț nu voiau să-și înstrăineze libertatea, se găsiu

atât martori plătiți cari să jure că părinții lor fusese vecini cât și judecători fără conștiință cari să-i robească pe temeiul unor asemenea mărturii¹⁾.

În Moldova starea legală a obșteii a fost totdeauna aceea de libertate desăvârșită, iar vecinătatea o stare de excepțiune. Însă este cert că arbitrarul și fraudă izbutise să aducă, la sfârșitul veacului XVII și la începutul celui următor, pe cea mai mare parte a țărănimii la starea de vecinătate.

Într'o vreme chiar boierii, găsind că cu vecinirile individuale merg prea încet, încercase să ieă măsuri obștești voind să sta tornicească ca lege că acel om care a stat în sat boieresc doisprezece ani să rămâie pe urmă vecin al stăpânului aceluia sat. Această năzuință se izbi însă până și de puținul simț de dreptate al Domnului de pe atunci, Constantin Duca, fiul cumplitului Arnăuț Gheorghe Duca. Acest Domn care a fost departe de a fi din cei mai buni răspinse cu hotărîre această pretențiune neomenoasă a boierimii. Apoi pe lângă că, la Divan, nu îngăduia ca boierii să vecinească oamenii pe nedrept, prin mijloace viclene și meșteșugite, el înfieră purtarea lor prin cuvintele: „Cu păcat este să-l robești pe frate-tău căci păgânii își cumpără robi pe bani și în al șaptelea an îl iartă alții și mai curând li dau slobozenie; iară tu ești creștin și neluându-l pe bani, și fiind creștin ca și tine, și tu vrei în veci să-l vecinești“.

Dacă vecinirea cu toptanul a țărănimii nu izbuti, cea individuală fu urmată neconținut cu succes și nu poate încăpea îndoială că, în întâia jumătate a veacului XVIII, cea mai mare parte a țărănimii eră redusă la vecinătate și că starea românilor vecini începuse a nu se mai deosebi aproape de loc de aceea a robilor țigani.

Desăvârșirea reducerii la starea de robie a țărănimii moldovenești întregi fû împiedecată de Constantin Mavrocordat. Acest Domn care desființase vecinătatea în Țara Românească la 1746, pentru temeieri fiscale, o desființă de fapt la 1749 și în Moldova pentru aceleași pricini.

¹⁾ Vezi numeroasele cazuri citate în *Pământul, Sătenii și Stăpânii* pag. 259.

Lupta susținută de țărănime vreme de veacuri pentru a se apăra de o șerbire care din zi în zi se făcea mai cumplită, alaiul mereu crescând de silnicii, de vicșuguri, de meșteșuguri și lipsa de orice simț de dreptate ce ea avu să înfrunte, nu putu să nu dea naștere, să nu hrănească și să nu înrădăcineze în inima ei, o puternică simțire de ură împotriva asupritorilor ei.

Iar când vecinătatea fu desființată de fapt, nemulțămirea stărnită de suferințele ei nu avu vreme să dispară, căci țărănimea se văzu tot atât de crunt lovită de lăcomia clasei stăpânitoare pe alt țărâm.

Vecinirea țărănimii pare a fi mers mult mai răpede în Țara Românească decât în Moldova: este probabil că spre sfârșitul secolului XVI cea mai mare parte a poporului căzuse la vecinătate, căci actele ni arată că numirea de *rumân*, dată în deobște săteanului din Țara Românească, coincide cu cea de vecin și că starea de *rumânie* este identică cu cea de vecinătate. Sub Mihaiu Viteazul starea de rumânie sau vecinătate se întinde asupra tuturor acelor cari *șăd* pe un pământ a căreia județie este a altuia. Rumânia sau vecinătatea devine deci starea legală a țărănimii muntene.

Dar din conținutul actelor veacurilor XVII și XVIII se pare că starea rumânilor din Muntenia nu era atât de jalnică ca aceea a vecinilor din Moldova.

Nu cunosc acte din cari să reiasă că *rumânii* erau tratați ca robii și întrebuințați la slujbele casei, vânduți deosebit de pământ sau împărțiți (fără pământ) între moștenitorii stăpânului lor.

Dat fiind că stăpânii nu făceau plugărie aproape de loc, cred că marea povară a rumâniei eră alcătuită mai ales de faptul că omul nu eră slobod să se miște din loc în loc.

Părerea cum că în Țara Românească sătenii erau vecini dela început, este nimicită cu desăvârșire prin faptul că Mihaiu Viteazul a decretat șerbirea tuturor acelor cari șădeau în satele a căror județie eră a altuia. Dacă toți sătenii ar fi fost dela început vecini, n'ar fi fost trebuință de a decretă o nouă măsură. Aceasta este cea mai bună dovadă că cel puțin o parte din țărănimea Munteniei eră slobodă.

2. A doua pricină de dușmănie între sătean și stăpân : sporirea slujbei.

Slujba fusese din vechime de trei zile pe an; deși până la Constantin Mavrocordat nu găsim nici o legiuire prin care s'ar fi sporit la un număr mai mare de zile, este probabil că, mai ales în satele în cari stăpânii își aveau așăzarile, sătenii să fi fost constrânși, în chip abusiv, să lucreze zile mai multe. Constantin Mavrocordat, la 1742, în urma cererii Egumenilor mănăstirilor, *spori* slujba oamenilor așăzați în satele mănăstirești, statornicind că: *„fiecăre om care nu este vecin și șade pe o moșie mănăstirească, de orice breaslă ar fi el, să aibă a slujă mănăstirii 12 zile pe an, ori cu carul cu boi, ori cu palmele, ori cu sapa, după cum îi va poronci Egumenul și să deă și dijma locului după obicei“*¹⁾.

Nu există legiuire din aceeaș vreme pentru sătenii *șazănd* pe moșii boierești, dar din actele contimporane reiesă că, pentru aceștia, slujba eră acuma de șease zile pe an, adică îndoit cât fusese în vechime și că acele zile de slujbă erau evaluate la câte un potronic fiecăre. Clasa stăpânitoare izbutise deci pe nesimțite să facă îndatorirea slujbei îndoit de grea pentru săteni.

Stăpânii foarte nemulțamiți de desființarea vecinătății, căutară să se despăgubească sporind numărul zilelor de slujbă a sătenilor așăzați în satele lor și peste numărul de șease la care ajunsese prin abuz, năzuiră la acel de douăsprezece de care se folosiau mănăstirile.

Țarigradul începù, în a doua jumătate a veacului XVIII, să se indetuleze cu grâne din Moldova și din Țara Românească. Vânzările de pâne făcute *cabanlăilor* însărcinați cu aprovizionarea *Cabanului*, cei mai mulți Laji, foști Ieniceri din Trapezunt, erau puțin remunerătoare pentru țărani și acei din răzăși cari-și lucrau singuri pământurile. Pe lângă că cumpărătoarele se făceau pe prețuri statornicite de *Caban*, apoi Lajii le mai luau adesea fără a plăti nimic, mai maltratând pe vânzători. Dar pentru stăpâni ele erau totuș folositoare, căci pânea fiind produsă de zilele de *boieresc* sau de slujbă a sătenilor, nu-i

• ¹⁾ Ibid., p. 316.

costă pe ei nimic: prețul pe care o vindeau, cât de prost eră, rămânea întreg în pungile lor.

Zilele de slujbă erau înainte o îndatorire ușoară precum reiesă chiar din numele de *clacă* ce i s'a dat și fusese până atunci întrebuițate mai cu samă la coasă și la cărături ușoare. Acuma ele începură a fi întrebuițate în muncă grea: arătură, semănătura, secere, prășilă.

Stăpânii izbutiră să obțină, la 1 Ianuarie 1766, dela cel mai bun Domn ce l'au avut țările române în Veacul XVIII, dela Grigore (III) Ghika, un hrisov ¹⁾ prin care nu numai că se recunoștea stăpânilor dreptul de 12 zile de slujbă dela sătenii așa-zați în satele lor, dar se mai stabilește pentru fiecare zi un *nart* sau cătîme de muncă obligatorie. Și pentru prășilă (12 prăjini) secere (15 prăjini) și coasă (40 prăjini) această cătîme de muncă întrece îndoit și întreit puterile unui om.

Dar lăcomia stăpânilor nu fu mulțămîtă nici cu asemenea foloase!

Împărțirea Poloniei făcù pe un număr însemnat de Jidovi să năpădească în Moldova. Ei învățară pe boierii moldoveni să facă velniți și li povestiră cum țaranii poloni lucrau câte trei și câte patru zile pe săptămână stăpânilor lor. Pe de altă parte exportul grânelor spre Țarigrad care crescuse simțitor în urma încheierii păcii și a înlăturării oricărui pericol de năvălire din partea Tătarilor a căror țară fusese cucerită de Ruși, fură atâtea îmbolduri pentru plugărie.

Apoi boerii noștri mai auzise dela oștenii ruși, cari stătuse cinci ani în țară, câte erau îndatoririle cătră stăpânii lor a sătenilor cari trăiau sub oblăduirea slăvitei Impărătese.

Boierii Divanului, având pe Mitropolitul Gavril Calimah în frunte, fac Domnului, la 1 Aprilie 1775, o anaforă ²⁾ foarte încurcată, în care se plâng de nedreptatea ce s'a făcut stăpânilor prin desființarea vecinătății, de paguba pricinaită de săteni stăpânilor pe a căror moșii șad și sfârșesc prin a propune ca sătenii, precum dau stăpânilor a zecea parte din rodirile pământului, să li deă de acum înainte și din zece zile una.

¹⁾ *Ibid.*, p. 326, textul p. 462.

²⁾ *Ibid.*, p. 333, textul p. 468.

Această lacomă pretenție rămase fără răspuns doi ani și jumătate. Tocmai în ajunul uciderii lui Grigore Ghika din ordinul Sultanului, vedem pe acest nenorocit Domn dând un hrisov prin care, la îndatoririle impuse sătenilor prin hrisovul dela 1 Ianuarie 1766, mai adăugîa acele următoare:

1. Lucrarea de cătră fiecare sătean a două clăci la ce va avea trebuință stăpânul moșiei.
2. Intocmirea de cătră locuitori a iazurilor și a morilor.
3. Darea de ajutor de cătră săteni la repararea acaretelor de pe moșie.
- 4. Facerea, la moșiile cu așazări, a unei *podvezi* sau cărături cu depărtare măsurată, de cătră fiecare sătean.
- 5. Aducerea de cătră fiecare sătean a două care lemne de foc.

Adică încă 3 zile statornice pe lângă un număr nehotărît de zile de reparație la iazuri.

La 1805, boerii cerură lui Alezandru Moruz ¹⁾ ca, până ce vor putea obține mult dorita zeciuală a zilelor anului, slujba făcută lor până atunci de sătenii șazători pe moșiile lor, fiind mult prea mică în comparație cu foloasele ce trag acei locuitori, să se lămurească mai bine îndatorirea slujbei datorite stăpânilor, propunând ca:

I. Câte pluguri sunt într'un sat să are câte 8 prăjini fâlcești primăvara sau toamna, după trebuința stăpânului.

II. Fiecare gospodar să prășască de două ori câte 15 prăjini fâlcești de popușoi pe an, să le culeagă și să le care la coșerele stăpânului.

III. Fiecare casaș să secere pe tot anul câte 30 prăjini fâlcești și să le care la aria stăpânului.

IV. Fiecare casaș să cosească pe tot anul, să adune și să clădească în stog câte o falce iarbă.

V. Fiecare sătean să lucreze stăpânului câte 4 zile pe an, ca acele ce se obișnuiau până atunci la orice slujbă ar avea trebuință stăpânului.

VI. Fiecare sătean să aducă la așazarea stăpânului câte două care lemne de foc, însă depărtarea pădurii fiind prea

¹⁾ *Ibid.*, p. 346, textul p. 488.

mare, să se invoiască cu stăpânul moșiei lucrând acele două zile la altă slujbă.

VII. Satele de pe margine cari se hotăresc cu raelele turcești și cu Țara Românească să lucreze numai în jumătate.

VIII. Locuitorii să fie ținuți a da ajutorul ce va fi de trebuință la meremetul iazurilor și morilor, dar când se vor face din nou să le facă stăpânul.

IX. Dijmă să dea din toate a zecea, cum și din legumele făcute în țarină pentru negustorie, osebindu-se numai acele din grădini pentru însuș trebuința lor. Atât sătenii cât și lăturașii să fie datori a strânge și a cară dijma la aria și la coșerele stăpânului, neridicând nimeni pânea lui până nu va da dijma. Iar stăpânul este îndatorit a dijmui la vreme.

X. Asemene vor strânge sătenii dijma fânului, făcând-o stog pe locul unde au cosit.

XI. Dijma de stupi va fi din cincizeci unul, iar pentru mai puțini sau câți vor trece peste cincizeci, vor plăti câte 5 parale de stup.

.....
XV. La moșiile unde nu vor avea trebuință stăpânii de lucru să se urmeze invoiala ce se va face cu locuitorii.

XVI. Fiecare om casaș sau holteiu în vârstă, fără tată, care va fi destoinic de slujbă, să aibă a lucra cele rânduite, iar flăcăul neînsurat nu, lucrând tată-său pentru el; neputincioșii și nevolnicii să nu se supere.

XVIII. Slujba se va face pe moșia pe care șad sătenii sau pe alta depărtată de cel mult patru sau cinci ceasuri. De va vrea stăpânul să-i ducă cale de șapte ceasuri, să le ție pierderea vremii dusului și a întorsului.

Întăiul așăzământ al lui Grigorie Ghika impunea sătenilor un număr de zile aproape întreit decât pretindea, iar al doilea așăzământ al aceluiaș Domn mai îngreuiă această slujbă încă cu 5 zile statornice pe lângă un număr nederminat de zile de *meremet* (reparație). Acel dela 1805 însă vorbește numai de 3 zile la deosebite trebuinți ale stăpânului și de un număr tot nederminat de zile de meremet: încolo stabilește, ca slujbă datorită de fiecare gospodar, niște cătimi de muncă bine determinate și anume: 80 prăjini arătură grăpată, 15 prăjini prașilă

carată și pusă în coșere, 30 prăjini secere carată și clădită, 80 prăjini coasă adunată și pusă în stog, transportul a două care lemne.

Pentru o falce arătură grapată trebuiesc cel puțin 3 zile cu 4 boi.

Pentru 15 prăjini prașila de două ori, cu cules, disjocat carat și pus în coșere și caratul strujănilor trebuiesc cel puțin 10 zile cu palmele și 2 zile cu carul.

Pentru 30 prăjini secere carată trebuiesc 3 zile cu palmele și 1 cu carul.

Pentru 80 prăjini coasă adunată și pusă în stog trebuiesc cel puțin 8 zile cu palmele și 2 cu boii.

Dacă la aceste adăogim cele 4 zile de clacă și caratul a două care lemne, obținem un total de 35 zile, din care 25 cu mânilor și 10 cu carul, la cari se mai adaogă un număr nedeterminat de zile de reparat. Iată deci că stăpânii de pe atunci ajunseseră a se folosi de mai mult decât de zeciuală zilelor anului¹⁾.

Și să nu se creadă că această socoteală exagerează sarcinile impuse săteanului de așezământul dela 1805. Beizadea Neculai Șuțu, ale cărui simțiminte conservatoare nu pot fi puse la îndoială, care căutase moșii și ca arendaș și ca proprietar și

¹⁾ În urma cercetării foarte amănunțite făcută de mine în cele mai multe ținuturi din Moldova, în cursul verii trecute m'am încredințat că câtimea de 6 prăjini de prașilă ce o indicam în *Pământul, Sătenii și Stăpânii* ca fiind media ce o poate lucra un om, este fără îndoială exagerată și nu poate fi atinsă decât de prașitori aleși și în condițiuni excepțional de favorabile. Intinderea medie ce un prașitor obișnuit o poate prași pe zi nu trece peste 4 prăjini moldovenești; mă voiu servi deci de această medie pentru a socoti valoarea prașilei în cartea de față. Cifrele date în *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, Cartea IV, trebuiesc deci modificate în consecință.

Pentru cules și disjocat se socotesc însă 6 prăjini pe zi.

Observ că această intindere de 4 prăjini moldovenești (716 metri pătrați) este absolut identică cu cea de o șeptime de pogon ce Reguamentul Organic din Țara Românească impune ca lucrul unei zile de prașilă.

Când arătura a fost proastă, pământul bătut de ploi și popușoi sunt buruienoiși, se întâmplă ca cel mai bun prașitor să nu poată prași nici două prăjini pe zi.

trăise ani îndelungați la țară, evaluează munca impusă săteanului de așezământul lui Moruz dela 36 la 40 zile pe an¹⁾.

Când stăpânii nu aveau nevoie de zile de muncă, ceea ce se întâmpla în cele mai multe cazuri, ei le preschimbau în bani.

Iată deci că, în cursul unui veac, slujba de trei zile datorite stăpânului de sătean sporise în 40 zile dacă nu mai mult, ea se înzecise.

Actele vremii ni dovedesc că sătenii moldoveni se împotriviră în multe locuri la această serie de îngreuieri a îndatoririlor lor. Această împotrivire avea o formă mai mult pasivă, dar este cert că, în multe locuri, așazămintele în urma acestei împotriviri pasive nu putură să fie puse în aplicare, căci vedem învoieli cu totul deosebite de stipulațiunile acelor așazămintele, fiind în vigoare pe alocurea până la aplicarea Regulamentului Organic.

Nu incapa îndoială că la 1805 mai trăiau încă oameni cari copilarise sub regimul celor trei zile de slujbă. Și ei au trebuit negreșit să povestească nepoților cari erau îndatoririle către stăpâni a părinților lor și cum, în cursul vieții lor, această îndatorire crescuse neconținut. Ni putem lesne închipui simțirile stărnite în inimile țărănimii de fiecare nouă îngreuiere, decretată pe spinarea lor de Domnul străin care cumparase Domnia, spre a mai potoli lăcomia stăpânilor.

Țaranii auzise dela bătrâni cum părinții lor trebuiau să se păzească neconținut de stăpânul care voia să-i vecinească și acuma, văzând cum slujba creștea nemăsurat din veac în veac de om, vedeau brațele lor amenințate de o nouă robire. Dușmanul părinților fusese stăpânul, dușmanul lor era tot stăpânul.

Țaranii din Țara Românească erau toți *rumâni* (vecini) până la 1746, când *rumânia* fu desființată de Constantin Mavrocordat, acelaș care desființă cu trei ani mai târziu vecinătatea în Moldova. Nu cunosc acte cari să lămurească numărul de zile de lucru ce ei erau datori să-l facă stăpânilor în momentul oboririi *rumâniei*. Această slujbă a fost fără îndoială

¹⁾ Prince Nicolas Soutzo. *Notions Statistiques sur la Moldavie*, p. 88—89.

la început de 3 zile, după obiceiul obștesc al neamului; mai târziu stăpânii, folosindu-se de faptul că țărani erau șerbi, vor fi sporit pe alocurea cătimea slujbei, dar nu cu mult, căci nu ar fi avut ce să facă cu dânsa. Stăpânii din Țara Românească de abia în urmă au început să facă, pe o scară foarte mică, plugărie pentru socoteala lor: în veacurile XVI, XVII și întâia jumătate a veacului XVIII, nici că se gândiau la asemenea lucru.

Alexandru Ipsilant, în *Pravila* lui, statornicește *claca* (slujba) datorită stăpânului de câtră sătean la 12 zile pe an¹⁾. Această măsură este vederat înrăurită de legiuirea dela 1 Ianuarie 1776 a lui Grigorie Ghika în Moldova. Aceste 12 zile nu se întrebunțau în deobște de stăpânii din Țara Românească pentru munca pământului ci, în marea majoritate a cazurilor, se preschimbau în dare bănească.

Este cert însă că această sporire a muncii la 12 zile a rămas adesea slovă pe hârtie și că în multe locuri se făceau între stăpâni și săteni, pentru clacă, tocmeți în cari numărul zilelor de muncă eră mult mai mic.

Acest fapt se dovedește prin faptul că *Legiuirea lui Caragea*, în Capitolul VI²⁾, care tratează despre clacă, li interzicea stăpânilor să facă, cu sătenii de pe moșiile lor, învoeli în cari claca ar fi de mai puțin decât 12 zile, și chiar pronunță pedepse pentru acei stăpâni cari ar săvârși învoeli cu clacă micșorată. Din actele dintre 1778 și 1828 pare a rezulta că, în deobște, numărul zilelor de clacă în Țara Românească eră mai aproape de 6 decât de 12.

Despre un *nart al zilei de clacă*, sau cătime de muncă fixă și obligatorie pentru ziua de clacă, nu găsim în Țara Românească nici urmă până la Regulamentul Organic.

Dacă năzuința stăpânului de a impune săteanului un număr anual de zile de muncă din ce în ce mai mare a avut fără îndoială ființă în Țara Românească ca și în Moldova și dacă țărănimea din dreapta Milcovului a trebuit să se apere împotriva acestei năzuinți a stăpânilor susținuți de Domnii fanarioți, nu este mai puțin adevărat că în această privință lăcomia

1) D. C. Sturdza-Scheianu, *Acte și Legiuri*, I, p. 83.

2) *Ibid.*, *ibid.*, p. 83.

stăpânilor munteni a fost neasemănat mai mică decât cea a stăpânilor moldoveni. De cererea de zeciuală a zilelor anului nici urmă nu găsim.

Antagonismul între amândouă clasele pe terenul cătimii de muncă a existat și în Muntenia, dar într-o măsură cu mult mai mică decât în Moldova.

3. A treia pricină de dușmănie între sătean și stăpân: hrăpirea dreptului de folosință asupra hotarului aşazării.

Dreptul de folosință al săteanului asupra hotarului aşazării din care făcea parte, în schimbul slujbei și a dării de a zecea parte din rodul pământului este una din caracteristicile vechiului obicei al neamului. Il găsim în toate țările locuite de Români, el rezultă atât din numeroase acte domnești cât și din cele mai vechi legiuri scrise ale Țărilor Române: *Pravila lui Vasile Lupu* și *Pravila lui Mateiu Basarab*, identice din cuvânt în cuvânt¹⁾. El este exprimat de urbariul lui Grigore Calimah, la 1768, care²⁾, la art. XV, recunoaște că săteanul are drept, în schimbul slujbei și a dijmei, la toată întinderea de pământ de care are trebuință. Ponturile lui Mihaiu Suțu în Moldova din 28 Decembrie 1794³⁾, poroncile Divanului Țării Românești⁴⁾ în vremea ocupației austriace dela 1790 cari îndatoresc pe sătean să are și să semene cât mai mult loc, ni dovedesc că acest drept de folosință al țăranilor asupra hotarului aşazărilor lor eră încă neștirbit la sfârșitul veacului XVIII. Anaforaua boierilor Divanului Moldovei din 20 Februarie 1803⁵⁾ ni arată că stăpânii nu puteau arenda prisoasele neintrebunțate ale moșiilor lor până ce nu întrebau mai întâiu pe sătenii *șazători* pe acele moșii dacă nu vor să le ieă ei și că, chiar în cazul când, în urma declarării sătenilor că nu ieau acele prisoase, stăpânii le arendau pe termen de mai mulți ani, sătenii erau în drept, după

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 1 sq.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 28.

³⁾ *Ibid., ibid.*, p. 46.

⁴⁾ *Ibid., ibid.*, p. 77.

⁵⁾ *Ibid., ibid.*, p. 49.

întăiul an de arendă, să ieă acele prisoase sub singura îndatorire de a face cunoscută voința lor înainte de ziua de Sf. Gheorghe a acelu an.

Numai în anul 1805, în Moldova, vedem pe Alexandru Moruz mărginind, în urma insistențelor boierimii, întinderile de imaș și fânaț de cari poate să se folosească un locuitor la câte jumătate de falce de fiecare din aceste două categorii de pământ pentru fiecare cap de vită, numărul cel mai mare de vite pentru cari stăpânii sunt datori să deă imaș și fânaț fiind de 16 între Nistru și Prut, de 12 între Prut și Siret și de 6 între Siret și Munți. Aceasta este întâia mărginire; ea este relativă la imaș și fânaț, dar locul de arătură rămâne încă nemărginit¹⁾.

Săteanul moldovean care-și apăra până acuma cu greu munca brațelor împotriva năzuinților stăpânului, se vede acuma mărginit și în dreptul de folosință al hotarului de care se bucurase din moși și strămoși. Din toate părțile stăpânul îl călcă în toate, de stăpân trebuia să se păzească. Munca datorită de el sporiă, pământul folosit de el scădea, și toate în folosul stăpânului!

În Țara Românească dreptul de folosință al săteanului asupra hotarului așazării din care făcea parte n'a suferit, după cât știm, nici o știrbire până la Regulamentul Organic. Sătenii s'au folosit de toată întinderea ce voiau să cultive în schimbul clăcii și a dijmei care eră din cinci una pentru fân și din zece una pentru roada din arături²⁾.

4. A patra pricină de dușmănie între sătean și stăpân: hrăpirea ocinelor răzășești.

Această pricină de dușmănie este cu mult mai parțială decât celelalte, căci numărul răzășilor moldoveni precum și acel al moșnenilor munteni a căror ocine au fost hrăpitate în cursul veacurilor de puternici ai vremilor, deși însemnat în sine, este mic față de obștia țărănimii care a avut să lupte cu greutatea expuse în cele trei paragrafe din urmă.

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 50.

²⁾ În Moldova se dădea a zecea și din fân.

Am văzut mai sus ce erau răzăși și care eră originea lor. Am arătat aiurea ¹⁾ mijloacele silnice și frauduloase, mergând dela înșelăciune până la crimă, întrebuițate de puternicii de pe vremuri pentru a-și însuși părțile de ocină a aceloră din răzăși și moșneni ai căror moșii se îmbucătășise mai tare în urma neconținutelor împărțeli. Tot greul eră pentru boier să se *văre* într'o obștie de răzăși sau moșneni: să devie astfel și el răzăș sau moșnean, dobândind dreptul de a cumpără părți de răzășie. Nu eră mijloc pe care să nu-l întrebuițeze vecinul puternic pentru a ajunge la acest scop: siluire, fraudă, corupțiune, toate erau încercate pe rând. Odată vârit în obștie, boierul jucă din coate și, cu toată împotrivirea uneori foarte dârză a răzășilor, mai totdeauna izbutiă, ajutat de complicitatea și voia veghiată a tuturor diregătoriilor, dela cea mai mică până la cea mai mare, să se facă stăpân pe întregul hotar.

Aceste stingeri de obștii de vechi moșinași au fost mai cumplite și mai generale în Țara Românească decât în Moldova. Documentele muntenești ni arată că, în a doua jumătate a veacului XVI, eră în ființă un mai mare număr de obștii de moșneni în Țara Românească decât în Moldova: îmbucătășirea, dintr'o pricină sau alta, atinsese mai multe hotare în dreapta decât în stânga Milcovului. Pe de altă parte greutatea birurilor devenise cumplită și aceste biruri se luau în întreprindere de boierii cei mari. Oamenii neavând cu ce plăti, se vindeau boierului în a cărui samă rămăsese strângerea birului datorit de satul lor, cu moșie cu tot, devenind rumânii (vecinii) acelui boier. Actele muntenești din veacurile XVI și XVII ni arată nenumărate cazuri de aseneme natură.

În Moldova, nu se poate constată nici măcar un singur caz în care o obștie s'a vândut întregă vecină, prin acelaș act: vecinirile sunt totdeauna izolate; în Țara Românească se vindeă în aceeaș zi obștia întregă. În Moldova răzășii nu se vindeau nici odată vecini odată cu vânzarea pământului lor; se întâmplă numai că urmașii acelor răzăși, rămași fără de pământ, să devie vecini dintr'o împrejurare oareșcare, la a doua sau a treia generație. În Țara Românească moșnenii se vindeau mai

1) *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, p. 191 sq., 299 sq., 307 sq.

totdeauna odată cu ocinile lor. La simțirea de ură, de altminterlea destul de firească, a aceluia care și-a înstrăinat ocina, mai ales în chip silnic și nelegiuit, cătră acel care o dobândise astfel, venia să s'adauge altă ură pentru acel care devenise stăpânul și adese ori un stăpân aspru, brutal și lacom al nefericitului vânzător.

5. A cincea pricină de dușmănie între sătean și stăpân: arbitrarul stăpânului.

Județul sau vatamanul său eră singurul judecător al săteanului pentru pricinile obișnuite! Numai crimele ca tâlhăria, omorul și darea de foc, precum și *deșugubina* erau judecate de oamenii domnești. Gâlceville și neînțelegerile de toate zilele între sătenii unui sat erau judecate numai de județ sau de vatamanul său și cu această judecată se mulțămiau sătenii mult mai bine decât cu acea domnească, căci eră mult mai ieftină și mai puțin jăcașă. Pentru greșelile obișnuite asemenea sătenii se judecau de cătră stăpânul satului sau de cătră vatamanul acestuia: judecata lor eră probabil brutală, bataia jucând întrinsa un mare rol, dar acea a diregătorului domnesc de ținut ar fi fost probabil și mai crudă și sătenii n'aveau nici un dor să facă cunoștință cu temnița domnească.

Dar pricinile dintre stăpân și sătean cine le judecă? Tot stăpânul. În neînțelegerile lui cu săteanul stăpânul eră totodată împicinat și judecător și împotriva hotărîrilor lui nu eră nici apel nici recurs. *Intre miile de cărți de judecată emanând dela Domn și dela boieri cari mi-au trecut prin mâni, atât publicate cât și nepublicate, nu cunosc nici una care să fie relativă la o judecată între un stăpân și săteanul lui pentru daraverile de toate zilele obișnuite între ei.*

Pricinile de vecinătate judecându-se de Domn și, până în mijlocul veacului XVIII, neexistând încă, între sătean și stăpân, alte interese potrvnice, rălele ce dreptul de judecată al stăpânului le trăgea după sine erau precumpănite de foloasele lui. Dar el deveni nesuferit în curând căci stăpânul începû să năzuiască la robirea muncii săteanului. Dacă Domnul intervenia câte odată

când reclama un sat întreag, nu cunosc caz în care el să fi judecat (afară de pricinile de vecinătate) jalba unui sătean asupra stăpânului său.

Pentru orice greșală adevărată sau închipuită a săteanului, stăpânul judecă; el singur hotără dacă este vină sau nu și care este pedeapsa cuvenită. Orice neînțelegere între sătean și stăpân pentru neîndeplinirea datoriilor celui de întâiu către cel de al doilea, de stăpân eră judecată. Date fiind lipsa de cultură și de creștere a clasei stăpânitoare, arbitrarul și lipsa de scrupul cari domniau în țară și disprețul pentru dreptul celui slab, ni putem închipui de ce fel de judecată aveă parte țaranul dela stăpânul înzestrat cu atât de nemărginită putere.

Până pe la mijlocul veacului XVIII el mai aveă la îndă-mână un mijloc de scapare împotriva unui arbitrar prea mare: mutarea în alt sat. Trebuia în asemenea caz să părăsească sădirile lui și casa în cari adesea se născuse și crescuse, în care petrecuse toată viața, să-și părăsească rudele și tovarășii cu cari copilărise și ajunsese la vârstă coaptă. Dacă acest mijloc eră dureros, el totuș eră un chip de mântuire în caz de arbitrar din cale afară nesuferit. Dar după ce Constantin Mavrocordat, pretinsul reformator, pentru scopuri fiscale legă întreaga țărănime de glebă, atât în Țara Românească cât și în Moldova, rămase închisă și această cale de mântuire. Țăranului îi rămase un singur mijloc de apărare împotriva arbitrarului și a lăcomiei stăpânului: rbdarea, supunerea cea mai nemărginită la poroncile lui și smerenia cea mai desăvârșită.

6. Exacțiunile diregătorilor și a oamenilor domnești de rând au contribuit mult la dușmănia dintre popor și clasa stăpânilor.

Dăjdiile erau, aproape dela început, număroase și grele; chipul în care se împliniau, brutalitatea și lăcomia slujbașilor mari și mici însărcinați cu împlinirea lor le făceau și mai nesuferite: vedem actele domnești dela începutul veacului XVII înfierând adesea acele împliniri cu cuvântul de *prădare*¹⁾. Cu

¹⁾ *Ibid.*, p. 286.

cât ne apropiem de epoca modernă cu atâta dările și corvezile se înmulțesc, mai ales din cauza setei de bani veșnic nepotolită a Turcilor. Boierii însărcinați cu strângerea dărilor, în mare parte acum străini călăuziți și ei numai de o nemărginită lăcomie, caută să se pricopsească la asemenea prilejuri, împlinind dela dajnici sume mai mari decât cele datorite. Agenții lor subalterni, adesea spuma Răsăritului, stăpâniți de aceleași poftă ca și mai marii lor, nu se dau înapoi dinaintea nici unui mijloc pentru a stoarce din țaran cât mai mult: batjocura, amenințarea, bătaea, schingiuirea, siluirea, toate sunt întrebuintate fără altă măsură decât cea a cruzimii și a lăcomiei împlinatorului.

Acela care se făcea vinovat de vro faptă căzând sub judecata oamenilor domnești se putea privi ca un om stâns de pe fața pământului. Vina putea să fie adevărată sau închipuită, soarta lui era aceeaș: schinguire crudă și despoiere de tot ce era a lui. Doară din aceste judecăți trăgea diregătorul cea mai însemnată parte a venitului său.

Cu toată lipsa lui de cultură atât de desăvârșită, țaranul își dădea foarte bine samă că nu toți banii storși dela el se duc la Domnie și la Turci, ci că o parte intră în buzunarele împlinatorilor iar alta, mai mare, în cea a diregătorilor. Și acei diregători erau boieri, nume sub care el înțelegea pe oricine purtă o haină deosebită de a lui și avea putere să-l asuprească. Tot boier era și judecătorul în ghiarele căruia se topise dacă nu avutul lui, acel al unei rude sau a unui consătean.

El știa că pentru dânsul dreptate nu este, că dreptatea are ființă numai pentru acel care are trecere și bani care s'o cumpere dela judecător.

7. Imprejurări care au îngreuiet încă aceste temeuri de nemulțămire a poporului.

Aproape aceleași temeuri de dușmănie între popor și clasele stăpânitoare au avut ființă și în celelalte țări europene; și țaranul francez și acel german au cunoscut jugul greu al șerbirii; servajul a fost chiar pentru el cu mult mai grozav decât vecinătatea pentru țaranul nostru. Ocinile ce le-a avut i s'au răpit

atât în Franța cât și în Germania; s'a încercat să i se robească brațele ca și la noi și jaful a fost, în tot evul mediu, temeiul pentru care puternicii vânau diregătorii. Dar, în acele țări, acele răle au atins culmea lor prin veacurile XII, XIII și XIV și de atunci starea țărănimii a mers îmbunătățindu-se neconținut până la sfârșitul veacului XVIII sau cel mult până la mijlocul celui trecut când ea a văzut dispărând ori ce urmă a lor.

La noi, din potrivă, evul mediu, până la întemeierea Principatelor a fost veacul de aur al țărănimii române: de atunci starea ei a mers înrăutățindu-se din zi în zi, în folosul clasei stăpânitoare, până la Regulamentul Organic care a alcătuit cea mai cumplită din despoierile ce a avut să le îndure¹⁾. Pe când la 1832, în celelalte țări, cumplitele suferinți ale țărănimii se pierdeau într'un trecut depărtat și nu mai alcătuiău decât o ștearsă amintire, țărănimea română primiă atunci lovitura cea mai mare.

În Germania, în Franța, în Italia, clasa stăpânitoare, nobilimea, eră număroasă și chiar acolo unde, ca în Anglia, ea eră de origină străină, în cursul vremii se identificase cu totul cu poporul supus ei: vorbiă limba lui, trăia viața lui.

La noi, din potrivă, stângerea obștiilor răzășești, alcătuirea latifundiilor și sărăcirea, în vremea Domniei fanariote, a celor mai multe neamuri cnejești, reduse boierimea română la începutul veacului trecut la o mână de oameni. În vremea lui Mihaiu Sturdza erau în toată Moldova 1000 de moșii boierești²⁾. De vreme ce mulți boieri stăpâniău fiecare mai multe moșii, putem conchide că numărul stăpânilor eră cu mult mai mic decât acel al moșiilor și nu va fi trecut peste 7—800. Dacă admitem pentru Țara Românească un număr îndoit, ceea ce este sigur exagerat, ajungem la un total de 2220—2300 stăpâni pentru amândouă țările. Și acest număr infim de oameni aveau tot, pe când obștia poporului nu aveă nimica.

Faptul că ei, sătenii, asupriți și nedreptățiți, erau mulți, pe când stăpânii cari își însușise pământul și puterea erau atât

¹⁾ Dar nu eră cea de pe urmă: aceasta a fost cu bună samă Legea Rurală a lui Cuza, reforma nesăbuită care, pentru ziua de față, a jertfit viitorul întreg.

²⁾ Prince Nicolas Soutzo, *Notions Statistiques sur la Moldavie*, p. 97.

de puțini, n'a putut decât să facă ca nedreptatea de care suferiau să li apară și mai cumplită.

Și această clasă stăpânitoare care altă dată trăia aceeași viață cu săteanul, împărțind aceleași bucurii și aceleași nevoi, se instrăinase acum aproape cu desăvârșire de el, având interese potrivnice, porniri deosebite și vorbind chiar altă limbă. Stăpânul făcându-se pentru țaran din ce în ce mai străin, inima rea dintre ei nu putea decât să sporească din asemenea împrejurare.

Nu puțin a contribuit la această instrăinare și faptul că boierii luase, mai ales în vremile din urmă, obiceiul ca, la fiecare *resmeriță*, să fugă peste graniță căutând adăpost la străini și lăsând pe țaran să îndure singur jafurile și siluirile năvălitorilor. Vom vedea țărani amintind stăpânilor de moșii acest obicei prudent, atât la 1848 în Țara Românească cât și la 1857 în Moldova.

8. Despre cauzele cari au împiedecat ca țaranul român să devină silitor și strângător.

Dela început, Românul, mai cu samă acel din Moldova și din Țara Românească, a dispus de întinderi foarte mari de pământ în deobște extraordinar de roditor, pe cari a putut crește în voie turme mari de tot soiul și din cari, prin o muncă din cele mai ușoare, a putut scoate cu inlesnire câtimi de pâne mai mult decât îndestulătoare pentru hrana lui și a dobitoacelor lui. Creșterea albinelor, căreia partea deluroasă a acestor țări eră nebișnuit de prielnică, îi mai dădea două obiecte de export foarte căutate și cari, dat fiind prețul lor ridicat, erau susceptibile de a fi transportate departe. Vânatul și peștele de cari eră bielșug contribuiau să-i facă traiul ușor.

Dar, pe de altă parte, Românul din Moldova și din Țara Românească a fost dela început în atingere nemijlocită cu popoare păgâne și barbare: Pecenegii și Cumanii, a căror mijloc de dobândă de predilecție eră prada. Aceste popoare intradevăr barbare, dar având o puternică organizare răsboinică, subjugasă pe Românii cari, trăind fără alcătuire de Stat, în ținuturi

răslețe, vederat că nu putuse să li opună decât o împotrivire din cele mai slabe. Prădăciunile și jafurile comise de către Cumanii fugiți de frica Tătarilor în Ungaria, în mijlocul veacului XIII, cari fusese primiți acolo ca oaspeți și recunoscuse suveranitatea Regelui Ungariei, ni permit să ni facem o idee de prădăciunile, de jafurile și de siluirile la cari fură supuși, vreme de veacuri, Românii din Moldova și din Țara Românească, supuși acelor barbari. Nu încapе îndoială că nime nu putea să fie sigur de avutul sau de viața sa: dintr'o clipă într'alta putea să vină păgânul să-și aleagă vitele cele mai frumoase din cireadă sau din herghelia satului, pânea cea mai de soiu din gropi, lucrul cel mai de preț din casă.

Omul trăind într'o asemenea stare de nesiguranță pierde orice dor de muncă sau de câștig, într'un popor supus timp de veacuri unui asemenea traiu hârnicia și spiritul de economie nu se pot desvoltă, ci se pierd chiar când au avut vrodată ființă. Apoi sigur mai este că Românii supuși Pecenegilor și Cumanilor întovărășiau pe aceștia în năvălirile lor peste Dunăre și și peste munți. În atingerea de toate zilele cu păgânii prădalnici se învățase și ei la jaf. Aceste aplecări spre pradă și spre jaf, câștigate în urma conviețuirii lor cu Cumanii și Pecenegii s'au mântănit la ei până în vremile din urmă, câtă vreme spiritul răsboinic a trăit într'înșii, Miron Costin și Neculcea le denunța destul de des în letopisețile lor.

După întemeierea Domniei, atât într'o țară cât și în cealaltă, a urmat o perioadă de ordine relativă, datorită ocârmuirii înțelepte a câtorva mari Domnitori. Dacă această stare de ordine, chiar relativă, ar fi avut o durată mai lungă, dacă țările aceste n'ar fi fost neconținut tulburate de luptele între претенденти și mai ales dacă n'ar fi venit cumplita stăpânire turcească, este probabil că Românul ar fi dat și el de dulceața câștigului și a bunii stări, s'ar fi folosit de neasemănata putere de rodire a pământului pe care-l așăzase soarta și ar fi devenit silitor și strângător.

Dar, cu începere încă de întâia jumătate a veacului XVI, aceste țări au fost aproape neconținut bătuite de nenumărate lupte pentru Domnie, de răsboaie între Turci și Poloni, de neconținute și pustiitoare năvăliri tătărăști. Apoi Domnii, de abia

ajunși pe scaun, se grăbiau să scoată biruri mari, iar acei însărcinați cu strângerea lor mai prădau pe oameni în folosul lor. Diregătorii, știind că diregătoriile lor sunt și mai vremelnice decât vremelnica Domnie a stăpânului lor, se grăbiau să scoată din ele tot ce eră de scos. Și tot țaranul purtă tot greul acestui jaf obștesc, *jaf pașnic*, dar aproape tot atât de pustiitor ca și *jaful răsboinic*.

În periodul dela mijlocul veacului XVI până la epoca fanariotă, găsim numai trei Domnii mai lungi cari ni prezintă șiruri mat însemnate de ani de liniște: acele ale lui Mateiu Basarab și Constantin Brâncoveanu în Țara Românească și cea a lui Vasile Lupu în Moldova. Iubirea de muncă, spiritul de economie nu se puteau nici naște nici desvoltă în atare împrejurări; lupta dusă de clasa stăpânitoare pentru a șerbi țărănimea, luptă care izbutise în Țara Românească și eră aproape să aibă acelaș rezultat și în Moldova, nu eră de fire a împinge pe țaran la muncă.

Luptele cu arma pentru cucerirea Domniei contenesc cu desăvârșire și dacă călcările teritoriului țărilor noastre de cătră oștiri străine și chiar năvălirile Tătarilor se răresc în chip simțitor în epoca fanariotă, poporul este însă mult mai sdrobot sub povara birurilor de tot soiul, stăpânii satelor, învinși în năzuința lor de a robi persoana săteanului, pornesc întâiu o luptă nouă pentru a-i robi munca și, în curând, a treia pentru a-i știrbi și a-i răpi dreptul lui la folosința hotarului așazării; diregătorii se fac mai jacași ca niciodată, iar dreptatea nu mai are ființă decât pentru puternic.

Nu cred de prisos a mai reproduce și aici cuvintele prin cari Mihaiu Sturdza, într'un memoriu adresat lui Nesselrode, zugrăvia starea țaranului român:

„Da, starea țaranului moldovan și muntean este ticăloasă; privit ca o ființă care nu trebuie să existe decât pentru capriciile altuia; aproape redus la starea abjectă de bestie (brute); părăsit în prada lăcomiei tuturor slujbașilor, începând dela cler, dela cel mai înalt diregător până la cel mai mic dabilar; împilat de opotrivă și de proprietar și de arendaș, și după toate aceste se mai învinovățește pe acest biet țaran că este nepăsător și leneș! Mă pun numai cu groază în locul lui.

Simt ca un om care este sigur să nu aibă niciodată nimic în propriu, un om desamăgit prin o tristă experiență și știind că în zadar ar urmă să verse fără cruțare sudoarea frunții lui spre a putea strânge ceva bani pe cari jaful ar veni fără greș să îi răpească, zic că acest om nu poate resimți decât scârbă către orice ban ce ar pune de oparte și că el poate privi ca folos numai banii ce-i sustrage lăcomiei pentru a merge să-i beă la crâșma proprietarului“¹⁾.

Starea economică a țării sub fanarioți a mai fost descrisă în chip prea minunat și de Beizadea Neculai Suțu, însuș fiind de Domn fanariot, pentru ca să nu reproduc și aici drastica lui descriere:

„Niște Domni efemerii, străini de țară, cari se bucurau de o putere aproape absolută, vin pe rând să exercite aici un regim pătruns de nepăsarea și lăcomia oricărei ocârmuirii rău închezeșluite. Veșnica reînoire a judecăților, lipsa de orice formalitate în proceduri răpea proprietății orice garanții; birurile erau multiforme și vexatorii; corvezile nemărginite atârnav de voința celui de pe urmă ocârmuitor; regimul feudal (?) și imunitățile claselor privilegiate veniau să îngreuiere încă soarta contribuabilului care, zdrobit sub povara dărilor și a rechizițiilor ocârmuirii, a exigențelor proprietarilor, a siluirilor trupelor nedisciplinate cari ocupau cetățile Dunării, a jafurilor celui de pe urmă slujbaș, se stingeă în mizerie, lipsit de orice element de bună stare“.

„Sub asemenea auspicii dezvoltarea comerțului devenia cu neputință; provinciile Dunării erau calificate de *Grănar al Porții*. Ele îi furnisau lemn de construcție, grâu și oi pe prețuri statornicite de mai înainte: pe temeiul acestor prețuri astfel statornicite, comisarii însărcinați cu aprovizionarea străbăteau țara și puneau stăpânire pe produsele ce le găsiu pe placul lor. Din aceste pricini plugăria lănceziă, industria nu avea ființă și comerțul de export eră foarte răstrâns“.

În asemenea împrejurări, când prețul ce-l putea lua plugarul pe roada muncită de dânsul eră minim și când chiar de

¹⁾ Hurmuzaki, *Supliment*, V, p. 30.

acest preț minim nu putea fie sigur că va intra în punga lui, căci la pândă, gata să i-l smulgă, șadea dabilarul, zapciul și Turcul, cum eră Românul să prindă plăcere la muncă? Doară omul nu muncește pentru plăcerea de a munci.

Și totuș, precum vom vedeà în cartea următoare, sătenii din ținuturile în apropiere de Dunăre, acei cari puteau duce roada ogoarelor muncite de ei la șchele, lucrau întinderi de pământ însemnate atât în Moldova cât și în Țara Românească. Iar în ținuturile de sus ale Moldovei țărani creșteau numeroase turme de vite pe cari le vindeau în Austria.

Dar la sfârșitul veacului XVIII se ivise pentru țărănimea Moldovei un nou potrivnic pe tărâmul economic: Jidovii din Polonia. Ei învățară pe boeri a clădi velniți și-i îndemnară la exploatarea în regie, prin ajutorul clăcii sporite a moșiilor lor, după sistemul obișnuit în Polonia unde țărani fusese reduși de veacuri la cea mai desăvârșită șerbire. Cu dânșii țara se umple de crășme, alcoolismul ucigător al trupului și al minții începù să bântuiască printre locuitorii din ținuturile de sus, iar pășunile întinse de cari ei se bucurase până atunci începură să se îngusteze fiind întrebuințate de stăpâni pentru pășunatul propriilor turme sau deșelinate pentru a fi arate.

Pentru oborirea avântului luat de plugăria țărănească în ținuturile de jos ale Moldovei avea să îngrijească în curând elasa stăpânitoare.

Dacă nu se poate tăgădui că țaranul român din Regat este un element economic slab, mai adesea nesilitor, neiu-bitor de muncă, neștiind a strânge și a adună, nu este mai puțin adevărat că împrejurările politice în cari s'a dezvoltat țărănimea noastră au fost cu deosebire prielnice dezvoltării acestor cusururi.

9. Înrăurirea împrejurărilor de mai sus asupra stării sufletești a țaranului român.

Eră lucru firesc că asupririle neîndreptățite, împilările, batjocurile, siluirile și umilințele ce țaranul român le suferise în curs de mai bine de două veacuri, să fi schimbat pe omul dărz,

indrăzneț și rășboinic ce ni-l descrie Veranțiu. În locul acestui om sălbatec dar plin de vlagă și de încredere în sine, găsim, la 1828, o ființă blândă, pașnică, smerită și supusă. El e gata să se supună ori cărui om care poartă altă haină decât a lui, dacă îi vorbește hotărît și se uită crunt la dânsul. Supunerea lui este desăvârșită față de orice calcare și de orice umilință; orice duh de împotrivire, orice mândrie, orice gând de răscoală pare străin de dânsul. Împotriva tuturor apăsărilor are un singur mijloc de apărare: opunerea pasivă.

O bună parte din această pasivitate și lipsă de energie trebuie atribuită *groazei de sânge* care caracteriză pe țaranul nostru la începutul veacului trecut. Și această groază eră până la un punct firească. El văzuse doară vărsându-se, de veacuri, atâta potop de sânge: acel al părinților, al rudelor, al copiilor, al tovarășilor lui, cursese atât de adesea fără nici o pricină, se simția atât de slab față de acei care îl vărsau! Acestei groaze de sânge trebuie atribuit faptul că în nici o țară din lume nu se comiteau mai puține crime de violență decât în Moldova și în Țara Românească până în al patrulea pătrar al veacului XIX.

Ideile de țară și de neam devenise străine de el. Știa că-i român dar fără mândrie; iubiă pământul pe care se născuse dar în chip oarecum pasiv, fără a-și da seamă că-i patria lui, fără a se gândi că are datoria să-l apere împotriva străinilor. Oștirea străină care vine în țară dacă nu-l pradă, nu face siluiri și-i dă prilej de dobândă este pentru el bine venită.

Pe stăpân, cu toate temeuriile de dușmănie ce le are împotriva lui, cu tot antagonismul crescând între interesul lui și interesul stăpânului, nu-l urăște, căci energia de a urî n'o mai are, cum nu mai are nici cea de a iubi cu patimă: se teme de stăpân și se păzește de dânsul. Și de oarece satul întreg are, de generații, aceeaș teamă de stăpân și aceeaș bănuială, satul întreg este strâns unit pentru a se apăra împotriva lui. Toate urile, toate dușmăniile între săteni dispar, cel puțin ca regulă generală, când este vorba de apărarea împotriva dușmanului obștesc: stăpânul. A ține cu *oamenii* împotriva *boierului* este cea dintâiu datorie a săteanului: a ține partea boierului împo-

triva satului, este fapta cea mai spurcată. Poate boierul să aibă chiar dreptate împotriva satului, dar omul este dator să ție cu satul. Boierul este puternic, satul nu cere omului să-l înfrunte, omul față de boier îi poate da acestuia dreptate, poate face din gură pe ceilalți oameni ticăloși și răi dar, când vine treaba la la faptă, trebuie să ție cu satul. A înșelă pe boier pentru a ieși din încurcătură nu-i păcat ci faptă legiuită. În sat sunt două morale: una față de ceilalți oameni cu cari trebuie să te porți cinstit, iar alta față de boier, care îți permite să-ți aperi interesul prin orice mijloc. E păcat și rușine să iei lucrul altui sătean, dar lucrul stăpânului îl poți mistui numai să nu te prindă: doară multe a luat el dela oameni!

Și totuși, în multe din acele sate din Moldova unde aceeaș familie stăpâniă de veacuri, se născuse între săteni și stăpâni un fel de legătură, de obicei de supunere, o rămășiță a vechiului respect păstrat de săteni către județ, ași zice chiar un fel de afecțiune a celor dintăiu către acel de al doilea, simțimânt însă care nu excludeă nici frica, nici bănuiala, nici conștiința nedreptăților suferite. Vorbesc bineînțeleș de un simțimânt care avea ființă la 1830, astăzi el a dispărut de mult.

Conștiința unui lung șir de nedreptăți suferite dela stăpâni a avut drept urmare că, încă dela începutul epocii moderne, stăpânul să nu se poată bizui pe recunoștința de fapt, trainică, în stare de a înfrunță primejdia și paguba, a sătenilor. Orice bine li-ar fi făcut stăpânul, tot mai mult rău suferise părinții lor dela mâna stăpânului. Această înstrăinare între amândouă clasele mai este datorită și faptului că, afară de prea puține excepțiuni, moșiile încă din vechime umblau din mână în mână.

Moșii și strămoșii săteanului se folosise de hotarul așazării pentru a se hrăni pe el; știă că acest drept fusese știrbit în urmă, dar nu simțise încă efectele știrbirii dela 1805, care numai în puține locuri fusese adusă la îndeplinire, și nu-și inchipuiă că poate veni o vreme în care dreptul de folosință al hotarului puteă să-i fie tăgăduit lui sau copiilor lui. Când vorbeia de pământul pe care se hrăniă el nu ziceă: *moșia cutărui boier*, ci *moșia noastră*, cum zice de altmintrelea și astăzi.

Înainte de Regulamentul Organic și chiar mult după dănsul, preotul avea putere mare în sat. Românul n'a fost nici

odată religios în sensul adevărat al cuvântului, dar ținea altă dată tare la formele exterioare ale religiunii. Credința lui se-mănă mult cu un fel de păgânism sau de superstițiune, dar era înrădăcinată în el. A nu ținea posturile cu rigoare, a nu merge la biserică duminica și sărbătorile, a lucra în aceste zile, era pentru țaran păcat mare și neiertat. Este deci firesc ca preoții cari slujiau în sfânta biserică, cari aveau putere să boteze, să cunune și să deslege de păcate, să fi fost priviți de țarani ca niște ființi cu totul alese și sfinte.

Acei preoți, de o ignoranță cumplită, știind în cele mai multe cazuri de abia a ceti și a scrie, obișnuit fără creștere bisericească, fără altă pregătire decât câteva luni petrecute pe lângă un *catihet*, erau în multe cazuri mai puțin răi decât am fi în drept a ne aștepta. Credința lor era naivă, dar sinceră, țineau cu poporul lor, nu aveau aspirațiuni străine de el, nu gândiau să se slujească de înrăurirea lor asupra sătenilor pentru a se ridică deasupra lor; erau oameni de liniște cari propovăduiau pacea. Având familiile lor și prin urmare nevoi, aveau grijă să se pună bine cu stăpânul, dar fără a ține cu dânsul mai mult decât cu poporul.

Mai temută decât stăpânul este ocârmuirea și oamenii ei; oamenii ocârmuirii de veacuri au jăfuit și au siluit pe sătean fără cruțare; pe lângă ea stăpânul apare ca un binefăcător, de multe ori la dânsul a găsit satul ocrotire împotriva prădăciunilor slujbașilor trimiși de Vodă și de ispravnici.

Am auzit laudându-se de mulți *sistemul patriarcal*, care ar fi domnit în țările noastre înainte de punerea în lucrare a regimului regulamentar. Stăpânul satului este reprezentat ca un adevărat părinte al locuitorilor săi, care se îngrijește de binele lor, ajută pe cei nevoieși și sărguitori, ceartă părintește pe cei cu purtări rele, dă sfaturi înțelepte tuturor și-i ocrotește pe toți împotriva arbitrarului ocârmuirii. Iar locuitorii îl iubesc, îl respectează, se judecă înaintea lui și, la prilej de nevoie, aleargă sub pulpana anterului lui.

Nu incăpe îndoială că se găseau boieri drepecți și milostivi cătră țararii supuși lor, pe care îi ajutau la nevoie cu puterea și cu banul lor, dar miile de acte cercetate de mine în această privință mi-au lăsat impresiunea că acești părinți ai țaranilor

erau niște rari excepțiuni și că obștia stăpânilor eră alcătuită din oameni cu totul lipsiți de scrupul când interesul lor eră în joc. Apoi, atunci ca și astăzi, mulți stăpâni se credeau nemărginit de milostivi și de buni cătră țaranii lor dacă, pe ici și și colea, inzestrau câte o fată, dăruiau o vacă sau o păreche de juncani unui fiu de fecior boeresc, de vătav sau de pădurar, pe care-l cununase sau îl botezase, sau iertau de dijmă sau de altă datorie pe vre-un țaran nevoieș care știuse să câștige buna voie a stăpânului. Dar adesea acelaș stăpân care făcuse asemenea acte de dărnicie răzlețe, obijduia rău obștia satului impunându-i invoieli grele, supunând-o la podvezi depărtate, la fel de fel de îndatoriri abuzive, sau întinzând pe oameni la scară și sfășindu-le cărnurile sub biciu, în urma unei inovări minciunoase și necontrolate a vătavului sau a altui slujbaș.

Un sistem de legături patriarcale între stăpân și săteni ni poate părea lucru frumos numai fiind că-l privim din depărtare, în realitate însă frumusețile lui n'au existat nici la noi, nici aiurea.

„Dacă oborirea sistemului vasalității locuitorilor săteni cătră stăpâni se deplânge de cătră, mulți cari sunt însuflețiți pentru acest sistem, privindu-l ca patriarcal, o asemenea părere se sprijină pe o desăvârșită necunoștință a împrejurărilor de atunci. Se poate ca, pe ici și colea, vasalii unor stăpâni buni să fi dus o viață de suferit, dar aceasta eră mai mult o excepție decât o regulă și, în deobște, starea lor eră de plâns. Increderea reciproca domniă numai arare ori, mult mai adesea constatăm apăsare și tratamente răle dintr'o parte, de cealaltă ură, nesupunere, neștiință și sălbătăcie... Celui care citește scrierile agricultorilor și a economiștilor veacului trecut, ba și a începutului celui de față, celui care cunoaște părerile regilor prusiani și acele ale oamenilor de Stat din acea vreme, nu-i este cu puțință să admită că între stăpânul de moșie și țaranii supuși lui să fi existat un regim patriarcal, adică că de o parte să fi predominat blândeță părintească, iar de cealaltă supunere și iubire fiască. Toți autorii cunoscători buni ai împrejurărilor existente atunci, observă că țaranii supuși își îndeplinesc îndatoririle într'un chip foarte neglijent și cu rea voință, că sunt bețivi și talhari și pătrunși de o mare bănuială, adesea chiar de ură cătră stă-

pânii lor. Stăpânii și slugile lor se purtau cătră țaranii și îi tratau într'un chip corespunzător cu această stare de lucruri. Ar fi cu totul zadarnic și nefolositor de a căuta să stabilim dacă țaranii erau tratați cu brutalitate de stăpânii lor, fiindcă nu meritau să fie tratați mai bine, sau dacă țaranii nu erau mai buni tocmai fiindcă erau tratați în chip atât de brutal.... Omenirea a avut și probabil va avea totdeauna aplecare să privească cu ochi mai ageri lipsurile împrejurărilor în cari trăiește decât foloasele lor, și să creadă că însușirile răle ale semenilor provin dintr'o corupțiune specială generației. Vechii poeți greci și romani încă din vremile cele mai îndepărtate, laudau doară vecaul de aur ce fusese înaintea lor și despre care nime nu putea să dea alte știri decât acele provenind din fantazia sau din tradițiuni fără absolut nici un temei¹⁾.

Țaranul român de înainte de 1830 se poate caracteriza în chipul următor: deștept și vioiu la minte, bun la inimă, blând, pașnic și supus până la exces, dar cu desăvârșire lipsit de cultură, fără încredere în sine, neiubitor de muncă, nedoritor să-și schimbe soarta, bănuitor, fără conștiință de neam, prefăcut, superstițios. Astfel îl făcuse împrejurările istorice, astfel îl făcuse dușmanii de din afară, astfel îl făcuse lăcomia Domnilor și acea a clasei stăpânitoare.

10. Alcătuirea latifundiilor. Puterea politică monopolizată de 28 familii. Nașterea autagonismului dintre oligarhie și rămășița vechei clase stăpânitoare.

Clasa stăpânitoare numărase oameni avuți dela întemeierea Domniei. Găsim în documente oameni stăpânind fiecare mai multe sate chiar în veacul XIV; în acel următor ei devin din ce în ce mai număroși și numărul satelor întrunite sub o singură stăpânire ajunge uneori la 20 și 25. Dar, fapt de notat, aceste sate sunt răsirate pe toată întinderea Moldovei, numai foarte arareori vedem mai multe sate megieșite întrunite sub aceeași stăpânire. Apoi, ca regulă obștească, hotarele sunt mijlocii

¹⁾ Dr. Th. von der Goltz. *Die ländliche Arbeiterklasse und der preussische Staat*, p. 189.

și mai adesea mici, mari numai prin excepțiune, la munte. In veacul XVII găsim urieșe averi teritoriale: Costea Bucioc stăpâniă 39 sate sau părți de sate; Nicoară Prăjăscu 26, Dumitru Buhuș 35, Gavriliță Costache 34, Gheorghe Ursache 102, Miron Costin 89, Iordache Ruset peste 150. Inșă aceste sate multe nu alcătuiau decât arareori complexe, ele erau în deobște împrăștiute cam prin toate ungherile țării¹⁾. Dar în veacul al XVIII-lea, chiar dela început, se vădește tendința boierilor de a alcătui complexe mari de pământ; cu cât înaintăm spre veacul XIX, acțiunea de conglomerare se accentuează.

Aceste conglomerate se făceau prin cumpărări și schimbări de hotare întregi sau părți de hotare dela alți boieri, dar mai adesea prin cumpărături mai arareori curate, mai adeseori silnice sau frauduloase dela obștii răzășești sau dela copărtași saraci a unor hotare mici²⁾. Timp de un veac întreg, dela 1750 până la 1850 de câte ori nu eră resmeriță în țară indeletnicirea de căpetenie, după țesătura de intrigi cu care-și frământau mințile cei bogați și puternici, eră iscodirea de mijloace pentru a se vâri în vre-o obștie de răzăși și a le răpi cu încetul întreg hotarul stăpânit de ei.

Am explicat aiurea pre larg cari erau mijloacele întrebuințate de obicei, nu voi reveni deci asupra lor. Voi aminti numai pe scurt că mijlocul ce boierul doritor de a-și însuși vre-o moșie răzășască îl întrebuință mai adesea eră de a ademeni, prin corupțiuni sau prin intimidare pre vre-un răzăș să-i dăruiască întreg pământul lui sau parte dintr'insul. Boierul *devenind astfel și el răzăș*, dobândia dreptul să cumpere părți dela ceilalți răzăși apoi, odată acest drept dobândit, știea el să joace din coate și să se facă în curând stăpân pe hotarul întreg. Toate fraudele, toate siluirile, erau întrebuințate fără scrupul spre acest sfârșit.³⁾

Acest proces aveă drept rezultat că miile de hotare mici, independinte unele de altele cari alcătuiau caracteristica stăpânirii teritoriale în Moldova, să se închege în câteva sute de

1) *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, p. 232 sq.

2) *Ibid.*, p. 191.

3) *Ibid.*, p. 303.

complexe mari, pe lângă cari a mai urmat să aibă ființă un număr de trupuri, mijlocii sau mici, stăpânite sau de obștiile răzășești cele mai dârze sau de câte un singur stăpân sau o singură familie care, prin agerime și iscusință sau noroc, știuse să-și păstreze ocina neatinsă.

Moșia Fântânelele din ținutul Băcăului este rezultatul contopirii a 20. trupuri deosebite; moșia Cristești-Cozmești dela ținutul Sucevei cuprinde 14 trupuri, Adjudul și Domneștii, dela Putna, cel dintăiu 12, cel de al doilea 29, iar Nămolosa, la Covelui, 53¹⁾.

Clasa stăpânitoare eră dela început număr-oasă, fiind în raport cu marele număr de hotare deosebite. Ea începù să scadă încă din veacul XV, de când vedem născându-se averi mari teritoriale. Ea mai slăbi și prin faptul împărțirilor succesive a multor hotare cari dădură naștere clasei răzășilor.

Până la începutul veacului XVII nu observăm nici o deosebire între deosebitele neamuri alcătuint clasa stăpânitoare. Dela începutul veacului XVII însă, alcătuintu-se o aristocrație a clasei stăpânitoare cuprinzând, pe lângă acele neamuri vechi cari, prin vrednicie sau prin noroc, se putuse mănține neconținut în slujbele cele mai înalte și să-și păstreze averea, altele tot pământene cari ajunsese de curând la vază și avere precum și câteva familii venite din Țarigrad și încuscite cu familii bogate pământene.

În această *aristocrație*, care se ridicase deasupra restului vechei clase stăpânitoare, observăm, chiar dela începutul veacului XVIII, un nou proces de selecțiune; vre-o douăzeci de familii dintr'insa începând a ieși în fruntea celorlalte, monopolizară slujbele cele mari cari duceau la avere. Membrii celorlalte familii fură siliți să se mulțamească cu slujbe mai mici aducând foloase mai puține. Cu vremea membrii puținelor familii privilegiatate înmulțindu-se, luară, întâiu slujbele de mâna a doua, apoi în curând cele de mâna a treia din mâinile urmașilor familiilor mai puțin în vază²⁾.

Clasa stăpânitoare în Moldova eră alcătuită, întâiu din

¹⁾ *Ibid.*, p. 307.

²⁾ *Ibid.*, p. 237 sq.

douăzeci și câteva neamuri de boeri mari, parte pământeni, parte de origine grecească, cari monopolizase aproape toate slujbele folositoare și adunase averi teritoriale uriașe, apoi din vr'o sută de familii aproape toate pământene, trăgându-se din vechii cneji, ocupând slujbele cele mici și stăpâni pe hotare modeste. Cei dintâi, alcătuiind *boierimea cea mare*, aveau toată puterea, cei de aldoilea, alcătuiind *boierimea cea mică*, deși în parte de origină strălucită, erau reduși să trăiască în umbra celor dintâi¹⁾.

La 1803 erau în Moldova de atunci (cari cuprindea și ținuturile de peste Prut) 1713 sate, din cari 25 erau domnești, 215 mănăstirești, 546 răzășești și 927 boerești. Din aceste de pe urmă, 470 erau stăpânite de cele 28 de familii cari atunci alcătuiiau boierimea cea mare, ele erau acele de cari atârnavu hotarele cele mai întinse, conglomeratele cele mari. Iar boierimea cea mică stăpâniă numai 457 sate cu hotare neasemănat mai mici și, numai prin excepțiune, câte un mic conglomerat²⁾.

O asemenea stare de lucruri, cei puțini făcându-se stăpâni pe toată puterea politică și cea mai mare parte din averea teritorială a țării, iar cei mulți n'având nici o putere politică și prea puțină avere, nu puteă decât să dea naștere la un antagonism din cele mai vii între îmbele fracțiuni a vechei clase stăpânitoare, cari acuma, ajunsese a alcătui chiar două clase deosebite. Și acest antagonism nu puteă decât să fie înăsprit și mărit prin faptul că nu se găsiu față în față o clasă cultă cu una incultă, ci două clase cu absolut aceeaș cultură foarte rudimentară. Trufia și excluzivismul boierilor mari nefiind justificată nici prin o învățătură mai aleasă, nici pe capacități mai mari, nici măcar în multe cazuri, prin o naștere mai strălucită, eră lucru firesc ca ea să stârnească mânia și ura boierimii mici care nu puteă să vadă în situația privilegiată a celor dintâi decât cea mai strigătoare nedreptate a soartei.

Antagonismul latent izbucni în Moldova în vremea Domniei lui Ioniță Sturdza. Partidul național, condus de boieri de mâna întâia, (însuș Domnul fusese una din căpeteniile lui),

¹⁾ *Ibid.*, p. 367.

²⁾ 24 din satele domnești erau peste Prut, unde erau și cele mai multe sate răzași.

dar recrutat aproape cu desăvârşire în rândurile boierimii mici eră în luptă deschisă cu acel al boierilor mari. Strânşi împrejurul Domnului, aceşti *ciocoi*, cum îi poroclise boierii cei mari rămaşi la Cernăuţi în surgun de bună voie, îl îndemnară să supună Porţii un proiect de Constituţie pentru Moldova alcătuit în mare parte de unul din ei, Spătarul Drăghici. Acest proiect făcea din Moldova un stat *autonom*, cu ereditatea Domniei, cu un Senat, însărcinat cu strângerea veniturilor şi efectuarea cheltuelilor, oborîrea jurisdicţiei consulare şi cu armată naţională. Lupta între ambele partide ţinu în tot timpul Domniei lui Ioniţă Sturdza.

Acest exclusivism al boierilor mari, purtarea lor trufaşă faţă de nişte oameni cari aveau aceeaş origine ca şi ei, cu cari strămoşii lor trăise pe un picior de desăvârşită egalitate şi cu cari aveau vechi legături de rudenie, a fost din partea lor o cumplită greşală, dar totodată un serviciu nepreţuit adus cauzei redeşteptării naţionale. Dacă boierii cei mari ar fi privit pe acei mici, cari se deosebiau de ei numai prin faptul că erau saraci, ca fraţi şi ca semeni, dacă li-ar fi făcut o parte în foloasele lor, dacă n'ar fi cerut şi nu şi-ar fi însuşit privilegiile de fapt speciale pentru familiile lor, dacă ar fi pus frâu lăcomiei şi setei lor de pământ, necăutând a pune mâna pe moşioarele boierilor saraci şi a mazililor, dacă cu prilejul Regulamentului Organic n'ar fi pus mâna pe toată puterea politică, dacă boierimea întregă, rămasă unită, cuprinzând aproape toată pătura cu ştiinţă de carte din ţară, toată inteligenţa ei, ar fi opus revendicărilor democratice o stavilă, care dată fiind slăbăciunea şi lipsa de cultură a ţărănimii, şi neînsemnătatea clasei orăşăneşti nu s'ar fi putut doborî nici în cincizeci de ani. Pentru ţară în deobşte şi pentru ţărănime în special, această lăcomie şi această lipsă de măsură a boierimii celei mari a alcătuit un mare şi nepreţuit ajutor, căci lor li se datoreşte faptul că cauza naţională a găsit cadrele şi chiar mare parte din feciorii oastei, care a doborît privilegiile, a desrobit poporul şi a făcut Unirea.

CARTEA II

DESVOLTAREA CHESTIEI ȚĂRĂNEȘTI

TĂRĂNIMEA ROMÂNĂ SUB REGULAMENTUL ORGANIC

CAPITOLUL I

REGULAMENTUL ORGANIC AL MOLDOVEI

1. Alcătuirea Regulamentului Organic și textul primitiv al Secției VII a Capitolului III.

Nu voiu reveni asupra amănunțimilor alcătuirii Regulamentului Organic în Moldova, ele se găsesc pe larg în Cartea IV a lucrării mele, *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova*, mulțămindu-mă de astădată a reaminti punctele principale și spiritul în care a fost făcută noua organizare a țărilor române.

Gvernul rusesc, ținut de către agenții săi, încă de vreme îndelungată, în desăvârșită cunoștință a împrejurărilor interne a țărilor noastre, eră doritor să li dea o alcătuire care:

1. Lăsând aceste principate sub stăpânirea de formă a Porții să le supună tot odată controlului și autorității de fapt a Rusiei;

2. Să îmbunătățească soarta barbară și de nesuferit a poporului prin oborirea fiscalității în vigoare, adevărat barbară și pustiitoare, înlocuind-o printr'un sistem fiscal mai omenos și ușurător și prin o organizare administrativă mai puțin primitivă și haotică;

3. Să păstreze pentru Rusia vechile simpatii ale clasei boierești; și chiar sporindu-le după putință prin cruțarea interesele acelei clase, care alcătuiă singurul element politic existent în Principate.

Cele două puncte de pe urmă însă se loviau cap în cap: Pentru a îndreptă Visteria țării și a o pune pe temelii sănătoase, cel dintăiu pas de făcut eră oborirea nenumăratelor scutiri de biruri, în urma cărora o parte foarte însemnată din populațiune eră slobodă de dări, măbind astfel sarcinile părții nescutite. Și aceste scutiri, mai toate, fusese incuviințate, nu în folosul birnicilor scutiți, ci în folosul boierimii mari și mici care încasă dela *scutelnici*, direct sau indirect, ceea ce ei ar fi trebuit să plătească Visteriei. Nu mai vorbesc de privilegiul clasei boierești de a fi scutită de bir, nimănu i nu-i trecea atunci prin gând să-l oboare.

Proiectul de Regulament fu alcătuit de patru boieri mari intruniți la București sub președinția lui Minciaky, la 29 Iulie 1829. Acești boieri erau vornicul Mihaiu Sturdza, Visternicul Constantin Cantacuzino Pașcanu numiți de Jeltuhin, Vornicul Costache Conache și Visternicul Iordache Catargiu, aleși de Divanul împlinitor.

După terminarea lui fu dus, în primăvara anului 1830, la Petersburg de cătră Mihaiu Sturdza și după ce fu revizuit de trei înalți funcționari ruși, trimis la Iași spre a fi cercetat și votat de cătră o adunare convocată ad-hoc sub numire de *Obșteasca Extraordinară Adunare de Revizie*.

Această Adunare cuprindea 52 de membrii, 46 boieri și 6 membrii ai înaltului cler. Din cei 46 boieri, 42 aparțineau celor 28 familii cari monopolizase averea și puterea, 2 aparțineau altor familii fără strălucire a vechei clase stăpânitoare, iar 3 unor neamuri mai noue. Boierii cei mici, boierănașii, mazilii, răzășii, negustorii, țaranii, adică întreaga țară afară de o imperceptibilă minoritate, nu fusese chemați la sfatul care avea să statornicească alcătuirea cea nouă sub care avea să trăiască.

Privilegiul scutelnicilor fu oborit în schimbul unei indemnități. Boierii cu moșii primiau câte 24 lei de fiecare scutelnic pe an, pe toată viața lor, iar văduvele și copiii nevrăstnici jumătate; boierii cu scutelnici dar fără moșii aveau să pri-

mească, pe toată viața lor, câte 60 lei de scutelnic, iar văduvele și copiii lor câte jumătate.

Pe lângă această indemnizație însă se hotări că stăpânii de moșii aveau dreptul să se folosească de munca a câte 10 la sută din locuitorii șăzători pe moșiile lor ¹⁾ împotriva scutirii de bir de cătră Visterie a acelor locuitori cărora li se dădă numele de *slujbași volnici*. La moșiile cu mai puțin de 200 locuitori, stăpânii scutiau câte 20 la sută din locuitorii șăzători pe acele moșii.

Suma înscrisă în budgetul Moldovei pe 1832 ²⁾ pentru despăgubirea scutelnicilor este de 370000 lei, iar paguba Visteriei, prin scutirea de bir a slujbașilor volnici, ar fi de 139944, dacă-i calculăm cu 10 la sută, însă dacă ținem samă că o mare parte din moșii, acele cu mai puțin de 200 locuitori, scutiau câte 20 la sută, nu putem evalua această pagubă la mai puțin de 200000 lei, ceea ce ni face peste tot 570000 lei.

Budgetul Moldovei pe 1832 arată un venit de 2.611.987 lei din cari scăzându-se ghelirul de 570.000 lei hărăzit astfel boierimii, rămâne disponibili pentru celelalte nevoi ale țării 2.041.000 lei. Aproape o pătrime din venitul țării eră deci înghițită în folosul unei mâni de privilegiați, spre a-i despăgubi de un privilegiu absurd, nejustificat prin nimic și de care se făcuse abuzul cel mai scârbos.

Mulțimea dărilor din vechime, directe sau indirecte, sub toate numirile lor fu înlocuită prin o singură dare, numită *bir* pentru sătenii lucrători de pământ, datorit de satul întreg pentru obștia întreagă și *patenta* datorită individual pentru mazili și alți privilegiați. Atât una cât și alta eră de 30 lei pe an.

Această reformă alcătuiă o mare, bine făcătoare și nemărginită ușurare pentru popor. Pe lângă că dările se micșorase cu desăvârșire, dispăreă arbitrarul în numărul și câtimea lor, statornicia domniă acum și birnicul nu mai eră expus să vadă răsărind peste noapte vre-un sfert nou, să-i cadă peste cap, din

¹⁾ Lăsându-li însă vremea trebuitoare pentru a-și munci ogoarele. Reg. Org., a Mold. Cap. III, art. 72.

²⁾ Th. C. Aslan, Finanțele României dela Regulamentul Organic până astăzi p. 52. Sumele date de mine în această privință în *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova* sunt cu desăvârșire greșite.

cosaș bun, când vremea este prielnică, cel puțin 8 zile cu palmele și 2 zile cu carul cu 2 boi.

Numărul adevărat de zile, cerut pentru a săvârși munca statornicită de așezământul lui Moruz eră deci de:

3 1/2 zile cu carul cu 4 boi pentru 80 prăjini arătură gratată.

1 zi cu carul cu 2 boi și 10 zile cu palmele pentru prășitul și strânsul a 15 prăjini popușoi.

1 zi cu carul cu 2 boi și 3 zile cu palmele pentru seceratul a 30 prăjini pâne albă.

2 zile cu carul cu 2 boi și 8 zile cu palmele pentru cositul a 80 prăjini iarbă.

2 zile cu carul cu 2 boi pentru caratul a două care lemne.

Ceea ce ni face un total de: 3 1/2 zile cu carul cu 4 boi.

6 zile cu carul cu 2 boi.

21 zile cu palmele, la cari se mai adaugă 4 zile proaste, făcute sau cu carul sau cu palmele, după puterea săteanului, și un număr nedeterminat de zile zise *de meremet* (reparație) la iazuri și la mori.

Regulamentul Organic reveni la cele 12 zile *cu nart* dinainte de așezământul lui Moruz, fără a prea schimba nartul, dar lăsă repartizarea lor pe diferitele munci la voia stăpânilor.

Din condicile vechi, de prin anii 1840—1850, cercetate de mine la mai multe moșii din regiuni deosebite, reiesă că repartizarea cea mai obișnuită eră cea următoare:

2 zile la arătură a câte 15 prăjini, plus semănatul și gratatul însumând 30 prăjini.

3 zile la prășilă a câte 12 prăjini, plus semănatul și gratatul însumând 36 prăjini.

3 zile la seceră a câte 16 prăjini, plus semănatul și gratatul însumând 48 prăjini.

4 zile la coasă a câte 20 prăjini, plus adunatul, pusul în stog și îngrăditul stogului, însumând 80 prăjini.

Cele 30 prăjini arătură semănată și gratată se făceau de câtră sătenii cu 4 boi cu înlesnire în 2 zile primăvara și chiar toamna. Sătenii cu 2 boi, cari se întovărășiau câte doi la un plug, aveau trebuință de 4 zile cu plugul, alcătuit de doi inși, având să are câte o zi pentru fiecare.

Pentru 36 prăjini prașilă, trebuiesc 24 zile cu palmele și 2 zile cu carul cu 2 boi.

Pentru 48 prăjini secere, trebuiesc cel mai puțin 4 zile cu palmele și 1 zi cu carul cu 2 boi.

Pentru 80 prăjini coasă, în împrejurările cele mai bune, trebuiesc 8 zile cu palmele și 2 zile cu carul cu 2 boi.

✓ Regulamentul Organic impunea deci frunțașului cu 4 boi:

Pentru 30 prăjini arătură, 2 zile cu carul cu 4 boi.

" 36 " prașilă, 24 zile cu palmele și 2 zile cu carul cu 2 boi.

Pentru 48 prăjini secere, 4 zile ca palmele și 1 zi cu carul cu boi.

Pentru 80 prăjini coasă, 8 zile cu palmele și 2 zile cu carul cu 2 boi.

Sau 2 zile cu carul cu 4 boi,

5 " " " " 2 "

37 " " palmele.

La cari trebuie să adăogim 2 zile de clacă cu 2 boi la ori ce trebuință, podvezi de 2 zile cu 4 boi și aducerea a 2 care de lemne cu 2 boi sau, peste tot:

{ 4 zile cu 4 boi,

{ 9 zile cu 2 boi,

{ 37 zile cu palmele, plus un număr nedeterminat de zile de meremet la iazuri și mori.

Pentru săteanul cu 2 boi, care întrebuință la arătură 4 zile cu boii, socoteala eră următoarea:

✓ 15 zile cu carul cu 2 boi,

37 zile cu palmele, plus un număr nehotărit de zile la meremetul iazurilor și a morilor.

Precum vedem, atât numărul zilelor cu carul impuse de Regulament pentru aceste două categorii de săteni cât și acel al zilelor cu palmele eră neasămănat mai mare decât acel sta-tornicit de așzământul lui Moruz¹⁾.

¹⁾ In realitate însă numărul zilelor impuse de Regulament eră neasămănat mai mare decât în socoteala de mai sus. In acea soco-teală am luat de normă împrejurările cele mai prielnice. Am presupus pământul moale și nebulgăros, pânea albă curată și neîncălcită, iarba neîncurcată și, mai cu samă, timp frumos care să nu silească pe sece-

Deci dacă reforma regulamentară a fost binefăcătoare pentru țaran, aducându-i o mare ușurare sub raportul birurilor, atât în cât privia cătimea cât și statornicia și chipul lor de percepere, ea pe de alta trebuie privită că într'adevăr nimicitoare în privința înrăutățirii pozițiunii sale față de pamânt și de stăpân căci, pe de o parte a redus aproape cu desăvârșire vechiul drept de nemărginită folosință asupra hotarului așazării, iar pe de altă, pe lângă această cumplită știrbire a drepturilor lui, a sporit în chip foarte însemnat îndatoririle lui către stăpân.

Dar clasa stăpânitoare nu se mulțămii cu știrbirea dreptului de folosință a hotarului și cu sporirea îndatoririlor săteanului. Doritori de a-și asigura în chip statornic folosul muncii lui, boierii cari alcătuiau Adunarea avură grijă să îngrădească prin condițiuni draconice dreptul săteanului de a se muta în alt sat. Această mutare putea să aibă loc numai în cel de pe urmă an al unui *period catagraficesc* de șapte ani, dând de veste Visteriei și stăpânului cu un an înainte, plătind Visteriei birul și stăpânului valoarea boierescului pe un an întreg înainte.

rător a deslegă și a întinde snopii, pe cositor a desface porcoalele și căpițele și a le întinde spre a le uscă.

În împrejurări grele, muncile agricole cer, spre a putea fi efectuate, mult mai mult timp decât am prevăzut mai sus. Dacă pământul este vârtos, un plug cu 4 boi de abie poate ară 15—20 prăjini pe zi. Uneori arătura este atât de vârtoasă și de plină de bulgări în cât prășitorul cel mai vrednic nu poate prăși mai mult de 2 prăjini pe zi. Când grăul este încălzit sau plin de pălămidă, nu pot cei mai buni secerători să secere mai mult de 4—6 prăjini pe zi, uneori mai puțin. Tot așa pentru coasă. Iar când vara este ploioasă, jumătățile trebuiesc desfăcute și snopii întinși de două și de trei ori înainte de a putea fi așazăți în șură. Întinderile indicate de mine: 4 prăjini preașilă, 12 prăjini secere și 20 prăjini coasă pe zi se pot privi ca niște *maximuri* ce foarte arareori sunt depășite, numai de muncitori excepționali și în împrejurări neobișnuit de prielnice.

Atrag însă atențiunea cetitorului asupra podvezii. Dacă am menținut-o la 2 zile, ca în *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, este fiindcă textul ni zice că pe la moșiile boierești sătenii sunt datori a da și câte o podvoadă, aducând stăpânului cele trebuincioase pentru casă, fără a mai specifică altceva despre acea podvoadă. Textul modificat la 1833 însă, lămurind mai bine această podvoadă, voiu socoti cu îngrijire cu acel prelej numărul de zile ce ea cerea în realitate.

În cazul însă când săteanul se mută în cursul unui period ca-
tagraficesc, el trebuia să achite mai întâiu birul pe toți anii
până la expirarea acelu period, iar stăpânului să-i achite pre-
țul lucrului pe un an întreg. (Art. 127 al textului primitiv al
Regulamentului Organic al Moldovei).

Regulamentul Organic este întâiul aşzământ care trans-
formă pe stăpânii de moşii în *proprietari*, dându-li acest nume
şi făcând astfel un pas hotărîtor în procesul de transformare al
vechii judecii în alod.

Totuş, cu toate ştirbirile, cu toate uzurpările ce le am
constatat, el mai recunoaşte încă în chip împlicit dreptul de folo-
sintă al săteanului asupra hotarului locuit de el.

Articolul 118 ni vorbeşte de „*dreptăţile şi datoriile pro-
prietarului cătră sătenii locuitori pe pământul său...*“

Art. 119 începe prin cuvintele: „În privirea acestor *drepturi
şi îndatoriri a ambelor părţi, pământul ce este dat să-
teanului de cătră proprietar...*“

În articolul 120 găsim următoarele: „spre a întâmpina dar
şi întru aceasta de sine volnicitele cereri, şi spre a se depărta
necuviinţile curgătoare din nedumerire şi nestatornicie, *comi-
tetul a început mai întâiu a orându pământul ce pro-
prietarul este dator a da sătenilor moşiei sale.*

Articolul 123 începe prin cuvintele: „Proprietarul este dator
a da fieştecăruia locuitor a moşiei sale:

a) „un loc de casă, etc.“, (urmează întinderile ce stăpânul
este dator să dea fiecărui locuitor).

Şi acest drept la pământ al săteanului nu aparţine nu-
mai generaţiunii prezente, ci eră moştenit şi de generaţiile vii-
toare. Într'adevăr articolul 125 lit. j zice: „Oricare sătean, după
ce a ajuns la vrâsta legiuită de 25 ani, este dator şi fiind ne-
căsătorit a face lucrul hotărît în paragrafele de mai sus, *se în-
felege că proprietarul îi va da pământul ce este rânduit
prin aşzământul sus arătat;...*

Cu deosebire nedrept eră articolul 127 care hotărea că sătea-
nul căruia stăpânul moşii nu avea de unde să-i dea întinderea
legiuită de pământ, nu avea drept la vre un scăzământ de
muncă. El se putea mută pe altă moşie, însă numai sub con-
diţiunile expuse mai sus,

Ca și în legiuirile precedente „sătenii nu erau volnici să răscumpere cu bani lucrul ce ei erau datori a face și aceasta rămâne numai în voința stăpânului de a o priimi“. (Art. 125 al. 1).

Asemenea sătenii de pe moșiile răzășești nu erau ținuți la lucrul boierescului ci aveau a da dijma legiuită și a plăti în bani *analogul* a 12 zile, cu prețul orânduit de către Obșteasca Obișnuită Adunare¹⁾.

Prin art. 130 dreptul de a lua lemne de foc și de trebuință din pădurea așazării, eră ridicat sătenilor, venitul pădurii, ca și acel al morilor, iazurilor, pădurilor, iarmaroacelor, aveă de acum înainte să aparțină exclusiv stăpânului, ca și dreptul de a vinde băuturi, de a aveă dugheni sau căsăpii.

Secția a III-a a Capitolului V al Regulamentului Organic este relativă la *magaziile de rezervă*, înființate pentru a feri pe locuitori de lipsă.

Proprietarul eră dator să pună la dispoziția locuitorilor de pe moșia lui, cu scutire de dijma, în Țara-de-sus câte 1 falce, în Țara-de-jos câte 1½ falce pentru zece familii, alcătuiind astfel *farina de rezervă* care urmă să fie lucrată de obștia satului sub privegherea ocolașului. Roada aveă să fie strânsă în coșere făcute de săteni, cu lemn dat de proprietar cari, după ce se puneau popușoi într'însele, se pecetluiau de proprietar și de priveghitor, cheia se încredință judecătoriei satești, iar numărul bănișilor văr-sate se raportă Isprăvniciei.

Dacă nu eră lipsă timp de trei ani, la sfârșitul acestui răs-timp se împărția locuitorilor, de o potrivă, roada anului întâiu, umplându-se acel coșer cu roada anului al patrulea. Iar la prilej de lipsă, se sloboziă locuitorilor câtimea trebuitoare, cerându-se mai întâiu învoiala Isprăvniciei și împărțala fiind priveghiată de judecătorie satească, de priveghitor și de stăpânul moșii.

Iată înțelesul și rezumatul dispozițiilor articolului 71 privitoare la *slujbașii volnici*: toți proprietarii de moșii locuite, afară de răzăși, va aveă dreptul să ieă de pe moșiile lui și în interesul gospodăriei sale, câte 10 oameni la suta de familii, sub denu-

¹⁾ După articolul 125 al. 12, Obșteasca Obișnuită Adunarea trebuia să stabilească din 3 în 3 ani prețul muncilor agricole. N'am găsit urmă de o asemenea lucrare nici în *Analele Parlamentare* nici în Arhiva Statului din Iași.

mirea de *slujbași volnici*. Acest drept va rămâne veșnic legat de proprietate și se va înstrăina odată cu dânsa.

Slujbașii volnici vor fi scutiți de lucrul boierescului.

Proprietarul este dator să lase acestor oameni slobodă întrebuițare a numărului de zile trebuitor pentru a-și lucra pământurile.

Slujbașii volnici vor fi luați numai dintre mijlocași și codași.

Proprietarul se va învoi de bună voie cu slujbașii volnici, totdeauna în scris și actul va fi întărit de isprăvnicie. În cazul când țaranul ar refuza să primească condițiunile ce-i vor fi oferite sau când proprietarul n'ar putea îndeplini numărul slujbașilor volnici la cari are drept, Visteria îi va plăti capitația acelor ce-i vor lipsi până la împlinirea acestui număr.

Pe moșiile cari au un număr de 200 sau mai puține familii, proprietarii vor avea drept la 2 oameni la 10 familii, sub aceleași condițiuni ca mai sus.

2. Nemulțămiri stârnite de Regulament; răscoala dela 1831. Incercările lui Kisselev a modifica dispozițiile Secției V, Capitolul III a Regulamentului în folosul sătenilor.

Până la convocarea *Obșteștii Extraordinari Adunări de Revizie*, dispozițiunile noiei alcătuirii fusese ținute în cea mai desăvârșită taină. Totuș unele dintr'însele ajunseră la cunoștința obștească că boierii cei mari cari împreună cu câțiva funcționari ruși alcătuiseră Regulamentul, avuse grijă să asigure tagmei lor toate foloasele puterii și mai ales marea majoritate în Obșteasca Adunare. Aceste știri, purtate din gură în gură și exagerate, avură darul să exaspereze boierimea cea mică și rămășițele *cărvunarilor* lui Ioniță Sturdza. Ei începură să se miște, să s'adune în chip tainic, să imprăstie foi volante cuprinzând proteste, să alcătuească contra proiecte de Constituție și să trimită scrisori de amenințare boierilor celor mari: căpetenia lor era spătarul *Sion*. Kisselev prinzând de veste, trimise ordin să s'aresteze îndată toți șefii mișcării și să se trimită sub escortă la București. Din scrisorile găsite la Sion și la alții, reeșia că întregă boierimea mică luase parte la mișcare pentru

că se temeau să piardă toate privilegiile lor. Se crezù că prin arestările făcute și prin intimidarea vădită a boierănașilor care fu urmarea acestor arestări, se prevenise orice încercare de tulburare serioasă.

Dar de odată izbucniră neorânduieii grave, aproape simultaneu, în satele ungurești din ținutul Romanului, la Deleni lângă Hârlău, la Târnauca (ținutul Herței) și la Covurluiu; pretextul mărturisit al mișcării eră recrutarea. Se spusese țaranilor că feciorii lor recrutați pentru alcătuirea miliției moldovenești sunt meniți a fi duși de Ruși și puși să slujească peste Prut și șase ținuturi refuzase să deă recruți. Dar caracterul ce-l luă în curând mișcarea îndreptățește presupunerea că ajunsese până la sate vestea că prin legiuirile cele noue, pe deoparte se micșorează cătimea de pământ lasată sătenilor spre hrană pe când îndatoririle lor sporesc în chip însemnat. Satele se ridicau în arme nu numai asupra rânduiților guvernului, maltratând atât pe ispravnicii și pe boierii trimiși să-i liniștească cât și pe un adjutant a *Vife-Prezidentului* Mircovici, ci și „asupra stăpânilor de moșii“. Satele făcuse legătură între ele și stabilise semnale de foc și altele cu catarguri, și steaguri, spre a-și comunica de sărg veștile și a putea răpede pune satele în stare de apărare.

Moldova fiind atunci ocupată de însemnate forțe rusești, această mișcare nu prezintă dela început sorți de izbândă, țararii pe lângă că erau nedepriși cu armele, posedau prea puține puști și erau înarmați mai ales cu sulii făcute de țiganii fierari.

Generalul Beghidov, având sub ordinele lui un regiment de cazaci și două tunuri ușoare, sparse cu ușurință centrul rezistenței la Săbăoani, unde răsculații se întărise împrejurul bisericii. Lupta costă pe țărani 18 morți și 42 răniți, pe Ruși 1 ofițer ucis și 12 soldați răniți.

La Deleni, unde răsculații erau sub povățuirea lui Ioniță Creangă și a Bărceștilor, la Târnauca unde erau duși de Mierluță, Leacă și Belibou, fură supuși fără vărsare de sânge și fără a fi nevoie să se facă uz de arme. Judecata fu sumară; patru din căpetenii fură trimise la ocnă pe zece ani, alții bă-

tuți la fața locului cu câte 50 lovituri aplicate de mâna ca-
lăului.

După depeșa unui consul prusian, tulburările în ținutul
Covurluiului ar fi fost foarte grave, țaranii ar fi pus pe fugă
200 Cazaci, iar Ispravnicul, în fuga lui, și-ar fi pierdut papucii.

Răscoala eră reprimată, dar nemulțămirea în țară eră
mare. Mai ales ținuturile Țării-de-Jos: Fălciul, Tutova, Tecuciul și
Covurluiul erau în fierbere de când auzise că noua legiuire măr-
ginise la o întindere neînsemnată locul de arătură pe care
locuitorul se putea hrăni. Aceste ținuturi, fiind în apropiere de
Dunăre, țaranii cari le locuiau semănau, pe socoteala lor, în
schimbul dijmei legiuite, întinderi însemnate de pământ și se
îmbogațiau văzând cu ochii: reducerea acelor întinderi îi lovia
în chip cumplit. Apoi locuitorii acestor ținuturi erau cei mai
dârji și cei mai răsboinici ai Moldovei de atunci.

Pe de alta, dispozițiile legiuirii nepublicate ajungând la
cunoștința unora din *posesori* (arendași), al căror număr sporiă
acuma din zi în zi, aceștia, în toate ținuturile, începuse să se
laude cătră țărani că vor lua înapoi, în stăpânirea lor, jumă-
tate dacă nu mai bine a pământurilor folosite până atunci de
săteni. Și, ca urmare, curgeau în caștelaria *Vife-Prezidentului*,
a *Prezidentului* și a Sfatului Ocârmuitor jalbele sătenilor în-
groziți.

Aplicarea Regulamentului Organic în Țara Românească,
mărginirea săteanului muntean al cărui drept de folosință a
hotarului nu suferise până atunci nici o știrbire, stârnise cele
mai mari nemulțămiri și este sigur că fără trupele rusești cari
ocupau țara, ar fi izbucnit o răscoală din cele mai cumplite.

Aceste nemulțămiri îngrijau mult pe Kisselev ale cărui
porniri generoase erau în cea mai desăvârșită opunere cu lă-
comia boierilor.

Regulamentul Organic fusese pus în aplicare în Moldova
încă dela 1 Ianuarie 1832, fără a mai aștepă încuviințarea
Porții, însă *Prezidentul Plenipotențiar* eră atât de îngrijit
de urmările ce aplicarea dispozițiunilor acelu Regulament, pri-
vitoare la legăturile dintre stăpâni și săteni, puteau să o aibă,
în cât aceste dispozițiuni nu numai că nu fură aduse la înde-
plinire, dar nici nu fură macar publicate. Kisselev se pusese cu

tot înadinsul să studieze chestiunea legăturilor dintre pământ, săteni și stăpâni și istoricul ei.

Materialul ce îl avea la îndemână era cu totul neînsemnat, fiind alcătuit numai din hrisoavele lui Grigorie Ghika și Alexandru Moruz. Și hrisovul de căpetenie al lui Grigorie Ghika, acel din 1 Ianuarie 1766, purtă o dată greșită (1776 în loc de 1766) și însuflă lui Kisselev atât de puțină încredere în cât îl califică de apocrif.

Această cumplită sărăcie de material nu împiedecă însă mintea lui puternică, să priceapă groaznica nedreptate făcută țărănimii prin dispozițiunile Secției VII, Cap. III, a noiei legiuri. El își dădă samă:

1. Că săteanul înainte de așezământul lui Moruz se folosia de tot pământul de care avea nevoie.

2. Că Regulamentul scădea chiar întinderile concesate țaranului de legiuirea lui Moruz la mai puțin de jumătate.

3. Cătimea de muncă statornică pentru o zi regulamentară de boieresc întreacă cu mult puterile unui om.

4. Că date fiind puterea nemăsurată a celor mari, slăbăciunea celor mici, corupțiunea administrației și lipsa de justiție, unele din dispozițiile regulamentare, alcătuite în termeni vagi, vor da fără îndoială loc la mari și nesuferite abuzuri.

Temându-se ca aducerea la îndeplinire a noiei legiuri să nu dea din nou loc la tulburări, el adresă lui Mircovici, la 14 Martie 1832, o scrisoare confidențială menită să fie comunicată Sfatului Cărmuitor.

În scrisoare, Kisselev începe prin a arată „că îndatoririle sătenilor cătră proprietarii funciari, astfel cum fusese determinate de Regulamentul Organic, fiind cercetate cu amănunțime de Obșteasca Adunare a Țării Românești, dăduse loc la lămuriri și cercetări cari, punând chestiunea în adevărata ei lumină, arătase că ea nu putea fi siluită (brusquée) fără a produce grele inconveniente. Se păre că măsuri de cruțare erau cu atât mai urgente cu cât acele stabilite de legiuirea în chestiune apăsau mai cu samă clasa cea mai număroasă și cea mai muncitoare a locuitorilor țării și că dispozițiile corelative, rezultând din vechea stare de lucruri și cari au fost din nou promulgate sub

ocârmuirea lui Caragea, rămân încă până astăzi neaplicate în mai multe părți ale Principatului“.

„Aceste considerațiuni arată îndestul cari trebuie să fie precauțiunile de adoptat în această privință în Moldova, unde ființa unor elemente de tulburări este mult mai puțin îndoielnică și unde de curând sătenii s'au dedat la acte de opunere fățișă“.

După ce recomandă lui Mircovici să împărtășească comunicarea de mai sus Sfatului Ocârmuitor Extraordinar și să-l indemne să ieșă în cea mai de aproape chibzuință chestiunea atât de gingașă care face obiectul aceluiaș ofis, el urmează:

„Va trebui ca Sfatul Ocârmuitor Extraordinar, în chibzuirile sale asupra acestei chestiuni, să nu piardă din vedere nici plecarea spiritelor nici faptul că chiar inovațiunile cele mai salutare trebuie încunjurate cu cele mai mari menajări decât ori ar putea fi privite ca oneroase. *Apoi va trebui să ieșă în privire cu tot înadinsul cât de neplăcute și de greu de suferit pot să se înfățișeze chestiunile prefeluirii muncii și a atribuirii unei întinderi statornice de pământ pentru masa țăranilor, deprinși să se folosească, afară de puține excepțiuni, de întinderea de pământ ce li venia la socoteală“.*

Kisselev speră că punându-se astfel chestiunea înaintea Sfatului Administrativ Extraordinar, acesta se va hotări să adopte schimbări de natură a înlătură orice aparență a unei repartițiuni de pământ nedrepte sau macar interesate, mai adaogând:

„*In cât privește aducerea la îndeplinire a acestor măsuri, se va putea adopta un mod care, treptat și câte puțin, să-i poată închezașlui izbânda și să previe niște conflicte ca acel din anul trecut, conflicte ce guvernul local nu le-ar putea reprimă decât precât ar fi parțiale și nu urmările unei nemulțămiri obștești“.*

Dacă această scrisoare alcătuește o frumoasă dovadă despre puterea minții și înălțimea sufletului lui Kisselev, ea ni mai arată totodată cumplita stare de decădere a țării noastre pe acea vreme când, în toată clasa stăpânitoare, negăsindu-se nici un Român care să ieșă apărarea drepturilor mulțimii împotriva lăcomiei unei mâni de privilegiați, cu această apărare se însărcinează un străin de alt neam.

Generoasele năzuinți ale lui Kisselev se lovire însă de împotrivirea îndărătnică și interesată a oligarhiei care monopolizase puterea, din care se alcătuiă întregul Sfat Administrativ și aproape întreaga Adunare. La ofisul lui Kisselev, comunicat lor de Mircovici, boierii Sfatului Administrativ răspunseră tocmai la 22 Martie 1833, prin un jurnal în care se hotărea: 1) ca Secția VII a Capitolului III a Regulamentului Organic să se publice de urgență și în întregime; 2) ca în cât privește întinderea pământurilor de dat locuitorilor „*deși aceste pământuri nici odată în Moldova nu au fost după voia și plăcerea locuitorilor*”, întinderea lor va rămâne aceeaș ca în trecut spre a da locuitorilor și proprietarilor vreme să facă învoeli între dânșii potrivit art. 126; 3) în caz de neînțelegere între proprietari și țărani, ispravnicii să aplice învoelile în uz pe moșiile apropiete, iar în cazul când părțile nu s'ar mulțami cu această soluțiune să hotărască Visteria.

Însă după două zile, Mircovici făcù pe boieri să revie asupra hotăririi și să hotărască amânarea *publicarisilor* până la toamnă spre a nu da „*pricină sau proprietarilor sau locuitorilor de gâlcevire și să-și piardă vremea primăverii*”. Iar până la toamnă urmă să se mănție starea de mai înainte și, *acolo unde nu erau învoeli, să se urmeze după ponturile gospod.*

Kisselev care primiă neconținute jalbe din partea țaranilor, reveni asupra chestiunii în cursul lunii Aprilie prin o nouă comunicare ce o făcù lui Mircovici, în care arată că în Țara Românească se ivise aceleași neajunsuri ca și în Moldova pentru aducerea la îndeplinire a legiurii privitoare la legăturile dintre săteni și proprietari:

„*Zilele de lucru și celelalte îndatoriri ale țaranilor, după Regulamentul Moldovei, având a fi mănținute precum erau înainte, pe când porțiunea de teren cuvenită lor este micșorată în chip însemnat, Prezidentul Plenipotențiar crede că, dacă s'ar da publicitate acelei legiuri, nemulțămirele departe de a dispere n'ar putea decât să sporească. Temeiurile acestei nemulțămiri ar fi cu atât mai puternice cu cât interesele proprietarului par să fi fost consultate cu îndestulare, fie prin precizarea în măsură patrată a zilei de muncă fie prin dispozițiile art. 72 (slujbașii volnici) cu totul în folosul pro-*

prietății“. Kisselev exprimă deci părerea ca pe de o parte să se publice că legiuirea privitoare la legăturile dintre săteni și stăpâni rămâne aceeaș ca și în trecut, iar pe de alta să se culeagă știri exacte și pozitive asupra tot ce poate fi păgubitor și rău chibzuit în articolele Regulamentului în privința acestei chestiuni, pentru ca, cumpănind cu nepărtinire interesele reciproce ale proprietarilor și ale plugarilor, *să se poată întemeia, pe științele obținute la fața locului, un proiect de amendament și de aplicație care ar fi supus viitoarei Obștești Obișnuite Adunări.*

Boierii Sfatului Ocârmuitor făcându-se că nu aud și ne-luând nici una din măsurile recomandate de Kisselev, acesta se hotări să interviev în persoană punându-și toată influența și toată autoritatea. Veni în Iași unde petrecu toată toamna anului 1832 și toată iarna. Cu mare greu izbuti să înduplece pe boieri să alcătuiască un proiect modificator al legiurii cuprinsă în Secția VII a Capitolului III al Regulamentului Organic.

Acest proiect schimbă prețeluirea zilei de muncă în chip cu totul neînsemnat și numai în cât privește arătura (14 prăjini pe zi în moină în loc de 15 și 9 în țalină în loc de 10) menținând cumplita nedreptate a acestei prețeluirii în privința celorlalte feliuri de munci, da însă proprietarului volnicia de a întrebuința în cărături ziua lucrului cu boi, dar precizând această cărătură. Zilele de podvezi asemenea se precizau în bani.

Intinderea de pământ atribuită fiecărui locuitor este prea puțin sporită (2 fălci 30 prăjini, palmașul 3 fălci 70 prăjini, mijlocașul, 5 fălci 30 prăjini frunțașul.

Un mic progres asupra textului primitiv îl alcătuiă fără indoială art. 23 al noului proiect, prin care sătenii cărora stăpânul nu li-ar putea da toată intinderea de loc hotărâtă de lege puteau să rămână pe moșie, *făcându-li-se o scădere potrivită din cele 9 zile proaste, dar lucrând cele 12 zile cu nart, sau mutându-se aiurea.* În acest caz (art. 25), după ce vor îndeplini formalitățile necesare către Visterie și proprietarul moșiei pe care se vor mută, vor fi slobozi a-și vinde sădirile sale, adică viile și livezile, către sătenii satului ce-l părăsesc, protimisind însă totdeauna pe proprietar. Proprietarul (art. 30) obține dreptul să depărteze pe sătenii îndărătnici *cari ar pri-*

cinui neînvoire și nesupunere între ceilalți săteni, dându-li de știre cu 6 luni înainte de Sfântul Gheorghe, față cu privighitorul, și despăgubindu-i pentru sădirile lor. Țarina de rezervă se suprimă, fiind privită ca cuprinsă în porțiunea fiecărui sătean, având fiecare a pune în coșerele de rezervă câte jumătate mierță popușoi.

Kisselev făcù o lungă și amănunțită întâmpinare la dispozițiile acestui proiect, întâmpinare care începea prin un fel de cercetare istorică, a cărei concluziuni sunt cu desăvârșire greșite. El își inchipue că hrisoavele lui Grigorie Ghika dela 1766 (exemplarul ce-l avea la îndemână purtă data greșită de 1776) și 1777 sunt apocrife, iar așăzământul de la 1805 începutul unei legislațiuni determinate, impunând sătenilor, pentru întâia oară, câtimi de muncă determinate pentru fiecare zi de muncă.

Apoi, el observă foarte cu drept cuvânt, că „*alocațiunile de pământ făcute de aceleași acte, (dela 1805), în schimbul slujbelor suspomenite, erau de 3¹/₂ până la 1¹/₂ ori mai mari decât acele atribuite de proiectul Sfatului*”.

„... In cât privește principiul de reciprocitate care trebuie să prezideze la schimbul de îndatoriri și de foloase respective, prefeluirea zilelor nominale în zile reale, comparate cu câtimea de muncă în vigoare în Ucraina și compararea salariului acestei munci, la care se mai adaogă valoarea dijmei, cu arenda porțiunilor de pământ acordate sătenilor, ar pune în deplină lumină absența oricărui echilibru între îndatoririle și foloasele țăranilor, prin însuș faptul că o zi de lucru în Moldova echivalează cu una și jumătate și chiar cu două zile de lucru în Ucraina cari, la rândul lor, pot fi evaluate, cel puțin, la câte două zile adevărate”.

Apoi după ce atrage bagarea de samă a Sfatului asupra anexelor (foarte greoaie) care însoțesc ofisul lui, el îndeamnă Sfatul și Adunarea să ieșă în de aproape luare aminte:

a) *Adevărata stare a claselor, astfel cum există astăzi, fără a confundă ceea ce este legiuit și pozitiv în această chestiune cu cotropirile săvârșite în vremile din urmă;*

b) *Grija și nemulțămirea împărtășită de clasa cultivatorilor în deobște.*

c) Imprejurările grele ce apasă asupra Turciei.

Sfatul și Adunarea ar avea deci să se silească să distrugă germenii de nemulțămire cari, mai curând sau mai târziu, ar putea să aducă crize și conflagrațiuni deplorabile și să-i înlocuiască prin o stare de lucruri a cărei menținere să poată interesa, mai mult sau mai puțin, toate clasele populațiunii.

Apoi adaugă că, făcând Sfatului această comunicare, nu are în vedere să se prevaleze de poziția lui ca șef al oărmuirii țării spre a pretinde introducerea obligatorie a schimbărilor propuse de el, ci este mai mult, din partea lui, o indicație oficioasă izvorând din simțirile unei adevărate dragoste.

„Dacă Sfatul Administrativ și Adunarea Obștească, prețuind aceste cuvinte, ar primi proiectul Sfatului așa precum se află întocmit, voi avea datorie, în cât împrejurările de astăzi ar putea ierta, de a sprijini punerea în lucrare a acestei părți a nouelor așezămături; *la din împotrivă însă întâmplare, mi-ar fi cu neputință de a lua asupra-mi răspunderea care, mai degrabă sau mai târziu, ar putea să rezulte din semnalatele necuviinși, și mă voi găsi atunci obligat de a menține starea actuală a lucrurilor în această chestiune, aducând împrejurările la cunoștința Curții Imperiale pentru a obține de acolo o hotărîre desăvârșită*“.

Dacă Kisselev ar reinvia astăzi și ar vedea cele ce se petrec în țările incredințate altădată oblăduirii lui, groaznica primejdie ce amenință însuși ființa țării tocmai fiindcă o oligarhie egoistă și incultă, înlăturând cu dispreț sfaturile lui luminate și ascultând numai acele ale lăcomiei sale, a știrbit cu desăvârșire dreptul strămoșesc de folosință a săteanului asupra hotarului așezării, el ar avea jalnica mângâiere să constate că, cel puțin în această chestiune, el și-a făcut datoria de om de inimă și de prieten adevărat al acestor țări cum nu și-a îndeplinit-o nici un Român de pe vremea lui!

Nu voi mai urmă socoteala greoaie făcută de Kisselev pentru a dovedi că numai munca făcută de sătean, fără a mai socoti dijma, întrecea valoarea arenzei pământului atribuit frunțașului cu o sumă variind dela 52 la 97 lei, cea a pământului atribuit mijlocașului cu o sumă variind dela 36 la 67 ½ lei, cea

a pământului atribuit palmaşului cu o sumă variind dela 2 la 15 lei. Şi această socoteală este sub adevăr, căci câtimea de muncă statornicită pe zi pentru unele din munci, cum este mai ales praşila, este mult mai mare decât crede Kisselev.

La această întâmpinare, Sfatul răspunse în chip tot atât de greoiu, mai mult cu subtilităţi decât cu temeieri sănătoase.

3. Invingerea lui Kisselev de către boieri. Textul definitiv al secţiei VII a capitolului III a Regulamentului.

Dar se vede că Curtea rusească nu voia să împingă lucrurile prea departe şi să-şi înstrăineze cu desăvârşire simpatiile boierilor cari s'ar fi putut întoarce cu înlesnire în asemenea caz înspre Viena. Kisselev a primit de sigur ordin să nu stăruască în calea apucată de el în chestiunea legăturilor dintre săteni şi stăpâni, căci îl vedem deodată părăsind atitudinea lui intransigentă pentru a veni cu un proiect rectificativ aceluia al Sfatului, în care se mulţameşte cu un minimum de concesiuni din partea stăpânilor şi anume:

La articolul 6, statornicirea unui număr anumit de zile pentru fiecare feliu de muncă; reducerea întinderii de pământ ce trebuie sărăşită într'o zi la 6 prăjini, să nu se facă pentru coasă deosebirea între 3 zile cu coasa pentru a da iarba jos şi 1 zi cu boii pentru pusul în stog al ierbeii de pe i falce, afectându-se peste tot 4 de zile de lucru, fără a specifică mai mult.

Suprimarea articolelor 7 şi 8, privitoare la transformarea zilelor cu carul în zile de cărătură la o depărtare de 12 ceasuri, ca potrivnice vechilor aşzăminte;

O mai bună lămurire a articolului 12;

Modificarea articolului 15 în sensul că palmaşul să lucreze, peste cele 12 zile cu nart, încă 3 zile proaste şi nu 9, mai modificându-se în acelaş sens şi articolele 16 şi 23;

Tabla preţurilor de mijloc a lucrului să se alcătuească de Obişnuita Obştească Adunare în fiecare an;

O mai bună specificare a îndatoririi săteanului care se va mută, să plătească „în folosul cutiei săteşti a locuinţii sale“ o sumă potrivită cu partea dării lui pe un an la darea sătească;

adăogirea unui nou articol cuprinzând textul articolului 435 al Regulamentului care consfințește actul de desființare a vecinătății;

O mai lămurită redactare a articolelor 28 și 29 privitoare la pedepsirea acelor cari ar smomi locuitori din sate străine și la despăgubirea de către proprietari, pentru sădirile lor, a locuitorilor depărtați din sate în urma cererii celor dintâi.

Proiectul Sfatului și observațiile lui Kisselev fură înfățișate Obișnuitei Obștești Adunări în ședința dela 9 Martie 1833. Boierii triumfară aproape pe toată linia, Adunarea votă dispozițiuni mai favorabile stăpânilor decât chiar acele cuprinse în proiectul Sfatului Administrativ.

Intinderile de pământ atribuite prin acest al doilea text, definitiv, al Secției VII din Capitolul III al Regulamentului Organic, sunt acele prevăzute de proiectul Sfatului Administrativ; cătimile de muncă pe zi sunt statornicite în chipul următor:

14 prăjini arătură grapate și sămănate în moină, 9 prăjini arătură sămănate și grapate în țalină;

12 prăjini prașilă împreună cu culesul, caratul la coșere și facerea coșerelor când va cere trebuința;

16 prăjini de secerat sau 20 prăjini de cosit la pâne albă, cu caratul la arie și pusul în stoguri;

1 falce de iarbă de cosit, cu adunatul, clăditul în stoguri și facerea îngrăditurii stogurilor se socotia drept 4 zile.

Locuitorul eră dator să lucreze, în curgerea unui an, pentru socoteala proprietarului, 12 zile cu asemenea nart pe an, 4 zile primăvara, 4 zile vara și 4 zile toamna; locuitorul palmaș avea să le lucreze cu mânilor, iar locuitorul cu boi, cu carul sau cu plugul și cu numărul dobitoacelor pentru cari primia pământ, însă proprietarul eră în drept să pretindă locuitorilor cu boi lucru cu mânilor în loc de lucru cu boii „neputând în așa întâmplare a pretendarisi și mai multe zile decât acele 12 hotărîte prin ponturi și întocmai ca dela locuitorii acei fără boi.

Peste aceste 12 zile, locuitorul cu boi avea să facă câte o podvoadă *dela 8—16 ceasuri sau două dela unul până la 8 ceasuri*, socotindu-se o povară de 3 mierțe pentru fiecare păreche de boi și să mai aducă câte 2 care lemne la casa proprietarului sau, neavând pe acea moșie, să aducă de pe alta, în depărtare de 4 ceasuri, din pădurea proprietarului. În locul ace-

stor transporturi, locuitorii fără boi aveau a lucra proprietarului câte 4 zile proaste. Apoi toți locuitorii aşezați pe o moșie, atât acei cu boi cât și acei fără boi, erau îndatoriți a lucra la meremeturile acaretelor de pe moșie câte 4 zile pe an. „Bine înțelegându-se că dacă proprietarul în doi ani dearândul nu ar avea trebuință de lucrul arătatelor zile de meremeturi, în urmă să nu poată cere acele zile odată pe trei ani nici în lucru nici în bani. . . .”

Proprietarul (art. 122) care nu ar avea de lucru pe moșia sa, îi va putea întrebuința și pe alte moșii în depărtare până la 4 ceasuri, *fără a li scădea* cu ceva, sau el se va despăgubi cu bani după osebitele prețuri a fieștecărei localități. Aceste prețuri se vor stabili în fiecare an de către Obșteasca Obișnuită Adunare. Sătenii însă nu pot da bani în loc de muncă fără primirea proprietarului.

Tot locuitorul eră dator a da proprietarului dijmă din toate produsele făcute pe locul atribuit lui, afară de roadele adunate de pe cele 10 prăjini ce cuprindea îngrăditura casei sale.

Pentru vitele de prisos urmă ca săteanul să se învoiască cu proprietarul, asemenea și în cazul când ar voi să are mai mult loc decât cele 120 prăjini ce i se atribuesc.

La ținuturile din jos (art. 119), și anume: Covurluiu, Tecuciu, Fălcu și Tutova, în curgerea de șase ani, locuitorii fiește căruia sat să se folosească de pământurile pentru hrană ce au avut și până acum, aceasta adică în privire către întregimea masei satului, iar în ceea ce se atinge de împărțirea unor asemenea pământuri între locuitori, proprietarul având de datorie a priveghiă ca să nu urmeze în strâmbătățime între dânșii, va avea dreptate a adăugi pământ acelor ce ar avea mai puțin, cu luare dela acei ce ar avea de prisos prin știrea isprăvniciei; după 6 ani însă și locuitorii acestor patru ținuturi arătate mai sus, vor avea numai pământul legiuit prin acest aşazământ obștesc pentru toți locuitorii.

La paragraful e) al articolului 118, boierii introduseră o frază pe care, în urmă, acei cari tăgăduiau dreptul de folosință al sătenilor întemeiau mai cu deosebire teoria lor. Iată textul întregului paragraf:

„e) Lucrul cuvenit proprietarului trebuind a se împlini

aşa precum mai sus s'a zis, împotriva folosurilor ce se dau de cătră proprietar locuitorilor, este neapărat de trebuinţă a se hotări, despre o parte totdeauna acestor folosuri şi despre alta a se statornici indatoririle la cari locuitorii sunt supuşi din partea lor, pentru ca prin aceasta să se întâmpine în viitorime toată neînvoirea sau măsura samovolnică, şi până năimirele de pământ se vor putea face prin alcătuirea cea de bună voie. Aşa dar proprietarul este îndatorit a da fieşte căruia din locuitorii statorniciţi pe moşia sa... (urmează specificarea întinderilor atribuite deosebitelor categorii de săteni).

Prin această frază, introdusă din nou, se stabileşte ca o dorinţă ca năimirele (inchirierile) de pământ să ajungă a se face de bună voie; avem vederat a face în acest caz cu o îndrăzneţă încercare a clasei stăpânitoare de a tăgădui vecinicia dreptului de folosinţă a pământului de cătră ţărănime, înfăţişându-l ca un lucru precar. Dar acest drept este recunoscut de însuş fraza următoare care stipulează că: proprietarul este îndatorit a da fieşte căruia din locuitorii statorniciţi pe moşia sa o întindere de pământ variând cu numărul vite'or săteanului.

Apoi acest drept de folosinţă al locuitorilor asupra hotarului satului lor mai reiesă în chipul cel mai lămurit din textul articolului 123 care zice:

„Art. 123. La satele acelea unde moşia este strămtă şi proprietarul nu va avea loc ca să deie pământ după aşazământ, sau dând lui nu i-ar rămânea nimica loc pentru trebuinţa sa, atunci acolo moşia să se deie în trei părţi, din cari două părţi să se deie locuitorilor, iar o a treia parte să rămâie stăpânului, înţelegându-se că împărţirea aceasta are să urmeze numai pentru locul de hrană, adică: îmaşul, fânaşul şi locul de arătură....”

Tendinţa stăpânilor de a tăgădui vecinicia dreptului de folosinţă al sătenilor asupra hotarului aşazării mai este vădită prin modificarea redacţiunii dispoziţiunii privitoare la însurăţei.

În textul primitiv, această dispoziţie făcea obiectul dispoziţiei paragrafului j) al articolului 125, glăsuind precum urmează:

„j) Oricare sătean, după ce au ajuns la legiuita vrastă de

25 ani, este dator, și nefiind căsătorit, a face lucrul hotărît în paragrafurile de mai sus. *Se înțelege că proprietarul îi va da pământul ce este rânduie prin așăzământul sus arătat;...*"

În textul cel nou această dispoziție face obiectul art. 127: „Art. 127. Tot țaranul căsătorit și care ar avea locul hotărît de această pravilă, deși el ar locui tot într'o casă cu părinții săi, va fi dator ca să îplinească către proprietar îndatoririle la cari îl supun folosurile pe cari el le dobândește, încă în urmarea acestui prințipiun, săteanul necăsătorit și care nu ar avea partea de pământ dată celorlalți, nu va fi supus la nici un fel de îndatorire, cu toate aceste când el fără să se căsătorească ar voi să dobândească partea acea de pământ și proprietarul ar voi ca să o deie, atunci el va fi îndatorit ca să lucreze deopotrivă cu ceilalți.

În textul de mai sus se recunoaște stăpânului dreptul de a refuză săteanului necăsătorit o parte de pământ în schimbul lucrului cuvenit. În privința holteiului care se căsătorește nu găsim în noul text nici o dispozițiune prin care stăpânul este îndatorit să-i dea pământ. De oare ce în textul primitiv chiar holteiul necăsătorit are drept la pământ, este vederat că noul text alcătuește o nouă încercare de cotropire a clasei stăpânitoare, o năzuință de a tăgădui țărănimii dreptul de folosință asupra pământului pentru copiii ei¹⁾.

Mă grăbesc să adaog că această năzuință a rămas cu desăvârșire teoretică: nu cunosc nici un caz în care un însurățel să fi cerut stăpânului pământul cuvenit lui pentru numărul de vite stăpânit de el și ca stăpânul să-l fi refuzat.

De altmintrelea interesul stăpânilor eră să nu-l refuze, aveau prea mare nevoie de muncă sigură și ieftenă pentru a nu fi bucuroși de însurăței cât de mulți. Cuvintele ce le-am relevat în text alcătuiiau mai cu samă o măsură de precauțiune pentru viitor.

Noul text al legiurii (articolul 123) eră mai omenos pentru săteni decât acel vechiu în cazul când stăpânul nu dispunea, pe două treimi din pământul său de hrană, de o întindere în-

¹⁾ Cnf. mai departe Cap. VI, § 2.

destulătoare pentru a da fiecărui sătean tot locul prescris de lege pentru categoria lui. Ei se puteau mută aiurea fără a îndeplini grelele condițiuni ce le găsim în articol, sau se învoiau de bună voe cu stăpânul. Mai iată câteva dispozițiuni a aceleiaș articol:

a) „Că nu este slobod locuitorului a nu primi părțile de loc ce i se cuvine, sub cuvânt de a-l scădea din lucru, dacă proprietarul nu va primi de bună voe.

b) „Că nu este iertat proprietarului de a nu da locuitorului întreaga parte de loc ce i se cuvine, sub cuvânt de a-l scădea din lucru, decât cu primirea acestuia și după cele zise mai sus întru acest articol.

c) „Că toate aceste alcătuirii între proprietari și locuitori nu se vor putea face decât cel puțin cu o lună înaintea Sfântului Gheorghe.

d) „Locuitorul care în puterea acestui articol ar voi să se mute pe altă moșie, nu va putea face aceasta decât prin știrea isprăvniceii care va cercetă împrejurarea, dacă urmează vre-o pricină de neînvoire și va înștiința pe Visterie ca să-l înscrie pe acesta în tabla satului unde el va voi să se statornicească din nou cu primirea proprietarului acelu sat. La așa împrejurare este slobod a-și vinde sadurile sale, adică viile și livezile, celorlalți locuitori a aceluiaș sat, protimisindu-se însă în totdeauna proprietarul cu acelaș preț“.

Pentru țaranii cari ar voi să se mute în alt sat, cu toate că s'ar folosi de pământul statornicit de lege, condițiile de mutare rămân aceleași ca în vechiul text.

Proprietarul are drept să ceară depărtarea din sat a locuitorilor îndărătnici cari ar pricinui neînvoire și nesupunere între ceilalți locuitori săteni, dându-li știre înaintea privighitorului de ocol cu 6 luni înaintea Sfântului Gheorghe și despăgubindu-i pentru pomii și sadurile ce ar fi având.

Proprietarul singur are drept să vândă pe moșia lui vin, rachiou și alte băuturi, a avea măcelărie și dugheni, a se folosi de mori, iazuri și păduri.

Dreptul de a luă din pădurea aşazării lemnul de foc și de trebuință trebuitor lui, drept recunoscut chiar de legiuirile Fa-

narioșilor, eră luat sătenilor chiar la întâiul prilej de a legiui ce l'ă avut clasa stăpânitoare.

Noul text modifică și articolele privitoare la coșerele de rezervă. Ca o urmare a adăogirii de pământ atribuită fiecărei categorii de săteni, țarina de rezervă fu privită ca cuprinsă în porțiunea de pământ a fiecărui locuitor, care fu îndatorit să depună în coșere, în fiecare an, îndată după strângerea de pe câmp a popușoilor, câte jumătate de miertă de știulețe.

Măsurile de priveghere a acestor coșere de rezervă erau mai bine lămurite de noul text al legiuirii care hotări că se pot scoate păpușoi dintr'nsul numai în urma invoirii dată de Sfatul Administrativ.

Această măsură, un feliu de asigurare împotriva secetei, nemerită pentru împrejurările primitive de atunci ale țării, care ar fi putut da rezultate multămitoare, ajunse a fi un mijloc de jaf și de pricopseală pentru vornicii, privighitorii, sameșii și ispravnicii vremii.

4. Cât plăteau în realitate sătenii moldoveni, în vremea regulamentară, pentru rămășița de pământ ce se lăsase în stăpânirea lor.

Textul definitiv al Regulamentului lasă:

săteanului fruntaș folosința a 5 fâlci 30 prăjini pământ,
săteanului mijlocaș folosința a 3 fâlci, 70 prăjini pământ,
săteanului codaș folosința a 2 fâlci, 30 prăjini pământ,
(în cari întinderi intră și cele 10 prăjini loc de casă).

Voiu cercetă acuma cât plătiă fiecare categorie de săteni pentru întinderea de loc rămasă în folosul lui.

Locuitorii cu boi făceau câte 2 zile la arătură, 3 zile la prașilă, 3 zile la secere și 4 zile la coasă: toate aceste zile după *nartul* stabilit de Regulament și anume:

14 prăjini arate și sămănate într'o zi de arătură,

12 prăjini prașilă la popușoi, cuprinzând două prașile, culsul, disjocatul, caratul la coșere, turnatul în coșere, facearea *glugilor* de strujăni, caratul lor la locul destinat și, la caz de trebuință, facerea coșerelor (Această de pe urmă muncă, în

epoca regulamentară, când întinderea cultivată în popușoi sporiă din an în an și necesită neconținute clădiri de coșere (pătule) noue pentru pastrarea recoltei, eră mai adesea regula decât excepția).

16 prăjini secere carate la arie și clădite în șură.

20 prăjini coasă, puse în stog, stogul îngrădit.

Am stabilit mai sus câtimea adevărată de muncă reprezentată de aceste 12 zile cu nart, afară de facerea coșerelor despre care voiu vorbi mai la urmă.

Am văzut că săteanul cu 4 boi făcea în realitate pentru cele 12 zile cu nart:

2 zile cu carul cu 4 boi

5 " " " " 2 "

37 " " palmele.

Săteanul cu 2 boi făcea:

9 zile cu carul cu 2 boi

37 " " palmele.

Palmașul făcea în loc de cele 2 zile de arătură 1 zi mai mult la prașilă și 1 zi mai mult¹⁾ la secere. Ceea ce ni dă pentru munca săvârșită de el, în realitate, prin cele 12 zile cu nart:

6 zile cu carul cu 2 boi

46 zile cu palmele.

La aceste zile trebuie adăogit pentru locuitorii cu boi a) podvoada cu 2 sau cu 4 boi, b) aducerea a 2 care (cu 2 boi) de lemne, 4 zile proaste cu carul la meremeturi. Iar palmașii lucrează 4 zile *proaste*, fără nart, în locul transporturilor și 4 zile de meremet.

Noul text al Regulamentului specificând că podvoada ce are a face săteanul va fi, de fiecare păreche de boi, de trei mierțe, duse la o depărtare de 16 ceasuri, îi impune o sarcină din cele mai grele.

Regulamentul Organic al Țării Românești mărginește podvoada locuitorului cu 4 boi la o departare de 12 ceasuri, so-

¹⁾ 48 prăjini prașilă cer câte 12 zile pentru fiecare prașilă, 8 zile pentru cules, disjocat și făcut glugi, 2¹/₂ zile cu carul pentru caratul popușoilor și a strujănilor, 64 prăjini secere cer 6 zile cu palmele și 1¹/₂ zile cu carul, 1 falce coasă 8 zile cu palmele, 2 zile cu carul.

cotind calea de un ceas 2.500 stânjeni (4 kilometri $916\frac{1}{4}$ metri¹⁾, oprește de a-i impune o cale mai depărtată și dispune să i se țină în samă pentru un asemenea transport 5 zile „socotindu-se ziua șase ceasuri²⁾ și una pentru încarcat și descariat“.

Podvoada în care se poate trimite săteanul muntean cu 2 boi este numai de 6 ceasuri și, se țineau în samă trei zile pentru ducere și întoarcere și pentru descariat.

Calculându-se după aceeaș normă, care cu bună samă că numai exagerat de favorabilă pentru sătean nu poate să fie socotită, găsim că valoarea podvezii cerută locuitorului cu 4 boi (care încarcă 6 mierțe) este de 6 zile cu carul cu 4 boi, iar acea impusă locuitorului cu 2 boi de 6 zile cu carul cu 2 boi. (În caz de a se face 2 podvezi de câte 8 ceasuri, socoteala este și mai nefavorabilă pentru sătean, căci trebuie să încarce de două ori și să descarce de două ori, ceea ce însemnă câte 1 zi mai mult).

Lucrul impus deci prin noul text al Regulamentului este următorul:

Pentru locuitorul cu 4 boi	8 zile cu carul cu 4 boi.
	11 „ „ „ „ 2 „
	37 „ „ palmele.
Pentru locuitorul cu 2 boi	21 „ „ carul cu 2 boi.
	37 „ „ palmele.
Pentru palmaș	6 „ „ cu carul cu 2 boi.
	54 „ „ palmele.

Valoarea zilei cu carul cu 4 boi eră socotită, la 1832, drept 5 lei, acea cu carul cu 2 boi drept 3 lei 5 parale, acea cu palmele drept $1\frac{1}{2}$ lei.

Munca frunțașului	valoră deci 129 lei 35 parale.
Acea a mijlocașului	121 „ 5 „
Acea a codașului	99 „ 30 „

La aceste sume trebuie să mai adăogăm: a) valoarea dijmei, b) valoarea sumei pentru făcutul coșarelor.

Cea dintăiu a fost stabilită la 1852, cu prilejul desființării

¹⁾ Stânjănul muntenesc este de 1 metru 966,5 milimetri, cel moldovenesc este de 2 metri 23 centimetri.

²⁾ Aproximativ 30 kilometri.

ei, la 72 lei pentru fruntaș, 57 lei pentru mijlocaș și 42 lei pentru codaș. Voiu presupune că prețul produselor va fi sporit între 1832 și 1859 cu 50% și, spre a obține valoarea dijmei la 1832, voiu scădea din valorile stabilite la 1852 câte 1 treime.

Vom obține astfel, pentru valoarea dijmei fruntașului, 48 lei.

" " " mijlocașului, 39 "

" " " codașului, 28 "

Valoarea muncii facerii coșerelor a fost stabilită de comisiile înadins rânduite în acest scop la 1851 pentru fiecare ținut, la cifre variând dela 5 lei 3 parale (Botoșani) de gospodar, la 28 lei 30 parale (Dorohoiu); o medie justă îmi pare a fi suma de 12 lei stabilită în județele Iași, Vaslui și Tutova. (Media generală ni dă 14 lei 21 parale), la care voiu face acelaș scăzământ de $\frac{1}{3}$ ca la dijma.

Vom avea deci socoteala următoare:

a) Pentru fruntaș, valoarea muncii	129 lei 35 parale
" " dijmei	48 "
" " facerii coșerelor	8 "
	<hr/>
	185 lei 35 parale

ceea-ce împărțit pe 5 fălci 30 prăjini, pământul atribuit lui ni dă câte 35 lei de falee.

b) Pentru mijlocaș valoarea muncii	121 lei 5 parale
" " dijmei	39 "
" " facerii coșerelor	8 "
	<hr/>
	168 lei 5 parale,

ceea-ce împărțit pe 3 fălci 70 prăjini pământ ni dă câte 43 lei 15 parale de falee.

c) Pentru palmaș valoarea muncii	99 lei 30 parale
" " dijmei	28 "
" " facerii coșerelor	8 "
	<hr/>
	135 lei 30 parale,

ceea-ce împărțit prin 2 fălci 30 prăjini pământ, ni dă câte 57 lei 6 parale de falee.

Vedem deci că, pe cât țaranul eră mai sarac cu atât mai scump plătiă el rămășița de pământ a cărei folosință i se lăsase.

Și prețul pământului stabilit de Kisselev și necon-

*testat de boieri fiind de 18 lei falcea*¹⁾) frunzașul plătiă deci pentru pământul atribuit de 2 ori, mijlocașul de 2½ ori, palmașul de 3 ori și mai bine cât făcea acel pământ.

Adaog că arenda în trup întreg, în bani, a moșiilor celor mai bune nu ajungeă, în vremea alcătuirii Regulamentului, nici odată la 35 lei de falce. Piesa din apendice, dând tabloul arenzilor moșiilor Casei Sfântului Spiridon din Iași, dela Regulament și până astăzi, ni arată că, la 1853, singură moșia Cotnari, din cauza viilor renumite, atingeă o arendă de aproape 52 lei vechi falcea, iar din toate celelalte nici una nu ajungeă macar la o arendă de 15 lei de falce.

O piesă oficială din anul 1849, care ni dă prețurile pământului arendat în detaliu în anul 1849, adică șaptesprezece ani după alcătuirea Regulamentului, când valoarea pământului crescuse întreit și împătrit²⁾, ni arată locul de arătură și chiar fănașul atingând asemenea prețuri și încă nu în toate ținuturile.

Noua alcătuire înseamnă deci pentru țaran, de o parte o ușurare a birurilor, dar de alta reducerea cumplită, la mai nimic, a vechiului drept de folosință asupra hotarului așazării, muncă grea și împovărătoare sub o față ipocrită de ușurință, o greutate de a părăsi satul în care suferiă care se apropia de șerbire, tăgada oricărui drept cetățenesc, însfârșit amenințarea că chiar rămășița de pământ ce-i eră lăsată îi va fi luată.

Și socoteala făcută mai sus, departe de a fi exagerată în cât privește adevărata câtime de muncă ce o făcea țaranul arată numai minimumul sarcinii lui. În ea nu s'a ținut samă nici de ploae, nici de secetă îndelungată, nici de arătură bulgăroasă, nici de spini și de pălămidă, nici de obligațiunea sateanului să facă, eventual fără scăzământ, munca datorită pe altă moșie, în depărtare până la 4 ceasuri de satul său, ceea ce reprezintă pentru el obligațiunea de a mănă pe câmp spre a nu pierde 8 ceasuri din zi cu dusul și întorsul și, în tot cazul, câte o zi pierdută pentru orice feliuri de muncă: arătură, două prașile și cules de popușoi, secere și coasă, total 6 zile de adăogat la îndatoririle lui.

Barbu Știrbei, Domnul Țării Românești dela 1849–1856,

¹⁾ *Anale Parlamentare*, III, II, p. 406.

²⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *op. cit.* III.

numai de dușmănie cătră alcătuirea regulamentară și de iubire de inovări nu poate fi învinovățit. El nu a fost nici un idealist nici un teoretician nici un om cu idei democratice, ci un conservator prin temperament și convingere, un spirit neobișnuit de clar și de precis, un om cu deosebire pozitiv și practic și un gospodar de frunte. El evaluează numărul zilelor adevărate, făcute de săteanul cu 4 boi în Moldova, la $61\frac{1}{4}$, acele făcute de săteanul cu 2 boi la $58\frac{1}{2}$, acele făcute de palmaș la 37^1). El evaluează deci zilele lucrate de fruntaș și mijlocaș mult mai sus decât mine.

Și în nici una din aceste socoteli nu s'a ținut samă de niște groaznici factori de îngreuiere a muncii țaranului: lăcomia, lipsa de scrupul și arbitrarul stăpânului, corupțiunea și nemernicia justiției și a administrației. Despre acești factori voi trata într'un capitol special.

Regulamentul Organic a preschimbat vechea *judecie* în alod grevat de dreptul de folosință al țărănimii asupra două treimi din întinderea cultivabilă. Vechiul județ, care până în ajunul Regulamentului *ocărmuia* încă pe sătenii săi, se preface în proprietar care, înaintea legii, mai păstrează pe lângă niște prerogative puțin însemnate, ca acele de a figura în comisia de recensămînt a dărilor, de a priveghia modul lor de percepere și păstrarea popușoilor de rezervă, acea cu mult mai primejdioasă de a cere, în puterea art. 126 al Regulamentului Organic, depărtarea țaranilor *îndărătnici* cari ar pricinui neînvoire și nesupunere între ceilalți locuitori săteni și, pentru aceasta, îi ajungea să aibă consimțimântul privighitorului și a ispravnicului și să dea de știre celor ce voia să-i depărteze cu 6 luni înainte de Sfântul Gheorghe. Ni putem lesne închipui ce mijloc cumplit de apăsare eră acest drept în mâna unor oameni cu scrupule tocite în urma unei creșteri și a unor deprinderi azia-

¹⁾ Incât privește palmașul, greșala făcută de Domnitor este vederată; un om nu poate munci cu desăvârșire 48 prăjini de popușoi în 19 zile, îi trebuesc cel puțin 32 zile cu palmele și 2 cu carul, el se înșală aici cu 7 zile. Rău sau aproape de arie trebuie să fie grăul de pe 64 prăjini dacă se poate duce la arie și clădi într'o singură zi: aici este o greșală de $\frac{1}{2}$ zi. La coasă mai greșeste cu 3 zile. (D. C. Sturdza-Șcheeanu *Op. cit.*, I, p. 620).

tice și față cu o administrație incultă și incapabilă când, din întâmplare, nu eră venală.

Atât puternicie, ghiftuire de privilegii și de foloase pentru acei ce erau scutiți de orice sarcină, de orice îndatorire; știrbire a mijloacelor de traiu, împilare și asuprire, umilinți și nedreptăți zilnice, tăgadă de orice drept cetățenesc pentru acei cari purtau toate greutățile și aveau toate îndatoririle.

Dar pacatul cel mai cumplit, cel mai greu de urmări nenorocite, a fost lasarea unui popor întreg în cea mai adâncă, în cea mai desăvârșită incultură, spre a mulțami nesațiul unei neînsemnate minorități. Cu cei 570.000 lei ce-i pierdea Visteria prin neînsemnate despăgubiri de scutelnici și scutirea de bir a slujbașilor volnici, ce mulțime de școli s'ar fi putut deschide și ce progrese ar fi putut face luminarea poporului în cei 26 de ani ai regimului regulamentar! N'ar fi numărul celor fără de știință de carte mai mare la noi decât în Bulgaria!

5. Aplicarea Regulamentului Organic în Moldova. Nemulțămirea populațiunii rurale. Sătenii fug peste Prut.

Noua legiuire, aprobată de Kisselev la 20 Martie 1833, nu fu adusă la cunoștința obștiei ci anunțată la 1 Aprilie următor odată cu o pompoasă proclamație a lui Kisselev, răspândită în 2.000 exemplare, prin care se slăviau toate ușurările de biruri și de havaleli cari apăsau poporul înainte de pacea dela Adrianopol și se arată că „*proprietarii cu o râvnă plină de curățenie și necăutând la acel în parte al lor folos*, au ajutat pe ocârmuire întru a ajunge la scopul îngrijirii sale celei părintești prin facerile de bine pe cari nouele așazământuri v'au închezeșluit“. Apoi, după ce se arată că „toate aceste nemărginite faceri de bine curg din hotăririle tractatului dela Adrianopol cari sfințesc cu nestrămutare drepturile și îndatoririle proprietarilor și lucrătorilor de pământ...“ se anunță „punerea în lucrare nu numai ușoară ci și folositoare treptei lucrătorilor“ a acestui „așazământ simplu și lămurit, întemeiat pe o dreaptă potrivire a însărcinărilor și a slujbelor“, ce ocârmuirea speră că va fi urmat întocmai cu „o stăruitoare sârguință“¹⁾.

¹⁾ Pământul, Sătenii și Stăpânii, p. 546.

În realitate Kisselev era foarte îngrijit de punerea în aplicare a noii legiuiri; el se temeă de reînnoirea tulburărilor dela 1831 și luă un șir de măsuri cari vădesc îngrijirea lui. El propuse schimbarea ispravnicilor slabi spre a numi în locul lor pe alții pe care îi credeă mai destoinici și cari „nu ar fi stăpâniți de duhul de venalitate de care sunt din nenorocire pătrunși mulți din ei”. Noua legiuire fu adusă la cunoștința obștiei numai după ce sătenii începuse să facă sămănăturile. Propuse alcătuirea a 4 comisii, alcătuite din câte 4 boieri, cari să străbată țara lămurind sătenilor amănunțimile legiurii, însă această măsură nu fu pusă în lucrare¹⁾.

El era cu atât mai îngrijit cu cât jalbele ploau în cancelaria lui din toate părțile țării, pentru lipsa locului de hrană și asuprirea lucrului boierescului²⁾. Impilările unor arendași străini cari se credeau apărați de orice raspundere sau pedeapsă prin faptul că se bucurau de o protecție străină, contribuiau mult la mărirea nemulțămirilor. Kisselev se văzù silit să recomande stăpânilor de moșii înserarea, în contractele de arendă încheiate cu străinii, a unei clauze prin care aceștia renunțau la dreptul de a se prevala de protecția consulatului lor pentru orice neînțelegeri rezultând din contractul de arendă. Iar la protestarea consulilor străini, Postelnicia răspunse:

„1. Că încât privește posesia moșiei, posesorii nu se pot cunoaște de supuși străini, pentru că uneltind și această speculație care nu li este hărăzită prin tractaturi, trebuie, după firea lucrurilor, să fie supuși obșteștilor puneri la cale atingătoare de posesori.

„2. Că pricinile pentru asupririle locuitorilor din partea proprietarilor sau a posesorilor nu se pot socoti de ramul judecătoresc ci de ramul administrativ și că cercetările pentru niște asemenea pricini nu pot avea apel decât către Sfatul Administrativ.

3. Că pe câți posesori prin cercetare s'au dovedit (asupri-

¹⁾ *Ibid.*, p. 545.

²⁾ Vezi un mare număr de jălbi de asemenea natură în D. C. Sturdza Scheeanu. *Op. cit.*, I, p. 130 sq.

tori), în puterea poroncii nacealstvei¹⁾, Sfatul este în hotărîre pentru liniştea locuitorilor a-i depărta de pe moşii. . . .“.

Obştirea noiei legiului aduse nemulţămirea la culme. Să tenii nu mai avură energia trebuitoare pentru a se răsculă, dar încă din luna lui Maiu 1833, din satele de pe Prut a ţinuturilor Iaşi, Dorohoiu şi Fălciu, începură a porni bejănari în Besarabia. Intăiu plecară oameni singurateci, apoi familii, mai pe urmă sate întregi. Această bejănie sporiă din zi în zi şi ameninţă să se întindă şi asupra satelor mai departate de graniţă²⁾.

Ocărnuirea trimise pe Hatmanul Başotă pentru liniştirea oamenilor şi cercetarea cauzelor mişcării, se luură şi măsuri militare pentru a împiedecă bejănia.

Raporturile lui Başotă dădeau ca pricini a bejăniei:

I. Foametea şi refuzul proprietarilor şi a arendaşilor de a ajută pe ţarani;

II. Incarcarea unor sate cu darea datorită de cătră bejănari;

III. Nepasarea ispravnicilor la dreptele jăluii ale locuitorilor;

IV. Sporirea datoriilor contractate de locuitori;

V. Furturile de vite cari niciodată nu li erau restituite de autorităţi;

VI. Ochii buni cu cari proprietarii din Besarabia priviau bejănia în propriul lor interes.

La aceste motive Kisselev, în darea lui de samă asupra stării ţării în răstimpul dintre sesiunea anului 1832 şi acea a anului 1833, mai adaogă şi: „împilările unor proprietari şi arendaşi cari departe de a cruţă pe săteni au intervertit în interesul lor aducerea la îndeplinire a noiei legi“.

Se luură măsuri energice atât împotriva incapacităţii ispravnicilor care fură în parte destituiţi cât şi spre a pune o stavilă împilărilor proprietarilor şi a arendaşilor şi lăcomiei Jidovilor cari incarcau cu datorii pe locuitori, vânzând băutură pe datorie în sate. Se părù că un moment mişcarea se liniştise.

Dar în cursul lunei August, Ocărnuirea primi un mare

¹⁾ *Ibid.*, p. 154 sq.

²⁾ *Ibid.*, p. 157.

număr de jălbi din partea locuitorilor ținuturilor Fălciu și Tutova, cerând a fi învoiți să părăsască satele și să s'așeze peste Dunăre sau pe propriile lor părți de pământ, pentru a nu fi *șerbii* (legați de glebă) în cazul când nu s'ar mută.

Ocârmuirea luă măsurile cele mai energice pentru a descoperi de unde pornise asemenea născociri absurde și rău voitoare, însă fără a putea izbuti. Se presupuse că aceste zvonuri erau datorite: 1) rălei voințe a câtorva arendași și proprietari cari într'adins nu pusese pe țarani în cunoștința textului legiurii sau denaturase sensul ei; 2) tâlmăcirii false a dispoziției care permitea țăranilor mutarea lor dela un sat la altul în anumite cazuri, tâlmăcire făcută în interesul câtorva proprietari și răzăși ¹⁾.

Dispozițiile secției a VII a capitolului III fură puse în lucrare; ispravnicii primiră poroncă să privigheze cu îngrijire aplicarea acestei legiurii și să raporteze în amănunțime chipul în care fusese primită de săteni. Din raporturile lor ar rezultă că *pravila* ar fi stârnit nemulțămiri numai în ținuturile Fălciu, Cărligătura, Roman și Dorohoiu. Se pare însă că nemulțămirea eră mai obștească decât voiau s'o arăte ispravnicii și s'o creadă ocârmuirea centrală. Ispravnicul de Putna care făcuse un raport arătând că locuitorii acelu ținut erau mulțămiiți cu noua *pravilă*, fù în curând silit să facă altul din care rezultă din potrivă că nemulțămirea este mare ²⁾.

Nemulțămirea se dovedi cu prisosință în anul următor, 1834, când sătenii începură a se bejăni pe la toate granițele, acei din Bacău peste munți, acei din ținuturile dealungul Prutului în Besarabia, acei de lângă Dunăre la Turci. Nemulțămirea și bejănia erau mari, mai cu samă în ținuturile Fălciu și Covurluiu, de unde fugiau peste Prut sate întregi în urma împilărilor unora din posesori și chiar din proprietari și din cauza noiei *pravili* care li strămtoră cu desăvârșire locurile de hrană de care erau obișnuiți să aibă bielsug ³⁾. Se numi o comisiune sub președinția Logofătului Lupu Balș, însărcinată să

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*

²⁾ *Pământul, Sătenii și Stăpânii* în Moldova, p. 444.

³⁾ *Ibid.*, *ibid.*

cerceteze pricinile bejăniei, să liniștească pe locuitorii rămași și s'aducă înapoi pe cei fugiți. Din lucrările comisiei reiesă, în modul cel mai drastic, chipul neomenos în care erau tratați țaranii moldoveni pe acea vreme și exploatarea nerușinată a căror pradă erau. Cei mai fără suflet din jăfuitorii descoperiți prin cercetarea lui Lupu Balș sunt doi frați, Greci veniți din Țarigrad, cari făcuse stare în țară, cumpărase moșii și ajunsese la boierii. Ei întrețineau câte o bandă de Arnăuți cu ajutorul căroră băteau pe sătenii și-i siliau să se supună jafurilor lor. Și deși nelegiuirile lor fusese pe deplin dovedite, ei scăpară fără pedeapsă. Unul din ei fusese osândit să plătească capitația locuitorilor fugiți de răul lui și a căror recolte le strânsese; el știu însă să trăgăneze plata până ce *Visteria* lui Mihaiu Sturdza dispuse ca datoria să se plătească din *paragraful extraordinar*.

La munte sătenii fugise fiindcă se strâmtorase pășunile și fâneațele în urma aplicării Regulamentului: nemulțămirea clocoțeau în multe părți, dar oamenii se simțeau slabi, erau deprinși să fie jăfuiți, vechia îndrăzneală pierise de mult. În curând începură să se deprindă cu noua stare de lucruri, comerțul și plugăria luase un avânt mare, văzură că pot trăi și sub noua alcătuire și se liniștiră. Bejănării loviți de dorul satului în care se născuse, se întoarseră unul după altul. Țărănimea se supuse și la aceasta, cea mai mare din toate loviturile crude de cari avusese parte.

CAPITOLUL II

LEGIURI REGULAMENTARE PRIVITOARE LA ȚĂRĂNIME ÎN MOLDOVA ÎN VREMEA LUI MIHAIU STURDZA

1. Ofisul Domnesc din 21 Martie 1837 pentru prăjina de falce, cu care urmează a se măsură atât locul de hrană cuvenit locuitorilor cât și acel al lucrului datorit de locuitori proprietarilor.

Activitatea Adunărilor și a Ocârmuirii Moldovei, în vremea Domniei lui Mihaiu Sturdza, în materie de legislație rurală, a fost cu desăvârșire neînsemnată. Boierii erau prea mulțamiți cu stipulațiunile Regulamentului Organic pentru a avea interes să le prefacă, iar Domnul avea prea mare interes să fie lasat în pace să grămădească foloase peste foloase pentru a se gândi să modifice niște așzăminte la alcătuirea cărora luase o parte atât de însemnată și cari îi înlesneau exploatarea din ce în ce mai folositoare a numărăoaselor sale moșii. El se decise a interveni pe cale de legiuire sau de măsuri administrative numai în cazuri excepționale, când abuzul eră din cale afară nesuferit și bătător la ochi.

Intăia măsură de asemenea fire fu provocată de cumplitele abuzuri făcute de proprietari și posesori cu prilejul măsurii întinderilor muncite de locuitori, atribuite lor de Regulament sau năimite de ei cu bani. Proprietarii și posesorii fără scrupul și mai ales *vechilii* lor întrebuițau prăjini mai lungi decât cea legiuită pentru a măsură întinderile lucrute de locuitori, mai scurte când eră vorba de măsură locurilor arendate sătenilor. Mihaiu Sturdza și miniștrii lui neputând fi acuzați nici de părținire cătră clasele desmoștenite nici de dușmănie împotriva acelor avute, mă voiu mărgini, pentru a înfieră abuzul ce se

săvârșia, să citez textul preambulului ofisului din 21 Martie 1837, menit a pune capăt abuzului făcut cu măsurătoarele nedrepte:

„Din *mulțimea* jalobelor intrate către Domnia Noastră, luând în bagare de samă că *locuitorii de pământ ar suferi nu puțin asupra*, pe lângă altele și în măsurarea locului de hrană ce după așezământ li se cuvine lor, în preajma lucrului ce ei lucrează proprietății, *prin închipuire de prăjini de falce cu totul nepotrivite cu palma cea dreaptă și legiuită, ci făcute numai după mai multă sau mai puțină cruțare a cugetului a unor din proprietari sau posesori, în cât ori cum obștia lucrătorilor de pământ suferă strâmbătate, din care apoi pricină izvoresc prigoniri, neîmpăcări, pierdere de scumpă vreme în primavară și peste an, ba încă și sumeții, cruzimi, și măsuri neiertate, iar în urmă și pagube și lipse până la pânea de toate zilele.* Spre a lipsi dar desăvârșit *niște așa necuviincioase, nesuferite noă și neiertate așezământului urmări* și ca să se păzească aceeaș dreptate și potrivită măsură, atât în pământul cuvenit locuitorilor cât și în lucrul datornic lor către proprietari sau posesori . . .“

poroncește Departamentului din Lăuntru să facă și să împartă, în fiecare sat din țară, câte o palmă gospod întocmai după aceea „ce se păstrează din vechime în această de Dumnezeu păzită țară“. Cu această palmă își vor întocmi proprietarii sau posesorii, împreună cu *vornicelul, paznicii și gramada satului*, prăjina de 24 palme cu care să se măsoare pământul. Palma gospod se va pastră de preot, vornicel și paznici și cu ea se va putea cercă ori când prăjinile. Aceste vor trebui să fie „dintr'un singur lemn și nici cum cu adăogiri,“ *ca să nu se dea nici într'aceasta prilej de vicleșug sau înșelăciune*“. Palmele gospod împărțite au a fi *îmbourate* la amândouă capetele.

Palmele gospod fură distribuite într'adevăr la toate satele și dacă această măsură izbuti să stăvilească întru câtva abuzul, ea fu departe de a-l oborî cu desăvârșire; el trăiește și astăzi în toate ungherile țării și, adesea, chiar când prăjina este mai mult sau mai puțin dreaptă, *feciorul boieresc, vata vul sau vechilul* știe, prin chipul în care o aruncă, s'o mărească sau s'o micșoreze după plac. Sunt *feciori boierești* a căror dibăcie

în mânăuirea prăjinei este răsplătită prin însemnate sporuri de salar și prin favoruri speciale.

2. Prelungirea termenului pentru împărțirea pământurilor de hrană a locuitorilor din ținuturile de jos.

Precum am văzut în capitolul din urmă, Kisselev îngrijit de nemulțămirea locuitorilor din ținuturile Fălciu, Tutova, Tecuciu și Covurluii, cari se deprinsese a lucra, în schimbul dării de a zecea din recoltă, însemnate întinderi de pământ a căror roadă o vindeau la Galați, izbutise să obție dela boieri ca, în textul definitiv al Regulamentului, la art. 119, să se insereze o dispoziție lăsând în stăpânirea acelor locuitori, încă în vreme de 6 ani, toată întinderea pământurilor de hrană de cari ei se folosise până atunci.

Dintr'o tabelă statistică din anul 1829 rezultă că, în primăvara acelu an, întinderea sămănăturilor de grâu și sacară ale sătenilor din ținuturile Fălciu, Tutova, Tecuciu și Covurluii erau de 9806 fălci pe când acele ale stăpânilor de moșii din aceleași ținuturi erau numai de 6624 fălci. În ținutul Covurluiului sătenii sămănau 3522 fălci de grâu și de sacară de primăvară, întindere ce nu eră atinsă în nici un alt ținut nici de săteni nici de stăpâni¹⁾.

Sămănăturile făcute în toamna anului 1833 și în primăvara anului 1834, precum rezultă din tabela următoare, ni arată că dintr'un total de 111937 fălci 74 prăjini sămănături de grâu și de sacară făcute de săteni și de stăpâni, acele ale sătenilor din cele 4 ținuturi ale Țării de Jos cuprind 29974 fălci 52 prăjini sau 26% din suma totală. Din totimea sămănăturilor de orz și ovăs făcute în toată țara în acelaș an, în întindere de 30999 fălci 34 prăjini, 8021 fălci 17 prăjini, sunt ale locuitorilor celor 4 ținuturi; ceace iarăș alcătuește 26% din întinderea totală a acestor sămănături. Iar pentru sămănăturile de popușoi, din întinderea totală de 155774 fălci, 33426 sunt ale locuitorilor acelorași 4 ținuturi.

Rezultă deci că sătenii acestor ținuturi aveau o parte cu totul însemnată în agricultura Moldovei la începutul epocii regulamentare. N'am putut să găsem statisticile dintre anii 1834—40,

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, III.

dar este sigur că sătenii urmară a lucra întinderi mari, după cum rezultă din legiuirea votată de Adunare la Ianuarie 1839, prin care termenul pentru împărțirea pământului de hrană a locuitorilor din ținuturile de jos se mai prelungește încă pe patru ani ¹⁾. Din adresa Departamentului din Lăuntru către Adunare, rezultă că locuitorii acelor ținuturi amenințau să emigreze în Besarabia în cazul când li s'ar strămtoră pământurile.

La expirarea acestui termen reducerea avu loc, miliția împiedecă locuitorii să treacă peste Prut și sămănăturile lor de pâne albă scăzură din an în an precum rezultă din tabelele statistice ale vremii ²⁾.

3. Legiuirea pentru trei pricini cari împovărează pe locuitorii satelor și aduc cu dinadinsul împiedecarea stării lor.

La Fevruarie 1844, Sfatul Administrativ prezintă Adunării un proiect pentru vindecarea a următoarelor „trei pricini“ cari împiedecau buna stare a sătenilor:

„I. Vânzarea băaturilor de prin sate de către Jidovi cari împovorau astfel pe săteni cu datorii și-i demoralizau și arendarea dijmuirilor datorite de locuitori către aceeași Jidovi, împreună cu crășmele, fiind cunoscute abuzurile ce ei întrebuintează întru aceasta.

„II. Feliuritele prefaceri din bani în lucru și din lucru în bani a datoriilor contractăluite de locuitori către proprietari și mai ales către posesori la vreme de lipsă, pentru nutreț, pâne și alte obiecte neapărate vieții lor.

„III. Nepotrivita urmare întrebuintată întru facerea cislelor, cari nu se urmează după art. 79, lit. A. a Regulamentului, ci fiind lasată la voia și cumpănirea unora din săteni, se îngreiază pe acei ce ar trebui a fi mai ușurați în privirea stării lor și, prin viclenia întrebuintată de acei mai avuți, aduce mare îngreiere celor saraci“.

Pentru stârpirea răului de sub I, se propunea ca arenzile

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *op. cit.*, I, p. 266.

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*, III.

de prin sate și dijmurile să nu se mai dea pe viitorime Jidovilor cari să nu mai fie îngăduiți de a mai sta prin sate; crășmele să se ție numai de creștini cari să nu poată vinde băutură pe datorie la săteni, publicându-se că asemenea datorii nu se vor împlini. Jidovii cari nu țin arenze să se mute de prin sate în termen de trei luni, iar acei ce au arenze cu contracte să se strămute în termen de un an, iar în caz de a nu fi următori „se vor isgoni de prin sate prin mijloacele ocârmuirii“.

Pentru datoriile contractate de locuitori pentru nutreț și pâne, ele nu se vor putea preface în bani ci se vor plăti numai în lucru, fiind datoare ambele părți a se răfui, iar locuitorii nefiind următori cu lucrul, vor fi executați să-l îndeplinească de isprăvnicie. Toate datoriile vor fi plătite în lucru până la anul viitor, rămășițele ce ar mai rămânea peste acest termen din neingrijirea împrumutătorului vor rămânea pierdute.

În privința celei de a treia pricină, cisele aveau să se facă odată pe an, la începutul șfertului al doilea, potrivit cu Regulamentul, având a fi întărite de ispravnic „iar în analoghie să intre pe lângă celelalte, 5 mascuri drept o vită mare, precum și 2 gonitoare sau 3 mânzați tot drept o vită mică.

Adunarea introduse în acest proiect de legiuire următoarele schimbări:

Se adăogi „ca Jidovii să nu fie slobozi a țineă arenze de băutură, nu numai prin sate dar nici pe la drumuri, nici prin târguri, și asemenea să nu fie slobozi a specularisi nici cu vânzare de ale mâncări nici la un loc, nici prin târguri, nici prin sate, nici pe la drumuri; iar afară de speculațiile arenzilor de băuturi și a dijmurilor, precum și a vânzării acelor de ale mâncării, alte osebite pozvolite speculații vor fi slobozi Jidovii a face în țară, și pentru întrebuițarea acelor osebite speculații vor putea și a aveă vremelnicească șădere prin sate“.

Dispozitia privitoare la facerea cisei se lămuri mai bine, adăugându-se că trebue alcătuită în fiecare sat de câte o delegație alcătuită din săteni din cele trei stări: fruntași, mijlocași și codași, sub privigherea preoților, a proprietarilor sau a vechililor lor.

Această legiuire fu înapoiată de Domn Adunării din cauza interzicerii făcută Jidovilor din târguri să vândă băuturi sau

altele de ale mâncării. Domnul, în răspunsul său, observă că târgurile, toate proprietăți particulare, s'ar pustii dacă Jidovii ar fi opriți de a face alișveriș de băuturi sau mâncări.

El ceru ca această interzicere să fie aplicată numai Jidovilor de prin sate, precum propusese Ocârmuirea. Bine înțeles că Adunarea se grăbi să urmeze conform dorinții Domnului: „găsind Inaltele Voastre observații foarte drepte și temeinice.“ N'am nevoie să adaog că legiuirea rămase literă moartă; acei proprietari cari erau puternici pastrară crâșmarii lor jidovi fiind că nu voră să-i depărteze, departați fură numai crâșmarii acelor stăpâni cari n'aveau nici trecere nici bani pentru a câștiga buna voință a autorităților.

4. Legiuirea asupra îmbinatelor drepturi și îndatoriri ale proprietarilor și sătenilor din satele de prin munți.

Din cauza faptului că Regulamentul Organic avuse în vedere numai satele dela câmp, unde în deobște eră loc de hrană cu imbielșugare și nu prevăzuse cazul special al regiunilor muntoase unde locul de arătură lipsește aproape cu desăvârșire și unde fânațul și pășunea se află adesea la mari depărtări de sat, locuitorii regiunilor muntoase erau uneori siliți de stăpânii respectivi să plătească în bani valoarea boierescului întreg fără a dispune în schimb de loc de arătură, macar cât de puțin și folosindu-se de fânețe și pășuni de munte departate și sarace. Soboarele mănăstirilor inchinate și neinchinate cari stăpâneau cele mai multe moșii de munte nu erau mai omenoase față de locuitorii așezați pe acele moșii decât stăpânii laici. Locuitorii acelor sate făceau de obicei învoeli cu mănăstirile, învoieli prin cari plăteau de nume câte o sumă fixă în schimbul căreia erau scutiți de boieresc și se folosiau de pășunile și de fânețele moșiei.

Locuitorii satelor dela munte din ținutul Sucevei a mănăstirii Neamțului plăteau astfel câte 6 galbeni de nume pentru scutire de boieresc și folosința locurilor de hrană. Termenul învoielii expirând, Starețul Venedict voi să impue oamenilor ca ei să plătească întâiu câte 3 galbeni de nume spre a fi scutiți de boieresc și apoi să se învoiască pentru locurile de hrană.

Sătenii opunându-se, Starețul se plânse în scris Domnului. Mihaiu Sturdza luă însă cu hotărîre partea sătenilor și arătându-și prin rezoluția pusă pe jalba Starețului indignarea ce-i pricinuiă lăcomia călugărilor cari propusese „*ca locuitorii să plătească bani pe văzduh*“, poronci facerea unei cercetări la fața locului de cătră un boier de toată încrederea, Vornicul Ștefan Catargiu bătrânul. Iar starea de lucruri dată în vileag de acea cercetare, convinse pe Domn că o întregire a legiurii cuprinsă în Secția VII a Capitolului III a Regulamentului, lămurind și statornicind drepturile și îndatoririle locuitorilor dela munte, eră de neapărată trebuință. Din deosebite împrejurări însă prezentarea proiectului alcătuit în acest scop întârziă până la Fevruarie 1844.

Din ofisul adresat Adunării de cătră Mihaiu Sturdza reiesă în chip lămurit împilările cumplite de cari suferiau acei locuitori. Domnul arată că așazământul atingător de legăturile dintre săteni și stăpâni „nu poate aveă în toată a lui întindere aplicație la satele ce se află cu locuința prin munți“ fiind că aceste nu numai că sunt lipsite de loc și de celelalte înlesniri, dar dimpotrivă se află mai cu prisosință împovărate prin o urmare neîmpăcată cu adevărata poziție a acestor sate.

„Ocărnuirea, în îngrijirea sa de a păzi o cumpănă dreaptă, *indată ce a luat cunoștință de asupririle uneltite de cătră posesori în sarcina acestor locuitori*, cari în cea mai mare parte locuesc pe proprietăți ale mănăstirilor și cuprind un însemnat număr de populație a țării, s'a grăbit a propune învoieli de bună voie între proprietari și locuitori spre a depărtă pricinile de spargerea șatelor“.

Pricinile s'au împutinat „*dar totuși îmbunătățirea soartei lor nefiind desăvârșit asigurată*“ nu poate fi pusă la cale decât prin o înadinsă legiuire. Lipsurile de cari suferă locuitorii acelor sate sunt următoarele:

1. „Strămtoarea locurilor de hrană atât pentru oameni cât și pentru vite silesc pe acei locuitori să cumpere nutrețul dela posesori cu prețuri împovărătoare.

2. „Lucrul cerșut dela dâșii după așazământul, care neputându-se cuprinde în aceea ce proprietăoa are a lucră pe moșie, se încarcă în tăiere de lemne cu covârșire însemnătoare“.

3. „Proprietatea având a lucra afară din munți, la câmp, locuitorii se îndatorează a merge la acest lucru, iar aceștia nefiind obișnuiți a ieși din locașurile lor, se supun la orice condiție arbitrară“.

4. „Că deși partea munților este cea mai înzestrată cu păduri, locuitorilor nu li se îngăduie a lua lemne de foc și de trebuința gospodăriei fără plată.

5. „Din aceste împrejurări, voind a se folosi unii, au săvârșit învoieli cu locuitorii de munte în bani și cu plată până la opt galbeni de gospodar, dar și acestea părându-se puțin unor asemenea și ispitindu-se a se mai folosi din neînchipuirea bănească a locuitorilor, îmbracă în urmă acești opt galbeni în tăiere și cărătură de che-
relele, cu cari se îndoiește cel puțin suma banilor prin împovăratele alcături, în cât soarta acelor locuitori a ajuns a fi nesuferită și cu atât mai împilată, cu cât nici rodirea nici fânațele nu se dobândesc în aceeaș cătime ca la câmp, fiind locurile munților pietroase și foarte puțin roditoare prin râpi și ponoare.

Spre a îndrepta o asemenea stare de lucruri se înfașează următorul proiect:

1. Sub numire de sate de prin munți se înțeleg acele sate statornicite în munți unde locuitorii nu au împărțășire de locuri de arat la câmp.

2. Locuitorilor din asemenea sate, proprietarii sunt datori a li da pământul hotărît de Regulament, dând pentru loc de arat fânaț, și de nu va fi fânaț îndestulător, să-l îndeplinească cu locuri de mutări (pășuni) unde vor fi, fără a lua nici o dijmă pe tot pământul cuvenit sătenilor.

3. În cazul când proprietarul nu ar avea de unde să li dea nici fânaț nici imaș cu îndestulare, acei din locuitori rămași fără împărțășirea cuvenită se vor putea muta unde vor găsi loc cu îndămânare, înștițând numai ocârmuirea și proprietarul, fără altă îndatorire.

4. Vatra satului, afară de curăturile de cari locuitorii se folosesc aiurea, nu va fi nici cum scăzută din pământul cuvenit locuitorilor nici socotite de imaș.

5. *Locuitorii sunt slobozi a lua lemne de foc din că-*

zături pentru trebuințele caselor lor precum și lemne pentru heiuri, clădiri de case și unelte de gospodărie, chiar din lemn verde din picioare din locurile orânduite spre acest sfârșit de proprietar, plătind fiecare gospodar pentru aceasta câte 6 lei pe an.

6. Neavând proprietarii pe acea moșie loc indestul ca să lucreze locuitorii după așazământ, vor plăti câte 98 lei cursul politic, cuprinzându-se și podvezile, afară de zilele de meremeturi și de lemnele de foc pentru așazarea din sat a proprietarului.

7. Pentru cheresteaoa ce ar voi s'o lucreze locuitorii, se vor învoi cu proprietarii.

8. „Find că învoielile între proprietari și locuitori au lucrarea lor în câtă vreme amândouă părțile rămân mulțamite și statornicite în acele învoieli, se înțelege că de s'ar arată asemenea nemulțamiri, atunci se va urmă după acest așazământ precum și pentru învoielile cari nu ar fi întărite de ocârmuire, iar învoielile pe viitorime nu se vor îngădui dacă nu vor fi potrivite în prețuri cu acest așazământ, sau mai lesnitoare pentru locuitori după mulțămirea ambelor părți“.

Iată și justificarea celor 98 lei ce aveau locuitorii satelor de munte să-i plătească proprietarilor moșiilor pe cari erau așazați, în cazul când acei proprietari nu ar fi avut unde să dea de lucru sătenilor, astfel cum o găsim în nota anexată la textul legii:

Falcea (de coasă) de cap	24 lei	—
Podvoada	20 „	—
Lemnul de foc și celelalte trebuitoare pentru casă și heiuri	6 „	—
28 prăjini arătură pentru 2 boi, câte 12 parale prăjina	8 „	16 parale
36 prăjini pentru 3 zile prășite de două ori, culesul, punerea în coșere și facerea coșerelor, câte 20 parale prăjina	18 „	—
48 prăjini de secere în 3 zile, cu caratul la arie, câte 18 parale prăjina	21 „	24 „
Peste tot	98 lei	—

Este bine înțeles că prețurile stipulate aici pentru deose-

bitele munci sunt cu mult sub adevărata lor valoare, deci cu totul în favoarea sătenilor. Ocârmuirea însă nu putea evalua aceste munci mai sus, căci altfel acele prețuri sporite s'ar fi bătut în cap cu prețurile reduse și fictive cu cari se evalua boierescul în întreaga țară.

Această lege nu a pus capăt abuzurilor de cari suferiau sătenii dela munte, precum vom vedea într'un capitol următor, dar ea le-a stavilit până la un punct și alcătuește fără îndoiala o măsură spre binele țărănimii. Date fiind corupțiunea și orientalismul vremii nu eră chip ca o legiuire, fie cât de bună, să stârpească abuzul cu desăvârșire.

Importanța acestei legiuiri însă este cu totul deosebită prin faptul că vedem, la 1844, Domnul și Obșteasca Adunare, alcătuită aproape exclusiv numai din privilegiați, recunoscând în chip formal, nu numai *dreptul săteanului la pământ*, precum rezultă din textul paragrafelor 2, 3 și 4, dar și dreptul lui de a lua din pădurile cari Regulamentul, în disprețul obiceiului strămoșesc și chiar a așăzămintelor Fanarioților, le declarase proprietate exclusivă a stăpânilor, atât uscături pentru încălzitul lui cât și lemn din picioare pentru *clădiri de casă, heiuri și unelte de gospodărie*, împotriva unei plăți cu totul neînsemnate. Din faptul impunerii acestei *servituți* asupra pădurilor din regiunea muntoasă, a căror venit legiuitorul dela 1830—33 îl rezervase exclusiv stăpânului odată cu acel al pădurilor din celelalte regiuni ale țării, ni arată că, în capetele lui Mihaiu Sturdza și ale sfetnicilor săi, dreptul de proprietate al stăpânilor eră încă departe de a fi atât de absolut cum s'a susținut mai pe urmă de o școală întreagă.

5. Incheierea Sfatului Administrativ din 22 August 1844, în privința lichidării datoriilor contractate de locuitori pe coasă și pe secere fără ca ei să fi putut îndeplini tocmelele lor.

Câteva sate din ținutul Tutovei luase, în iarna și primavara anului 1844, „bani pe fălci de coasă și secere de pe la boieri, negustori și posesori, adică un sat luând dela câte trei și patru

fețe sumă de fălci“ și nu putuse îndeplini a lor îndatorire. Acei dela cari luase bani reclamară că ei, bizuindu-se pe faptul că-și aveau coasa și secerea asigurate, nu se mai îngrijise de altă inchipuire și, la vremea strânsului, găsiindu-se fără muncă, spre a nu se irosi pânea pe câmp, *se găsiră nevoiți a-și seceră cu prețul de acum, plătind pe falce 40 lei și mai mult, pe când ei contractase cu locuitorii angajați din iarnă cu 14—20 lei falcea de secere.* Ei pretindeau ca să se împlinească dela locuitori prețul plătit acum.

Sfatul, întemeindu-se pe paragraful IV al legiurii *pentru trei pricini cari împovărează starea locuitorilor săteni*, hotări că: „De vreme ce, pe deoparte alcătuirii se socotesc vinovați că nu au urmat pe drumul legiuit de a întări alcătuirile la isprăvnicie, prin care mijloc se puteă cunoaște de nu cumvă aceeași locuitori au fost îndatoriți și pe aiurea cu lucru, iar pe de alta locuitorii sunt vinovați pentru această uneltire a lor,“ sătenii cari au luat pâne dela proprietari sau posesori, să urmeze după § 4 al legiurii sus citate, iar în cât privește alcătuirile cu străine fețe, locuitorii să înapoiască banii cu le-giuita lor dobândă, poroncindu-se „ca pe viitorime aceste alcă-tuiri să fie prin știrea isprăvniciei după poroncile date“ ¹⁾.

Această hotărîre mai este interesantă și prin faptul că este cea dintâiu nouă cunoscută, dată de Ocârmuire în materie de neexecutarea unei munci agricole *contractate*, în afară de boieresc.

Mai rezultă din textul ei că obiceiul cămătăresc de a se folosi de nevoile săteanului pentru a cumpără, din iarnă, munca brațelor lui pe vară, *pe jumătate și pe mai puțin de ju-mătate de preț*, aveă ființă în vremea regulamentară și nu trebuie atribuită exclusiv regimului întemeiet de legea rurală dela 1864.

¹⁾ *Ibid.*, p. 283.

6. Anafora Sfatului No. 2933 din Decembrie 1844, întărită de Domn la 23 Decembrie 1844, pentru mărghinirea globirii ce fac locuitorilor proprietarii sau posesorii când prind vite de ale lor după strângerea roadei de pe câmp.

Voiu reproduce textual această hotăire, abuzul căruia era menită să-i pună capăt alcătuiind și astăzi unul din cele mai strigătoare și din cele mai nesuferite, dar totodată și din cele mai frecvente.

„Departamentul din Lăuntru a referat Sfatului sub No. 25.198 că, în privirea îndesitelor reclamații și raporturi primite de pe la unele din isprăvnicii, *pentru asuprașirile ce ar fi pătimind locuitorii despre proprietari sau posesori, cari după adunarea productelor de pe câmp, întâmplându-se a prinde de pe moșiile lor vite de ale locuitorilor megieșitelor sate, îi globesc câte 8 până la 12 lei de vită*, a dat poronci tuturor isprăvnicilor ca, prin înțelegere cu proprietarii și posesorii, să oprească tot felul de asemenea globire, care numai atunci să poată fi întrebuițată, când s'ar dovedi că au scapat vitele și au făcut stricăciune la stoguri de fân sau girezi de pâne și altele. Dar fiindcă cu această măsură nu s'a putut stărpi răul, propune a li se însemna o globire pentru acei ce dela sine, fără ispașă și fără știrea isprăvniciei, ar mai îndrăzni a face asemenea globiri. *In privirea unor asemenea urmări asuprașitoare locuitorilor*, Sfatul este de socotință a se lua următoarele măsuri: „Să se poroncească isprăvnicilor că, la întâmplare de scaparea vitelor unui sat pe altă moșie, după ridicarea strânsurilor de pe câmp, fără a face vre-o stricăciune, să nu li se ieă nimica, după urmarea păzită din vechime, iar întâmplându-se a se face vre-o stricăciune la stogurile de fân, la girezi cu pâne și alte de asemenea, *despăgubirea să nu se facă decât după ispașă*, potrivit cu înțelesul lucrării Departamentului; *iar dacă vre-un posesor sau proprietar ar trece alături cu această regulă, și ar face cu dela sine putere vre-o globire ce se socotește ca samovolnicie, să fie îndatorit a întoarce acea globire îndoită și prin urmare să rămână păgubaș de stricăciune, și tot-*

deodată, spre a lipsi de asemenea prilejuri, acei cu vitele să fie îndatoriți a avea păzitori“ ¹⁾.

Această măsură decretată la 1844, menită a pune capăt unui abuz odios care adesea alcătuește o adevărată *prădăciune*, nu se poate aplica nici astăzi, după curgere de 63 ani.

Intru aceste șapte legiuiri și măsuri administrative se mărginește activitatea ocărnuirii întâiului Domn regulamentar în Moldova, în materie de îmbunătățiri aduse regimului rural sta-tornicit de Regulamentul Organic.

¹⁾ *Ibid.*, p. 285.

CAPITOLUL III

**REFORMA LEGIUIRII REGULAMENTARE PRIVITOARE LA LEGĂTURILE
DINTRE SĂTENI ȘI STĂPĂNI DE CĂTRĂ GRIGORIE GHYKA LA 1851****1. In ce constă reforma dela 1851 a lui Grigorie Ghyka.**

Clasa stăpânitoare nici gândia să-și dea samă de povara regimului care apăsă asupra țărănimii din Principatele române și mai cu samă asupra acelei din Moldova. Spre rușinea ei însă, suferințele acestei clase care alcătuiă obștia populațiunii țarilor noastre, nu rămăsese neobservate de consulii ruși din București și Iași și de comisarii otomani trimiși din când în când în misiune în Principate. Ei se încredințase de greutatea stării făcute țărănimii mai ales în cursul ocupațiunii mixte care urmă mișcării dela 1848.

Nu puțin, fără îndoială, contribui la luminarea lor răsunetul ce-l găsisse în populația rurală a Țării Românești ideile de reformă agrară și de împroprietărire propovăduite de frunțașii mișcării și care făcuse pe populația rurală a Țării Românești, până atunci atât de pasivă, să ieă o parte așa de vie la acea mișcare. Articolul III al Convenției dela Balta Liman stipulă că comitete de revizie se vor rândui în fiecare din Principate spre a revizui statutele în ființă atingătoare de relațiile dintre proprietarii de moșii și săteni și a propune modificările neapărate în privirea îmbunătățirii soartei acestor din urmă.

Lucrările Comitetului de revizie din Moldova își începù lucrările la începutul anului 1850; în luna Aprilie a anului următor, 1851, noua legiuire eră terminată, aprobată de Sultan și promulgată.

Noua legiuire recunoștea, chiar în articolul 1, dreptul locuitorilor la pământ:

„Art. 1. Proprietarul *este îndatorit* a da loc de hrană locuitorilor aşezaţi pe moşia sa, precum şi aceştia sunt îndatoriţi a lucra pentru aceasta în socoteala proprietarului“.

Acest drept mai eră recunoscut şi prin articolul 16 care stipulă că în cazul când moşia nu ar aveă destul loc pentru a da fiecărui locuitor întinderile legiuite, se vor face din locurile de hrană trei părţi, din cari două le vor luă locuitorii, iar una va rămânea a proprietarului.

Modificările de căpetenie aduse Regulamentului prin noua legiuire sunt:

1. Desfiinţarea dijmei care urmează a se mai da numa din rodul viilor şi al livezilor cari nu fac parte din cele 10 prăjini loc de casă.

2. Adăogirea a 20 prăjini de imaş de fiecare gospodar.

3. Desfiinţarea îndatoririi de a face coşerele.

4. Precizarea lucrului celor 12 zile cu nart în întinderi fixe şi anume:

a) Aratul, sămănatul şi grăpatul a 28 prăjini în moină sau 18 prăjini în țălină pentru locuitorul cu 2 boi sau 2 cai, iar îndoit această câtime de muncă pentru locuitorul cu 4 boi sau 4 cai.

b) Prăşitul a 42 prăjini de păpuşoi, de două ori, cu culesul, disjocatul şi caratul la coşere; această îndatorire priviă de o potrivă pe toţi locuitorii, atât cei cu boi cât şi cei fără boi.

c) Seceratul a 56 prăjini sau cositul a 70 prăjini pâne albă, cu caratul la arie şi clăditul, îndatorire privind asemenea de o potrivă pe toţi locuitorii.

d) Cositul a 1 fălci sau 80 prăjini iarbă, cu adunatul, clăditul în stog şi îngrăditul stogului cu materialul proprietarului, acolo unde această îngrădire este neapărat cerută, îndatorire privind iarăş pe toţi locuitorii de o potrivă.

5. Proprietarul poate preface feliul muncilor de mai sus, păzind analoghia următoare: 14 prăjini de arătură în moină sau 9 prăjini în țălină fac cât 12 prăjini de prăşilă sau cât 16 prăjini de secere sau cât 20 prăjini de coasă; însă proprietarul nu va puteă preface în acest feliu mai mult decât o parte din fiecare feliu de muncă în altul, „iară nici odinioară nu

le poate preface în sporire de prașilă, pentru că prașila este mai trudnică decât celelalte munci“.

Noua legiuire mai scutește pe locuitorii fără boi să lucreze cele 4 zile proaste cari, pentru dânșii, înlocuiau podvoada și adusul lemnelor ce datorau locuitorii cu boi.

7. Toate îndatoririle și drepturile reciproce sunt mai bine lămurite în noua legiuire.

8. În cazul când locuitorii nu au tot pământul legiuit (art. 17), proprietarul nu poate cere dela ei boierescul întreg „ci unii ca aceștia vor lucra numai după analoghia pământului ce li s'ar veni dacă aceasta ar fi cu buna primire a ambelor părți, iar la din potrivă, acele două părți de moșie se vor împărți la atâția locuitori câți s'ar putea îndestulă după art. 13 și numărul de prisos are voie a se mută aiurea, după chipul arătat mai jos prin art. 19, sau a se învoi cu proprietarul prin alte mijloace pentru viețuirea lor.

9. Condițiile pentru mutare sunt foarte ușurate. Locuitorul se poate mută în alt sat dând de știre cu 6 luni înainte de 23 April și răfuindu-se atât cu proprietarul cât și cu Visteria până în acea zi. Dacă se mută pentrucă nu i se dă tot pământul legiuit, este volnic a-și vinde sadurile, protimisind însă totdeauna pe proprietar cu acelaș preț, iar casele și le poate ridică. Iar când se mută cu toate că i s'a dat pământul legiuit, casa și sadurile rămân în folosul proprietarului fără vre-o despăgubire.

10. În părțile alese și stălpite de pe moșiile răzășești (art. 36) se va urmă boierescul în lucru.

11. „Invoielile pe viitorime nu se vor îngădui (art. 39) dacă ar fi însărcinatoare peste îndatoririle locuitorilor arătate prin acest așezământ, datoare fiind isprăvnicile a priveghiă că niște așa invoieli să fie în adevăr cu bună primire a amânduror părților.

Legiuirea din 1844 regulând drepturile și îndatoririle locuitorilor satelor dela munte nu fu întru nimic schimbată, ci textul ei pur și simplu adăogit la acel al noului așezământ.

2. Deosebirea reală între vechea și noua legiuire.

După noua legiuire locuitorul cu 4 boi eră dator să lucreze în fie care an:

56 prăjini arătură în moină și 36 în țalină, sămănate și grapate ceea ce putea face în 2 zile cu 4 boi,

1 podvoadă cu 4 boi sau 2 podvezi cu 2 boi, făcând 6 zile cu 4 boi;

aducerea a 2 palme de lemne acasă făcând 2 zile cu 2 boi;

42 prăjini prașilă pentru cari îi trebuiau 28 zile cu palmele și 2 zile cu 2 boi;

56 prăjini secere pentru cari îi trebuiau 6 zile cu palmele și $1\frac{1}{2}$ zi cu 2 boi;

80 prăjini coasă pentru cari îi trebuiau 8 zile cu palmele și 2 zile cu 2 boi;

4 zile proaste la meremeturi și 4 zile cu 2 boi;

Sau peste tot 42 zile cu palmele și $11\frac{1}{2}$ zile cu 2 boi, 4 zile cu 4 boi.

Locuitorul cu 2 boi făcea acelaș număr de zile, însă toate cu 2 boi, astfel că el lucra peste tot 42 zile cu palmele și $21\frac{1}{2}$ zile cu 2 boi.

Locuitorul cu palmele lucra aceleași întinderi de prașilă secere și coasă, nu ară și lucra zilele de meremet cu mânele, îndatoririle lui ridicându-se deci peste tot la 46 zile cu palmele și 6 zile cu carul cu 2 boi.

Deci:

Locuitorul cu 4 boi face:

După Regulament,

După legiuirea lui Grigorie Ghyka,

8 zile cu carul cu 4 boi,

8 zile cu carul cu 4 boi,

11 " " " " 2 "

$11\frac{1}{2}$ zile cu carul cu 2 boi,

37 zile cu palmele;

42 zile cu palmele;

Locuitorul cu 2 boi face:

21 zile cucarul cu 2 boi,

$21\frac{1}{2}$ zile cu carul cu 2 boi,

37 zile cu palmele;

42 zile cu palmele;

Locuitorul palmaș face:

6 zile cu carul cu 2 boi,

6 zile cu carul cu 2 boi,

54 zile cu palmele;

46 zile cu palmele.

De unde rezultă pentru fruntași și mijlocași o îngreueră de $\frac{1}{2}$ zi cu carul cu 2 boi și 5 zile cu palmele, iar pentru palmași o ușurare de 8 zile cu palmele. Dar eră ușurare pentru toate treptele, căci lipsiau pentru toți dijma și facerea coșerelor.

Apoi toți mai beneficiau de câte un spor de 20 prăjini de imasă ce li adăogia noua legiuire.

Sporul de muncă al fruntașilor și al mijlocașilor nu ajungea, fiind muncile plătite cât de bine, la 15 lei, pe când numai valoarea dijmei eră pentru cei dinții de 72 lei și pentru cei de ai doilea de 57 lei; la cari se adăogia valoarea celor 20 prăjini imasă evaluate de autorități dela 4 lei 20 parale (Fălciu) până 10 lei 33 parale (Tutova) pe an. Dispensa de a face coșerele este cu mult mai platonică, căci la 1851 erau dejă clădite acarete multe și trebuința de a clădi coșere nouă nu se mai simția atât de tare.

Pentru palmaș, pe lângă că noua legiuire îi aducea o ușurare de 8 zile de muncă, având pe atunci o valoare reală de 20—28 lei, apoi el mai beneficia de scutirea de dijmă, valorând singură pe acea vreme 42 lei și de sporul de imasă, valorând în mijlocie 6 lei, fără a mai vorbi de scutirea facerii coșerelor.

Apoi, prin noua legiuire, puțința de a se mută încetase de a fi iluzorie și precizarea mai clară și mai amănunțită a drepturilor și a îndatoririlor reciproce mai îngreuiă ceva abuzul.

Legiuirea lui Grigorie Ghyka nu preschimbă și nu putea să preschimbe o alcătuire vătămătoarea obștiei, întemeiată pe hrăpire și pe nedreptate, în așazământ drept și folositor acelei obștii: dar dacă nu putea să tămăduască boala de care suferia țara, ea cel puțin aduse oareșcare alinare la durerile celor ce suferiau și rابدau în tăcere.

CAPITOLUL IV

DESPRE CHIPUI. ÎN CARE SE EXPLOATAU MOȘIILE ÎN MOLDOVA ÎN EPOCA REGULAMENTARĂ ȘI DESPRE SPORIREA AGRICULTURII ÎN ACEL RASTIMP

1. Modul de exploatare a moșiilor din Moldova înainte de Regulament.

Toate actele judecătorești și administrative, toate condicile de socoteli dinainte de Regulament conglăsuesc pentru a ni arată că, până atunci:

1. Numai un număr neînsemnat de moșii eră arendat.

2. Atât pe moșiile arendate cât și pe acele nearendate stăpânii și *posesorii* (arendașii) făceau plugărie prea puțină pentru socoteala lor.

3. Venitul de căpetenie al moșiei eră alcătuit:

a) din *oiumul* (vama) morilor.

b) din acel al crășmelor,

c) din dijma din roada făcută de locuitori.

d) din plata în bani a boierescului nelucrat de locuitori.

4. Acest venit, alcătuit mai cu osebite din cele patru articole sus citate, se arendă adesea unui Jidov care se aseză la crășma, *hanul* sau *rateșul* stăpânului și căruia i se mai dădea, în cele mai multe cazuri, spre desfacere, cu preț anume stabilit, o cătîme de vin făcut în viile stăpânului, de pe moșie sau de aiure sau chiar de vin cumpărat de acel stăpân.

5. Atât stăpânii cât și sătenii crescând turme număroase de vite de tot soiul, fânul eră produsul de căpetenie al moșiilor, articolul cel mai căutat, fapt care reiesă și din împrejurarea că facerii fânului i se consacră o treime din zilele boierescului, rămânând pentru celelalte trei felieri de munci numai două treimi din numărul acelor zile.

Cea mai mare parte a întinderii moșiei rămânea, în cele mai multe cazuri, loc de fânaș și de pășune neavând cine să le lucreze altfel, căci banii fiind rari, stăpânul nu avea capitalul trebuitor pentru asemenea exploatare și drumuri nu existau pentru transportul produselor la șchele. Și apoi faptul că prețurile cu cari se vindea pâinea la Galați erau statornicite de mai înainte de Turci, singuri cumpărători după placul lor, făcea ca plugăria să fie mai puțin renumerătoare și prin urmare ca puțini stăpâni să se îndeletnicească cu dânsa.

Ea eră ceva mai întinsă în Nordul Moldovei unde Jidovii veniți din Polonia învașase pe boieri să facă velniți pentru distilarea rachiului din cartoafe sau din pâne. Rachiul fiind o marfă scumpă, ușoară și din nenorocire căutată, nu se prea resimția de lipsa de căi de comunicație și de lungimea drumurilor. Se căută deci să se distileze cât de mult și, prin urmare, pe moșiile pe cari se aflau velniți, se sămăneau săcară și păpușoi sau cartoafe în întinderi relativ însemnate. Jidovii se lățise cu încetul asupra întregii Țări de Sus și cu dâșii se înmulțise și velnițele cari începeau să răsară și spre amiazăzi de Iași.

Însă s'ar greși cu desăvârșire dacă s'ar crede că velnițele din epoca anteregulamentară sau chiar acele din primii ani ai acelu regim cereau, spre a fi purtate, o plugărie de sute de fălci. Ele în deobște erau foarte mici și puteau preface în rachiul numai câțimi de pâne puțin însemnate; ele nu pot să fie puse în asemănare nici macar cu velnițele de după 1840.

Pe moșiile pe cari nu se aflau velniți, antagonismul între interesul stăpânului și acel al săteanului deși în ființă, nu eră acut; cel dintăiu făcând plugărie puțină eră bucuros să aibă de unde să ieă dijmă cât mai multă și eră cu atât mai folosit cu cât țaranul ară și cosia cât mai mult. Boierescul se luă în bani; obișnuit se făcea o invoială prin care, în schimbul unei sume fixe, care cuprindea și valoarea boierescului, stăpânul scutiă pe locuitori de parte sau tot lucrul boierescului și mai luă asupra sa parte sau totalitate din îndatoririle lor cătră fisc ¹⁾.

Pe moșiile cu velniți însă antagonismul între interesul să-

¹⁾ V. *Pământul, sătenii și stăpânii*, notele de pe pag. 356 și următoarea și acele de pe pag. 362.

teanului și acel al stăpânului devenise viu. Stăpânul avea interes să transforme în rachiu câtimi de pâne cât de mari și în fân întinderi de iarbă cât de însemnate spre a îngrășa în grajdurile velniții boi cât de mulți. Și tocmai produsele întrebuintate mai cu deosebire la velniți: popușoii și cartoafele cereau munca cea mai grea, prașile repețite și migăloase. Pe asemenea moșii pe lângă că sămănăturile stăpânului și fânațele oprite pe sama lui, îngustau din ce în ce mai mult întinderile disponibile pentru arăturile, fânațele și pășunile săteanului, apoi trebuințele lui de muncă crescând cu întinderile sămănate de dânsul și el fiind îndeobște lipsit de scrupule când eră vorbă de interesul lui, munca stăpânului venia în concurență cu munca săteanului și cel dintăiu fiind mai tare, munca lui se făcea, iar cea a săteanului rămânea nefăcută. De aici îndoită necesitate pentru acest de pe urmă să restrângă plugăria ce o făcea pentru folosul lui și, ca urmare firească, o scădere a spiritului lui de inițiativă, o stavilă pusă activității celui harnic, o incurajare pentru lenea celui trândav.

Am dat într'un capitol precedent niște cifre cari dovedesc, pe lângă dovada din chiar textul articolului 119 din Regulament și acea alcătuită de legiuirea dela 1839 că, în ținuturile Fălciului, Tutovei, Tecuciului și Cuvurluiului, starea de lucruri eră cu totul altfel, că în acea regiune rămasă aproape necălcă de Jidovi, se mănținuse în viață și, din pricina apropierii de șchelea Galațului, se află pe cale de desvoltare îmbucurătoare, vechiul obicei al neamului în temeiul căruia plugăria se făcea aproape exclusiv de sătean care dădea stăpânului a zecea din roadă.

2. Exploatarea moșiilor în Moldova în vremea regimului regulamentar.

Faptul că în urma stipulațiunilor tratatului dela Adrianopol țările române au dobândit slobozenia absolută a comerțului și că Dunărea s'a deschis corăbiiilor tuturor popoarelor, n'a putut decât să îndeplinească, față cu starea economică și agricolă de până atunci a țării, un adevărat *changement à vue*.

1829
v. l. m.

Cerealele căpătând o cerere aproape nemărginită și o valoare întreită și împătrită, eră firesc ca fiecare să caute a produce cât mai multe. Pentru nime această ispită nu putea să fie mai vie decât pentru stăpânii de moșii cari, dispunând de întinderi mari de pământ deosebit de rodnic și în cea mai mare parte cu deosebire virgin. Pentru a-l lucra și a produce câtimi de pâne cari aveau să li deă niște venituri și o bună stare la cari ei nici nu se gândise până atunci, trebuiau numai brațe și acele brațe le puteau da numai țărani șazători în satele lor. Si pentru a-și închezeșului munca acelor brațe țărănești, trebuia făcută o legiuire care pe de o parte să lege această muncă de voința stăpânului, iar pe de alta să lase țaranului numai întinderea de pământ strict trebuitoare traiului lui, pentru ca nevoia lui de muncă să nu vie în concurență cu nevoia de muncă a stăpânului și pentru ca acestuia să-i rămăie întinderi cât de mari disponibile pentru plugărie.

Acei astfel ispitiți alcătuiau clasa stăpânitoare a țării, reprezentăți prin cele 28 de familii ale boierimii mari cari monopolizase puterea politică întreagă și stăpâniau o treime din țară. Ei fiind acei cari dispuniau de pământurile cele mai întinse, eră firesc ca ispita să fie mare mai cu samă pentru dânșii. Când o asemenea ispită se infășoșază înaintea ochilor unei oligarhii atât puternice, dar fără cultură și crescută în școala deplorabilă în care fusese crescută boierimea noastră și când în fața interesului ei, astfel de mărit, se găsește interesul și dreptul unei obștii atât de slabe, de ingenunchiate și de neputincioase ca țărănimea Moldovei, urmarea nu poate fi îndoielnică nici macar pentru o clipă: biruește interesul oligarhiei. Și dacă în cazul de față i-a trebuit oligarhiei doi ani pentru a ticlui și a pune în lucrare așazăământul dorit de ea, pricina a fost prezența unui al treilea factor, care pe neașteptate, luase în mână apărarea celor slabi.

În această luptă între două interese potrivnice trebuie să căutăm lămurirea lăcomiei, a cerbiciei și a îndărjirii cu cari boierii din Sfatul Administrativ și acei din Obșteasca Adunare a Moldovei cutezară să se opuie voinții luminatului *Prezident Plenipotențiar*.

Cei mulți din boieri stăpâniau fiecare mai multe moșii.

Unii din ei începură, după punerea în aplicare a Regulamentului Organic, să le exploateze în regie pe toate, prin *vechili*, dar mai mulți se mulțămiră cu căutarea moșiei pe care își aveau aşăzarea de predilecție, dând celelalte în posesie (arendă).

Plugăria devenind o indevletnicire din cele mai folositoare, se găsiră pe lângă un număr de pământeni cu bani: boierănași, negustori, slugi boierești îmbogățite și o mulțime de străini mușterii de arenzi, Greci și mai su samă Jidovi. Arendașii de moșii¹⁾, posesorii cum li se zicea, a căror număr pentru toată țara eră de 2—300 după recensământul dela 1831 se înmulțesc din zi în zi pentru a alcătui pe la sfârșitul regimului regulamentar o clasă număroasă și avută. Moșiile mănăstirești în număr de 393²⁾ erau, mai toate arendate.

Boierii moldoveni cari de obicei petreceau cea mai mare parte a anului, adesea chiar anul întreg, la țară, căutau moșia prin ajutorul unui *vechil*, uneori un străin, Leah sau Neamț dar de obicei un Moldovan crescut în casă și adesea îmbrăcat prin influența stăpânului său cu o mică boerie: *pitar*, *șatrar*, *medelnicer* sau *serdar*. Vechilul conducea toată exploatarea, privighia executarea muncilor și socotelile ținute de unul sau doi logofeți sau gramatici. Pe moșiile mari, sub ordinele vechilului se aflau mai mulți *vataji*: *vataș peste pluguri*, *vataș peste mori*, *vataș de câmp*, vataș însărcinat cu căutarea specială a cutărui sau cutărui trup de moșie. Vatajii erau și ei băieți de răzași, de mazili sau de boierănași crescuți în casă, foști logofeți, dar adesea țărani mai deștepți și mai de încredere. Sub dânșii erau *feciorii boierești*, țărani din satele moșiei, însărcinați cu scoaterea oamenilor la muncă, cu priveghiarea și cu măsura muncii. *Chelarul* era special însărcinat cu paza pâncii ieșite din recoltă sau intrată în hambar, din dijma datorită de oameni sau din *oiumul* morilor. El distribuia *tainurile* numeroșilor slujbași și lucrători, preda feciorilor boierești, după țidula vechilului, sămânța trebuitoare pentru sămănături și grânele vândute negustorilor de pâne. Pădurile erau păzite de *pădu-*

¹⁾ A nu se confundă cu *orândarii* sau arendași ai crășmelor și dijmurilor, aproape toți Jidovi.

²⁾ Prince Nicolas Soutzo, *Notice statistique sur la Moldavie*, 96.

rari în capul cărora eră un *pristav*. Vitele erau îngrijite de *boari*, *vacari*, *haidăi*; iar pentru pluguri și harabale erau pe lângă lunașii tocmiți cu luna și argați tocmiți cu anul.

Parte din vataji, mai toți feciorii boerești și padurarii și mulți din boarii, vacarii, haidăii și argații erau *slujbași volnici*, adică aparțineau acelor 10—20 de săteni la sută pe cari satul îi scutiă de bir, penfru ca ei să muncească în schimb stăpânilor de moșii. Pe lângă scutirea de dări ei mai primiau obișnuit dela stăpân puțin pământ de hrană, mai adesea fânaț, peste locul legiuit, iernat și varat pentru un număr de vite întrecând acel al treptei lor și adesea un tain și o mică simbrie.

Partea cea mai mare din personalul moșiei costă deci pe stăpân prea puțin sau nimica, căci numărul slujbașilor volnici eră însemnat: 10 la sută din numărul locuitorilor pentru moșiile cu mai bine de 200 locuitori, 20 la sută pentru acele care nu aveau acest număr de săteni (și acesta eră cazul obișnuit).

Spre exemplu un stăpân cu un sat de 180 pontăși dispunea astfel de 36 slujbași volnici.

Pe de altă parte munca câmpului eră asigurată până la concurența câtimii reprezentată de totimea zilelor boierescului a locuitorilor șazători pe moșie. La începuturile epocii regulamentare această câtime de muncă eră aproape pretutindeni mai mult decât îndestulătoare și în cele mai multe locuri rămăneau prisoase cari se plăteau în bani.

La *cânțelaria* moșiei se ținea, în *condica locuitorilor*, partida fiecărui sătean. În fiecare iarnă, în cășlegile Crăciunului, oamenii veniau să se răfuiască. În condică se găsiă scris, pe deoparte boierescul datorit de fiecare gospodar, la care se mai adaogiau suma celorlalte, *condeie de încărcătură*: spor de imaș, lemne sau alte produse luate, iar pe de alta, trecute după *răbușurile* (răboajele) feciorilor munca făcută de sătean. De obicei, după cât am constat din condicile ce le-am ceretat pe acea vreme, debitul și creditul se cumpăniau; cele datorite peste boieresc erau achitate prin zile la plug făcute de băieți sau alte munci mai ușoare; când săteanul aveă nevoie de o sumă mai mare, acea sumă i se dădea mai ales pe transporturi de pâne. Când rămănea vre un prisos de datorie, săteanul plătiă sau se

indatoriă, pentru anul următor, să mai facă un spor de muncă mai ușoară peste boieresc. În deobște sătenii nu aveau datorii.

În asemenea condițiuni de ieftenătate și de siguranță a muncii și a întreținerii personalului trebuitor și dată fiind bogăția pământului Moldovei, care pentru cea mai mare parte se desțelină atunci pentru întâia oară, este lesne de închipuit ce foloase enorme fură realizate prin agricultură. Paguba eră un lucru exclus cu desăvârșire pentru proprietar, căci capitalul ce-l expunea eră minim, cheltuiala ce o scotiă anual din pungă aproape nulă. Agricultura ar fi trebuit deci să ieă un avânt urieș. Să vedem dacă așa a fost în realitate.

3. Despre progresele agriculturii, în Moldova, în epoca regulamentară.

În toamna anului 1833 și primăvara anului 1834, sămănăturile făcute în Moldova se ridicau la 313.042 fălci ¹⁾ cari se descompun în modul următor:

111.937 fălci grâu și sacară.

30.998 „ orz și ovăs.

155.773 „ popușoi.

4.745 „ malaiu (meiu).

5.211 „ hrișcă.

5.378 „ cartoafe.

Din aceste sămănături 195.876 fălci erau făcute de locuitori, 118.166 de stăpâni și anume:

De locuitori:

De stăpâni:

53.138 fălci grâu și sacară.

58.799 fălci grâu și sacară.

19.339 „ orz și ovăs.

11.659 „ orz și ovăs.

112,758 „ popușoi.

43.015 „ popușoi.

3.229 „ malaiu (meiu).

1.516 „ malaiu (meiu).

3.026 „ hrișcă.

2.184 „ hrișcă.

4.386 „ cartoafe.

992 „ cartoafe.

Sămănăturile anului 1840 se ridică la 356.662 fălci, din cari 210.509 fălci ale locuitorilor și 141.157 fălci ale stăpânilor.

¹⁾ Neglijând fracțiunile. Vezi D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Acte și Legiuri*, III.

Iată detaliul sămănăturilor stăpânești.

58.362 fălci grâu.

12.576 „ sacară.

11.317 „ orz.

7.661 „ ovăs.

1.731 „ cartoafe.

610 „ cânepă.

1.513 „ in.

Detaliul sămănăturilor locuitoroști nu-l avem. Sporul total este deci de 42.620 fălci sau 13,6% peste tot, aproape 10% pentru săteni, aproape 20% pentru stăpâni.

În anul 1846 întinderea totală a sămănătorilor se suie la 463.991 fălci, din cari 230.740 fălci ale sătenilor și 233.251 fălci ale stăpânilor.

Iată detaliul sămănăturilor stăpânești:

98.289 fălci grâu.

19.227 „ sacară.

19.734 „ orz.

10.643 „ ovăs.

76.053 „ popușoi.

7.481 „ cartoafe.

1.093 „ cânepă.

731 „ in.

Detaliul sămănăturilor locuitoroști nu-mi este cunoscut. Sporul asupra întinderii sămănăturilor dela 1840 este de 107.329 fălci sau de mai bine de 30% peste tot. Pentru sămănăturile făcute de stăpâni el este de aproape 65%, pentru acele făcute de săteni este aproape neînsemnat, ceva peste 7%. Și lucrul este firesc, căci întinderea de care dispuniau săténii eră mărginită în câte 1½ falce de pontaș și puteă crește numai prin sporul firesc al însurățelilor, pe când stăpânii dispuneau de întinderi aproape nemărginite.

În anul 1850, întinderea totală a sămănăturilor a fost de 497.344 fălci.

Tabloul alcătuit de Direcția Statisticii la 1861¹⁾ nu ni arată

¹⁾ *Lucrări Statistice făcute în anii 1859—1860*, Iași, Bermann, 1861, p. 216.

câtă întindere eră lucrată de stăpâni și câtă de săteni. Iată detaliul.

156.882	fălci	grâu.
96.179	"	sacără.
39.335	"	orz și ovăs.
194.774	"	popușoi.
4.885	"	malaiu.
5.319	"	hrișcă.

Sporul dela 1846 până la 1850 eră deci de 34,093 fălci în total sau de $7\frac{1}{2}\%$.

În anul 1859¹⁾ întinderea totală a sămănăturilor eră de 559,671 fălci și anume:

161.630	fălci	grâu.
84.272	"	sacără.
68.894	"	orz și ovăs.
232.674	"	popușoi.
6.442	"	malaiu.
5.759	"	hrișcă.

Sporul dela 1850 până la 1859 eră de 62.327 fălci sau $12\frac{1}{2}\%$.

Dacă considerăm țifrele extreme, acele dela 1834 și acele dela 1859, vedem că întinderea sămănăturilor în Moldova, în 25 ani, a sporit dela 314.042 fălci la 559.671 fălci adică cu 245.629 fălci sau cu $78,22\%$.

4. Sistemul întemeiat de Regulament a împiedecat dezvoltarea agriculturii și a încurajat nepăsarea și lenea țăranului.

Un asemenea spor nu poate fi privit ca justificând dreptele așteptări provocate de o schimbare a stării economice atât de desăvârșită ca cea provenind din Tratatul dela Adrianopol. Înainte de cea pace produsele agricole aveau o valoare minimă fiindcă aveau un singur mușteriu, — Turcii cari fixau prețurile după conveniența lor. După pacea dela 1828 comerțul și navigația Dunării devenind cu totul libere pânea noastră găsi

¹⁾ *Ibid.*, p. 224.

deodată o cerere nemărginită și prețurile stabilite acum numai de libera concurență se urcară indoit și întreit, această urcare mergând progresând în toată epoca regulamentară. Ar fi fost lucru firesc față de împrejurări atât de favorabile, ca producțiunea agricolă a țării, după un sfert de veac, să se întreiască și să se împătrească pe când ea nici nu s'a indoit.

Naște deci întrebarea: care să fi fost pricina mersului atât de încet al producțiunii agricole în Moldova?

Răspunsul nu poate fi îndoielnic. *Pricina acestui mers încet în dezvoltarea noastră agricolă, în vremea regulamentară, este fără îndoială datorit regimului agrar croit la 1805 și adus la desăvârșită îndeplinire prin Regulamentul Organic.*

Prin acest așazământ s'a mărginit, într'un cerc strâmt de fier, puterea de muncă și de producțiune a întregii țărănime, (afară de răzăși), la prea puțin peste strictul necesar întreținerii unei familii de țărani. Gospodarul de orice treaptă fiind mărginit în 1½ fălci arătură, câtimea de pâne ce fiecare putea produce pentru negoț nu putea să fie decât foarte neînsemnată.

Pe de altă parte stăpânul, în cultura lui, eră mărginit la prea puțin peste întinderea ce o putea lucra cu câtimea de muncă rezultând din boierescul țaranilor de pe moșia lui: întinderi însemnate de pământ rămăneau nelucrate. Nu se gândia încă nimeni atunci să plătească munci în bani pe o scară mai întinsă. Din cercetarea condicilor dintre anii 1840—1850 a mai multor moșii mari, reiesă că numai prin excepțiune se dădeau atunci bani pe muncă locuitorilor și această pe o scară cu totul neînsemnată.

Ei mai contractau datoriile peste boieresc către proprietar pentru fânaț, lemne sau produse în natură pe cari le plăteau prin muncă în acel an sau în anul următor, dar numai excepțional prin prașilă, secere și coasă. Atât banii cât și produsele primite se plăteau mai adesea prin transporturile de pâne ce le făceau. Moldova avea doară atunci o singură șchele, Galațul, spre care se îndreaptă aproape întreaga recoltă a țării, marea grijă a proprietarului sau a posesorului eră închipuirea transportului. El eră bucuros când locuitorii aveau nevoie de bani pentru a-și plăti birul și li dădea voios suma cerută pentru a-și

inchipui transportul în bune condițiuni. Aproape toată toamna și o bună parte din iarnă țaranii cu boi erau pe drum, ducând pâne la Galați.

Foarte arare ori țaranul se gândia să ieă pământ de arătură dela stăpân peste cele 120 prăjini ce i le atribuia Regulamentul. El nu fusese nici odată deprins să ieă loc în bani căci până la 1805, și chiar mai pe urmă avea cât pământ voiă în schimbul dării de a zecea din roadă; nici nu-i trecea prin minte să se încarce cu o datorie bănească pentru a-și întinde plugăria. El eră dela început un element de muncă slab din cauza împrejurărilor politice și economice în cari se desvoltase; putea oare el să fie sigur că se va bucura el de roada ostenelii lui? Boierescul asupritor care era de natură a desgustă de muncă și a aruncă pe calea trândăviei pe un om silitor, înspăimântă cu atât mai ușor pe țaranul român care nu dăduse încă de dulceața câștigului ce munca îl aduce după dânsa.

Faptul că țaranul moldovan eră susceptibil de a deveni un plugar silitor și harnic ni se dovedește prin întinderile cultivate de țaranii Țării-de-Jos în momentul punerii în aplicare a Regulamentului. Ei fiind aproape de schele și putându-se folosi de pământuri bune în schimbul dării de a zecea, am văzut ce parte însemnată aveau în producțiunea agricolă a țării. Nu poate încăpea îndoială că dacă ei, după Pacea dela Adrianopol, ar fi putut urmă să se folosască de întinderi mari, tot în schimbul dării de a zecea din roadă, iubirea de muncă desvoltându-se la dânsii cu creșterea câștigului, ei ar fi lucrat întinderi din ce în ce mai mari. Aceste întinderi lucrate de zecimi de mii de muncitori slobozi și doritori de câștig ar fi coplesit cu bună samă acele lucrate de trei sau patru sute de proprietari și de arendași pentru folosul lor, prin boierescul asupritor impus acelorași țărani. Dar stăpânii nu au lăsat pe Joseni în stăpânirea întinderilor ce le lucrau înainte de Regulament decât timp de zece ani, până ce frica de răscoală a sătenilor a pierit din ei și, la 1843, i-au țintuit și pe dânsii în cercul strâmt prescris de Regulament.

Partea harnică și întreprinzătoare a țărănimii Moldovei a fost lipsită de îmboldul care o împingea la muncă rodnică. Stăpânii poate că au câștigat, dar țara cu bună samă că a pierdut.

Dacă, mântinând un boieresc omenos, Regulamentul n'ar fi redus atât de cumplit, la strictul necesar, locul de hrană atribuit săteanului și i-ar fi lăsat astfel, pe lângă puțința de a *trăi*, și cea de a *spori*, putem fi siguri, nu numai că Josenii și-ar fi urmat obiceiurile lor harnice, dar și că aceste obiceiuri și le-ar fi însușit și Susenii, căci prețurile pâinii sporind, ar fi permis transportul ei la șchele. În asemenea caz, la sfârșitul epocii regulamentare, întinderea cultivată în Moldova n'ar fi crescut cu 78 la sută ci cel puțin cu 3-400 la sută. Dar în loc de a lucra la dezvoltarea inițiativei și a dorului de muncă în țaran, s'a făcut totul pentru a le ucide într'insul cu desăvârșire.

5. În ultimii ani ai regimului regulamentar se dezvoltă năzuință de a robi munca țaranului și peste boieresc.

În ultimii ani ai regimului regulamentar și mai cu samă în vremea războiului Crimeii, când exportul luase un mare avânt, proprietarii și arendașii începură a trece cu hotărîre peste mărginile muncii închezeșluită prin boieresc; ei sporiră întinderea sămănăturilor prin muncă plătită din iarnă sau din primăvară în bani sau în produse. Prețurile cu cari se plăteau aceste munci sunt mici.

Se mai preschimbau acuma, de regulă, în muncă valoarea prisosului de îmaș, a lemnului de foc și de trebuință și a celorlate produse date locuitorului.

Această tendință de a-și asigura, pe lângă boieresc, muncă ieftină prin plată în bani sau în produse se accentuează din zi în zi. Proprietarii nescrupuloși și mai cu samă posesorii (arendașii) recurg la fel de fel de mijloace nescrupuloase pentru a-și închezeșlui asemenea munci în câtimi cât de mari. Mijlocul obișnuit este încărcarea la socoteli și adăogirea de dobânzi foarte mari, dela 30 până la 50 la sută, la sumele cu cari locuitorii rămân datori la răfuială.

O dobândă de o carboavă (12 lei 20 parale) la galbăn (37 lei) este socotită omenoasă. Sătenii sunt siliți să se învoească pentru prisoasele de îmaș de cari au nevoie în muncă, bine înțeles plătită cu prețurile cele mai reduse. Totuș aceste ten-

dinți de monopolizare, de robire a muncii de care mai dispunea săteanul și după efectuarea boierescului, nu eră încă generală și mai ales se manifestă la posesori. Cei mai mulți din proprietari deși făceau învoeli grele și căutau a spori cătimile de muncă de cari dispuneau anual, socotiau pe locuitori drept și nu adăogiau dobânzi la sumele cu cari rămăneau datori.

În această privință zilele cele mai rele pentru țărănime încă nu venise.

Numărul moșiilor căutate de însuși proprietarii lor începuseră să scadă pe la sfârșitul Domniei lui Mihaiu Sturdza, acel al moșiilor arendate crescând din zi în zi. Cauzele acestei schimbări care numai spre binele țărănimii și a țării nu a fost, le vom vedea într'un capitol următor.

În rezumat, sătenii din Moldova în epoca regulamentară, dacă nu văzură starea lor sporind nici nu dădură înapoi, cu toate abuzurile despre cari voiu vorbi în capitolul următor. Regulamentul Organic nu li permitea să se îmbogățească dar li închezeșluiă cătimea de pământ trebuitoare pentru a trăi și dacă boierescul eră greu, asupritor și covârșia cu mult valoarea chiriei anuale a pământului de care se folosiau, el li lasă vremea trebuitoare ca să-l lucreze. Oamenii puteau vegeta fără grijă a zilei de mâni, iar viitorul copiilor îl știașu asigurat, căci nu aveau știință de rostirile încurcate și cu două înțelesuri puse de stăpâni în această privință în Regulament și nu văzuse încă nici o încercare de a tăgădui vre-unui însurățel dreptul său la întinderea de pământ cuvenită pentru numărul de vite de care dispunea.

6. Despre prețurile pământului și ale muncii în epoca regulamentară.

Deși art. 122 al Regulamentului hotărâ ca Obșteasca Obișnuită Adunare va alcătui în toți anii tablă de prețurile de mijloc ce au avut curs în fieștecare loc în curgerea anului trecut și că „aceste prețuri vor sluji de regulă la neînvoirile ce ar naște între proprietari și între locuitori“, nu mi-a fost cu putință se găseșc acele „table“. Ele nu se află în *Analele Par-*

lamentare și n'a fost chip să se dea, în Arhiva Statului din Iași sau în Arhivele ținutale, nu numai de dănsule, dar nici chiar de lucrările pregătitoare făcute în ținuturi spre alcătuirea lor. Presupun deci că, cu toată rostirea Regulamentului, asemenea table n'au fost alcătuite.

Pentru a cunoaște prețurile pământului și a muncii, suntem reduși la condicile de răfuială ale moșiilor sau la listele de prețuri curente trimise în fiecare lună de isprăvnicii cu mai multă sau mai puțină regularitate.

În primii ani regulamentari nu se plătiă în bani nici arătura, nici prașila, nici secerea, nici coasa și de oarece țaranii nu luau pământ în bani, n'am găsit în condicile cercetate de mine până acum nici o mențiune despre prețul pământului sau a unor asemenea munci. Rămân deci, pentru epoca până la 1850, prețurile curente oficiale.

Ele sunt mute în privința prețurilor cu cari se năimia pământul, singura piesă dând lămuriri amănunțite și complete în această privință este un dosar alcătuit la Departamentul de Interne, cu științele asupra prețurii pământului, culese de pe la isprăvnicii în anul 1849, în urma poroncii Departamentului și care se va găsi rezumat în Volumul al III-lea din *Acte și Legiuiri* ale d-lui D. C. Sturdza-Șcheeanu.

Din aceste științi reiesă că, la 1849, locul de arătură se arendă, în detaliu cu câte 20—24 lei vechi (6,40—7,68 lei noi) pe an falcea, în țălină și cu 16—20 lei vechi (5,12—6,40 lei noi) pe an falcea, în moină în ținutul Fălciului; cu 24—35 lei vechi (7,68—10,96 lei noi) pe an falcea, în țălină și cu 16—24 lei vechi (5,12—7,68 lei noi) pe an falcea, în moină, în ținutul Tecuciului; cu câte 20—40 lei vechi (6,40—12,80 lei noi) pe an falcea, în țălină și cu 24—30 lei vechi (7,68—9,60 lei noi) pe an falcea, în moină, în ținutul Vasluiului; cu câte 30—40 lei vechi (9,60—12,80 lei noi) pe an falcea, în țălină, și cu 28—36 lei vechi (8,96—11,52 lei noi) pe an falcea, în moină, în ținuturile Dorohoiu, Tutova și Putna.

În ținutul Covurluii locul de arătură se arendă cu câte 30—45 lei vechi (9,60—14,40 lei noi) pe an falcea, în țălină și 25—35 lei vechi (8—10,96 lei noi) pe an falcea, în moină. În ținutul Romanului prețurile variaiu dela 45 la 72 lei vechi

(14,40—23,04 lei noi) pe an, în țalină și dela 35 la 55 lei vechi 10,96—17,60 lei noi) pe an, în moină; la Bacău dela 50 la 80 lei vechi (16—25,60 lei noi) pe an falcea, în țalină și dela 60 la 100 lei vechi (19,20—32 lei noi) pe an falcea, în moină. La Neamțu și Iași, după plăși, dela 28 la 100 lei vechi (8,96—32 lei noi) pe an falcea în țalină și dela 20 la 60 lei vechi (6,40—19,20 lei noi), (în Neamțu chiar până la 80 lei vechi sau 25,60 lei noi) pe an falcea, în moină.

Fânațul variază între 18—36 lei vechi (5,76—11,52 lei noi) falcea pe an în ținuturile Putna și Dorohoiu și parte din Iași, dela 30—60 lei vechi (9,60—19,20 lei noi) pe an falcea în ținutul Fălciului; în ținuturile Tutova, Tecuciu, Neamțu și unele părți din Iași variază dela 50 la 80 lei vechi (16—25,60 lei noi) falcea pe an; la Vasluiu dela 70 la 108 lei vechi (22,40—34,56 lei noi) la Covurluiu dela 80 la 120 lei vechi (25,60—38,40 lei noi), la Roman dela 60 la 140 lei vechi (19,20—44,80 lei noi), la Bacău dela 80 la 180 lei vechi (25,60—57,60 lei noi). Imașul variază dela 12 lei vechi (3,84 lei noi) falcea (Tecuciu și Dorohoiu) până la 60 lei vechi (19,20 lei noi) falcea (pentru suhaturi de îngrășat boi).

Se poate deci admite că, la 1849, în partea de câmp a Moldovei, falcea de loc de arătură se arenda, în detaliu, cu un preț mijlociu de 35 lei vechi (11,20 lei noi) pe an, fânațul cu 50—60 lei vechi (16—19,20 lei noi) falcea, imașul cu 20—25 lei vechi (6,40—8 lei noi) falcea.

Acestea sunt prețurile de detaliu, pentru țărani. Din tabloul arenzilor moșiilor Sfântului Spiridon din Iași, care se va găsi în Apendicele acestei lucrări și care cuprinde și întinderea fiecărei moșii, rezultă că, la aceeași epocă, arenzile în total erau neasemănat mai ieftene. Apoi repet că țăraniii năimiau pământ dela proprietari și posesori numai în cazuri cu totul excepționale.

În cât privește prețurile de muncă cari rezultă din tablourile de prețuri curente trimise lunar de isprăvniții, trebuie observat că acest serviciu era făcut cu o mare neglijență, unele ținuturi, ca Covurluiu și Vasluiu, netrimite pentru aproape tot șirul anilor nici o știre în privința prețurilor muncii. Ele trebuiesc deci admise numai ca niște date aproximative.

Aceste tablouri ni dau prețurile ce se plăteau pe muncă

în momentul în care acea muncă se execută și nici de cum acele ce s'ar fi plătit pentru munci angajate de mai nainte, de cu iarnă sau de cu primavară.

Din ele rezultă că, la începutul regimului regulamentar, ziua de muncă varia de la 1 până la 7 lei vechi (0,32—2,24 lei noi). Aceste două limite sunt excepționale, cea dintâiu ni se prezintă numai de vro două ori, pentru munci diverse, probabil ușoare, iar cea de a doua pentru ziua de coasă, probabil într'un moment de grabă mare și într'un an ploios. Se poate admite că prețul mijlociu al zilei de lucru în vremea muncii eră de obicei, în întâia jumătate a epocii regulamentare, de la 2½ la 3½ lei vechi (80—1,12 lei noi) suindu-se uneori până la 5 lei vechi (1,60 lei noi) și, excepțional, trecând peste 5 lei.

Dela 1850 încoace se poate admite că acest preț mijlociu al zilei nu mai cade în deobște sub 3½ lei vechi (1,12 lei noi) fără însă a depăși maximumul efectiv de 5 lei vechi (1,60 lei noi) ce-l atingeă mai nainte.

Dacă prețurile de mai sus contrastează în chip avantajos cu acele ce se plătesc, astăzi chiar, de mulți arendași și proprietari pentru munca contractată de cu iarnă, ele erau neasămănat superioare acelor ce se plăteau atunci pe munca contractată de mai nainte. (Repet că cazul se întâmplă rar înainte de 1850). Am văzut, în încheierea Sfatului Administrativ dela 22 August 1844¹⁾, că niște proprietari și posesori din Tutova au plătit unor locuitori din acel ținut, de cu iarnă, 14—20 lei vechi (4,48—6,40 lei noi) pe falcea de secere care, în timpul muncii, o plăteau cu 40 de lei vechi (12,80 lei noi) și mai mult. Pe când deci, în cazul al doilea, plăteau 20 parale (16 bani) prăjina de secere, în cel dintâiu n'o plăteau nici cu 7 parale (5 bani). A 7 parale prăjina, ziua revine (socotind caratul) la 1 leu 30 parale (60 bani), iar a 20 parale prăjina, ziua revine la 4 lei 17 parale (1,44 lei noi). Adică de pe atunci se vedește că năzuința proprietarilor și acea a arendașilor eră de a plăti sătenilor, angajând-o dinainte, la vreme de nevoie pentru sătean, munca lor cu o treime din valoarea ei adevărată.

Aceeaș piesă care ni dă valoarea în detaliu a pământului,

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu. *Acte și Legiuiri*, I, p. 283.

ni dă și prețurile muncii socotite pe falce sau prăjină și angajate de mai înainte. Ele variază foarte mult: arătura (în moină) dela 16 până la 50 lei vechi (5,12—16 lei noi) pe falce, în țalină până la 55 lei vechi (17,60 lei noi), prașila variază dela 40 lei vechi (12,80 lei noi) (excepțional) până la 120 lei vechi (38,40 lei noi), mijlocia este de 80 lei vechi (25,60 lei noi) falcea. Secerea variază dela 24 până la 96 lei vechi (7,68—30,72 lei noi) falcea, însă aceste cifre sunt extreme, prețul mijlociu este de 40 lei vechi (12,80 lei noi). Falcea de iarbă pusă în stog se plătia dela 18 până la 45 lei vechi (5,76—14,40 lei noi), prețul mijlociu era de 40 lei vechi (12,80 lei noi).

Limita superioară a acestor prețuri pentru muncă angajată de mai înainte, n'a mai sporit de loc de atunci; muncile făcute de țărani în Moldova în anii din urmă, pentru datorii din trecut, pentru angajamente făcute din iarnă, pentru învoielii de imaș și de locuri de arătură și pentru produsele luate, nu depășiau limita superioară a prețurilor cu cari se plăteau aceleași munci în anul 1849. Inșă prețurile cu cari li se arendează acum pământurile de arătură și de imaș, când sunt moderate, întrec pe acele de atunci de patru sau de cinci ori, în multe cazuri chiar de șapte și de opt ori.

Singura deosebire pentru prețurile muncii este că, în 1849 și după 1850, această limită superioară se atingeă mai rar, cea inferioară fiind aproape cu desăvârșire căzută în desuetudine.

De aici rezultă că, pe când venitul moșiilor se împătrise și se încincise între 1830 și 1859, prețul muncii cu ziua se suise numai puțin (dela 30—50 la sută), iar țaranul se folosiă de acel spor numai prin excepțiune, căci stăpânii și arendașii aveau grijă să-l pândească la nevoie spre a-i robi munca pe prețuri reduse. Și nu trebuie uitat că, între 1830 și 1859, prețul obiectelor de prima necesitate crescuse în chip foarte însemnat ¹⁾.

Faptul de căpetenie și greu de urmărit ce ni se înfătoșază însă este următorul:

După încheierea procesului de reducere a dreptului

¹⁾ Vezi tablourile de prețuri de obiecte de prima necesitate în Moldova, în epoca regulamentară, în D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, III).

de folosință al săteanului asupra hotarului locuit de el, prin despozierea regulamentară, după izbutirea clasei stăpânitoare să robească în folosul ei parte însemnată din munca brațelor țărănimii, se naște și se dezvoltă o nouă năzuință: cea de a întinde această robire, în schimbul unor prețuri derizorii, și asupra rămășiții de muncă de care mai putea dispune țaranul după săvârșirea boierescului.

Această năzuință nu se mai vedește numai la membrii vechei clase stăpânitoare, ea se observă mai cu samă la acei ai clasei nou născute a exploatazorilor de pământ luat în întreprindere dela alții. Iată o nouă primejdie, o nouă greutate împotriva căreia avu să lupte țărănimea; primejdia și greutatea au mers crescând până în zilele noastre, când ele își ating culmea.

CAPITOLUL V

Abuzurile de cari suferiau sătenii din Moldova în vremea Domniei lui Mihaiu Sturdza.

Până acuma m'am ocupat de regimul ce legile îl făceau țaranului moldovan pe hârtie, acum voi arată regimul adevărat căruia eră supus acel țaran în vremea întâii Domnii regulamentare, rezumând aici conținutul unui număr de *dosare de asupra* aflate în Arhiva Statului din Iași. Aceste dosare sunt luate dintr'un singur Opis (No. 2013) și relative la fapte bine dovedite. Inșă țin să declar că *dosarile de jalbi date de țarani pentru asupra se numără cu mii în Arhiva Statului dela Iași.*

1. Anul 1832. Moșia *Foltești* a Logofătului Lupu Balș, ținutul Covurluiu ¹⁾. Posesorul moșiei Foltești, Vasile Ivanovici, asuprește și bate pe locuitorii satelor Foltești, Fântânelile, Scân-teieștii, Chirafteii și Măstăcanii. Li aține calea la drumul mare și-i bate cumplit. Din satul Foltești numai puțini locuitori au rămas nebătuți precum dovedește o listă de mai bine de 50 locuitori bătuți, printre cari preotul Ion Ghenghea și doi dascalii. Pe unul din aceștia l'a bătut purtându-l cu funia de gât. La claca plugurilor din toamna anul 1832. i-a bătut pe toți dela olaltă. (I-a scos la arat două zile după ce pământul a înghețat de tot). Imașul vitelor îl vinde la Bulgari străini, prășiturile de popușoi ale locuitorilor le vinde altor sate. Necontentiea cu sila boii locuitorilor și-i întrebuițează la arătura lui.

Pe oamenii cari aveau vii cu dijmă pe moșia Foltești, i-a oprit dela cules până ce ei au consimțit să-i plătească câte 3 lei de vadra de dijmă; apoi iar i-a oprit, silindu-i să suie acea plată la 4 lei 20 parale, astfel că, întârziindu-se culesul, via a fost bătută de brumă, păgubind locuitorii mult.

¹⁾ Arhiva Statului din Iași, Op. 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 133.

Tea vite de a satenilor cu sila, in folosul sau, insemnandu-le chiar cu fierul lui. Sileste pe oameni sa-i vanda produsele cu pret mult mai jos decat acel obișnuit.

A silit pe preotul Ghenghe sa ia in arenda crasma și nu-i plateste bautura luata de acolo, sub cuvânt ca crasmarul nu i-a facut pont, pe când crasmarul n'are pamânt in Foltești, nu este pontas ci locuitor din Galați.

Satul Fântanelile având a-i face podvodă (transport) de vin la Galați, a silit pe oameni sa ducă vinul la Brăila unde i-a ținut trei zile pe loc cu descarcatul. Peste condițiile contractului a supus la boieresc pe dascalii din Fântănele. Li-a luat dimerlia de pâne de 13--14 oca in loc de 12 cum era obiceiul.

A silit pe 4 locuitori din cătunul Maravelesc, lângă satul Stoicani, sa facă boierescul ce aveau sa-l facă 15 oameni. A trimis pe locuitorii din Fântănele la coasa boierescului in celălalt capăt al moșiei, la Prut și, pe când ei cosiau boierescul acolo, a vandut locurile lor de coasă, *in folosul sau*, la străini, punând pe acei străini sa cosească acele locuri înainte ca oamenii din Fântănele sa se întoarcă. Oamenii au rămas lipsiți de nutreț.

A luat dela locuitorii din Scânteiești o globă de 117 lei 20 parale pentru 16 vite prinse la hotarul moșiei Foltești, fără ca acele vite sa fi intrat pe pamântul lui Ivanovici.

A luat globă 31 lei dela preotul Ioan și dela Manolache Dănăilă din Stoicani, pentru 6 cai prinși pe un imas pe care erau invoiți pentru muncă. Dela locuitorii din Stoicani li-a luat, peste așazământul lor, câte 2 zile de om și câte 1 puiu de găină pentru imas.

A luat ca dijmă: dela Gheorghe Neculai 7 clăi de orz din 15, dela Iordache Bratul 7 clăi de orz din 12, dela Stan Mocanu 4 clăi de ovăs din 20. Dela unul a luat toată cânepa, dela altul 2 care pârîng din 4, dela preotul Gheorghe Patriche a luat tot ovăsul cât preotul il avea sămănat. Dela un om care avea 9 clăi de orz pe o moșie megieșită, i-a răpit 5 clăi.

Pe niște locuitori cari scăpase, unul 2 boi și altul 4 boi, după ce au plătit ispașa, a globit pe cel dintăiu cu 27 lei și pe cel de al doilea cu 78 lei. Mai urmează nenumărate abuzuri.

Toate aceste fapte se dovedesc prin mai multe cercetări făcute la fața locului de funcționari ai Părcălăbiei in unire cu

cinovnici de ai consulatului rusesc (căci Ivanovici eră supus rus), iar el își urmează abuzurile.

Locuitorii trimit jalbă peste jalbă la Iași și Kisselev pune pe una din ele rezoluția următoare: „S'il est vrai que le Gouvernement est instruit et qu'il n'a point sévi contre le coupable, cela donnerait une triste idée de la marche des affaires en Moldavie. Un rapport me sera fait à ce sujet“.

Raportul cerut se face, se dau ordine Părcălăbiei și Agentului consular rus din Galați, „să oprească pe Ivanovici dela samovolnicile lui porniri“ dar nime nu are putere să-l scoată de pe moșie. La Dechemvrie 1833, sameșul de Covurluiu raportează că Ivanovici își urmează fără de legile. După nenumărate ordine se isbutește în sfârșit a-l departa din posesia moșiei, tocmai la Maiu 1834.

2. *Rotopănești* ¹⁾, ținutul Sucevei. Armeanul Grigore Pruncul, posesorul moșiei, ridică la Octomvrie 1832 pe opt locuitori, noaptea, dela casele lor, îi duce la curte, îi închide o zi și două nopți într'un hambar spre a-i sili să-i fie slujbași volnici, dar ei nu primesc cu nici un preț. Femeile lor reclamând isprăvniciei, se dă drumul barbaților, dar posesorul ridică noaptea femeile și le închide în hambar în locul barbaților.

3. *Coțușca* ²⁾, ținutul Dorohoiu. Locuitorii din Coțușca se jăluiesc, la 16 Aprilie 1832, lui Mircovici că proprietarul moșiei, Neculai Vărgolici, îi silește să lucreze peste boieresc, în fiecare zi fără contenire, rămânând ogoarele lor neprășite și nesecerate, fânațul lor necosit. Vadanele sarace sunt silite a lucra de obște lui Vărgolici. *El nu le lasă să se mărite până ce nu-i plătesc câte 20—30 galbeni.* Iar barbații acelor vadane fiind morți, silește pe ceilalți locuitori a cosi și a strânge fânul lor și ieă astfel câte 20 lei pe falce. Un locuitor fugind din sat, l'a adus înapoi, l'a ținut trei săptămâni în fiare, noaptea, iar ziua îl siliă să rășnească câte o dimerlie de grâu. Fetelor cari rămân acasă li dădea de rășnit câte o dimerlie de grâu. *Bate oamenii de zac la pat și chiar mor în urma bătăii, precum au și murit șase.* Oamenii neputând, de multă muncă la care îi pune,

1) *Ibid.*

2) *Ibid.*

să-și lucreze pământurile lor, ele sau părăginit și Vârgolici li-a împlinit câte 21 lei pe falce drept dijmă, deși ei nu luase nici un popușoiu. Li ținea închisi până ce-i dădeau zapis că nu se vor jălui nicăiure.

Și-a luat 4 boi pahonțești drept 4 galbeni (140 lei) cari boi făceau 400 lei. Vitele lui Vârgolici au mâncat într'un lan de popușoi al său, iar el a luat locuitorilor 6 galbeni ispașă, zicând că au mâncat vitele lor. Nicăiure nu pot obține dreptate.

În urma încheierii energice a lui Mircovici, Sfatul rânduește o cercetare. Locuitorii renunță la toate reclamațiile lor, dar chiar din actul lor de dezistare se cunoaște că Vârgolici a cumpărat-o prin daruri însemnate, făcute chiar la facerea actului, prin care li dăruiește dijma popușoilor pe anul 1831, 1563 lei în bani și 500 dimerlii popușoi.

4. *Tatomireștii* ¹⁾, ținutul Vasluiu. Isprăvnicia de Vasluiu raportează la 3 Octombrie 1841 că Aga Iordache Cuza asuprește pe locuitorii satului său, Tatomireștii, cu nesuferite bătăi. Cu toate măsurile întrebuițate de Isprăvnicie, n'a fost chip a opri acest rău, „căci Dumnealui Aga, pândind când rânduitul Isprăvniciei lipsește din sat, atunci îndată pornește însuș cu țiganii dumisale, prinde pe bieții oameni și-i pedepsește prin bătăi. Isprăvnicia cere deslegare, căci locuitorii în urma acestor asupriri se pot imprăștiă. Sfatul prin încheierea ce pune pe acest doclad arată că urmările Agăi îi sunt cunoscute și că „nu odată i s'au pus în vedere“, dar, „de vreme ce în așteptarea unei îndreptări, Domnia-Sa nu contenește a face asupriri neîngăduite de pravilă“, Sfatul hotărăște a-i face cunoscut, pentru cea de pe urmă dată, „că dacă și după această luare aminte nu se va părăsi de întinderile asupritoare, atunci Ocârmuirea socotindu-l de nedestoinic întru a-și ocârmui averea sa“ va fi silită a încredința acea ocârmuire altor fețe.

Această încheiere comunicându-se Agăi Iordache Cuza, el răspunde că este calomniat de locuitori și de Aga Gheorghe Racoviță, ispravnicul ținutului și ceru să se facă o cercetare la fața locului. Cercetarea se făcu și plângerile locuitorilor fură găsite adevărate, însă ea nu aduse nici o îndreptare la starea

¹⁾ *Archiva Statului, Iași. Op. 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 1423*

locuitorilor din Tatomirești, căci găsim în dosar altă jalbă a lor, din 12 Aprilie 1842, prin care cer învoire să se strămute pe moșia Codăieștii a Agăi Vasile Ghyka.

5. *Satele dela munte ale mănăstirii Neamțului*¹⁾, ținuturile Neamțu și Suceava. La 4 August 1841, starețul Venedict al mănăstirii Neamțului se plânge Domnului că nu se poate învoi cu locuitorii moșiilor dela munte a mănăstirii. *Călugării cer ca locuitorii să plătească mai întâiu câte 3 galbeni de nume pentru boierescul lor și apoi să se învoiască pentru locuri de hrană.* Locuitorii însă vor să mănțină invoiala ce o aveau cu arendașii, prin cari plăteau câte 6 galbeni de nume, dar aveau folosința locurilor de hrană, a fânațelor, a mutărilor de oi, a orânzilor și alte venituri ale moșiei afară de pădure de care se folosiă numai arendașul.

Această pretenție avu darul să stârnească chiar indignarea lui Mihaiu Sturdza, care puse pe jalba starețului apostila următoare: „Sfatul Nostru din necuviincioasă cerere cuprinsă în jalba aceasta se va încredința, în cât iscăliții s'au depărtat nu numai de făgăduințele date cătră Noi și de îndatoririle shimei monahicești, dar și de cel mai întâiu al omenirii haractir, *propuind ca locuitorii să plătească bani pe văzduh* și deosebit apoi să se învoiască pentru locurile de hrană ce li se va da. Drept aceea pentru că au îndrăznit a se adresari cătră noi cu asemenea cerere, li se va face înscris aspră dojană“. Apoi Domnul hotărește ca Vornicul Ștefan Catargiu bătrânul, să meargă la fața locului spre a săvârși invoiala între locuitori și mănăstire.

Din dosar se constată că invoielile la munte erau foarte grele. Se plătiă:

La Galu 210 lei pentru lucrul boierescului, prisosul locului etc.

La Pipirig 210 lei pentru aceleași.

La Bistricioara 137 lei pentru aceleași.

La Hangu 160 lei pentru aceleași.

La Chisirig 140 lei pentru aceleași.

La Schitul Hangului 140 lei pentru aceleași.

La Buhalnița 140 lei pentru aceleași.

La Cârnu 245 lei pentru aceleași.

¹⁾ *Ibid.*, Op. 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 1424.

La Bicaz 210 lei pentru aceleași.

La Tarcău 160 lei pentru aceleași.

La Pângărați 160 lei pentru aceleași.

La Vadurile Bistriței 155 lei pentru aceleași.

La Oanțu 155 lei pentru aceleași, pe lângă alte corvezi și dări, ca s. e. 1000 culbeci, 1000 păstrăvi, 30 găinuși (ierunci) de sat, apoi de nume câte 10 prăjini prașilă, câte 4 palme lemne aduse, câte 1 falce coasă, câte 1 plută grinzi, câte 8 zile de lucru la orice trebuință, câte una sau mai multe podvezi, găini și ouă.

În urma inoieiilor impuse de Vornicul Ștefan Catargiu, vedem angăriile și corvezile dispărând cu desăvârșire, iar pentru boieresc și loc sătenii plătesc:

La Crăpăturile și Farcașa . . .	88 lei 30 parale
„ Galu	140 „ — —
„ Pipirig	156 „ 23 parale
„ Farcașa Stejarul	98 „ 20 „

Aceste cercetări avură drept urmare *Legea Muntelui* votată de Obșteasca Adunare în sesiunea anului 1844.

6. *Braniștea și Lozova*¹⁾, ținutul Corvurluiu. Încă dela 1837 se înființează, la Pârcălăbia de Galați, un dosar pentru abuzurile săvârșite de posesorul moșiilor Braniștea și Lozova, Comisul Mihalache Străjăscu, în urma jâlbilor date de locuitori Domnului.

Îi încarcă la zilele boierescului astfel că nu li mai rămânea vreme pentru a-și lucra locurile lor. În loc de cele două podvezi legiuite, ei nu se mântuiau nici cu patru. Invoia drumeți să pășuneze în imășul locuitorilor, astfel că aceștia erau siliți să cumpere imăș pe alte moșii. Îi încarcă și-i înșală cumplit la socoteli. Îi schingiuia bătându-i, punându-i în butuc și supunându-i la alte chinuri. Pârcălăbia făcuse cercetare și încă de pe la 1837 stăruise pe lângă posesor să înceteze cu abuzurile. În August a aceluiaș an, Pârcălăbia primește dela locuitori o nouă jalbă, arătând că Străjăscu după ce au adunat toată pânea boierească, când oamenii erau s'inceapă a strânge și pe a lor,

¹⁾ *Ibid.*, Op 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 1272.

posesorul nu i-a îngăduit, silindu-i să iasă la trierul¹⁾ produc-telor lui, lăsând pânea lor să se piardă pe câmp.

Un revizor trimis de Departament pentru a cercetă pri-cina este cumpărat de Străjăscu și silește pe locuitori să arăte în scris că s'au împăcat cu Străjăscu. Niște datorii ale locuito-rilor către Străjăscu sunt împlinite *cu cazaci*, în absența titu-larului Pârcălăbiei, la 1838, deși par a nu fi fost adevărate.

Moșia este apoi arendată altuia și Străjăscu pleacă fără a plăti niște bani ce datoriă locuitorilor.

Dar când se apropie expirarea noului contract, la 1840, Străjăscu ieă din nou moșia dela Episcopul de Roman. Spăi-mântați că au să incapă iar pe mâna lui, locuitorii reclamă Pârcălăbiei, Domnului și Episcopului. Pârcălăbul Vasile Beldi-man, pe urmă Vel-Postelnic, îi sprijină din răspuțeri; Episcopul aduce la cunoștința Domnului faptele rele ale lui Străjăscu și cere să-l depărteze din posesia pentru care nu plătise încă ni-mică. Străjăscu izbutește să câștige bunavoința a Sfatului Câr-muitor căruia Mihaiu Sturdza recomandase afacerea. Sfatul face anaforă pentru mântinerea lui Străjăscu, dar Domnul hotărăște ca el să fie depărtat.

7. *Satele din valea Prutului*²⁾, ținutul Iași. Un nu-măr însemnat de locuitori din satele de pe Prut ridicân-du-se cu vitele și averea lor și trecând fără de veste în Rusia, Ocârmuirea Moldovei rândui o cercetare spre a află pricinile acestei bejenii și a luă măsuri pentru a împiedecă fuga altora. Iată constatările de căpetenie a Comisiei la fiecare sat:

a) *Prisacanii și Costulenii*. Nu li se dă deplin nici fă-națul nici locul de arătură, sunt asupriți cu socoteala și cu boierescul, posesorul cerându-li să facă în acel an rămășița de lucru nu numai din zilele boierescului a anului trecut, ci și din zilele de meremet a aceluiaș an, ceea ce este împotriva rostirii Regulamentului. Locuitorii sunt siliți să facă câte patru pod-vezi în loc de două, căci pentru cele două care lemne ce sunt datorii să ducă la Curte, li se cere să ducă două care lemne la Iași. Posesorul ieă feciori boierești dintre fruntași și a *silit*

¹⁾ Trierul eră o muncă ce nu se făcēă din zilele boierescului.

²⁾ *Ibid.*, Op., 2013, Trsp. 1765, No. 1457.

pe locuitorii fără boi să închirieze căruși pentru a transporta lemne la Iași.

b) *Măcăreștii.* Nu li se dă nici locul de arat nici imașul nici fânațul hotărît de Regulament, iar pontul îl fac deplin. *Locuitorii palmași au fost siliți să năimeze boi și care ca să ducă la Iași câte două podvezi și câte două care lemne.* Pe unii palmași, datori să lucreze 4 zile împotriva podvezilor, îi silește să lucreze câte 12 zile, adică cu 8 mai mult decât hotărăște legea. Și se mai ieă, peste așazământ, câte 2 găini de casă și câte un *căleap* de tors. Locuitorilor ce au peste 5 vite nu li vinde fânaț și imaș, trăgându-i cu vorba până în iarnă pentru a li vinde nutrețul mai scump. Pentru cele 4 zile de meremet, silește pe locuitori să lucreze la câmp, la coasă sau la alte munci sau să bată popușoi.

c) *Țușora.* Deși locuitorii fac boierescul deplin, după pont, nu li se dă întinderile de arătură, fânaț și imaș ce li se cuvin după legiuire. Posesorul ieă de fiecare nume câte o găină și un puiu. Fânațul ce li s'a dat în anul curent se află în locul cel mai rău și nerodnic.

d) *Petreștii.* Nu li se dă imașul și locul de arătură cuvenit după pont deși ei fac boierescul deplin. În loc de a duce două care lemne la curte, sunt siliți să ducă trei la Iași. Cele 4 zile de meremet sunt transformate în coasă și în prașilă.

e) *Trifeștii Vechi.* Nu li se dă imașul statornicit de pont, astfel că sunt siliți să cumpere, tot pe acea moșie, un suhat pentru care plătesc 1000 lei. Când isprăvesc munca boierescului nu sunt îngăduiți să-și lucreze pânea lor, ci sunt luați îndată la alte munci pentru plata celor 1000 lei ce dătoresc pentru imaș. Cele două care lemne ce trebuie să le care la curtea moșiei sunt siliți să le ducă la Iași. Cele 4 zile de meremet sunt înlocuite prin lucru la câmp, bătut de popușoi și altele.

Palmașii neputând face cele 4 transporturi ce li se cer împotriva Regulamentului, au fost siliți să lucreze câte 8 zile, cu palmele.

f) *Zăbolotenii.* Locurile de hrană nu li se dau după glăsuirea Regulamentului, iar boierescul îl fac deplin. Palmașii sunt siliți să facă câte 12 zile spre a înlocui cele 4 transpor-

turi ce li se cer împotriva Regulamentului. Zilele de meremet se înlocuiesc prin zile de lucru la câmp. Proprietarul a adus pe moșie un număr de țigani lăieși cari fac mari supărări pascând locul locuitorilor cu vitele lor și făcând prădăciuni.

g) *Trifeștii lui Păun*. Au fost siliți să are peste arătura statornicită de pont fără a fi plătiți. Și se cer câte doi pui de găină de casă.

h) *Tabăra*. Nu li se dă pământ după pont, dar munca o fac întreagă. Cele 4 zile de meremet sunt întrebuințate la prașilă, coasă, bătut de popușoi și altele. În anul 1840 au fost siliți să cosească, fără plată, câte 1 falce peste pont. După ce isprăvesc lucrul boierescului, nu li se dă ragaz să facă muncile lor ci sunt constrânși a face alte munci pentru deosebite datorii. Posesorul (Vornicul N. Mavrocordat) ieă dijma *din ciocălăi de popușoi* și sunt siliți s'o care la locul unde li se poroncește. La luarea dijmei de popușoi, se alege dela cel mai bun loc, iarăș nu cu măsurătoare la fiește care zece prăjini sau dimerlii.

Aceste lămuriri sunt prețioase fiindcă ele cuprind o regiune întreagă și sunt făcute de oamenii unei ocârmuiri care numai de părtinire pentru săteni nu poate să fie invinovățită, și sunt deci, în această privință, mai presus de orice bănuială. Apoi ele mai sunt interesante prin faptul că descriu împrejurări cari se petrec în vecinătatea cea mai apropiată a scaunului domnesc. Dacă asemenea abuzuri aveau ființă la porțile Iașului, ce trebuia să se întâmple la Botoșani, la Dorohoiu, la Tecuciu, la Covurluiu. Această fugă a țăranilor din valea Prutului în Rusia a dat prilej Consulatului rusesc să joace rolul de apărător al țăranilor moldoveni și de înfierător al abuzurilor la cari erau supuși. Postelnicia cerând Consulatului să intervie pe lângă Guvernul Impărătesc pentru ca țăranii fugiți în Basarabia să fie retrimiși la vetrele lor, i se răspunse prin nota No. 2235 din 12 August 1842 „Din științele adunate într'aceasta de către *Ministerstvă* se descopere că *toți locuitorii trecuți de aicea, au fost locuitori de prin satele boierești și mănăstirești și au fost nevoiți a căută liman în Rusia, sau din pricina asupririlor varvaricești a proprietarilor și a posesorilor sau din împovărarea lor cu nenumărat lucru a boierescului sau din pri-*

cina lipsei de mijloace pentru hrana lor, că nimenea dintr'înșii nu au mărturisit ca să fi săvârșit vro faptă criminalicească sau macar cea mai mică necuviință și că la cercetarea ce li s'au făcut la carantină, la dânsii s'au găsit numai niște lucruri țărănești... se înțelege că invinovătirile ce izvodesc asupra proprietarii și posesorii nu merită să se creadă și că luarea de măsuri spre precurmarea unor asemenea neorândueli și strâmtoriri va fi cel mai adevărat mijloc spre stabilisirea trecerii locuitorilor Moldovei în Rusia“.

8. Deleni¹⁾, ținutul Vasluiu. La 1841, răzășii din Deleni dau jalbă asupra Vornicului Lascar Bogdan, proprietarul moșiei Bucureștii și Ivestii (Tutova). Când Vornicul a cumpărat această moșie dela Sărdarul Gociu, ea eră despărțită de acea a răzășilor prin un gard puternic, făcut de mai mulți ani pe hotar, pentru ca ei să nu scape vitele lor pe cealaltă moșie. După cumpărarea moșiei, vechilul Vornicului a venit cu țigani și a dat foc la 86 stânjani gard. De atunci vechilul și pădurarii Vornicului neconțin prind, *de pe locul răzășilor*, vitele lor și le duc pe moșia Vornicului. Iar când păzitorii vitelor se pun de pricină, ei se răpăd călări asupra lor cu harapnicile. Boii sunt ținuți la moșia Vornicului până ce răzășii plătesc gloaba impusă de vechil sau fac muncă în loc de bani. Cercetările succesive făcute în urma poroncii Sfatului, de rânduiți ai ispravnicilor, de ispravnici și de președinții tribunalelor recunosc dreptatea deplină a răzășilor și evaluează, la 1850, gloabele nedrepte impuse răzășilor de vechilii Vornicului, la 6672 lei 20 parale, cu cari Vornicul trebuie să despăgubească pe răzășii. Inșă executarea acestei hotăriri s'a amănat neconțin și nu a fost efectuată nici o dată.

9. Gărcina și Cuejdiu²⁾, ținutul Neamțului. Locuitorii acestor sate se plâng, la 1843, împotriva posesorului, Neculai Albu, care le luase dela Manolache Miclescu, iar acesta dela Logofătul Lupu Balș, care și el le luase în arendă nu se știe dela ce proprietar. Acest Neculai Albu care ajunsese, în a treia mână, posesor a moșiilor Gărcina și Cuejdiu, fusese arendaș a

¹⁾ *Ibid.* Op. 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 1679.

²⁾ *Ibid.* Op. 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 1805.

moșilor mănăstirești Farcașa și Buhalnița și „din pricina D-sale s'au spart și s'au împrăstiat acele sate, dela cari și toate vitele câte ei au avut, luându-se de către D-lui, se găsesec și astăzi în vitele Dumisale“.

„Pe la toate satele se scot locuitorii la boieresc din poroncă, iară la noi, când vine poronca, tot deodată sosește și harapnicul, căci toți feciorii boerești pentru asemenea sfârșituri poartă și harapnice, și care este mai neînsuflețit și fără mustrare de cuget, acela este mai plăcut Dumisale boierului și după împrejurări suntem datori a ne linguși cu deosebire feciorilor boierești ca să putem fi cruțați despre cruntele bătaii, căci în alt chip aici ni este și judecata și hotărîrea“.

Crezând că are nevoie de secere mai multă de cât aveau a-i face oamenii din sat, a tocmit și lingurari secerători, a câte 28 lei suta de prăjini. Însă piatra stricându-i grăul, a avut prea multă secere. A bagat pe țigani în fălcile date locuitorilor, ademenind pe locuitori ca, pentru 64 prăjini secere ce aveau a-i face, să se recunoască datori cu 40 lei și 2 zile clacă. Cum au primit, „din dată au început silnicia și bătaile, în cât unii au și fugit din aceeaș pricină“.

După ce-i silește, punându-li dobânzi peste dobânzi, să se invoiască câte pe o lună la plug, îi silește să muncească și câte 3 luni. Și pentru zilele de meremet, ca să li se ție în samă o zi de plug, trebuie să muncească două și trei.

La prașitul al doilea, venind un șivoiu de piatră care au stricat popușoii cu desăvârșire, au aruncat asupra locuitorilor cari făcuse prașila a doua câte 14 parale (de prăjină) pentru culesul ce nu-l făcuse, iar pentru acei cari prașise numai odată, câte 34 parale (de prăjină) pentru prașila a doua și culesul ce nu le făcuse.

Ieă 13 zecielnici din fruntași și din mijlocași în loc de 11. Găinele și căleapul întâiu le-au dat ca dar, dar acum le dau ca datorie, fiind siliți să se îndatorească la aceasta prin scris.

Popușoilor trebuie să li tragă moșinoiu până la genunchi, așa că carul nu poate umbla fără a se răsturnă. De nu trag asemenea moșinoae simt harapnicul feciorului.

Silește toate sufletele din casă, cu femeii cu copiii, a ieși la boieresc nelăsând pe nime în casă. „Cu femeii și copiii urmează

fără cruțare bățai, în cât când vine vremea să fie scoși la boieresc, se cumpănesc mai bine să se ducă să se înecă“.

Văduvele dela olaltă fac boieresc întreg și la orice alt lucru le îndatorează fără mărginire, adică la plivit în grădină, pus cânepă în baltă, scos cânepă, la zbiçiuluiț, la lipit, etc., cu nimica nu li ajută, și nici mâncare de cele mai multe ori nu li dă.

Zilele de meremet sunt siliți să le muncească la câmp, sub zapçilăcul harapnicului, apoi dacā trebuie reparație la moară, la iaz, la crășmă și altele, îi ieā fără a li plăti nimic. Din pricina bățăilor mulți au fugit.

10. *Dămilenii*¹⁾, ținutul Dorohoiu. Locuitorii acestui sat încă din 1842 suferiau bățai și obijduiri dela posesorul acelei moșii, Stolnicul Neculai Sofiano. La Martie 1843, ispravnicul de Dorohoiu constată. „1° Cā locuitorii au lucrat mai mult decât au fost datori și platā n'au luat. 2° In dricul verii ridicā pe locuitorii toți, împreună cu femeile lor și-i duce pe alte părți de moșii la prașilă și la secere. Mai îndatorește pe locuitori, cu dela sine putere, să-i prășască câte 18 prājini cartoafe și prājina de 26 (în loc de 24) palme, tot pe alte moșii, în depărtare de casele lor, fără ca ei să fie datori. Din care pricinā lăsându-și locuitorii casele lor pustii, mulți și-au și pierdut păserile, mascurii și vitele lor și hrana lor, în cât au rămas cu totul săraci. 3° I-au împilat cu datorii a crășmii din anii trecuți, de fieștecare locuitor câte 50 și până la 70 lei, socotindu-li câte 3 lei oca horilcă și popușoi câte 30 lei mierța, pe cari bani i-au pus de i-au lucrat câte 10—12 lei falcea de coasă, în vreme când mierța de popușoi a fost 20 lei și falcea de coasă 20 până la 24 lei, precum și multe de aceste nenumărate obijduiri „4° Acest posesor au bătut cumplit pe Ion Pleșca și pe două femei cu harapnicul, anume Catrina și Axinia, aruncându-se călărește după ei ca să-i calce cu calul, din care pricinā o femeie și astăzi pătimeste, bez că în anii trecuți i-au bătut pe toți dearândul, fără ca ei să fie vinovați, sub cuvânt numai ca să-i știe de frică, „Vatajii lui bat și schingiuesc pe locuitori și pe femeile lor“. Doi locuitori (urmează numele lor) au fugit în lume, alți patru (urmează numele) erau și ei gata să fugă,

¹⁾ *Ibid.*, Op. 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 1799.

dar punând strajă împrejurul lor „ei au lăsat femeile și copiii și s'au făcut nevăzuți“. Ceilalți locuitori stau gata a se împrăști și fiind malul Prutului în apropiere, este de temut să nu se spargă satul dacă nu se va depărta pe posesor nici după această a doua comisie.

Sfatul hotărăște depărtarea lui Neculai Sofiano din posesia părții de Dămileni a lui Dumitrache Buznea, dar Sofiano cerând prin jalbă către Sfat altă cercetare, arătând certificat medical cum că fiind bolnav nu a putut să se prezinte la a doua, Sfatul dispune a se face o nouă cercetare, dar în dosar nu se vede dacă și când s'a făcut.

11. *Liuzii Călugăra* sau *Dealul Nou*¹⁾, ținutul Bacău. Locuitorii acestui sat pornesc dela, 1845, tânguire asupra proprietarului și asupra posesorului moșiei. Ei sunt așezați pe acea moșie pe temeiul unui hrisov care li închezeșluește folosința curăturilor ce le vor face în pădure.

La 1847 se trimite o comisie care constată:

- 1° Că posesorul li ieă, în folosul său, curăturile făcute de ei și
- 2° Că locuitorii nu se folosesc decât de câte 8 prăjini arătură și 20 prăjini fânaț. Unii au numai casă în sat, iar alții nici casă nu au. Totuș ei sunt siliți să lucreze boierescul deplin și sunt duși pe alte moșii unde il și săvârșesc.

Precum rezultă din o jalbă a lor purtând data dela 29 Aprilie 1848, nu li se făcuse încă până atunci nici o dreptate, cu toată constatarea comisei dela 1847. La 1850, în urma altei jalbi, se rânduește altă comisie care iar li dă dreptate, dar Consulatul rusesc intervernind în favorul fraților Pruncu, proprietarii, cari erau supuși ruși, executarea hotărârii iar se amână. La Maiu 1853 se recunoaște că locuitorii din Liuzii Călugăra nu sunt datori a lucra boierescul după așezământ și sunt în drept să stăpânească curăturile.

Nenorociții il lucraser zece ani de giaba și fusese lipsiți și de curături.

12. *Un ofis domnesc dela 1847 către diregătorii de ținut*. „După ce Domnia Noastră prin mai multe poronci am pus în vedere d-tale, ca să aibi neadormită priveghere și îngrijire

¹⁾ *Ibid*, Op. 2013, Trsp. 1764, Dos. No. 2546.

pentru ocrotirea locuitorilor săteni despre tot feliul de asupriri în împliniri neiertate de aşazămintele statornicite, din ştiinţile primite însă prin mijlocirea Departamentului Trebilor din Lăuntru, luând de iznoavă încredinţări că pe la unele sate se fac de cătră posesori şi dijmari mai multe abuzuri, precum de pildă:

a) Pentru podvezile legiuite a se face de fiecare gospodar în depărtare până la 16 ceasuri, *prin felurite silnicii şi înşălăciuni se îndatoresc ale duce la îndoită şi întreită departare, pierzându-şi bieţii oameni pentru un transport câte două şi până la patru săptămâni*, iar pe aiurea se îndatoresc a ară câte 60 prăjini de toată părechea de boi pentru o singură podvoadă.

b) Dijma convenită a o da din popuşoi, în toamna trecută, *sub felurite închipuiri, neprimindu-se de pe ogor la timpul culesului*, precum aşazământul legiuieşte, li se ieă acum în aceeaş câtime popuşoi uscaţi şi într'ales, cu îndestulă pagubă a locuitorilor, fără a se scădea cu neajunsul prilejit din uscare, sau fierosirea productului, care după tot dreptul trebuie să fie în sarcina acelui ce se foloseşte cu dijma, şi nici cum a celui ce o dă, de vreme ce n'a primit-o la vreme.

c) *„In datoriile de pâne şi nutreţ, încercându-se şi acele de pe la orânzi şi alte asemenea cu dobânzi negiuite, şi făcându-se împlinirile de-adreptul de cătră posesori, fără cunoştinţa Isprăvniciei, sau după înţelegerile ce aceştia uneltesc cu rânduişii ei, se supun pe datornici în cea de pe urmă împilare, luându-li-se chiar mijloacele hrăniilor lor, adică acci câte doi boi şi o vacă apărute de aşazământ despre tot feliul de împliniri, fără a se păzi macar, la desfacerea unor asemenea vite, legiuitele formalităţi ale licitaţiei.*

d) „Osebit de aceste, pe la cele mai multe locuri înrădăcinata rea întrebuiţare de *clăci şi de abuzuri se întrebuiţează fără nici o sfială şi fără nici o despăgubire a bieţilor locuitori, cari sunt încă îndoit asupriţi de privighitorii ocoalelor şi alţi subalterni, sub feliurite propuneri şi cereri pentru ocrotirea unora şi împilarea altora.*

„Spre a conteni dar macar pe viitor asemenea necuviinţi aducătoare de sdruncinare stării locuitorilor, pentru cari Domnia Noastră am avut şi avem deosebită părintească îngrijire, po-

roncim d-tale, ca să cercetezi cu pătrundere în tot cuprinsul ținutului, chipul aplicației așazămintelor statornicite întru ceace privește relațiile dintre dânșii cu stăpânitorii moșiilor, și pe unde ai descoperi veri o abatere de firea celor prescrise mai sus sau ori cu altfel, să supui pe vinovați a-i despăgubi numai decât până la un ban, și a li se înapoia vitele ce s'ar fi împlinit din acele oprite de așazământ, pe cari D-ta ești îndatorat a priveghiă ca să nu le înstrăineze sub nici o împrejurare, îngrădind pe îmbe părțile a se mărgini în dreptele datorii, potrivit cu legiuirile următoare, *fără a căuta osebite lăturalnice folosuri*, spre ferire de orice abatere și tânguire, căci mai primind de așa înștiințări și găsindu-se adevărate, vei fi însuș supus răspunderii, fără a te putea cruța cu vre-o întâmpinare, în privire că, dela vrednicia unei dregătorii ce este gospodarul ținutului atárnă atât buna petrecere a locuitorilor, cât și înlesnirea comerțului prin îndămânarea agriculturii, iar de primire și punere la cale vei raportui Departamentului ¹⁾“.

13. *Borca* ²⁾, ținutul Sucevei. Beizade Grigorie M. Sturdza, fiul Domnului, ieă în arendă pe trei ani, la 1847, moșia Borca a mănăstirii Slatina. Sătenii acelei moșii dădeau boierescul pe temeul unei învoieli încheiată cu mănăstirea la 1843. La 1849, după destituirea lui Mihaiu Sturdza, atât Beizade Grigore cât și împuternicitul său, Spatarul Petrache Cozmiță, dau mai multe jalbe prin cari se plâng că locuitorii din Borca se răsvrătesc, nu vor să muncească, pricinuind astfel mari pagube arendașului care, pe temeul învoelii, a vândut o sumă mare de plute la Piatra. Prin una din acele jălbi se arată că plutele ce locuitorii trebuiau să facă și să le predeie, erau în număr de 1.746 din datoria anilor trecuți. Valoarea lor ar fi de 192.060 lei, din cari scăzând 52.380 lei, cheltuielile cuvenite oamenilor pentru tăiatul și caratul butucilor la Bistrița, rămân 139.680 lei, la cari se adaogă adetiul moșiei pe anul curgător (potrivit învoelii câte doi galbeni de nume și 50 scânduri prețeluite cu 15 lei, iar bănescul adet și butucii fac 77 lei) în sumă de 21.000 lei, se fac peste tot 160.680 lei ce jăluitoarul reclamă dela locuitori.

¹⁾ D. C. Sturdza-Scheianu. *Op. cit.*, I. p. 286.

²⁾ *Ibid.*, *Op.* 2.013, *Trsp.* 1.772, *Dos.* No. 16.947.

După mai multe încercări de cercetare făcute de revizorul Departamentului din Lăuntru, Dobrovici, încercări zădărnice prin nevenirea delegatului Isprăvniciei de Suceava, Domnul însărcinează cu cercetarea pe ispravnicul de Neamțu, Lascar Catargiu. Acesta pășește la cercetare în primavara anului 1850, iar din raportul din 8 Maiu către Minister rezultă:

Că Beizade Grigorie a ademenit pe locuitori să schimbe învoiala dela 1843, făcută de locuitori cu mănăstirea, care eră în bani, în învoială pe muncă. Pe nevolnici, văduve și fugiți nu-i scosese din cislă, ci încarcă satul cu partea lor deplină în adetiul moșiei. Pe oameni i-a mănât în lucrul moșiei și peste hotar „în Ungaria, fără vre-o legiuită despăgubire sau ținere în socoteală“. După învoială, oamenii erau ținuți să facă me remet la acareturi, dar vechilii beizadelii îi siliau să facă acareturi din nou și clădiri noue fără plată.

După învoială aveau a face o podvoadă cel mai departe până la Piatra sau Fălticeni, iar vechilii îi siliau s'o facă până la Săbăoani fără plată. Au fost întrebuițați fără cruțare la toate munciile posesiei, fără ca vechilii să li fi plătit sau măcar să fi ținut socoteală de zilele întrebuițate.

Spre a dovedi adevărul, s'a cetit locuitorilor, de către blagocinul ocolului, carte de blăstăm care cu toții au primit-o.

S'a dovedit:

Sume reclamate de arendaș:

Dela satul Borca	16.092 lei 12 par.,	redus la	5.548 lei 5 par.
„ „ Părăul Cârjii	6.905 „ 26 „	„ „	1.041 „ — „
„ „ Sabașa.	8.091 „ 8 „	„ „	1.329 „ 14 „
„ „ Madeiu	24.756 „ 23 „	„ „	5.775 „ 11 „
	55.845 lei 29 par.,	redus la	13.693 lei 30 par.

Dar locuitorii având a lua pentru munci făcute de ei 13.525 lei 10 par.
 toată datoria se reducea la 168 lei 20 par.
 în loc de cei 160.680 lei ce-i reclamă Beizade Grigorie la început

Dar în cei 13.693 lei datoriți de locuitori figurau o mulțime de sume asupra unor locuitori fugiți și cari nu posedau nimic. Vechilii lui Beizade Grigorie nu ținuse socoteli de zilele făcute de oameni, dar avuse grijă să închipuiască pentru da-

toriele lor, protocoale iscăliite prin punere de degete și pe cari nu se pută pune niciun temei. Beizade Grigorie se încercă să pună în îndoială adevărul celor constatate de Lascar Catargiu și să obțină rânduirea altei cercetări, dar nu izbuti¹⁾.

14. *Pașcani*, ținutul Sucevei. În iarna anului 1851—1852, locuitorii mai multor sate de pe moșia Pașcani, se tânguiesc că vechilii moșiei „ii strămtorează cu feliiurite amenințări pentru lucrul boierescului în viitor, fără a se îngădui aplicația noului așăzământ, a cărui cuprindere nici li-ar fi cunoscută. S'au ivit tulburări și locuitorii au maltratată pe privighitorul ocolului venit cu doi jandarmi ca să-i liniștească. Se trimite o comisie alcătuită din ispravnicul de Suceava, din Postelnicul Lascarache Mihalache și din Spatarul Ioniță Grigoriu, care găsește pe locuitori vinovați. Totuș proprietarul renunță la învoiala ce li fusese impusă de oamenii lui.

Departamentul din Lăuntru referind Sfatului despre întâmplare, propune ca 4 locuitori, capi ai tulburării, să se strămutede în alt sat departat, iar din ceilalți 12 să se înfrâneze pe 6 cu bataie la fața locului. Sfatul hotărăște ca cei doi mai vinovați (cari sunt dați judecății), să se strămutede în alt sat. Alți doi cari au sărit asupra unui popă ce voia să-i liniștiască „să se înfrâneze cu 25 lovituri la fața locului“, iar ceilalți să se lase slobozi pe chezașie. Oamenii expulsați nu erau în termenul cerut de Regulament spre a putea fi departați din sat²⁾.

15. *Zvorăștea*. Dorohoiu. În aceeaș lună Fevruarie 1852, se strămutară niște locuitori din Zvorăștea cari ademenise pe obștie să iscălească o reclamație împotriva proprietarului în privința boierescului, cu care se ziceau objiduiți, după ce au fost bătuți de ispravnic și tot în afară de termenul statornicit de Regulament.

16. *Dracșani*, Botoșani. La April 1852, se strămută, după

1) Lascar Catargiu a povestit autorului acesteia cărți până în amănunțimi împrejurările acestei cercetări. Vechilii lui Beizade Grigorie erau toți Leși. Catargiu s'a îngrozit de chipul în care încărcase oamenii la socotele. A găsit părechea de opinci, care valoră atunci 1 leu sau mult 1 leu 20 parale, pusă în socoteală cu o carboavă (12 lei 20 parale).

2) *Ibid.*, Op. 2.013, Trsp. 1.764, No. 3.246.

cererea Vornicului T. Ghyka, doi locuitori din Dracșani fiindcă „invită pe ceilalți la nesupunere“.

17. *Știubeienii, Vornicenii și Balinții*, Dorohoiu. La Maiu 1852, locuitorii acestor sate jăluiesc că li se impune de vechilii proprietarului, Visternicul Neculai Roset Roznovanu, niște învoeli plăsmuite. Se trimite în cercetare pe Directorul Departamentului din Lăuntru, Mihaiu Kogălniceanu și acesta constată că plângerea locuitorilor este cu totul adevărată. Invoiala a fost plăsmuită fără știința locuitorilor, iar pecetea satului se află la vechili. Invoiala a fost întărită de isprăvnicie, în lipsa titularului, de către Spătarul C. Cerchez, posesorul uneia din moșiile Visternicului N. Roznovanu. El a trimis la fața locului pe un funcționar al Isprăvniciei ca să constate voia locuitorilor și acel funcționar, Iancu Flore, s'a întors zicând că invoiala este cu voia oamenilor, deși el nici nu dăduse ochi cu sătenii. Se pronunță destituirea celor doi cinovnici, desființarea învoelilor plăsmuite și Domnul, Grigorie Ghyka, întărind anafraua Sfatului, mai dispune ca „cinovnicul Isprăvniciei să fie priorisit pe o lună la isprăvnicie“, iar Departamentul să îndatorească pe vechili a avea pecețile împărțite după așază-minte, jumătate la vechilul moșiei și jumătate la locuitori.

Cadrul acestei lucrări mă silește să mă mărginesc în exemplele de abuzuri înșirate până aici. Arhiva Statului din Iași cuprinde material îndestulător pentru a alcătui un lung șir de volume pline de asemenea abuzuri, dar socot că acele citate ajung pentru a ne pune în stare să ni facem o idee exactă de starea țaranului moldovan în vremea regulamentară. De almintrelea numai faptul că asemenea abuzuri erau cu puțință, ajunge pentru a caracteriza jalnica stare a obștiei poporului.

Ceeace reiesă mai cu samă din exemplele arătate mai sus, este impunitatea de care se bucurau acei cari împilau pe țaran și neputința de a-i înfrână în care se găsia ocărnuirea centrală. Și așa eră; acea ocărnuire eră puternică numai față de acei cari nu îndrăznieau să i se pună dimpotrivă, dar cu totul desarmată față de abuzurile cele mai mari când acele abuzuri erau făptuite de oameni cu vază sau chiar numai mai îndrăzneți.

Puterea de împotrivire a țărănimii fusese cu totul sdrobită, acei puternici știau bine că ori cât de mare ar fi fost abuzul,

țaranul n'avea să îndrăznească să i se împotrivescă cu tot înadinsul, să pună mâna pe topor. De altminterlea atât stăpânii cât și ocărnuirea aveau grijă să înăbușe la vreme, sub biciu, orice semn de împotrivire. Eră destul ca locuitorii unui sat să nu vreă să execute vre o lucrare (în cele mai multe cazuri nedatorită de ei), să lase *capete* la întinderile de prașilă, secere sau coasă măsurate cu o prăjină prea lungă, sau să răspundă prin vreo sudalmă la loviturile de *harapnic* ale feciorului boieresc sau ale vataului, pentruca faptul să fie calificat de răscoală. De cele mai multe ori prezența boierului ajungea, în asemenea împrejurări, pentru a face pe țărani să se supună; principalii împotriviți erau lungiți la scară și pedepsiți cu un număr mai mare sau mai mic de bice. Dar uneori țărani, scoși din sărite, nu se supuneau nici în urma intervenirii directe a boierului, având grijă să nu deă ochi cu el, nu ieșiau la munca care stârnise nemulțămirea lor sau nu voiau să predeă pe acei ce îndrăznise să se pună de pricină cu feciorii boierești sau cu vataul. Nu cunosc cazuri de violență a țaranilor asupra proprietarilor în epoca regulamentară, dar în cazul de care ne ocupăm, stăpânul se adresa de obicei ispravnicului calificând de răscoală împotrivirea sătenilor.

Atunci, când jăluitorul eră un boier din cei mai de samă, venia însuș ispravnicul, în cele mai multe cazuri însă privighitorul cu câțiva *slujitori* sau *cazaci* cum li se zicea mai pe urmă. Satul eră strâns de aceștia gramadă la canceleria moșiei, dojenit de privighitor apoi erau chemați acei cari fusese însemnați de vechil ca fiind capii *buntului*. Aceștia erau puși jos și bătuți de cazaci astfel ca să ție multă vreme minte de acea bataie. Pe urmă satul eră somat să ceară iertare și să declare că se va supune la cele la cari se împotrivesc și dacă nu cădea îndată în genunchi făgăduind nemărginită supunere, se luau oamenii de a rândul, se puneau jos și se băteau unul după altul până ce, de obicei în urma stăruințelor preotului și a câtorva bătrâni, se muiă dârjia lor și făceau act de supunere.

Este drept să recunoaștem că, în deobște, pe moșiile boierilor celor mari, abuzurile se săvârșiau mai cu samă de vechilii lor sau din îndemnul acelor vechili și că pe aceste moșii, a boierilor celor mari, țărani trăiau mai ușor decât pe acele ale

proprietarilor mai mici, mai nevoieși și mai aproape de țaran. Aceștia, sub îndboldul nevoii, li făceau condițiuni mai grele, măsurau mai rău și se folosiau cu mai multă lăcomie de orice prilej de câștig. Apoi puterea lor de a apăra pe țarani împotriva jafului ispravnicilor și a privighitorilor fiind cu mult mai mică, țaranii lor suferiau mai mult de acele jafuri.

Nu toți erau nedrepti, atât printre stăpânii cei mari cât și printre cei mici se găseau mulți oameni cu frica lui Dumnezeu, buni la inimă, drepti, milostivi și darnici, dar având puterea de a abuză, abuzau adesea fără a-și da samă de răul ce-l făceau crezând că se folosesc numai de un drept sfânt și firesc al lor.

Obștia *posesorilor* (arendașilor) abuză însă de țaran fără cruțare, storcând dintr'insul tot ce li eră cu putință a stoarce. Posesorul jidov, mai șiret, îl storcea prin un șir de înșelăciuni fără a îndrăzni însă să-l brutalizeze: posesorul creștin, dacă nu se pricepea atât de bine la înșelăciuni, îl desbracă și îl maltrată în chip brutal. Cei mai cumpliți erau însă fără îndoială foștii vechili ai boierilor cari, îmbogățindu-se prin furături dela stăpâni, luau, la ieșirea lor din slujbă, câte o moșie în arendă sau de multe ori, cumpărau de veci câte una mai mică.

CAPITOLUL VI

REGULAMENTUL ORGANIC AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

1. Alcătuirea textului primitiv al Regulamentului Organic al Țării Românești.

Comitetul însărcinat cu alcătuirea Regulamentului Organic al Țării Românești, sub președinția lui Kisselev și vice-președinția lui Minciaky, fû alcătuit din Vornicul Gheorghe Filipescu și Hatmanul Alexandru Vilară, numiți de *Prezidentul Plenipotențiar* (încă din vremea lui Jeltuhin), din Banul Grigorie Băleanu și Logofătul Ștefan Bălăceanu numiți de Divanul Țării Românești. Secretar al Comitetului fû numit Vornicul Barbu Știrbei.

Proiectul alcătuit în București fû trimis, împreună cu acel al Moldovei și cu Vilară, la Petersburg, unde fû revizuit și corectat de o comisie de înalți funcționari ruși, apoi fû trimis la București spre a fi aprobat de Obșteasca Extraordinară Adunare de Revizie, alcătuită din *șlenurile* Divanurilor și de 10 boieri de mâna a doua numiți de Kisselev.

Ca și în Moldova, scutelnicii fură desființați pe vecie și în Țara Românească, dar aici se plăti tuturor boierilor cari se bucurau de acest privilegiu, atât acelor cu moșii cât și celor fără de moșii câte 60 lei de scutelnic. Totalul sumei care grevă budgetul anului 1832 în acest scop, eră de 555.000 lei. (Venitul Țării-Românești la 1832 eră 6.303.800 lei).

Ca și în Regulamentul Organic al Moldovei, *Drepturile și datorile reciproce între proprietar și sătean* fac obiectul Secției VII a Capitolului III, *Despre Finanțe*.

Situația reciprocă a stăpânilor și a sătenilor din Țara Românească se deosebiă de acea din Moldova.

a) Prin starea legală;

b) Prin starea de fapt.

În punctul de privire legal, săteanul din Țara Românească nu suferise nici o știrbire la dreptul său de folosință asupra hotarului așezării, neexistând în Țara Românească nici o legiuire care să mărginească acest drept; cele 12 zile cari el eră îndatorit să le lucreze stăpânului nu erau zile *cu nart* ci zile simple, *proaste* cum se zicea în Moldova.

În punctul de privire al stării de fapt, în Țara Românească nu pătrunsese Jidovii cari să împingă pe stăpâni a face plugărie; stăpânii nu făceau aproape de loc plugărie aici, plugăria eră aproape cu desăvârșire în mâna țăranilor.

Cele 12 zile de *clacă* cum se numiau aici, se plăteau în cele mai multe cazuri în bani, câte 1 leu pe zi, iar actele relative la punerea în aplicare a Regulamentului ni arată că, cu toată interdicerea de a învoi țăranii cu mai puțin de 6 zile de clacă înscrisă în legiuirea lui Caragea, erau o mulțime de sate, mai ales în partea despre Dunăre, unde nu se făceau decât 6 zile.

Pe lângă clacă, țăranul mai eră dator să are stăpânului moșiei câte 1 zi primavara sau toamna și să-i dea câte un car de lemne la Crăciun, „cărându-le ori la moșia lui ori aiurea unde are stăpânul trebuință de dânsese, până la un loc cu departare de șase ceasuri“.

Situația țăranului față de stăpân în Țara Românească, deși își aveă obârșia în acelaș obicei ca în Moldova, eră cu mult mai bună decât în această de pe urmă țară: dreptul lui de folosință asupra hotarului așezării eră neștirbit, slujba ce datorită stăpânului eră cu mult mai ușoară și stăpânul nefăcând plugărie, lipsiă acest temei de antagonism.

Textul primitiv al Regulamentului Organic al Țării Românești recunoaște dreptul la pământ al săteanului; articolul 138 zice că: „*drepturile și datorile reciproce între proprietar și al său sătean* se vor așeză precum mai jos se arată“. Articolul 140 îndatorește pe proprietar să dea fiecărui sătean câte o întindere de pământ variând după numărul vitelor lui. Iar articolul 143 zice: „Pentru moșiile ce vor aveă o întindere mărginită și la cari proprietarul nu va putea să dea sătenilor săi pogoanele de loc ce se îndatorează, se va împărți toată în-

tinderea moșiei în trei părți, din cari două se vor da pe sama locuitorilor și o parte se va pastră pe sama proprietarului“.

Ultimul alineat al aceluiaș articol învoește pe proprietar, în ultimul an al sorocirii catagrafiei (septenale), „să depărteze pe locuitorii ce ar avea prea mulți după asămănarea întinderii moșiei sale“. Ceea ce vrea să zică că pe ceilalți, a căror pogoane legiuite cuprindeau două treimi din locul de hrană al moșiei, nu-i putea depărta.

Cu toate că în Țara Românească dreptul de folosință al săteanului asupra hotarului așezării rămăsese neștirbit, vedem Regulamentul Țării Românești, care în celelalte privinți este atât mai omenos pentru săteni decât acel al Moldovei, atribuind acestor săteni, pentru hrana lor și a vitelor lor, întinderi mai mici decât în Moldova. Stăpânii munteni se aratară mai lacomi decât acei moldoveni.

Țaranul muntean primește: >

I. Loc de 400 stânjani patrați la câmp și 300 asemenea la munte, pentru casa sa, pentru curte cu trebuincioasele împrejmuii și pentru o grădină de legume, spre întrebuințarea familiei lui. Aceste locuri vor fi legate unul de altul și la o parte de loc a moșiei, care se va însemna de proprietar“.

II. Câte jumătate de pogon de islaz (imaș) de cap de vită, până la cinci vite mari (4 trăgători și 1 vacă). În loc de vite mari va putea ține 10 capre.

III. Trei pogoane de fânaț celui ce va avea cinci vite, iar având mai puține, i se va da cu analoghie, numai pe cele ce va avea dintr'acest număr.

IV. Trei pogoane de arătură ori câte vite va avea sau chiar de nu va avea de loc.

Aceste locuri de arătură, fânaț și islaz vor fi însemnate de proprietar.

Dar Regulamentul Țării Românești mai recunoaște săteanului și un drept asupra pădurii.

V. Pe moșiile pe cari sunt păduri „proprietarul va slobozi sătenilor săi să ieă lemne de foc pentru a lor neapărată trebuință tot cu acelaș chip precum se urmează și acum; . . .“ având în schimb locuitorii sarcina păzii pădurii, orânduind pădurari dintre dânșii.

VI. Locuitorii cari vor avea nevoie de mai mult pământ de arătură, fânaț sau islaz decât întinderile sus arătate, se vor învoi cu bună tocmală cu proprietarul „*carele va protimisi totdeauna pe locuitorii sălășluiți pe a sa moșie*“.

Săteanul din partea lui (art. 141) „va fi dator să lucreze, după vechiul obicei, douăsprezece zile pe an în folosul proprietarului pe a căruia moșie va fi așăzat, adică 4 zile primavara, 4 vara și patru toamna, cu plugul sau cu carul de va avea și cu numărul de trăgători pentru cari proprietarul îi dă pământ. De nu va avea dobitoace va lucra cu mâmile.

Art. 142 specifică cătimile de muncă ce săteanul este dator să lucreze într'o zi:

Se socotește lucru de o zi pentru o păreche de boi:

Arătură de 10 prăjini pogonești în moină și 7 prăjini în țălină precum și grapatul a unui pogon arătură.

„Un locuitor cu carul cu 4 boi nu poate fi trimis decât într'o departare de cale de douăsprezece ceasuri, socotindu-se calea de un ceas 2500 stânjâni și i se vor ținea în samă cinci zile, adică patru ducerea și întoarcerea, socotindu-se ziua câte șase ceasuri și una pentru încarcat și descarcat.

„Un locuitor cu carul cu 2 boi nu se va putea trimite decât numai până în depărtare de șase ceasuri și i se vor ținea în samă trei zile pentru ducere și întoarcere și pentru încarcat și descarcat“.

Dacă transporturile se fac iarna, proprietarul este dator să dea câte 6 ocă fân, de o vită, în 24 de ceasuri.

Un transport mai departat se va putea face numai prin bună tocmală.

Când locuitorul cu carul va lucra pe moșia pe care locuiește, el este dator să lucreze dela răsăritul soarelui până la apus, dându-i-se patru ceasuri de odihnă, în două soroace vara și două ceasuri de odihnă într'un soroc toamna.

Se socotește lucru de o zi cu mâmile:

Sămănatul a 5 pogoane pentru toate sămânțile cari se aruncă numai cu mână;

Pusul în pământ și acoperitul cu piciorul a unui pogon de porumb sau altele. Inșă dacă locuitorul va fi îndatorat cu sapa i se va socoti trei sferturi de pogon pentru o zi;

Sapatul dintăiu a unei a cincea părți de pogon de orice sămănătură sau sădire are trebuință de sapă;

Sapatul de al doilea a unei a patra părți dintr'un pogon;

Secerișul și clăditul de trei clăi, fiecare claie de 26 snopi, iar snopul de patru palme în legătura curmezișului, caratul la arie fiind în sarcina proprietarului;

Culesul și curățitul de foi a douăzeci băniți porumb de câte 22 oacă fiecare;

Cositul unui pogon de fân, iar când vor fi locuri cu prevaluri sau ochiuri printre copaci și crânguri, trei șferturi de pogon;

Strânsul fânului și clăditul în căpiți pe locul unde se coșește, iar când vor fi locuri cu prevaluri sau ochiuri printre copaci și crânguri trei șferturi de pogon.

Locuitorul care-și va face ziua de lucru la vie sau în alte slujbe, afară de acele de mai sus, va lucra din răsăritul soarelui până la al său apus, dându-i-se vara trei ceasuri de odihnă în două soroace și două ceasuri în vreme de toamnă.

Locuitorul va da proprietarului dijmă, a zecea parte a rodului pogoanelor de fânaș și de arătură, cărând-o însuș pe moșie la locurile ce se vor arată de proprietar.

Pe lângă cele 12 zile de lucru, orice locuitor va mai lucra proprietarului, ca și pe vremea trecută, câte o zi de plug pe moșia pe care va sălășlui și-i va cară până într'o depărtare de cale de șase ceasuri, un car de lemne tăiat din pădurea proprietarului și dacă proprietarul nu are pădure, va cară câte un car de fân ori 500 oacă grăunțe sau 50 vedre băutură.

Locuitorul fără vite va lucra în loc de ziua de plug câte 3 zile cu mâile după chipul aratat mai sus și alte trei zile cu mâile în locul carului de lemne.

Locuitorul este totdeauna volnic să despăgubească în bani pe proprietar atât pentru ziua de plug cât și pentru carul de lemne.

Când proprietarul nu va avea la ce să pună pe sătenii săi a-i lucra pe moșia sa, va putea să se despăgubească în bani după prețurile localității pentru osebitele munci „cari se vor hotări pe fieșcare trei ani de cătră Obșteasca Adunare, după cel de mijloc preț, luat din prețurile urmate pe trei ani

2 trecuți; și acest feliu de hotărîte prețuri vor sluji de regulă la reciprocele daraveruri ce vor urmă între proprietar și al său sătean, în curgerea fieșcăreia sorociri de trei ani“.

De cătră boierii Adunării de Revizie se introduse, la sfârșitul acestui articol 142, dispoziția prin care „... fiind că locuitorii ce hălăduesc pe moșiile proprietarilor, ce se hrănesc și se neguțătoresc pe aceste moșii, sunt deopotrivă datori să înlesnească din parte-le neaparata trebuință de slujbă ce vor avea proprietarii pe ale lor moșii, precum a urmat obiceiul din vechime; pe acest temeiu dar tot satul se îndatorează să dea, pe tot anul, în slujba proprietarului, și pe aceeaș moșie unde va locui, câte patru oameni la una sută familii...“

Acest privilegiu suplimentar ce își hărăziau stăpânii de moșii avea deci în Țara Românească proporțiuni cu mult mai modeste decât în Moldova.

Când o moșie va avea o întindere mărginită (art. 143) și proprietarul nu va putea da tuturor sătenilor săi întinderea legiuită, moșia se va împărți în trei părți din cari două se vor lua pe sama locuitorilor și o parte se va păstră pe sama proprietarului. Dacă și în asemenea caz s'ar găsi locuitori cari să nu aibă locuri de ajuns, ei se vor putea mută pe alte moșii, însă numai la șapte ani odată și în curgerea celui de pe urmă an al unui period catagraficesc de șapte ani, pentru că noua catagrafie să poată a-i găsi și a-i înscrie între dajnicii așezării lor ce vor dobândi din nou. În asemenea întâmplare sătenii ce vor voi să se mute vor trebui să dea de știre cu un an înainte. Acei ce vor voi să se mute în cursul periodului de șapte ani vor trebui mai întâiu să plătească capitația pentru toți anii ce vor rămânea până la sfârșitul periodului precum și cătră proprietar dările de peste an pe curgătorul an.

Proprietarul (art. 144) va lua a zecea parte din roadă de la toate viile și sădirile străine câte se află astăzi pe moșiile lui, iar pe viitor nime nu va putea face nici un feliu de sădire pe proprietate străină, fără a urmă mai întâiu un așăzământ înscris de cătră amândouă părțile și pe care se vor îndatoră de o potrivă a-l păzi.

Numai proprietarul (art. 145) are drept a vinde pe moșia lui vin, rachiu, sau alte băuturi și să ție scaune de carne și de

prăvălii fiindcă aceste drepturi sunt alăturate firește la proprietate; precum și folosința de mori, heleștae, păduri și altele asemenea.

Articolul 146 hotărăște că: „*Drepturile și datoriile reciproce*, între proprietar și sătean, hotărându-se în acest chip, banii ce se luau până acum pentru stupi și feliuri de alte obiceiuri ce se încuibaseră ori de obștie sau în parte, vor rămâne desființate și nebăgate în samă.

Dacă această legiuire atribuiă săteanului o întindere mai mică de pământ decât în Moldova, în schimb ea eră neasămănat mai omenească încât priviă cătimea de muncă impusă lui. *Nartul* zilei eră foarte bine chibzuit pentru toate muncile afară de secere unde eră cu totul împovărat, de prașilă, coasă și strâns unde iarăș întrecea puterile unui om.

Cătimea de muncă impusă pe zi pentru prașilă deși încărcată, ni dă un mijloc pentru a socoti cumplita nedreptate ce Regulamentul Organic din Moldova o făcă țaranului moldovan, socotindu-i munca în 12 prăjini de popușoi, prășite de două ori, culese, disjocate, (curățite) duse la coșere și așazate întrinsele, strujăanii (cocenii) tăiați și carați, drept o singură zi. Pentru aceeaș cătime de muncă Regulamentul muntenesc socotește 8 zile, și această socoteală este departe de a fi generoasă și a fost mai pe urmă redusă.

În privința celorlalte condițiuni nu există aproape nici o deosebire între ambele Regulamente.

Încât privește magaziile de rezervă (art. 166 și următorii) dispozițiunile din Regulamentul muntenesc se deosebiau de acele ale Regulamentului moldovenesc numai prin faptul că țarina de rezervă ce proprietarii munteni o puneau la dispoziția sătenilor eră mai mică decât în Moldova: câte 2 pogoane de loc la 10 familii în județele de munte, câte 3 pogoane de loc la 10 familii în județele de câmp.

2. Punerea în lucrare a secției a VII-a din Capitolul III a Regulamentului Organic în Țara Românească. Nemulțămiri ivite. Kisselev hotărăște modificarea unor articole.

Noua legiuire fù pusă în aplicație la 20 Septemvrie 1831, această punere în aplicație fiind însoțită de o lungă circulară a Vel Vistierului Vilară.

Nemulțămirea și opunerea ce le stârni fû generală și de natură a inspira temeri serioase de răscoală. Aceste fapte reiesă atât din raporturile consulare ale timpului ¹⁾ cât și din toate comunicările lui Kisselev atât cătră Obșteasca Adunare cât și cătră Sfatul Administrativ.

În ofisul cătră Sfat No. 192 din 22 Martie 1832, el începe prin a observa că:

„Introducerea noului obicei (mode) privitor la îndatori-rile plugarilor cătră proprietari, meritând toată bagarea de samă a Guvernului, *precauțiunile* de adoptat în această privință trebuie să alcătuiască obiectul maturelor chibzuinți ale Consi-liului Administrativ.

„Îl invit prin urmare să s'întrunească îndată în ședință extraordinară și, luând în privire ce menajamente se cer de toate inovațiile, chiar de cele mai sănătoase, să stabilească mă-surile ce le-ar crede mai nemerite spre a atinge scopul dorit și să le aducă printr'un raport la cunoștința mea“.

..... *Dispozițiunile relative la „clacă“, rezul-tând din vechea stare de lucruri și promulgate din nou sub administrația Caradja, rămân încă astăzi în mai multe părți ale Principatului fără a fi fost aduse la o plină și întreagă îndeplinire; ar fi util prin urmare a cunoaște exact numele tuturor satelor cari s'ar afla în această categorie și până la ce punct aplicarea legiuirii vechi este în întârziere la ele; relativ la aceste ele s'ar putea, deocamdată obliga la vechea clacă sau unei plăți egale cu perceperea dela 1830, spre a urmă în chip progresiv la introducerea nouelor dispozițiuni și a preveni orice feliu de conflict, sau a găsi mai pe urmă măsuri de represiune împotriva țăranilor cari fără nici un motiv legal ar urmă să se opună la împlinirea nouelor lor obligațiuni.*

Aceleași îngrijiri îi inspiră cuvinte aproape identice și în ofisul No. 195 din 23 Martie 1832, cătră Obșteasca Adunare ²⁾.

Ofisul No. 206 din 29 Martie următor începe prin cuvintele;

„Prin un ofis din 22 Martie, No. 192, am chemat serioasa

¹⁾ Hurmuzache.

²⁾ D. C. Sturdza-Scheianu, *Op. cit.* p. 183.

³⁾ *Ibid.*, p. 185.

bagare de samă a Sfatului asupra măsurilor ce le va crede mai nemerite introducerii progresive a noiei clăci, *dar primind neconținut petițiuni din partea țaranilor* cari se jăluiesc că au numai o foarte mică întindere de loc pe moșiile pe cari stau, cerând să se mute pe altele, învit Consiliul să ieă în considerație observațiile următoare și să mai facă un raport asupra chestiunii întregi în cel mai scurt timp¹⁾“.

În ofisul din 6 Aprilie 1832 către Sfatul Administrativ, No. 242, zice:

„ . . . Se va poronci ocârmuitorilor de județ, în privința § 2, lit. A a raportului (Sfatului Administrativ) să întrebuințeze măsurile de represiune cu prudență și să nu compromită autoritatea fără a asumă întreaga răspundere. . . .

. . . În sfârșit se vor cere ocârmuitorilor de județe lămuriri asupra deosebitelor obiecțiuni opuse de țarani în deosebitele localități împotriva noielor dispozițiuni ale clăcii. . . .²⁾“

Hatmanul Vilară fiind trimis „în preumblare“ prin județele Ialomița, Brăila, Râmnicul Sărat și Buzău, spre a-și da samă de spiritul țaranilor și a potoli prin vorbe, nemulțămirea lor, făcū la întoarcerea lui un raport³⁾ din care reiesă că găsisse nemulțămiri mari mai cu deosebire în Ialomița. Trei plăși se invoesc cu proprietarii pentru clacă dând și cei 4 oameni la sută, „dar o plasă întreagă ce se numește plasa Borcii și șapte sate din una din celelalte trei, a orașului, nici cum au primit până acum să facă invoială. Ocârmuirea nu a îndrăznit să-i silească, sub cuvânt că nu dau ascultare, pricinuind fieșcare că vor face ceea ce vor face și alte sate de lângă dânșii și adăogând că-i este frică să nu treacă în Țara Turcească, fiind pichetele rari și foarte slabe pe lângă numărul țaranilor. În satele unde a mers, locuitorii s'au plâns de greutatea clăcii ce li impune noua leguire. În județele Buzău, Brăila și Slam Râmnic lucrurile se liniștise la sosirea lui.

Kisselev făcuse și el o inspecție în zece județe și, la 10 August 1832, el adresă Sfatului Administrativ, din Târgoviște,

¹⁾ *Ibid.*, p. 186.

²⁾ *Ibid.*, p. 190.

³⁾ *Ibid.*, p. 204 sq.

un lung ofis asupra necesităţii de a modifica legiuirea atingătoare de clacă, care *nedreaptă în aplicaţie şi defectuoasă în redacţie, a ridicat împotriva ei opinia tuturor plugarilor şi chiar acea a unei părţi din proprietari.*

„Inspecţiunea ce am făcut-o în persoană în zece judeţe a Țării Româneşti şi şăderea mea actuală în împrejurimile Târgoviştei, au desăvârşit convingerea mea că *dacă massa plugarilor nu a manifestat încă cu mai multă energie nemulţămirea ei pentru dispoziţiile despre care este vorba* ¹⁾, *aceasta se datoreşte faptului că se interzisese ocârmuito- rilor să silească pe ȧarani să îndeplinească condiţiunile noiei clăci, şi că cu deosebirea celor patru oameni sub denu- mirea de slugi, totul a ramas aproape în vechea stare; chiar prestaţiunea acestor patru oameni a găsit în mai multe locuri o opunere vădită, opunere care, la cea mai mică impru- denţă a autorităţii, ar fi putut să dea loc la conflagra- Ńiuni a căror urmări dezastroase puteau cu greu să fie prevăzute sau calculate.*

În primavara aceluiaş an, Adunarea se ocupase cu fixarea preţului cu care eventual, potrivit Regulamentului, sătenii urmau să răscumpere zilele de clacă şi hotărise ca, pentru viitorii trei ani, acele preţuri să fie: 1 leu 20 parale ziua cu mânila, 2 lei ziua cu carul cu 2 boi, 3 lei ziua cu carul cu 4 boi ²⁾. Aceste preţuri erau foarte cumpătate şi Kisselev le aprobă prin ofisul din 23 Martie 1832 ³⁾.

În acelaş timp dispoziţiile articolului 144 a Regulamentului, care permitea săteanului să se mute fără a plăti o gloabă grea numai în cazul când nu-i ajungea pământul, stărnise nemulţămirea cele mai generale. Apoi se mai ivise un temei de ne- înţelegere în privinţa dijmei fânului: ea fusese, înainte de Re- gulament ⁴⁾, pe alocurea de una din zece, aiurea mai mare. Adu- narea hotărise ca această dijmă să fie de a zecea, acolo unde fusese astfel dinainte de Regulament, iar acolo unde fusese mai mare

¹⁾ Articolele din Regulament privitoare la legăturile dintre săteni şi stăpâni.

²⁾ *Ibid.*, I. p. 181.

³⁾ *Ibid.*, I. p. 185.

⁴⁾ *Ibid.*, I. p. 181.

să nu treacă pe viitor peste a cincea din roadă și Kisselev aprobă și această dispoziție ¹⁾.

La 27 Maiu 1832, *Prezidentul Plenipotențiar*, atrăgând băgarea de samă a Consiliului asupra îndreptărilor ce ar fi de făcut Regulamentului, enunță niște principii cari nu pot decât să ne surprindă când le vedem ieșind de sub pana unui general rus, adjutant al Impăratului Neculai, dar dovedesc înălțimea și curățenia lui de cuget:

„Dreptul rezervat Obișnuitelor Obștești Adunări de a statornici în bani prețul zilelor de lucru datorite proprietarilor, fără ca țaranul să poată opta între plată și prestația în natură, este o dispoziție puțin echitabilă și a cărei urmări n'au putut fi toate luate în samă.

„*Principiul ca orice lege nu trebuie să dea loc unor interpretări arbitrare sau interesate, trebuie să fie mai cu samă urmat cu sfințenie în tot ce se atinge de îndatoririle plugarilor cari nu sunt reprezentați în Obșteasca Adunare, exclusiv alcătuită din proprietari.*

„S'ar părea că acțiunea autorității n'ar trebui să fie întrebuințată împotriva lor decât când, după ce vor fi primit pământul prescris de Regulament, ei ar refuză să lucreze zilele de muncă statornicite; dar în afară de acest caz, ar fi oare drept ca țaranul să fie îndatorit la niște plăți de statornicire a cărora el a rămas cu desăvârșire străin și cari, înlocuind prestațiunea în natură, n'ar putea să fie echitabile decât când ar deveni obiectul unei tocmeli între amândouă părțile? ²⁾“

Totuș, de oarece pentru ușurarea lucrărilor administrative, ca reparații de drumuri, clădiri de poduri etc., țaranii sunt siliți să efectueze acele lucrări după prețuri ce se statornicesc de Adunare pe localități și după vreme, prețul mijlociu a acestor zile de lucru, odată statornicit, ar putea să servească de regulă și tribunalelor la neînțelegerile dintre proprietari și plugari.

Arată nepotrivirea din articolul 144 al Regulamentului, după care țaranul își poate schimba domiciliul numai în caz de

¹⁾ *Ibid.*, I, p. 185.

²⁾ *Ibid.*, I, p. 197.

lipsă de pământ, pe când nu i se recunoaște nici o ușurință de muncă în caz când nu i se dă deplin pământul prescris de Regulament, apoi își arată părerea de rău că acel articol nu cuprinde nici o dispoziție care să consfințească dreptul săteanului de a se transporta pe altă moșie sau de a îmbrățișa altă meserie, supunând chiar această facultate unor condițiuni de natură a preveni schimbări de sălășluită prea dese.

În ofisul lui din 10 August 1832¹⁾, prin care cerea Sfatului luare de măsuri pentru modificarea Regulamentului, Kisselev sprijiniă această părere pe temeiurile următoare:

1. „Regulamentul a *torturat* art. 143 privitor la dreptul sătenilor, oameni liberi, de a se transporta dela un loc la altul și de a căuta să s'așeze după îndămânarea lor și cât mai bine puteau. *De aici a pornit la ei prepusul că se urmăria robirea lor, de aici temeri, bănuieli și o îngrijire ce rău viitorii ar putea s'o alimenteze și s'o exploateze spre folosul lor și în dauna viitoarei bune stări a țării.*

2. Indatoririle săteanului către proprietar trebuie să fie proporționale câtimii de pământ ce o primește; „de altminteră nu trebuie pierdut din vedere că această legiuire a clăcii este numai transitorie, spre a ajunge la năimiri de bună voie, cari vor fi, cu bună samă, mult mai folositoare și unora și altora dar cari, în acest moment, n'ar putea să fie puse în vigoare“.

(Cuvintele de mai sus din partea lui Kisselev, care susținuse cu atâta energie cu câteva luni înainte dreptul de folosință la pământ al țaranului moldovan, nu pot decât să ne mire. Nu făcea el oare acuma boierilor munteni această concesie, pentru moment platonice, de principii, spre a-i înduplică la concesiuni de fapt în favoarea țaranilor?)

3. „Țaranul având a plăti porțiunea de pământ ce o primește, nu se poate admite altă evaluare fixă decât cea a zilelor de lucru, căci monezile scad în valoare iar chiria pământurilor se urcă“. Dacă proprietarul nu se poate mulțami cu o evaluare statornică și pe vecie a proprietății lui, *nu este pe de altă parte admisibil ca valoarea muncii să fie statornică de o adunare alcătuită din proprietari cari își re-*

1) *Ibid.*, I, p. 210.

zervă dreptul de a cere, după plac, îndeplinirea ei în natură sau plata ei în bani. Dreptul proprietarului de a cere valoarea îndatoririlor țaranului către el în bani ar trebui să aducă după sine acel pentru țaran de a fi volnic și el să răscumpere la rândul lui valoarea acelei munci, dar după un nart al cărui statornicire ar înlătura orice bănuială de nedreptate sau de arbitrar.

4. Deosebirea ce există între partea muntoasă și partea de câmp a Țării Românești ar fi de natură a motivă o rectificare în statornicirea întinderii de pământ ce se atribue țaranului. *Această porțiune de pământ este atât de mică în cât ea nu s'ar putea decât spori și chiar îndoii în partea de câmp în raport cu ce se dă în părțile muntoase.* O asemenea procedare ar alcătui pentru locuitorii dela munte, unde populațiunea este prea mare în raport cu pământul de hrană disponibil, un îndemn ca să se strămute la câmp unde întinderi mari de loc rămân nelucrate din pricina lipsei de brațe.

5. Kisselev se abține de a intra în amănunțimi asupra câtimii de muncă impusă pentru ziua de clacă, și lasă Sfatului Administrativ grija revizuirii conștiințioase și nepărtinitoare a acelei evaluări.

El termină recomandând Sfatului mai cu samă cercetarea chestiunilor următoare: 1) Deosebirea ce trebuie să existe între întinderea pământului atribuit săteanului în partea de șes și cea atribuită lui în partea de munte; 2) proporțiunea exactă între fiecare întindere de pământ atribuit și îndatorirea ce trebuie să-i corespundă; 3) revizuirea conștiințioasă a evaluării zilei de lucru statornicită de Regulament.

Textul primitiv al Regulamentului fù modificat, dar deși boierii Țării Românești erau mult mai puțin dârji decât acei din Moldova și mult mai supuși voinții lui Kisselev, rezultatul nu fù acel ce-l speră când stăruise pentru modificarea legiurii regulând legăturile dintre stăpâni și săteni. Multe dispozițiuni folositoare stăpânilor, dar dăunătoare sătenilor fură introduse în noul text precum vom putea constata în paragraful ce urmează.

3. Textul definitiv al Regulamentului Organic al Țării Românești.

Noul text al Regulamentului prezintă următoarele deosebiri de căpetenie față de acel primitiv:

I. Se aseamănă, deși în mod incidental, prin articolul 140, legăturile dintre sătean și stăpân unui contract de arendă și se declară că dispozițiunile noului așazământ sunt numai vremelnice: „și până când închirierea holdelor după moșii să se poată face prin tocmeli de invoire“.

„Acest principiu se repetă în chip mai categoric în articolul 144 care începe prin cuvintele;

„Fiindcă precum este proprietarul stăpân cu desăvârșire pe al său pământ, asemenea este și săteanul sălășliitor pe moșie de alt proprietar, iarăș cu desăvârșire slobod, de este acum aproape de un veac, și numai pe sfințenia acestui prințip s'au legiuit îndatoriri reciproce...“

Apoi îndatorirea pentru proprietar, când moșia lui este strâmtă și nu cuprinde întinderea trebuitoare pentru a da tuturor sătenilor pogoanele legiuite, de a pune la dispoziția sătenilor până la două treimi din locul lui de hrană, îndatorire care se cuprinde în textul articolului 143 din textul primitiv al Regulamentului Țării Românești¹⁾, dispăre cu desăvârșire.

II. Claca sau munca la care este îndatorit săteanul este mai bine lămurită în noul text și, prin reducerile ce se fac în cătimea de lucru ce el trebuie să îndeplinească într'o zi, aproape toate aceste cătimi pot fi privite ca drepte și reprezentând într'adevăr munca unui om de mijloc sau a unor vite de mijloc în împejurări obișnuite.

Se stabilesc narturile următoare pentru ziua de muncă (art. 142):

Aratul a 8 prăjini în moină și 5 în țalină pentru fiecare păreche de boi.

Grapatul a 16 prăjini (asemenea de fiecare păreche de boi).

Sămănatul cu mâna a jumătate de pogan, când sămânța se acopere cu piciorul.

¹⁾ În textul definitiv al Regulamentului Organic al Moldovei, precum s'a văzut, această dispozițiune a fost mântinită.

Sămănatul cu mâna a trei pogoane când sămânța se aruncă numai.

Dacă săteanul întrebuințează sapa pentru a pune sau a acoperi sămânța se va socoti jumătate de pogon.

La prașila oricărei sămănături sau sădiri se va socoti o șeptime de pogon.

Seceratul a 2 $\frac{1}{2}$ clăi de câte 26 snopi de câte patru palme împrejur la legătură (dusul la arie fiind în sarcina proprietarului).

Culesul și curățitul de foi a 10 băniși de câte 40 ocă știuleți de popușoi.

Cositul a 16 prăjini iarbă, iar în locuri cu prevaluri sau tufe cositul a unei jumătăți de pogon.

Când săteanul se va întrebuința la transporturi în vreme de iarnă, proprietarul îi va da nutrețul trebuitor pentru vitele lui, socotindu-se câte 10 ocă fân pe zi pentru fiecare bou.

Transporturile mai îndepărtate se vor putea face numai în urma unor invoeli de bună voie.

Se dă drept proprietarului, când nu are la ce să întrebuințeze claca locuitorilor, chiar pe moșia pe care ei șăd, s'o întrebuințeze pe altă moșie în departare de cel mult 6 ceasuri, dar socotindu-li câte o zi dusul și altă zi întorsul.

Această îngreuire este luată din Regulamentul Moldovei, dar este ușurată prin faptul că se ține în samă locuitorului o zi pentru mers și alta pentru întors. Să se observe însă că textul nu este destul de lămurit nezcând că aceste două zile *se vor ține în samă locuitorilor cu prilejul fiecărei duceri a lor pe o moșie străină*, ceea ce a dat loc la interpretarea greșită că aceste două zile se țin în samă odată pentru tot anul, deși locuitorul poate fi dus pe moșia străină de mai multe ori pe an, cu prilejul fiecărui feliu de muncă.

III. Când proprietarul nedispunând de destul loc nu va putea da săteanului tot pământul legiuit, îndatoririle acelu sătean se vor scădea în chipul următor:

a) Acel care nu va primi cele 3 pogoane de fânaș va lucra 6 zile cu vitele lui și 6 zile cu mânil, schimbând astfel pentru fiecare pogon lipsă câte 2 zile cu boii în zile cu mânil.

b) În cazul când nu i s'ar da islazul întreg, se va scădea pentru fiecare 10 prăjini pogonești lipsă câte o zi cu carul,

astfel că dacă îi va lipsi și cele 2½ pogoane islaz și cele 3 pogoane fânaț, el va lucra 12 zile numai cu mâinile.

c) În cazul când i-ar lipsi săteanului cele 3 pogoane pentru arătură, va fi scutit de carul de lemne și de ziua de arătură și va lucra numai 12 zile cu mâinile.

d) Lipsa unui feliu de loc va putea fi precumpănită prin sporirea altui feliu de loc.

IV. Dijma fânului va fi din cinci căpiți una.

V. Dispozițiile privitoare la *slugi* (cei 4 oameni la sută) sunt mai bine specificate decât în vechiul text. Se stabilește între altele că socoteala se va face în chipul următor:

Proprietarul să ieșă câte un om la 25 familii și acest număr se va socoti complet de câte ori va trece de jumătate, adică va fi de 13 familii.

VI. Stavilele puse la strămutarea țaranului sunt pe deplin menținute când el se bucură de toată întinderea de pământ la care are drept.

Ele sunt ușurate pentru țaranul care, 1) nu s'ar folosi de toată întinderea de pământ ce-i atribue legea, 2) s'ar căsători în alt loc sau 3) ar face o moștenire aiurea. În aceste cazuri, el se va putea muta după ce va fi înștiințat pe proprietar cu șase luni înainte de Sfântul Gheorghe și înainte de mutarea lui și după ce va fi plătit capitația lui de 30 lei, dacă Visteria va găsi cu cale, plus câte 3 lei suplimentari casei sătești pentru fiecare din anii ce rămân a curge până la facerea catagrafiei și va fi achitat proprietarului toate îndatoririle și rămășițele.

Este de netăgăduit că încercările lui Kisselev de a modifica în bine, pentru *starea de fapt* a săteanului, în momentul de atunci, dispozițiunile asupra ale textului primitiv al Regulamentului, au fost în Țara Românească, încununate în mare parte cu izbândă.

În noua redacțiune, rămasă definitivă, nartul muncii este așezat într'un chip cât se poate de drept și de omenos, dispoziția § 4 al articolului 141, prin care săteanul ce nu se bucură de întreaga întindere de pământ este proporțional scăzut din clacă, alătuiește îndreptarea unei strigătoare nedreptăți.

Pacat însă că Kisselev, pentru a obține aceste îmbunătățiri

de fapt, a fost silit să îngăduie înscrierea în Regulament a unor principii ce, cu toate că le enunță singur, știa bine că sunt false, dărăpănătoare pentru viitorul țărănimii și cari aveau să dea mai pe urmă mult temeiu de vorbă acelor cari tăgăduiau dreptul la pământ al săteanului. Boierii moldoveni pe lângă că înscrieseră, într'adevăr în chip incidental, în textul definitiv al Regulamentului lor, principiul neadevărat tăgăduind dreptul la pământ al săteanului¹⁾, nu ușurase întru nimic nartul neomenos stabilit de ei pentru muncă în redacțiunea primitivă.

Hotărît, bărboșii munteni se arătară mai cu omenie decât bărboșii moldoveni.

4. Cât plăteau în realitate sătenii din Țara Românească pentru pământul ce se mai lăsase în stăpânirea lor.

Săteanul muntean până la Regulamentul Organic nu suferise nici o știrbire la dreptul lui de folosință asupra hotarului așazării din care făcea parte; nici legiuirea lui Ipsilante nici aceea a lui Caragea nu mărginesc întru nimic acel drept; din alte acte constatăm că ocârmuirea de pe vremea îi îndemnă să samene cât mai mult²⁾. În schimb însă știrbirea la acest drept făcută de Regulament fu neasămănat mai mare decât în Moldova, cu toate că Țara Românească avea câmpii neasămănat mai întinse decât Moldova. Iată, reduse în hectare, întinderile de pământ atribuite de Regulament, sătenilor moldoveni de o parte și sătenilor munteni de alta.

<i>Moldova</i>	<i>Țara Românească</i>
Locuitori cu 4 boi:	
5 fâlci 30 prăjini sau 7 hectare 68 are.	8 pog. și 19 prăjini sau 4 hectare 42 are.
Locuitori cu 2 boi:	
3 fâlci 70 prăjini sau 4 hectare 41 are.	6 pog. și 14 prăjini sau 3 hectare 30 are.
Locuitori cu palmele:	
2 fâlci 30 prăjini sau 3 hectare 20 are.	4 pog. și 10 prăjini sau 2 hectare 21 are.

¹⁾ Dar mănținuse dreptul săteanului la două treimi din locul de hrană.

²⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, I, p. 77.

Deosebirea este precum se vede mare, sătenii munteni aveau cu 40% mai puțin pământ decât acei din Moldova. În schimb însă acel pământ, după socoteala lui Kisselev, li revenia cu mult mai ieftin. Iată acea socoteală, făcută *pe prețurile pentru pământ din Moldova*, mai mari decât acele din Țara Românească ni zice o notă la acea piesă¹⁾.

Pentru săteanul cu 4 boi și 1 vacă:

8 pogoane 19 prăjini a 8 lei pogonul, fac 71 lei 8 parale.

Pentru săteanul cu 2 boi și 1 vacă:

6 pogoane 14 prăjini a 8 lei pogonul, fac 53 lei 13 parale.

Pentru săteanul cu palmele:

4 pogoane 10 prăjini a 8 lei pogonul, fac 37 lei 15 parale.

Socoteala însă este cu totul altfel dacă o stabilim după normele ce le-am adoptat pentru Moldova.

Evaluând munca după prețurile statornicite de Obșteasca Adunare la 15 Martie 1832, adică 1 leu 20 parale ziua cu mânila, 2 lei ziua cu 2 boi și 3 lei cea cu 4 boi, avem pentru săteanul cu 4 boi:

12 zile de clacă cu 4 boi 36 lei

Carul de lemne 6 „

Ziua de plug 6 „

48 lei

Pentru săteanul cu 2 boi:

12 zile de clacă cu 2 boi 24 lei

Carul de lemne 4 „

Ziua de plug 4 „

32 lei

Pentru săteanul cu mânila:

12 zile de clacă cu mânila 18 lei

6 zile cu mânila în locul carului cu

lemne și a zilei de plug . . . 7 lei 20 parale

25 lei 20 parale

la cari trebuie să adăogim valoara dijmei.

Dijma eră evaluată de Filip Lenș, deputat al proprietarilor în comisia proprietății dela 1848, în chipul următor pentru clacășul cu 4 boi:

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 242.

- 15 lei pentru $1\frac{1}{2}$ băniți grâu, zeciuiala la $1\frac{1}{2}$ chile grâu socotindu-se una chilă la pogon pentru $1\frac{1}{2}$ pogoane grâu, iar chila pe lei 100.
- 10 lei 10 parale pentru 90 ocă porumb, zeciuiala la 900 oca porumb, socotindu-se rodul de mijloc $1\frac{1}{2}$ chile de pogon pentru $1\frac{1}{2}$ pogoane arătură cu porumb, iar chila pe lei 50.
- 18 lei — — zeciuiala din 5 una a 3 pogoane de coșitură, socotindu-se câte un car purtăreț de fiecare pogon, iar prețul carului pe lei 30.

43 lei 10 parale

Calculând prin analoghie pentru mijlocaș și codaș scade numai dijma fânului la 10 lei 32 parale pentru cel dintâiu și la 3 lei 24 pentru cel de al doilea, dându-ni respectiv 36 lei 2 parale pentru valoarea dijmei clacașului cu 2 boi și 28 lei 34 parale pentru valoarea acelei a clacașului fără boi.

Dar la aceste sume trebuie să mai adăogim valoarea zilelor *obaciei* (iobăgiei).

În Moldova stăpânii de moșii găsiră *slujbași volnici*, cari îi slujiră cu anul în calitate de feciori boierești, chelari, vataji, pădurari, argați, boari, haidăi, etc. fără ca acest privilegiu al stăpânilor să alcătuiască o sarcină simțitoare pentru obștiile satelor.

În Țara Românească însă unde stăpânii și chiar arendașii făceau prea puțină plugărie, lăsând-o în grija țăranilor, aceștia erau prea folosiți să lucreze pământ în dijma pentru socoteala lor ca să se bage slugi la proprietari și arendași, iar aceștia nefăcând gospodărie întinsă n'ar fi avut ce face cu ei toți. Se stabili deci obiceiul, în toată Țara Românească, ca zilele ce le-ar fi slujit numărul de *slujbași volnici* convenit fiecărei moșii să se împărțească asupra obștiei având fiecare sătean a lucra, dar mai adesea a plăti valoarea lor.

Acest număr de zile eră pretutindeni stabilit la 14 cari se plăteau după prețurile zilelor de clacă cu palmele.

Adunând deci evaluările tuturor îndatoririlor impuse de Regulament clăcașilor avem:

Pentru sătenii cu 4 boi:

Clacă	48 lei	—	—
Obăcia	21 „	—	—
Dijma	43 „	10	parale
Peste tot	112 lei	10	parale

Pentru săteni cu 2 boi:

Claca	32 lei	—	—
Obăcia	21 „	—	—
Dijma	36 „	2	parale
Peste tot	89 lei	2	parale

Pentru sătenii cu mâinile:

Claca	25 lei	20	parale
Obăcia	21 „	—	—
Dijma	28 „	34	parale
Peste tot	75 lei	14	parale.

Dacă împărțim aceste sumi prin întinderile respective de pământ atribuite de Regulament deosebitelor categorii de săteni, de 8 pogoane 19 prăjini, 6 pogoane 14 prăjini și 4 pogoane 10 prăjini, constatăm că:

frunzașul plătiă pogonul de pământ câte 13 lei 6 parale

mijlocașul „ „ „ „ „ 13 „ 20 „

codașul „ „ „ „ „ 17 „ — —

sau, după măsurile moldovenești, respectiv: 37 lei 24 parale, 38 lei 23 parale și 48 lei 23 parale în loc de 35 lei, 43 lei 15 parale și 57 lei 6 parale falcea, ce plătiău frunzașul, mijlocașul și palmașul din Moldova.

Suntem, precum se vede departe de cei 8 lei de pogon socotiți de Kisselev.

Neînsemnătatea deosebiri între plata adevărată a pământului în Muntenia unde claca eră socotită în chip drept și plata aceleași întinderi de pământ în Moldova unde boierescul (claca) eră socotit în chip strigător de nedrept, provine mai ales din faptul că, pentru Țara Românească a trebuit să încarc valoarea pământului cu prețul zilelor iobăgiei pe când în Moldova, din pricină sistemului adoptat, n'a fost nevoie de o asemenea încărcare.

N'am făcut în valoarea dijmei vre-o scădere la prețurile stabilite de Lenș la 1848, după cum făcusem pentru acele stabi-

lite la prețurile socotite pentru dijmă în Moldova la 1851, fiind că prețurile indicate de Lenș sunt cu desăvârșire mici.

Dar pe când săteanul din Moldova plătiă porțiunile de pământ atribuite lui cu o cătîme de muncă a cărei valoare întrecă acea a pământului îndoit și întreit, săteanul din Țara Românească plătiă petecul atribuit lui prin o muncă măsurată și bine plătită.

Și mai ales, nu trebuie uitat, că dacă Regulamentul muntean a hrăpit țăranului muntean dreptul lui de folosință asupra hotarului așazării într'un chip cu mult mai groaznic decăt în Moldova, în schimb însă, mulțămit faptului că în Țara Românească stăpânii în vremea alcătuirii Regulamentului nu făceau aproape de loc plugărie, săteanul muntean puteă să lucreze întinderi foarte întinse în condițiunile cele mai ușoare.

Mă voiu ocupă de aceste condițiuni într'un capitol următor.

CAPITOLUL VII

LEGIURI ȘI MĂSURI REGULAMENTARE PRIVITOARE LA ȚĂRĂNIME ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ.

1. Statornicirea prețurilor muncii pământului și a cărăturilor în vremea Domniei lui Alexandru Ghika.

O dispoziție a art. 142 al Regulamentului hotără că, la întâmplare ca proprietarul să nu aibă la ce să întrebuințeze munca locuitorilor așezați pe moșia sa, sau pe acea moșie sau pe alta în depărtare de cel mult 6 ceasuri, el va primi plata zilelor de clacă în bani, după deosebitele prețuri ale fiecărei localități. Dar pentru ca, la vre-o întâmplare de prigonire, să poată judecătoriile lua drept temeiul aceste prețuri, Obștească Adunare va alcătui, în fiecare trei ani, table de prețurile de mijloc în fiecare loc, după cele ce vor fi urmat în cursul a trei ani din urmă. Aceste prețuri tot într'o vreme slujind de temeiul în prigonirile ce se vor întâmpla între proprietar și clacaș, se vor primi de către stăpânire la răspunderile ce are drept să ceară dela locuitori după întocmirile celui din urmă paragraf dela art. 63, însă numai până la concurența a două treimi din acel preț, câtimea de muncă datorită în fiecare zi nefiind statornicită pentru asemenea lucrări.

Un asemenea tablou fusese alcătuit de Adunare pentru întâia oară la 1832, pentru prețurile urmate în anii 1829, 1830 și 1831. O singură ochire aruncată pe acest tablou¹⁾ ni ajunge pentru a ne încredința că el este alcătuit *ad-hoc*, spre a permite proprietarilor să ieșă prețuri cât de mari pentru zilele de clacă rămase nelucrate.

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, I, p. 180.

Intr'adevăr, în anii 1829, 1830 și 1831, afară de prea rare excepțiuni, nu se făcea muncă plătită în bani. Arendașii și stăpânii de moșii nu lucrau nici macar întinderile ce le-ar fi putut munci cu cele 12 zile de clacă datorite de locuitorii fiecărei moșii. Plugăria aproape întreagă o făceau țaranii cari, când aveau nevoie, pentru pogoanele de prisos luate de ei, de un spor de muncă, *se împrumutau* cu dânsa dela consătenii lor, ajutându-i la vreme de nevoie și pe ei cu muncă, sau arare ori plăteau, mai mult în natură, niște prețuri minime ce nu seamănă nici de departe cu prețurile foarte ridicate din tabela oficială.

Apoi împrejurarea că avem a face cu un lucru întocmit ad-hoc reiesă și din faptul că găsim în tabelă, pentru toate județele, prețuri pentru cătimile de munci echivalând tocmai cu munca unei zile de clacă, precum se află statornicită în textul original al Regulamentului. Și acest text al Regulamentului nu eră încă în vigoare pe vremea muncii nici macar în anul 1831, fără ca să mai vorbesc de anii 1829 și 1830.

Unele din aceste prețuri erau atât de exagerate în cât nici Adunarea nu cuteză să le ieă de normă pentru lichidarea datoriilor de clacă ale locuitorilor. Prin raportul No. 131 din 15 Martie 1832¹⁾, ea supuse lui Kisselev care le aprobă următoarele prețuri pentru toată țara:

1 leu 20 parale	ziua	cu	palmele,
2 lei	—	" "	carul cu 2 boi,
3 lei	—	" " " "	4 "

Aceste prețuri aveau a servi de temelie la plata datoriilor de clacă ale locuitorilor precum și în cel de prigoniri în toată țara, în cursul anilor 1832, 1833 și 1834.

În anul 1835 se întocmi de cătră Vornicia din Lăuntru și se supuse Adunării tabloul de prețul muncilor și a cărăturilor în anii 1832, 1833 și 1834²⁾ spre a servi de normă în anii 1835, 1836 și 1837. Aceste prețuri statornicite cu tot atât de puțin temelie ca și acele din periodul precedent, arată o urcare asupra acestora. Ele nu sunt relative ca cele dintăiu la toate feliurile

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, I, p. 181 și p. 185.

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 291.

de munci, ci numai la valoarea zilelor cu mânilor, cu carul cu 2 boi și cu carul cu 4 boi. Media lor este cea următoare:

2 lei 14 bani ziua cu mânilor,

8 lei 26 " " " 2 boi,

13 lei 113 " " " 4 boi.

Niște prețuri enorme pentru zilele cu carul dacă ținem samă de vreme și de împrejurări.

Obșteasca Adunare avu deci prilej să s'arată din nou mărinimoasă fără pagubă și mănțină prețurile stabilite la 1832¹⁾, iar Domnul aprobând această hotărîre o numește „vrednică de laudă“.

La 1838 alcătuiindu-se tabloul prețurilor muncilor și a cărăturilor în anii trecuți, 1835, 1836 și 1837²⁾, arătând un spor al acestor prețuri, Obșteasca Adunare, spori prea puțin temeiul prețurilor pentru periodul trecut, statornicindu-l la:

70 parale ziua cu mânilor,

3 lei " " 2 boi

4 " " " 4 "

2. Incercările lui Alexandru Ghika pentru stavilirea abuzurilor relative la ierbăritul prisoaselor de vite și la clacă.

Cu prilejul deschiderii sesiei Adunării din anul 1837, Domnul aratase Adunării „trebuința ce este a se chibzui măsuri cum s'ar putea popri abuzuri ce, sub masca de învoeli, se săvârșesc de către unii din proprietari sau arendași la articolul ierbăritului ce dau clăcașilor lor de pe moșiile ce țin, peste ale numărului hotărît prin proiectul proprietății³⁾“.

Adunarea însă nu se ocupase de loc de această chestiune.

La 17 Iunie 1838, Domnul trimise Adunării un ofis prin care îi reamintea învitarea ce-i făcuse cu prilejul deschiderii sesiunii trecute și adăogiă: „Acum dar încredințat fiind Domnia Mea că mădulările ei, în tot cursul acestei vremi, să fi putut adună din vremi temeiuri după cari să se poată pune o

1) *Ibid.*, *ibid.*, p. 311 sq.

2) *Ibid.*, *ibid.*, p. 312.

3) *Ibid.*, *ibid.*, I, p. 310.

stabilă în viitorime asupra acestei lacome porniri a arendașilor, cari cu chipul învoirii aduc întru nestatornicire chiar legiuirea drepturilor proprietaricești și le vatămă". Apoi arată că trimite alăturat un proiect asupra chestiunii alcătuit de Sfatul Administrativ¹⁾.

Prin zisul proiect se propunea ca: „Pentru prisosul vitelor peste numărul legiuit, să fie datori a răspunde clacașii la proprietarul moșiei câte lei doi parale 20' de o vită mare, dacă însă pentru acele vite i s'ar asigura pășunea prin dare de câte o jumătate pogon islaz; potrivit cu temeierile statornicite prin pomenita legiuire, sau fiind vite tinere, adică mânzați, să se socotească doi mânzați drept o vită mare; iar pentru o oaie a zecea parte din totalul prețului hotărît pentru vita mare²⁾. Nu găsim nici un răspuns la acest ofis în anii 1838 și 1839.

Cu o lună mai târziu, la 14 Iulie 1837, Obșteasca Adunare adresă Domnului o anaforă, prin cari i se denunță că ocârmuitorii de județe „nu arată bunăvoință și silință a îndemna pe locuitorii clacași la vremea cuviincioasă spre a-și răspunde datoriile lor către proprietar în soroacele hotărîte de Regulament și de pravilă; dintr'aceasta izvoresc feliuri de necuviinți, grămădindu-se asupra clacașilor multe rămășiți din datoriile proprietății și că clacașii se îndatorează a-și servi datoriile toate deodată, iar nu rânduri rânduri; văzându-se pe lângă aceasta și o deobște pornire a sătenilor de a năvăli pe la orașe și târguri unde nădăjduesc scapare, și din o asemenea pornire mărșălinindu-se plugăria, se împuținează cu totul mijloacele dezvoltării comerțului care este fericirea unui Stat“. Apoi face rugăciune Înălțimii Sale să binevoiască a poronci să se puie îndatorire ocârmuitorilor și subocârmuitorilor să șilească „pe locuitorii clacași spre împlinirea datoriilor lor către proprietari, precum și pe proprietari a-și căuta la vreme drepturile lor și a-și primi dijmuirile lor fără vre-o împiedecare până la sfârșitul lui Noemvrie, ca într'acestaș chip, cel mult până la sfârșitul lunii Martie, totdeauna să se răfuiască datoriile reciproce³⁾“. Nu se găsește

¹⁾ *Ibid., ibid., ibid.*

²⁾ *Ibid., ibid., ibid.*

³⁾ *Ibid., ibid., p. 308.*

nici un răspuns din partea Domnului la această anaforă nici în anul 1838 nici în acel următor.

În Martie 1840 constatăm că Adunarea se ocupă cu chestiunea regulării ierbăritului. Un raport către Adunare a Comisiei ei Administrative arată că nu se poate uni cu proiectul înaintat de Domn la 17 Iunie 1838 pentru următoarele cuvinte ¹⁾:

1. „Că această chibzuire nu are asemănare cu obștescul prințip din legiuirea pentru drepturile proprietaricești, pe cari se întemeiază duhul proiectului; căci pomenita legiuire, îndatorind pe proprietar ca să dea sătenilor hotărîta cătățime de pogoane, tot într'o vreme îi asigurază și din partea sătenilor un folos, care bine prețuindu-se, nici într'un chip nu se potrivește cu plata găsită cu cale de către cinstitul Sfat Administrativ, precum: claca, ziua de arătură și carul de lemne, folosul pentru o slugă din patru ce se dau la sută și dijmuirile din arătură și fâneată, și osebit de venitul cărciumilor, care și acela analoghicește un însemnat avantaj în folosul proprietății. Apoi, de vreme ce niște asemenea folosuri reciproce sunt asigurate, se pare a nu fi cu dreptate a se supune proprietarii la o îndatorire necorespunzătoare cu acei lei 5 de un pogon.

2. „Că deși calitatea locului nu este de o potrivă la toate proprietățile, dar este și în vedere că pogoanele de fânețe și de arătură pe alocurea dau folos proprietarilor și până la lei 25 pogonul; de vor fi dar proprietarii îndatorați a deosebi locurile de livezi, unde nu vor avea islaz îndestul, și să dea clăcașilor pentru acel prisos de vite numai pentru câte 5 lei de un pogon, iată o mare neasemănare în paguba proprietarilor“.

Comisia propune ca prisosul de vite să se pășuneze, dacă locuitorii primesc, în islazul ce-l are fie-care moșie, și dacă proprietarii prin mijlocul acesta vor asigura și pășunea acelui prisos de vite pe singură acea moșie unde locuiesc ei, să primească dela dâșii pentru acel prisos câte 2 lei de fiecare vită mare; oile să se socotească 5 drept 1 vită mare și învoirile să se facă spre acest sfârșit la Stântul Gheorghe.

La moșiile unde nu se va putea asigura pășunea prisosului de vite după chipul aratat, proprietarii sub nici un chip nu

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 326.

vor putea fi siliți să strice din locurile de arătură ca să dea clacașilor pentru prisosul de vite, ci se va da de știre clacașilor înainte de Sfântul Gheorghe pentru ca ei să-și caute pășune pe alte proprietăți.

Adunarea adresă Domnului, la Maiu 1840, o anaforă prin care îi arată că nu poate uni proiectul înaintat de Domn cu glăsuirea dispozițiilor din art. 140 al Regulamentului Organic și „a socotit că neorânduile ce întâmpină stăpânirea într-această împrejurare nu ar fi putut izvorî decât mai cu seamă din partea unor arendași cari, fiind străini de adevăratul interes al proprietăților, se întind în luări nechibzuite pentru prisosul vitelor ce au sătenii“, propunând următoarele măsuri:

Ca toate mănăstirile, Statul pentru domeniile sale și proprietarii să facă cu locuitorii lor învoiri în privința pășunatului prisosului de vite peste numărul prescris de Regulament și, când se vor arenda moșiile, să se treacă aceste învoiri în contractul de arendă ce se sloboade. Arendașii de sine nu vor putea face asemenea învoiri și se vor pune în lucrare cu începere dela anul 1841¹⁾.

Domnul întărind această propunere, observă că unele dispozițiuni de mai sus privesc numai la formăluirea contractelor de arendă și la abuzurile însușite numai arendașilor asupra învoelilor, și scoposul nu a fost nici de a se osebi obrazele arendașilor de cătră ale proprietarilor, nici de a se desluși volnicirile ce se dau celor dintâi dela acești din urmă întru năpăstuirile ce încearcă clacașii, de vreme ce acea cinstită Adunare a cunoscut împreună cu noi năpăstuirea ce cereau locuitorii, supuindu-se la plată pentru vitele de prisos, fără a primi și pământul de prisos peste legiuitul islaz, noi însemnăm aici vie mulțămirea noastră pentru o asemenea deslușire, care și aceasta a trebuit să o dobândim numai din dispozițiile acestei sesii²⁾.

La Aprilie a anului următor, Alexandru Ghika, adresă Adunării un ofis în care arată că: „Anul câmpenesc începând la 23 al următorului Aprilie, și *această vreme fiind mai cu samă sorocul când se preînșesc învoelile prin cari, pe la*

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 330.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 331.

*multe proprietăți, se uneltesc și se pregătesc abuzurile...**
 Apoi stăruia ca Adunarea să ia măsurile ce el le ceruse de
 repetite ori „cu toată interesateța ce pot avea, pentru bună-
 stărea proprietății, proprietarii aceia ce înțeleg adevăratul lor
 interes, făcând să înțeleagă pe *cei ce din greșită chibzuire vor*
stăruii întru pastrarea abuzivelor învoiri, că pe câtă vreme
 acele învoiri nu vor fi întemeiate pe începuturile cele neschim-
 bate ale cuviinții și ale dreptății, cerute prin art. 64 al Orga-
 nicescului Regulament, *pe câtă vreme adică locuitorul legat*
fînd în siliștea sa și neputînd a se strămută ori când
ar voi, se va află silit a primi silnicele condiții la impre-
jurările ce Regulamentul nu a hotărît anume, guvernul
cu atât mai puțin le va îngădui, cu cât chiar acei cari
își măresc venitul moșiilor cu prisosuri agonisite din
asemenea învoiri și împotriva chemărilor de îndreptare
ce le face stăpînirea, stăruiesc a pastră dreptul unui ase-
menea abuz, îndrăznesc încă a pricinui ca acele abuzuri
să nu dobândească înlesniri de cătră unii dintre slujbașii
judetelor“.

Este vederat că Domnul prin aceste de pe urmă cuvinte
 făcea aluzie la anaforaua Adunării din 14 Iulie 1837, despre
 care am vorbit mai sus și prin care se cereau Domnului poronci
 cătră autoritățile administrative pentru a sili pe locuitorii
 clacași la împlinirea datoriilor lor. La ofisul domnesc, Aduna-
 rea răspunde, la 12 Iunie următor ¹⁾, prin o lungă anaforă în
 stilul greoiu al vremii, în care se apără de învinovățirile ce-i
 aduce Domnul iar, pentru rălele semnalate de ofis, propune:

1. O cercetare obștească spre a se cunoaște dacă într'a-
 devăr, în tot cursul trecutei vremi „au suferit și suferă năpăs-
 tuiți clacașii din partea vreunor arendași și chiar în urma
 punerii în lucrare a chibzuitei măsuri în sesia trecută și pentru
 că în adevăr urmează a se osebi obrazele ca să nu fie supuși
 hulii, proprietarii din pricina vreunor vremelnici închirietori
 străini...“

2. „Iar cât pentru cele ce se însemnează prin punctul al
 treilea, că adică clacașii s'ar fi aflând strămtonați a primi toată

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 334.

năpăstuirea, din pricină căci legați fiind cu siliștile lor, nu pot să se strămute decât pentru prea puține pricini, Adunarea socotește că, *dacă peste legiuirile reciproce datorii s'a lăsat în deplina dispoziție a părților amândurora ca să se invoiască după plăcere și folos pentru prisoase, apoi adevăratele învoiri nu se pot cunoaște mijloc de împilare pentru clacași, și prin urmare nici ei strâmtorași ca să se supuiere la vre-o năpăstuire*“.

Apoi Adunarea mai propune, „dacă odată sloboda învoire este legiuită, ca să nu se cunoască silnică“, proprietarii să facă învoiele lor cu sătenii în cursul lui Ianuarie, acele învoeli să se publice pe la bisericile și pe la aleșii satelor și dacă până la sfârșitul lui Martie nu se va ivi nici o plângere că învoirea este siluită, atunci ea se va cunoaște ca bună, iar cei ce nu se vor învoi, vor face plângerile lor în scris și nu vor fi supuși învoirii.

Vedem că Adunarea, alcătuită numai din boieri proprietari, nici nu voiă să cerceteze dacă legiuirea eră asupritoare sau nu pentru țaran; îndată ce dispozițiunile ei se păziau nu mai putea, după dânsa, să fie vorbă de asuprire. Foloasele aduse clasei stăpânitoare de legiuire îi astupau ochii și urechile, împiedecând-o să vază abuzurile și să audă jalbele la cari așă-zământul impus de stăpâni dădea loc!

Anaforalei Adunării, Domnul răspunse prin ofisul din 16 Iunie 1841¹⁾, prin care făcea să reiasă reaoa voința a Adunării, egoismul și lipsa ei de orice simțire cătră nevoile poporului. Rezumând măsurile propuse de Adunare, arată că ele se încheie: 1) în silința împlinirii folosului proprietaricesc, 2) *în apărarea clăcașilor despre arbitrarele învoiri numai când aceste nu vor fi făcute de proprietari.*

Mai adaugă „că osebirea ce se face între luările făcute de proprietari sub titlu de învoiri și între luările împlinite de arendași, nu dovedesc alt decât că *tot acele lucrări ce ne arătam că dorim a precurmă, le primim ori când se vor înfășoșă în numele proprietarilor, iar nu și în numele*

¹⁾ Ibid., *ibid.*, p. 338.

arendașilor, cari însă nu sunt alți decât înfățoșitorii proprietarilor.“

Și „că după ce s'a cerut ca să se reguleze de cătră guvern aceste invoieli în contracturile arenduirii domeniurilor și a moșiilor mănăstirești, ca să poată sluji pilda și la particulari și s'a și adus aceasta întru săvârșire, iară nu se vede urmarea așteptată“.

Primește cercetarea obștească „nu numai de lămurire, ci și de despăgubirea năpăstuiților“, dar întrebă: „care este măsura după care se pot osebi invoielile cele pravilnice de cele nepravilnice? ... care poate fi pravilnicia unor invoeli arbitrare numai pentru „căci se înfățoșază în numele proprietarilor, iar nu în al arendașilor?“ Așteptând această deslușire, nădăjduște ca Adunarea, spre a împiedeca bântuirea sătenilor clacași, va primi o măsură întemeiată pe principiul dreptății și al cuviinții, iar „guvernul nu mai poate sta de acum în nelucrare dinaintea neconținutelor plângeri ce primește dela sătenii clacași“.

După primirea acestui ofis, Adunarea răspunde prin o lungă anaforă din 17 Iulie 1841¹⁾, foarte încurcată și concepută într'un ton destul de acru, căreia Domnul răspunde a doua zi prin alt ofis²⁾, în care se pune din nou în lumină lipsa ori căruia simțământ de dreptate și chiar de omenie din partea Adunării, sfârșind prin cuvintele:

„Și îmbrătoșarea ce face Adunarea clacașului în numele proprietarilor, oare nu-i este vătămătoare, *când prințipul dreptății și al cuviinții* ce, după art. 64 al Organicescului Regulament, trebuie neapărat să fie păzit în orice transacție între proprietar și clacaș, *se lasă* întru inchipuirea și arbitrarul oricăruia s'ar numi *îndurător proprietar?*“

„De aceea, luând în bagare de samă că din câte s'au scris de guvern cerându-se regularisirea invoelilor silite și s'a răspuns de cătră Obșteasca Adunare tăgăduindu-se, se vedește îndestul cel mai netăgăduit adevăr că cine vrea un sfârșit, voește și mijloacele prin cari l'ar putea dobândi. *Nu vom mai aștepta dela Obșteasca Adunare deslușirea ce am cerut,*

1) *Ibid., ibid.*, p. 341.

2) *Ibid., ibid.*, p. 344.

ci ne vom mărgini a trage pe slujbașii administrației din amestecul și puțința inlesnitoarelor mijloace a oricăreia învoiri dintre proprietari și clacași și vom poronci despăgubirea cuvenită clacașilor năpăstuiți îndată ce vom primi jălbi“.

Am stăruit atât de mult asupra acestor corespondențe între Alexandru Ghika și Obișnuita Adunare pentru că ele ni arată, chiar prin gura Domnului ieșit din clasa stăpânitoare și care nici nu poate fi bănuț de simțiri sau gânduri dușmănoase cătră boierime, ca țărănimea eră greu împilată de abuzurile la cari dădea loc așăzământul regulamentar impus țării de egoismul și lăcomia unei mâni de privilegiați atât puternici.

Alexandru Ghika n'a fost un Domn destoinic, facultățile lui erau mai mult decât modeste, eră un administrator slab și risipitor, dar lupta lui cu Obșteasca Adunare în favorul țărănimii ni arată că inima lui eră sus pusă, caldă și plecată cătră pornirile cele mai generoase. Această luptă alcătuește, pentru cel mai neînsemnat dintre Domnii regulamentari, un titlu de cinste în fața istoriei, pentru Obșteasca Adunare încă o dovadă a lăcomiei și a duhului strâmt de care eră stăpânită.

3. Incercarea neizbutită a lui Alexandru Ghika de a mărgini plata prisoaselor de arătură pe domeniul Giurgiu la legiuita dijmă din roade.

La 1841 urmă să se arendeze domeniul Giurgiu pe un nou period de 7 ani. Guvernul alcătuiuse condițiunile acelei arendări. Acea sub litera J, glăsuiă precum urmează: ¹⁾

„Pentru vitele ce fiecare locuitor ar aveă de prisos, peste numărul de cinci hotărit prin Regulamentul Organic, pentru cari este dator contracciul să li asigure hrană, dacă locuitorii (sic) acelui prisos vor puteă să-l ție tot în cuprinsul hotăritelor pogoane de islaz, să nu fie volnic a-i supără cu vre-o cerere; iar vrând locuitorii să ieă osebit loc pentru pogoanele ce-i dă Regulamentul, atunci acel loc se va măsură cu pogonul și vor plăti câte lei patru de pogon după mulțămirea lor.

¹⁾ Ibid., *ibid.*, p. 347.

„Vitele de prisos ale unui locuitor nu pot covârși numărul de zece capete mari sau mici, căci turmele, cirezile și hergheliile nu sunt cuprinse în această dispoziție.

„Pe lângă aceasta se îndatorează contracciul ca, pentru prisosul pogoanelor de arătură, să nu fie volnic a lua nimic dela locuitorii domeniului, mulțămindu-se numai pe dreapta dijmă ce ar produce.

Orice invoire ar face contracciul pentru articolele neprevăzute sau nehotărîte prin Regulamentul Organic, acea invoire nu va putea aduce nici o preschimbare celor prevăzute și hotărîte“.

Această condiție alcătuiă o mare ușurare pentru locuitorii domeniului, restrângea mult puțința de a abuză a arendașilor și putea să deă plugăriei făcută de sătenii un puternic avânt. Ea însă trebuia să aibă drept urmare o scădere a prețului de arendă ce aveă să-l obțină Statul.

Comisia administrativă a Adunării, însărcinată cu cercetarea acestor condițiuni, modifică între altele și condiția de sub J. cu desăvârșire ¹⁾.

Arendașul fū obligat a da sătenilor islaz, fără însă a specifică întinderea lui de vită, cu preț de 2½ lei de vita mare. Iar încât privește îndatorirea arendașului de a da locuitorilor prisoașe de arătură fără altă plată decât dijma legiuită, ea fū ștearsă cu desăvârșire, primindu-se principiul liberelor tocmeli.

Aceste condițiuni înaintându-se Domnului spre întărire, Alexandru Ghika le întăria prin ofisul din 5 Fevruarie 1842 ²⁾, observând însă că preschimbările ce Adunarea făcuse „i-au dat prilej să facă niște băgări de samă pentru cari, după povața art. 49 din Organicescul Regulament, ar fi trebuit să deă acele condiții în a doua chibzuire a Adunării.

„Așă la litera J, dela § 1 s'a scos dreptul ce are clacașul a-și ținea în islazul hotărît de Regulament și un oareșcare prisos de vite fără plată cu care aceasta, Adunarea fără cuvânt voește a se desființă deslușirea ce iarăș de cătră dânsa s'a dat în sesia anului... Nu putem să nu facem bagare de samă că,

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 356.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 369.

nehotărînd și măsura locului de pășune ce are să dea arendașul pentru acei câte 2 $\frac{1}{2}$ lei ce ieă de vită, rămâne clacașul tot în acea discreționară putere a arendașului și putînd acesta să mărginească în foarte puțin pămînt pășunea...

„Așă tot la lit. J, § 2, chipul întrebunțării de cătră arendaș a pogoanelor de arătură de prisos, propus de cătră Sfat, s'a prefăcut de cătră acea cinstită Adunare într'o inchipuire după care nu se știe, are să ieă arendașul plată peste legiuita dijmă ce cumpără... „(Domnul greșește sau se face că greșește, aceste prisoaase se ieau de locuitori prin tocmeli de bună voe).

Adunarea crezù de cuviință să răspunză la imputările Domnului prin anaforoa din 14 Fevruarie 1842¹⁾, făcîndu-se că nu înțelege dacă Domnul a întărit sau nu condițiile modificate de ea. Lămurirea dată în privința islazului este cât se poate de incurcată; dar în acea privitoare la prisoaasele de arătură, ni dă adevăratul temei al schimbărilor aduse de Adunare în proiectul Guvernului:

„La § 2, tot al acelei litere J, Obșteasca Adunare s'a ferit de a hotări prețul pentru prisosul pogoanelor de arătură *ca să nu iasă din temeiurile pravilei*, atât mai vîrtos când la aceasta locuitorul nu se află spînzurat de voința arendașului, *putînd să are prin învecinatele moșii, când nu se va putea învoi cu arendașul moșiei unde se află șazător*, precum aceasta la multe locuri se urmează“.

Temeiul adevărat al schimbărilor aduse de Adunare, nu este deci decât teama ca, prin condițiuni ușurătoare la darea de prisoaase pe domeniul Statului, să nu se facă concurență unor proprietari, pe a căror moșii învecinate cu domeniul se mai luă, peste legiuita dijmă, câte un *resfet*.

4. Neînțelegerile dintre Domn și Adunare în privința dreptului de strămutare al clacașilor.

Una din cele trei împrejurări pe temeiul căreia articolul 144 al Regulamentului încuviință strămutarea fără gloabă a clacașului eră acea în care acesta făcea o moștenire de bunuri

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 371.

nemișcătoare. În urma cererii de strămutare a unor locuitori, Sfatul, la 30 Octomvrie 1837 ¹⁾, hotărăște prin jurnal slobozenia strămutării locuitorilor în *orașe slobode* „dacă prin acturi formale vor dobândi proprietatea lor fără embatic în periferia acelor orașe, *de moștenire sau cumpărătoare*, cu clădire de casă pe dânsa“, sub îndatorirea păzirii formalităților prescrise de §§ *a, b, c, d* și *e* ale articolului 144.

Aceste paragrafe regulează strămutarea clacașului în cazul în care el se folosește de tot pământul legiuit, cel mai nefavorabil lui fiind aceluși § *d*, care stipulează achitarea capitației lui pe toți anii ce mai rămân până la facerea noii catagrafii.

Însă în jurnalul Sfatului administrativ nu se făcea mențiune de paragraful *f* al suscitativului articol, care interzicea strămutarea în grupuri de mai mult de două familii și pedepsiă pe proprietarul care s'ar dovedi că, prin *momelile* lui, ar fi îndemnat pe locuitori la strămutare.

Precum recunoaște însuși Adunarea, mulți clacași de pe domeniul Giurgiu, în urma abuzurilor funcționarilor, se strămutase chiar în grupuri și fără a îndeplini formalitățile cerute, (cari fusese înlocuite prin bacșișuri stoarse de funcționari). Alți clacași din județele mai apropiate se strămutase în capitală, cu și fără păzirea formelor, în grupuri sau câte unul, alții pe la orașele apropiate, atrași acolo de slobozenia mai mare și de prilejurile de câștig, goniți dela sate de șerbirea impusă de Regulament și făcută încă mai nesuferită prin abuzurile arendașilor și ale proprietarilor.

Apoi, doritori de câștig mai mult sau mai puțin scrupuloși începură, în puterea unor hrisoave ce le aveau, să înființeze orașe noi, cu tot inadinsul, ca în cazul Alexandriei din Teleorman sau numai cu numele, spre a realiza un câștig răpede și nelegiuit, ca Roseții din Ialomița a Clucerului Ioan Roset, care nu alcătuiă decât o adevărată înșălăciune pentru clacașii creduli ce începuse să se strămute acolo ²⁾.

Statul era indiferent la aceste strămutări cari nu afectau de loc veniturile lui, de oarece, sau la sat sau la târg, săteanul

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 394 sq.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 399.

tot eră ținut să-și achite capitația. Iar pentru țară aceste strămutări erau mai de grabă un bine, căci ele înmulțiau, prin elemente naționale energice și cu inițiativă, populația orășenească din cale afară mică și în care proporțiunea străinilor eră mult prea mare decât ar fi fost de dorit.

Dar această tendință de strămutare jignia interesele clasei privilegiate a stăpânilor de moșii, căci numărul clacașilor de pe moșiile lor imputându-se, se imputau și veniturile lor.

La 19 Fevruarie 1840 se înfătoșă Adunării o propunere iscălită de mai mulți membri, prin care se expuneau faptele aratate mai sus, punându-se mai ales mare însemnătate pe faptul că Sfatul Ocârmuitor, în jurnalul din 30 Octomvrie 1837, impunea acelor clacași ce voiau să se strămute împlinirea îndatoririlor specificate în paragrafele *a, b, c, d* și *e* ale articolului 144 din Regulament, fără a face mențiune de acele de sub litera *f*, care interzicea strămutarea în trup alcătuit de mai mulți săteni și permitea numai aceea de câte unul sau cel mult doi părinți cu familiile lor și pedepsește pe proprietarul care ar momi pe clacașii de pe altă moșie.

„De aci începe răul strămutărilor să se ivească în toată întinderea sa. De aci începe să se despoae țara de plugarii muncitori pe câmpuri întinse ca să se facă țărani orășeni pentru paguba și strămtarea adevăraților orășeni. De aci se smintește incurajarea și înaintarea agriculturii; în vreme ce, potrivit cu întinderea țării, trebuința cere a se înmulți lucrătoarele brațe ale muncitorilor plugari, iar nu sărăcimea târgurilor și a orașelor; și în sfârșit, pe temeiul acestei hotăriri, *astăzi tot proprietarul nesprîjinit* se vede în primejdie de a-și pierde mijloacele viețuirii, împotriva proprietarului puternic sau uneltitor de mijloace, pentru că a lipsit osânda prevăzută de prăvilă pentru indemnare¹⁾.

Această propunere fû adoptată de Comisia Administrativă²⁾ și de Adunare care adresă Domnului anaforoa din 9 Maiu 1842 în care, după ce expunea pe larg faptele și părerile de mai sus, cerea:

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 394.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 401.

1. Ca jurnalul Sfatului Administrativ din 30 Octomvrie 1837 „să se desființeze ca fiind împotriva cuprinderii art. 144, *atât mai vârtos că nici nu-și poate găsi îndreptare în vre-o neapărată trebuință, sau vre-o mare strămutare adusă întru aceasta locuitorilor;*

2. Să înceteze pornirile ocărnuirilor locale indemnătoare unor asemenea nepravilnice strămutări.

3. Potrivit § *f* al articolului 144, să se pedepsească pe toți acei cari au momit țaranii cu osânda hotărîtă la acel paragraf *f*.

La această anaforă, Domnul răspunse prin ofis din 20 Maiu următor¹⁾, arătând:

1. Că jurnalul din 30 Octomvrie 1837 al Sfatului a prevăzut o simplă rânduială administrativă; că scopul legiuitorului dacă, precum il rostește Adunarea când a propus modificările la art. 144, este „de a se popri adesele strămutări din carele va izvori nenorocirea săteanului și pentru obștie vătămare „apoi *dobândirea în orice chip legiuit a unei averi nemișcătoare dă dobânditorului dreptul de a o întrebuința, adică de a se strămută pe ea*, îndestulând pe deplin astfel scopul legiuitorului; „*căci nu poate fi mai statornic cineva decât pe pământul său*; prin urmare (dobândirea unei averi nemișcătoare și stabilirea lui pe dânsa) îmbunătățește soarta săteanului, cheazăluește înaintarea agriculturii fără a zăticni slobozenia ce asigurază legiuirea anului 1746 și în sfârșit *dovedește moraliceasca înaintare a țaranului român*“.

2. Că aceste strămutări au început de mai mulți ani prin strămutarea în Capitală a multor plugari. Săpânirea a luat măsuri pentru ca să fie primiți a se așază aici numai acei în stare a plăti dările orășenești, dar prin acest mijloc nu s'au putut opri aceste strămutări. „Oblăduirea nu puteă după pravilă să se împotrivească la o transacție făcută după netăgăduitele căderi și slobođa voință a amânduror părților, afară numai când ar fi mijlocit vre-o năpăstuire vre uneia din tocmitoarele părți, ale căroră numai reclamații ar fi putut îndreptăți amestecarea Oblăduirii într'o asemenea pricină, *căci altminterea s'ar fi prici-*

¹⁾ *Ibid., ibid., #12. p.*

nuit vătămare slobodei ființe a săteanului, prințip sfânt și îngrădit despre orice atingere“.

Acestui ofis Adunarea îi răspunse prin anaforaua din 4 Iunie 1842 ¹⁾, prin care ținându-se cu încăpăținare de litera Regulamentului și după ce se apără de învinovățirea că ar voi desființarea actului dela 1746, declară jurnalul Sfatului „călcător pravilii prin lasarea pe dinafară a § f, iar uneltirile unora dintre proprietari spre a trage clăcașii din alte moșii sub orice plăsmuite numiri ar voi să le acopere, le-a declarat, precum și astăzi le declarează, abătute din toată legiuirea și supuse la pedeapsa prevăzută prin acel § f“. Apoi cere încă odată Domnului să dea strașnice poronci să se păzască dispozițiile art. 144 „în toată întregimea și după cea adevărată a lui înțelegere“, îndreptând tot odată cele nepravilnice urmate până acum.

După membrii Adunării, înțelegerea adevărată eră cea strămtă și barbară, cerută de interesele lor, iar acea dată de Domn, largă, omenoasă și spre folosul țărănimii și a țării eră neadevărată. Adunarea negă că urmărește oborirea actului dela 1746, dar, de fapt, actele ei nu ținiau decât la reînființarea pentru țărani a regimului de dinainte de 1746. Și în aceasta rolul cel frumos este al slabului Alexandru Ghika, iar rolul odios acel al Obșteștei Adunări a privilegiaților.

5. Măsuri privitoare la țărănime luate în cursul Domniei lui Gheorghe Bibescu.

La Fevruarie 1843, Bibescu adresează Adunării un ofis ²⁾ prin care îi cere să se chibzuiască pentru prețul zilei de lucru pe următorii trei ani „o măsură potrivită cu starea de astăzi a țaranului, cumpănind în a ei dreaptă judecată că plata ce astăzi dobândește țaranul pe ziua de muncă fiind, din pricina multei sale scăpătăciuni, foarte scăzută, urmează a se scădea de o potrivă și prețul zilei de lucru ce el se îndatorează a răspunde cătră proprietar“.

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 416.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 419.

Comisia administrativă a Adunării, cercetând tabelele de prețuri pe cei trei ani trecuți, constată¹⁾ că alegând din tabele prețurile cele mai scăzute, ele sunt:

Ziua de lucru cu mânilor lei 2 parale 13.

" " " " 2 boi " 4 " 30.

" " " " 4 " " 8 " 20.

Totuș comisia este de părere ca, pe viitorii trei ani, tustrele categoriile de zile de lucru să se scadă cu 10 parale din câte ceă până atunci răspunsă plată de cătră clacașii stărilor căteși trele, propunând totodată ca cel puțin jumătate din zilele clăcii să se îndeplinească în lucru.

Această părere fū primită în totul de Adunare²⁾ care hotări, pentru viitorul period de trei ani, următoarele prețuri:

Pentru ziua de lucru cu mânilor 1 leu 20 parale.

" " " " 2 boi 2 lei 10 "

" " " " 4 " 3 " 20 "

Aceste prețuri fură întărite și de Domn³⁾.

La 1843 se înființase Departamentul trebilor bisericеști care fū însărcinat cu administrarea moșilor chiriarihiilor și a acelor a mănăstirilor neînchinată.

În iarna anului 1844—45 se alcătuiră de Departament și se întăriră de Domn condițiunile de arendare a acelor moșii. De însemnat sunt condițiunile puse de Departament în privința prisoaselor de arătură și de islaz de cari ar avea trebuință clacașii așăzați pe moșiile bisericеști⁴⁾:

„Articol 2. Unde va fi moșie cu îndestulă întindere și vor voi locuitorii mai multe locuri de arătură și de fânețe, peste pogoanele hotărite și legiuite lor, arendașul prisosindu-i pământ peste a sa trebuință, *va fi dator a le da ori cât vor voi*, pentru cari locuri nu vor puteă pune decât una dintr'aceste două condiții, *adică ori dijmă indoită dintr'aceste pogoane, sau dreaptă dijmă și o zi cu mânilor de fiecare pogon de prisos după alegerea locuitorilor*. Nu va puteă arendașul a da la

1) *Ibid., ibid.*, p. 420.

2) *Ibid., ibid.*, p. 436 sq.

3) *Ibid., Ibid.*, p. 438.

4) *Ibid., Ibid.*, p. 439 sq.

nici un om străin macar o palmă de loc din pământul ce va prisosi peste legiuitele pogoane, până mai întâiu nu va îndestulă pe locuitorii șazători pe acea moșie, după cererile ce din vreme aceștia îi vor face. Poprit este arendașul a depărtă pe locuitorii clacași din curăturile sau livezile ce le vor avea curățite din topor ei însuși, sau dela părinții lor, potrivit cu cuprinderea periodului al doilea al § 5-lea din art. 140 al Regulamentului Organic. Pentru vitele ce fiecare locuitor ar avea prisos peste numărul de cinci hotărite de Regulament, dator este arendașul a li asigură hrana prin întindere de islaz, de va avea, potrivit cu trebuința acelu prisos, pentru care vor plăti locuitorii odată pentru tot anul, însă de o vită mare lei doi, iar de vite mici câte parale zece. După coasă și aridicarea bucatelor și a fânurilor din câmpi, livezi și bălți, slobode vor fi atât vitele legiuite cât și cele de prisos a paște miriștile, livezile și bălțile fără nici o plată; ferindu-se însă a nu calcă arăturile de toamnă, iar primavara nu vor fi mai mult vitele slobode a paște aceste locuri, decât numai până la 15 Martie: boii de jug însă de pe la pluguri, pe cită vreme vor ară, vor fi slobozii a pășună prin prejurul plugurilor lor fără plată, îndatorați fiind locuitorii a-i păzi spre a nu calcă holdele și a se întinde in livezi, căci vor fi supuși la despăgubirea arendașului, încă și se vor dojeni ¹⁾“.

Aceste condiții sunt aproape aceleași ce Alexandru Ghika voise să le impue doritorilor de a luă in arendă domeniul Giurgiu și împotriva cărora se ridicase boierii Adunării. Dar Bibescu fiind un Domn energetic, Adunarea nu îndrăzni să mai cărtească ceva. De altmintrelea, precum se va vedeă într'un capitol următor, condițiunile cu cari se arendau moșiile particulare nu se deosebiau prea mult de acele de mai sus.

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, *ibid.*

CAPITOLUL VIII

MIȘCAREA DELA 1848 ȘI ȚĂRĂNIMEA

1. Proclamațiile guvernului provizor și țărănimea din Țara Românească.

Țărănimea română deprinsă cu suferința de sute de ani, zăcăa și rabdă în tăcere, oftând sub jugul greu al așezării regulamentare, făcut și mai nesuferit de mulțimea abuzurilor inculcate în moravuri prin domnia în țară, vreme de veacuri, a jafului, a silniciei, a coruperii și a lipsei de lege pentru acel slab, cărora noua legiuire, întemeiată fiind pe atât puternicia unei mâni de privilegiați, n'avea, prin însuș acest fapt, cum să li pună capăt. Energia împotrivirii fățișe îi lipsia, nădejde de vremuri mai bune nu hrănia.

În astfel de stare aflându-se, ea fû sguiduită deodată, la începutul lui Iunie 1848, prin știrea că la Islaz s'a sculat oștire și oameni iubitori de popor cari au vestit mulțimii adunate, pe lângă multe lucruri rămase neînțelese de acea mulțime și altele cari le-a înțeles prea bine, anume: că obștia destul a suferit, că robia țaranului se desființează, că el de acum înainte este pus în rând cu acei cari il asuprise de atâtea veacuri, că biciul și varga veșnic ridicate asupra lui sunt rupte, că pe viitor țaranul are și el drept să ridice glasul în Sfatul țării și să-și aleagă dirigătorii, că dreptul lor nu va mai fi calcat de nime, că claca și obăcia sunt desființate pe vecie și că fiecărui sătean țara îi dă pârțica de pământ trebuitoare pentru hrana lui și a familiei lui¹⁾.

Cine și-a dat osteneala să dobândească o cunoștință macar

¹⁾ Vezi proclamația în: *Anul 1848 în Țările Române*, I, p. 4.

sumară a stării de jale a țaranului român sub vechiul regim și a șirului nesfârșit de răle cari îl bântuise vreme de atâtea veacuri își poate închipui ce glas dumnezeesc, ce rouă cerească, ce balsam dătător de viață pe rănile lui a fost pentru el vestea celor întâmplăte la Islaz, proclamația dela 9 Iunie, mersul triumfător și intrarea revoluționarilor în București, primirea Constituției de către Domn, apoi abdicarea, plecarea lui și alcătuirea unei vremelnice ocârmuirii din căpeteniile mișcării. Dată fiind greutatea mijloacelor de comunicație pe acea vreme, veștile de mai sus au trebuit să sosească în cele mai multe sate ale Țării Românești sau deodată sau în răstimp de cel mult două sau trei zile.

Cu toată plecarea omului să creadă în adevărul știrilor cari îi vestesc lucruri bune sau folositoare pentru el, mulți din țărani, mai ales din cei bătrâni, la auzul celor dintâi vești despre mișcare vor fi scuturat capul, nu le vor fi crezut și vor fi sfătuit pe cei tineri „să nu se potrivească“. Dar confirmările sosiau răpede, foi volante răspândiau prin toate ungherile proclamația Guvernului provizor, oamenii ocârmuirii celei vechi erau înlocuiți prin alții apoi, semn neîndoielnic pentru ei, prevestitor de schimbări mari, mulți din boieri găsise cu cale să reiea încă odată calea spre Brașov sau Sibiu atât de des străbătuta de părinții lor.

În curând, la 16 Iunie, o nouă proclamație, îndreptată de astă dată deadreptul către săteni, veni să întărească și să mărească nădejdea stărnită în inimile lor. Și cum oare nu s'ar fi întărit și n'ar fi crescut acea nădejde când Ocâmuirea cea nouă li zicea într'acea proclamație: *Frați săteni*, și chiar dela cele dintâiu cuvinte juruia săteanului tot ce el putea să nădăjduiască: „Dumnezeu s'a milostivit; după atâtea certări ni alină durerile și prin schimbarea ce s'a făcut ni se dete fericirea. De acum înainte nu veți mai fi târiți de dorobanți, bătuți și căzniți și luându-vă din ograda voastră ca să vă ducă la beilicuri și la drumuri; căci cele șase zile de lucru vi s'au iertat, claca și iobăgia asemenea vi s'au iertat și peste trei luni veți fi cu toții moșneni peste un petec de pământ“. Apoi oamenii erau îndemnați să nu lase bucatelor arendașilor și ale proprietarilor nestrânse, pricinuind astfel o mare pagubă țării, ci să

mai aibă rabdare încă trei luni, să facă încă în acest răstimp înlesnirile ce le făceau prin clacă și pentru cari li se va plăti ziua cu 2 lei. Iar dacă arendașii nu vor putea să li plătească acești 2 lei îndată, să primească cărțuții cari vor fi achitate după vânzarea bucatelor și după ce arată sătenilor că vrămașii lor sunt, nu proprietarii ci legile, adăugî: „Mai dați ajutor dar până ce vor trece acele trei luni când, sfârșindu-se lucrul câmpului și stăpînirea chibzuind mijloace cum să se despăgubească stăpînii moșilor de drepturile proprietarești, să puteți rămănea stăpâni pe pămînturile voastre, ce vi se vor da fără să mai aveți a plăti nimic¹⁾“.

Tot din acea zi avem altă proclamație a Guvernului provizor, cătră toți proprietarii de moșii, menită a liniști îngrijirile deșteptate între dânșii prin teama de tîndinți comunistice imputate unora din capii mișcării. Li se asigură că „acei cari s'au sculat în numele dreptății și al frăției n'au putut avea cuget să năpăstuiască pe nici una din clasele societății“. Declarau că nime nu are de gând să li răpească moșiile. „Poporul român voiește ca saracii săteni, plugarii hrănitores ai orașelor, cari până acum au purtat toate greutățile țării prin munca lor și cari de atâtea veacuri au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit și au hrănit pe strămoșii voștri, să aibă și ei drept la o pîrticică de pămînt“. Acea pîrticică o are săteanul și astăzi, dar o plătește cu o plată împovărătoare: clacă, iobăgie (obăcie), dijmă dela Regulament incoace.

„Acum patria recunoscătoare cătră frații noștri săteni, a hotărît principiul și a confînțit prin jurămînt ca să scape pe fratele sătean de robia clăcii, a iobăgiei (obăciei) și a dijmei“ ... însă nu spre paguba proprietarilor. Despăgubirea se va hotări când se va adună Obșteasca Adunare Constituantă iar, până atunci, nu e drept nici nu este iertat ca sătenii să înceteze de a răspunde proprietarilor sau arendașilor: de moșii îndatoririle proprietarești „afară de acea infamă a iobăgiei“. Se termină făcînd apel la proprietari ca ei să dea concursul lor la adevărata eliberare a țaranului, „declarându-l proprietar pe o mică pîrticică de pămînt trebuincioasă pentru hrana lui“ și să

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 615.

aibă rabdare până ce viitoarea Adunare va chibzui și va hotări mijloacele pentru despăgubirea lor¹⁾.

Este de observat nepotrivirea dintre proclamația către săteni în care ei sunt îndemnați să strângă produsele de pe sămănăturile din anul curgător ale arendașilor și ale proprietarilor, *în schimbul unei plăți de 2 lei pe zi*, plățibili *pe șin* sau după vânzarea rocoltei și proclamația către proprietari în care li se asigură că, până la întrunirea Adunării Constituante, *sătenii nu vor înceta de a răspunde la îndatoririle proprietăricești* „fără de acea infamă a iobăgiei“, și aceasta fără de a vorbi de vre-o plată.

Mai este de observat că Guvernul provizor vorbește de improprietărirea țaranului *pe o mică părțică de pământ trebuincioasă pentru hrana lui*. Despre îndreptarea groazniciei nedreptăți ce i se făcuse cu șasesprezece ani înainte, când i se hrăpise aproape întregimea dreptului său de folosință asupra pământului, nu se zice nici un cuvânt.

Căpeteniile mișcării de desrobire sunt hotărâți să-i dea puțința să se hrănească (nu să-și sporească starea), dar această îngrijire este mărginită la generația de săteni în ființă, nu găsim nici o preocupare de soarta generațiilor viitoare cari, chiar sub regimul regulamentar, o aveau asigurată de fapt dacă nu prin textul scris al legiurii, căci însurăteii erau totdeauna siguri să dobândească pământul trebuitor pentru hrana lor.

Aceste împrejurări dacă dovedesc extrema moderațiune a acelor cari au pus la cale și au îndeplinit mișcarea dela 1848 și cari foarte pe nedrept au fost taxați de demagogi și de comuniști, ni mai arată cât de puțin în curent erau cu izvorul rălelor de cari suferia țaranul și, cu toată buna credință, cu tot dorul de bine de cari erau însuflețiți, cât de nepregătiți erau pentru greaua sarcină ce o luau asupra-li.

Față cu această moderațiune, cu blândeța și dorul de a împacă, nu de a mai învrăjbi raporturile dintre deosebitele clase ale poporului, suntem cuprinși de o neplăcută mirare când dăm de proclamația către moșneni²⁾. Se vede că elementele opuse

1) *Ibid.*, *ibid.*, p. 619.

2) *Ibid.*, *ibid.*, p. 627.

mişcării de deşteptare începuse să lătească între moşneni vestea mincinoasă că noua ocârmuire vroeşte să le ieă moşile şi că această manoperă tendenţioasă prinsese printre moşnenii bănuitori. Dar ticluirea s'ar fi putut dejuca în chip mai demn şi mai liniştit, fără a reaminti moşnenilor, în cuvinte pătimeşe, nedreptăţile de cari avusese parte sau de cari fusese ameninţaţi. Nu câştigă mişcarea absolut nimic prin stârnirea într'inşii a unor simţiri de ură. Apoi proclamaţia începe prin o erezie istorică: „Moşile, pământul Ţării Româneşti, odată a fost al locuitorilor. *Toţi sătenii altădată, în vechime, erau moşneni ca şi voi*, şi nişte venetici, încuibându-se printre dânşii, cu binele, cu răul, spăriind, amăgind, începură a luă, a cumpără pe nimic, azi petecul de pământ al unuia, mâne al altuia, până când ei se făcură cu moşii mari, şi moşnenii ajunseră robi, şi apoi, cu Regulamentul, clăcaşi, ce eră mai rău decât robii din alte părţi. Aşa eră să ajungeţi şi voi ce mai rămaserăţi cu câte un petec de loc; pildă aveţi pe mulţi din zilele voastre ce, cu câţiva ani înainte, aveau pământ şi astăzi sunt clăcaşii veneticilor şi împilătorilor de creştini“. Toată proclamaţia este pe acelaş ton.

Ţărănimea băuse cu lăcomie cuvintele pline de făgăduinţi ale proclamaţiilor Guvernului vremelnice şi începuse să se mişte în toate părţile, refuzând să îndeplinească îndatoririle ei proprietariceşti, lăsând munca câmpului şi trepădând pe la oraşe pentru a căpăta cât mai grabnică ştiinţă despre îndreptările şi bunurile făgăduite. De oarece sosise vremea secerii, proprietarii şi arendaşii deoparte, ocârmuitorii judeţelor de alta, se spăriesc că pâinea se va pierde pe câmp nesăcerată. Guvernul Provizor dădù, la 21 Iunie, o nouă proclamaţie în care îndemnă pe ţarani la linişte şi la muncă, sfătuindu-i a nu-şi mai pierde vremea pe drumuri. Tot odată li se repetau făgăduielile făcute prin proclamaţiile anterioare, adaogându-se: „Vi s'a făcut cunoscut că mântuirea ce vi s'a vestit nu poate fi în paguba nimănu, fie oricine va fi, prin urmare, spre a nu aduce învâluială şi încurcătură în interesele oamenilor, *vi s'a poruncit ca, pentru munca câmpului din anul acesta, să vă împliniţi toate datoriile voastre către proprietari şi arendaşii lor, tot aşa după cum le-aţi împlinit şi până acum.*

Vă ajunge vouă fraților, ca de aici înainte să fiți aparaji de toate dările către proprietar¹⁾.

Această proclamație diferă de cea dată cu 5 zile înainte, în care se declară claca desființată chiar din acel moment și care indemnă pe săteni la strângerea pâinii arendașilor aflată pe câmp, în schimbul unei plăți de 2 lei pe zi. Sistemul nenorocit al făgăduințelor făcute poporului și neținute în urmă începuse.

2. Iniințarea comisiei însărcinate să pregătească proiectul proprietății.

La 9 Iulie, prin decretul No. 215, Guvernul provizor printr'un decret-proclamație, în care se îndreptă mai cu samă către proprietari, hotără alcătuirea unei Comisii care să fie însărcinată cu pregătirea proiectului împroprietărind pe săteni și desdăpăgubind pe proprietari ce aveă să fie înfătoșat Adunării Constituante.

Comisia aveă să cuprindă un număr de o potrivă de săteni clacași și de proprietari, trimițând fiecare județ câte un deputat ales din partea clacașilor și altul din partea proprietarilor, în urma alegerilor ce aveau a se îndeplini în capitala fiecărui județ la 25 Iulie. Pentru aceste alegeri urmă ca fiecare sat din județ să trimită câte un alegător pentru alegerea deputatului lor, asemenea toți proprietarii adunându-se aveau să aleagă și pe al lor.

Toți acești deputați aveau să se afle în București până la 1 August. Spre a întâmpina cheltuelile ce aleșii săteni vor aveă în București, aveă să li se deă de Stat câte trei sfanți pe zi. Președintele Comisiei aveă să fie numit de Guvern, dar fără ca să poată aveă vot în discuție.

Deputații aleși negrăbindu-se să vie în București, Comisia se întruni pentru întâia oară de abie la 10 August, sub președinția lui Alexandru Racoviță și vice-președinția lui Ion Ionescu.

Întâia chestiune care veni în desbatere fū acea a mijloacelor de întrebuintat pentru asigurarea facerii sămănăturilor de

¹⁾ *Ibid.*, p. 617.

mişcării de deşteptare începuse să lătească între moşneni vestea mincinoasă că noua ocârmuire vroeste să le ieă moşiile şi că această manoperă tendenţioasă prinsese printre moşnenii bănuitori. Dar ticluirea s'ar fi putut dejucă în chip mai demn şi mai liniştit, fără a reaminti moşnenilor, în cuvinte pătimăşe, nedreptăţile de cari avusese parte sau de cari fusese ameninţaţi. Nu câştigă mişcarea absolut nimic prin stârnirea într'inşii a unor simţiri de ură. Apoi proclamaţia începe prin o erezie istorică: „Moşiile, pământul Ţării Româneşti, odată a fost al locuitorilor. *Toţi sătenii altădată, în vechime, erau moşneni ca şi voi*, şi nişte venetici, încuibându-se printre dânşii, cu binele, cu răul, spăriind, amăgind, începură a lua, a cumpără pe nimic, azi petecul de pământ al unuia, mâne al altuia, până când ei se făcură cu moşii mari, şi moşnenii ajunseră robi, şi apoi, cu Regulamentul, clăcaşi, ce eră mai rău decât robii din alte părţi. Aşa eră să ajungeţi şi voi ce mai rămaserăţi cu câte un petec de loc; pildă aveţi pe mulţi din zilele voastre ce, cu câţiva ani înainte, aveau pământ şi astăzi sunt clăcaşii veneticilor şi împilătorilor de creştini“. Toată proclamaţia este pe acelaş ton.

Ţărănimea băuse cu lăcomie cuvintele pline de făgăduinţi ale proclamaţiilor Guvernului vremelnic şi începuse să se mişte în toate părţile, refuzând să îndeplinească îndatoririle ei proprietariceşti, lăsând munca câmpului şi trepădând pe la oraşe pentru a căpăta cât mai grabnică ştiinţă despre îndreptările şi bunurile făgăduite. De oarece sosise vremea secerii, proprietarii şi arendaşii deoparte, ocârmuitorii judeţelor de alta, se spăriese că pânea se va pierde pe câmp nesecerată. Guvernul Provizor dădù, la 21 Iunie, o nouă proclamaţie în care indemnă pe ţarani la linişte şi la muncă, sfātuindu-i a nu-şi mai pierde vremea pe drumuri. Tot odată li se repetau făgăduielile făcute prin proclamaţiile anterioare, adaogându-se: „Vi s'a făcut cunoscut că mântuirea ce vi s'a vestit nu poate fi în paguba nimănu, fie oricine va fi, prin urmare, spre a nu aduce învăluială şi incurcătură în interesele oamenilor, *vi s'a poruncit ca, pentru munca câmpului din anul acesta, să vă impliniţi toate datoriile voastre cătră proprietari şi arendaşii lor, tot aşa după cum le-aţi implinit şi până acum.*

Vă ajunge vouă fraților, ca de aici înainte să fiți aparaji de toate dările către proprietar¹⁾.

Această proclamație diferă de cea dată cu 5 zile înainte, în care se declară claca desființată chiar din acel moment și care îndemnă pe săteni la strângerea pânii arendașilor aflată pe câmp, în schimbul unei plăți de 2 lei pe zi. Sistemul nenorocit al făgăduințelor făcute poporului și neținute în urmă începuse.

2. Inițierea comisiei însărcinate să pregătească proiectul proprietății.

La 9 Iulie, prin decretul No. 215, Guvernul provizor printr'un decret-proclamație, în care se îndreptă mai cu samă către proprietari, hotărâ alcătuirea unei Comisii care să fie însărcinată cu pregătirea proiectului împroprietărind pe săteni și desdispăgubind pe proprietari ce avea să fie înfățișat Adunării Constituante.

Comisia avea să cuprindă un număr de o potrivă de săteni clacași și de proprietari, trimițând fiecare județ câte un deputat ales din partea clacașilor și altul din partea proprietarilor, în urma alegerilor ce aveau a se îndeplini în capitala fiecărui județ la 25 Iulie. Pentru aceste alegeri urmă ca fiecare sat din județ să trimită câte un alegător pentru alegerea deputatului lor, asemenea toți proprietarii adunându-se avea să aleagă și pe al lor.

Toți acești deputați avea să se afle în București până la 1 August. Spre a întâmpina cheltuelile ce aleșii săteni vor avea în București, avea să li se dea de Stat câte trei sfaști pe zi. Președintele Comisiei avea să fie numit de Guvern, dar fără ca să poată avea vot în discuție.

Deputații aleși negrăbindu-se să vie în București, Comisia se întruni pentru întâia oară de abie la 10 August, sub președinția lui Alexandru Racoviță și vice-președinția lui Ion Ionescu.

Întâia chestiune care veni în desbatere fù cea a mijloacelor de întrebuițat pentru asigurarea facerii sămănăturilor de

¹⁾ *Ibid.*, p. 617.

toamnă. Ea dădù prilej unuia din deputații săteni, preotului Neagu ¹⁾, să rostească un foarte frumos, deși cam pătimaș, cuvânt.

Clacașii, zise el, au arat sămănăturile, au strâns roada lor și au bagat-o în magazii. Iar proprietarii au ținut produsele adunate prin sudoarea țaranilor până ce s'au urcat bine prețurile și le-au vândut umplându-și lăzile de bani. Și acum „aleargă ziua și noaptea a mai găsi un petec de pământ să-l răscumpere, dar însă să aibă și câți-va clacași ca în curândă vreme să mai facă vre-o două rânduri de case, căci în acele în ființă n'o să încapă aurul și argintul adunat, *nu prin urmele, nici prin brațele sale, ci cu biciul său unit cu al dorobanțului* isvorit din Regulament. Aceasta a scăpat țara de foamete? Fraților eu cred că nu“.

Să se facă cunoscut tuturor, proprietari și clacași, să are fiecare cât va putea și clacașii să știe că vor avea să dea a zecea din roada ce vor face, cărând-o la aria proprietarului. Și dacă proprietarii nu se vor mulțami și vor anunța că s'a făgăduit respect cătră proprietate: *„iată eu zic că e destul respect cătră proprietate, când îi dăm obișnuita zeciuală, fiindcă aceasta s'a urmat și în vechime*, de care voi da dovadă că n'a putut strica Regulamentul...”, căci pământul dumitale ar putea mult să stea și bani nu ți-ar mai da, dacă noi n'am fi umplut magazinele dumitale de produse și casele dumitale de aur și de argint.

„Sau vrei să zici că l'ai luat cu sabia din veacuri uitate, dar noi oare unde vom fi fost? nu vom fi fost cu dumneata? ba încă mi se pare și alta, oare de când l'ai luat cu sabia, păzitu-l-ai cu sabia ca să nu calce picior străin pe dânsul? mie mi se pare că mai mult ai vrut să-ți păzești proprietatea vieții, și îndată cei a văzut ca vine vrăjmașul asupra-ți sau o putere asupra alteia, dumneata ai socotit că venirea acestora oare nu va da sfârșit proprietății vieții dumitale?”

„Ai lasat pământul cel luat cu sabia să se calce de sabie, și ai ieșit dintr'însul spre scaparea proprietății vieții, pe care o avem toți de sfântă.

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 321.

„Iar proprietatea dumitale, pământul, cine ți l'a păzit de nu s'a pus altul în locul dumitale stăpânitor pe el?

„L'a păzit plugarul, vierul și toți locuitorii de pământ cu sabia smereniei sale și cu sudoarea feții sale; cu smerenia au îmblânzit sabia vrăjmașului, cu sudoarea au hrănit atât pe vrăjmași, la cari mulți s'au și jertfit, cât și trecerea unei puteri asupra alteia. Iar dumneata, domnule proprietar de pământ, nimic nu-ți păsă de cele descrise, ci-ți păziai viața, și-ai scăpat-o, o ai, fii cu ea; de ce dar acum nu te mulțamești cu zeciuiala ce va ieși din rodul proprietății dumitale ce ai lasat în pierzare?

„Frate, mulțamește-te cu zeciuiala până se va hotări mai bine de Obșteasca Adunare; iar de nu vreți dumneavoastră, fraților proprietari mari, să vă mulțamiți cu rodul ce va ieși din pământ, apoi se cunoaște că dumneavoastră veți fi pricinitorii prin cari ar putea veni foametea în țară; iar dacă cu mulțamire va fi, apoi noi cunoaștem în duhul Dumneavoastră un duh de înfrățire unit cu al nostru, și așa fiind, *lucrători de pământ slobozi vor aduce mai mult rod decât în trecuții ani și va izvorî bielșugul, fiind că fiecare lucrător de pământ se va silî a munci mai mult, știind că lucrează fiecare pentru interesul său, iar nu pentru al altuia, decât va da numai zeciuiala pământului, care n'are atâta a-propriere de robie, fiindcă când e cineva rob nu mai lucrează pentru sine ci pentru stăpânul său, ca acum.* Și știți dumneavoastră că un feliu de bucurie și pasuri au boii când îi duce cineva la jug, și alt feliu de bucurie și pasuri când îi dejugă cineva și li dă drumul la pășune, mi se pare că are alte silinți.

„Așa va fi când vor fi locuitorii slobozi a munci cât li va stă prin putință, vor scoate roade îndoite din pământul Țării Românești după cum ieșă în anii trecuți, și dumneavoastră luând zeciuiala din acel rod, veți avea mare folos și prin urmare nu pierdeți nimic“.

Apoi, spre a arată că sătenii nu au nici un duh de siluire propune ca locuitorii să fie îndatorați a ară proprietarilor tot locul ce l'au avut arat în anul trecut, plătindu-li-se câte 10 lei pe zi în loc spart și 15 lei pe zi în țalină, având proprietarul a strânge roada cum va ști prin oameni plătiți, iar locuitorii

să fie de acum înainte volnici să are și să samene nu numai câte locuri au avut în anul trecut dar cât li va trebui, ori în ce moșie va fi.

După un discurs al lui Filip Lenș, care zise că a fost trimis de alegătorii săi pentru a apăra proprietatea și că, până ce Constituanta nu va fi votat noua pravilă, trebuie să rămână în picioare cea veche, s'au făcut mai multe propuneri în privința sămănăturilor de toamnă însă nu s'a adoptat nici una.

În a doua ședință, la 11 August¹⁾, urmă să se discute chestiunile: Este proprietarul liber pe moșia sa? Este săteanul liber pe munca sa?

Vice-președintele, Ion Ionescu, făcù un scurt istoric al proprietății în deobște și conchizând că proprietatea este sfântă; munca săteanului care a fost robită trebuie emancipată, iar peste trecut trebuie aruncat un vâl.

Lenș apăra Regulamentul susținând că numai abuzurile au fost răle, nu legiuirea și susținù dreptul de proprietate și că pământul acesta are de bază cumpărătoarea și răsplătirea. El mai susținù că claca nu fusese o robie ci o chirie.

Lui Lenș îi răspunse preotul Neagu, ș'apoi luă cuvântul săteanul Lipan.

„Mai robie decât asta, Domnule, cum poate fi. Nevasta mea făcută de trei zile, fără nimeni lângă dânsa, decât eu, care îi țineam copilașul. Vine dorobanțul, mă ieă și mă duce, bătându-mă, în câmp. *De zece ani de atunci și încă vânățiile biciului nu s'au șters de pe spinarea mea.* Mă pune să muncesc fără să-mi deă cineva nici de mâncare, nici de băutură; nu mă sloboade să-mi văd nevasta și copilul, nu mă lăsa să caut mâncare pentru dânșii și pentru mine; mă vaiet și ei mă bat. În vremea Turcilor sabia deși omorâ dar nu ustură ca biciul. *Noi n'am știut nimic de Regulamentul făcut de dumneavoastră; ne-am pomenit cu el în spinare.*”

„Altă dată nevasta mea luată la secere și eu la coasă, cu dorobanțul după mine, lăsasem copilul numai de trei luni, copil care nu știe să zică nici papă nici cacă (cu iertăciune), cu și-roaiele de muște la gură, înțepat de vespi și de țânțari la

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 343.

arșița soarelui, oare nu e robie astă? robie curată frațior! Nevasta, de dimineață secerând și până la prânzul cel mare, nu eră slobodă să se ducă să dea țăță copilului“.

Această discuție urmă și în a treia ședință ¹⁾. Neculai Lahovari, deputatul proprietarilor din Argeș, rosti un lung discurs apărând inviolabilitatea proprietății. Badea, deputat sătean răspunse, găsind de cuviință zisele lui Lahovari.

„Dar, zise el, când mă ieă, domnule, cu dorobanțul de dimineață și mă duc cu oamenii dumnealui ca să-i duc la pătul bucatele strânse, am lucrat toată săptămâna cu carul cu boi, cărând porumb la pătul și dumnealui nu mi-a ținut în samă decât o zi de clacă. Nu e această robie? Tatăl meu mergând la moșie ca să-și încarce vinul, a sărit proprietarul cu țigani și i-a luat boii și vinul și l'a bătut de moarte, rămâind eu mic; nu m'am putut duce de atunci și până acuma, iar proprietarul acela a făcut case mari pe moșia tătâne-meu. Eu șad cu hrisovul moșiei în casă și el stăpânește moșia mea. Aceasta mi s'a întâmplat mie cu un proprietar“.

Robescu, deputat proprietar, protestând că claca nu este o robie, îi răspunde alt deputat sătean, Ene Cojocaru:

„ . . . până la Regulament n'a fost robie așa de aspră ca de atunci încoace. Nu este omul rob, lipit de moșie când n'are voie să se ducă de pe o moșie pe alta? Noi n'avem voie să fugim macar, de vreme ce ne aduce înapoi dorobanțul cu bataia. Ce însemnează în Regulament pedepsele acelea ca să plătesc toată claca pe un an înainte și toate sădirile și alte muncite de mine să rămâe de geaba proprietarului? De acolo apoi o mulțime de cheltueli pentru strămutare și o mulțime de vreme pierdută. Acestea nu mă țineau legat de moșie? Nu mă robiră? ”

Lahovari, deputat proprietar răspunse: „Să se inchiză discuția și să se uite cele trecute“.

Desbaterile urmară pe acelaș ton, Vice-președintele Ion Ionescu luând fățiș parte pentru săteni; se proclamă în sfârșit că: „omul este liber și munca lui este sfântă“.

Scurtulescu, deputat sătean zise: „Dumnezeu a făcut cerul și

¹⁾ Ibid., *ibid.*, p. 361.

pământul și a insuflat pe Adam și pe Eva și ni-a zis: creșteți și vă înmulțiți să umpleți pământul și să-l stăpâniți pe dânsul. Dela moș Adam încoace se va dovedi prin tractaturi vechi cum s'a urmat din vreme în vreme, care ne-am pomenit noi dela moși, zicând că am trăit destul de bine până într'o vreme; iar *dela anul 1831 ne-am pomenit prin silnicie cu un jug de fier pus pe capul nostru*, ce-l numesc boierii proprietari și *sfânt Regulament*, precum și ieri în adunare a pomenit d. Lenș din partea domnilor proprietari că este sfântă proprietatea și Regulamentul, zicând tot dumnealui ca să-l sfințim și pe viitor. Noi această proprietate și Regulamentul ce ne-a împilat de ani șaptesprezece și până acum, nu le cunoaștem de sfiinte, *ci le cunoaștem jug de hier și robire, puse pe capul nostru cu silnicie și fără de știrea obșteștei țări a Românului*. Să urmăăm sfânta Constituție, că sfânta Constituție ni zice ca să ni dați o părticică de pământ în care să ni fie de ajuns pentru hrana noastră; și a vitelor noastre; și după acea părticică de pământ ce ni se dă stăpânire din sfânta constituție, *cine îi va trebui mai mult pământ să muncească afară din acel dat din sfânta Constituție, va cere dela stăpânul pământului numai cu o dare din zece una, fără să se mai pomenească de clacă, de obăcie, de prisoase și ierbărit, numai din zece una din rodul pământului, precum mai sus s'a zis*."

În acelaș sens vorbi deputatul sâtean Buga: improprietărea sâteanului pe o părticică de pământ și dreptul lui de a ară cât îi va mai trebui în schimbul dării de a zecea din roadă la stăpânul pământului. „Va fi sfântă proprietatea“ adaoșe el, „însă după ce se va boteză; să o botezăm, să o sfințim, că pentru aceasta ne-am adunat aici“.

Vice-președintele și deputații proprietari stăruiau pentru ca *proprietatea să se declare sfântă*, iar deputații săteni cereau ca înainte de a se declara proprietatea sfântă să li se dea și lor o părticică. Făgăduindu-li-se că li se va da „părticica lor“, proprietatea fu declarată sfântă în unanimitate.

Am reprodus mai prelung cuvintele deputaților săteni pentru a arată mentalitatea lor, păsurile de cari se resimțiau mai tare, aspirațiunile lor și mai ales blândeța lor. Din aceste cuvinte reiesă că, în mintea poporului de atunci, se pastră încă

de tot vie amintirea obiceiului strămoşesc după care „omul“ avea drept să se folosească de tot pământul ce doreşte să-l are în schimbul dării către stăpânul pământului de a zecea parte din roadă. *Ideea nouă de împroprietărire pe o părțică de pământ în schimbul unei despăgubiri emisă de căpeteniile mișcării, poporul nu putea decât s'o primească voios, dar el nu înțelegea ca printr'această împroprietărire să renunțe la dreptul strămoşesc de a lucra cât pământ voiește în schimbul dării de a zecea din roadă.*

În ședința a IV-a, din 13 August¹⁾ debaterile urmară fără ordine de zi propriu zisă.

Deputatul proprietarilor din județul Brăi^l, Ceaușescu, începî să facă o spovedanie atât a pacatelor boierimii întregi către săteni cât și a pacatelor sale proprii către clacașii și țigani săi:

„ . . . părțica voastră de pământ o cunoașteți, o aveți tocmai dela Radu Vodă și o ați stăpânit-o până la 1812. Atunci noi, boierii cei mari și mici, împreună cu Caragea Vodă ne-am unit, v'am luat-o, v'am dat-o iar, v'am luat-o apoi până la 1831; când iarăș ne-am sfătuit, v'am pus o sarcină asupra voastră; voi erați robi și mai robi încă decât țigani. Și eu v'am robit fraților, v'am bătut, v'am desbrăcat; de 36 de ani de când mă blăstămați! Iertați-mă! mă rog, fraților săteni! Luați-vă înapoi ceea ce v'am răpit. Iată-mă vă dau părțica de pământ“.

După dânsul vorbi Ene Cojocarul din nou asupra Regulamentului, în urma unor cuvinte scăpate lui Lenș, afară din ședință, în apărarea Regulamentului: „Așa și dar de isnoavă îmi dau părerea printr'această hârtie; patima locuitorilor ce-i înjugase la un jug greu de fier, cu care ne înjugase robia Regulamentului, *răspuns dau înaintea președinței voastre, patima robirii Regulamentului, că ne îngrădise pe fiecare locuitor în proprietatea fiește căruia proprietar ca într'o cetate de zid cu porțile de fer, de nu mai aveam noi pe unde să mai ieșim; că deși fugiam în altă parte, nu aveam loc de a fi scapați pe acolo, macar că ne lasam munca, ca-*

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 390.

sele, pometurile și viile, munca părinților noștri și a noastră, ca să fim scăpați cu acelea și să ne lase să ne hrănim unde eram fugiți; și în ceasul ce ne află, trimitea isprăvnicia și veniau și arendașii cu gonaci și ne luă legați și ne aduceau iarăși la urmă, întocmai ca pe niște robi, închizându-ne prin beciurile și prin coșarele dumnealor, pe vreme de iarnă, fără nici un foc acolo, aruncând și apă pe noi ca să degerăm, ca cu patima acelora să sparie și pe ceilalți; că mulți dintr'înșii au ramas și betegi, de nu se pot hrăni nici astăzi, iar pre alții îi bagau prin cotețe și se pișau pe dânșii, întocmai ca pe niște rămători, nesocotindu-i că sunt și aceia omenire și zidirea lui Dumnezeu. De ce zic dumnealor că n'a fost robire; că noi robire o cunoaștem această patimă ce am pătimit-o". Termină cerând ca proprietarii să li dea un petec de pământ, statornicind singuri întinderea și prețul lui.

Apoi vorbi Lenș, care recunoscă abuzul făcut cu *principiul pravilei* dar apăra *principiul însuș*, declarând că chiria (claca) ce o primiă proprietarul pentru pământul dat locuitorului corespondeă întinderii și valorii acelu pământ, făcând o socoteală în care prețuește claca frunțașului cu 63 lei, iar dijma de pe arătura și fânașul lui cu 44 lei 10 parale, scoțând astfel pentru pământ o chirie de 12 lei 6 parale pogonul ce o găsește păgubitoare pentru proprietar.

Restul ședinței, ocupat mai cu samă de cuvântările Vicepreședintelui, este lipsit de ori ce interes.

În ședința a V-a, din 14 August¹⁾; se începă desbaterea chestiunii despre întinderea de pământ pe care urmau a se înproprietări sătenii, ea fû cu totul lipsită de interes. Interesantă însă a fost declarația lui Ceaușescu în privința întinderii de islaz și vatră de sat de care se bucurau sătenii în vremurile de mai nainte.

„... Eu vă dau petecul de loc pentru casă și namestii și hrana vitelor voastre. ... Eu vă dau aceea ce ați avut până la 1812, *semnele islazului ce l'ați avut până la Regulament se cunosc încă; urmele vitelor ce au calcat acel pă-*

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 437.

mânt nu s'au șters încă; mergea moșia 4 ceasuri de lung și cât mergea un ceas eră pământul vostru, satul eră 100 sau 300 case, în care unii din voi au avut un pogon de loc, alții mai mult, alții mai puțin“.

Tot atât de puțin interesantă este ședința, a VI-a, din 16 August, la începutul căreia unii din deputații proprietari înfașoșară o cerere de amânare a ședințelor comisiei, de oare ce nu erau prezenți toți deputații. Lipsiau 6 deputați proprietari (din 17) și 1 deputat sătean (tot din 17).

Mult mai interesantă a fost ședința următoare, a VII-a, din 17 August¹⁾. Preotul Neagu, în numele deputaților săteni propuse să se împroprietărească sătenii pe următoarele întinderi de loc:

pogoane	1 1/2	loc de casă și grădină
„	3 1/2	islaz
„	3	arătură de toamnă
„	3	arătură de primavară
„	3	fânețe
„	14	la câmp peste tot, la pământ bun și roditor
pogoane	1 1/2	loc de casă și grădină
„	3 1/2	islaz
„	4	arătură de toamnă
„	4	arătura de primavară
„	3	fânețe
„	16	la baltă, unde este locul cleios.
pogoane	1 1/2	loc de casă și grădină
„	3 1/2	islaz
„	3	arătură
„	3	fânețe
„	11	la podgorie
pogoane	1/2	loc de casă și grădină
„	2 1/2	islaz
„	1 1/2	arătură
„	2	lemn de pădure
„	1 1/2	fânețe
„	8	la munte și pentru cei cu meșesug.

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 491.

Vice-președintele, socotind o mijlocie de 12 pogoane pentru fiecare familie, constată că ar trebui pentru 300.000 familii 3.600.000 pogoane, cari plătite cu prețul foarte ieftin de 2 galbeni pogonul, ar ridica valoarea acestei întinderi de pământ la 7.200.000 galbeni, (86.950.000 franci). Întrebând pe deputații săteni dacă sunt în stare să plătească o asemenea sumă de bani, cu toții într'un glas răspunseră ca o răspund și chiar răspund mai mult. Mirându-se Lahovari ca să iasă atâția bani din Țara Românească, sătenii strigară cu toții că răspund întreaga sumă de odată, iar preotul Neagu adaose:

„Domnilor proprietari, ce vă e frică așa de tare că nu vom avea bani să plătim aceste pogoane? Duhovnicește vă întreb: adus-ați bani cu corăbiile, cu trăsurile sau cu orice alt mijloc de peste graniță? Au nu prin brațele noastre, lucrând pământul și prin rodul ieșit dintr'insul au venit bani în țară? Așa, din brațele noastre iesă un izvor de aur și de argint. Cum îndrăzniți să ziceți că Statul n'are bani la Visterie ca să plătească acel pământ? *De ce nu gândiți că noi suntem Statul și noi suntem și Visteria?* Domnilor, noi ne putem asemăna cu Statul ca cum ar fi un căpitan ce-și ieă steagul său spre a merge la războiu: și când va veni vremea de a se lovi, toți soldații să facă înapoi, și vrăjmașii să vie și să ieă steagul, după cum vă inchipuiți dumneavoastră. Domnilor, pe noi să ne ferească Dumnezeu de a face așa. Noi, dacă Statul nostru e sarac, noi vom face un pas mai înainte; vom adăoga sudorile noastre pe cele trecute în zadar, vom inoi puterile noastre și vom face să izvorască aur și argint din brațele noastre. Să nu socotiți dumneavoastră că 300.000 de locuitori nu vor fi în stare a vă plăti acel pământ.

Dacă Statul nu va avea putere, iată noi îi dăm putere; și nu vom lasa a se rușina Statul nostru de națiile vecine“.

Vice-președintele dădu atunci cetire următoarei propuneri, făcută din partea proprietarilor:

I. Să se dea gratis fiecăruia locuitor câte un pogon de loc în vatra satului.

II. Locuitorul este slobod să locuiască sau nu în sat și, de va voi să se ducă, este slobod să-și vândă casa și toate ale sale.

III. Să se dea locuitorului 10 pogoane de arătură pe cari

să fie silit a le ară, a le sămăna cu bucate și a le strânge cu toată cheltuiala lui.

IV. Din tot rodul ce va dobândi să dea proprietarului în natură din cinci una.

V. Dacă săteanul va voi să lucreze mai mult pământ, este slobod să lucreze cât va voi, numai din cinci să dea una.

VI. Din fânețe trebuie să dea iarăș din cinci una.

VII. Vitele să pască pe moșie; însă de toată vita mare să plătească pe an $\frac{1}{2}$ sfanț și de oae un firfiric.

La cetirea articolului VII al acestui proiect, deputatul Lahovari întrerupsese pentru a zice că sătenii nelucrând la fânețe, trebuie să dea din trei una.

Sătenii într'un glas se rostiră asupra acestei propuneri, pe care o numiră: „iar robie! iar Regulament“. Deputatul sătean Badea Albulescu zise: „Noi de a munci siliți, de a da ierbărit și dijmă îndoită, de acestea suntem spărieți noi; iar de a cumpără pogoanele de pământ cerute de noi nu ne spăriem. *Dumneavoastră cu această părere vreți să ni luați traista din spinare și ni puneți desagii*“.

Apoi Pleșoianu, deputat al proprietarilor, luând cuvântul, infătoșă o nouă propunere prin care se dădea fiecărui sătean „câte 2 pogoane pe cari să-și aibă casa, siliștea și islazul vitelor, care va fi pentru totdeauna proprietatea sa“, se va însermna de o parte și pentru cari proprietarul va fi despăgubit după localitate. Iar pământul sau lemnele ce i-ar mai trebui săteanului, să și le procure prin bună învoială cu proprietarul, căci clacașul „făcându-se proprietar, cad toate raporturile ce se trată între dânsul și proprietar și prin urmare, pe viitor, nu se poate cunoaște săteanul în drept decât pe acea parte ce i se dă acum...“ Pleșoianu recunoaște deci că clacașul avea drepturi, dar avea de gând să le răscumpere ieften de tot!

El își atrase un răspuns verde din partea preotului Neagu.

În a VIII ședință, din 18 August¹⁾, Robescu, deputat proprietar, se ridică împotriva învinovățirilor nedrepte ce se aduceau proprietarilor, denunțând pe acei „ce pun piedeci meșteșugite binelui public... numai ca să ne desbina și ca să nu

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 551.

putem veni la rezultatul dorit, și cari vorbesc cu atâta infocare de libertate, încât vor să o sugrume“ . . .

„Deși poate noi n'avem pământ de vânzare, deși mulți dintre noi au poate abia pentru neaparatele lor trebuinți; căci trebuințele noastre știți că sunt mai întinse decât ale dumneavoastră; cu toate aceste, ca să vă dăm dovadă de frățestile noastre sentimente, suntem porniți din buna noastră voință a vă împlini această dorință: însă și dumneavoastră să vă mulțumiți pe aceea ce putem face spre binele dumneavoastră. *Deci după ce mai întâiu se vor restrânge satele la un loc, unde figura moșilor noastre și interesul nostru ar cere, vă vindem vetrele satelor cu un raion împrejur de 20 stânjani, care întindere de loc, măsurându-se în stânjani patrați, să ni se plătească câte un leu stânjânul, în bani pe șin, însă nu în făgădueli și închipuite nădejdi pe cari nu putem avea nici o soliditate, rămânându-ni tot într'o vreme dreptul cârciumii și altor venituri cari le-am avut totdeauna.*

„Aceasta este fraților puțința noastră; atât numai putem vinde“.

La această propunere ce nu se poate califica (pogonul se ridică, a câte un leu stânjânul, la peste 40 galbeni, valoare ce este departe de a fi atins-o chiar astăzi, în cele mai rodnice locuri) deputații săteni răspuseră în chip liniștit cu cuvinte măsurate, arătând inadmisibilitatea ei și menținându-și cererea de a li se da, conform făgăduințelor din proclamațiile Guvernului provizor și împotriva unei drepte despăgubiri, câtimea de pământ trebuitoare pentru hrana lor și a vitelor lor. Din desbateri rezultă că, încât privia persoanele de cari puteau să mai aibă nevoie, primiau să se învoească cu proprietarii prin bună tocmeală.

A doua zi, 19 August, un decret al Locotenenții Domnești¹⁾ suspendă ședințele comisiei până la al doilea decret, pe motiv că „seanțele-i din zi în zi devin mai tempestuoase“, că fiecare propune imposibilul spre a se departă și mai mult, iar cei numiți din partea Guvernului nu-și îndeplineau misiunea cu „nepărtinire întreagă și spiritul păcii“.

¹⁾ *Ibid., ibid., p. 541.*

Fiecare deputat eră invitat a-și da cererile în scris către Guvern, iar acesta să alcătuiască un proiect de lege întemeiet pe părerile tuturor, pe procesul verbal al Comisiei și pe principiile următoare: respect cătră proprietata, respect cătră persoane, dreptate, frăție, foloase generale în paguba nimănu, a sacrifica cei mulți pentru cei puțini este nedrept, a sacrifica cei puțini pentru cei mulți este silnic, săteanul va fi proprietar ca să fie cetățean, ca să fie apărător patriei.

Proiectul Guvernului eră să fie de natură a împacă interesele, a reasigura mințile și a duce invoirea și paceă între fii aceleai patrii, între niște frați atât de lesne de a se împacă, într'o nație atât de mlădioasă și de blănda.

Ședințele comisiei proprietății nu dădură nici un rezultat practic. Ele dădură la iveală deșteptăciunea, moderațiunea și blăndeța țărănului romăn pe de o parte, egoismul îngust și setea de foloase a clasei stăpănitoare pe de alta. Ele ni vădesc lipsa de săvârșita de pregătire pentru rezolvarea acestei mari chestiuni și necunoștința ei chiar de acei cari aveau pretenția să fie stăpăni pe dănsa.

Țărării orbiți prin perspectiva cuceririi slobozeniei lor, prin acea a oboririi elăcii și a nesuferitei iobăgii (obăcii) și mai ales prin acea a stăpănirii desăvârșite, slobodă de sarcini după achitarea despăgubirii cuvenită proprietarilor, a unei porțiuni de pământ, erau gata să renunțe în schimbul acestui adevărat blid de linte, la partea cea mai de preț a vechiului lor drept, tăcută de Regulament, dar recunoscută de fapt de stăpăni, dreptul pentru copiii lor de a se folosi și ei la însurătoare de hotarul așăzării.

Dar acei cărora li se poate mai cu drept cuvânt face o vină din lipsa lor de pregătire și de cunoștință a chestiei de căpetenie pentru obștia poporului romăn, sunt cu bună samă capii mișcării. Ușurința cu care au făgăduit fiecărui țărăn că vor face stăpăn desăvârșit pe părțicica lui de pământ, fără ca să-și fi dat mai întâiu samă cari erau drepturile săteanului asupra pământului și cât și cum trebuia să i-se deă, a fost neșpus de mare. A trebuit toată blăndeța Romănului, toată neplecarea lui la fapte silnice pentru ca o astfel de procedare să nu deă dela început loc la fapte săngeroase și la rășbunări

crude. Chestiunea țărănească, adică desfacerea legăturilor dintre satean și stăpân falsificate și degenerare prin acțiunea unor împrejurări externe nenorocite, n'a fost bine pusă de căpeteniile mișcării dela 1848. Voind să îndrepte starea generațiunii prezente, nime nu se gândi la generațiile viitoare. Istoria legăturilor a căror desfacere se urmăria eră cu totul necunoscută: la 1848 unii uitase, iar ceilalți nici nu bănuiau, până unde mergea dreptul de folosință al sateanului asupra hotarului așezării în care trăia ¹⁾.

Căpeteniile mișcării dela 1848 n'au fost în această privință la înălțimea însărcinării ce-și luase, târați de iubirea lor de țară și de neam, îmbatați de însuflețirea lor și plini de dorul de a scoate pe țaranul român din robie, de a-l face om în toată puterea cuvântului, spre a clădi pe puternice temelii România viitorului, ei s'au atins cu ușurință de o chestiune ce nu o cunoșteau de loc. Dar să nu uităm că ei sunt acei cari la urechile robului plecat sub jugul regulamentar au făcut să răsune pentru întâia oară cuvintele de mântuire, cari au deșteptat în el nădejdea de mai bine, i-au vorbit de drepturi, de demnitate omească, de iubire de țară și de neam. Fără mișcarea lor, poporul român n'ar fi învîiet la viață nouă. Iată pentru ce, neștersă din inimile noastre și în veci binecuvântată fie amintirea lor!

¹⁾ Un exemplu despre necunoștința, chiar a faptelor recente în legătură cu chestia țărănească, ni-l dă Vice-președintele comisiei proprietății, Ion Ionescu, cinstit cu această însărcinare tocmai fiindcă se credea că posedă cu desăvârșire chestiunea. El avuse până atunci în mână numai întâia ediție a Regulamentului Organic al Țării Românești, acca dela 1831, în care se află tipărit textul primitiv al Regulamentului. Căzându-i acuma în mâni o nouă ediție, dela 1847, ieșită de sub teascurile tipografiei lui Carcalechi și văzând că aici lipsește dispoziția prin care moșiile strâmte se împărțiau în trei părți, din cari două le luau țaranii și una proprietarul, denunță în plina ședință *scamatoria* făcută cu principiul împărțirii moșiilor strâmte în trei părți, nimicindu-se prin asemenea mijloc necinstit și meschin un drept al țaranului. Ion Ionescu nu avea deci nici o cunoștință de modificările introduse în anul 1833 în Regulament, adică numai cu 15 ani în urmă. Ion Ionescu eră ce-i drept moldovan, dar datoră unui om serios, care primise asupra sa însărcinarea de a dirige desbaterile unei asemenea comisii, eră de a se pune în curent cu amănunțimile cel puțin a așezământului în vigoare. Și nici unul din proprietarii prezenți, boieri din Țara Românească, nu ceru cuvântul pentru a-l lămuri. (Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 513).

CAPITOLUL IX

REFORMA LEGIUIRII REGULAMENTARE PRIVITOARE LA
LEGĂTURILE DINTRE SĂTENI ȘI STĂPÂNI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ
ÎN DOMNIA LUI BARBU ȘTIRBEI

1. Cum fu alcătuită reforma lui Știrbei.

Partea ce o luase țărănimea la cea mai blândă din toate revoluțiile, vădea faptul unor nemulțămiri adânci pricinuite de regimul apăsător care o ocârmuia și de abuzurile la cari acel regim dădea loc. Acest fapt îndemnă ocârmuirea celui mai cumplit autocrat al vremii, și pe acea a urmașului califilor ca, printre hotăririle actului dela Balta Liman, să cuprindă și una prin care se poroncia Domnilor români ce aveau a fi numiți, îndreptarea legiuirii asupra legăturilor dintre săteni și stăpâni, legiuiiri ce fusese alcătuite de boierii țărilor române împotriva sfaturilor și a voinții generalului rus însărcinat cu privigherea acelei alcătuirii.

Scaunul Țării Românești fusese dat, când poronca împărătească sosi în București, lui Barbu Știrbei, un Domn luminat, harnic, energic, inzestrat de natură cu o minte deosebit de limpede, cu facultăți administrative de primul ordin și cu o mare putere de voință. Fusese secretarul Comitetului de reforme alcătuit de Ruși la 1829 și luase o parte din cele mai însemnate la alcătuirea Regulamentului Organic apoi, după punerea în aplicare a acelei legiuiiri, ocupase posturile cele mai înalte, dând pretutindeni dovezi de o mare putere de muncă, de o desăvârșită cunoștință a instituțiilor, a oamenilor și a țării, de un spirit de ordine neobișnuit la boierimea noastră și de o mare integritate. El eră mai cu samă un om practic.

Știrbei eră neasămănat mai destoinic, mai muncitor și mai

bine înzestrat pentru menirea de ocârmuitor de oameni decât Domnul Moldovei, Grigorie Ghyka, numit odată cu dânsul, dar îi lipsia inima caldă a lui Ghyka. Dacă acesta greși adesea lăsându-se a fi târât prea departe de avânturile lui generoase, ele îl împinseră la asumarea unei părți de căpetenie în lupta pentru Unire și-i arătară calea spre reforme frumoase. Știrbei se lasă să fie călăuzit numai de rațiune, apoi el eră conservator și prin temperament și prin convingere. Fiind unul din autorii Regulamentului Organic, eră lucru firesc ca el să pue rările de cari suferia țărănimea pe sama ralei aplicării a acelei legiuri și nu pe acea a ființii ei.

Eră lucru firesc ca el să caute, nu a schimbă esența Regulamentului, ci mai ales a o lămuri, a inlesni și a închezeșlui aplicarea lui.

Comisiunea numită de el la 15 Octomvrie 1849, presidată de Doctorul Arsachi, eră alcătuită din oameni cari cunoșteau bine țara și împrejurările, dar conservatori convinși și susții-tori hotărâți ai stării întemeiate prin legiuirea dela 1831. Ea lucră de altminterea sub inspirațiunea directă a Domnului. Memoriile redactate de dânsul asupra chestiunii ni arată pe de altă parte cu câtă sârguință el se ocupă de chestiune.

Nemulțămindu-se cu cunoștința amănunțită ce o aveă a chestiunii legăturilor dintre săteni și stăpâni în Țara Românească, el se puse să studieze cu tot inadinsul starea acestei chestiuni în Moldova, în Besarabia și în Turcia, făcând asămănarea între sarcinile și indatoririle țaranilor din acele țări și acele ale ciacașilor din Țara Românească.

Avem și un memoriu alcătuit de el în limba franceză asupra clăcii sau dreptul de proprietate în Țara Românească, care începe prin cuvintele: „*Mișcarea care acuma în urmă a sgduit temelile societății în Europa este, în principiul său, un răsboiu a acelor cari n'au nimic împotriva celor cari au ceva*. Ea este îndreptată, în țările unde drepturile senioriale fusese oborite mai nainte, împotriva marilor întreprinderi sub pretextul de a închezeșlui munca celor saraci și chiar împotriva acestor drepturi (senioriale) în țările unde ele există încă“.

Apoi, după ce lămurește originea și desvoltarea acelor

drepturi senioriale, arată că ele nu au avut nici odată ființă în Țara Românească. Impărtășind părerile greșite ale contemporanilor săi, afirmă că: *moșiile aparțineau în chip desăvârșit* (librement et franchement) țăranilor, precum vedem și astăzi pe unii din ei stăpânind, sub nume de moșneni, moșii: *că moșiile cele mari s'au alcătuit prin vânzările succesive făcute de moșneni, vânzări ce se mai fac și azi în toate zilele, prin slobodă învoire, fără nici o sarcină, fără nici o obligație fie de o parte fie de alta.*

Țaranii nu pot deci să ridice nici o pretenție asupra unor moșii ce le-au vândut odată cu paza tuturor formalităților și a căror preț l'au primit; și guvernul nu s'ar abate el oare de la o datorie sfântă pentru dânsul, aceea de a ocroti proprietatea, dacă el ar voi să intervină în această afacere altfel decât după principiul unei învoiri de bună voe? Rezultă din această stare de lucruri că proprietarul a fost totdeauna absolut stăpân pe moșia lui în Țara Românească...“

Am citat textual și am subliniat acest pasaj pentru că din momentul în care a fost scris și până astăzi, conținutul lui a alcătuit temelia și formula teoriei aparată de deosebitele grupări politice cari, sub numele de conservatori, s'au împotrivit altă dată la măsurile ce tindeau la recunoașterea dreptului de folosință al săteanului. Această teorie este, precum am dovedit-o pre larg în *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova*, cu desăvârșire greșită. Lumea pe vremea Domniei lui Știrbei nu se îndeletnicia cu cetirea documentelor vechi de cari puține erau cunoscute, căci altmintrelea luminatul Domn ar fi putut constata, mai presus de orice îndoială, chiar prin uricile moșiilor lui, că acești țarani actuali erau toți urmași de boieri sărăciți prin împărțirile succesive ale ocinelor lor. El ar mai fi putut constata din asemenea acte că moșii și strămoșii acelor țarani actuali purtase numire de *ceneji* și fusese oameni mai de samă cari, pe părțile lor de moșie, avusese *rumâni*, care li erau supuși și-și lucrau delnițile lor de pământ, ce le stăpâneau din tată în fiu, făcând clacă și dând dijmă. Ar fi putut să constate deosebirea cea mare ce există între moșneni și restul țăranimii.

Apoi, cu toate că se cunoșteau pe atunci mult mai puține acte din veacul XV decât astăzi, totuș printre cele ieșite la iveală erau destule cari vorbiau de *danii făcute de Domni, danii alcătuite din sate locuite și din hotarul lor* și întrebarea care în asemenea caz se pune cercetătorului este: oare cari erau legăturile între donator, locuitori și hotar? Acei săteni cu bună samă că nu puteau fi moșneni.

Mulțămindu-se cu enunțarea principiului de mai sus, întemeiat pe atât de puține dovezi, Domnul Țării Românești nu-și mai dă osteneala să lămurească cum se face, dacă *țaranul nu poate legalminte să ridice vre-o pretenție asupra pământului pe care este așăzat*, că atât legiuirea lui Ipsilanti cât și cea a lui Caragea îi recunosc dreptul a stă pe moșiile stăpânești, de a face pe ele case, *de a avea curături pe cari stăpânul nu le poate lua* și de a face sămănături a căror întindere nu o mărginește nici cea dintăiu nici cea de a doua legiuire, în schimbul clăcii și a dării de a zecea și că toate aceste drepturi le transmite, în puterea acelorași legiuiri, moștenitorilor săi.

După enunțarea teoriei lui asupra proprietății, Știrbei laudă Regulamentul Organic care „a tratat pe îmbele părți pe un picior de perfectă egalitate; *căci el este o lege care a fost făcută în timpii moderni, nu în ideile de nerânduială și a comunismului, dar în acele ale umanității și a civilizațiunii*“.

Urmează arătând că „legăturile între săteni și stăpâni nu se razimă în Țara Românească pe o servitudine oareșcare. Ele sunt urmarea unei învoiri în care ambele părți urmează în deplină slobozenie“. Aceste reguli sunt numai provizorii, au fost făcute „numai în scopul de a economisi țăranilor discuții oțioase, până când ei vor fi în stare să facă învoirile lor de-a dreptul cu proprietarii“.

Însă reacționarismul lui nu-l împiedecă să dorească înavuțirea țaranului și să-l facă să semnaleze obstacolele puse de Regulament la această înavuțire.

După ce laudă Regulamentul fiind că îndatorește pe țaran să se achite de obligațiunile sale de preferință în muncă, studiază sarcinile și îndatoririle țaranului în Moldova, în Țara

Turcească și în Besarabia și constată că, în această de pe urmă țară, legiuirea face cu puțință țăranilor nu numai agonisirea strictului necesar pentru traiu, dar chiar și speculațiunea. Apoi întorcându-se iar la împrejurările din țară, deplânge *răceala cu care se primesc plângerile proprietarilor; amânarea neconținută a cercetărilor jalbelor lor dau țăranilor cari și-au dat samă de acest fapt, curajul să se înfățișeze înaintea administrației cu cereri ce, în alte vremi, n'ar fi îndrăznit nici odată să le facă...*

„Totuș este drept să observăm aici că Regulamentul Organic, crezând că a făcut totul pentru țăran dacă-i închezeșluește măsurile unui traiu ușor, a lăsat în afară din prevederile lui tot ce depășește marginea trebuinților lui. Regulamentul a privit tot ce trece peste această margine ca afacere de speculație care nu putea în chip cuviincios să devină obligatorie pentru proprietar.

„Aici se află partea slabă a Regulamentului și, într'adevăr, este singurul (?) punct care a dat loc la plângeri cari n'au fost totdeauna lipsite de temei. Vodă Ghika voind să găsească un leac la aceste lipsuri, a întâmpinat multe greutăți precum vedește corespondența lui cu Obșteasca Adunare“. El își dă foarte bine samă de primejdia alcătuită prin starea de nemulțămire a țăranimii:

„Imprejurările din cari de abie am ieșit și starea spiritelor astfel cum au făcut-o aceste împrejurări, cer imperios ca această lacună în Regulament să nu mai urmeze a fi un temei de discordie și de neînțelegere între proprietari și săteni, un mijloc de intervenție, și prin urmare de abuz din partea administrației. Spre a ajunge acolo n'avem decât să cercetăm trecutul, să cerem experienții învățătura trebuitoare spre a ne călăuzi. Acest trecut, această experiență, ni arată că pentru tot ce Regulamentul a prevăzut și pus la cale în chip dasăvârșit, relațiunile cele mai pașnice, cele mai mulțămitoare au existat între țăran și proprietar; că nu s'au ivit plângeri decât pentru ceea ce Regulamentul a crezut că trebuie să lase la sloboda chibzuire a amânduror părților. Reiesă din această stare de lucruri că în Țara Românească n'a sosit încă ceasul în care să se poată

introduce principiul unei învoiri de bună voie și că o lege de obștească chibzuire este încă neaparat trebuitoare.

„Mai reiesă că această lege, astfel cum are astăzi ființă, este înțeleaptă, este bună, fiind că asigură țăranilor munca și plugariei brațele trebuitoare; aceste brațe ce s'ar putea găsi cu greu sau de loc altfel decât prin acest chip sunt singura putere de mișcare în această țară cu deosebire agricolă; a o lipsi de ele ar fi a o ucide

„Această considerație alcătuește temelia legiurii de astăzi din Țara Românească, temelia care a îmbogățit-o atât de mult; ea trebuie deci să rămăe temelia pe care vom aveă de mers necurmat, spre a face această legiuire mai desăvârșită. . . *Pentru moment va ajunge să se întindă în chip crescând, după pilda ucazului care pune la cale această materie în Besarabia, scara foloaselor și a sarcinilor ce Regulamentul a și statornicit până acum, pentru ca sârguința țăranului să nu fie oprită în mersul ei prin învoiri deosebite*, de cari este astăzi silit să facă întrebuițare la fiecare pas. Articolul 141 § 4 și 5 ni arată dealtmintrelea ce este de făcut în această privință.

„Dacă, zice acel articol, proprietarul nu poate da clacașului întinderea de pământ ce acesta este în drept să pretindă, îndatoririle lui vor fi atunci reduse în proporție. Pentru ce să nu sporim aceste îndatoriri în aceeaș măsură, când săleanul se găsește în stare de a cere și proprietarul de a da mai mult pământ?“

Comisia însărcinată cu întocmirea proiectului, în expunerea de motive care însoția acest proiect, își însușia toate părerile așternute de Domn în memoriul său, amplificând unele din ele și precizând schimbările făcute. Unele din acele amplificări sunt departe de a fi fericite. După ce susține aceleași teorii ca Domnul în privirea istoricului proprietății, adaugă: „Incerările agitatorilor dela 1848 n'au avut nici un efect serios la noi, pentru că erau fără temeiu, fără necesitate și nu izvoriau dintr'o stare de boală sau de durere a poporului, dar numai dintr'o apucătură nenorocită și necugetată de a imită orbește ceea ce se petrece aiure.“

Și mai departe: „... *legăturile dintre proprietari și să-*

teni nu sunt întemeiate pe o stare oarecare de șerbire, dar decurg dintro învoire liber consimțită de amândouă părțile“.

Este bine înțeles că comisia începe prin declarația că „*proprietarul este absolut stăpân pe moșia lui și pe munca lui.*” Expunerea ni mai aduce la cunoștință că ideea ce am văzut-o emisă de Domn, în memoriul său, de a înlesni pe sătean ca să dobândească mai mult decât strictul necesar pentru subsistența lui, „*fiind contrar principiului statornicit de comisia însăși și privitor la sfințenia drepturilor fiecaruia*“, n'a fost admisă de ea.

2. In ce constă reforma lui Știrbei.

Dacă părerile Domnului Țării Românești dela 1849 la 1856 în materie de istorie a proprietății nu sunt de natură a susține o discuție serioasă. dacă cătră Regulamentul Organic, la alcătuirea căruia conlucrase în tinerețe, avea oarecare slăbăciune, mărită încă prin faptul că acea legiuire apară atât de bine privilegiile clasei boierești din care se născuse, Știrbei voiă cu tot inadinsul să îmbunătățească starea țărănimii, eră dispus la orice reformă compatibilă cu mănținerea principiilor cari alcătuiau temelia legiurii regulamentare asupra legăturilor dintre săteni și țarani. Nu se poate tăgădui că noul așăzământ asupra legăturilor dintre săteni și stăpâni, alcătuit sub inspirația lui directă și promulgat la 1851 ¹⁾, deși nu numai mănține principiile legiurii dela 1831, dar în teorie le înăsprește, alcătuește totuș o foarte mare ușurare pentru săteni și îngreuiază mult calea abuzurilor.

Iată principalele modificări făcute Regulamentului:

La articolul 140 se adaogă un preambul în care se enunță principiul care, după Știrbei și sfetnicii lui, alcătuește temelia legală a legăturilor dintre proprietar și săteni.

„După legiuirile pământului și anume § I, cap. 6, desp. 3 din pravilă, condica Carageă, *săteanul ce locuiește pe moșiă altuia nu se poate socoti decât ca un chiriaș pe acea parte*

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 698 sq. Legiuirea nouă intră în vigoare la 1 Aprilie 1852.

de loc ce primește, și banii ce plătește sau munca ce face pe sama proprietarului, nu se poate socoti iarăș decât o chirie din parte-i pentru acest pământ“.

Trebue observat că legiuirea lui Caragea nu vorbește de loc de *chirie*, ci de un *chip de clădire*, traducere necorectă a cuvântului grecesc ἐμπωτικὴς care înseamnă *embatic*, cum observă foarte cu drept cuvânt D-I A. Xenopol¹⁾ și astfel între clacaș și un simplu chiriaș face toată deosebirea care există între un embaticar și un simplu chiriaș; cel dintăiu fiind un chiriaș pe vecie iar celălalt pe timp foarte mărginit. Ar fi trebuit ca, cel puțin, să se traducă cuvântul clădire din textul legiurii prin acele de *chirie veșnică*. Dar să mergem mai departe.

Acelaș articol 140, în al doilea paragraf, adaogă că „până când se vor putea introduce în Valahia invoielile de bună voie pentru fieșcare în parte, la cari invoeli privește mai cu samă duhul acestei legiurii, pe cari ea se silește a inlesni prin toate mijloacele, s'a socotit de trebuință să se hotărască reciprocele lor drepturi și îndatoriri prin niște întocmiri cari vor putea țineă locul invoirilor în lipsa acestora“.

Acest alineat este menit a lămuri cum și pentruce proprietarul, desăvârșit stăpân pe moșia lui, este îndatorit a da săteanului pământ din trupul acelei moșii.

Paragraful următor lămurește întinderile de pământ ce proprietarul este ținut a da clacașilor lui, și aici găsim mai multe îmbunătățiri aduse de noua legiuire.

1. Rodul din grădina săteanului nu mai este supus la dare de dijmă.

2. Intinderea islazului atribuit pentru fiecare cap de vită se îndoieste urcând-se la câte un pogon de cap de vită.

Acest paragraf însă cuprinde și o restrângere la dreptul recunoscut săteanului de Regulamentul Organic. După acea legiuire, pe moșiile cu păduri el se bucură de dreptul „să ieă lemne de foc în pădurile și crângurile cari însuș le va arătă“:

¹⁾ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, p. 432. Iată și textul art. 1 al legiurii lui Caragea: „Claca este un chip de clădire obișnuită în Țara-Românească și se întocmește când stăpânul moșiei primește pe clăcaș, adică pe săditor, să șeadă pe moșia lui. D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.* I, p. 88.

după noul aşăzământ, în păduri clăcaşul nu mai putea lua decât din uscături.

La acest articol, 140, noua legiuire cuprinde o sumă de dispoziţii noue asupra învoirilor de bună voie pentru prisoase, cari urmau a se face pe 5 ani, lămurindu-le mai bine şi prescriind formele legale pentru alcătuirea lor. Una din acele dispoziţii (§ 132) hotărăşte că săteanul care va fi făcut o învoire pe mai mulţi ani, bizuindu-se pe numărul de vite ce-l avea în momentul alcătuirii şi acele vite s'ar imputina din pricină de moarte, înzestrare, plăţi de datorii sau alte de asemenea natură, punându-l în neputinţă de a mai lucra toată întinderea pentru care se invoise, va fi aparat de plata îndatorită pentru cât pământ el va fi silit să lase. Bine înţeles că el este ținut să dovedească că imputinarea vitelor lui este într'adevăr datorită uneia din prezisele pricini şi să dea de ştire proprietarului cel puțin cu trei luni înaintea lunii Martie.

Iată acum şi modificările aduse la articolul 141 care se ocupă de îndatoririle clacaşului.

„Săteanul care se va bucura de foloasele ^{sus} arătate mai sus va lucra proprietarului drept chirie 22 zile pe an“ cu 4 boi, cu 2 boi sau cu mânila, după cum îi este puterea şi primeşte pământ.

După legiuire, clacaşul eră ținut să lucreze 12 zile cu 4 boi, 2 boi sau cu mânila, după întinderea pământului primit; apoi mai făcea o zi de arătură şi aducea câte un car de lemne proprietarului când acesta are pădure pe moşia lui, ceea ce ni face 14 zile pentru locuitorii cu boi, iar palmaşul în locul zilei de plug şi a carului de lemne urmă să lucreze 6 zile cu palmele, ceea ce face 18 zile. După legiuirea cea nouă locuitorii cu boi aveau să facă cu 6 zile mai mult, iar acei cu palmele câte 4 mai mult. În schimb însă:

Se desfiinţau *slugile*, (zilele de obăcie sau iobăgie) stabilite de uz la un număr de 14, întinderea de islaz atribuită fiecărui cap de vită se îndoia şi dijma din roada grădinii se desfiinţă, clacaşul eră fără îndoială în câştig şi în câştig însemnat.

Apoi pe lângă aceste, ziua de coasă, al cărui nart nu se poate zice că eră exagerat în vechia legiuire, se reduce în acea

nouă la 12 prăjini pe loc șes și la 8 prăjini în prevaluri și locuri acoperite.

Apoi se specifică în lege că clacașii nu sunt îndatorați să triere cu vitele lor grâul și celelalte produse ale proprietarului, care va face această muncă cu propriile lui vite sau în urma unei învoiri de bună voie cu sătenii.

Se mai specifică că proprietarul nu va putea nici odată să închirieze altora claca sătenilor de pe moșia lui, nici pe bani nici pe alt preț. Se reduce depărtarea la care clacașii pot fi duși pe altă moșie a aceluiaș proprietar spre a face munca ce nu ar avea unde s'o îndeplinească pe moșia pe care sunt așa-zați, la 2 ceasuri, pentru care proprietarul li va ține în samă 1 zi la dus și 1 zi la întors.

Aceste dispoziții nouă erau de natură a împiedeca o mulțime de abuzuri.

Prețurile cu cari clacașii achită datoriile lor de clacă către proprietar se stabilesc, câtă vreme lucrările Obștetei Adunări rămân suspendate, de către Sfatul Administrativ Extraordinar. Această statornicire urmează a se face deosebit pentru județele de munte, și deosebit pentru acele de câmp.

O trăsătură însemnată a noiei legiuri este înființarea unui Sfat sătesc alcătuit:

- a) de pârcălab;
- b) de un orânduie din partea proprietarului;
- c) de 2 deputați dacă numărul familiilor nu covârșește 100, iar de 4 dacă sunt mai multe.

Pârcălabul și deputații sunt aleși pe soroc de un an. Alegători sunt toți sătenii cari plătesc capitația, aleși pot fi sătenii cu 4 boi, și numai unde nu vor fi destui de aceștia se vor putea alege și din acei cu 2 boi.

Sfatul îngrijește de:

- a) Magaziile de rezervă,
- b) Cătia satului,
- c) Strângerea capitației și răspunderea ei la vreme,
- d) Darea recruților și a dorobanților,
- e) Punerea în lucrare a poroncilor stăpânirii,
- f) Paza cu scumpătate a acestei legiuri și a tocmelilor

făcute de bună voie pentru pogoanele legiuite ale fiecărui sătean și îndatoririle lui către proprietar.

Toate pricinile dintre proprietar și sătean se cercetează de Sfat. Subocârmuirea este oprită a se înțelege de a dreptul cu satul, ea, pentru toate trebuințele, trebuie să se adreseze prin scris sfatului, ținându-se în samă numai cererile întemeiate pe poronci formale. La întâmplare de vre-o pricină criminalicească sau corecțională, subcârmuitorul va putea merge însuș în sat pentru a lua măsurile trebuincioase.

Părcălabul care va urmă a-și primi plata hotărîtă pentru el și deputații, ca o răsplătire pentru slujba lor, vor fi aparțați, pe vremea slujbei lor, de lucrul celor 22 zile. Ei nu vor putea fi aleși doi ani de a rândul.

Articolul 144 începe prin a declară că „este săteanul stăpân cu desăvârșire pe sineș și pe averea sa...“, urmând în § 1: „slobod este săteanul să se strămute și să-și așeze locuința și munca sa, când și unde folosul il va povățui.

Insă această slobozenie rămâne pur teoretică și oborită în fapt prin condițiunile la cari este supusă de paragrafele următoare:

§ 4. „Catagrafiile se va face de acum înainte la fiecare 5 ani. Strămutarea sătenilor în orice număr, fie de bună voia lor, fie după cererea proprietarului nu se vor putea urmă decât la sfârșitul periodului de 5 ani.

§ 5. „Săteanul care va voi să se strămute și proprietarul ce va voi să depărteze din săteni de pe moșia sa, sunt datori deopotrivă să dea despre aceasta, prin cancelaria satului, cel puțin cu un an înaintea sorocului prevăzut prin § 4 de mai sus, de știre unul altuia, precum și cârmuirii județului și această din urmă Departamentului din Năuntru.

§ 6. Atât proprietarul cât și săteanul sunt datori, în curgerea acelu an, să răfuiască verice socoteală vor avea între dânșii; săteanul va merge apoi să se așeze la noua sa locuință, în cât catagraficeasca comisie să-l găsească acolo, spre a putea îndeplini înscrierea tuturor sătenilor cu scumpătatea cerută de legiuire.

§ 7. „Săteanul care va dobândi însuș proprietate, are voie să se strămute și afară din pomenita vreme, însă:

a) „După ce întâiu va face cunoscut aceasta proprietarului pe a cărui moșie se află cu un an mai înainte;

b) „După ce își va răfui cătră acesta toate ale sale datorii, sau în urma obișnuitelor dispoziții ale Regulamentului, sau în urma osebitelor învoielii și contracturi ce va fi având cu dânsul;

c) „După ce va asigură pe Visterie pentru plata capitației pe câți ani vor mai rămâne până la noua catagrafie;

d) „După ce va plăti la cutia satului acei câte 3 lei pe an ai cutiei, iarăș până la noua catagrafie.

§ 8. „Săteanul care din îndărătnicire sau din altă pricină nu va urmă acestor condiții, nu va aveă voie să se strămute.

§ 9. „Sătenii pot să se strămute la sorocul ce s'a zis mai sus, în orice număr vor voi, *poate să se strămute și satul întreg*; nici un proprietar însă nu este volnic să primească pe a sa moșie mai mult de 12 familii de odată dela unul și acelaș sat.

§ 10. „Proprietarul care va urmă împotriva acestei dispoziții, va fi dator să aducă iarăș pe acei săteni numai decât cu cheltuiala sa la urma lor, unde scriindu-se la tabla satului de cătră catagraficeasca comisie, vor stă până ia viitorul catagraficesc period.

§ 11. „Când strămutarea se va face după voia și cererea proprietarului, atunci acei strămutați pot să se așeze și toți la una și aceeaș moșie.

§ 12. Proprietarul care va voi să depărteze de pe moșia sa ceva săteni îndărătnici și cari însuflă neorânduială și nesupunere în sat, va fi dator, după ce va indeplini dispozițiile § 5 și 6 al acestui articol, să despăgubească pe acei săteni de sădirile ce vor fi având, precum pruni și altele.

§ 13. „Săteanul cel neînsemnat și netrecut în tabla satului, însumându-se, este slobod să-și așeze locuința și să se înscrie unde va voi; acolo va plăti și dajdia hotărită pentru dâșii prin art. 105, § 3 din Regulament“.

O circulară a Departamentului din Năuntru cătră cărmuirile de județe li dădea instrucții pentru aplicarea noului așzământ.

I. Se poronciã ca proprietarii, dupã înțelegere cu sãtenii, sã se indeletniceascã intru mãsurãtoarea și despãrțirea pe pãmânt a locurilor ce se vor hotãri fiecãrui sãtean.

II. Se alãtureazã un formular de inscris ce proprietarul va da fiecãrui sãtean care va sluji de zãpis de învoialã între ei. Aceastã țidulã care cuprindeã pe scurt toate condițiunile învoielii urmã sã fie fãcutã în câte trei exemplare pentru fiecare sãtean, unul iscãlit de proprietar dãndu-se sãteanului, altul iscãlit de sãtean se luã de proprietar, iar al treilea, iscãlit de amãndouã pãrțile, urmã sã se depunã la cancelaria satului spre a fi cercetat de comisia catagraficeascã și pe urmã, împreunã cu celelalte inscrisuri de asemenea naturã, sã alcãtuiascã o delã.

III. Proprietarul pentru fiecare zi lucratã urmã sã deã sãteanului câte un bilet pe care erau tipãriți patru sau doi boi pentru zilele lucrate cu carul și douã mãni pentru acele lucrate cu mãnile. Iar la socoteala care urmã sã se facã regulat de douã ori pe an, la Sfãntul Gheorghe și la Sfãntul Dumitru, sãteanul dãndu-și biletele primii un inscris de încheiere de socotealã alcãtuit dupã alt formular anexat circularii.

IV. Pentru sãteanul ce nu primii decãt întinderea de pãmânt hotãritã de legiuire, precum și pentru cel ce primii mai puțin decãt acea întindere, zãpisele nu puteau sã pãșascã „peste termenurile indatoririlor puse asupra sãteanului, precum sunt prevãzute și hotãrite de legiuire prin art. 141“. Iar pentru pogoanele de prisos, invoielile aveau sã urmeze „cu cãți le vor aveã“.

V. Proprietarii și sãtenii sunt volnici a face invoieli și pentru indatoririle reciproce prevãzute de legiuire dacã amãndouã pãrțile își vor gãsi intru aceasta interesul lor, dar aceste invoieli se vor examinã de comisia catagraficeascã „și vor fi primite pre cãt tomala va fi asãmãnatã cu pãrtea a 3-a, cap. I, § 12, pentru tocmeli din pravila pãmãntului, și nu va fi apãsãtoare vre uneia pãrți; cãci la din potrivã aceste tocmeli urmeazã a nu fi primite“.

Nu se poate tãgãdui ca noul așãzãmãnt, complectat prin circulara de mei sus, alcãtuiuã un însemnat progres de fapt și cã urmã sã înlesneascã (cum a și înlesnit) desvoltagea materialã a țãrãnimii din Țara Romãneascã. Pe lângã indoirea cãtimii

legiuite de islaz atribuită fiecărei categorii de săteni, ea cuprinde o mare ușurare a sarcinii în muncă a săteanului. Se poate zice că Știrbei Vodă a adus părții din Regulamentul Organic regulând legăturile dintre sătean și stăpân toate îmbunătățirile compatibile cu ființa aceluia așezământ nedrept, asupritor pentru țărănime și revărsător de favoruri asupra clasei stăpânitoare. Și aceste îmbunătățiri sunt datorite adâncii cunoștinți ce o avea de țară și de oameni, spiritului lui practic și calităților deosebite de administrator cu cari eră înzestrat.

Siguranța și temeinicia ce noua legiuire o dădă invoielilor a fost un îndemn pentru țărănime să s'invoiască pentru prisoase cât de multe. Acestui îndem se datorește marele avânt luat de plugăria țărănească în Țara Românească, care a mers paralel cu buna stare și înavușirea țărânimii acestui Principat, avânt și înavușire cari au urmat lung timp după Unire și cari au fost oprite, mai ales înavușirea, prin descrierata creștere a prețurilor pământului de arătura și de islaz, datorită invoielilor impuse de arendași țaranilor și cari au devenit pe fiecare zi mai neomenoase și mai uzurare.

CAPITOLUL X

DESPRE CHIPUL EXPLOATĂRII PĂMÂNTULUI ÎN CURSUL EPOCII REGULAMENTARE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI DESPRE ÎNVOELI.

Condițiunile politice până la 1828 au fost aceleași în Țara Românească ca și în Moldova, clima și fertilitatea solului iarăș sunt aproape identice; aceleași împrejurări cari au împiedecat pe săteanul de pe malul stâng al Milcovului să devie harnic și strângător, au avut aceeași înrăurire și asupra celui de pe malul drept. Imprejurările economice diferă însă într'un punct esențial: pe când imigrațiunea evreiască în Moldova începuse în al patrulea sfert al veacului XVIII, numărul Jidovilor în Țara Românească eră încă cu totul neînsemnat la 1821.

Precum am aratat mai sus, Jidovii veniți din Polonia unde nobilii își căutau de mult moșiile în regie, împinseră pe boierii moldoveni la adoptarea aceluiaș chip de exploatare. Cu toată opunerea pasivă a țărănimii moldovenești, deprinsă până atunci să lucreze pământul aproape exclusiv numai pentru folosul ei, la 1828 întinderile șămănite cu grâu de stăpâni ajunsese se întreacă sămănaturile de grâu ale sătenilor. Regulamentul Organic închezeșluind stăpânilor de moșie o însemnată cătime de muncă statornică, căutarea în regie a moșiilor, exploatarea pământului de cătră stăpâni, nu putu decât să ieă un nou avânt.

În Țara Românească însă Jidovii din Polonia nu pătrunsese aproape de loc și nu eră deci cine să scoată pe boieri din vechile lor obiceiuri. Apoi locurile fiind acolo mai deschise, oferind mai puține adăposturi tefere decât în Moldova, așzările boierești pe la țară erau cu mult mai puține: stăpânii de moșii locuiau mai cu samă în târguri și plugăria se făcea aproape exclusiv de cătră țaran. Cererea de cereale de cătră Țarigrad sporind neconțin în ultimul patrar al veacului XVIII și în cel dintăiu al veacului

următor, țaranul muntean începuse de atunci să se deprindă a lucra simțitor mai mult decât ceea ce-i trebuia pentru mulțămirea trebuințelor lui. Apoi trebuie să mai ținem samă de faptul că Dunărea scaldând țărmul Țării Românești dela Brăila până la Turnu Severin, făcea transportul grânelor produse în acel Principat neasămănat mai lesnicios decât în Moldova; întinderea de pe care se puteau transporta cerealele la Dunăre era nesămănat mai mare în Țara Românească decât în Moldova.

Aceleași împrejurări cari făcuse ca sătenii din ținuturile Moldovei de Jos să facă plugărie relativ întinsă încă înainte de 1828: lipsa de Jidovi și apropierea de Dunăre, au făcut ca și țararii așezați pe șesul Munteniei să lucreze întinderi de pământ din ce în ce mai mari spre a-și mări dobânda. Iar stăpânii nu puteau decât să vadă cu ochi buni și să încurajeze această năzuință a sătenilor care, sporind dijma de pe moșiile lor, li permitea să vândă venitul acelor moșii cu prețuri cari dacă, când le asemănăm cu acele de astăzi, erau ridicol de mici, totuși sporiau din zi în zi. Căci stăpânii din Țara Românească aproape toți *vindeau*, (arendau) *veniturile moșiilor*, de regulă pe trei ani, la arendași obișnuit greci.

Acești arendași erau nu plugari ci negustori: ei în deobște nu făceau de loc plugărie pentru socoteala lor, claca datorită lor de sătenii așezați pe moșie era transformată în bani, o mică parte dintr'nsa fiind întrebuințată pentru transportul la orașe și porturi a dijmei datorite de săteni și a pânei cumparate, eventual, de câtră arendași dela săteni.

Stăpânii de moșii munteni urmară și după Regulamentul Organic să arendeze moșiile lor. În urma libertății comerțului datorită tratatului dela Adrianopol, exportul cerealelor luă răpede un mare avânt, totuș acest avânt nu izbuti să transforme îndată pe arendașii munteni, din negustori ce erau în plugari, îi vedem rămânând în deobște negustori în tot cursul regimului regulamentar.

Pe toată întinderea țării vedem claca, ziua de plug și carul de lemne preschimbate în bani. Asemene tot în bani se preschimbă cele 14 zile de *obăcie* (iobăgie) cari înlocuesc aici pe slujbașii volnici din Moldova., sătenii munteni cari făceau plugărie pe sama lor nevoind să se bage *slugi*. Suma plătită de

săteni arendaşului pentru răscumpărarea clăcii și a obăciei variă dela moșie la moșie. Iată câteva exemple:

1. *Satele dimprejurul Zimnicei*, Teleorman, plătiau la 1843 câte 77 lei 20 parale frunțașul, 65 lei 20 parale mijlocașul și 56 lei 20 parale toporașul (palmașul¹).

2. Sătenii din *Zimnicea* plătiau, tot la 1843, în schimbul clăcii și a obăciei, o sumă exagerat de mare: 175 lei frunțașul, 157 lei mijlocașul și 75 lei codașul, iar pentru prisoasele de vite, câte 4 lei 6 parale de vită mare și 35 parale de oae²).

3. La *Cârsteasca*, Dâmbovița, frunțașii plătiau 103 lei, mijlocașii 85 lei și codașii 65 lei. Aceste prețuri se găsesc exagerate de cârmuitorul de Dâmbovița care se încearcă în zadar să le reducă cu câte respectiv 39 lei, 31 lei și 20 lei³).

4. La *Cogeasca* și *Cornești*, Dâmbovița, se luă, în acelaș an, pentru clacă și obăcie 96 lei dela frunțaș, 85 lei dela mijlocaș și 58 lei dela cei cu mânille, cari prețuri iarăș sunt găsite exagerate de cârmuitorul județului⁴).

5. La *Comișani* și *Lazurile*, Dâmbovița, clacașii plătiau, tot la 1845: frunțașul 76 lei, specificându-se că 59 lei erau pentru clacă, 18 lei pentru obăcie, 9 lei 20 parale ziua de plug și 9 lei 20 parale carul de lemne; mijlocașul 58 lei, din cari 27 reprezentau valora clăcii, 18 lei obăcia, 6 lei 20 parale ziua de plug și 6 lei 20 parale carul de lemne; codașul 45 lei, din cari 18 lei erau pentru clacă, 18 lei erau pentru obăcie, 4 lei 20 parale pentru ziua de plug și 4 lei 20 parale pentru carul de lemne⁵).

6. La *Lăceni*, Teleorman, plătiă în anul 1846, pentru clacă și obăcie: frunțașul 66 lei, mijlocașul 54 lei și codașul 45 lei⁶).

Mai incoace, acest soiu de invoială devine din ce în ce mai rar, arendașii încep a face puțină plugărie; în vremea Domniei lui Stirbei găsim aproape pretutindine în învoieli clauza că claca să se facă în muncă, iar zilele nefăcute să se plătească de să-

¹) *Arhiva Ministerului de Interne*, Pachet XV, No. 402.

²) *Ibid.*, *ibid.*

³) *Ibid.*, Pachet XXIX No. 762.

⁴) *Ibid.*, *ibid.*

⁵) *Ibid.*, Pachet XXXI, No. 797.

⁶) *Ibid.*, Pachet XLII, No. 15.

tean, prețul obișnuit fiind 4 lei pe zi pentru fruntaș, 3 lei pentru mijlocaș și 2 lei pentru codaș.

Arendașul ne făcând decât prea puțină plugărie, eră bu-curos ca săteanul să are și să seamene cât de mult. Este ab-solut neîndoelnic că, în primii ani ai regimului regulamentar, ei au primit numai dijma legiuită, din zece una, din acele prisoase sau sămănături făcute de săteni peste pogoanele de arătură ce le stăpâneau pe temeiul dispozițiilor Regulamentului Organic (cari se numiau *pogoane legiuite*). Dovadă că nu se luă în deobște mai mult, este că Statul, în proiectul de contract de arendare a Domenului Giurgiu în anul 1838, interzice arenda-șilor să ieă dela locuitori, pentru prisoase de arătură, mai mult decât legiuita dijma, mai având grijă să specifice că acei arenda-și sunt datori să pună la dispoziția locuitorilor, pentru ară-turi, câte pogoane vor cere locuitorii, după ce arendașul va fi îndestulat trebuințele lui. Asemene pe moșiile mănăstirilor înainte de 1843, arendașul nu putea luă decât dijma legiuită, din zece una. Apoi mai găsim și moșii particulare unde nu se ieă pentru prisoase mai mult decât legiuita dijma, chiar după anul 1840, precum dovedește următorul exemplū:

Pe moșia *Bădăeștii*, Dolj, a Agăi N. Brăiloiu, învoiala dela 1843 hotără că sătenii au sloboda întrebuițare a ori câte locuri de arătură și fânețe va trebui fiecăruia, fără vre-o deosebită plată pentru prisosul pogoanelor. Iar pentru zilele clăcii rămase nelucrate, să plătească fruntașul 3 lei 20 parale, mijlocașul 3 lei 20 parale și cel cu mânil 70 parale de fiecarezi¹⁾.

Însă în deobște, față cu marele avant al exportului și cu însemnata urcare în prețul grânelor, proprietarii și arendașii începură să nu se mai mulțamească cu dijma legiuită pentru pogoanele de prisos. Ei începură să ceară, pentru a împărți locuitorilor prisoase, câte un *rușfel* sau *resfet*.

Acest rușfet pe moșiile particulare consistă într'o sumă de bani pentru fiecare treaptă de clacași, sumă rămânând obiș-nuit fixă și nevariând cu numărul pogoanelor lucrate; cu cât ne depărtăm de începuturile regulamentare cu atâta crește acest rușfet. Iată câteva exemple:

¹⁾ *Ibid.* Pach. IX No. 9

1. *Miroși*, Teleorman, 1843. Pentru fiecare pogon de prisos dijma legiuită și câte 2 zile cu mânila de pogon. Pentru prisoaase de islaz se plătește câte 3 lei vita mare și câte 20 parale de oae. Clacașii găesc invoiala împovărătoare.

2. *Târnova-de-Sus*, Vlașca. 1843. Câte 60 lei de fiecare familie, ori care eră suma pogoanelor, dijma din 10 una, ierbăritul 3 lei de vita mare. Intinderea prisoaaselor nelimitată¹⁾.

3. *Macoveiu*, Buzău. 1843. Pentru prisoaase, clacașii plătesc: frutașii câte 33 lei, mijlocașii câte 21 lei, codașii câte 11 lei, mai făcând și câte 7 zile cu mânila, dijma din 10 una pentru rături, din 5 una pentru fanațe. Intinderea prisoaaselor nelimitată.

Pentru prisos de islaz se plătește de fiecare vită câte 3 lei 10 parale²⁾.

4. *Rușățu*, Buzău, 1843. Câte 44 lei de fiecare locuitor de orice treaptă și dijma legiuită. Intinderea prisoaaselor nelimitată. Ierbăritul 3 lei de vită mare, 30 parale de oae, 15 parale de cărlan și 4 zile cu mânila de nume³⁾.

5. *Căldărușu*, Buzău, 1843. Dijma legiuită și câte 4 zile de nume. Intinderea prisoaaselor nelimitată; ierbăritul 3 lei 10 parale vita mare, 35 parale oaea, 17 parale cărlanul⁴⁾.

6. *Plosca*, Teleorman, 1843. Dijma din 10 una pentru arături, din 5 una pentru fân; resfet 44 lei, o povară la Giurgiu și o zi cu mânila de fruntaș; 26 lei, o povară la Giurgiu și o zi cu mânila de mijlocaș; 15 lei și zile cu mânila în valoare egală cu povara la Giurgiu pentru codaș; calculându-se că aceste însumează 100 lei de fruntaș, 80 lei de mijlocaș și 60 lei de codaș. Pot ară și cosi toată moșia, afară de locurile rezervate de proprietar (Moșia arendată⁵⁾).

7. *Putineiu*, Vlașca, 1845. Clacașii vor putea ară sau cosi cât li va trebui fiecărui, *chiar și câte 50 pogoane*, din cari vor da dreapta dijmă și patru păsări pe an. Vor mai face 3 zile la secere după norma stabilită de Regulamentul Organic, *însă numai oamenii mari*, câte două poveri la Giurgiu și

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*

³⁾ *Ibid.*, *ibid.*

⁴⁾ *Ibid.*, *ibid.*

⁵⁾ *Ibid.*, *ibid.*

câte o zi cu carul pentru repararea zagazului heleșteului din care se adapă vitele satului. Ei vor ară și cosi numai pe locul proprietarului; dacă ar ară sau ar cosi pe altă moșie, când vor aduce roada acasă, proprietarul (Logofătul Costache Suțu) să aibă voie a lua dijmă din acea roadă. Pentru ierbărit (pe 5000 pogoane) plătesc 2 lei 20 parale de vită mare, 20 parale de oae, 1 leu de rămător¹⁾.

8. *Lunguleții*, Dâmbovița, 1845. Pentru prisoase de porumb, săteanul dă 10 băniți cocoloașe cu banița stăpânirii de știulețe, 3 ocă fasole și câte 3 găini de nume. Pentru ori câtă arătură de grâu, orz sau ovăs ar face, dă dijmă din 10 clăi una. Dacă însă nu vor lasă pânea să se coacă spre a fi bună de trier, ci o vor cosi pentru nutreț, vor da câte 8 băniți porumb (știuleți) de pogon.

Pentru arătură de varză, pepeni, fasole, cânepă, tutun, vor plăti câte 16 lei de pogon, cu 1 leu mai puțin decât străinii cari au asemenea arături pe acea moșie.

Pentru câte livezi vor cosi, vor da dijmă din 3 căpiți una. Pentru ierbărit plătesc 2 lei de vita mare, 15 parale de oae sau capră, 60 parale de rămător²⁾.

9. *Comișani și Lazurile*, 1845 (Dâmbovița). Pentru prisoase de fân, din 5 căpiți una. Pentru prisoase de arătură cu porumb, 30 băniți știulețe a câte 22 ocă, câte 9 ocă fasole, dijmă din coceni și dovleci și câte 3 găini de fiecare casă³⁾.

10. *Prundu*, 1846, Teleorman. Pentru prisoase de arătură frunțașul plătește drept dijmă pe 7 pogoane, mijlocașul pentru 6 pogoane, palmașul pentru 3 pogoane, *în cari intră și acele legiuite*, câte 14 lei de pogon, iar pentru câte pogoane peste 7 ar ară frunțașul nu plătește nimic. Fânaș va cosi cât va voi, când dijmă din 5 una⁴⁾.

11. *Macoveiu sau Padina*. 1845. Buzău. La arendarea moșiei, proprietarul ei, Domnitorul Bibescu, a hotărît ca arendașul să dea fiecărui frunțaș 12 pogoane pentru loc de hrană și islaz,

1) *Ibid.*, Pachet XXIX, No. 762.

2) *Ibid.*, *ibid.*

3) *Ibid.*, Pachet XXXI, No. 797.

4) *Ibid.*, Pachet XXXVIII, No. 935.

fiecărui mijlocaș câte 10 pogoane și fiecărui codaș câte 8; în loc de respectiv 8 pogoane și 19 prăjini, 6 pogoane și 14 prăjini și 4 pogoane și 10 prăjini. Iar pentru prisoasele de cari aveau clacașii nevoie peste aceste întinderi, urmează ca ei să se învoiască cu arendașul. Prin învoiala din 28 Octomvrie 1845, se hotărăște ca fiecare sătean să poată ară cât loc îi trebuie plătind, fruntașul câte 75 lei, mijlocașul câte 40 lei și cel cu mânila să fie nesuparat. Trei oameni să se întovărășască pentru a face un car, să ducă câte 4½ chile produse de car la Brăila fără plată și să are arendașului de fiecare plug câte un pogon. Dijmă să fie din 10 una pentru toate producțiile¹⁾.

12. *Mălăești*, Prahova, 1845—1846. Din dosarul neînțelegerilor repetate între locuitorii din acel sat cu arendașul moșiei, Polcovnicul Sotir, rezultă că acesta siliă pe locuitori să-i dea, din legiuitele pogoane, câte 12 băniți popușoi dijmă la pogon. Sătenii fusese siliți a primi acest chip de dijmuire, spre a scapa de nesfârșitele zăbăvi ce li făcea arendașul cu prilejul dijmuitului²⁾.

13. *Cotorca*, Buzău, 1846. Precum rezultă din raportul No. 5650 din 8 August 1846, a Cărmuirii de Buzău către Departamentul din Lăuntru, la moșia Cotorca învoiala pentru pogoanele de prisos lucrate de locuitori eră dijma legiuită, din 10 una, și 1 zi cu mânila de pogon. Arendașul li dăduse să aleagă între această plată sau dijma îndoită, fără zi de lucru, și ei au preferit cea dintăiu modalitate³⁾. (Precum se vede aceste condițiuni sunt identice cu acele ale moșiilor mănăstirești în periodul 1845—1848⁴⁾).

14. *Crețești*, Ilfov, 1846. Din raportul adresat de Manolache Zefcari Vorniciei din Lăuntru, rezultă că dijma pentru prisoase eră, la Crețești, acea legiuită din 10 una, plus două zile de clacă plătite în bani la pogon, adică 3 lei⁵⁾.

15. *Lăcenii*, Teleorman, 1846. Pe moșia Lăcenii din Te-

1) *Ibid.*, Pachet XXXVI, No. 914.

2) *Ibid.*, *ibid.*

3) *Ibid.*, *ibid.*

4) (Vezi mai sus).

5) *Ibid.*, *ibid.*

leorman, locuitorii plăteau pentru prisoase: frunzașul 46 lei, mijlocașul 34 lei și codașul 15 lei, ori care ar fi fost întinderea acelor prisoase¹⁾.

16. *Dudești*, Ilfov, 1847. Pe moșia Dudeștii, la porțile Bucureștilor, unde sătenii veniau, pentru prisoase, în concurență cu o mulțime de mahalagii bucureșteni grădinari, rezultă din cercetarea unei comisii rânduite să cerceteze jălbile locuitorilor, că aceștia dădeau pentru prisoase de arătură, pe lângă dijma legiuită și câte 8 lei de pogon. Pentru grădinile de zarzavaturi ce se mărginesc într'un număr însemnat de pogoane de prisos, clacașii plătesc câte 32 lei de pogon fără dijma, pentru pepiniște câte 24 lei asemenea fără dijma, iar ierbăritul oilor câte 30 parale de fiecare²⁾.

17. *Chiojdenii Mari, Tulburea și Dumitreasca*, Râmnicul Sărat, 1852. Pentru prisos de arătură dijma din 10 una și câte 1 carboavă de fiecare pogon; pentru fânaț 1 carboavă de pogon și dijma din 5 una. Fiecare familie dă câte două găini pe an.

Pentru prisos de islaz vitele vor paște pe toată moșia, afară de locurile cu fânaț și arătură, plătind câte 4 lei de vită mare, 32 parale de oae, 50 parale de capră, 4 lei de rămător. Din livezile de pomi și alte sămănături să dea zeciuală. Tot satul să dea 6 căruți în 4 boi spre a face 1 transport la Râmnic³⁾.

18. *Vălsăneștii*, ce-i zice și *Baloiul*, Romanai, 1852. Pentru prisoase de arătură, dijma din 10 una și câte 2 sfași de fiecare pogon; pentru prisoase de fânaț, dijma din 3 una și câte 2 sfași, pentru cari bani vor face zile de muncă sau vor plăti în bani. Pentru prisos de islaz vor plăti câte 3 lei de vită mare, 20 parale de oae sau capră, 1 leu și 10 parale de rămător și vor da câte 2 pui de găină de fiecare casă⁴⁾.

19. *Grecii*, Dâmbovița, 1852. Pentru prisoase de porumb: de pogonul de porumb câte 20 lei sau 12 băniți porumb și 4 ocă fasole; pentru prisoase de fân, câte 40 lei de pogon sau

¹⁾ *Ibid.*, Pachet XLII, No. 15.

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*

³⁾ *Ibid.*, Pachet CXXXV, No. 105.

⁴⁾ *Ibid.*, *ibid.*

dijma din trei una și câte 2 sfanți de căpiță; pentru prisoase de islaz, câte 12 lei de pogon sau 3 lei 20 parale de vita mare, 60 parale de rămător, 10 parale de oae sau capră. Pentru pogonul de tutun câte lei 45 sau 30 oca tutun, pentru pogonul de cânepă 50 lei, pentru pogonul de fasole 25 lei sau 50 oca fasole. Pentru prisoase de grâu lei 15 pogonul sau 100 oca grâu, pentru orz sau ovăs câte 15 lei. Osebit de aceste, acei cu 4 boi vor lucra câte 1 pogon arătură, acei cu 2 boi câte $\frac{3}{4}$ pogon arătură, acei cu mânille câte $\frac{1}{2}$ pogon arătură. *Aceste condițiuni sunt declarate de Departament ca deosebit de împovărătoare pentru săteni și inadmisibile.*

20. *Moșiile mănăstirilor neînchinat*, 1851. Cu toată îngreuierea ce o constatăm la invoicli pe moșiile particulare, ele nu se urcă pe moșiile statului și pe cele mănăstirești. Condițiunile de arendare ale moșiilor mănăstirești pe 1851, hotărăsc în ce privește prisoasele că: 1) arendașul, prisosindu-i locul de arat și fânașul peste a sa trebuință, este dator să dea clacașilor de pe moșie ori cât loc vor voi să seamăne sau să cosească; 2) arendașul nu poate lua pentru prisoase mai mult decât dijma din 10 una și câte 1 zi de lucru cu mânille la pogon; arendașul este dator a li da pentru vitele ce ar prisosi peste cele 5 specificate de Regulament, islaz îndestulător pentru a li asigură hrana, plătind clacașii câte 2 lei de vita mare și câte 10 parale de vita mică, oae sau capră.

21. *Cornul din Jos*, 1852. Pe această moșie a fostului Domnitor Bibescu, invoiala pe periodul 1852—1855 eră: pentru prisoase de arătură din 4 una, pentru prisoase de fânațe din 5 una; pentru prisoase de islaz 3 lei de vită mare, 20 parale vaca, 60 parale rămătorul¹⁾.

22. *Gura Ocnîței*, Dâmbovița, 1853. Pentru prisoase de arătură câte 12 băniși știulețe la pogon, carate la pătulul arendașului și câte 2 oca fasole; pentru prisoase de fânețe, din 5 căpiți una și 15 lei de pogon. Ierbărit de vita mare 4 lei, de vita mică 18 parale, de rămător 60 parale²⁾.

23. *Cornești*, Dâmbovița, 1853. Proprietarul cere pentru

¹⁾ *Ibid.*, Pach. CXLVIII, No. 215.

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*

prisoase de arătură de porumb câte 15 băniți știuleți *cu vârf*, plus 2 ocă fasole și 1 zi cu mânille. Iar dacă sătenii vor uni prisoasele cu pogoanele legiuite, ei vor da de rând câte 12 băniți știulețe *cu vârf* de pogon și câte 2 ocă fasole și numai pentru prisoase câte 1 zi cu mânille. Pentru prisoase de arătură de meu, proprietarul (Cornescu) cere sau câte 20 lei de pogon sau câte 10 băniți porumb după rânduiala de mai sus, făcând și câte 1 zi cu mânille. Pentru cânepă vor plăti câte 60 lei de pogon. Pentru sădiri de pomi, din 10 una: cel care va voi să oprească dijma pentru duzi, va plăti câte 20 parale de dud. Pentru meri, peri, nuci, cireși și vișini, vor plăti câte 1 sfanț pentru fiecare pom ce vor avea, iar pentru fânul de sub pomi vor da din 5 căpiți una.

Pentru sloboda pășunare a vitelor după coasă și strânsul bucatelor, cei cu 3 boi vor face câte 2 transporturi la București, iar cei cu 2 boi câte 1 transport; iar cei fără boi cari au vite vor face câte 3 zile cu mânille.

24. *Cogeașca*, Dâmbovița, 1853. (A aceluiaș proprietar). Pentru prisos de islaz câte 24 lei de pogon; pentru celelalte ca la Cornești.

25. *Ghimpați*, Dâmbovița, 1853. (A aceluiaș proprietar). Pentru prisoase de arătură din 5 una, iar de vor voi să unească prisoasele cu pogoanele legiuite, să dea câte 10 băniți porumb (știuleți) de pogon și câte 2 ocă fasole. Pentru prisoase de livezi vor da din 5 una și vor face de fiecare pogon câte 1 pogon de arătură și câte 2 zile cu mânille. Pentru prisoase de islaz, clacașii cu 4 boi vor face câte 2 transporturi la București, iar cei cu 2 boi câte 1 transport. Cei cu 2 vite trăgătoare vor fi apărați de plata ierbăritului oilor până la 10 oi; cei cari vor avea mai multe, vor plăti câte 20 parale de oae și câte 60 parale de rămător. Ceilalți vor plăti, peste vitele mari de prisos, câte 20 parale de oae. Pentru dreptul de a paște miriștile și câmpul după ridicarea roadelor, vor face: cei cu 4 boi 1 pogon cărătură, cei cu 2 boi câte $\frac{1}{2}$ pogon cărătură. Toți dau câte 3 găini de nume.

Aceste condiții stabilite de Logofătul Costache Cornescu pentru moșiile sale Corneștii, Cogeașca și Ghimpații, se reduc

de comisia catagraficească a județului Dâmbovița în chipul următor:

a) Pentru Cornești: sătenii să plătească ierbărit pentru prisos câte 4 lei de vita mare, câte 25 parale de oae și câte 60 parale de rămător, scutindu-se câte unul de casă. Să dea câte 10 băniți cu vârf porumb (știuleți) pentru pogoanele de porumb legiuite cât și pentru acele nelegiuite. Pentru meiu să dea acei care-l vor cosi pentru nutreț din 5 una, iar acei care-l vor secera din 10 una; pentru cânepă din 10 una, iar pentru fânaț câte 30 lei de pogon, fără dijmă. Pentru sloboda întrebuințare a miriștilor să facă cei cu trăgători câte 1 transport la București, iar cei cu mânilor câte 2 zile. Toți să dea câte 3 găini de nume.

b) La Cogeasca să dea clacașii pentru prisos de ierbărit câte 5 lei de vita mare, câte 30 parale de oae și câte 70 parale de rămător, fiind aparat câte unul de casă. Celelalte se modifică ca la Cornești.

La Ghimpați locuitorii au declarat că nu li trebuie prisose 1).

26. *Zimbreasca*, Olt, 1853. S'au găsit de cătră comisia catagraficească următoarele condiții pe cari locuitorii arată nemulțămire. Clacașii cari nu vor lucră deplin cele 22 legiuite zile, vor plăti pentru cele nelucrate: fruntașul și mijlocașul câte 4 lei, codașul câte 2 lei. Vor ară și vor cosi pe moșie cât loc vor voi dând dijma din 10 una pentru arături și din 5 una pentru fânațe și mai făcând: fruntașul câte 2 zile cu carul evaluate a câte 2 lei 20 parale, apoi două 'zile cu plugul, una toamna și alta primăvara, plătindu-li, în caz când nu li-ar face cu câte 9 lei, și ducând la schela Zimnicea câte o povară de 800 ocă, evaluată în caz de neexecutare la 24 lei. Mijlocașul dă aceeaș dijma, face aceeași 2 zile cu carul a 2 lei 20 parale, și zi cu plugul evaluată tot cu 9 lei și duce la Zimnicea o povară de 500 ocă, evaluată în caz de neexecutare la 15 lei. Palmașul dă aceeaș dijma, face 2 zile cu palmele evaluate câte 2 lei și dă 3 găini. Pentru ierbăritul unei vite mari plătesc câte 2 lei 20 parale; de oae sau de capră plătesc câte 20 parale, iar de rămător câte 1 leu 2).

1) *Ibid.*, *ibid.*

2) *Ibid.*, *ibid.*

27. *Bicleși și Plopi*, Mehedinți, 1853. Clacașii ară cât vor voi, *pogoanele de prisos nemăsurându-se*; dau dijma din 5 una peste tot și fac câte 1 1/2 pogoane arătură de nume. Pentru ierbărit plătesc 2 lei 20 parale de vita mare, 20 parale de oae sau capră și 60 parale de rămători. Locuitorii găsesc această invoială împovărătoare¹⁾.

28. *Voevoda*, Teleorman, 1853. (A lui Barbu Catargiu). Pentru prisoaase de arătură, dijma din 10 una și un *resfet* fix de 45 lei pentru fruntaș, 30 lei pentru mijlocaș și 15 lei pentru codaș, — având ei a ară cât mai multe pogoane. Pentru fânaț au a se tocni deosebit. Li se dă câte 1 pogon de vită pentru prisoaase, având ei a plăti câte 3 lei 20 parale de vita mare, câte 30 parale de oae și câte 2 lei de rămător²⁾.

29. *Osica și Vlădueni*, Romanați, 1853. Pentru prisoaase de arături clacașii dau dijma din 9 una și câte 5 zile (cu boii sau mânila, după putere) de fiecare familie, la orice trebuință. Din duzi, pomi și grădini dijma din 10 una. Ierbăritul eră de 3 lei de vita mare, 20 parale de oae, 60 parale de rămător. Sunt slobozi să taie șovar și trestie.

30. *Moșiile mănăstirești neînchinat*e. La 1853 se îngreuiesc și invoielile pe moșiile mănăstirești; contractul tip din acel an ridică dijma pentru prisoaasele de arătură la din 7 una pentru moșiile de câmp și la din 5 una pentru acele dela poalele munților, iar acea pentru prisoaasele de fânațe o statornicește la din 5 una pentru fânațele dela câmp și dela baltă, iar la din 5 două pentru fânațele dela munte.

31. *Invoielile din județul Muscel* în anul 1853. În dosarul *Pricinilor proprietaricești* pe 1853 am găsit următorul tablou al invoielilor:

¹⁾ *Ibid., ibid.*

²⁾ *Ibid., ibid.*

No. curent	Numele moșiei	Prisos arătură	Prisos fâneaț	Prisos imaș
1	Cobalcea de Piatră de Munte	Nu este	Invoiei individuale	Vita mare 3 lei, oaca 20 parale, iedul sau micul 10 parale, rămătorul 1 leu
2	Glivroșani	Dijma din 10 una și 20 lei pogonul	Dijma din 5 una și 20 lei pogonul	Vita mare 6 lei, 25 parale vita mică, 3 lei rămătorul
3	Racovița-de-Sus	Dijma din 10 una și 14 lei pogonul	Nu sunt	12 zile cu palmele frunțașul, 8 zile mijlocașul; 2 1/2 lei vita mare, 20 parale vita mică, 60 parale rămătorul
4	Borovenii i Dolu	120 oacă porumb boabe la pogon, coceni și 1 puu de găină	Din 2 una, 5 zile cu mânil, 1 puu	Vita mare 3 lei 20 parale, rămătorul 70 parale, oaca 30 parale
5	Juguru	5 zile cu mânil, 5 oacă fa-sole, 25 lei de pogon, 1 puu	25 lei, un puu	Pentru părechea de boi 7 zile și câte 1 leu de vita

Numele moșiei	Prisos arătură	Prisos fânaș	Prisos îmaș
6 Ciumjiău	9 lei de pogon și dijma din 10 una și 6 zile cu mânille	Dijma din 5 una și 15 lei de pogon sau 10 zile cu mânille	Vita mare 3 lei 20 parale, vita mică 20 parale, rămătorul 60 parale
7 Nucești	Dijma din 10 una și lei 12 de pogon sau 25 lei de pogon fără dijimă	Dijma din 5 una și 15 lei de pogon	Vita mare 2 lei 20 parale
8 Purcăreni	Idem, Idem	Idem, Idem	Vita mare 3 lei 20 parale, vita mică, 2 lei rămătorul
9 Piscani	Dijma din 10 una și 20 lei de pogon	Dijma din 5 una și 25 lei de pogon	Vita mare 5 lei, vita mică 20 parale, rămătorul 1 leu
10 Bătești	} Ca la celelalte moșii.	}	}
11 Negreni			
12 Tămășești			
13 Dărmănești			
14 Petrești			
15 Paciou de Sus și Ga-nești	Idem, Idem		

16	Furnucouru (?) și Mi-hăeștii	Dijma la 10 una și 20 lei pogonul	Dijma din 5 una și 25 lei pogonul	Vita mare 3 lei, vita mică / 20 parale, rămătorul 2 lei
17	Titeștii	} Mănăstirești după	} condiții	}
18	Livezenii			
19	Rădeștii			
20	Valea Popci			
21	Maracineni			
22	Stulpenii	} Proprietari mulți	} clacași puțini	} nu-i loc de prisos
23	Rumăneștii			
24	Băileștii			
25	Goleștii			
26	Vlădeștii-Pământeni	} Asemene	}	}
27	Jupăneștii			
28	Drăghiciu			
29	Retevoeștii	} 20 sfași de pogon și alta nimica	} ca arătura	}
30	Vlădeștii-de-Sus			
31	Vlădeștii-de-Jos			
32	Cufeasca din Botul Glâmbocel	a mănăstirii Cotroceni	după condiții	
33	Budiștenii			

No. cîntec	Numele moșiei	Prisos arătură	Prisos fânaț	Prisos imaș
34	Ciulnița	20 lei pogonul	28 lei pogonul	—
35	Ciulnița	a mănăstirii Cotroceni	după condiții	—
36	Ciulnița	18 lei pogonul	28 lei pogonul	—
37	Idolu	Nu sunt prisoase	—	—
38	Leordeni și Cruntul	10 băniți porumb și 1 puIU	Din 2 căpiți una sau 1 1/2 sfaņț căpița	Islazul arendat cu 3600 lei
39	Leordenii	16 lei pogonul, 2 ocă fa- sole, 1 găină, 20 pari de nuele, 1 car lemne	La 2 căpiți 1 sfaņț și 1 găină	—
40	Topoloveni	12 băniți de porumb și 10 lei de pogon	Dijma din 3 una și 14 lei pogonul	Vita mare 2 lei 20 parale, vita mică 20 parale, ră- mătorul 60 parale
41	Călinești	Dijma din 10 una, lei 10 și 3 ocă fasole de pogon	Dijma din 5 una, 30 lei de pogon	Vita mare 4 lei, rămătorul 2 lei, vita mică 30 parale

42	Călinești (a mânăst. Cotroceni)	Dijma din 10 una, lei 10 de pogon	Dijma din 5 una, 15 lei de pogon	Lei 12 de pogon, 1 trans- port și 1 puiu de nume
43	Tigănești	Dijma din 10 una și 10 lei de pogon	Nu este	Vita mare 4 lei, vita mică 30 parale, rămătorul 2 lei
44	Bălenii a mânăst. Radu Vodă	Invoiși în total câte 37 lei de pogon și a zecea din toate	30 lei pogonul	Vita mare 3 lei, vita mică 20 parale, rămătorul 60 [arale ¹⁾]
45	Golești	19 lei pogonul	30 lei pogonul	

¹⁾ *Ibid.*, Pachet CXVIII, No. 2.

Toate moșiile de mai sus se află într'o regiune de munte unde erau locuitori mulți și loc de hrană puțin: aceste învoieli pot deci fi privite ca reprezentând un maximum de preț pentru folosința pământului.

32. *Popești*, Ilfov, 1855. Clacașii plăteau pentru prisoase de arătură câte 12 lei pogonul de ogor și câte 45 lei pogonul de porumbiște nouă¹⁾.

33. *Crețești*, Ilfov, 1855. Pentru prisoase de arătură: din 5 una la grâu, din 10 una la porumb, dijma carată. Dijma de fân din 3 una. Ierbărit 2 lei 10 parale de vita mare, 60 parale de oae, 60 parale de rămător. Pot face ogoare cât vor voi fără a plăti nimica. Locul de pepeni, bostani sau grădinărie câte 18 lei. Dau câte 3 găini de nume²⁾.

34. *Buciumeni*, Ilfov, 1855. Dijma eră din 10 una³⁾.

35. *Ciolanul*, Vlașca, 1855. Dijma pentru prisoase de arătură eră din 10 una, *resfetul* nu se cunoaște⁴⁾.

36. *Izvoarele*, Olt, 1855. Pentru prisoase, clacașii erau dator să are câte 1 pogon toamna și altul primăvara, apoi să lucreze câte 6 zile după nartul zilelor legiuite. Puteau ară sau cosi cât voiau. Dijma eră din 10 una pentru arături, din 5 una pentru fân. Pentru ierbărit plăteau câte 2 lei de vita mare, 20 parale de oae, 60 parale de rămător⁵⁾.

1) *Ibid.*, *ibid.*

2) *Ibid.*, *ibid.*

3) *Ibid.*, *ibid.*

4) *Ibid.*, Pachet CLXVIII, No. 215.

5) *Ibid.*, *ibid.*

CAPITOLUL XI

DESPRE ABUZURILE LA CARI ERAU SUPUȘI ȚĂRANII DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN VREMEA DOMNILOR REGULAMENTARE

Iată câteva exemple găsite în Arhiva Ministerului de Interne, la București.

1. *Osica*, Romanai. Sătenii din Osica făcuse pe moșie, cu învoirea proprietarului, înainte de 1842, niște locuri „cu toporul”. Arendașul li-a luat acele locuri sămănând grâu pe ele. Sătenii jăluindu-se ocărmuirii locale, aceasta li-a dat dreptate, hotărînd ca ei să ieă roada, despăgubind pe arendaș pentru sămânța și arătura și dându-i și dijmă, ceea ce s'a și executat. În urmă arendașul reclamând la judecătorie, aceasta i-a dat dreptate, hotărînd ca locuitorii să-i plătească rodul grâului și să-i întoarcă cheltuelile. Această hotărîre eră în curs de împlinire când a venit la Caracal, Domnul de pe vreme, Alexandru D. Ghika. Jăluindu-se țaranii, el cercetă însuș pricina în *presudstvia* tribunalului și dădù dreptate țaranilor „găsind hotărîrea judecătoriei dată fără cuviință și pentru pricini ce nu privia în căderea ei a cercetă și a hotărî, fiind de felu administrativă“. Ajuns în București, Domnul sloboade inadins o poroncă în pricina țaranilor din Osica și de atunci ocărmuirea a mănținut pe săteni în stăpânirea acelu loc¹⁾.

2. *Târnova-de-Sus*, Vlașca. Locuitorii satului Târnova-de-Sus se jăluiesc Domnitorului în Septemvrie 1843 împotriva arendașilor moșiei, Grigore Bilciurescu și Ienache Bulală.

a) Acești arendași li ieau pentru prisosul de pogoane un rușfet de câte 60 lei de familie de frunțaș în silnicie, iar de vita mare câte 3 lei.

¹⁾ *Arhiva Ministerului de Interne*. Divizia Administrativă. Pachet No. 9 din 1844.

b) Două zile de lucru arendașii le socotesc drept una. Ziua de lucru nu se socotește potrivit Regulamentului, ci li hotărăște să săvârșască într'acea zi un lucru ce este peste puțința unui om și la care pot munci câte două și câte trei zile.

c) La vremea trierului li ieă caii fără de știrea lor, fără a li hotări vre-o plată și trieră bucatele lor cu acei cai.

d) „Fără nici o pricină bine-cuvântată pun țigani Dumnealbr de ne spoiesc pe obraz cu băligar sau noroiu, lucru cu totul împotriva omenirii“.

e) Dacă sătenii arată vre-o nemulțămire la clacă „poroncește țiganilor lor de ni scupă în gură, lucru împotriva religiei“.

f) Islazul pe care urmează să-și pască sătenii vitele îi vinde la alți locuitori; astfel că vitele lor rămân pieritoare de foame.

g) Când au trebuință de transporturi, li ieau carele în silnicie și li socotește plata câte lei 4 parale 20, pe când ei sunt datori a-i face cu acest preț o singură podvodă pe an, iar pentru altele urmează să se învoiască cu ei.

h) În toată vremea suferă bătăi și schingiuri.

Vornicia încredințându-se, în urma reportului ocârmuirii de Vlașca, că cele aratate de sătenii din Târnova-de-Sus sunt adevărate, dă (la 10 Martie 1848) aspre poronci spre contenirea unor asemenea abuzuri, adăogând: „Departamentul se mărginește a pune înainte acelei ocârmuiri că, în epoca de acum, ca să cază un diregător sub cea mai grea răspundere, este îndestul de a se dovedi că s'au precugetat numai niște asemeni netrebnicii împotriva acelor încredințați spre a sa ocrotire, cu cât mai vârtos de a se dovedi și vre-o săvârșire în ființă. De aceea ocârmuirea va luă cele mai strașnice măsuri spre o desăvârșită mărginire a urmărilor de asemenea fire, care sub nici un cuvânt nu va putea fi aparată de răspundere¹⁾“.

Dar arendașii pentru neomeniile lor nu numai că nu capătă nici o pedeapsă, dar nici macar nu sunt îndatoriți a despăgubi pe săteni pentru împilările suferite!

3. *Luciu*, Buzău. Elena Pandelina din Buzău ieă dela locuitorii din Luciu plata ierbăritului pentra toate vitele lor,

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*

chiar și pentru cele 5 la cari are drept fiecare sătean și mai împlinește plata pentru toate pogoanele de arătură, chiar și pentru cele date de Regulament. În urma jâlbii sătenilor, ocărnuirea o înfrâncă¹⁾.

4. *Jigălia*, Ialomița. Contractele alcătuite de Logofeția Bisericească pentru arenda moșiilor mănăstirești oprind pe arendași să ieșă pentru pogoanele de prisos mai mult decât dijma din zece una, arendașul moșiei Jigălia, spre a silii pe țărani să-i mai dea și câte un rușfet, amână din zi în zi împărțirea pogoanelor de prisos deși circularile Departamentului din Lăuntru hotărâse că învoelile pentru prisoase să fie făcute, încât privește sămănăturile de toamnă, cel mai târziu în luna Aprilie, iar în cât privește acele de primăvară cel mai târziu în Octomvrie. Departamentul de Interne hotărăște că dacă arendașul întârzie cu împărțirea pământurilor, „locuitorilor li se dă slobozenie să are și să cosască cât fiecare va avea trebuință²⁾).

5. *Voetenu*, Slam Râmnic. Arendașul acelei moșii, Serdarul Pantazi Chirițoiul, luând moșia pe periodul 1841—1843, n'a voit să li dea, precum glăsuia contractul de arendă, un loc de pășune îndestulător pentru prisosul peste cinci vite împotriva unei plăți de câte un sfanț de vită mare. Arendașul dându-li un loc de sărătură unde erau să li moară vitele de foame și nevoind, cu toate cererile lor, să li dea altul, s'au văzut siliți să cumpere, tocmai peste două moșii, loc de suhat pe care au plătit 2830 lei și li-au murit acolo 29 capete vite mari și 11 viței. Iar la socoteală, arendașul i-a încarcat cu câte un sfanț de vită mare și pentru fiecare 10 oi, ce după contract erau cât o vită mare, a luat câte 7 lei și 20 parale.

La al treilea an, în urma rugămintelor stăruitoare ale sătenilor, arendașul li-a dat, drept islaz, o pārloagă în marginea satului drept 1000 lei, în care urmau să pască și vitele arendașului, scăzând însă pe săteni pentru pășunatul vitelor lui. Iar la toamnă nu numai că nu li-a scăzut nimic, dar i-a mai încarcat, peste prețul imașului, cu câte un sfanț de vită mare și cu câte 7 lei 20 parale pentru fiecare 10 oi.

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*

In afară de această împilare, îi mai încarcă cumplit la socoteli. Unora din cei cu 4 boi li s'a luat într'adevăr îndatoririle pe 4 boi, dar li s'au dat numai drepturile din fân și din arătură pe câte 2 boi. Celor cu 2 boi li-a luat îndatoririle ca pentru 4 boi, iar altora li-a luat pe 2 boi și nu li-a dat nimic.

Subcârmuitorul a fost la socoteală, dar n'a vrut să li scadă decât prețul zilei de plug și carul de lemne dela 9 lei la 4¹⁾.

6. *Zimnicea*, Teleorman. In anul 1843, clacașii de pe moșia Zimnicea plăteau arendașului acelei moșii, Grecului Triandaf Paciurea, pentru a fi scutiți de clacă, o dare foarte mare: fruntașul 175 lei, mijlocașul 138 lei și codașul 75 lei. Iar pentru prisoasele de vite plăteau câte 4 lei 6 parale de vita mare și câte 35 parale pe cea mică. Ei nefiind plugari ci negustori și chirigii, cer ca să plătească ca clacașii moșiilor învecinate: pentru cele 12 zile ale boierescului, ziua de plug, carul de lemne și 14 zile ale obăciei, 77 lei 20 parale fruntașul, 65 lei 20 parale mijlocașul și 56 lei 20 parale toporașul (palmașul), iar pentru prisosul de vite să plătească, ca și în satele megieșite, câte lei 2 parale 20 de vita mare și parale 20 de cea mică, dar să aibă tot izlazul ca și în trecut.

Prin două jalbe, date în acelaș an Domnului, zișii clacași după ce cer despăgubire pentru împilările făcute lor de cinci ani de cătră arendaș zic: „Prea Înălțate Doamne, Dumnealui arendașul nu se mulțamește pe câte ni-au luat până acuma, ci fiind că mai are cu arendă această moșie dela Septemvrie trecut, pă toate zilele ne macină și ne silește cu oamenii dumnisale și cu dorobanți să mai facem asemenea invoială, folositoare pentru Domnia sa și foarte dărăpănătoare pentru noi. Sau dacă nu ne invoim să primim pogoanele după Regulament și să le facem toate în ființă, silindu-ne pentru aceasta acuma, fiindcă se apropie Sfântul Gheorghe. Noi fiind că pă deoparte, pă la învecinatele moșii și în partea locului, nu vedem nici una dintr'aceste puse în lucrare, iar pă de alta neavând îndeletnicire să le facem, din pricină că unii suntem neguțitori, băcani și meseriași și nu cunosc nici într'un chip această meserie a plugăriei, alții au rămas numai cu mânilor, fără vită de muncă. Alții

¹⁾ *Ibid., ibid.*

sunt chirigii și prea puțini sunt cari țin vite de muncă, încă și aceia s'au îndatorat în toate părțile de au luat bani să plătească claca și sunt datori vânduți¹⁾“.

7. *Islaz*, Romanați. La Martie 1845, locuitorii clacași de pe moșia Islaz, dau Domnitorului, Gheorghe Bibescu, care eră totodată și proprietarul acelei moșii, jalbă împotriva arendașului Mihalache Hagiadi pentru împilările, năpăstuirile, bătaile și închisorile ce suferiau dela zisul arendaș. Ocârmuirea locală, zic ei, s'a făcut surdă și oarbă pentru ei.

a) Când ei răspund claca în bani, banii la istovirea clăcii nu li se trec toți în chitanțe.

b) Dându-li-se niște locuri de arătură noue, au spart țâlina cu plugurile lor, iar când au voit să seamene, arendașul li-a luat acel loc arat și a sămănat el grâu într'insul.

c) La secere îi pune executându-i cu logofătul, cu isprăvniciei, cu dorobanți și cu jurații satului, să secere câte 65 snopi de câte 5 palme împrejur și li socotește această muncă drept o zi plătită cu 60 parale. Și într'o zi venind arendașul la câmp cu pomojnicul, i-au bătut arendașul în chip cumplit, poroncindu-li să facă snopul de câte 6 palme „că așa este porunca stăpânirii“.

d) Nu-i îngăduie să lucreze la munca lor până ce nu isprăvesc pe a lui; dacă găsește pe vre-o unul, în acea vreme, lucrând pe ogorul său, îl duce la Curte și-l bate cât vrea. Când a fost grăul sătenilor de secere, i-a luat la arat, apoi la sămănat, astfel că grăul lor s'a scuturat pe câmp. Și cât grâu au făcut, mult puțin, n'a vrut să dijmuiască până la 1 Septembrie și atunci arendașul a cerut boabe în loc de snopi cum eră învoiala, și cu trăgănarea aceasta grăul lor s'a bătut de ploi și s'a stricat. I-a ținut pe câmp, cu carele lor, o lună întregă până ce s'a isprăvit dijmuitul, căci dijmuiă numai ce se trieră într'o zi.

e) Arendașul a arat și sămănat cu grâu islazul ce-l aveau până atunci și după ce ei (sătenii) duc lipsă de islaz, când se

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.* La dosar sunt atașate scrisorile grecești ale lui Paciurea către autorități.

ridică holdele „tocmește alte vite străine, iar vitele noastre sunt oprite zbierând de foame“.

f) „Pogoanele de fânețe ni le-a dat pă unde pasc găștele și rămătorii și unde sunt locuri rămase din varsarea Oltului și adunări unde nu se face fân ci stuh de il întrebuințează numai la foc, iar livezile noastre făcute cu toporul de moșii și părinții noștri le dă la alți străini după alte proprietăți și unora din noi, familii întregi, nu ni dă pogoanele hotărîte dă fân, ci ni dă prisos de il plătim carul cu 4 lei. Asemenea de obște pentru fânul de prisos, ni ieă câte 4 lei de car sub ce cuvânt și le-guire nu știm, afară că la dijmuală, unde este un car, pune două și trei și unde este două ni pune cinci și șasă“.

g) Li ieă câte 4 lei și 20 parale de familie pentru o gărlă ruptă din venirea apei Dunării și a Oltului când vin apele mari, și acelor cari nu plătesc li inchide vitele cari merg să beă apă fiind că locul acela este pe marginea satului.

h) Se tocmise cu arendașul să li plătească lâna după cum va umblă și în alte părți dar „pe când alți negustori cumpără lâna cu un sfaț (oca), Dumnealui n'au vrut să ni-o prinză așa, după cum ni eră și vorba, ci ni-au prins-o cu 60 parale ocoa, iar trăsura cântarului numai Dumnezeu o știe“.

i) Li ieă zeciuală de pe papura tăiată pe alte proprietăți. Tăind ei șovar (rogoz) pentru acoperișul bordeielor, arendașul a luat tot șovarul cât l'a găsit la dănșii și l'a vândut la carantina care s'a făcut acum din nou.

j) Arendașul nu li dă întinderea de islaz hotărîtă de Regulament pentru numărul de familii cari șad acolo.

k) După ce li ieă câte 15 parale de oae, li mai ieă și câte o litră de brânză de mănzare deși ele pasc tot pe islaz.

l) Acel arendaș ținând și parte din domeniul Turnului, cu șchela podului, pe câțiva din ei i-a ademenit să facă o învoire pentru trecerea pe pod spre a tăia mărăcini, având a plăti cei cu boi (fie cu 4 fie cu 2) câte 5 lei 25 parale, iar toporașii câte 3 lei 30 parale. Li silește acum de a valma pe toți, chiar pe acei cari nici n'au știut de această invoială, să plătească acea taxă, iar celor ce i-a învoit și au tăiat mărăcini, li ieă mărăcinii, apoi i-a oprit de a mai tăia, dar taxa tot o plătesc.

m) Cu trei zile în urmă au șazut trei zile la tahtul sub-

cârmuitorului care nu era acolo, ci numai pomojnicul, care în loc de a li da ajutor li-a pus stavilă. Apoi, la 7 Martie, adunându-se în număr de 300 locuitori și mergând la subcârmuitor spre a cere răvaș de drum pentru a merge la București, să se jăluiască la Domn, subcârmuitorul a pus dorobanții să-i bată și să-i ieă la goană.

n) Termină arătând Domnului că, dacă nu li se va face dreptate, vor fi siliți a părăsi proprietatea lui, de răul arendașului Mihalache Hagiadi, a pomojnicului cârmuirii și a câțiva locuitori din sat, printre cari doi preoți, cari contractează sarcini și invoi grele fără știrea celorlalți. „Acelora arendașul nici cu degetul nu li mișcă“.

Se găsesc la dosar 4 tablouri nominale de împilările suferite de câte fiecare din cei 378 locuitori cari* dau jalba.

Pe jalbă se vede apostila domnească ordonând cu de amănuntul cercetare și pedepsirea arendașului în caz de a se constata că a săvârșit abuzurile denunțate, precum și rezoluția lui N. Goleșcu, atunci înlocuitor al Marelui Vornic, ca cârmuitorul însuș să cerceteze, dar nu se găsește în dosar nici urmă de cercetare. Într'un raport din 13 Aprilie 1845 se zice scurt, fără altă lămurire, că în Islaz ar fi răscoală, iar că jâlbile locuitorilor, bârfitoare pentru cinstea arendașului, sunt neadevărate, însă fără a mai da nici un amănunt.

Din alt raport, purtând data de 23 Aprilie 1845, acelaș cârmuitor aduce la cunoștința Departamentului din Lăuntru că vr'o zece locuitori din Islaz au plecat din nou la București, fără răvaș de drum ¹⁾.

8. *Câștioarele, Vânătorii Mici, Roata, Cutuiu, Bucșani, Bulbucata, Crivedia Mică, Vlașca.* Vornicia din Lăuntru, cu ordinul No. 1885 din 26 Aprilie 1845 scrie Cârmuirii de Vlașca că au luat știința că:

a) În plasa . . . ²⁾ dintr'acel județ, la prea puține sate se incheie socotelile între arendași și clacași de două ori pe an. Invoielile pentru prisoase sunt făcute cu un mic număr de săteni a fiecărui sat, fără a avea cunoștință de ele nici ceilalți

¹⁾ *Ibid.*, Pachet No. 762.

²⁾ Numele plășii ilisibil.

săteni, nici proprietarii, nici diregătorii locali și că darea răvașelor (chitanțelor) de răfuială nu urmează.

b) La satele Caștioarele și Vânătorii Mici plata prisoaselor este de 25 lei pentru frunțași, de 22 lei pentru mijlocași și de 18 lei pentru acei cu mâinile, fără ca învoiala să fie cunoscută locuitorilor, fără ca ei să aibă trebuință de asemenea prisoase și într-o vreme când cei mai mulți, mai cu samă cu mâinile, nu au nici pogoanele lor cele legiuite. Pentru dijma porumbului li se ieau câte 12 băniți de pogon și nu li se ține în samă toate zilele ce fac în trebuința arendașului.

c) La moșiile Roata și Cutuiul se ieă dela fiecare clacaș pentru obăcie câte lei 25, pentru ziua de arătură lei 9 și pentru transport alți lei 9. Pentru prisoase frunțașul este dator să taie câte 10 stânjeni lemne în pădure, mijlocașul 8 și codașul 6. Și osebit de aceasta îi mai lucrează fiecare câte 4 zile cu vitele; toate aceste după o învoială silnică și nepilduită. Pe doi ani, afară de acel încetat, n'au voit să li ieă dijma de porumb, zicându-li că o va lua când îi va trebui, urmând asemenea și în anul încetat pentru dijma grâului.

d) La Osebiții Bucșani se ieă locuitorilor pentru prisoase, frunțașului câte 40 lei, mijlocașului câte lei 30 și celui cu mâinile câte lei 15. Apoi fiecare locuitor dă câte 3 găini și o cloșcă cu pui. Fiecare clacaș mai este dator să cumpere dela arendaș câte două vedre de vin, vadra câte lei 6, suferind și alte multe năpăstuiiri la munca pământului pe sama arendașului.

e) „La Bulbucata clacașii plătesc o însemnată sumă pentru locuri de prisos, fără a avea nici macar acele legiuite.“

f) La Crivedia Mică dijma de porumb este de opt băniți la pogon.

„Din aceste incredințându-se subiscălitul că este cu totul zădarnic pricina ce l'a îndemnat a vă incredința cărmuirea acestui județ, care n'a avut alt scop decât singura nădejde că veți îndreptă acele de mai nainte neorândueli, vă lasă a judecă înși-vă câtă poate fi a sa nemulțămire văzând lipsa de orice prefacere și pe locuitori sub aceeaș de atunci apasare.

„Preumblarea ce sunteți îndatorați a face vă lasă toate înlesnitoarele mijloace de a puteă îndreptă și a face ca legiuirile

și poruncile stăpânirii să fie păzite cu statornicie și în toată a lor întindere.

„Luați dar cele dă mai aproape măsuri, având toată încrederea că subiscălitului îi este peste puțină de a mai suferi neorândueli de asemenea fire“¹⁾.

9. *Cârsteasca și Cogeasca*, Dâmbovița. Prin raportul No. 4 din 6 Maiu 1845, cărmuitorul de Dâmbovița raportează că mergând să cerceteze cele reclamate de locuitorii satului Cârsteasca împotriva arendașului, a constatat că, în cei trei ani din urmă, arendașul a împlinit *banii proprietăricești* după chipul următor: 105 lei dela frunțași, 85 lei dela mijlocași și 65 lei dela cei cu mânila, „afară de alte nepravilnice luări, precum pre larg se arată în înscrisul dă invoială a locuitorilor ce l'au înfățișat purtând data de 7 Decemvrie“. Voind cărmuitorul a păși la despăgubirea locuitorilor, adică a face ca arendașul să restituie pe fiecare an 39 lei frunțașului, 31 lei mijlocașului și 20 lei celui cu mânila, arendașul s'a opus pretextând că învoiala este făcută cu primirea locuitorilor.

Apoi cărmuitorul voind să li împartă atât pământul legiuit cât și cel de care aveau nevoie pentru prisoase, arendașul a voit să li dea într'o parte, iar locuitorii să ieă în alta, pretinzând că ei au făcut cu târnăcoapa locul de arătură ce vor să-l aibă, iar că livezile de fân ce le cer au fost curățite de ei.

Prin alt raport din aceeaș lună a aceluiaș an, acelaș cărmuitor raportează un caz absolut indentic la satele Cogeasca și Corneștii. Arendașul ieă clacașilor, pentru clacă și obăcie, 96 lei dela frunțaș, 85 lei dela mijlocaș, și 58 lei dela codaș, iar cărmuitorul, potrivit cu poronca No. 794 a Departamentului, a voit ca arendașul să-i despăgubească, pe frunțaș cu câte 36 lei, pe mijlocaș cu câte 31 lei și pe codaș cu câte 13 lei. În amândouă cazurile cere poroncă de urmare dela Vornicia din Lăuntru. Vornicia, prin No. 2104 din 7 Maiu 1845, răspunde 1) că pentru locurile legiuite să se dea locuitorilor cele ce le-au avut din vechime; 2) pentru prisoase se va urmă conform le-

¹⁾ *Ibid.* *ibid.*

giurii (?) și nu se vor îngădui învoiri nepravilnicești. Cei cu mâinile nefiind de crezut că au prisoase, cârmuirea nu va îngădui ca ei să plătească pentru asemenea ¹⁾

10. Din acelaș an (1853), găsim în acelaș dosar o circulară (No. 2214—2230) a Departamentului către cârmuiri alcătuind o aspră dojană că nu privighează cu destulă asprime executarea legiurilor cari regulează raporturile dintre clacași și proprietari sau arendași.

a) Dijma din legiuitele pogoane, nu se ieă pentru fânețe din zece sau din cinci una în natură, din arături din zece una în natură, ci în bani.

b) Se ieă plată pentru ierbărit și dela acei cari au un număr de vite pentru care proprietarul este dator să li îndestuleze hrana fără plată.

c) Subțumire de plată de prisoase se îndatorează la osebite răspunderi și acei din clacași ce nu au în fință mai multe pogoane loc de hrană decât acele ce li se cuvin după Regulament.

Orice subcârmuitor în plasa căruia s'ar constată asemenea abuzuri va fi negreșit departat din slujbă și chiar însuș D-l cârmuitor. Chiamă iarăș stăruirea cârmuirilor asupra regulatei încheieri a socotelilor între arendași și clacași de două ori pe an, fiind de obște cunoscut că acelu ce nu va păzi orânduiala aceasta, nu-i se vor ține în samă pretențiile ce le ar face împotriva clacașilor pentru datorii ce nu se vor putea dovedi prin încheieri de socoteli ²⁾.

11. Raportul No. 3.184 din 18 Maiu 1845 al cârmuirii de Dolj începe prin cuvintele: „Răspunsul cinstitului Departament cu No. 2.136 la raportul subsemnatului cu No. 2.465 asupra zilei de plug n'a risipit nici una din îndoielile și nedumeririle întru cari se află această cârmuire, privind cum acea zi se tâlcuește în felurite chipuri de feluriți proprietari și arendași, *însă totdeauna spre îngreuiarea țaranului clacaș*“.

Lămurește apoi cum, în Dolj, clacașii cu 2 boi trebuie

¹⁾ *Ibid., ibid.*

²⁾ *Ibid., ibid.*

să se întovărășească 4 sau 5 la un plug și proprietarul sau arendașul îi ține 5 zile în brazdă¹⁾.

12. *Crețești*, Ilfov. La August 1846, clacașii din Crețești reclamă Departamentului pentru a doua oară că, în urma întâii lor jălbi împotriva chipului de dijmuire întrebuițat de arendaș, a venit pomojnicul subcârmuirii și i-a bătut atât pe ei cât și pe aleși fiindcă s'au plâns.

Departamentul trimițând în urma acestei jălbi pe un Manolache Zefcari ca să cerceteze, acesta arată că *bataia aleșilor și a celorlalți săteni nu a fost pentru jalbă ci pentru tăinuirea unei vite bolnave*²⁾.

13. *Gruiu*, Ilfov. Din raportul No. 1.899 din 15 Aprilie 1847, rezultă că arendașul moșiei Gruiu din județul Ilfov a luat clacașilor acelei moșii, împotriva condițiilor contractului, drept dijmă pentru pogoanele legiuite, câte 8 băniți știulete la pogon, socoțite drept 4 băniți boabe, iar pentru pogoanele de prisos, a luat peste acele 8 băniți încă câte 3 cocoloașe³⁾.

La secere, arendașul li-a ținut samă pentru o zi cu mâ-nile numai câte 14—16 parale, sub cuvânt că nu au secerat câte 2½ clăi de câte 26 snopi de 4 palme împrejur, ci numai câte 18—19 snopi³⁾.

14. *Mărculești, Luciu, Tândărei, Giurgeni*, Ialomița. Locuitorii acestor sate reclamă Cărmuitorului județului.

„Plecați jăluim cinstitei cărmuirii pentru D-lui Cuconu Iorgu Filip Lenș și D-lui Ghiță Murgeanu, pentru a D-lor neorânduieci ce suferim din partele, adică pentru zilele de clacă ce-i facem Dumisale Parucicului și nu ni le ține în samă după cum le lucrăm“.

„1-ju La Strâmba, peste trei gârle, de câteva ori ne-au trecut cu carele și cu boii noștri și i-am arat de fiecare om câte 8 zile și nu ni s'a prins la socoteală macar o zi“.

„Al 2-lea. Ne-a luat la Reuciu pe toți, anul trecut și estimpu, cu plugurile noastre, de am arat porumb și meu, cari am lucrat cu plugurile noastre câte 4 zile și ni s'au prins numai

¹⁾ *Ibid.*, *Ibid.*

²⁾ *Ibid.*, Pachet XXXVI, No. 914.

³⁾ *Ibid.*, Pachet XLII No. 15.

2 zile, bez 1 zi dusul și alta venitul a casă, care aceste nu ni s'a prins în socoteală“.

„Al 3-lea. La prașila porumbului am prașit câte 5 zile și Murgeanul la socoteală ni-au prins numai trei“.

„Al 4-lea. La secerea ce am secerat la Renciu, numai două dusul și venitul ni-a prins, adică două zile, iar alta nimic“.

„Al 5-lea. Din poronca stăpânirii fiind trimiși ca să facem pichetul Gâsca și fiindcă material nu aveam, ne-am rugat de Dumnealui ca să ni dea după această moșie, mai cuviincios. Care ni-a și dat, îndatorind pe îngrijitor și plată am plătit pentru 20 maldări nuele și 100 pari, toți clacașii câte 3 lei de toată familia“.

„Al 6-lea. Pentru că măcinăm la moara Dumnealui plătim lei 6 de toată familia (bez vama)“.

„Al 7-lea. D-lui Niță Murgeanul când eram în lucru, adică în zile de clacă, nu ne lasă să mai odihnim și noi, după cum este obiceiul muncitorilor, ci venia și ne sculă dela masă cu îmbucătura în gură și din biciu amenințând ca să ne lovească, să ne sculăm mai degrabă să mergem în lucru. Care aceasta nici la Agareni (Turci) n'am pomenit, că ei, deși erau păgâni, dar dela masă nu ne sculă până ce nu mâncam. Iar Dumnealui, fără suflet, injurând de sfânta și de viață făcătoare Cruce și de Dumnezeu, întru cari fiind și copilași la munca Dumisale și au auzit sudălmile și injurăturile, se sculau cu lacrimi pe obraz, plecam la secere fără să fim ascultați.

Când venia de luă clacași, venia numai noaptea de-i căută pân case și pân poduri, socotind că sunt ascunși, sperind și fetele noastre și copiii. Aici mai arătăm și pă cei bătuți de Murgeanul: pă Nicolae Brat, Gheorghe Țuțuianu (l'au bătut de două ori) sub cuvânt că unde este frate-său, să-l ieă la clacă; pă Ioan Picioruș lipsind o zi dela clacă l'au bătut, pă Ioan Dărtanu l'au bătut, pă Petricu Mocanu, pă Grăjdan sin Dobre Prună, care este și acum bolnav, propuindu-i stăpănu-său simbrioară, pă Mitul Toștea l'au bătut, iar ceilalți nu se știe câți vor fi mai rabdat asemenea necinstea bătaii . . .“

Moșiile Mărculești, Țandăreii, Luciu și Giurgenii erau a

Marelui Vistier Filip Lenș. *Aceste moșii erau arendate*; totuș, la 1847, el trimite ca înlocuitor al său pe fiul său, Parucicul (Locotenentul) Gheorghe Lenș care numește doi isprăvniciei: Niță Murgeanu și Panaitescu și ei trei împreună săvârșesc un șir de abuzuri. Precum rezultă din jalba de mai sus Gheorghe Lenș, cu toate că moșiile erau arendate mai face și arături pe sama lui.

De unde contractul cu arendașul purtă că locuitorii vor întrebuința podul făcut de proprietar pe Ialomîța în schimbul unei plăți de un sfanț ($2\frac{1}{2}$ lei) pe an, Parucicul li impune o dare de 12 lei 30 parale pentru frunțaș, 10 lei pentru mijlocaș, și 3 lei pentru codaș și aceste în muncă, în zile cu prețul hotărît după Regulament, silindu-i să iscălească această invoială și, peste aceasta, i-a îndatorit a face orice reparațiune trebuitoare la pod, precum și a da ajutor când se mută podul.

Un articol al contractului îndatorește pe arendaș să dea proprietarului ori câte zile ar cere, plătindu-i-le proprietarul după prețurile fixate de Regulament. Folosindu-se de împrejurarea că arendașul i-a declarat că nu poate să-i dea asemenea zile de lucru, silește pe locuitori prin bătai a-i face fel de fel de munci, ținându-li în samă în loc de trei zile numai una. Aceste fapte sunt constatate la fața locului de cărmuitorul județului, Paharnicul Manolache Grădișteanu.

La acea cercetare, Lenș nu a fost în stare să arăte cărmuitorului izvod de zilele ce-i lucrase sătenii. S'a mai constatat că vitele de pripas se aduc la aria Parucicului unde se globesc după placul acestuia, gloaba fiind totdeauna plătită în muncă după prețul cei convine lui Lenș.

Pentru uscături din pădure silește pe locuitorii din Mărculești fără deosebire să-i plătească câte 12 lei pe an. Locuitorii din Luciu au fost siliți să lucreze pentru o datorie veche nesocotită. Iar isprăvnicelul Niță Murgeanu, pe lângă bătaile sălbatece ce li aplică locuitorilor își mai face răs de fetele și de nevestele lor.

Cărmuirea de Ialomîța dă în diferite rânduri poronci pentru anularea învoielilor abuzive ale lui Lenș. Se dă poruncă lui Niță Murgeanu să vie la cărmuire, dar el fuge. În fine, prins și adus cărmuitorului, este obraznic față cu acesta care-i croiește

câteva bețe la spete. Filip Lenș dă jalbă la Domn și se trimite o anchetă care constată nu numai că cele denunțate sunt toate adevărate, dar că mai sunt și alte abuzuri nedenunțate. Se face, la 25 Maiu 1848, anaforă la Domn care pune pe dânsa apostila următoare:

„Deși suntem cu totul împotrivor urmărilor celor aspre și pornit a pedepsi pe acei slujbași cari s'ar abate între asemenea urmări, însă văzând purtarea cea netrebnică a celui Murgeanu cătră locuitorii așezați pe moșiile Logofătului Lenș din Ialomița și temeiturile acestor plângeri, nu putem a desaproba cu totul acea purtare a cârmuitorului. Iar cât pentru punerea la cale a Departamentului a se desființa acele dări pe viitorime, nu este destul, u.mând a se despăgubi locuitorii pentru câte nedrepte luări s'au urmat dela dânsii în vremea trecută pentru care se va face cercetare cu scumpătate și nedestulare“.

Bine înțeles că locuitorii n'au fost despăgubiți, iar Paru-cicul Lenș eră prea sus pus pentru ca să i se aplice macar un cuvânt de blam!¹⁾

15. *Chiojdenii Mari* Râmnicul-Sărat. La Noemvrie 1847, Clucerul Costache Niculescu, proprietarul moșiei Chiojdenii Mari dă jalbă asupra lui Oprișan Măciucă, subcârmuitorul plășii Râmnicul din județul Râmnicul-Sărat. Acest subcârmuitor, pentru cea mai mică pricină nu trimite la sate „poroncă cu numerație“ ci „totdeauna dorobanți cu volnicie și cu biciul da spinarea ca în vremile trecute, pricinuind spaimă și cheltuială locuitorilor . . .“ În vara anului 1847 slobozindu-se sătenilor din Chiojdeni, pe chezășia jăluitoarelor produsele pe un an din magaziiile de rezervă și rămânând partea preoților nedată fiindcă nu erau întrebuiințați, au venit câțiva locuitori din acel sat, cu totul lipsiți de hrană și s'au rugat să li dea lor, ca împrumut, acea parte a preoților, pe care s'o înapoiască după culesul porumbului, ceea ce Clucerul a făcut. Aflând subcârmuitorul despre aceasta, „indată au trimis dorobanții cu volnicie și ducând acei locuitori la taht, i-au bătut cât au vrut“ . . . „Pă arendașul

¹⁾ *Ibid.*, XLV, No. 189.

numitei moșii cu feliori de chipuri au umblat să-l supere ca să-i găscă pricină să-l jăfuiască“ Indeamnă pe locuitori să dea jălbi asupra arendașului, iar locuitorii nevoind, fiindcă arendașul „se poartă cu tragere de inimă“ către ei, îi caută fel de fel de pricini insultându-l în public. Arendașul a izbutit să-l îmblânzească puțin numai prin „alte mijloace“ despre cari va arată dacă va fi întrebat.

Niște foști arendași cari au ținut moșia în anii 1841 și 1842 venind să reclame niște datorii din acei ani, subcârmuitorul a împlinit pe locuitori numai după catastiful acelor foști arendași, fără a mai ține în samă biletele de răfuială ce le aveau sătenii și, spre acest sfârșit, orânduiește dorobanți, bate, închide și împlinește, după cum și în luna trecută, cerând acei arendași lei 115 dela un locuitor, anume Vasile Albu, fără de altă dovadă decât catastiful, în vreme ce locuitorul avea îndestulă mărturie că în leatul 1843 vânduse o păreche boi și plă-tise. L'au închis 14 zile, lăsându-l și muritor de foame, că fiind vremea culesului porumbului și neavând alt ajutor decât nevasta cu câțiva copii mici, i-au ramas porumbul în țarină și l'au mâncat vitele și cu toate că s'au dus câțiva locuitori la subcârmuitor ca să-l ieă pe chezășie până își va culege porumbul și se va judecă la tribunal, dar subcârmuitorul n'a vrut să asculte, ci răspuns li-au fost injurături de cruci și de icoane, scâpând numai nebătuți, pentru că cu asemenea blân-deță primește pe toți cei ce au înclinare cu dânsul¹⁾.

16. *Vintilă Vodă și Săruleștii*, Buzău. În urma poroncii Departamentului din Lăuntru, motivată de jalbele primite dela sătenii satelor Vintiiă Vodă și Săruleștii, subcârmuitorul plășii Slănicul, împreună cu un îputernicit al Episcopiei de Buzău, face la Aprilie 1847, o cercetare la zisele sate spre a constată abuzurile săvârșite de Teofilact, Egumenul mănăstirii Vintilă Vodă, metoc al Episcopiei din Buzău, care Egumen era totodată și arendașul moșiei. Cercetarea constată că Egumenul a împilat pe locuitori cu suma de 5199 lei 10 parale și anume :

¹⁾ *Ibid.*, XLV, No. 169.

1284 lei 10 parale	pentru piatra adusă de locuitori pentru facerea bisericii, neplătită.
3055 „ 20 „	728 zile cu boi și 945 zile cu mânilor, lucrul bisericii.
363 „ 20 „	neținute în samă la socoteala clăcii.
441 „	pentru 31½ stânjani lemne făcute în pădure și scoși pentru var și cărămidă.
16 „	ierbăritul pentru vitele ce i li-au ținut locuitorii moșiei.
31 „	pentru mieii și lâna de primăvară.
26 „	pentru mieii cari au plătit ierbărit ca și tomnatec.
17 „	pentru oi.

1599 lei 10 parale peste tot.

Dar locuitorii venind după această cercetare cu jalbe nouă, se face o de iznoavă cercetare de însuș cârmuitorul, A. Perdicari, împreună cu locuitorul Episcopiei de Buzău. În raportul cel face cârmuitorul către Departament sub No. 4104, din 27 Iunie 1847, cetim: „am întâmpinat o obștească strigare și plângere, atât pentru cumplitele cazne și bătăi ce au suferit dela pomenitul Egumen și dela rânduitul din parte-i îngrijitor, cât și pentru grelele năpăstuirii și asupriri ce li s'au făcut peste dreptele lor datorii, la cari sunt supuși după condițiile moșiilor mănăstirești... am găsit că cu adevărat pomenitul Egumen arendaș, neasămănându-se câtuș de puțin cu cuprinderea acelor condiții, s'a abătut fără sfială în feliuri de abuzuri și luări de bani netrebnice, sub deosebite numiri precum: *jirărit*, *mugurrit*, primăvarat și tomnatec de oi, rușfeturi pentru vite și locuri de arătură, *havaeturi la pădure*, parale de nume și altele multe, împovărând, pe lângă toate acestea, de a făcut și fiecare ocuitor câte trei transporturi cu carul și câte 15 zile cu mânilor, sub cuvânt de ajutor la facerea bisericii de acolo... Transporturile singuri locuitorii, de a lor bună voie s'au făgăduit de mai nainte a le face pentru biserică; iar cu acele zile cu mânilor rău și fără cale s'au împovărat, pentrucă Egumenul a primit dela cassa Episcopiei banii conveniți pentru toate cheltuelile ce s'au urmat în această lucrare, și mai vârtos că clădirea

acelei biserici s'au făcut cu contracții ce au fost tocmiți a săvârși cu salahorii săi“.

Suma cu care locuitorii au fost împilați se ridică, în urma răfuiei făcute, la 14.479 lei 13 parale peste tot, din cari au hotărît a scădea 250 icosari noi pe cari Egumenul „cunoscându-se vinovat i-a fost lasat la Cârmuire ca să rămăe aparat de această cercetare și care sumă s'a întors locuitorilor. Pentru banii ce nu au ajuns spre a se despăgubi locuitorii, li s'a scăzut din datoriile de proprietate, rămânând pe deplin achitați pe anii 1845 și 1846. În urmă s'a hotărît ca Egumenul Teofilact să fie expulzat peste granița, în Moldova, de unde eră venit. Vedem în urma lui funcționând pe un Egumen Vavila, iar în urmă sfadă între acesta și expulzatul Teofilact, care se crede că a găsit mijloace ca să reintre în grația Chiriarihiei, căci o adresă a Vorniciei Bisericești, din 4 Martie 1846, recunoaște de Egumen pe Teofilact și nu pe Vavila ¹⁾.

În timpul Domniei lui Barbu Știrbei, cu toată dorința de a pune capăt abuzurilor a acelui Domn, cu toată solitudinea lui pentru binele clasei țărănești și cu toate însușirile lui de administrator destoinic și priceput, abuzurile nu erau mai mici decât în vremea domniilor anterioare. Iată câteva cazuri din acea epocă.

17. *Fântânele*, Prahova. Locuitorii acestui sat fac cu proprietarul moșiei, Clucerul Ioan Miteșcu, reprezentat prin arendașul Costea Gheorghiu, pe anii 1853 și 1854, o învoială prin care ieau, pentru ierbăritul vitelor, un suhat pentru care au a plăti lei 2.400, câte 3 găini și câte 3 ocă fasole de familie și 30 ocă lapte și 30 ocă brânză în *deobște*. Arendașul folosindu-se de rostirea cam vagă a învoielii *pretinde*, la 1854, *dela locuitori, valoarea a câte 30 ocă lapte și câte 30 ocă brânză, de fiecare casă*, pe amândoi anii. Cu ajutorul subcârmuirii oamenii sunt executați cu dorobanți prin bătai și fel de fel de batjocuri ²⁾.

18. *Brastavățu*, Romanți. La 1855, Cârmuirea de Romanți raportează că sătenii de Brastavățu sunt asuprați de aren-

¹⁾ *Ibid.*, Pachet XLIII, No. 75.

²⁾ *Ibid.*, Pachet CXLVIII, No. 215.

dași prin faptul că pogoanele ce au muncit arendașului sunt cu mult mai mari decât hotărăște legiuirea¹⁾.

19. *Ghimpețeni*, Teleorman. Stana Văduva din Ghimpețeni reclamă Domnului, la Maiu 1855, că a fost bătută de proprietar, fiindcă nu a făcut clacă. Făcându-se cercetare, se constată că proprietarul a bătut-o fiindcă fusese obraznică, dându-i întâiu singur lovituri, apoi poroncind altora s'o ție și s'o bătă²⁾.

20. *Buciumeni și Crețești*, Ilfov. Arendașul nu ține clacășilor zilele în samă, îi bate neconținut și le ieă dijmă, nu cu banița, ci cu un coș. Asemene și la Crețești³⁾.

21. *Pătroaia*, Dâmbovița. Din jalba locuitorilor acestei moșii și din raportul cârmuitorului se constată că arendașul acelei moșii nu li dă clacășilor islazul prescriș de legiuire, nu li ține în samă zilele lucrate, îi dijmuește nedrept, îi încarcă la socoteli și-i bate cumplit, începând cu aleșii satului și cu delegatul rânduit de proprietar⁴⁾.

22. *Galicea Mare*, Dolj. Arendașul Costache Moscu, care luase moșia Galicea Mare la 1850, puneă pe săteni să plătească pentru prisoase fără a li mai măsură, ci „pe suma ce hotără el“. *Când pe pământul arat de locuitori pentru el se făcê roada mai proastă decât pe pământul ce-l lucrau pentru ei, puneă să se facă ispașă spre a se constată diferența de rodire, dând vina pe faptul că sătenii ar fi lucrat mai rău pentru el decât pentru ei, și împlinind dela dânșii această diferență*. Transporturile la Cetate le plătește cum voiește el, nu cum plătesc alți negustori.

La 1852, a depus condițiile de invoială și deși locuitorii nu le-au primit, ei au fost totuș împliniți după acele condiții. Otașina de vin i-a pus s'o plătească de două ori. Deși prin contract se prevede că după ridicarea roadei vitele sătenilor să poată paște pe toată moșia, arendașul nu-i lasă să pască până ce nu plătesc prin trieriște cu caii lor la arie. Socotelile lui sunt nedrepte, oamenii veșnic încarcați⁵⁾.

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*

³⁾ *Ibid.*, *ibid.*, *ibid.*

⁴⁾ *Ibid.*, Pachet CXVIII, No. 2.

⁵⁾ *Ibid.*, *ibid.*

23. *Poenari*, Muscel. Se dovedește în anul 1858 că Anton Pavăl, arendașul acestei moșii, a hrăpit locuitorilor din pogoa-
nele lor legiuite curățite de ei, li-au luat dijma îndoită, dijmu-
indu-li porumburile numai în Fevruarie, stricându-li-se ace
porumb de ploi și zapadă. După ce li dă islaz râpos, cu colț
de piatră și inecături de năsip, acoperit cu un crâng des și i
întindere puțină și mai ține și alte vite pe acel imaș, apoi
ieă câte trei ierbărituri. Dijma prunelor n'a vrut s'o ieă i
vreme, astfel că prunele stând grămezi s'au stricat. Măsură-
toarea a făcut-o cum a vrut, în chitanțe nu li-a trecut banii
răspunși și munca făcută. Datoriile nedrepte le-a împlinit prin
subcârmuitor cu 5 dorobanți ¹⁾.

Cred că faptele înșirate mai sus alcătuesc o expunere
poate necompletă dar adevărată, luată de pe natură a rălelor
de cari suferia țaranul din Țara Românească în vremea Dom-
niilor Regulamentare. Ea nu arată toate feliurile de abuzuri ce
erau cu puțință din partea proprietarilor și arendașilor, dar
văzând cele făptuite ni putem da lesne sama de cele multe
ce erau cu puțință.

Insă ei nu aveau a suferi numai din pricina lipsei de
scrupul a proprietarilor și a arendașilor, abuzurile slujbașilor
Ocârmuirii, numeroase și multiple, veniau claie peste gramadă
să mai amărăscă traiul țărănimii. Am văzut câteva exemple
de abuzuri ale slujbașilor în cazurile expuse mai sus, iată
câteva cazuri bine constatate, de Guvern și de Obșteasca Adu-
nare în anul 1842, de împilările săvârșite de diferiți diregători
în dauna clacașilor de pe Domeniul Giurgiu.

Prin Regulamentul Organic se statornicise, precum am vă-
zut, formalitățile ce aveau să le îndeplinească clacașii spre a-și
strămută așăzarea dintr'un loc la altul, și aceste formalități erau
menite a îngreuiă pe cât se putea această strămutare, proprietarii
având interes ca locuitorii așăzați pe moșiile lor să fie cât se poate
de statornici. Acelaș interes îl avea și Statul pe moșiile lui, dome-
niile Brăila, Giurgiu și Turnul. În sesiunea anului 1842, Ob-
șteasca Adunare fiind sezisată de faptul că numărul clacașilor
de prin satele Domeniului Giurgiu scădea în chip îngrijitor în

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*

urma strămutării lor sau pe alte moșii sau în orașul Giurgiu sau peste Dunăre, numi o comisiune din sânul ei, însărcinată cu studiarea acestei chestiuni. Comisiunea prin raportul său arată „că pricina strămutării acelor clacași de prin satele domeniurilor a fost și este neconținutele abuzuri de asupra-le, cum și slobozenia dată din partea cinstiului Departament din Lăuntru“ . . . , anexând la raport și acte doveditoare.

Din aceste acte rezultă că locuitorii domeniului Giurgiu se strămută din cauza greutății serviciului de pichetași grăniceri și că autorizația de strămutare o capătă toți cei cu putere dela sameșul de Vlașca care, în schimb, „ieă dela unii dobitoace, iar dela alții bani, precum și alte jafuri spre folosuri și dărăpănarea interesului Visteriei cât și a locuitorilor“ ¹⁾.

Se mai constată o mulțime de jafuri din partea funcționarilor; astfel:

Locuitorii satului Oinacu au fost siliți de sameș „cu dorobanți să ducă 15 care fân la poșta Hodivoaea, unde au făcut 4 zile tocmai, atunci când toate bucatele li-au rămas prăpadite pe câmp de vite și li-au aruncat câte lei 2 de car. Cu dorobanți i-au îndatorat de au dus la București 40 de chile mari de grâu și li-au dat câte lei 11 de o chilă drept chirie, încă bătându-i și ei, după ce au zăbăvit două săptămâni, apoi s'au pomenit că li-au scos și lipsă, în cât nu numai că chiria nu li ajunge ci și din pungi trebuie să scoată ca să plătească lipsa ce li-au scos, după cum îi zorește. Că cu dorobanți și prin bătăi au fost aridicați de au dus ca la 26 stânjani lemne dela satul Călugăreni la Giurgiu pentru trebuința militarilor, și li-au aruncat de car câte 1 leu la unii, iar la unii nimic, și au făcut câte 4 și 5 zile în vreme de iarnă; că au dat 50 oca unt suptocârmuitorului de i-a îngăduit pentru linia caselor.

„Locuitorii satului Braniștea . . . prin silă și cu dorobanți i-a aridicat și au dus la București 20 de chile mari de grâu, și după ce au zăbovit o săptămână, li-au plătit câte lei 11 de chilă, năpăstuindu-i încă ca să mai plătească lei 65 pentru 9 banițe mici de grâu ce zice că li-ar fi găsit lipsă“

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Acte și Legiuri privitoare la chestiunea țărănească*, I, p. 374.

„Locuitorii satului Turbatu . . . sunt năpăstuiți de sameș, care prin siluri, cu feliori de asprimi, i-a apucat în vremea Hodivoianului de au plătit dijma grâului și a orzului de două ori și i-a luat cu dorobanți, cu sila, de au dus la București 40 chile mari de grâu și li-a plătit de chilă câte lei 11, și după ce au zăbovit o săptămână, îi apucă cu năpăstuire ca să plătească și lipsa ce s'ar fi găsit la București . . .”

Locuitorul Iordan din satul Turbatu se învoise cu zapciul Costache „ca să mijlocească să se mute și el în oraș, să scape de belele și pentru osteneala numitului zapciu i-a dăruit o bivoliță cu puu fără bani și una i-a vândut-o cu preț cât a voit să plătească, și vede că cărțile de mutare nu i li-a mai scos”.

„Locuitorii satului Malu-de-Jos au fost îndatorați de au dus la comandirul dela Giurgiu 16 chile mici grâu, cu carele lor și li-au plătit câte 7 lei de chilă: pe fieșcare an de când se află acel zapciu, au dat 40 oca de brânză, iar în anul trecut 80 oca brânză, fără de a li plăti o pară; că au dat la suptocărmuitor 12 chile orz, ca să-i mai îngăduiască pentru casele de linie; că s'au pomenit cu caprarul zapciului că li aduce bani, zicând că sunt ai ispravnicului, pentru cari bani au făcut 14 chile orz și li-au plătit câte 12 lei chila, și au dat și caprarului doi sfanțihi de s'a milostivit și i-a lăsat din 18 chile numai pe 14; că au dat lei 215 pe o bivoliță cu puu, din bani ce au luat după orz, și au dat-o suptocărmuitorului, rămând fără bani și fără orz; că au dat în anul trecut și în acel an cu leat 1840 lână oca 64, fără să li plătească vre-o pară; că au lucrat la cositul de fân al sameșului 60 oameni în patru zile, adică două zile în lucru și două zile ducerea și întoarcerea, fiind departe și li-a plătit pe două zile câte parale 70, atunci când și-au lasat fânatele lor pe câmp; că s'au îndatorat, cu zorul și bătăi prin dorobanți, de sameșul, de au făcut treizeci care și au carat fân la poșta dela Cacaletți, și acolo la căpitanul roții și în alte părți, și li-au aruncat câte 2 lei pentru 3 zile ce au carat; că au arat două chile mari și le-au sămănat pe sama suptocărmuitorului cu grâu dela dânșii, fără să li dea vre-o pară, și altele multe . . . ¹⁾).

¹⁾ *Ibid.*, p. 377.

„Locuitorii satului Slobozia s'au îndatorat cu dorobanți de au arat 4 chile mici grâu suptotcârmuitorului fără de a li plăti; că au dus 15 chile mici orz cu carele lor la militari și li-au plătit câte lei 7 parale 16, că au dat 30 ocă unt topit la suptotcârmuitor și li-a plătit câte 1 sfaņț ocaoa, iar ei l'au plătit 3 lei ocaua; că au dat pe tot anul de când se află suptotcârmuitorul câte 30 ocă brânză fără a i se plăti o pară; că au plătit bani pe două trimestruri trecute la suptotcârmuitorul și li-a dat adeverință; că au plătit la suptotcârmuitor lei 200 ai candida-tului și văd că n'a mai venit a li învăța copiii: „că prin silă au dat zece chile mici orz la suptotcârmuitor și li-a plătit câte lei 12; că au dat sameșului iarăși 10 chile orz mici pe acel an și li s'a plătit tot cu acel preț; că în anul trecut s'au pomenit că trimite un cal mai mort de slab logofătului lor, ca să-l dea la pășune cu caii lor, care cal înămolindu-se în baltă și murind, au dus semnele, dar nevoind a-i crede, i-a îndatorat de i-au cumpărat alt cal ales, bătându-i, și altele“.

Spațiul nu-mi permite să mai citez și alte exemple, dar cazurile de asemenea natură sunt nenumărate. Acei doritori de a le cunoaște, n'au decât să consulte opisele dosarelor din epoca regulamentară rămase la Ministerul de Interne, vor găsi acolo, în privința abuzurilor funcționarilor un material pe cât de bogat pe atât de variat. Și nu numai de pe urma funcționarilor admini-strativi suferiă poporul, acei ai Visteriei și mai ales justiția nu se lăsau întru nimic mai pe jos. Avea parte de dreptate atunci numai acel care eră în stare sau s'o cumpere sau s'o intimideze.

CAPITOLUL XII

CLASA STAPÂNITOARE ÎN CURSUL REGIMULUI REGULAMENTAR, RUINA EI ȘI NAȘTEREA UNEI CLASE NOUE

1. Despre boierii cei mari pe cari Regulamentul Organic îi găsi în vârstă coaptă.

Regulamentul Organic a fost triumful oligarhiei și alcătuiește punctul culminant la care acea oligarhie a izbutit să ajungă. Noua legiuire închezeșluiă oligarhiei monopolul puterii politice cu toate foloasele decurgând dintr'însa, alcătuirea exclusivă a Sfatului țării, slujbe și foloase de tot soiul, atât licite cât și ilicite, stăpânirea a mai bine de o treime din pământul țării și munca silită a țărănimii pentru a le lucră și această oligarhie care concentră în mânilor ei atâta putere și atâtea foloase, se compunea, în Moldova, de 28 familii, în Țara Românească de un număr cu puțin mai însemnat. Nu cunosc în istoria Europei întregi nici un exemplu de așa de mare putere împărțită de un număr atât de mic de oameni.

Printre boierii cei mari cari alcătuiau această oligarhie erau mulți oameni evlavioși, iubitori de țară, buni la inimă, blânzi, drepti, binefăcători; dar țineau morțiș la ceea ce numiau drepturile și *pronomiile* lor pe cari le priviau ca sfinte și, cu toată dreptatea și blândeța lor, abuzau de puterea ce o aveau față de acel slab fiind că astfeliu eră obiceiul și pentru că este firea omului să abuzeze de puterea lui de câte ori nici o stavilă nu este pusă acelei puteri.

Cutare boier mare din Moldova, pe care l'aș putea numi, bun și drept, pe lângă că făcuse însemnate daruri Casei Sfântului Spiridon din Iași, pe lângă că hrăniă cu cheltuiala lui pe mulțime de vadane și de oameni nevoieși, atât în Iași cât și

pe moșiile lui, înzestră în fiecare an câte două-zeci și patru de fete sarace, dăruind fiecareia, ca să-i ducă zestrea acasă, câte un car cu patru boi aleși de mire dintre cirezile sale. Același boier ținea pe socoteala lui, în școli înalte din străinătate, trei fii de boierănași sau de vechili ai lui¹⁾. Totuș el fù poate potrivnicul cel mai înviersunat al lui Kisselev când acesta voi să modifice în chip mai prielnic țaranilor dispozițiunile textului primitiv al Secției VII a Capitolului III din Regulament, și nime nu susținù în Adunarea de Revizie și în Obșteasca Adunare cu atâta îndârjire pretențiunile boierești la indemnizația pentru scutelnicii oboriți.

Pentru a putea înțelege asemenea anomalie: oameni buni și blânzi împilând și brutalizând fără nici o dreptate pe acel slab și răpindu-i dreptul lui, trebuie să ne pătrundem de două fapte.

Nimic nu putea să fie mai străin de boierul cel mare din vremea anteregulamentară decât concepțiunea legii, a unei legi aceeaș pentru toți, care nu poate să fie înlăturată sau siluită de nime ori cât de puternic ar fi. Nu domnise doară în țările noastre nici odată legea în înțelesul ei adevărat, ci totdeauna numai arbitrarul celui puternic. Această domnie a arbitrarului nu încetase nici macar pentru o clipă, ea se făcuse tot mai mare cu cât obștia slăbise, sub dânsa trăise strămoșii, moșii și părinții boierului dela 1830, sub dânsa se trezise și el. Sub acea domnie, a arbitrarului, voința puternicului n'avea frâu, ea eră lege pentru acel slab. Boierul chiar bun și blând eră om și ca atare aveă ceasurile lui de mânie sau de toană, eră înșelat sau zidărit de acei care-l înconjurau și acel neputincios, nefiind ocrotit de lege împotriva acelor toane, a acelor ademeniri, trebuia să plece capul și să sufere în tăcere și nedreptățile și împilările și brutalitățile pricinuite de ele.

Apoi, în urma împrejurărilor politice în cari trăise țara, în urma nestatorniciei, a neorânduiei, a schimbărilor neconținute, a neștiinții cumplite, nu mai știeă acuma nime cu precizie până unde merg drepturile stăpânului, care este punctul în care ele calcă peste acele ale săteanului. Cine își mai bătea

¹⁾ Tus trei au ajuns la demnități înalte între 1860 și 1870.

atunci capul cu adunarea hărtilor vechi împrăștiete peste toată țara pentru a lumina cu cuprinsul lor starea drepturilor fiecăruia.

Cultura boierilor eră aproape nulă; toți știau grecește, obișnuit *apla*, mult mai rar *elenică*, unii știau puțin nemțește, apoi, mai mulți emigrați venind în urma Revoluției franceze în țară, limba franceză începuse a se răspândi printre tineret, iar bătrânii o cunoșteau puțin. Foarte mic eră numărul acelor în a căror case se găsiă vre un început de bibliotecă.

Boierii cei bătrâni erau oameni strângători și cari aveau o ordine minunată în afacerile lor; posedăm din vremea anteregulamentară numeroase condici cuprinzând veniturile și cheltuielile mai multor boieri mari cari, pe lângă ca ni dau o mulțime de amănunte asupra traiului lor și asupra valorii de pe acea vreme a lucrurilor, ni arată ordinea minunată care domniă în casele boierești. Viața materială îi costă prea puțin, căci aduceau dela moșile lor grânele, verdețurile, fructele, vinul, păsările, mieii, berbecii, porcii, vânatul, fânul, paiele trebuitori pentru hrana lor și a mulțimii care trăiă pe lângă ei, a caselor și a grajdurilor lor și lemnele pentru încălzit. Transportul acestor provizii eră făcut de țaranii deosebitelor moșii în socoteala boierescului. Ca slugi aveau mai cu samă țigani robi căroră nu li plătiău leasă, caii de trăsură și de călărie îi luau din hergheliile lor. Scoteau bani din pungă numai pentru băcălii, îmbrăcăminte, petreceri și învățătura copiilor.

Căci trebuie să recunoaștem că acei boieri lipsiți de cultură își dădeau foarte bine samă de trebuința învățaturii pentru copiii lor. De pe la începutul veacului XIX, îi vedem ținând în casele lor profesori străini, nemți sau francezi, mai ales francezi, căroră li plătiău lefi bune pentru a învață pe fiii lor. După pacea dela Adrianopol, fiii de boieri români cari până atunci frecuentase Universitățile străine numai în chip excepțional, încep a merge în deobște să-și desăvârșască studiile în Germania sau în Franța.

Merseră în această privință chiar mai departe; nemulțumindu-se să subvie numai la învățătura în străinătate a copiilor lor, ei trimiteau uneori sau odată cu acei copii sau deosebit, dar tot pe cheltuiala lor, pe fiii boierănașilor protejați de

ei, pe acei ai vechililor, ai vatajilor, și ai logofeților cari îi slujise cu credință.

Afară de prea puține excepțiuni, boierii cari erau oameni maturi la 1830 pastrară obiceiurile de ordine și de cumpăneală în cheltuieli urmate până atunci. Cheltuielile de traiu se mai ridicară, luxul din oriental ce eră se europeaniză, se cheltuiră sume mari cu clădirea de curți mari și de grădini frumoase la țară, se făcură oareșicari călătorii costisitoare la băi sau prin capitalele Europei, dar veniturile moșiilor crescând răpede, împătundu-se și încincindu-se în câțiva ani, putură lesne să poarte povara acestor cheltueli făcute cu măsură. Boerii pe cari Regulamentul îi găsisse în vârsta coaptă muriră aproape toți cu averile moștenite dela părinți nu numai întregi dar chiar sporite.

Prea puțini dintr'inșii stăpâniți de patima cărților sau îmbatați de plăcerile nouă de cari dăduse prin țările din Apus, sărăcise sau erau aproape de ruină, zdrobiți sub povara datoriilor.

Boierii cei bătrâni căutau moșiile lor *băbește*, după cum apucase dela părinții lor, numai cu deosebirea că arau și samanau neasămănat mai mult. Inovațiuni nu făceau și expuneau capitaluri neînsemnate pentru căutarea moșiilor. Mulțămii boierescului afacerea eră profitabilă și fără risic.

O creștere greșită făcuse din boierii bătrâni niște oameni vanitoși și foarte accesibili măgulirii. Fiecare boier mare eră încunjurat de o mulțime de clienți și de protejați: boieri mai mici, boierănași, mazili, slugi vechi, unii trăind numai din favoarea lui, alții căutând acea favoare pentru a capată slujbe grăsișoare, *gheliruri* folositoare, ocrotire împotriva vre unui dușman, ajutor spre a-și putea mulțămii poștele, sprijin la judecăți. Toată această lume cunoscând slabăciunea boierului, îl măguliă care de care mai tare, îi pândiă dorințele pentru a le satisface cât mai curând, ori de ce natură ar fi fost; între ei eră o întrecere pentru a dobândi cât mai mulț din favoarea stăpânului.

Când acel stăpân eră în slujbă, cea dintăiu grijă a lui eră punerea în pâne a protejaților, distribuindu-li toate slujbele subalterne cari atărnau de dănsul. Când nu eră în slujbă, o mare parte a vremii lui erau întrebuintată în țesutul unor intrigi menite a-l readuce în slujbă. Printre acei boieri nu lipsiau oameni cari intrau în slujbă nu numai pentru a-și mulțămii

vanitatea și a răsplăti pe acei ce-i măgulise, dar și pentru a-și spori avereă (doar exemplul venia de sus): ei vindeau dreptatea, vindeau slujbele, vindeau întreprinderile. Dar nu se poate tăgădui că pe lângă aceștia erau mulți oameni a căror mâni, curate la intrarea în slujbă, rămăneau tot atât de curate și la ieșirea lor dintr'nsa. Din nenorocire însă, mulți dintr'nsii erau încunjurați de o droaie de ciraci (protejați, clienți), cari *se chivernisau* fără rușine și știau cum să astupe ochii și urechile stăpânului bun ci cinstit, dar slab în fața măgulirii.

Cu toții îi iubiau țara, dar la cei mulți această iubire de țară nu trecea peste orizontul îngust ce-l apucase dela părinți: binele țării eră mai ales binele boierimii. Doriau ca țaranul să aibă hrană îmbielșugată, locuința bună și haină curată pentru el și ai lui, dar nu-i ducea mintea că, pentru binele țării, trebuie ca poporul să s'îmbogătească și să se ridice. Obișnuți de atâta vreme cu starea smerită a țării, cei mulți din ei nici nu se gândiau ca i se poate croi o soartă mai bună, mai cinsteșă. Un mic număr din ei pricepeau însă ideea de neam; ei vorbeau de pe atunci de unirea Principatelor.

Dar aspirațiunile lor naționale nu mergeau până la nepăsare pentru interesele lor. Nu trebuie să ne îndoim că, dacă ei nu s'ar fi încapăținat precum se încapăținară spre a pastră și chiar a spori niște privilegii cari, în cea mai mare parte se sprijiniau numai pe abuz și nu s'ar fi lăcomit să stoarcă din raporturile dintre dâșii și țarani încă mai mult decât prin o serie de uzurpări storceau până atunci, ei ar fi putut obține dela Kisselev, sub punctul de vedere al dezvoltării naționale, mult mai mult decât au obținut.

S'a făcut mult caz de iubirea pentru Ruși ce o aveau bătrânii boieri, și li s'a făcut un capăt de învinovățire din cauza plecării lor la toate voile Rusiei. Acele simțiminte erau cu totul firești. Nu eră cu puțință ca țările române, reduse la cea mai ticăloasă stare de slăbăciune, strivite, exploatate și siluite de groaznicul arbitrar al Turcilor, să nu privească ca mântuitoarea lor firească pe puternica Impărăție, de o lege cu ele, care prin biruințele ei necontenite redusese cu desăvârșire puterea păgânilor asupritori și acuma, în urmă, curățise țarmul de miază noapte al Dunării de garnizoanele turcești, scapase aceste țări

de birurile neconținute, nesfârșite și nemărginite ce li impuneau Turcii, li închezeșluisse Domnia pământeană, slobozenia comerțului și a navigațiunii pe Dunăre. Cunoscând slăbăciunea cumplită a acestor țări, boierii, nu puteau să caute sprijin decât în ajutorul puternic al Rusiei. Față cu asemenea împrejurări nu este de mirat că, când s'a tratat noua alcătuire ale țării, ei nu au îndrăznit să se opună năzuințelor cōtropitoare ale Rusiei și amestecului nejustificat a acelei Impărății în trebile țării. Noua alcătuire, rea cum eră, alcătuiă doară un progres destul de urieș față cu starea de lucruri în ființă cu patru ani înainte. S'a zis ca boierii nu aveau încredere în puterea de viața a poporului român, că nu credeau în viitorul acestor țări. Invinovățirea poate să fie întemeietă în cât privește obștia lor; dar proiectele de constituție ale lui Dumitrache Sturdza și ale *cărvunarilor* lui Ioniță Sturdza, năzuințile unioniste ale lui Iordache Catargiu și a altora dovedesc că atât simțimântul național cât și încrederea în viitor erau departe de a fi străine multora din ei.

Regulamentul Organic făcuse lat de tot hogașul care începuse, de o jumătate de veac, să despartă cele două fracțiuni ale clasei stăpânitoare. În mica boierime, cum i se zicea, umilită, desprețuită, nedreptățită de cea mare, asimilată cu slugile ei cari adesea capatau *pitace* de ranguri la cari nici nu puteau visă mulți boierănași ai căror strămoși își văzuse ocinile întărite de Mușatini și de Basarabi, dar neputincioasă față de potrivnicii ei, se stărnise o ură cumplită.

Dacă boierii cei mari ar fi fost mai luminați și mai prevăzători, departe de a înstrăina de dânșii pe niște neamuri ai căror moși și strămoși fusese în curs de veacuri priviți ca semeni de moșii și strămoșii lor și cu cari aveau legături de rudenie, iar fi privit ca frați, ar fi făcut cauză comună cu dânșii și ar fi căutat să închege macar rămășițele vechei clase stăpânitoare, o asemenea alcătuire, cuprinzând jumătate din stăpânirea teritorială a țării și toată inteligența ei, ar fi opus năzuințelor democratice cari se manifestară în cūrând o împotrivire ce cu greu s'ar fi putut birui. Mare a fost greșala făptuită astfel de boierimea cea mai împotriva propriului ei interes, dar binecuvântate pentru națiunea română fost-au urmările ei.

2. Despre noua generațiune boierească. Ruina boierimii celei mari.

Sub această denumire cuprind atât pe boierii cari erau vrâstnici dar încă tineri la 1836, cât și pe acei cari ajunseră la vrâstnicie înainte de sfârșitul Domniei lui Mihaiu Sturdza.

Acei dintăi fusese învațați în țară de dascali străini, mai adesea francezi, făcuse aproape toți călătorii în străinătate, lepădase portul oriental și se îmbracase în haine europene, iar cei de ai doilea, învațați și ei în țară de dascali străini, fusese trimiși pe la școlile înalte din Germania și din Franța spre a-și desăvârși învățătura. Dacă dascalii străini li inoculase mai multă sau mai puțină cultură, după cât știau ei și după cât școlarii erau susceptibili să învețe, ei nu putuse să li dea decât puțină *creștere*; creșterea lor eră încredințată, ca și acea a părinților lor, mai cu samă slugilor din casă, adică robilor țigani. O asemenea creștere nu putea să fie decât deplorabilă. Tinerii moldoveni și munteni cari merseră să-și desăvârșască învățătura în străinătate erau niște mici orientali în toată puterea cuvântului, mânjiți cu prea puțină spoială europeană. Ei erau niște naturi vergine, cu desăvârșire stăpâniți de patimile și de instinctele lor: nu țigani robii ar fi putut să-i învețe a le stăpâni. Dând de farmecul vieții europene și de plăcerile ei, gustară dintr'însele cu o adevărată lăcomie de sălbateci: cei mulți s'intoarseră în țara fără diplome, dar cu datorii și cu o sănătate dărăpănată, cu niște pofte a caror mulțămire ar fi cerut averi neasămănat mai mari decât acele ce le aveau.

Din norocire mai aduseră ceva cu dânșii: conștiința de neam și dorul de a-și desrobi țara. Nepoții boierilor cari rugase pe Ecaterina să ieă țările noastre sub sceptrul ei se întorceau în țară cu totul căștigați ideilor liberale și naționaliste cari inflăcărau pe atunci tineretul din întreaga Europa apusană. Se întorceau hotărâți să schimbe soarta țării și a neamului lor, să le puie pe treapta țărilor de unde veniau. Găsiră în țară un număr de boieri bătrâni, plini și ei de iubirea de țară și de neam, gata să sprijine năzuințele lor.

Acei din tinerii boieri ai acelei generații, cari dintr'o împrejurare sau din alta nu fusese trimiși la școlile din străinătate,

își capatase învățătura în niște școli particulare deschise de curând în țară și dela dascali aduși din străinătate sau veniți din Ardeal. Aceste școli, frecventate și de tinerii boerimii mici nu rămăneau nici ele neinfluențate de spiritul timpului. Contactul între tinerimea care rămăsese în țară și cea care se întorsese din străinătate avu drept urmare o desăvârșită nivelare a ideilor: cu toții erau naționaliști și, până la un oareș care punct, liberali.

Dar dacă atingerea cu civilizația apusană luminase iubirea de țară înăscută într'inșii și, dărâamând mărginile înguste cari o comprimau, deșteptase într'inșii ideea de neam, ea fu fatală pentru starea lor materială. Plăcerile ce le gustase în străinătate îmbatase pe aceste firi nedeprinse cu ele și mai ales nedeprinse a se stăpâni: nu se mai putură lipsi de dănele. Pe lângă desele călătorii ce le făcură în străinătate, cheltuind cu acest prilej în chip domnesc, împărtășindu-se cu plăcerile cele mai scumpe, voiură să ducă în țară acelaș traiu care-l duceau în străinătate familiile nobilimilor de acolo, cu stări întemeiate de veacuri. Ei găsise într'adevăr averi mari teritoriale făcute de părinți și de moșii lor, dar cari erau departe de a da venituri în proporție cu întinderile lor. Aceste venituri nu puteau să ajungă pentru a acoperi cheltuielile nebune făcute cu prilejul călătoriilor în străinătate, hainele și obiectele scumpe aduse din străinătate cu prețuri mărite și prin costul transportului și prin câștigul nemăsurat al vânzătorului, trăsurile aduse din Viena și din Londra, masa peste samă de bogată, tot traiul luxuos și, mai ales, desordinea și risipa cari erau semnul distinctiv al noiei generații.

Pe cât de cumpătați, de plini de rânduială, de strângători fusese bătrânii, pe atât de răi gospodari și de risipitori erau fiii lor. La aceste cusururi trebuie să mai adăogim și patima cărților, căreia o mare parte din membrii noiei generații îi căzuse jertfă.

Văzând că veniturile lor li ajung și că fiecare an ei se îngloată din ce în ce mai tare în datorii contractate cu ipotecă la Jidovii de a-pururea la pândă unor afaceri folositoare, cei mulți din boierii moldoveni, pentru a și mari veniturile, se apucară de plugărie chiar pe moșiile ce până atunci le dădeau în arendă. Dar împinși de reminiscentele ce le aveau din timpul petrecerii lor în străinătate mulți din ei nu voiură să mai

urmeze cu plugăria *băbească* a părinților. Vechilii de moși; cei vechi, afară de puține excepțiuni, fură dați afară și înlocuiți prin aventurieri străini, Nemți și mai adesea Leși, cari știuse să convingă pe ușuratecii lor stăpâni că vor face să ieasă pârae de aur din moșiile lor. Acești străini erau sau cu totul fără cunoștinți agricole sau, dacă se îndeletnicise mai înainte, în țara lor, cu plugăria, acea plugărie eră cu totul deosebită de aceea ce se făcea în țara noastră. Stăpânii avură a plăti, nu numai lipsa lor de experiență ci și aceea a nouilor vechili. Apoi acești străini erau în deobște cumplit de aspri cătră țaranul român, pe care îl priviau ca pe o vită și prea adesea îl împilau și îl jăfuiu în chip neomenesc, mai mult în folosul lor personal decât în acel al stăpânului. Am aratat mai sus ce făcuse vechilii leși ai lui Beizadea Grigorie pe moșiile mănăstirești dela munte.

Indemnați de vechilii lor, boierii începură a cumpara, pe lângă multe trebuitoare, și o mulțime de material netrebnic dar costisitor, începură să bage în moșii capitaluri însemnate împrumutate dela Jidovi pe ipotecă și cu dobânzi grele. Viața lor risipitoare nu numai că-și urmă în acest timp cursul, dar risipa se făcea mai mare. Boierii scontau valoarea grăului lor nerăsărit. Călăuziți de un optimism orb și în prada unor iluzii nebune, socotiau la începutul anului cât putea să li dea recolta de abiă pusă în pământ, sprijinindu-și totdeauna socoteala pe rodirile cele mai mari, împrejurări potrivnice neintrând de loc în socotelile lor. Apoi se angajau orbește în cheltuieli și împrumutau bani pentru a-și mulțami poftetele și toanele cu credința că recolta viitoare îi va pune în stare să le achite cu ușurință.

Această socoteală ieșea mai totdeauna rău. Chiar când pânea se făcea cu imbielsugare, cheltuielile mari pricinuite de o gospodărie fără socoteală, risipa și furăturile vechililor absorbase cea mai mare parte din venit. Totuș stăpânul nu întrebuița sumele încasate pentru a achita macar dobânzile datoriilor lui, ci le întrebuița în cheltuielile lui obișnuite pe cari nici gândia să le micșoreze. Cu acest sistem de cheltueli nemăsurate, imbinat cu o deplorabilă administrație a moșiilor, nu este de mirat că acei din boierii moldoveni cari ajunsese la vrâstnicie la începutul regimului regulamentar să fi fost ruinați cu treizeci de ani mai târziu. Dacă cei mulți din ei își mai pastrau moșiile

la 1864, aceste moșii erau în deobște atât de ipotecate în cât în realitate ele aparțineau mai mult creditorilor jidovi decât boierilor. Boierimea când se luptă împotriva lui Cuza pentru pastrarea privilegiului puterii politice își pierduse de fapt averile.

În Țara Românească boierimea, mai ales cea mare, nu fusese obișnuită să trăiască la țară, eră cu totul străină de plugărie și neinvățată cu dânsa. Tânăra generație de boieri munteni își îndreptă și ea pașii pe povârnișul care duce la pierderea averilor, dar averile lor erau mai mari decât acele ale boierilor moldoveni și nici odată nu li trecu prin gând să facă plugărie întinsă pe socoteală lor. Urmarea fu că ei își pastrară averile timp mai îndelungat decât Moldovenii.

3. Boierimea cea mică.

Cultura boierimii celei mici eră încă mai slabă decât cea a boierimii mari; puțini dintr'înșii învațase ceva carte grecească, numai un număr cu totul infim rupea nemțește sau franțuzește. Ea aveă toate cusururile boierimii celei mari, exagerând chiar pe unele din ele; față de cei mici eră mai nemiloasă și mai lacomă; mai slabă decât boierimea cea mare, șiretenia și prefacerea erau poate mai dezvoltate la dânsa. Dar, pe de altă parte, eră mai puțin înstrăinată de popor; de oarece se amestecase mai puțin cu Grecii, înrăurirea acestora asupra ei fusese neasămănat mai mică. Iubirea lor de țară, deși strămtă și neluminată, eră sinceră; simțământul de neam eră în deobște mai dezvoltat la ei.

Boierii cei mici erau și mai cumpăniți în obiceiurile și în cheltuielile lor decât acei mari; economia la dânsii se apropia de sgârcenie. N'aveau absolut nici o idee de lux, trebuințele lor erau cât se poate de modeste. Ei se mulțamiau să trăiască aproape exclusiv din produsele în natură a moșiilor lor; vindeau cât mai multe din acele produse puteau, vârau cât mai mulți bani în pungă și scoteau câte un leu dintr'înșă numai din când în când.

Față de țarani erau neasămănat mai lacomi, mai împilă-

tori și mai lipsiți de scrupule decât boierii cei mari, îi năcăjau cu o mulțime de chițibușuri la cari cei dintâi nici nu se gândiau. Găsindu-se în atingere mai directă cu țaranul, fiind mai aproape de el, jugul lor eră mai greu, căci îl apasă în toate zilele, fără răgaz.

Ca și boierii cei mari, boierii cei mici dacă erau incultți înțelegeau prețul ce trebuia să-l aibă cultura pentru copiii lor. Câțiva din ei făcură jertfe însemnate în proporție cu averea lor pentru a-și trimite fiii în străinătate, mulți îi trimiseră să învețe în aceleași școli din țară în cari învațau copiii boierilor celor mari.

În Moldova, boierii cei mici se grăbise să s'adune împrejurul lui Ioniță Sturdza, întâiul Domn pământean de care se bucură țara după lungul șir al Domnilor fanarioți. Domnul care avuse legături cu mulți din ei încă înainte de Domnie se încunjură cu ei, spre marele năcaz al boierilor celor mari, rămași din această pricină în surgun de bună voie la Cernăuți și cari dăduse partidului boierilor celor mici, cari încunjurase pe Domn, porecla de partid al *ciocoilor*. Acest partid călăuzit de Iordache Catargiu, un boier de mâna întâia, care se alipise lor și de Spatarul Draghici, alcătuiuse proiectul de constituție în 77 articole care fu supus Porții și care eră mult mai înaintat decât acel al ocârmuirii „republicești“ alcătuit altă dată de Dumitrache Sturdza procurând partidului care-l dăduse la iveală noua poreclă de *partid al cărvunarilor*.

Supararea lor fù mare când aflară ce parte a leului își croise boierii cei mari în noul așazământ al țării, atât de mare încât ei, cu toată ocupația rusască, se pregătiră să se *rocoșască*. Kisselev prinzând de veste, arestă pe capii lor ceceace puse în aparență capăt agitației. Zic în aparență, de oarece este probabil că mișcarea țărănească din primavara anului 1831 trebuie pusă în legătură cu acea a boierilor celor mici și că ei necutezând să se mai miște după arestările făcute de ocârmuire, dădură vânt țaranilor. Nemulțămirea lor nu eră potolită nici în primii ani ai Domniei lui Mihaiu Sturdza, precum dovedește complotul lui Leontie Radu, în care se găsiră implicați atâți boieri de mâna a doua, de boierănași și de mazili.

Boierimea cea mică hrăniă în privința Rușilor aceleași

simțiminte ca și boierii cei mari: Rusia eră puterea cea mai mare din lume, iubiau pe Ruși fiind că erau și ei creștini pravoslavnici și mântuise țara de Turci.

4. Boierimea și mișcarea de redeşeptare.

Regimul Domniilor regulamentare și abuzurile la cari dădea loc avea potrivnici, pe la 1845, următoarele elemente:

a) O parte din boierii mai bătrâni cari erau pătrunși de idei naționaliste și desgustați de abuzurile regimului în ființă;

b) Aproape toată generațiunea tânără a boierimii celei mari, atât acei cari fusese la școli în străinătate cât și acei rămași în țări; și unii și alții erau câștigați de curentul ideilor naționaliste și generoase, atât de puternic atunci în Europa întreagă;

c) Aproape toată boierimea mică, acei bătrâni fiindcă rana făcută de Regulament și amorului lor propriu și intereselor lor rămăsese vie și usturătoare, acei tineri, din cari mai mulți fusese în străinătate, fiindcă erau și ei însuflețiți de ideile nouă:

d) Toți privilegiații nemulțămii de regimul în ființă fiindcă nu li satisfăcuse poftel și nu li dăduse vre-o atențiune.

Mișcarea avu un caracter cu totul deosebit în fiecare Principat.

În Moldova ea fû exclusiv opera boierimii. Programul de reforme ce capii mișcării voră să-l impue lui Mihai Sturdza nu numai că nu cerea, dar nici macar nu năzuia la desființarea desăvârșită a Regulamentului, căci punctul întâiu cerea „sfânta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său și fără nici o răstălmăcire“. El se mulțămia cu aplicarea cinstită a acelei legiuri și cu oarecari modificări de detaliu. Acest program, afară de ultimele două puncte¹⁾, putea să fie încuviințat chiar și de consulul rusesc. Mihai Sturdza gândia altfel, el arestă pe toți acei cari luase parte la mișcare.

Poporul rămase cu totul indiferent, capii mișcării nici nu se gândise să se puie în legătură cu dânsă, să-l trezească din

¹⁾ Desființarea cenzurii și formarea gardei cetățenești. Vezi programul în: *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 176.

amorțirea în care se află. Punctul al 4-lea din manifest cerea: „Grabnica îmbunătățire a stării locuitorilor săteni, atât în relația lor cu proprietarii moșiilor, cât și în acelea cu cărmuirea...”, dar cu bună samă că acei cari înscriseseră acest punct în programul lor ar fi fost foarte neplăcut surprinși dacă li s'ar fi cerut să-l desvolte și să intre în amănunțimile îmbunătățirilor ce cereau. Cu zece ani mai târziu tot încă nu erau lămuriți asupra acelor îmbunătățiri; putem fi siguri că și în această privință ei se gândiau numai la aplicarea cinstită a dispozițiilor regulamentare.

Boierii cari făcură mișcarea dela 1843 în Moldova erau în realitate numai niște diletanți în conspirație și, în fundul inimii, niște conservatori convinși de sfințenia drepturilor lor față de săteni, dar ei erau totodată oameni cu inimile sus puse, suflete generoase. Lovind în abuzurile făptuite de ocărmuirea lui Mihaiu Sturdza, loviau totodată în puțința lor de a abuză fără teama unei osânde, căci această putere, după Regulament, aparținea exclusiv Domnului și boierimii celei mari și fusese de veacuri privilegiul lor cel mai de preț. Punctele conținute în manifest erau de altmintrelea numai un minimum, un provizor cu care se mulțâmiau pentru moment capii mișcării, dar în realitate cu toții țintiau la stabilirea unei ocărmuiri constituționale, după modelul celor în ființă în unele state din Apus. Țintiau deci de fapt la oborârea tuturor privilegiilor ce părinții lor le înscriseseră cu atâta grijă în așăzământul regulamentar.

Erau niște naționaliști convinși și inflăcărați: mișcarea pentru Unire îi găsi aproape pe toți strânși sub steagul ei, lupta cea grea fu dată în Moldova de dânșii.

În Țara Românească boirimea mare se țină mai departe de mișcarea dela 1848, care fû călăuzită mai cu samă de elemente mai apropiete de popor, boieri mici și oameni noi: oamenii cu nume mari boierești cari luară o parte activă la ea se numără pe degete. Ea fû mult mai bine pregătită și, mai ales, conducătorii avură grijă să facă pe popor partaș la dânsa, făgăduindu-i ruperea legăturilor de robie înființate de Regulament și stăpânire desăvârșită peste pârțica lui de pământ. Nu încapă îndoială că dacă țara ar fi dispus atunci de arme și de munițiuni, poporul însuflețit de o asemenea perspectivă ar

fi luptat cu cea de pe urmă învierşunare pentru a face ca ea să nu dispară, ci să devie o realitate.

Cu mult mai îndrăzneţi, cu mult mai înaintaţi în ideile lor, acei cari se găseau în capul mişcării din Ţara Românească, nu se mulţămira a cere aplicaţia lui cinstită, întâia lor grijă fu să-l oboare, fapt care fu plin de urmări folositoare pentru viitorul imediat al acestor ţări.

5. Naşterea unei clase noue.

În amândouă ţările se născu, în cursul epocii regulamentare, o clasă nouă. Ea eră alcătuită cu privilegiaţi noi, făcuţi cu duimul prin favoarea Domnilor şi a boierilor şi din oameni îmbogăţiţi ieşiţi din clasele neprivilegiate. Cea dintăiu categorie mai ales eră număroasă.

Se ştie că cu toată interzicerea cuprinsă în articolele 399 şi 400 ale Regulamentului Organic, Domnii urmau, mai ales în Moldova, să hărăzească *pitace* de boierie, fără că acel care beneficia de o asemenea hărăzire să fi îndeplinit într'adevăr slujba căreia corespundea titlul hărăzit. Se boieriau astfel sau se înalţau în ranguri sute de oameni fără alt titlu sau alt merit decât favoarea Domnului sau a vre unui boier influent. Sub Mihaiu Sturdza, darea de *pitace* de boierie eră o monedă des întrebuinţată pentru a cumpară voturi la alegerile pentru Obşteasca Adunare, la cari cutezau să se prezinte *bonjouriştii* partizani de reforme. Boierii aveau grijă să boierească astfel slugile lor mai de samă: vechili, gramatici, vataji de trupuri de moşii sau de ogradă, etc.

Îmbogăţiţii cuprindeau negustori şi fii de negustori cari făcuse averi, arendaşi greci, bulgari şi români cari strinsese bani, slugi ieşite dela boieri cu o mică avere făcută în chip mai mult sau mai puţin cinstit.

În ultimii ani regulamentari se mai adăogise cătră noua clasă fii de îmbogăţiţi cari învăţase la şcolile din străinătate şi un număr de oameni născuţi „din prostime“ cari, prin o muncă încordată şi cu preţul a unor nesfârşite privaţiuni, izbutise să termine cursul celor două sau trei şcoli publice din ţară sau

chiar, uneori, din străinătate, în urma unei burse obținute dela Ocârmuire sau dela vre un boier mișcat de sârguința tânărului.

Este bine înțeles că, dată fiind ușurința cu care se capatau *pitacele* de boierie, numai acei din membrii noiei trepte sociale cari nu voiau să le aibă nu le primiau.

Cei mulți fiind oameni deștepți și plini de inițiativă, erau doritori de a jucă și ei un rol politic, unii pentru a se împărtăși de putere spre a-și înlesni și a-și mări câștigul, spre a duce un traiu mai plăcut, alții spre a-și satisface ambițiunea, unii împinși de un dor sincer de a contribui la propășirea țării și la împlinirea marilor idealuri naționale cari aveau de pe atunci adepți atât de însuflețiți. Dar fiind oameni fără naștere și cu o creștere în deobște neîngrijită, erau priviți cu bănuială și cu un dispreț rău deghizat (când eră deghizat), nu numai de cătră obștia boierimii celei mari, dar chiar și de straturile mai conservatoare ale boierimii celei mici.

Acei dintre dâșii care se ridicase prin cultura ce o dobândise se unise, încă la studii fiind, cu capetenile surgunite ale mișcării dela 1848 în Țara Românească, ale căror idei și aspirațiuni le îmbrătoșase cu totul. Eră firesc ca rămășița noiei clase, alcătuită în mare parte din oameni cari prea bucuros s'ar fi alipit boierimii, dar fusese răspinși de dansa, să se arunce în brațele unui partid căruia viitorul îi surădeă și care eră menit să distrugă stavilele cari îi despărția pe dâșii de țelul dorit.

Până atunci în țările noastre aveau ființă, de fapt, numai două clase: acea stăpânitoare, boierii și acea stăpânită, țaranii, căci negustorii pământeni erau, chiar în Țara Românească, prea puțin număroși pentru a putea pretinde la vre-o însemnătate: între stăpâniți și stăpânitori nu eră clasă intermediară. Oamenii cari, de fapt, călăuziau mersul partidului reformelor pricepuse dela început greutatea unei asemenea situațiuni. Imbunătățirea soartei stăpâniților cu totul lipsiți de cultură și cu desăvârșire pasivi în punctul de privire politic, fiind incapabili de a luptă pentru drepturile lor, atârna astfel numai dela bunavoință a stăpânitorilor și, dat fiind egoismul firesc al omenirii în deobște și acel al oricărei clase privilegiate în special, eră puțin probabil ca ei, de bună voie, să jertfească ceva din privilegiile lor. Intransigența deputaților proprietari în comisia convocată de Gu-

vernul Provizor la 1848, alcătuiă o dovadă vie despre acest adevăr. Fără a îmbunătăți soarta săteanului, fără a-l desrobi, fără a obori macar parte din privilegiile și monopolurile oligarhiei, nu putea să pășească țara pe calea propășirii. Se simția greu lipsa unei pături cu știință de carte, în stare să joace un rol politic activ și să lupte pentru desființarea monopolului puterii și a averii ce și-l însușise oligarhia. Eră firesc ca ei să încerce a atrage în tabăra lor pe acea clasă nouă, care cuprindea pe lângă câțiva oameni culți, pe lângă unele talente și o mulțime de elemente energice, harnice la treabă și harnice la luptă. Moralitatea acestor din urmă lasă prea adesea de dorit, dar erau singurele elemente de luptă de cari se putea dispune, vrând nevrând trebuia să fie întrebuințați, sau să se renunțe la lupta împotriva vechiului regim care nu se slujiă de altminterea de oameni mai morali. Cei mulți din ei aveau să lupte împotriva privilegiilor boierești cu atât mai mai mare înviersunare, cu cât prin oborârea acelor privilegii dobândiau puțință de a se bucura și ei de foloasele de cari avuse parte boierimea atâta vreme și de a săvârși și ei, la rândul lor, abuzurile săvârșite de boieri.

Vechea clasă stăpânitoare avea să sufere un asalt în urma căruia trebuia se ieasă sdrobotă, locul ei avea să fie luat în curând de noua clasă stăpânitoare, neasămănat mai număroasă, care cu timpul avea să devie cu mult mai cultă decât cea veche și care avea să se folosească de slujbe și de foloase pe lângă cari acele ce le monopolizase altă dată boierimea fusese niște nimicuri.

De chipul în care această nouă clasă stăpânitoare avea să înțeleagă datoriile ei către țaranimea alcătuiind obștia popoului locuind aceste țări ne vom ocupa mai departe.

CAPITOLUL XIII

DESPRE ÎNRAURIREA EPOCII REGULAMENTARE ASUPRA ȚĂRANULUI ROMÂN

1. Înraurirea epocii regulamentare asupra stării sufletești a țaranului.

Regulamentul Organic începuse precum am văzut prin o groaznică știrbire a dreptului de folosință ce-l avea țaranul din veci asupra hotarului așezării. Apoi noul așezământ îi impusesese o cătîme de muncă cu desăvârșire împilătoare care robiă brațele lui pentru o mare parte a anului¹⁾. Legiuirea îl mai legă de fapt cu desăvârșire de glebă prin stavilele ce le puneă strămutării lui

Aceste trei atingeri nouă la drepturile lui veniau din nou dela stăpân și erau făcute în folosul stăpânului care iar îi apărea ca dușmanul cel mare împotriva răutății căruia trebuia neconținut să se păzească. Asemenea atingeri, venind după toate acele ce le suferia de veacuri, nu puteau decît să sporească bănuiala și teama de stăpân într'insul; să dea naștere urii.

Dacă regimul regulamentar era apăsător pentru țaran prin sine, chiar dacă s'ar fi adus la îndeplinire în chip cinstit, el era făcut de o mie de ori mai nesuferit prin abuzurile la cari dădea loc și despre cari am dat număroase exemple în Capitolele V și XI. Aceste abuzuri făcându-se sau în folosul stăpânului sau în folosul înlocuitorului său, arendașul, săteanul

¹⁾ Această muncă era într'adevăr mult mai omenos măsurată în Țara Românească, unde ea se ridică la 15 zile adevărate pentru săteanul cu boi și la 18 zile adevărate pentru acel fără boi. La aceste zile însă trebuiau adăugite cele 14 zile ale *obaciei*, negăsindu-se săteni munteni cari să se facă *slujbași volnici* cu anul ca în Moldova.

le puneă în chip firesc în sarcina celui dintâiu. Bland eră săteanul român, smerit, supus; simțimintele lui în urma cumplitei obișduiri ce suferise vreme de veacuri erau mai mult pasive, totuș nu eră cu puțință ca după știrbirea săvârșită de Regulament și față cu abuzurile cărora acea legiuire dădea loc, să nu se nască în inima lui ura împotriva aceluia ce veșnic îl găsiă în calea liniștii și a ușurinții lui. Până la Regulament jafurile și stoarcerile turcești, mai împovărătoare decât împilările stăpânești, făceau pe aceste de pe urmă să apară mai mici, dar acuma domniă bună pace în țară, Turcii nu mai jăfuiău, nu mai storceau aceste țări, săteanul simțiă toată greutatea apăsării stăpânești. Și această apăsare se făcuse mai grea, eră mai sistematică, mai temeinic alcătuită, mai aspru îndeplinită decât în vremea dinainte, când starea țării fiind nestatornică exploatarea pământului și a săteanului eră mai mult sporadică.

Ocârmuirea regulamentară atât de slabă față de cel îndrăzneț, de cel cu putere, eră aspră de tot cătră cel slab; la cel mai mic semn de nesupunere, adeseori chiar la simpla jăluire împotriva unei împilări sau a unei nelegiuiri făptuită de stăpân, arendaș sau cinovnic, biciul dorobanțului loviă fără cruțare și fără îndurare. Nici odată n'a fost apasat săteanul român de un jug atât de strâns și de greu ca în vremea Regulamentului. Izbucniri de ură din partea lui în acea vreme nu-mi sunt cunoscute. Totuș avem semne neîndoielnice că de pe atunci începuse a clocoti în pieptul lui ura împotriva asupritorilor. Cuvintele unor deputați săteni în Comisia proprietății dela 1848 sunt frumoase starea de lucruri arătate în ele este adevărată, dar ura împotriva asupritorilor, ura stăpânită de o prudență firească, de sfaturi înțelepte și de făgăduințele oamenilor dela putere, se vedește din cuvintele pătimașe ale proeotului Neagu, din acele al lui Badea Albulescu, Lipan și Enea Cojocarul. Cuvintele lui Lipan: „*Noi n'am știut nimic de Regulamentul făcut de dumneavoastră, ne-am pomenit cu el în spinare,*“ ni arată cât de bine judecase ei chestiunea și cum o puneau pe adevăratul tărâm.

Aceste simțiri însă, scapate din gura unor frunțași ai satelor, aleși pentru înțelepciunea și îndrăzneala lor spre a vorbi într'o Adunare menită a alcătui legiuirea pe care aveă să se

intemeieze desrobirea lor, într'un moment în care se credea că trecutul asupritor zace înmormântat pe vecie, obișnuit erau cu îngrijire ascunse de săteni sub masca formulelor de nemărginită supunere și de smerenie în obișnuință.

Amintirea zilelor în cari săteanul fusese chemat să dea și părerea lui asupra chipului în care avea să trăiască pe viitor, să ieă parte la croirea unei soarte mai omenești pentru el și copiii lui, a trebuit însă să rămâie neștearsă în mințile generației de atunci și să mângâie suferințele aduse de jugul regulamentar pus din nou pe grumazul lor, cu credință că nădejdea deșteptată la 1848 într'înșii nu trebuia să piară cu desăvârșire și că ziua dreptății tot avea să sosească.

Boierul dela 1830 purtă o haină căreia i se ziceă românească dar care în realitate eră orientală și se deosibia cu desăvârșire de cea a obștiei poporului; el vorbiă cu semenii lui grecește, nu cetia mai nimic, împrejurările făcuse din el un oriental în toată puterea cuvântului, eră despărțit de țaran printr'un hogaș adânc.

Boierul dela 1859 purtă haină nemțească, vorbiă cu semenii lui nemțește sau franțuzește, cetia cărți franțuzești sau nemțești, devenise occidental în formă deși rămăsese oriental în fond. Hogașul care despărția pe tatăl său de sătean se făcuse răpă, căci pe când cultura stăpânului crescuse nemărginit, acea a stăpânitului rămăsese aceeaș, adică nulă.

Săteanul român în vremea regulamentară găsindu-se mai în atingere cu lumea străină care venia în țară, această atingere nu putu decât să-i mai deschidă mintea și să-i dea oareș cari cunoștinți practice cari până atunci îi lipsiau, dar Statul nu făcu nimic pentru cultura lui. Școli primare nu existau la țară decât în prea puține localități, pe unde fuse înființate de cătră vre-o mănăstire sau vre-un boier făcător de bine. Precum am aratat mai sus, lasarea obștiei, vreme de o treime de veac, fără nici o îngrijire culturală, este unul din pacatele cele mai grele ale oligarhiei atât puternice atunci, căci a prelungit astfel cu atâta perioada de absolută pasivitate a țărănimii române.

În rezumat, epoca regulamentară a avut drept rezultat o înstrăinare și mai mare între stăpân și sătean și a mărit în chip foarte însemnat dreptele nemulțămiri ale acestui de pe urmă.

2. Înfrâurirea regimului regulamentar asupra stării economice a țaranului.

Sporirea stării țaranului moldovan în vremea regulamentară a fost oprită: *a)* de micșorarea pământului de care se folosiă pentru arătură și mai ales prin aceea a întinderii de fânaț și de imaș atribuită lui; *b)* de sistemul exploatării în regie introdus de Jidovii veniți din Polonia. El nu mai putu să crească cirezile de vite ce le creștea mai înainte: 1) fiind că întinderea de imaș și de fânaț de care se bucurase până atunci eră redusă cu desăvârșire de Regulament, 2) fiind că fânațele și imașurile rămase pe sama stăpânului se făceau din zi în zi mai strâmte în urma întinderii mereu crescânde a arăturilor stăpânești. Țintuit într'o falce și jumătate de arătură ce-i lasă Regulamentul, silit să lucreze un boieresc împovărat care-i absorbă jumătate din zilele de lucru a unei veri, eră silit să umble cu săptămânile în chirie pentru a-și plăti banii birului și a cutiei sătești, astfel că pe lângă că eră nedepins să se îndatoreze luând pământ pe bani, îi lipsiă timpul trebuitor pentru a lucra întinderi mai însemnate.

Am văzut ceea ce s'a întâmplat cu locuitorii celor patru ținuturi din Țara de Jos, Regulamentul a oprit avântul luat de plugăria mai întinsă făcută de ei, a pus o stavilă hărniciei lor; i-a silit la trândăvie. Sub un asemenea regim inițiativa sateanului departe de a fi încurajată și dezvoltată eră ucisă.

Dar dacă regulamentul împiedcă pe țaran să sporească, el îi asigură traiul de toate zilele, atât lui cât și de fapt copiilor lor. Apoi epoca regulamentară fû o vreme liniștită, fără răsboaie și fără neorânduiele, țaranul moldovan stătù pe loc, dar neplecarea lui pentru muncă și lipsa lui de inițiativă economică nu putură decât să crească.

Cu totul altfel ni se înfățișază lucrurile în Țara Românească. Dreptul de folosință asupra hotarului așezării se ciunțește și mai cumplit decât în Moldova, întinderea de pământ ce i se lasă pentru arătură, fânaț și imaș, de abie îndestulătoare pentru hrana lui, nu ajunge pentru aceea a vitelor lui: el este silit să se invoiască cu stăpânul pentru fânaț și islaz mai mult. Dar pe de altă parte munca unei zile regulamentare este socio-

tită cinstit, ziua înseamnă o zi și nu mai mult și, mai ales, nu sunt Jidovi în Țara Românească și stăpânul sau arendașul acolo face plugărie puțină sau de loc. El este silit, pentru a trage un venit din moșia lui, să îndemne pe țarani a ară și a cosi cât de mult la început numai în schimbul zeciuielii produsului sporită mai târziu prin adăogirea unui resfet (rușfet) care merge sporind, dar lasă totuș țaranului un câștig foarte multă-mitor. Sătenii din Țara Românească realizând astfel cu plugăria câștiguri frumoase, sunt îmboldiți la muncă și din an în an fac sămănaturi mai întinse. Buna lor stare mai crește sub Domnia lui Știrbei, care mai scade nartul unor munci, desființează slugile (slujbașii volnici) și mai ales regulează cu înțelepciune modul săvârșirii invoielilor pentru prisoase, punând pe sătean mai la adăpostul abuzurilor și a arbitrarului. Cu starea și cu hărnicia crește și dârjia lor, ei încep a nu se mai supune cu aceeaș ușurință la maltratările și siluirile stăpânilor și ale arendașilor, semn că simțul demnității omenești începe a se trezi în ei.

CARTEA III

DESVOLTAREA CHESTIEI ȚĂRĂNEȘTI

LEGEA RURALĂ

CAPITOLUL I

CHESTIA RURALĂ ÎNAINTE DE DIVANURILE AD-HOC

1. Chestia rurală și diplomația europeană.

Chestia rurală fù pusă la ordinea zilei de mișcarea dela 1848 în Țara Românească. Părții luată de țărănime în acea mișcare se datorește fără îndoială faptul că Curtea Rusiei și Poarta inserară în Actul dela Balta Liman un articol hotărînd alcătuirea, în fiecare Principat, a unei comisii cercetătoare care să arăte „modificările și îmbunătățirile“ de introdus în Regulamentul Organic pentru „a înființa buna orânduială și siguranța de cari de mai mulți ani s'a lipsit țara“.

Lucrarea Comisiilor fù mărginită în alcătuirea legiuirilor dela 1851, modificătoare a dispozițiilor din Regulament privitoare la legăturile dintre stăpâni și săteni. Aceste legiuiuri însă nu fură socotite, și cu drept cuvânt, că deslegând chestiunea nici de Românii cari se interesau în chip mai luminat și mai cu înadinsul de viitorul țării lor, nici de diplomația europeană, luminată atât de raporturile diferiților consuli cât și de acțiunea ageră a Românilor deșărați.

Este probabil că chestiunea fù atinsă în Conferințele ținute

în Viena la începutul primăverii anului 1855. Protocolul acelor conferințe însă, în punctul al 3-lea¹⁾, se mărginește a arată că „poziția politică a celor trei Principate (Moldova, Țara-Românească și Serbia) atinge foarte de aproape interesele obștești ale Europei“ și exprimă nădejdea că Poarta se va înțelege cu celelalte Puteri contractante „fie pentru înmulțirea legislației în vigoare, fie pentru modificările ce vor fi de adus într'însa“, având Poarta a consulta mai nainte dorințele țării în această privință.

În Conferințele ținute la Constantinopol în Ianuarie 1856, de ambasadorii puterilor, cari se ocupară în special de organizarea viitoare a țărilor noastre, chestiunea rurală fù tratată mult mai pre larg.

Printre proiectele de protocol final supuse Conferinței, acele ale trimișilor Austriei, Franței, Turciei și Mării Britanii, conțineau articole speciale la chestia rurală. Acel al baronului Prokesch²⁾, după ce constată lipsa unor legiuiri sănătoase în privința proprietății, dădea Senatului, a cărui înființare o propunea, dreptul să voteze legile privitoare la stăpânirea pământului, adăogind cu drept cuvânt că „această chestie alcătuia pricina ori cărei perturbări serioase“, și mai departe: *„Fără intervențiunea suzeranului această chestie nu se poate pune la cale. Nici un progres nu este cu puțință până la punerea ei la cale.* Principiile întemeietoare trebuiesc hotărite (de Sultan). Senatul ar fi însărcinat să elaboreze amănuntele.“

Iată acum textul punctului 25 al proiectului lui Thouvenel³⁾: „Raporturile țaranilor cu proprietarii vor fi regulate prin contracte de bună voie încheiate înaintea autorității și fără ca legea, în asemenea materie, să poată pe viitor presupune vre-o primire tăcută, afară de cazul când reînnoirea arenzilor n'ar fi fost denunțată de una din părți la soroacele venite. *Serviciile și servitușile personale încă în finșă, sub orice denumire, vor fi declarate răscumparabile printr'o lege specială care va*

1) D. A. Sturdza, *Acte și Documente etc.*, II, p. 627.

2) *Ibid.*, *ibid.*, p. 925 și urm.

3) *Ibid.*, *ibid.*, p. 942 și urm.

trebui să fie alcătuită și adusă la îndeplinire cel mult peste un an“.

Proiectul Turciei ¹⁾ stipulă că: „Regulamentele actuale ale Principatelor vor fi revăzute și corectate în conformitate cu noua situație a țării, și se vor introduce în ele toate reformele trebuitoare în toate privințele, ocrotind interesele proprietarilor spre a închezeșlui buna stare a plugarilor...” Aceste reforme urmau a fi alcătuite de câte o comisie de oameni distinși din fiecare Principat, întruniți la Constantinopol. Proiectul lordului Stratford se deosebiă de acel al lui Thouvenel numai prin redacțiune: „Raporturile dintre proprietari și săteni vor fi puse la cale în chip echitabil și cât va fi cu putință prin bună invoială. Corvezile și servituțile personale încă în ființă sub orice denumire, vor fi declarate răscumparabile prin o lege specială care va fi alcătuită și adusă la îndeplinire cel mai târziu peste un an, spre a le face să înceteze cu totul în curând”.

Această de pe urmă redacțiune fû acea înserată la punctul XVII al protocolului definitiv al Conferințelor încheiet la 11 Februarie 1856 ²⁾).

Articolul XXII și următoare ale tratatului dela Paris, din 30 Martie 1856, sunt privitoare la Țările Române. Ele hotăresc. (art. XXIII) că: „Legile și statutele astăzi în vigoare vor fi revizuite”. Spre acest sfârșit, pe de o parte o comisie specială de delegați ai puterilor aveă a se întruni la București cu un comisar al Porții, spre a constată starea de față a Principatelor, iar câte un *divan ad-hoc*, alcătuit de reprezentanți ai tuturor treptelor, aveă să fie convocat spre a se rosti asupra dorințelor populațiunilor relativ la alcătuirea desăvârșită a Principatelor.

2. Părerile a câtorva români despre chestia rurală.

Unirea, Principele străin, listele electorale după cari aveau să se facă alegerile, lupta învierșunată dusă în Moldova împotriva năzuințelor separatiste ale lui Teodor Balș, și a siluirilor

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 942 și urm.

²⁾ *Ibid., ibid.*, II, p. 917.

și fraudelor săvârșite de ocârmuirea lui Vogoridi, absorbând mai cu deosebire tot interesul acelor cari luau parte activă la luptă, lasau chestia rurală pe al doilea plan.

Intr'o anexă a unei depeși a lui Thouvenel către Walewski, din 16 Aprilie 1856, cuprinzând un proiect de dorințele ce aveau să le exprime Românii în Divanurile ad-hoc, proiect alcătuit de Vasile Ghyka, găsim și următorul punct:

11. „Poporul român exprimă dorința ca țaranul plugar să fie de astăzi înainte privit ca arendaș; să fie ținut a plăti, drept orice arendă, în natură sau în bani, o sumă egală cu valoarea (venitului) a $\frac{2}{3}$ din pământul ce proprietarul este ținut să-i cedeze pentru trebuințele lui; să poată să devie proprietar și să fie chiar de pe acum proprietar a celor 3—400 stânjani patrați de întindere ce legea îi atribue pentru locuința lui, împotriva plății, ca semn de respect pentru dreptul de proprietate, a slabei indemnitați de 20 parale de stânjăn patrat la câmp și 15 parale la munte; ca toate locuințele să fie, cât cu puțință, grupate în chip de a alcătui un sat și plantate cu garduri vii, ca teritoriul satului să nu fie luat din partea cea mai rodnică a moșiei, să fie așăzat pe o coastă și nu pe șes și regulat trasat și plantat. În sfârșit, ca fiecare locuință să fie clădită pe temeiul unor planuri simple, comode și variate, date și executate de geniul civil“¹⁾.

Lăsând de oparte absurditățile din ultima parte a acestei propuneri, voiu observa că prețul de 20 parale stânjănul patrat de pământ, departe de a alcătui o indemnitate slabă era cu desăvârșire exorbitant, ridicând prețul celor 10 prăjini de loc de casă la 180 lei, ceea ce ar face 1440 lei falcea, pe când pe acea vreme, pământul pe cele mai multe moșii nu atinsese nici jumătate din acea valoare²⁾.

Avem mai multe păreri asupra chestiunii, unele emanând dela oameni cari se aflau sau aveau să se afle în pozițiuni cu vază, cei mai însemnați dintre aceștia fiind Grigorie Ghyka, Domnul Moldovei, Vasile Boerescu și A. Golescu.

Unele din dispozițiile protocolului Conferințelor dela Con-

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 917 și urm.

²⁾ Vasile Ghyka a fost în urmă unul din stâlpii reacțiunii și a separatismului.

stantinopol din 11 Februarie 1854, fiind în contradicere cu drepturile consfințite de capitulațiuni și cu aspirațiunile firești ale țărilor române, aspirațiuni reinviate prin oborirea înăbușitorului protectorat rusesc, Domnul Moldovei, Grigorie Ghyka, alcătui un memoriu¹⁾, în care combătea cuprinsul acelor dispozițiuni din protocol cari, după dânsul, loviau în autonomia țărilor noastre sau erau de natură a tulbură libera și liniștita lor dezvoltare. Acele dispoziții lovind în drepturile de autonomie ale țării, sunt puse în lumină cu o mare moderațiune, dar tot odată cu multă sagacitate, vădind o mare iubire de țară și de neam și o desăvârșită cunoștință a stării de drept a Principatelor. Obiecțiunile împotriva dispozițiilor de altă natură sunt și ele în deobște întemeiate, mai slabe fiind însă argumentele invocate împotriva punctului XVII al sus zisului protocol²⁾.

Domnul găsește că legiuirea în vigoare „a pus la cale raporturile dintre proprietari și țărani în chipul aratat și după principiul stabilit prin art. XVII“, lămurind tot ce nu eră clar, mărginind arbitrarul cu desăvârșire, oborînd atât dijma „care implică o idee de servitudine și de vasalitate“ cât și îndatorirea clădirii coșerilor.

„Intr'adevăr, sub un astfel de regim, țaranul avându-și hrana închezeșluită și având (în afară de munca statornicită a pământului) a face numai trei zile de prestațiuni pentru facerea și întreținerea drumurilor mari, n'ar putea să atribue lipsa lui de bună stare decât lenei sale. De fapt, de câte ori n'au apăsat asupra țării împrejurări excepționale de grele, țaranul moldovan a putut totdeauna să repare în scurt timp pierderile lui și să vadă soarta lui îmbunătățindu-se. Meseria de plugar, procurându-i o îndeletnicire sigură și folositoare (?), exclude din viața lui mendicitanța, vagabondagiul și crima“.

Domnul se mai întreabă: Să ne atingem oare de asemenea condițiuni? „Este oare folositor pentru țaran să-și schimbe soarta de uzufructuar sau de arendaș pentru aceea de proprietar?“ Apoi arată perturbațiunea ce o asemenea măsură ar aduce pentru o serie de ani mai mult sau mai puțin lungă în agricultură, sin-

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 966 și urm.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 982 și urm.

gura industrie a țării, precum și pierderile ce ar rezulta de aici pentru averile particulare și pentru bogăția obștească. Nu este sigur că soarta săteanului va fi îmbunătățită. Care va fi chipul răscumpărării adoptat de legea specială despre care vorbește articolul XVII? Săteanul plăti-va tot capitalul de odată sau prin amortizare? Dar chiar în cazul când pământul i s'ar conceda în chip gratuit „după câțiva ani săteanul-proprietar va trebui să-l îmbucătățească spre a-l împărți între copiii lui“ sau, ca urmare a cusururilor lui, el îl va vinde și va rămâne el și familia lui fără mijloace de traiu. *„Proprietarul nu va fi dator să-i dea alt pământ ca sub legiuirea actuală, când este îndatorat să atribue o porțiune de pământ oricărui tânăr căsătorit, chiar în cazul când ar fi mai mulți în aceeași familie.“* Apoi tulburările aduse în agricultură prin aceste modificări, ar face ca exploatarea moșiilor să dea cu mult înapoi, produsul lor ar ajunge de abie pentru consumațiunea internă și toate țările cari trag grâne din Moldova ar avea să sufere dintr-o asemenea stare de lucruri.

Vodă Ghyka eră unul din membrii cei cu idei mai înaintate ai clasei stăpânitoare; sufletul lui generos și larg eră cu totul nepăsător față de orice interes personal al său sau de castă, dușman hotărît al privilegiilor și cu deosebire doritor să îndrepte nevoile poporului de jos. Din părerile exprimate de el în sprijinul mântinerii așăzământului în vigoare, ni putem lesne închipui cari erau în această privință simțimintele obștiei clasei stăpânitoare, dominată de un egoism strămt, călăuzită numai de interesul personal și stăpânită de o mulțime de prejudecăți¹⁾.

Cu totul altfel sună părerea lui Vasile Boerescu, om nou,

¹⁾ La sfârșitul capitolului relativ la țărani din broșura lui Vasile Boerescu, *La Roumanie après le Traité de Paris*, găsim nota următoare:

„Avem fericirea să aflăm că Domnul Moldovei, Grigorie Ghyka, unul din cei mai mari proprietari, admite principiul apropriațiunii solului prin țaran. Iată ce zice Domnul într'un memoriu privitor la reformele de introdus în Moldova și publicat la Paris de D-l Lantival: „A îndeplini o reformă radicală în buna stare materială a țaranului, este a tăia în carne vie făcându-l proprietar și neținând nici o samă de moravurile și de deprinderile lui, de mijloacele lui intelectuale. O tranzițiune atât de bruscă și de neașteptată va contribui la desvoltarea vițiilor lui,

neapartținând clasei stăpânitoare. Voluminoasa lui broșură¹⁾ cuprinde un capitol care se ocupă numai cu chestiunea țărănească. Inceputul aceluși capitol arată pe lângă o pătrundere desăvârșită și măiastră a chestiei, și un dar de prevedere ce se poate numi profetic:

„Una din reformele ce trebuiesc mai neaparat introduse în regimul Principatelor este cu bună samă aceea relativă la soarta țaranului. *Câtă vreme starea lui civilă și politică nu va fi schimbată, câtă vreme el nu va fi ridicat la demnitatea de om și de cetățean, orice reformă rămâne iluzorie și nu vom avea nici soldași buni nici buni părinți de familie.* Străinul va găsi pururea o rană deschisă în societatea noastră; el se va înfățișa ca medic meșter s'o tămăduiască și, *mai de vreme sau mai târziu, o groaznică jacquerie va compromite liniștea și însăși ființa națiunii române.* Trebuie deci să ne grăbim să aducem un leac radical acestor răle, căci chiar mântuirea neamului este în cumpănă²⁾).

dacă judecăm după ceea ce s'a petrecut în Bucovina unde țaranul, făcut proprietar în chip silnic (?), a sfârșit prin a vinde pământul său Evreilor și Armenilor și se găsește în momentul de față în starea cea mai de plâns (?). Ar trebui mai întâiu să se întemeieze comuna, dând țaranului, în deplină proprietate, întinderea statornicită de legiuire pentru îngrădirea casei sale, să se suprimе cele patru zile de lucru, etc.; în sfârșit *ca el să fie menținut în starea actuală de proprietar de mână moartă până în vremea când două treimi din proprietate ar trece pe nisimfite în mâna înșurățelilor, potrivit legii. Atunci numai s'ar putea în toată siguranța să se facă din el un proprietar și tranzițiunea s'ar îndeplini fără sguđuire“.*

Am căutat acest pasaj în toate rostirile Domnului Moldovei publicate atât de Lantival cât și de alții și nu l'am găsit nicăiure. Pe de altă parte nu este admisibil ca V. Boerescu să-l fi inventat. S'ar putea să avem a face cu un text emanând dela Grigorie Ghyka, trimis lui Lantival spre publicare și retras în urmă dintr'un motiv sau altul. În acest caz retragerea ar fi de deplâns, căci aceste rânduri ar constitui pentru Grigorie Ghyka un titlu de glorie tot atât de falnic ca acel care i-l constituie sprijinul ce l'a dat Unirii.

¹⁾ V. Boerescu, *La Roumanie après le Traité de Paris*, în D. A. Sturdza, *Acte și Documente*, etc., III, p. 79 sq.

²⁾ „Inginerii austriaci însărcinați în momentul de față, să ridice planul topografic al Țării, răspândise șgomotul că Austria va împărți domeniile funciare între țaranii clacși“. (Notă a lui V. Boerescu).

După această introducere, atât actele cât și spațiul lipsindu-i, Boerescu trece peste istoricul proprietății în Principate și procedează la expunerea stării actuale de drept a țăranilor. Arată că, pe o parte a domeniului pe care se află așezat, țăranul are *ipso jure* un drept de posesiune veșnică sub îndatorirea oarecăror prestațiuni periodice și revocabile în oareșcari împrejurări. Cealaltă parte a domeniului aparține exclusiv proprietarului, țăranul nu are nici un drept asupra ei și convențiunea (învoiala) ține loc de lege între ambele părți.

„Din vremile cele mai vechi, țăranii de pe domeniile publice sau private au un drept real asupra două treimi a proprietății domeniiale. Nu voim încă să dăm un nume acestui drept real căci est greu să-i găsim unul. Ajunge să arătăm că el se află trecut în toate legiurile române până astăzi, numai starea socială a țăranului a variat la deosebitele epoci“.

Urmează apoi o expunere a reducerii la vecinătate a săteanului și a reformei lui Constantin Mavrocordat, expunere necompletă și greșită din pricina lipsei de acte cunoscute la 1856. Expune apoi perioada urbariilor care, zice Boerescu, recunosc toate dreptul săteanului asupra celor două treimi a moșiei. Apoi discută asupra calificării de emfiteoză dată clăcii de legiuirea lui Caradja, arată că sub vechiul regim singurul drept ce avea să-l perceapă stăpânul pentru cele două treimi din moșie folosite de sătean era o dijmă sau dare în natură. Discută apoi modificările la acel regim aduse de Regulament și legiuirea dela 1851. Arată că îndatoririle impuse de acele legiuri țăranului din Țara Românească în schimbul locului de hrană ce i se atribue, întrec de patru ori prețurile obișnuite ce proprietarul le ieă pentru arenda unui pogon de pământ.

Expune abuzurile cumplite la cari dă loc interpretarea așazământului în vigoare, apoi urmează:

„Aceste sunt îndatoririle țăranului în raporturile lui cu proprietarul. Astfel sunt dreptele compensații promise de Regulament, foloasele și datoriile lui. Săteanul este victima unei camete sistematice și organizată prin legea însăși. O ră-mășiță de legătură feodală îl îndatorește încă, pe vecie, la o muncă personală, astfel că cea mai mare parte a

societății își găsește libertatea angajată în folosul unei minorități“.

Arată cari sunt sarcinile impuse săteanului de Stat, sarcini evaluate de Departamentul de Interne, la anul 1847, la un total, pentru Stat și comună (sat), de 150 lei. Arată stavilele puse de legiuiri dreptului țaranului de a-și strămuta locuința și încearcă să descurce starea de drept adevărată a săteanului; de este colon-parțiar, emfiteot, chiriaș sau șerb.

„Astfel țaranul român este mai mult decât un șerb, mai mult decât un locatar, mai mult decât un uzufructuar, mai mult decât un colon-parțiar; dar este totodată mai puțin decât un om slobod, mai puțin decât un emfiteot, mai puțin decât un coproprietar. Precum se vede, foarte cu greu s'ar putea stabili calitatea lui; a fost nevoie de toată sagacitatea rusească pentru a crea o ființă atât de straniu compusă în cât știința este în neputință de a-i da un nume. După noi țaranul român este un cameleon care schimbă culoarea după punctul de vedere în care te pui.

„Trebue oare ca el să fie lasat în asemenea stare anormală? Orice om de bun simț vede cu ușurință că, câtă vreme soarta țaranilor, în număr de milioane, va rămâne nesigură, progresul nu se va putea introduce în Stat. Trebuie deci să se rupă în chip franc cu trecutul și să se facă din țaran un cetățean cu desăvârșire liber, în stare să-și apere căminul și țara. *Singurul mijloc pentru a ajunge la acel scop este ca el să fie declarat proprietar perpetuu pe acea parte a solu-
lui pe care o stăpânește astăzi.*

„Să nu se țipe că aceasta esta spoliațiune și comunism. Nu este vorba aici de lege agrară sau de vre-o creațiune cu desăvârșire nouă. Am văzut într'adevăr că toate legislațiile au recunoscut, una după alta, dreptul sătenilor asupra două treimi din fondul domenal. Acest drept constituie o posesiune veșnică de care se găsesc investiți țaranii *ipso jure*. Orice fond se găsește astfel lovit de un feliu de servitudine legală veșnică. Proprietarul principal nu cunoaște în chip desăvârșit pe ce parte el are un drept exclusiv de proprietate; țaranii, din partea lor, nu știu pe ce obiect este statornicit dreptul lor: și unul și altul trăiesc într'un feliu de indiviziune veșnică și, în această privință,

se poate zice că ei sunt coproprietari. Din această indiviziune rezultă urmările cele mai săpărăcioase pentru agricultură. Proprietarul nu îndrăznește să-și îmbunățească pământurile nici să întreprindă o cultură în mare, de frică să vadă odată acele pământuri ocupate de urmașii plugarilor actuali. Țaranul din partea lui neglijează orice feliu de îngrășământ, de asolement, de irigație, de drenaj sau de deștelinare, de teamă să nu se vadă transportat pe altă parte a fondului sau gonit în chip arbitrar. Când săteanul și proprietarul vor ști ce stăpânește fiecare, atunci numai agricultura va putea lua un avânt însemnat în aceste țări mai cu deosebire agricole“.

Propune ca *apropriațiunea* solului prin țarani să fie declarată măsură de utilitate publică prin lege și aplicată tuturor moșilor particulare, despăgubirea fiind garantată de Stat. Sătenii trebuiesc declarați proprietari pe câte o întindere de 8 pogoane, răscumpărând dela proprietari îndatoririle la cari sunt supuși și anume:

22 zile de lucru a 2 lei . . .	44 lei
A cincea din fân	21 „
A zecea din grâne	<u>15 „</u>
Peste tot	80 lei

Capitalizând această valoare a îndatoririi anuale cu zece, suma că fiecare satean trebuie s'o plătească este de 800 lei. Boerescu evaluând numărul clacașilor (din Țara Românească) la 200.000 de oameni, rezultă o valoare totală de 160.000.000 lei vechi, ce trebuie amortizată în 10 ani, Statul luând asupra lui o parte din dobândă, această cheltuială acoperindu-se aproape cu desăvârșire prin indemnitatea luată dela clacașii așezați pe domeniile lui.

Apoi Boerescu se îndreaptă către înțelepciunea proprietarilor, pentru a îndeplini o reformă care se poate face fără nici o pagubă, dar chiar cu folos pentru ei, căci sătenilor deveniți proprietari și bogați, neajungându-li pământurile atribuite, ei vor veni să ieă dela ei în arendă cu prețuri ridicate întinderi mai mari. „ . . . Proprietarii vor înțelege că reforma ce li-o cerem este cu deosebire politică. Trebuie ca ei să-și amintească pilda Galiției și ce a rezultat de acolo. Cred că ei nu vor voi,

printr'o opoziție încăpăținată și nelogică, să dea străinilor prilej de a proclama și de a executa principiul apropriațiunii solului prin sâtean. Adevărata frăție între amândouă clasele va fi îndeplinită numai când proprietarii însuși vor fi luat inițiativa unei asemenea măsuri“.

Intinderea de pământ, propusă de Boerescu pentru a fi atribuită tuturor sătenilor fără deosebire, este cu bună samă prea mică; pe 8 pogoane (4 hectare) un om pe acea vreme de abie putea să se hrănească, necum să-și sporească starea. Apoi este în contradicție cu el însuș.

Intr'adevăr, nime n'a făcut să reiasă în chip mai lămurit dreptul săteanului asupra două treimi din moșia pe care este așezat, drept în puterea căruia fiul săteanului, la însurătoare, era în drept să-și ieă în stăpânire bucata de pământ, drept împotriva căruia stăpânii nu-și permisesese nici o atingere de fapt.

Cum se face dar că Boerescu, care propune ca săteanul improprietar să despăgubească pe proprietar pentru îndatoririle de cari noua legiuire are să-l scutească (pe sătean), *nu vorbește de nici o despăgubire pentru dreptul urmașilor săteanului de a ocupa treptat până la două treimi din întinderea hotarului* care, dela punerea în îndeplinire a legiuirii propuse, rămâne desființat? Iată o stranie lipsă de logică pentru un spirit atât de pătrunzător și atât de lămurit.

Aceeaș lipsă am constatat-o la deputații săteni din comisia proprietății dela 1848: ahtiați de setea de a avea un petec de pământ cu desăvârșire al lor, orbiți de perspectiva de a scăpa de povara clăcii sub biciul dorobanțului, ei erau gata să jertfească moștenirea copiilor pentru un adevărat blid de linte. Și aceeaș greșală o vom vedea repetându-se neconținut în tot cursul luptei pentru desrobirea țaranului, o vom vedea prezidând la întocmirea legiuirii menită a desăvârși această desrobire, zadărnice astfel de fapt această măsură și perpetuând starea bolnăvicioasă întemeiată de cotropirile clasei stăpânitoare, atât de acele înainte de Regulament cât și de acea, mai groaznică, săvârșită cu prilejul acelu așăzământ, stare bolnăvicioasă ajunsă astăzi în stare acută și care amenință însuși temelile și ființa Statului nostru.

În acelaș sens ca Boerescu a scris și A. G. Golescu. Și

el face o deosebire între *domeniul privat* (privé) al fiecărui stăpân de moșie, pe care îl reduce la o treime din întinderea totală și care este o proprietate desăvârșită a stăpânului și domeniul feudal, alcătuit din celelalte două treimi și supus dreptului de folosință al săteanului. El critică cu mult bun simț părerile emise de Domnul Moldovei în memoriul său asupra măsurilor propuse în articolul XVII al protocolului final încheiat în urma Conferințelor dela Constantinopol.

Chestia desrobirii țăranimii eră de altmintrelea o chestie pe care toți oamenii aparținând partidului înaintat o priviau ca una din acele a căror rezolvare aveă să urmeze îndată după realizarea Unirii, prin oborîrea boierescului împotriva unei despăgubiri. Dar nime nu-și dăduse osteneala să studieze chestiunea mai de aproape și pentru a fi în stare de a putea propune chipul în care această reformă aveă să fie săvârșită. Chestia Unirii eră mult mai interesantă și asupra ei cu toții erau de aceeaș părere.

3. Mișcarea pentru Unire și chestia rurală.

Lupta pentru Unire a fost, (după revoluția dela 1848 în Țara Românească), a doua mișcare la care au luat parte toate clasele națiunii. Inițiativa fusese luată la început de boierime, în curând participară la dânsa toate clasele cu știință de carte. În Moldova Caimacâmiile lui Teodor Balș, separatist îndărjit și candidat ocrotit de Austria la Domnia ereditară a Moldovei, apoi acea a lui Neculai Vogoridi trimis de Poartă într'adins spre a combate năzuințile unioniștilor, pusese izbânda acestora în mare primejdie. Incapabil prin sine, Vogoridi găsisse în elementele cele mai reacționare și cele mai discreditate ale vechiului regim niște instrumente de luptă brutale și lipsite de orice scrupul. În întâiele alegeri pentru Divanul *ad-hoc*, în care aveau să se rostească dorințele țării în privința viitoare sale alcătuirii, Ocârmuirea învinse prin falșificările și siluirile ce le puse la cale. Dacă acei deputați, aleși prin asemenea mijloace, s'ar fi întrunît, eră neîndoielnic că ei aveau să se rostească împotriva Unirii și atunci nădejdea de a ajunge la țelul atât de dorit dispărea pe multă vreme dacă nu pentru totdeauna.

Unioniștii luptase dela început cu energie, toată țară eră cu dânșii. Ideea unirii pătrunsese până în straturile cele mai apropiate de țărănime: funcționari mici, negustorași, răzăși mai chiaburi, preoți, pușinii învățători în ființă și chiar slugile boierești erau însuflețiți de dânsa și târați în luptă, împinși de un avânt irezistibil. Țaranii nu putuse să nu audă și ei, pe ici și colea, că niște împarați hotărise să se schimbe alcătuirea acestor țări, să li dea așăzăminte nouă, asupra cărora țările însă aveau a se rosti.

În primavara anului 1857, comisarii străini rânduiți de Puteri în conformitate cu Tractatul dela Paris pentru constatarea stării adevărate a Principatelor și cercetarea dorințelor ce aveau a fi exprimate de Divanurile ad-hoc, cari se aflau de o bucată de vreme în București, hotărîră să vie la Iași. Căpeteniile mișcării unioniste puseră la cale o manifestație urieșă a tuturor treptelor societății pentru a dovedi comisarilor străini că țara întregă, dela mic până la mare, eră pentru Unire. Ei fură primiți, mai ales comisarii Sardiniei și ai Franței, din pricina simpatiilor acelor două puteri pentru cauza unionistă, de mulțimea de oameni, cu flori și cu urale. Cu acest prilej mii de țarani fusese scoși din satele lor și aduși în drumul comisarilor pentru a manifesta. Spre a-i urni dela vetrele lor nu ajungea ideea Unirii care, pentru săteni, eră o dorință destul de vagă și mai mult platonice, li se făgăduise îmbunătățirea soartei lor, arătându-li-se că și ei vor fi chemați a se rosti asupra îmbunătățirilor ce le doriau.

Dacă însăși căpeteniile vorbeau de îmbunătățiri în soarta obștiei, se găsiu în mărunțișul unionist mulți cari li țineau țaranilor cuvântări de altă natură, cari îi făceau să întrevadă niște perspective la cari pușini îndrăznise să se gândească până atunci. Li se zicea verde că destul suferise țărănimea până atunci, că destul fusese calcată, că puterile cele mari hotărise că a sosit vremea să fie și țaranii oameni precum îi făcuse Dumnezeu, că vremea boierilor trecuse, că de acum cu toții, boieri sau țarani, erau tot una, au să aibă aceleași drepturi și că țaranii vor deveni stăpâni pe câte o bucată de pământuri.

Aceste vorbe deși primite dintăiu cu bănuială, atingeau niște puncte prea dureroase pentru sătean ca el să nu le soarbă

în curând cu lăcomie. După casarea celor dintăiu alegeri, acelor falsificate și siluite de ocârmuirea lui Vogoridi, unioniștii conștienți că viitorul neamului eră în joc îndoiră puterea propagandei lor. Lumea se infierbântase în luptă; elementele culte neaparținând oligarhiei și întreaga clasă nou născută înțelegeau că izbânda separatiștilor însemnă prelungirea pentru un timp nedeterminat a privilegiilor și a prerogativelor celor puțini cari nu-i primiau în sânul lor, deci neputința pentru ei de a ajunge la vază, la slujbe, la putere, la foloase. Toată lumea eră frământată cu marea chestiune la ordinea zilei, toată lumea vorbea, dădea sfaturi, ținea cuvântări, făcea propagandă. Țararii trăgeau din ce în ce mai mult cu urechea la vorbele acelor cari infierau abuzurile trecutului și acele ale boierimii și-i făceau să întrevadă într'un viitor apropiat scaparea de biciu, de boieresc și de jaful privighitorului; ei începeau a crede acuma cu tot inadinsul, ca mântuirea lor de rălele cele vechi se apropie răpede¹⁾.

Privilegiații doritori de Unire alergase și la ajutorul țaranimii pentru a-i ajută să înlătore stavilele ce li se puneă în cale. Eră lucru firesc ca țărănimea chemată pentru întâia oară, pe cale legală, la o luptă politică, să se gândească să întrebuințeze calea ce i se deschide pentru îmbunătățirea soartei sale.

Este sigur că deputații săteni trimiși la Divanul ad-hoc fusese hotărâți de a-casă să ceară îndreptarea soartei țărănimii, oborirea boierescului celui urit și blăstămat de toți.

¹⁾ Oamenii cari trăiau atunci la țară și erau în atingere necontenită cu țararii mi-au povestit adesea că în cursul verii anului 1857 s'a făcut o schimbare uimitoare în mintea săteanului. De unde în primăvară eră cu totul pasiv, resemnat la soarta lui, și nici gândia la vre-o schimbare, în toamnă rămânea tot liniștit, dar eră incredințat că o schimbare se pregătește pentru el și că puterea boierilor se sfârșește.

CAPITOLUL II

CHESTIA RURALĂ ÎN DIVANUL AD-HOC AL MOLDOVEI

1. Alcătuirea Divanurilor ad-hoc.

Tractatul dela Paris se mulțămise să arăte, în articolul XXIV, că: „M. S. Sultanul promite să convoace îndată, în fiecare din cele două provincii, câte un Divan ad-hoc, alcătuit spre a constitui reprezentarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societății. Aceste Divanuri vor fi chemate să exprime dorințele populațiunii în privința organizării desăvârșite a Principatelor“.

Tractatul nu statornicise baza pe care aveau să se facă alegerile.

Poarta alcătuieste un proiect de firman de convocare a Divanului ad-hoc cuprinzând și modul în care aveau să fie aleși deputații, în Țara Românească, după care boierii cei mari alegeau câte un deputat de fiecare județ, proprietarii de moșii libere de orice sarcină, în întindere de 500 fâlci cel puțin, mai alegeau încă câte unul, meseriașii și negustorii din orașe alegeau și ei prin vot indirect cinci deputați în București, câte trei în Craiova și Ploești și alți șase în celelalte șase orașe de a treia mână. În sfârșit moșnenii posedând un venit de câte 350 lei sau, în lipsa lor, țăranii clacași cu venitul cel mai mare sub această cifră, vor alege câte cinci delegați de plasă cari întrunindu-se la reședința județului vor alege câte un deputat.

Mai ales opunerii lui Thouvenel, ambasadorul Franței, se datorește faptul că condițiunile de alegere din acest firman fură cu totul schimbate prin acel definitiv slobozit de Poartă la 13 Ianuarie 1857. În virtutea acestei hotărâri, alegătorii erau împărțiți în patru categorii și votau în chipul următor:

a) Toți boierii și fiii de boieri, posedând o proprietate de cel puțin 100 fălci alegeau prin vot direct, la reședința ținutului câte doi deputați bucurându-se de un venit de trei sute galbeni provenind dintr'un imobil sau o moșie neipotecată.

b) Toți proprietarii posedând bunuri în întinderi de 10 până la 99 fălci alegeau la reședința ținutului câte 5 delegați cari, la rândul lor, desemnau printre ei un deputat.

c) Satele de clacași aveau a trimite la tactul ocolului câte doi delegați de gradul întâiu cari, la rândul lor, aveau să aleagă câte doi delegați de gradul al doilea, iar aceștia intrunindu-se la reședința ținutului cu delegații celorlalte ocoale, alegeau printre ei un deputat la Divan.

d) În orașe deputații (20 peste toți) aveau a fi aleși 1) de proprietarii imobilelor în valoare de 20.000 lei în capitală și 8.000 lei în celelalte orașe; 2) de persoanele exercitând profesii liberale; 3) de negustori patentari ai celor trei clase; 4) de starostii breslelor cu câte trei delegați de breaslă, cari alegeau printre ei numărul de delegați cuvenit orașului.

Mitropolitul și Episcopii erau membri de drept ai Divanului; egumenii mănăstirilor neînchinat și închinat proprietare de bunuri alegeau patru deputați, iar clerul funcționând în orașul de reședință a fiecărei episcopii câte unul.

Boierimea eră fără îndoială reprezentată de un număr de reprezentanți disproporționat de mare, totuș nu se poate tăgădui ca eforturile lui Thouvenel izbutise să facă ca în Divanurile ad-hoc, pe cât eră cu putință, toate interesele să fie reprezentate.

Divanul *ad-hoc* al Moldovei eră alcătuit din 87 deputați și anume:

- 8¹⁾ deputați ai clerului,
- 28²⁾ deputați ai proprietarilor mari,
- 14³⁾ deputați ai proprietarilor mici,
- 15 deputați ai sătenilor,

¹⁾ 1 Mitropolit, 2 Episcopi eparhioți, Egumenii de Slatina și Vorona și câte 1 deputat ales din clerul din orașele Iași, Roman și Huși.

²⁾ Câte 2 de fiecare ținut, afară de Ismail care nu alesese nici unul.

³⁾ Câte 1 de fiecare ținut, afară de Ismail care nu alesese nici unul.

20¹⁾ deputați ai proprietarilor de imobile orășanești, ai negustorilor și ai corporațiilor.

Proprietarii de case alcătuind mai mult de jumătate din numărul alegătorilor orășanești, vedem că trei pătrimi din totalul deputaților eră ales de proprietari.

După regulamentul votat în ședința dela 3 Octomvrie 1857, Divanul nu lucră, afară de ședinți, în secțiuni trase la sorți ci, dupa sistemul vechelor State Generale, în comitete de clasă, intrând în comitetul marilor proprietari numai deputații marii proprietăți, în acel al micilor proprietari, numai deputați de ai micii proprietăți și așa mai departe. Articolul 86 al regulamentului hotără că: „Fiecare comitet cercetează chestiile, propunerile și amendamentele ce-l privesc în deosebi, și cari ori i se adresează de unul din membrii săi, sau i se recomandă de Adunarea generală“.

Deputații proprietarilor mari, unioniști afară de unul, cuprindeau pe oamenii cei mai luminați și cei mai susceptibili de progres din clasa lor. Pentru a dovedi această aserțiune ajunge să citez pe Vasile Sturdza, Manolache Costache, Petru Mavrogheni, Mihaiu Kogălniceanu, Dimitrie Rallet, Costache Rolla, Costache Rosetti-Tețcanu, Nicu Catargiu, Alecu Teriachiu, Grigore Balș. Iar alții, mai bătrâni, deși cu o cultură mai puțin modernă ca, spre exemplu Gheorghieș și Costache Sturdza, erau naționaliști convinși și doritori sinceri de propășirea neamului.

Deputații proprietarilor mici numărau printre ei mai multe elemente foarte înaintate ca Vasile Zaharia, Dimitrie Cracte, Costache Morțun și Neculai Bosie.

Aceste elemente înaintate erau și mai număroase printre deputații orașelor, în rândul cărora vedem pe Alecu Cuza, Doctorul Costin, Costache Negri, Petrache Brăescu, Grigorie Vărnăv, Dimitrie Grigoriu (Văsescu) și Vasile Mălinescu.

Deputații săteni erau toți fruntași în satele lor, oameni deștepți și cumiți.

Totuș în această Adunare, în care intrase elementele cele

¹⁾ Iașul alesese 4, Botoșanii și Galații câte 2 deputați, celelalte orașe câte 1.

mai înaintate și cele mai culte din țară când, în ședința dela 15 Octomvrie, se ceti șirul de chestiuni ce aveau a fi desbătute de Divan, nu se găsi nici una privitoare la îmbunătățirea soartei țăranilor.

Aceste chestiuni cari cuprindeau toate celelalte ramuri ale organizației politice a Statului începură să se desbată, dar de o reformă a raporturilor dintre proprietar, sătean și pământ nu vorbi nime.

2. Propunerea deputaților săteni.

La 9 Noembrie următor, Divanul fû surprins prin depunerea pe biroul său, de către deputații săteni, a unei propuneri sau, mai bine zis, a unei jalbe¹⁾ prin care, expunând su-

¹⁾ Reproducem această jalbă aici în întregimea ei.

„In puterea legăturii încheiete de către cele șapte Puteri la scaunul Marelui Impărat al Francezilor la Paris, noi trimișii, deputații săteni a locuitorilor pontasi a patru-spre-zece ținuturi ale Moldovei, întrunindu-ne pentru a rosti dorințele treptei noastre în privirea noului așăzământ și a noiei rândueli ce are a se pune în țară și chibzuindu-ne noi între noi despre nevoile și durerile a două-spre-zece sute de mii de suflete, cari ne-au trimis să fim răsunetul gemătului lor la marea Adunare alcătuită din toate treptele țării, în numele acelora glasul nostru cel slab rădicându-l, adevărul ca înaintea lui Dumnezeu mărturisim:

„Că până în ziua de azi toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse, și noi mai de nici unele bunuri ale țării nu ne-am îndulcit, iară alții fără să fie supuși la nici o povară, de toată mana țării s'au bucurat; că noi biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici, judecători, privighitori și jandarmi numai noi am ținut; drumuri, poduri și șosele, numai noi am lucrat; belicuri, podvezi și havalele numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet numai noi am îndeplinit; clacă de voie și fără de voie numai noi am dat; la Jidovul orândariu ca să ne sugă toată vlaga numai noi am fost orânduți; băutura scumpă și neotrăvită numai noi am băut; pâne neagră și amară și udată cu lacrimi numai noi am mâncat; bătălii și resmerițe când au fost, tot greul numai noi l'am dus; oști când au venit noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu putere țara își părăsiă, peste hotare treceă; și când dela Dumnezeu se făcea pace și liniște și țara se îmbielșugă, cu toții se întorceau de se desfătau, de nevoie nu știau; nevoia și greutatea o făceau cei ce rămâneau la vatra lor. Iarna eră grea, oști multe, cărături multe și la loc departat, caram la Dunăre

ferințele și drepturile lor, cereau să răscumpere boierescul cu toate anexele lui, rămânând proprietari pe pământurile pe care le lucrau până la concurența de două treimi a întinderii fiecărei moșii și mai dobândind dreptul de a avea dregătorii sătești alese de ei singuri.

Limba acestei plângeri este de o frumuseță neîntrecută și i se cuvine un loc de frunte în orice selecțiune de bucăți de literatură română. Dar ea mai are altă calitate, mai mare: este adevărată dela început și până la sfârșit. Atât suferințele expuse cât și drepturile revendicate printr'insa sunt niște adevăruri netăgăduibile. Ea mai vedește din partea autorului sau a autorilor ei o temeinică cunoștință a istoriei țărănimii și a actelor publice în legătură cu dânsa precum și o uimitoare agerime de minte în interpretarea lor.

și peste Dunăre, boii degerau și cădeau, alături cădea și omul cu dâșii, acasă copiii flămânzi, căci ceea ce nu luă ostașul la nevoia sa, luau zapcii cei din țară de se îmbogățiau.

„Iară dacă puhoiul oștirilor se scurgeau și furtuna se alină, holdele se semănă, grânele înverziă, câmpurile înfloriă, că sudoarea noastră le udă. Țara asta nici băi, nici măestrii nu are, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are; toată bogăția, toată îmbielșugarea, brațele și sapele noastre le aduc. Cătu-i Dunărea de mare și de largă curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se prefac în riuri de aur și de argint și curg iarăș înapoi de se revarsă în țara noastră; iar noi nici rânduială, nici dreptate nu am avut. Când ne-am jăluit, când ne-am tânguit pasurile, când ne-am spus nevoile: ispravnicul ne-a bătut, privighitorul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, zapciul ne-a bătut, vătășelul ne-a bătut, vechilul ne-a bătut, posesorul ne-a bătut, boierul ne-a bătut; cine s'a sculat mai de dimineață, cine a fost mai tare, acela a fost mai mare. Boul și vaca, munca ostelilor noastre, nu știam de sunt ale noastre; puilul și găina, laptele dela gura copiilor noștri de multe ori cu nedreptul ni-au fost luat.

„Boierescul eră odinioară șase și apoi două-spre-zece zile de la răsăritul și până la asfințitul soarelui. Apoi au făcut lege ca să tălmăcească ziua lasată de Dumnezeu cătu-i de mare, și boierescul s'a mărit: în urmă iar s'a mai tălmăcit, și boierescul s'a tot îngreuiat. Acuma sunt două-spre-zece zile de pont, ziua cât luna: lucrăm din primavară până în toamnă, lucrăm de când să ieă omățul până ce dă inghețul tot la boieresc. Lucrăm cât zice legea și mai des și peste lege, lucrăm și nu mai mântuim, nu-i nici sărbătoare, nici lucrătoare.

„Holdele cele mari și întinse se fac frumoase și mânoase, iar când

Cei mai mulți din deputații săteni dela Divanul ad-hoc nu știau carte, este mai presus de orice îndoială că plângerea a fost scrisă de o pană măiastră și alcătuită de o minte aleasă, ea este probabil chiar rezultatul conlucrării mai multor minți deprinse cu asemenea lucrări. Taina a fost bine pastrată atât de săteni cât și de autor sau autori, până astăzi nu se știe încă cine a alcătuit-o. Totuș cred că originea ei se poate stabili cu destulă siguranță.

Dacă cetim cu atențiune întâiu plângerea și apoi amendamentul la dânsa, propus în ședința dela 18 Dechemvrie, de către Episcopul Ghenadie Șendrea, Arhimandritul Neofit Scriban, Arhimandritul Melhisedec, Iconomul Dimitrie Matcaș, Vasile Mălinescu, D. Cozadini, D. Cracte, D. Ghidionescu, T. Sicalov, L. Galiardi, N. Bosie, C. Stiun, D. Romov, S. Hrisanti

treci pe lângă pământurile noastre — se rupe inima ; ogoarele ni rămân în paragină, popușoi ni se înecă în buruiană și rămân necopți de-i bate bruma; cei boierești așezați de noi în coșere șad ca aurul de frumoși. Când dă frigul, când bate crivățul, când ne bate nevoia, ne ducem de ne răscumpărăm însuși munca noastră ca să ne hrănim copiii cu dânsa, și de multe ori pe lângă năcazul nevoiei, unii tari de inimă ne țineau de leneși, că nu am putut a ni lucra ogoarele.

„Înainte de Reglement, săteanul avea zece, cinci-spre-zece și peste două-zeci de fălci; rădicam vite, ne prindeam nevoia și eră țara folosită, că cirezile cele multe cari ieșiau din țară noi le creșteam. Cu Reglementul munca ni s'a împovărat, iar pământurile ni s'au micșorat. Ni s'au dat numai patru fălci celor cu doi boi, celor fără de boi li s'au dat și mai puțin. Tot Reglementul zice, că unde boierul de moșie nu va avea pământ de ajuns de dat locuitorilor, acolo să aibă a li da două treimi din întregul moșiei; unii dau, alții nu dau, care cum vroiau. Noi nici la facerea legii aceștia, nici la celelalte nu am fost chemați, nici întrebați, nici la o învoială nu am stătut. Domnia lor boierii de moșii singuri le-au făcut, noi le-am urmat, și de greu și amar ni-au picat. Dar fiind-că Dumnezeu și-a adus aminte și a dat în minte celor șapte puteri de s'au îndurat că de astă-dată ca să fim și noi întrebați despre pasurile și durerile ce le avem, uitat fie și șters din inimile noastre tot trecutul cu chinurile sale, departe fie toată ura, toată vrajba și toată împărăcherea de pe sufletul nostru; o seamă și din boieri au fost cu frica lui Dumnezeu; și mai din vechi, pe când toți de-avalma ne luptam și ne varsam sângele pentru apararea credinții și a moșiei strămoșești, ei ne erau ca părinți și noi ca fiii lor. Noi încă știm, de când cu Domniile grecești, de atunci ni s'au stricat și dresele țării și ale noastre. De aceea noi nu

și C. Bădărău, constatăm că plângerea nu este decât un rezumat al acestui așa zis amendament. În amendament, precum vom constata pre larg mai departe, găsim desvoltarea și dovedirea tuturor drepturilor istorice revendicabile de țărănime. Spiritul în care îmbele scrieri au fost alcătuite este identic. Mi se pare neîndoielnic că plângerea a fost scrisă de acel sau acei ce au scris amendamentul sau sub povățuirea lor. Iar între subscriitorii amendamentului găsim numai trei oameni cari, prin cultura și opiniile lor, erau în stare să cunoască și să interpreteze actele folosite de amendament și apoi să le sintetizeze în plângere. Acești trei oameni sunt: Arhiepiscopul Neofit Scriban, Arhiepiscopul Melchisedec Ștefănescu și Vasile Mălinescu. Acest de pe urmă a pronunțat, la 1860, în Comisia Centrală, un cuvânt strălucit, în care sunt amintite toate principiile stabilite în

facem nici imputare, nici înfruntare nimănui, și să avem iertare dacă spund adevărul, vom fi scapat o vorbă care să vie greu la auzul cuiva. Noi dorim ca tot poporul român să se înfrățească și să trăiască în pace și în liniște pe pământul strămoșesc al României, pentru mărirea și fericirea neamului, căci precum e scris la carte, toată cetatea împărechiată va pieri.

„Inșă pentru ca în viitor să lipsească orice prilej de neînțelegere și de nemulțămire între treapta sătenilor și între boierii de moșii, în numele Prea Puternicului Dumnezeu și a sfintei dreptăți, cerem și cu umilită ne rugăm ca să ni se audă.

„Pe lângă cele mari dorinți, care d'împreună cu celelalte le-am aratat în Adunarea obștească a țării, *treapta locuitorilor pontazi* cere ca pe viitorime săteanul să fie și el pus în rândul oamenilor, să nu fie ca până acum asămăluit cu dobitoacele necuvântătoare; bataia, care atât amar de timp ne-a umilit și ovilit, biciul și varga, care de multe ori au batjocurit părul cel alb al părinților noștri, și câte odată au făcut pe femeile noastre să-și peardă pruncii din pântecul lor, să se rădică pentru totdeauna deasupra noastră. Pentru orice vină să ni se pue pedepsi, ca la cealaltă lume, și să nu mai fim osândiți fără judecată.

„De asemenea ne rugăm ca pe viitorime toate beilicurile, scrise și nescrise în lege, toate havalele precum și birul pe cap să fie pentru totdeauna abolite. În locul acestora să se puie un singur bir pe averea fie-cui, fără osebite în țară, iar nu ca până acum; căci cei ce nu aveau de unde, dau mult, iar cei ce aveau mult, dau puțin sau nimic.

„Ne rugăm iarăș ca satele să-și aibă de acum înainte dregătorii alese chiar din sânul lor însuși, dregătoriile acele să aibă a căută sub privigherea cârmuirii de toate nevoile satului, precum ținerea rânduelii

amendament și pe baza cărora fusese alcătuită plângerea. Se poate ca ei să fi recurs la pana unui al patrulea pentru a redacta plângerea, dar ideile dela dânșii vin.

3. Propunerea majorității Comitetului marilor proprietari.

Această plângere avu darul să supere cumplit pe proprietarii mari, chiar cei cu idei mai înaintate se ridicară în contra conținutului ei.

C. Rosetti-Tețcanu, îndată după cetirea ei de către A. Panu în ședința dela 9 Noemvrie, luă cuvântul și zise: „că a ascultat cu mare luare aminte propunerea deputaților locuitorilor pontasi și cunoaște însuș că au suferit multe, dar știe iarăș bine că multe din cele arătate de dumnealor nu sunt

în sat, la câmp și la drumuri, privigherea, hotărîrea și apararea asupra avutului, venitului dărilor, cheltuielilor lucrărilor, alcătuirilor și a tuturor drepturilor sătești. Să nu mai fie ca până acum, că noi vornicii și paznicii aleși de sat i-am avut, dar nici într'o samă nu au fost; că cutii sătești încă am avut, bani am tot dat, ar fi să fie mii și mii de lei, dar cutiile au fost ca și sparte, cum puneà se și strică, munca noastră Dumnezeu știe pe a cui mână intră; pentru sate nici școală nici vre-o altă îmbunătățire nu s'a făcut. Apoi suspinul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare pentru care ne rugăm zi și noapte lui Dumnezeu ca să se îndure, este căderea boierescului; de aceea vrem să răscumpărăm boierescul și toate acelea cu cari suntem împovărați de către boierii de moșii. Vroim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care suntem, vroim să ne răscumpărăm. să nu mai fim a nimănu, să fim numai ai țării, și să avem și noi o țară; am ingenunchiat, am imbrăncit cu toții, cum suntem nu o mai putem duce îndelung. Nu voim să jignim drepturile nimănu, dar nici al nostru să nu se întunece.

„Din buni și străbuni noi am avut dreptul de a ni lucră pământul trebuitor pentru hrana noastră și a vitelor noastre, fără să ne poată alunga nimenea de pe dânsul. *Toate uricile țării, toate așăzamintele vechi și noi, ni sfinșesc acest drept precum acela de a se da copiilor noștri pământuri până la acoperirea a două treimi din moșie; iar până la Regulament aveam dreptul de a lucră cât vom putea.* De asemenea boierii de moșie au avut dreptul de a ne cere boieresc.

„Să fie deci o Adunare obștească, unde să avem și noi oamenii noștri, să se cearnă și să se desbată drepturile boierilor și drepturile noastre, și ceea ce o țară va găsi că suntem datori, cu sudorile noastre

precum le au scris, și prin urmare ar socoti de cuviință, chiar pentru al lor folos, să-și prefacă o așa propunere ce poartă în sine nu numai oareșicari neadevăruri, dar și împrejurări cari n'au avut loc nici odată. Dumnealui dorește îmbunătățirea sortii locuitorilor din toată inima, însă nu prin asemenea chipuri ci în altfel pentru care se înscrie a face o propunere la vremea cuvenită“.

Vom vedea că și alții, printre cari însuș Kogălniceanu, nu văzuse cu mulțămire cele cuprinse în plângere.

După ce Panu dădu cetire jalbei, el adaose între altele: „că îmbunătățirea soartei locuitorilor este una din dorințele ce fiecare Român formează, că conform cu articolul 58 din regulamentul Adunării, propunerea de față se va înscrie spre a se lua în discuție, îndată ce se vor mântui chestiile de interes general“.

Comitetul proprietarilor mari, în ședința dela 26 Noemvrie,

vom plăti; că omul ca să scape din robie și să fie stăpân la casa, vatra și ogorul său, cu tragere de inimă va lucra și se va răscumpără.

„Iată plecatele noastre rugăminți și cereri. Noi rugăm ca marea Adunare a țării să ieă aminte la durerile noastre și la sfânta dreptate, să desbată întru înțelepciunea sa ce este și ce nu este cu cale, și socotința să o trimeată, pe lângă cererile noastre, la cei șapte trimiși adunați în București, cari înfățișează chipul celor șapte puteri.

„Iară pe aceste Prea Inalte fețe le rugăm, ca ajungând glasul nostru la auzul lor, să nu-și întoarcă urechea dela plângerile și cererile noastre, a două-spre-zece sute de mii de suflete, ci să le pue la picioarele Impărăteștilor Lor Măririi, căci mântuirea noastră, după Dumnezeu dela sfatul Puterilor o așteptăm. Ele au luat și țin sortii României în puterica lor mână, numai ei pot împlini măreata faptă de a scoate un popor din mormântul în care a zăcut până acum. Biruințele mari, cele câștigate, se vor șterge de pe stâlpii cei înalți pe cari sunt scrise, pietrele se vor prefăce iarăș în năsip; dar unirea României, sapată în inimile tuturor Românilor, trecând din strănepoți în strănepoți, vor bine-cuvântă timpurile viitoare numele întemeietorilor unui popor“.

Iași, 26 Octombrie 1857.

Subscriși: *Ioan Roată, Simion Stanciu, Răducanu Sava, Danilă Balan, Constantin Ostahi, Toader sin Pavel, Ion a Babei, Dumitru Savin, Pandelachi Croitoriu, Timoteiu Sacalov, Ioniță Olariu, Vasile Balaiș, Ion Levărdă, Ioan Roșca, Vasile Stan.*

rânduise după propunerea lui Kogălniceanu, o comisie care „să studieze și să propue Comitetului lămuririle curente asupra chestiei ridicate de propunerea deputaților săteni. Această comisie, eră compusă din Vasile Sturdza, Iacar Catargiu, Grigorie Balș, G. Sturdza și D. Miclescu, iar raportor, fû ales Grigorie Balș. Raportul fû prezentat Comitetului și cetit în ședința dela 3 Decemvrie.

El cuprindeă un proiect de *Incheierea majorității Comitetului proprietarilor mari*, merit a sluji de răspuns și de întâmpinare la principiile cuprinse în propunerea deputaților săteni.

Incheierea proprietarilor mari începeă prin a constată că propunerea deputaților săteni nu se făcuse în Comitetul lor și nefiind protocolată de secretarul Comitetului, în contra §§ 57 și 58 ale Regulamentului Adunării, trebuie deci considerată „ca scrisă de niște persoane cari n'au avut alt scop decât a tulbură liniștea publică, folosindu-se de neștiința de carte a deputaților săteni și încercându-se a introduce principiile unor teorii subversive și a atăța discordia și ura între proprietari și țarani, după cum dovedește chiar anume creata terminologie de *boieri de moșie*, întrebuițată în tot cursul propunerii, spre a evită cuvântul de proprietari; terminologie cu atât mai nefericită, cu cât ea nu cuprinde o mare parte din proprietățile locuite de țarani, și anume: toate proprietățile clerului, ale proprietarilor nevoierii și ale răzășilor“.

„Că prin urmare nici stilul nici tendințele comunistice din citata tânguire nu se pot impută deputaților săteni cari se văd subscriși în ea, rămânând răspunzători numai compuitorii ei cari au abuzat de încrederea lor“.

Urmă arătând că deși unele din tânguirile din plângere erau drepte, totuș „starea de astăzi a țaranilor moldovani ... este mult mai bună decât aceea a locuitorilor din multe alte stae civilizate“.

Că proprietarii n'au scapat nici un prilej pentru a scuti pe locuitorii așazați pe moșiile lor de greutate și de abuzurile funcționarilor.

Că la prilej de oști străine, interesele proprietarilor suferise mult mai mult decât acele ale locuitorilor, căci pe când dela

aceștia se cereau „numai transporturi și lucru cu mâinile“, proprietarii erau siliți să dea cele trebuincioase oștirilor: pâne, fân, paie, lemne, băuturi, cvartiruri, pe lângă cari în anii 1828—1829 au mai trebuit să vie și în ajutorul locuitorilor amenințați de foamete cu pâne cumpărată.

„Că trista stare a locuitorilor, deși exagerată în tânguirile de față“ privește guvernele trecute, războaiele și schimbările de Domni, în scurt, lipsa desăvârșită de stabilitate politică.

„Că tocmai această tristă stare a locuitorilor ne-a îndemnat a căută dorita vindecare, scapare și mântuire în Unirea Principatelor într'un singur Stat, cu prinț străin și moștenirea tronului“.

„Că fără a aștepta propunerea sătenilor“ clasele privilegiate în ședința dela 29 Octomvrie de bună voe au proclamat și cu aclamație:

„Desființarea tuturor privilegiilor, egalitatea tuturor înaintea legii, așăzarea dreaptă și generală a contribuțiunilor în proporție cu averea fiecăruia fără deosebire, supunerea tuturor la conscripția militară, accesibilitatea funcțiilor Statului pentru toți Românii“, contribuind astfel „la înlăturarea celor mai multe motive de tânguire din partea deputaților săteni“, cu 13 zile înainte ca ei să fi înfățoșat Adunării plângerea lor.

Urmează de aici înainte o refutare istorică a drepturilor revendicate de săteni.

Aserțiunea cum că boierescul din vechime ar fi fost 6 și apoi 12 zile este neadeverată, zic proprietari mari, căci:

Cea mai mare parte din locuitorii Moldovei au fost vecini și că, ca atari „lucrau fără măsură sau mărginire în folosul stăpânului“.

Pravila lui Vasile Lupu opriă primirea unui țaran fugit dela stăpânul său.

Clasele privilegiate, desființând vecinătatea la 6 Aprilie 1749, au declarat că vecinul nu este rob ci **sătean megieș fără moșie**, și hotărând ca să slujească câte 24 zile de om.

Domnul Grigorie Alexandru Ghika Vv., la 1 Ianuarie 1766, a redus acea slujbă dela 24 zile la 12, însă determinând lucrul fiecărei zile și întărind totodată dreptul sătenilor de a lua dijmă de pe produsele făcute pe moșie, precum și monopolul

vanzării băuturilor iar, la 30 Septemvrie 1777, acelaș Domn a mai adaos la îndatoririle țaranilor facerea de câte două clăci, întocmirea iazurilor și a morilor precum și aducerea a câte două care lemne.

Regulamentul Organic în Capitolul III, Secția VII, Art. 118 și 132 a îndatorit pe săteni a lucra pentru proprietarii de moșii câte 12 zile pe an, *după vechiul obicei*, statornicind câtimea de muncă ce aveă să fie făcută în fiecare zi, specificând toate îndatoririle puse sătenilor de Regulament.

Așzământul din 1851 desființează *fără despăgubire* dijma cuvenită proprietarilor, mai desființează obligația pentru săteni de a face coșerele de popușoi și zilele de meremet, mai sporind cu câte 20 prăjini imașul cuvenit locuitorilor.

Toate așzământele începând cu actul desființării vecinătății „au hotărit nu numai zilele ce țaranii aveau a lucra în folosul proprietarilor, ci și măsura lucrului fiecărei zile. Alcătuitorii tânguirii sătenilor nu cunosc deci așzământul de astăzi când zic că acum sunt 12 zile de pont, iar ziua cât luna“.

„Țaranii din Moldova nu sunt legați de brazdă (glebea adscripti) ci din contra oameni liberi, cari au voie a se mută unde li place și a întreprinde tot felii de meserii.

Înainte de Regulament „săteanul aveă puțința de a exploată în folosul său moșia proprietarului într'o întindere mai mare decât acum:

1. „Pentru că atunci el eră însărcinat, pe lângă munca pomenită mai sus, încă cu o mulțime de alte dări în natură, cari prin Regulamentul Organic s'au oborit; și

2. „Pentru că atunci țara fiind mult mai mare și populația mult mai mică decât astăzi, proprietarii, spre a putea trage macar un mic folos din întinsele lor câmpii, cari din lipsa brațelor sau a capitalurilor nu le puteau lucra, încuviințau cu plăcere exploatarea lor ori și cui se îndatoriă a-i da macar dijma din produsele făcute pe ele, așa dar nu numai țaranilor săi, ci și proprietarilor și țaranilor dimprejur, ba chiar și străinilor din locuri departate cari se supuneau acestei condiții. Astăzi însă când populația s'a înmulțit și în toate zilele crește prin neconținute emigrări, chiar și din țările megieșe unde țaranii sunt împroprietăriți“; astăzi când câmpiile odată sterpe

s'au pus la dispoziția nouelor generații de săteni, când agricultura a luat o întindere atât de mare în cât au ramas puține moșii pentru creșterea vitelor, „când prețurile pământului s'au suit la un grad proporționat cu acea desvoltare, când de altă parte prețul lucrului, din cauza înmulțirii brațelor și a înlocuirii lor prin mai multe mașine, n'a putut crește întru aceeaș proporție, Regulamentul Organic și așăzământul de față au trebuit să pue și au și pus în proporție mai potrivită anuala valoare a pământului ce proprietarul dă țaranului cu lucrul ce acesta dă celui întâiu“.

La aducerea aurului și argintului străin în țară nu contribuie numai sudoarea țaranului ci și capitalurile întrebuințate de proprietari în cumpărături de vite, de unelte de agricultură, în năimire de argați și de lucrători pământeni și străini.

Dacă sătenii n'au fost chemați la facerea legilor atingătoare de ei „nici proprietarii nu s'au chemat la facerea legiurii prin care s'au desființat fără despăgubire mai multe folosuri ce aveau dela țaranii lor, iar mai ales dijma. . .“

Regularea relațiilor dintre proprietari și săteni prin in-voielii libere nu numai că n'a fost oprită de nici o lege ci a fost chiar scopul art. 118, lit. E din Regulamentul Organic și al art. 4 al Așăzământului din 1851 prin care se zice anume“ că aceste așăzăminte vor servi de bază până ce *năimirile de pământ se vor putea face prin alcătuirii de bună voe*, lăsând a zice că atât înainte de promulgarea Regulamentului Organic, cât și după ea, această măsură în multe locuri s'a și pus în lucrare.

Art. 123 din Regulamentul Organic și art. 16 din așăzământul din 1851, „legiuind că la satele acele unde moșia este strămtă, proprietarul să dea $\frac{2}{3}$, n'au întins această dispoziție asupra întregului moșiei . . . ci din contra au adăogit că împărțirea aceasta are a se face numai pentru *locul de hrană*, adică *imașul, fânașul și locul de arătură*. . . .“

Intemeindu-se pe aceste temeieri, Comitetul proprietarilor mari se rostește asupra propunerii locuitorilor pontași în următorul chip:

„Dorința ca în viitor și săteanul să fie pus în rândul oamenilor și desființarea bății corespunde la votul Adunării“

care a proclamat egalitatea tuturor înaintea legii și obligativitatea instrucțiunii publice pentru orașe și pentru sate, rămânând ca Adunarea viitoare să reformeze și legislația criminală.

Dorința de a se oborî beilicurile, havalile și birul pe cap este îndestulată prin votul Adunării din 29 Octomvrie care a proclamat desființarea privilegiilor de clasă și așăzarea dreaptă a contribuțiilor.

4. „Dorința de a aveâ prin sate diregătorii alese din chiar sânul lor“ merită a se luâ în considerație și rămâne ca viitoarea Adunare să legiuiascâ modul și întinderea aplicației ei „potrivit cu interesele și gradul culturii treptei locuitorilor săteni“.

5. „Dorința căderii boierescului“ este dorită și de proprietari pentru motivele următoare:

a) pentru că acest lucru nu mai alcătuește o dreaptă răsplătire a valorii anuale a pământului ce proprietarii dau locuitorilor spre hrană, căci valoarea acestui pământ a sporit și sporește neconținut, pe când cătimea lucrului cuvenit proprietarilor a rămas invariabilă, ne mai fiind astfel o răsplătire a pământului dat spre hrană; b) „pentru că în fața tendințelor ostile principiului proprietății cari se manifestează sub auspiciile unor reformatori neîndrituiți, proprietarii nu mai pot urmâ așăzământului, spre a scapâ proprietățile lor de aplicarea unor teorii condamnate de toată lumea, după cum dovedește expresia de „răscumpărarea boierescului“, expresie care este o sofismă comunistă și care în alte cuvinte zice: „împroprietărirea universală fără cumpararea și plata pământului“, pe care com-puitorii propunerii locuitorilor îl înțeleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul și soarele. . . . „Boierescul nu este un drit feudal, nu este un privilegiu deșert al boieriei, nu este o rămășiță a vecinătății . . . ci . . . numai un echivalent al întrebuintării pământului ce locuitorii primesc spre a lor hrană dela proprietari, este prețul anual al posesiei plătit în lucru proprietarilor, nu numai boierilor, ci și mănăstirilor și proprietarilor nevoierii.“

6. „Dorința de a-și lucrâ pământul trebuitor pentru hrana lor, fără să-i poată alungâ de pe dânsule, cu adăogirea de a se da și copiilor lor pământuri până la două treimi din moșie, fiind țintirea cea mai vederală de a lovi proprietatea“.

Comitetul proprietarilor răspunde:

a) „Că pământul ce locuitorii primise spre exploatare cu îndatorire de a răsplăti prin lucru învoirea întrebuițării lui, *este un pământ necontestabil al proprietarilor*, câștigat prin titluri legale, precum moștenire, împărțeli, hotărâri judecătorești, dăonii, schimburi, cumpărături... prin pășnica și nestrămutata stăpânire în șir de mai multe sute de ani“;

b) „Că proprietatea stăpânilor de moșii se întinde asupra întregului trup de moșie, după cum se dovedește“:

I. Prin faptul că pământul dat locuitorilor spre exploatare se vinde totdeauna de vânzător odată cu locul rezervat spre întrebuițarea proprietarilor și cu acelaș preț;

II. Prin faptul cumpărăturii pământurilor a mii de răzăși „cari astăzi sunt țărani pe pământul vândut de ei“;

III. „Prin zilnica dotare a însurățeilor și a bejănarilor veniți din alte țări cu pământ, care totdeauna s'a întrebuițat numai de cătră proprietarii întregii moșii.

IV. „Prin mii și iar mii de ipoteci, cari se întind asupra întregului trup de moșie“.

V. Prin faptul că deosebitele așăzăminte din trecut și chiar acel de astăzi regulând legăturile dintre proprietari cu locuitorii așăzați pe moșiile lor nu lasă nici o îndoială „că pământul dat locuitorilor spre hrană este o proprietate necontestabilă a stăpânului moșiei“.

VI. Prin faptul că atât Regulamentul Organic cât și așăzământul de la 1851, dând voie proprietarilor să depărteze de pe moșiile lor pe locuitorii răsvrătitori, lasă pământurilor de hrană de cari s'au folosit acei locuitori în nemărginită dispoziție a proprietarului, care este dator a despăgubi pe sătean „numai pentru sadurile (pomi) ce ar fi avut pe locul proprietarului“.

VII. „Prin faptul că art. 123 și 124 ale Regulamentului Organic învoind locuitorilor strămutarea pe altă moșie nu li încuviințează nici „cea mai mică despăgubire pentru pământul ce l'au avut spre hrană dela proprietar“, mai lămurind „că casa, toate sadurile și alte locuri“ ce țaranul le ar fi făcut pe moșia pe care șăzuse, să rămână **fără despăgubire** în folosul proprietarului, ceea nu s'ar fi încuviințat „dacă țaranul ar fi avut macar o umbră de proprietate“.

VIII. „Prin legiuirile Principatului Valahiei și ale Besarabiei cari recunosc stăpânilor de moșii dritul de proprietari neîngrădiți, iar țaranilor așezați pe ele numai dritul de chiriaș, posesor“.

IX. Prin faptul că, cu prilejul judecăților pentru hotarele moșiilor cu megieșii, țaranii n'au fost nici odată chemați în judecată, și n'au făcut parte nici în procesuri nici la urmările lor. Sprijinindu-se pe toate temeiurile de mai sus și mai luând în privire:

Că drepturile proprietății sunt garantate de Art. 70 al Regulamentului Organic prin cuvintele „că conform cu vechile așezăminte ale țării, drepturile proprietății vor fi pastrate în veci nerășluite, intru toată a lor întindere, fără a fi supuse decât numai la sloboda întrebuintare și voință a proprietarilor“;

„... că și Adunarea ad-hoc a Moldovei a proclamat în unanimitate respectul proprietății ca una din bazele fundamentale ale viitoarei organizații“;

„... că după toate legislațiile din lume și după § 462 din Codica civilă a Moldavei dreptul proprietății este puterea de a dispune de ființa și de rodurile lucrului său după a sa voință și plăcere, depărtând din acea sta pe oricine altul, și prin urmare *că cererea deputaților săteni de a răscumpără boierescul, sau cu alte cuvinte de a da proprietarilor bani în locul lucrului cuvenit lor în natură, cuprinde în sine o vedetată jignire a dreptului proprietății, căci ea fintește a mărgini libertatea dispoziției, care este o condiție esențială a dreptului proprietății*“;

că în fața „acestor înconjurări“, singura regulare dreaptă a relațiilor dintre săteni și proprietari și de fire a împacă interesele amânduror părților, ar fi acea „care ar avea de bază alcătuirea de bună voie, prin care țaranii pot năimi sau cumpăra de bună voie pământul dela proprietari“;

că această măsură „a căreia dreptate și folosință s'a prevăzut atât de hrisovul Domnului Grigorie A. Ghika din 1 Ianuarie 1766 cât și de Regulamentul Organic, de așezământul din 1851 astăzi lucrător și de protocolul Conferințelor miniștriale din Constantinopol, din 11 Fevruarie 1856, este și aplicată în acest Principat unde pela unele moșii țaranii lucrează după

învoiei, iar pe la altele sunt învoiți bănește pentru pământul ce primesc dela proprietari“;

„... că aplicația acestei măsuri nu s'a întins mai mult numai din pricina piedecilor puse la strămutarea locuitorilor de pe o moșie pe alta;

„... că numai prin alcătuire de bună voie s'ar putea înlătură disproporția împoporării și a prețurilor ce există între unele din ținuturile de sus și acele de jos;

„... că regularea legăturilor dintre țarani și proprietari prin alcătuiri de bună voie este o măsură cerută și de economia politică;

„... că modificarea legăturilor de astăzi este de fire a avea o înriurire foarte mare asupra agriculturii, izvorul de căpetenie al averii naționale care cere cea mai mare luare aminte;

„că reforma sistemului de astăzi presupune existența unui guvern stabil și tare., înzestrat cu toate mijloacele intelectuale, morale și materiale spre a o putea pune în lucrare cu toată nepărtimirea, perseveranța, autoritatea și înțelepciunea cerută de mărimea unei chestii atât de vitale, unei chestii dela care atârnă existența celei mai număroase populații a țării, buna stare a tuturor claselor societății, liniștea obștească și ferirea țării de tristele urmări ale precipitării sau ale **patimilor** cari se pun în mișcare.

„Că interesul proprietarilor cere desființarea modului de astăzi ale relațiilor dintre ei și țarani;“

„Că dreptatea cere ca această măsură să nu fie vătămătoare nici pentru proprietari, nici pentru țarani;

„Comitetul proprietarilor mari dorește dar ca, la viitoarea organizație să se ieă de bază următoarele principii:

„I. Modul de astăzi al răsplătirii pământului prin lucru să fie cu totul desființat.

„II. Adunarea legiuitoare, în cea întâiu a ei sesie, să hotărască un termen în care relațiile dintre proprietarii de moșii și țaranii lucrători de pământ așăzați pe ele să se reguleze prin alcătuiri de bună voie.

„III. Adunarea legiuitoare să facă o lege căreia vor fi supuși acei din proprietari și țarani cari nu s'ar fi folosit de termenul publicat pentru regularea relațiilor reciproce prin alcătuiri de buna voie.

„IV. *Legea aceasta va fi întemeiată pe principiul respectului proprietății și tot odată va privi și la stabilirea și la chipul viețuirii locuitorilor săteni, astăzi lucrători de pământ*“.

Această încheiere alcătuește singura încercare de întemeiere pe baze istorice a teoriei susținută de proprietarii mari: cum că dreptul lor de proprietate este absolut și se întinde asupra întregimii fiecărei moșii, nu numai înaintea Divanului ad-hoc al Moldovei, ci în întregul period de lupte împrejurul reformei rurale. Această încercare, întemeiată pe baze cu totul greșite, n'a fost în întregul period de aproape șapte ani care desparte sesiunea Divanului ad-hoc de promulgarea legii dela 14 August 1864, complectată prin altceva decât prin reeditarea din partea conservatorilor munteni, a teoriei lui Barbu Știrbei, cum că sateanul nu este altceva decât un chiriaș, prin retorice deșerte sau arguții de advocați.

În ea se oglindește duhul strămt, egoist și lacom al clasei stăpânitoare. Originele legăturilor dintre sateni și stăpâni nu erau și nu puteau fi cunoscute; studiul lui Stadnicki deși apăruse, încă nu eră cunoscut la noi, nu pătrunsese încă la noi nici o mențiune despre vechiul *Drept românesc*. Totuș, precum vom constata în curând din alte moțiuni aduse înaintea Divanului ad-hoc, actele cunoscute și citate în încheierea marilor proprietari, ajungeau spre a stabili până la evidență dreptul de folosință al sătenilor asupra hotarului locuit de ei.

4. Propunerea minorității Comitetului marilor proprietari.

Printre subscriitorii încheierii ¹⁾ erau oameni de o cinste recunoscută, neconstată și necontestabilă, nu putem bănuși întru nimic buna lor credință; ei erau încredințați de adevărul celor cuprinse în încheierea ²⁾ scrisă de ei; interesul per-

¹⁾ I. Dočan, A. Botez-Forăscu, Gr. Balș, G. Sturdza, C. Sturdza, A. Aslan, I. Pruncu, N. Catargiu, I. Miclescu, Gr. Suțu, N. Carp, L. Catargiu, Gr. Costache.

²⁾ Redactată mai cu samă de Grigorie Balș.

sonal, teama de a-și vedea avutul știrbit, îi împiedecă însă să vadă lipsa de temei a argumentelor întrebuintate.

De altminterlea, chiar în sânul marilor proprietari erau oameni mai tineri, mai culți, mai în atingere cu ideile moderne și prin urmare cu duh mai larg. Interesele și tradițiunile celor mulți din ei îi făcêă să împartă credințele majorității Comitetului în privința dreptului absolut de proprietate al stăpânilor, deși ei reprobau *recriminațiile neîntemeiate, tendințele regretabile și cercările de a denatură caracterul* relațiilor existente între locuitori și proprietari, cuprinse în jalbă, totuș admiteau suferințele sătenilor, „în parte aduse prin năvălirile străine“, în parte prin abuzurile provenite din calcarea așăzămintelor în ființă și nu se putură împacă de loc cu sistemul *năimiriilor de bună voie* cari lasă pe țaran fără pământ și la discreția proprietarului.

Minoritatea Comitetului proprietarilor mari¹⁾ depuse deci o încheiere, care, după un preambul destul de vag, în care ideia cea mai clară este că Adunarea se găsește în imposibilitate „de a face legi într'o chestie care pentru noi mai ales s'ar cuveni să facă obiectul unor studii serioase...“ propune:

I. *Desființarea răsplătirii prin lucru a pământului ce se dă locuitorilor de cătră proprietari după așăzămintele de astăzi.*

II. *Regularea definitivă a relațiilor dintre proprietari și locuitori și statornicirea unor principii cari, fără a jigni drepturile proprietarilor, să împace și interesele locuitorilor.*

III. *Adunarea legiuitoare viitoare, la cea întâiu a ei sesie, va votă o lege căreia vor fi supuși și locuitorii și proprietarii și care desvâind acele principii, va hotări această chestie atât de importantă și de vitală pentru Principatele Unite.*

5. Propunerea lui C. Rosetti-Tețcanu.

Alt membru al Comitetului proprietarilor mari, C. Rosetti-Tețcanu, propuse următoarea soluțiune a chestiunii legăturilor dintre săteni și stăpâni:

¹⁾ D. Miclescu, M. Kogălniceanu, D. Rallet, M. Jora, N. Canano, A. Ter.achiu, M. Costache, I. Fotea, C. Rolla, P. Mavrogheni, N. Sturdza.

După socotința lui „boerii sau proprietarii, de câte ori au fost chemați a face câte o legiuire pentru relația dintre ei și locuitori, n'au fost nici odată așa de nedreți, nici așa de asupritori, precum locuitorii s'au înșelat a se rosti prin a lor propunere; căci *deși chiar din vremi în vremi munca li s'a mai mărit, însă aceea nu s'a urmat pentru că proprietarii au avut plecare de a-i asupri, supuindu-i a da sau a lucra un ce mai mult, ci pentru că și chiar firea lucrului așa o cere. Se cere pentru că în vremi când pământul și chiar productul n'aveau mai nici un preț, nu se cerea o răsplătire mare din partea aceluia căruia erau bucuroși să-i dai oricât pământ să se hrănească, și el să-ți dea ceva cât de puțin macar. Aceste alcătuirii, mai bine a zice decât legiuri, sporiau mai în însărcinarea muncitorilor din vremi în vremi, precum și pământul și productul se scumpiau; aceasta-i soarta omului ce cumpără și a celui ce vinde; când se luă numai o dijmă, să aduc o pildă, atuncea proprietarul nu da mai mult capital decât de zece sau cincisprezece lei locuitorului ca să se hrănească. Astăzi, când se primește dela locuitor o muncă ce face 12 galbeni și proprietarul dă muncitorului un capital de a se hrăni care cel puțin are o valoare de 120 galbeni. Iată dar că nedreptatea nu-i întru aceasta, mai ales că munca precum se politicește a se plăti, nici face pe atâta pe cât am aratat că proprietarul s'ar folosi. Dar iată nedreptatea unde-i: în multele abuzuri ce s'au făcut și se fac, și cari abuzuri au fost așa de tolerate a se aplica aceluia mai slab, în cât porniau chiar dela Guvern“.*

Propune apoi:

I. „Desființarea boierescului, adică plata venitului proprietății prin muncă de cătră locuitori.

II. „Darea a 15 prăjini în locul satului cu casa fiecăruia locuitor în a sa veșnică stăpânire și înființarea comunelor.

III. „Indrituirea locuitorilor de a fi posesori pe locurile de hrană ce vor avea neaparat trebuință să ieșă dela proprietăți, plătind acele cu bani după prețurile ce s'ar politici la acel loc, când s'ar începe posesia; iar posesia să fie pe vreme de 12

ani¹⁾); bine înțelegându-se că o așa impozesuire nu poate conțeni nici odată, dacă locuitorul însuș nu s'ar lepădă de acest drit; ci numai prețurile se vor modifica din 12 în 12 ani, după cum vor fi la sfârșitul fiecăreia posesii.

„Proprietarul să nu mai fie dator a mai da pământ, numai când din tot locul de hrană de pe a sa proprietate ar fi impozesuit două treimi.

„Inșă toate aceste să se pue în lucrare numai după ce viitoarea Adunare legislativă va face o anume lege pe aceste baze, în totul lămuritoare pentru acest feliu de așăzământ și când vom aveă guvernul cel tare și statornic ce cu toții il dorim“

Din rândurile subliniate în expunerea sa de motive rezultă ca autorul propunerii împărția pe deplin toate erezurile clasei sale în privința originii și a întinderii dreptului de proprietate în țările noastre, el nu vedeă în regimul atunci în vigoare nici o nedreptate pentru țaran; în dispozitivul propunerii inșă el recunoaște *dreptul* săteanului la folosința bucății de pământ trebuitoare pentru hrana lui în schimbul unei dări bănești. Această vederată contrazicere este datorită luptei între cunoștințele sale greșite asupra trecutului cu un spirit larg și cu aspirațiuni generoase.

Propunerea de altmintrelea eră absolut nepractică.

6. Propunerea majorității Comitetului micilor proprietari.

Comitetul proprietarilor mici în care se tratase asemenea marea chestiune înfătoșă o încheiere²⁾ întemeiată pe o mult mai adevărată și mai clară interpretare a legiurilor vechi și a așăzămintelor în vigoare decât acea a majorității marilor proprietari.

Această încheiere începe prin a stabili: „*Că după legile*

¹⁾ O anume lege va regulă chipul de a se putea dovedi și cunoaște totdeauna adevaratele prețuri ce ar urmă în fiecare parte de loc a țării.

²⁾ Iscălită de D. Cracte, C. Morțun, I. Hrisanti, N. Bosie, G. Masian, C. Bădărău, St. Călin, G. Vărlan, Chir. Ciocărlie, C. Stiuin.

vechi, după Regulamentul Organic și după așazăământul dela 1851, driturile și îndatoririle locuitorilor și driturile și îndatoririle proprietarilor sunt îmbinate și reciproce. Locuitorii au avut și au drit de a avea locuri de hrană pe moșiile pe cari șād, proprietarii au avut și au dritul a primi pentru acele locuri despăgubire în muncă sau prețul ei în bani“

Apoi încheierea arată că chipul despăgubirii proprietarilor este în două feluri, în muncă sau în bani, după cum este vorba de *moșii mari stălpite* sau de *moșii răzășești*, că această inegalitate în despăgubirea proprietății provine din faptul „că la facerea și desfacerea legii n’au luat parte toți acei ce făceau parte în chestie“ și că „principiul statornicit pentru proprietățile mari, ca proprietarul să nu aibă dreptul a plăti în bani prețul muncii, a dat prilej pe multe locuri de abuzuri fără margini“.

„Propunerea locuitorilor de a-și răscumpără cu bani munca ce sunt îndatorați a da acei de pe moșiile mari și stălpite vine din abuzurile ce produce acel sistem. Acea propunere se sprijină pe pilda aplicată la răzăși, aplicată cu mare succes la moșiile boierești, mănăstirești și răzășești dela munte și este primită chiar de principiile Art. 130 din Regulament și Art. 36 din așazăământul din 1851, numai ea este mai practică, mai împacătoare și nevătămătoare nici unii părți.

Apoi se ridică într’o limbă din cele mai cumpănite, dar cu temeiu și cu hotărire împotriva ideei de a ridică sătenilor dreptul de a se folosi pe viitor de pământurile pe cari sunt așazați.

„A se pune astăzi un alt principiu care să ridice locuitorului dritul de a se hrăni pe moșia pe care șāde, cu prețuri măsurate și hotărîte de legi, după cum totdeauna s’a urmat, ar fi a se lovî într’o rădăcină, care fiind foarte îmbătrânită în țară, ar putea produce niște rezultate, de nu primejdioase societății, dar cel puțin mai vătămătoare și mai nenorocite pentru locuitori decât acele de cari se plāng astăzi, căci mărginindu-se locuitorii în casă și 10 prājini sau și imaș, și dāndu-li cu acest chip slobozenia brațelor pentru că să capete proprietarul slo-

bozenia pământului, locuitorul nu numai s'ar scoate din driturile ce legea totdeauna i-au dat, dar redus în astă stare, ar avea să muncească de trei ori mai mult decât până acuma, osebit de aceasta s'ar naște întrebarea, ce s'ar face cu locuitorii dela munte, cu acei de pe moșiile răzășești și chiar cu acei de pe moșiile mari, cari mai cu samă în mijlocul codrilor cu brațele lor și-au deschis curături⁴.

Sfârșește cu următoarea propunere:

a) „Locuitorii în deobșteie să se folosească nestrămutați de pământurile ce le au astăzi în folosința mărginită de pont.

b) „De cătră obșteasca viitoare Adunare, după pilda aplicată la munte, odată pentru totdeauna să se prețuiască munca în bani și locuitorii să fie slobozi și îndrituiți a plăti prețul zilelor muncitoare în bani pe fiecare an.

c) „Urmașii locuitorilor să nu mai ceară pământuri la proprietari, ci să fie slobozi a intra fără nici o piedecă în driturile părinților lor, plătind suma hotărîtă și mărginită de lege.

d) Pentru pământurile ce locuitorii ar avea trebuința peste acelea hotărîte de legi, să rămâie slobozi, și proprietarii și locuitorii, a se alcătui cu condițiile, cu prețurile și pe timpul ce imbele părți vor stipula, potrivit aceasta chiar și cu legea lucrătoare.

Dreptul de folosința al țaranului este destul de bine dedus aici din dispozițiile Regulamentului Organic și din acele ale legiuirilor lui Grigorie Ghyka și autorii încheierii judecă bine și drept (fără însă a aduce vre-o dovadă) că nu pământul de care se folosesc țaranii ci boierescul trebuie să fie răscumpărat. Nu se înțelege însă pentru ce temeieri, în punctul e) al dispozitivului, dreptul țaranilor la folosința pământului se mărginește la întinderea stăpânită atunci și nu în totimea celor două treimi a căror folosința li eră încuviințată și de Regulament și de așa-zământ.

7. Propuneri deosebite din Comitetul micilor proprietari.

La această încheiere se alăturară două socotinți deosebite, una a lui N. Zaharia și cealaltă a lui C. Hurmuzachi.

Cea dintăiu cere a se mănține aşăzământul în vigoare cu singura schimbare ca săteanul să rămână liber a-şi plăti îndatorirea cu bani, după o preţeluire dreaptă a fiecăreia localităţi.

Socotinţa lui C. Hurmuzache este precedată de o motivare destul de lungă şi mai mult subiectivă. El nu se uneşte cu încheierea majorităţii Comitetului, între altele pentru că acea încheiere „departe de a se mărgini în rostirea dorinţii clasei reprezentate de acest Comitet, s'a ocupat mai mult cu reflexii şi dorinţi atingătoare de regularea relaţiilor dintre proprietarii cei mari şi ţaranii aşăzaţi pe moşiile acestora, precum şi pe moşiile clerului“; pentru că trece sub tăcere faptul că cei mai mulţi răzăşi şi chiar unii din membrii Comitetului acestuia neavând ţarani, pe moşiile lor, „sunt scutiţi de consecinţile reformei propuse“; pentru că acea încheiere a trecut sub tăcere pricina pentru care art. 40 al legiurii dela 1851 dă locuitorilor de pe moşiile dela munte facultatea de a da proprietarilor bani în loc de muncă şi care pricină este că „nu au împărtăşire la câmp de locuri de arat“; pentru că n'a lămurit că plata în bani se face numai pe moşiile pe cari plata nu se poate face în natură; „pentru că după toate legile din lume, o prestaţie întemeietă pe un contract liberal, precum este acel dintre ţarani şi proprietarii de moşii, *nu se poate preface în bani fără învoirea ambelor părţi*; pentru că faptul că s'au produs abuzuri este datorit împrejurării „că administraţiile nu şi-au împlinit datoria“; pentru că şi răsplătirea în bani „a fost, este şi va fi supusă celor mai strigătoare abuzuri...“; pentru că încheierea a scapat din vedere că, după art. 45 al aşăzământului în vigoare, locuitorii dela munte mai sunt ţinuţi, pe lângă plata în bani, a mai face proprietarului şi 4 zile de reparaţii; „pentru că aplicaţia principulului *răsplătirii lucrului prin bani nu numai ar mărgini dreptul proprietăţii*, ci încă ar împiedecă chiar şi îmbunătăţirea stării locuitorilor săteni, cari prin alcătuiri de bună voe, prevăzute şi de Regulamentul Organic şi de aşăzământul din 1851, ar putea deveni nu numai posesori ci chiar proprietari...“; „pentru că chestia asta este prea mare, prea grea şi prea vitală pentru a se putea hotări în pripă, fără studii şi cercetări pătrunzătoare, fără pregătiri şi treptate cercări prin învoieli şi transacţii de bună voie...“ pe aceste temeuri îşi dă socotinţa următoare:

I. „Relațiile dintre proprietarii și țaranii așezați pe moșiile lor să se reguleze prin *alcătuirea de bună voie*, prin care țaranii vor putea nu numai preface lucrul în bani, ci deveni și posesori și chiar proprietari. Pentru acest sfârșit să se legiuiască un termen de doi ani“.

II. „Spre a asigura libertatea acestor transacții să se înlătoreze piedecile cu cari legea de astăzi a îngreuiat libertatea strămutării țăranilor de pe o moșie pe alta“.

III. „Fiindcă bună-starea populației agricole pretudindenea a fost și trebuie să fie un obiect de deosebită îngrijire a Statului, viitoarea Adunare legislativă să facă o lege, căreia să fie supuși atât proprietarii cât și țaranii cari nu s'ar folosi de termenul mai sus arătat“.

IV. „Legea aceasta va lua de bază atât respectul proprietății cât și nevoia stabilizării țăranilor și a îmbunătățirii stării lor materiale și morale“.

V. „*Până la promulgarea noiei legiuri, așezământul din 1851 va urma a fi obligător pentru amândouă părțile*“.

VI. „Guvernul viitor să înlesnească realizarea transacțiilor, iar mai ales împroprietărirea țăranilor, prin înființarea de așezăminte de credit, prin încurajare de Societăți etc“.

Această socotință a lui C. Hurmuzachi, la care se unî și C. S. Sturdza, aveâ vederat în ochi înmormântarea oricărei năzuinți de reformă. Punctul I din dispozitiv mai cu samă în care se propune ca țaranii moldoveni dela 1857 să devie prin alcătuiți de bună voie în termen de doi ani, posesori și chiar proprietari ai pământurilor lucrate de ei este prea absurd pentru ca să credem că însuș propunătorul lui l'a luat în serios.

8. Amendamentul la propunerea deputaților săteni.

În aceeaș ședință se infătoșă un *amendament la propunerea locuitorilor săteni*, subscris de Episcopul Ghenadie Șendre, Arhimandritul Neofit Scriban, Arhimandritul Melhisedec (Ștefănescu), Iconomul Dimitrie Matcaș, V. Mălinescu, D. Cozadini, D. Cracte, D. Ghidionescu, T. Sacalov, L. Galiardi, N. Bosie, C. Stiun, D. Romov, I. Hrisanti și C. Bădărău, adică din deputați ai tuturor claselor Divanului ad-hoc.

Acest act alcătuește cea mai temeinică expunere a drepturilor țărănimii ce a fost făcută până astăzi în adunările române. El este o amplificare și o lămurire a propunerii deputaților săteni care adusesse chestiunea în desbaterea Adunării.

Punctele I și II din expunere, privitoare la originile și la alcătuirea proprietății, conțin într'adevăr o sumedenie de erori dar nici că se putea altfel, autorii neavând nici o idee despre *Dreptul românesc*, despre cnezate și judecii și închipuindu-și că dreptul de stăpânire al pământului la noi eră ocârmuit de aceleași reguli ca în dreptul roman. Punctul III privitor la vecinătate conține asemenea oareși cari greșeli, între altele cea că în Moldova s'ar fi vândut răzășii odată cu pământurile lor. Dar dela punctul IV inclusiv înainte expunerea este absolut fără nici o prihană și făcută cu o uimitoare limpezime de minte.

Punctul IV începe prin a stabili adevărul de căpetenie în întreaga chestiune, adevărul a cărui enunțare în plângerea deputaților săteni făcuse atâta sânge rău proprietarilor mari.

„ dela început și până la Regulament răsplata pentru pământul ocupat eră socotită numai dijma; prin dănuirile ce făceau Domnitorii, încă numai asupra aceeaș dijme da drituri a se luă dela locuitori; *munca cătră stăpânul moșiei este un adevărat boieresc*, adică privilegiu, care mai întâiu a început prin clăci, transformate apoi în 12 zile, dela răsăritul la asfințitul soarelui, de muncă îndatoritoare. . . .“

Intemeieți pe hrisovul lui Mihaiu Suțu dela 1794 și pe acel al lui Alexandru Moruz, din cari reiesă că sătenii făceau boieresc numai stăpânului moșiei pe care erau așzațați, iar stăpânilor moșiilor megieșite pe cari făceau sămănături când nu eră destul pământ arabil pe moșia pe care ședeau, autorii amendamentului conchid că dijma este răsplata pământului iar boierescul sau slujba o prerogativă a stăpânului căruia ei erau supuși.

Nu incape îndoială că în vechime, când săteanul nu aveă pentru ce să are pe hotar străin și ară numai pe hotarul locuit de el, pe jireabia lui destul de mare ca să-i îndestuleze toate nevoile, nici macar dijma nu puteă fi privită ca o chirie a pământului care eră doară a lui, atât dijma cât și claca erau una

o dare și cealaltă o slujbă ce el o *prestă* căpeteniei care ocăruiă așăzarea.

Dar mai târziu, când din pricina neconținutelor tulburări și pustiiri, ținerea în jireabii căzù în neobișnuință și oamenii luară obicei să are unde găsiu loc mai îndământec și mai bun, când dreptul scris al stăpânului a cotropit dreptul nescris al săteanului, este sigur, precum dovedește și Pravila lui Vasile Lupu (Pricina I, § 22), că darea de a zecea parte din roadă este privită ca chiria legiuită a pământului peste care nu se poate luă sub pedeapsă de blăstăm.

Dovada dată de autorii amendamentului că munca datorită de sătean sub numire de slujbă, *clacă* sau *boieresc*, este o prerogativă a stăpânului satului, este pe cât de simplă pe atât de convingătoare. Apoi, acest adevăr fiind stabilit ei pășesc la rostirea urmării lui.

„Istoria care numește *clacă* munca săteanului cătră stăpânul de moșie; apoi sutele de acte publice prin cari acea muncă se numește *boieresc*, iar acel cui se făcea *stăpân de moșie*. *Abiè Regulamentul*, având în vedere constituirea binefăcătoarei instituții a proprietății, a *introdus cuvântul de proprietar*“.

Studiul *Dreptului Românesc*, dat la iveală de Stadnicki și necunoscut autorilor acestui *amendament*, acel al uricilor cunoscute numai cu treizeci și patruzeci de ani după închiderea Divanului ad-hoc, ne-au adus astăzi la absolut aceeaș teorie. Autorii amendamentului au avut la dispoziția lor și au cercetat numai urbariile și actele veacului XVIII.

Iată deci calificarea de *boieri de moșie* dată de jalba deputaților săteni proprietarilor și cari stărnise mânia acestora, lămurită și cu desăvârșire justificată.

Punctul V din expunere se ocupă iar de vecini și arată că sătenii nu au fost nici odată șerbi după lege ci numai după abuz.

Punctul VI arată condițiunile favorabile cari Domnii le făceau bejănarilor cari se întorceau în țară, având ei dreptul să s'așeze pe moșii boierești sau mănăstirești, ori unde voiau, dând stăpânului acelei moșii numai dijma și fiind sau scutiți de tot de clacă sau învoiți s'o înlocuiască prin o neînsemnată dare bănească.

Punctul VII este cu deosebire important:

„... Luând în privire că stăpânul moșiei totdeauna a fost îndatorit a da tot locul trebuitor pentru hrana săteanului fără cea mai mică mărginire; că numai dela 1805 s'a hotărît pentru întâiaș dată, ca fânaș și pășune sa fie datori stăpânii moșiilor a da dela 16—20 fâlci pe la unele ținuturi, iar pe la altele dela 12—15 și dela 8—10 fâlci; pe moșiile însă unde nu erà loc cu îndestulare, două treimi din locul de arătură, de fânaș și imaș al întregii moșii erà al locuitorilor și numai o a treia parte a stăpânului.

Spre dovedirea celor de mai sus citează așăzămintele lui Grigorie Calimah, a lui Mihaiu Suțu, a lui Alexandru Moruz și a lui Ioniță Sturdza Vv.

Punctul VIII arată că sătenii nu puteau fi departați din pământurile ocupate de ei și că bătrânii și neputincioșii nu erau ținuți să facă boieresc.

VIII. „Luând în privire că pământurile și locurile pe cari le lua odată locuitorul în stăpânire pentru trebuința sa, nu i se mai puteau lua înapoi de cătră stăpânul moșiei: că la cazuri de neputință și bătrânețe nu mai erà îndatorat la muncă; că pentru întâiaș dată în Regulament s'a înscris de a se luà bătrânilor și nevolnicilor pământul de hrană când ei n'ar mai putea lucra; că grădinile locuitorilor nu erau supuse nici odinioară la dijmă“.

Acest punct se dovedește cu hrisoavele lui Constantin Racoviță din 1752 și 1756, cu așăzământul lui Grigorie Ghika din 1766, cu hrisovul lui Mihaiu Suțu din 1794 și cu așăzământul din 1805 cerut lui Alexandru Moruz de boieri.

Punctul IX este privitor la dreptul ce aveà până la Regulament săteanul să se folosască de pădurea aflată pe hotarul lui.

IX. „Luând în privire că locuitorii aveau din învechime dreptul de a se folosi și de pădure, și numai în urmă li s'a pus îndatorire de a da dijmă pentru cheres-teaoa de vânzare, iar pentru lemnul de casă și de foc nu aveau a da nimica“.

Această arătare se dovedește pe deplin cu textul anafo-

ranei boierilor, întărită la 1792 de Alexandru Moruz Vv. și cu hrisovul lui Mihaiu Suțu dela 1794.

Punctul al X-lea arată că trecerea moșiilor dela o mână la alta, nu poate, precum pretindea majoritatea comitetului proprietarilor mari în închierea sa, să servească ca dovadă că dreptul lor de proprietate eră absolut și se întindea asupra întregii suprafeți a moșiei:

„Luând în privire că prin trecerea moșiilor dintr'o mână la alta nu li se știrbesc drepturile și foloasele de cari au a se bucură locuitorii, pe temeiu că alcătuirile între doi nu pot jigni drepturile unui al treilea și că fiecare cumpărător ieă moșiile în condițiile în care se aflau mai înainte; că chiar și la dările în posesie, stăpânii moșiilor sunt datori să cuprindă anume ca: locuitorilor să li se deă pământurile după așăzământ“.

Spre dovedirea acestui punct se invocă textul așăzământului lui Grigorie Calimah din 1768.

Punctul XI arată că neconținut au urmat „plângeri și tânguiri din partea sătenilor de o parte pentru îngreuierea muncii“ și a „stăpânilor pentru neîndeplinirea boierescului de cătră săteni“. Se dovedește cu textul așăzământelor din 1766 a lui Grigorie Ghika și din 1768 a lui Grigorie Calimah.

Punctul XII este privitor la îngreuierea boierescului.

XII. *Luând în privire că boierescul, în loc de a se ușură, a fost din timp în timp îngreuiat, în cât prin explicațiile ce s'au făcut celor 12 zile — șase pe la ținuturile și satele de pe marginea țării, dela răsăritul până la apusul soarelui și statornicirea a unei câtimi de muncă hotărită pe fiecare zi, cele 12 zile prețuiau mai 40 zile“.*

Invoacă spre dovadă așăzământele vechi apoi urmează:

„Că Regulamentul Organic, departe de a ușură soarta locuitorilor, li-a mai sporit munca și îndatoririle peste îndatoririle urbariului dela 1805, cel mai împovărat din câte fusese până și după acea epocă; că micșorându-se totodată și câtimea de pământ ce posedau înainte locuitorii, noua legiuire s'a văzut a fi așă de împovărătoare pentru săteni, încât însuș Regulamentul, prin art. 119 și apoi o anume lege a Obșteștii Adunări, în mai multe districte din

jos a trebuit să amâe pentru mai mulți ani rășluirea pământului stăpânit din vechiu de locuitori.

„Că îmbunătățirile așazământului din 1851 sunt mai mult iluzorii pentru patru cincimi din locuitori, adică pentru toți acei cu boi; căci nu numai că dijma s'a prefăcut într'un spor de muncă, dar în privirea acei părute ușurări mai impuindu-se jumătate din capitație pe doi ani, în sumă de 3.111.772 lei și totodată păstrându-se principiile și regimul vechiu, boierescul a ramas, afară de facerea coșerelor, cu toate împovărătoarele sale urmări, precum l'au fost așăzat Regulamentul. . .“

Apoi arată că munca la care este îndatorit săteanul „nu poate fi apreciată mai puțin de 48—50 zile pentru săteanul fără boi, de 65—70 zile pentru acel cu doi boi și 76—80 zile pentru săteanul cu patru boi, sau în termen de mijloc 65 zile pline lucrătoare, socotindu-se unul cu altul.“

După ce arată că munca datorită stăpânului absorbă adesea cel mai mare număr al zilelor anului și că adesea pânea săteanului se pierde fiind că, din pricina timpului potrivit, el se află la boieresc tocmai atunci „când ogorul său are trebuință de a fi căutat“, rezumează în chipul următor situația creată de așazământul în vigoare, deoparte a stăpânilor de moșii și de alta a sătenilor:

A. Proprietarul are drept să ceară „12 zile de muncă, cu talmăcirile și adaosurile ce li s'au făcut, dijma din livezi și vii peste 10 prăjini, precum și monopolul de băuturi.“

B. Locuitorul are dreptul „de a se folosi de locul casei și al grădinii cu vatra satului, fără a avea nici o îndatorire pentru aceștia; uzufructul de pe 4 fălci de pământ, unul cu altul și, la caz când nu ar ajunge la toți acea câtime, a dritului asupra a două treimi din pământul cultivabil, fără a putea fi strămutat de pe dânsul, sau cu alte cuvinte:

„Două treimi din pământul de folosință este serbit către săteni și sătenii sunt șerbiți cu munca personală către stăpâni moșiilor“.

După ce arată că sistemul în vigoare este dăunător și proprietarilor, nu mai poate fi menținut și trebuie înlocuit prin așazăminte noue care să fie drepte și pentru 5—600 pro-

prietari de o parte și 200.000 și mai bine de săteni de alta :

„Că precum proprietatea cere niște așazăminte statornice cu gradul culturii în care se află astăzi țara, de asemenea și starea în care se află muncitorii de pământ cere o neaparată îmbunătățire; că orice îmbunătățire morală, intelectuală și materială este cu neputință întru cât se vor afla sub condițiile de față;

„Că ceea-ce de neapărat pentru sătean este, de a-l pune într'o poziție neatârnată, fără a-i răpi mijloacele prin cari, cu munca sa, să poată subveni trebuințelor sale și cererilor Statului; ci plantându-l în pârțica de pământ care o udă cu sudoarea sa, a-i deșteptă amorul patriei și râvna de a o apăra; *că spre deplina emancipare a săteanului trebuie neaparat desființată totodată și autoritatea îndatinată a proprietarului sau a reprezentantului său de asupra satului și sătenilor ca judecător și administrator; că deși după legea existentă se află instituția unei dregătorii și a unui sfat ales de cătră săteni din sânul lor, această instituție n'a prosperat, n'a produs foloasele ce se puleau așteptă, nu numai din cauza imperfecției sale, ci din necumpănirea guvernului și din cauza amestecului ce totdeauna au avut fețe particulare în trebile satului și ale sătenilor.*

„Luând în privire experiența tuturor popoarelor cari au înaintat pe calea propășirii, că pretutindene unde au fost așazăminte de boierescuri și însărcinări analoage cu ale noastre, au trebuit să se desființeze ca niște lucruri dărăpănătoare pentru orice nație.

„Că în mai multe staturi, unde s'au desființat boierescurile, s'a adoptat ca principiu cel mai rațional, mai echitabil și mai practic răscumpărarea . . .“

Apoi după ce arată că la noi „principiul evaluării muncii în bani este adoptat ca în vechime, așa și prin așazământul de față, precum se vede la sătenii ce șăd la moșiile răzașești și la locuitorii dela munte . . .; că spre a săvârși o asemenea răscumpărare nu se cere decât capitalizarea boierescului pe un număr potrivit de ani și care sumă să se plătească de săteni sub formă de bir cu amortizare . . .“, bazându-se pe temeiurile că:

A. Așazămintele noue recunosc sătenilor „dreptul de șerbire asupra a două treimi din pământul lucrător pe moșiile unde sunt supuși la boieresc cătră un stăpân“.

B. Prin trecerea moșiilor din mână în mână nu s'a jignit intru nimic dreptul sătenilor; căci de câte ori se vinde o moșie, sătenii rămân pe dânsa și se folosesc de locurile lor, și *nici o lege veche sau nouă n'a învoit pe stăpânul moșiei de a alungă pe săteni de pe pământurile ocupate de ei* spre a le putea vinde altora, nici s'a întâmplat vr'odinioară un asemenea caz.

C. *„Că orice denumiri și față s'ar da muncii și sarcinilor sătenilor, în faptă ele nu sunt alt decât boierescuri și șerbiri cătră stăpânii moșiilor...“*

D. Că boierescurile sunt osândite pretutindeni.

E. Că orice invoială s'ar propune, după art. 29, invoieile nu se vor îngădui dacă ar fi însărcinătoare peste îndatoririle locuitorilor aratate prin așazăminte.

Propune:

I. „Răscumpărarea boierescului, lasarea în întreaga și deplina stăpânire a sătenilor a cătımii de pământ atribuită prin așazământ *după statul quo*“.

II. „Oborirea monopolurilor, recunoașterea comunei ca persoană morală și înființarea dregătoriilor sătești alese din sânul sătenilor spre cârmuirea intereselor locale“.

Acest act alcătuește prima și cea mai desăvârșită expunere argumentată a drepturilor țărănimii române, el mai alcătuește un răspuns cu desăvârșire nimicitor la erezurile cuprinse în incheierea majorității Comitetului proprietarilor mari: din argumentele invocate acolo nu mai rămâne absolut nimica în picioare.

Numai ne cuprinde mirarea când vedem pe autorii lui, după ce în mai multe locuri expun și dovedesc că țărănimea aveă, chiar în epoca de pe urmă, drept de a se folosi de două treimi din hotarul așazării, mulțămindu-se când la sfârșit își expun dorințele, cu lasarea în întreaga și deplina stăpânire a sătenilor a cătımii de pământ atribuită prin așazământ, *după statul quo*“.

Aceasta alcătuește o batere în retragere, o concesiune fă-

cută pretențiilor nedrepte ale proprietarilor, un pas înapoi față de revendicarea de către deputații săteni a dreptului „de a se da copiilor lor pământuri până la acoperirea a două treimi din moșie“.

Greșala de a nu fi măntinut acea revendicare este nemărginită; cea mai puternică și mai strălucită din toate apărările drepturilor țărănimii lăsând-o să cadă, n'a mai îndrăznit nimeni s'o mai reînnoiască, ea a rămas părăsită. Repet că părăsirii acestei drepte revendicări incumbă fără îndoială răspunderea stării primejdioase în care ne aflăm astăzi.

Acel amendament fù socotit însă atât de primejdios în cât Manolache Costache Iepureanu propuse să fie răspins *îndată din discuție*, pe când celelalte propuneri erau rezervate spre a fi discutate mai pe urmă. Amendamentul fù deci respins din discuție, dar numai cu 37 voturi contra 32, fiind și 9 abțineri.

9. Propunerea lui Costache Negri.

După acest vot, C. Negri ceti o nouă propunere semnată de dânsul și de cinci deputați săteni, a cărei expunere concepută în termenii cei mai împăciuitori, făcând apel la mărinimia proprietarilor mari, vorbind de *nesocotitele și fără de cum-păt vorbe* ale locuitorilor săteni și propunând:

Ca boierii proprietari să vândă pământuri locuitorilor săteni;

Ca acele pământuri să se mărginească în măsurile pontului de astăzi și numai la aceia ce le au;

Ca țaranii să plătească aceste pământuri întocmai după valoarea lor, potrivit cu calitatea și localitatea deosebitelor părți ale țării;

Ca până ce locuitorii vor găsi mijloace pentru plata pământurilor astfel cumparate, ei să urmeze stării lucrurilor de față dacă nu se va găsi de comun acord alt mijloc mai potrivit și îndestulător;

Ca după curgere de 15 ani dela punerea ei în lucrare această vânzare de pământ să rămâie numai facultativă;

Ca viitoarea Adunare legiuitoare, în întâia ei sesiune, să pășască la așăzarea prețului pământurilor după calitate și lo-

calitate și să stabilească după ce câtime de timp și cătră cine puteau locuitorii săteni să înstrăineze pământurile cumparate.

Această propunere era o icoană vie a inimii blânde, împăciuitoare și generoase a lui C. Negri dar, ca dânsa, absolut nepractică: cei 15 ani ar fi trecut fără îndoială de multe ori fără ca proprietarii să fi vândut sau ca sătenii să fi cumparat pământuri.

10. Discuțiunea diferitelor propuneri.

Discuția asupra deosebitelor propuneri începù prin o lungă cuvântare a lui Costache Rosetti Tețcanu, prin care el încercă să justifice propunerea lui. Apoi vorbi Grigorie Balș care susțineă cu cerbicie, dar fără absolut nici un argument nou, cele expuse în încheierea proprietarilor mari, în mare parte opera lui. Denunță tendințele subversive și neadevărurile cuprinse în plângerea deputaților săteni; tăgădui țaranilor orice drept asupra pământurilor pe cari se hrăniau, proclamă neingrădirea dreptului de proprietate al stăpânilor de moșii și sfârși sfătuind pe săteni să se încreadă numai în mărinimia proprietarilor.

După Grigorie Balș luă cuvântul Anastasie Panu care califică cuprinsul jalbei deputaților săteni de idei subversive și susține *sfințenia proprietății*, dar declară că studiile pregătitoare, indispensabile pentru rezolvarea unei chestiuni atât de vajnice, lipsind cu desăvârșire, trebuia ca cercetarea ei să fie lasată în grija viifoarei Adunări legislative.

Kogălniceanu luând în urmă cuvântul, nu tăgădui drepturile sătenilor, găsi cererea locuitorilor de a se desființă boierescul firească; lăsând să întrevadă destul de clar că o aprobă. Dar el se ridică împotriva *tonului*, a formei în care eră prezentată jalba sătenilor, care făcuse pe proprietari să vadă într'însa o tăgadă a proprietății, o atingere la averea lor. Conchise opinând ca Adunarea să exprime numai o dorință. „Inșă această dorință să se mărginească numai de a constată trebuința unei reforme; această reformă să fie un pas înainte în favoarea lucrătorului de pământ; acest pas să țintească la ridicarea boierescului sau a muncii îndatoritoare și la stabilizarea locuitorilor. Chipul, sistemul, timpul și toate celelalte măsuri deslușitoare ale reformei să le lăsăm viitorului guvern, viitoarei legislative“.

Pricina adevărată însă care îl opriă pe Kogălniceanu să ieă în mână apărarea drepturilor țărănimii de temeinicia căroră eră cu desăvârșire convins și să pronunțe un cuvânt hotărîtor pentru oborirea boierescului, eră teama ce o aveă ca această chestiune să nu deă naștere la o mare desbinare între deputați și ca grija de idei subversive să nu împingă o parte însemnată a deputaților marii proprietăți să părăsească tabăra unionistă. Minteă lui cea ageră pricepuse dela început că chestiunea de viață sau de moarte pentru Români eră aducerea la îndeplinire a Unirii, că orice chestiune putând aduce desbinare asupra acestui punct și slăbire în partidul unionist trebuia încunjurată cu îngrijire. El vedeă prea bine că boierescul eră osândit și că, odată Unirea făcută, oborirea lui eră lucru de puțină zabavă.

În ședința următoare, cea dela 19 Dechemvrie, după ce N. Bosie mai susținū oborirea boierescului și împrôpietărirea țaranilor, deosebitele propuneri fură puse la vot, dar nici una nu întruni majoritatea.

În Țara Românească partidul unionist nu avū să lupte cu aceleași greutăți cu cari avū de luptat în Moldova; Caimacamul, bunul și slabul Alexandru D. Ghika, fostul Domn dela 1834 — 1842, eră favorabil Unirii. Nu fū deci nevoie de o propagandă atât de activă. Totuș și în acest Principat, mulțimea oamenilor noi, mai mare încă decât în Moldova, erau nerăbdători de a vedeă oborite privilegiile oligarhiei cari alcătuiau pentru unii atâtea stavile între țară și un viitor mai bun, iar pentru cei mulți niște obstacole între ei și foloasele puterii politice. Țaranii auziră deci și aici denunțând abuzurile din trecut, compătîmîndu-se la suferințele lor, vestîndu-li-se că domnia rălelor este aproape de încetare și îndemnări la luptă pentru dobândirea drepturilor lor. Aici, prin împrejurările dela 1848, terenul eră mai bine pregătît pentru o asemene propagandă decât în Moldova. Ea nu dădū loc la tulburări pentru că ocăruierea nu făcū nici un act de natură a îndârji pe unioniști.

Precum se știe Divanul ad-hoc al Țării Românești nu s'a ocupat cu măsuri de organizare internă.

CAPITOLUL III
CHESTIA RURALĂ ȘI CONVENȚIA DELA PARIS

1. Chestia rurală în comisia europeană.

Protocoloalele Divanului fură trimise Comisiei europene întrunită în București pentru ca ea să le cerceteze și să se pronunțe asupra cuprinsului lor.

Comisia se ocupă de chestia rurală în Capitolul III al raportului ei¹⁾. Ea se ferește cu drept cuvânt să se întindă asupra originilor chestiunii. Această prudență n'o împiedecă să comită chiar dela începutul expunerii sale o serie de greșeli, pretinzând că „Regulamentul, deși a pastrat oareșicari restricțiuni la libertatea individuală a țăranilor, totuși i-a deslegat de glebă, recunoscându-le întâia oară, dreptul de a părăsi saatele de cari erau legați“.

„Stăpânii moșiilor au fost desdăunați (pentru această slobozire) prin foloasele următoare:

a) „Restricțiunea terenului alocat țăranilor.

b) Sporirea corvezii care dela 12 zile simple a fost preschimbată în câtimi de muncă cari, mulțămît interpretării abuzive dată vechei legi, cere încincitul vechilor 12 zile.

c) Confirmarea monopolurilor stăpânești pe vin și rachiu, înființarea(?) unor noue monopoluri asupra cărnii, a pâinii, ceea ce face că țăranul nu poate nici să păstreze nici să consume vinul ce-l trage din propriile lui vii(?).

d) Dreptul recunoscut stăpânului să scutească de orice dare sau sarcină către Stat o zecime și mai adesea o cincime

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.* II, p. 167.

din sătenii aşezaţi pe moşile lor şi aceasta spre a putea exploata munca lor în folosul lor ¹⁾).

Totuş, urmează Comisia, Regulamentul n'a depozitat pe ţarani cu desăvârşire de pământul ce-l ocupau pe moşile boierilor şi ale mănăstirilor, iar cătmea de muncă datorită de ei proprietarului a fost lămurit specificată. Dar „mulţămit nepăsării Guvernelor, mult mai interesate să cruţe pe boieri decât pe ţarani, mulţămit corupţiunii subocârmuitorilor, deşi alegerea acestora fusese încredinţată însuşi ţaranilor spre a li asigură apărători împotriva exacţiunilor proprietarilor şi a arendaşilor, toate dispoziţiile bine-făcătoare garantate de Regulament în folosul populaţiunii rurale s'au văzut siluite şi căzând în neobişnuiţă. *Acţiunea ocârmuirii fu cu totul paralizată la ţară, ţaranii fură părăsiţi în voia bunului plac al proprietarilor şi un feliu de drept feudal fu reintrodus în Moldova*“.

Raportul comisiunii numite la 1850, în urma dispoziţiunilor luate de Rusia şi de Poartă prin Convenţiunea dela Balta Liman spre desfiinţarea abuzurilor cari sdrobiau populaţiunea agricolă, constată pe deplin abuzurile şi suferinţele ţaranilor, maltrataţi atât de cătră sub-administratori cât şi de cătră proprietari şi de cătră arendaşi.

Expune apoi dispoziţiunile legiurii în vigoare şi arată că singura propunere ce sătenii clacaşi, ca comitet al clasei lor, au formulat-o în Divan, a fost stabilirea unor autorităţi comunale, oborirea monopolurilor şi răscumpărarea boierescului, adică recunoaşterea lor ca stăpâni desăvârşiţi a parcelelor de pământ în posesiunea cărora ei se află actual, împotriva unei desdau-nări pentru boieresc.

Comisarii Austriei, a Franţei şi a Prusiei, constatând cu părere de rău că *propunerea ţaranilor este scrisă într'un stil aprins, plin de ură şi emfatic*, care nu poate să provie din pana deputaţilor clacaşi, trebuie să recunoască că starea ticăloasă a populaţiunii agricole din Moldova merită cu atât mai mult atenţiunea Puterilor, în cât acţiunea Guvernului la ţară este *nulă* şi că dese schimbări în personalul administraţiunii n'au contribuit puţin la consolidarea abuzurilor.

¹⁾ În Ţara Românească *obăcia* fusese oborită la 1851.

Arată apoi că majoritatea deputaților *clasei boierilor mari proprietari*, au crezut de cuviință să apere într'o lungă expunere istorică, drepturile societății funciare. „Ei proclamă libertatea individuală pentru țărani în scop de a mântui proprietatea lor de îndatorirea să concedeze țăranilor pământuri până la concurența a două treimi din pământul de hrană al moșilor lor și pretind chiar să ieă înapoi dela țărani părțile de pământ ce aceștia posedă astăzi. Dacă această pretenție a boierilor ar fi primită, o asemenea măsură ar înrăutăți greu starea țăranilor, luându-li pământuri ce ei le-au cultivat și cari prin munca lor au dobândit o valoare superioară corvezei legale. Apoi s'ar îndemna astfel clasa rurală deposedată la vagabondaj. Totuș, deși ea tăgăduiește orice drepturi sau servititudini obștiilor sătești, aceeaș majoritate a marilor proprietari s'a văzut silită să recunoască trebuința oboririi corvezei sau muncii obligatorii precum și cea a *stabilizării* țăranilor fără a lămuri însă ce înțelege printr'acest cuvânt“.

Expune apoi pe scurt conținutul celorlalte propuneri făcute în Divanul ad-hoc al Moldovei și cari n'au fost în stare nici una să obțină majoritatea. Din toate propunerile făcute „a rezultat un fapt admis de toate clasele: grabnica trebuință de a îmbunătăți starea populațiunii rurale, luând ca bază a noiei reforme oborirea boierescului prin mijlocul unei despăgubiri și constituirea țăranilor în proprietari funciari. Divanul n'a putut cădea însă de acord asupra întinderii de pământ de dat țăranilor, asupra epocii nemerite și a chipului de aducere la îndeplinire a legii precum și asupra despăgubirii de dat proprietarilor.

„*Acest rezultat negativ, lipsa de înțelegere asupra aplicării unei măsuri recunoscute în unanimitate ca fiind indispensabilă, dovedește încă odată că, dacă această reformă este lasată în singură grijă a părților interesate, ea nu va putea nici odată să fie operată cu echitate și spre mulțămirea tuturor*“.

Arată că de un veac, nici o ocârmuire (în țările române) „n'a știut să închezeșluiască buna stare a populațiunii rurale *nici să previe răul care astăzi începe a lua proporții atât de mari*. Emanciparea țăranilor în Transilvania și în Bucovina, unde, până la 1848 s'au aplicat niște urbarii aproape asemă-

nate cu acele din Moldova, și mai ales marea reformă care se îndeplinește astăzi în Rusia, fac încă mai indispensabilă și încă mai grabnică desăvârșita emancipare a populațiilor rurale din Principat. Dar pentru ca această chestie să primească o rezolvare echitabilă și desăvârșită și pentru ca ea să poată aduce toate roadele dorite, trebuie ca condițiunile ocârmuitoare ale Principatelor să fie închezășluite, trebuie ca această țară să aibă o ocârmuire alcătuită în chip puternic . . .”.

Comisarii Austriei, ai Franței și ai Prusiei, declară că nu sunt în stare să se pronunțe asupra bazelor reformei însăși și pot numai rezumă chestiunea în chipul următor: „trebuie pe de o parte să se îmbunătățească soarta țăranilor liberându-i de boieresc împotriva unei despăgubiri și constituindu-i proprietari ai pământărilor ce le au astăzi în posesiune; *pe de altă parte trebuie să sloboziți stăpânii de moșii de îndatoririle foarte împovărătoare ce li incumbă către clacași și către urmașii lor bărbătești*“.

Comisarii Mării Britanii, ai Rusiei și ai Sardiniei, fără a intra în aprecierea faptelor istorice, constată starea întemeiată de Regulament care „a pus capăt complicațiunilor vechii stări de lucruri, stabilind ca bază a legăturilor între amândouă clasele, prestarea unei câtimi determinate de muncă de o parte și concesiunea unei bucăți de pământ de alta. Legiuirea dela 1851 a ușurat condițiunea săteanului în Țara Românească, a îngreuiat-o în Moldova. „Starea de lucruri actuală care în Țara Românească necesitează oareșcari îmbunătățiri, *reclamă grabnic o nouă alcătuire în Principatul megieș*“. Comisarii acestor trei puteri recunosc că soluțiunea acestei chestiuni trebuie să lasă țărilor însăși. „Totuși Comisarii sus citați, urmând a se abține de a trata mai departe această chestie sunt de părere că, *văzând ideile ce se lăfesc în Moldova și cari pot compromite liniștea publică în acea țară*, una din cele dintâi măsuri ce ar trebui să se adopte de Congres ar fi să invite pe viitorul Guvern al Moldovei să se ocupe îndată cu această chestiune“.

Comisarul Mării Britanii deși apreciind oborîrea muncii obligatorii și a ori cărei piedeci în legăturile dintre plugari și stăpânii satelor, nu admiteă preschimbarea săteanului în pro-

prietar al pământului ce-l exploatează astăzi, căci astfel făcând, s'ar violă principiul proprietății și s'ar păgubi pe țăran. Pământurile ce s'ar da acestuia ar fi răpede îmbucătățite și ne mai fiind folositoare, ar trece în alte mâni. *Astfel țăranul ne mai având drepturile ce le are astăzi, va trebui să primească o pozițiune și mai grea de cât cea actuală, sau să reclame pentru copiii lui o nouă lege agrară, asemenea cu cea de care va fi profitat înșuș.* Cu acest chip se va perpetua între amândouă clasele societății, lupta căreia toată lumea dorește să-i pună capăt printr'o invoială oareșcare. Comisarul Porții după ce recunoscū gravitatea chestiunii și trebuința neaparată de a îmbunătăți starea sătenilor în ambele țări, se abținū de a-și exprima vre-o părere rezervând această grijă Porții.

În anexele lămuritoare cu cari comisarul francez, Talleyrand, crezū de cuviință să însoțească raportul său ¹⁾, găsim următoarele rânduri privitoare la chestia țărănească:

„În cât privește chestiunile tratate de cătră Comitetele de clasă, este numai una asupra căreia cred că trebuie să atrag mai cu deosebire bagarea de samă a Excelenței Voastre, legăturile de statornicit între proprietarii solului și țăranii plugari. Comisia a tratat acest subiect cu toate desvoltările ce comportă însemnăteaa materiei. Totuș, trebuie să adaog o reflecțiune care nu-mi aparține în propriu, dar care este exprimată de toți oamenii conservatori și practici ai acestei țări: *în condițiile politice și sociale în cari se află Principatele, este vederat că această problemă scială nu poate să fie părăsită în voia inițiativei lor ocărmuitoare sau legiuitoare. Desbaterile Divanului moldovenesc cari n'au ajuns la nici un rezultat, dau o dovadă despre acest adevăr. O soluțiune, fie ea chiar cea mai echitabilă, va fi primită fără sguđuire numai dacă principiul care-i slujește de temelie ar fi obținut de mai nainte sanctiunea puterilor.* Aceasta este urmarea regretabilă a slăbăciunii puterii ocărmuitoare în Principate și a neputinții de a o întări, în condițiunile interne și externe în cari se găsește pusă țara. Înșuș Comisarul Austriei

¹⁾ D. A. Sturdza, *Acte și Documente*, VII. p. 145.

care, în tot cursul lucrărilor Comisiei, s'a aplicat să facă, direct sau indirect, apologia hospodaratului, a trebuit totuș să recunoască că, până în prezent, nici unul din guvernele cari s'au succedat n'a putut să asigure buna stare a populațiunii și că chestiunea actuală n'ar putea să fie rezolvată decât sub un guvern puternic alcătuit și care să fie la înălțimea îndatoririlor ce-i impune această mare reformă“.

Evenimentele aveau să se însărcineze să dea în curând desăvârșită dreptate prevederilor Comisarului Franței.

2. Chestia țărănească și Convenția dela Paris.

Plenipotențiarii puterilor se întruniră la Paris, la 22 Maiu 1858, spre a alcătui noul așăzământ al Principatelor. Discuțiunile fură destul de lungi căci textul definitiv al Convenției fu scris de abie la 19 August următor ¹⁾. Stipulațiunile acelu text sunt prea cunoscute pentru ca să mai am trebuință să revin asupra lor. Mă voiu mulțami să reproduc aici textul articolului 46 care se atinge mai de a dreptul de chestia țărănească:

„Art. 46. Moldovenii și Muntenii vor fi cu toții de o potrivă înaintea dărilor și de o potrivă admisibili la slujbele publice atât într'unul din Principate cât în celalalt. Libertatea lor individuală va fi garantată. Nimeni nu va putea fi reținut, arestat, nici urmărit, decât în virtutea legii. Nimeni nu va putea fi expropriat decât în chip legiuit, pentru cauză de utilitate publică și în schimbul unei indemnități. Moldovenii și Muntenii de toate riturile creștine, se vor bucura de o potrivă de drepturile politice; folosința acestor drepturi va putea fi întinsă și la celelalte culte prin dispoziții legislative. Toate privilegiile, scutiurile și monopolurile, de cari se mai bucură unele clase, vor fi oborite, și se va proceda fără întârziere la revizuirea legii care regulează raporturile proprietarilor solului cu plugarii, în vederea îmbunătățirii soartei țăranilor. Instituțiunile municipale, atât cele urbane cât și cele rurale, vor primi toate desvoltările ce comportă stipulațiunile prezentei Convenții“.

¹⁾ D. A. Sturdza, *Op. cit.*, VII, p. 306.

Prin acest articol vechiul regim, cu tot alaiul lui de privilegii și de inegalități, este desființat cu desăvârșire și înlocuit printr'o alcătuire asemănată acelei a Statelor europene. Dela dânsul datează oborirea *in teorie* a stării de inegalitate și de umilință în cari se găsiă săteanul român, *zic in teorie*, căci *in fapt* aceeaș inegalitate și aceeaș umilință mai există și astăzi, după curgere de o jumătate de secol.

Termenii în cari este redactată stipulațiunea care hotărăște „grabnica revizuire a legiurii care regulează raporturile dintre proprietarii solului cu plugarii, în vederea îmbunătățirii soartei țăranilor“ sunt cu desăvârșire vagi. Am văzut că comisarii europeni cari au alcătuit materialul pe care a trebuit să se întemeieze lucrarea ambasadorilor întruniți la Paris, pe lângă că aveau despre această chestiune numai cunoștinți netemeinice, dar nici nu erau uniți în păreri între dânsii. Membrii Conferinții, la rândul lor, fiind nedumeriți, n'au putut să însereze în Convenție decât dispozițiuni neprecize.

Punctul slab al Convenției este însă alcătuit de dispozițiunile electorale anexate ei¹⁾. Pe când pe deoparte articolul 46 oboară toate privilegiile, dispozițiunile electorale mănțin pentru vechea clasă privilegiată monopolul puterii.

Intr'adevăr, anexa Convenției desparte pe alegători în două categorii: alegători primari sau indirecti și alegători directi. Sunt alegători primari la țară acei ce se bucură de un venit funciar de cel puțin 100 galbeni (1175 lei noi; sunt alegători directi: 1) la țară, acei ce se bucură de un venit funciar de cel puțin una mie galbeni (11.750 lei noi); 2) în orașe acei ce dovedesc că posedă un capital funciar, industrial sau comercial de cel puțin 6.000 galbeni (70.500 lei noi), aparținându-i în propriu sau ca zestre.

Este eligibil în oricare colegiu, orice Moldovan sau Muntean în vârstă de cel puțin 30 ani, care se bucură de un venit de cel puțin 400 galbeni (4.700 lei noi).

Alegătorii directi de district (dela țară) aleg, în fiecare ținut sau județ, câte 2 deputați.

Alegătorii directi de orașe aleg: în București și Iași câte

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 314.

trei deputați; în Craiova, Ploiești, Brăila, Galați și Ismail câte doi deputați; în celelalte orașe reședințe de ținut sau județ câte unul.

Alegătorii primari de ținut sau județ aleg, în fiecare ținut sau județ, câte un deputat.

Un mai exorbitant privilegiu în favoarea mării proprietăți funciare, fie la oraș, fie la ținut, nici că se poate concepe și trebuie ținut cont că, la 1858, un venit de 1.000 galbeni sau un capital de 6.000 galbeni, reprezentau o valoare îndoită, dacă nu întreită de aceea ce o reprezintă astăzi.

Patru cincimi din reprezentăția țării aparțineau mării proprietăți, cealaltă cincime fiind reprezentată de clasa proprietarilor mici. Intreaga țărănime, nouă zecimi a țării și toată inteligența orașelor erau cu desăvârșire excluse din sfatul țării. Mult mai larg, mai drept și mai înțelept fusese modul de reprezentare impus Porții de Thouvenel pentru alcătuirea Divanului ad-hoc. Convenția astfel pe de o parte dădea reprezentanța națională, adică puterea politică a viitorului, în mâna infimei minorități a marilor proprietari funciari, adică tocmai în mâna acelor privilegiați cari abuzase și abuzau fără cruțare de obștie ținând-o sub povara unui jug de fier, iar pe de alta cerea grabnica îmbunătățire a soartei țărănimii asuprite. Dar această îmbunătățire nu se putea îndeplini decât prin oborirea regimului nedrept și asupritor căruia eră supusă țărănimea, regim de care se folosiau acei cărora li confirmă din nou, sub o formă mai modernă, privilegiul puterii politice. Se înființă astfel un cerc viciuos. Nefiind absolut nici o nădejde ca stăpânii de moșii să consimtă la jertfirea macar a unei părți din drepturile ce le uzurpase în perioada urbariilor și cu prilejul Regulamentului, singurele căi deschise pentru săvârșirea unei reforme ce devenia din zi în zi mai neaparată, erau sau răscoala țărănimii sau intervențiunea vre unui al treilea factor. Talleyrand propusese ca puterile să-și însușească rolul acestui al treilea factor, sfatul lui nu fusese ascultat și chestia fu deslegată de altul împotriva voinții reprezentanței alese de privilegiați.

Cotopirea drepturilor țărănimii se săvârșise de boieri și de Domni fără ca ea să se fi putut apăra, fără ca ea să fi fost

macar ascultată. Marile puteri ale Europei îi dăduse voie să-și spună dorința, dar nu-i recunoscuse dreptul să ia parte la Sfatul care avea să hotărască asupra viitorului ei.

4. Starea spiritelor în țară în anul 1858.

Comisarii puterilor întruniți la București nu exagerau de loc când ziceau că ideile ce se răspândesc în Moldova sunt de natură a compromite liniștea publică a acelei țări.

În urma făgăduințelor ce li se făcuse și în urma discuțiilor petrecute în Divanul ad-hoc, al căror ecou nu putea să nu pătrundă până la ei, adeseori denaturat sau împodobit cu fel de fel de amănunte fantastice, țaranii din Moldova se așteptau la o schimbare neîntârziată a soartei lor. De unde până atunci suferise în tăcere și cu răbdare jugul greu care-i apasă, fără a nădăjdui vre-o îndreptare, fără a cuteza să se gândească la vre-o împotrivire, acum în urma perspectivei ce fusese desfășurată în fața lor, găsiu povara jugului obișnuit nesuferită de grea și o purtau cu greu.

Nu se dădeau la nici un act de violență, la nici o opunere fațășă dar, cu prilejul îndeplinirii îndatoririlor lor, se lasau grei; adesea când feciorul boieresc ridică biciul, se încruntau în chip atât de amenințător în cât el nu mai îndrăznea să-i lovească. Iar vorbele despre o schimbare și mai ales despre desființarea boierescului umblau pe toate drumurile. Mulți proprietari începuse să se îngrijască, unii luau măsuri de apărare. Curțile erau păzite de oameni de încredere înarmați; pe alocurea se făcuse tunuri din lemn de cireș legat cu cercuri de fer, cu cari se trăgea Dumineca, probabil spre a impresionă pe săteni ¹⁾.

Agitația crescù mai cu samă spre toamnă, după publicarea Convenției. Oamenii noi, dascălimea, funcționarii cei mici, mulți negustori sau meseriași cari luase parte la alegerile din cari ieșise Divanul ad-hoc, se simțiau cumplit de loviți prin noua lege electorală care îi înlătură cu totul din arena politică.

¹⁾ Autorul acestei cărți a văzut în copilăria lui, la mai multe moșii, astfel de tunuri și a fost în diferite rânduri față la trageri făcute cu ele.

Ei se răsbunau căutând să ațâțe pe țaran împotriva proprietarului care iar rămânea singur stăpân pe drepturile politice.

Dacă oamenii cari se aflau în capul partidului politic înaintat ar fi fost mai puțin prudenți, de ar fi fost mai porniți spre aventuri, dacă iubirea lor de țară ar fi fost mai puțin luminată, este mai mult decât probabil că mișcarea ar fi crescut, ar fi dat loc la neorânduiei și ar fi putut chiar să ieă proporțiuni mari. Înțelepciunea acelor căpetenii de o parte, lipsa de arme și mai ales apatia și deprinderile de supunere ale sătenilor făcură ca liniștea să nu fie tulburată nicăierea.

În Țara Românească, săteanul mulțămît chipului de exploatare a moșilor în vigoare și buneî rânduiei în materie de invoiei introdusă de Barbu Știrbei, eră mult mai bogat și aveă prin urmare mai puține temeîuri de nemulțămire decât în Moldova. Că instigații la nesupunere au avut ființă și în Țara Românească ni dovedesc desbaterile Adunării electivă din primăvara anului 1859 și textul jurnalului Sfatului Administrativ din 25 Fevruarie 1859, prin care se propuneau măsuri pentru prelungirea pe un an a invoielilor în ființă. Paragraful 5 al dispozitivului aceluî jurnal sună precum urmează:

5. „Orice individ s'ar dovedi preumblându-se prin sate și sămănând de față sau prin taină vorbe vătămătoare siguranței proprietății și ordinului public, se va prinde și se va trimite la stăpânire ca să se deă în judecată“¹⁾.

¹⁾ Acel jurnal este subsemnat de I. Al. Filipescu, Barbu Catargiu, C. Al. Crețulescu, D. Brătianu, Gr. Filipescu, B. Vlădoianu cari alcătuiau întâiul minister al lui Cuza, luat din toate nuanțele politice.

CAPITOLUL III

CHESTIA RURALĂ DELA 1859 PÂNĂ LA DESĂVÂRȘIREA UNIRII

1. Discuțiunile din primavara anului 1859 în Adunarea electivă a Țării Românești.

Legea electorală a Convenției dădu țărilor române niște Adunări din cari ieși îndoita alegere a lui Cuza, pasul hotărîtor cătră Unire care dejucă toate ticlurile dușmanilor noștri și pentru care Românimea li va fi în veci recunoscătoare. Dar fiind alese mai cu samă de proprietarii mari, de membrii clasei privilegiate cărora regimul rural în vigoare li folosia, majoritățile lor erau cu desăvârșire potrivnice ori cărei îmbunătățiri reale în soarta sătenilor. Acea a Moldovei „eră rostirea voinții“ a 1724 alegători, acea a Țării Românești fusese aleasă de 2072 alegători¹⁾. Adunarea Țării Românești, deși cuprindea căpeteniile partidului înaintat eră, în materie de reformă rurală, poate și mai ireductibilă decăt acea a Moldovei.

Ea aveă să arăte în curând dispozițiunile ei în această privință.

După legiuirea lui Știrbei, invoieile se reînnoiau sau se prefaceau odată cu începerea periodului *catagraficesc* (de recensământ). Al patrulea period catagraficesc expirând, nu se luase la timp, de cătră Caimăcămia Țării Românești, măsurile necesare pentru facerea catagrafiei celei noi.

Tot la începutul unui period catagraficesc puteau, conform Regulamentului, locuitorii unui sat să se strămute în alt sat. Caimăcămia dând la 1858 un ofis prin care se dispunea facerea catagrafiei, o mulțime de săteni părăsira satele lor spre a se

¹⁾ A. Xenopol. *Domnia lui Cuza Vodă*, I, p. 87.

așază pe alte moșii, căutând condițiuni mai prielnice. Căimăcămia se grăbi să dea alt ofis, revenind asupra aceluși dintăiu apoi, prin un al treilea, hotărî ca răspunderea drepturilor proprietaricești să se facă după acele ale periodului expirat. Eră confuzie mare în țară: pe alocurea se făcuse învoieli, pe alocurea nu se știa dacă cele făcute sunt valabile. Pe de altă parte nu încapă indoială că ațâțătorii de neorânduielei urmau să parcurgă satele.

Sfatul Administrativ, spre a pune capăt acestei stări de indoială și a asigura munca câmpului pentru noua campanie agricolă, îndată după alegerea Domnului, propuse Camerei luarea următoarelor măsuri:

1. Invoielile săvârșite între proprietari și săteni în anul 1858 să se păzească și în 1859 până la alcătuirea unei noue legiuri.

2. Acolo unde nu se vor fi urmat învoieli să se răspundă drepturile proprietaricești după norma celor răspunse în periodul expirat.

3 și 4. Proprietarii și locuitorii cari vor voi să facă învoieli noue vor fi slobozi a le face atât pentru pogoanele legiuite cât și pentru prisoase, având acele învoieli a fi adevărite de sfatul sătesc și de subcărnuitor.

Paragraful 5 este relativ la măsura împotriva agitatorilor despre care am vorbit mai sus.

Aceste propuneri aduse în Cameră, stârniră o discuție destul de violentă între „oamenii dela 48” și prietenii ordinei existente. Cei dintăiu fură destul de moderați; cu toate că nu încercară să aducă în desbatere chestiunea proprietății, adversarii lor (mai ales Beizadea Dimitrie Ghika) îi atacă cu destulă violență. Barbu Catargiu se folosi de prilej pentru a accentua că săteanul în țările române este un simplu chiriaș și că dispozițiunile cari îi dau drept la folosința unei anumite întinderi de pământ sunt numai niște măsuri provizorii, mănținute în vigoare numai până în momentul când săteanul devenind liber pe brațele lui iar proprietarul pe întreg pământul său, nu vor mai există decât învoieli absolut libere și individuale. Catargiu merse chiar până a tăgădui macar puțința ca un proprietar să facă învoieli apăsătoare pentru săteni ¹⁾.

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, II, p. 199.

Măsurile propuse de Guvern fură adoptate cu prea puține modificări neînsemnate. Dar în curând, la 27 Martie 1859, Adunarea răsturnă întregul minister spre a scăpa de cei doi miniștri din partidul înaintat, N. Golescu și D. Brătianu.

Adunarea moldovenească răsturnase pe întâiul minister moldovenesc al lui Cuza ¹⁾ încă dela 8 Martie fiind că „îndrăznise să propună o dare pe proprietatea funciară ²⁾“.

2. Aducerea chestiunii rurale în Comisia Centrală.

Convențiunea dela Paris hărăzise Principatelor române o instituțiune nouă, menită în gândul autorilor ei a pregăti unirea lor desăvârșită și căreia îi dădură denumirea de *Comisia Centrală*. Avea să-și ție ședințele în Focșani și să fie alcătuită din șasesprezece membri, opt Moldoveni și opt Munteni, câte patru fiind numiți de fiecare Domn și câte patru de fiecare Adunare ³⁾.

Comisia Centrală eră însărcinată cu paza dispozițiilor constitutive ale noiei alcătuii. Ea avea putere să semnaleze Domnilor abuzurile cari i se păreau că cer o mai grabnică îndreptare și să li sugereze îmbunătățirile de introdus.

Domnii puteau să însărcineze Comisia Centrală cu studierea tuturor propunerilor ce ar găsi cu cale să convertească în proiecte de legi comune amânduror Principatelor. Comisia Centrală avea misiune să pregătească legile de interes obștesc comune amânduror Principatelor și să înainteze acele legi, prin mijlocirea Domnilor, deliberațiilor Adunărilor electiv.

Erau privite ca legi de interes obștesc toate acele având drept obiect unitatea de legislație, stabilirea, mântinerea sau îmbunătățirea uniunii vamale, poștele, telegrafele, fixarea valutei monetare și deosebitele materii de utilitate publică comune amânduror țărilor. Comisia Centrală avea să codifice legile în ființă și să le pună în armonie cu dispozițiile noiei alcătuii.

¹⁾ Vasile Sturdza, Manolache Costache Iepureanu, V. Alexandri C. Rolla. D. Miclescu și Generalul Milicescu.

²⁾ A. Xenopol, *Op. cit.*, I, p. 86.

³⁾ D. A. Sturdza, *Acte și Documente*, VII, p. 310.

Avea să revizuiască regulamentele organice și codicile spre a face ca, afară de legile de interes local, să nu mai existe decât un singur corp de legislație. Legile pregătite de Comisia Centrală și amendate de Adunări aveau a fi retrimise Comisiei Centrale care eră ținută să adopte amendamentele votate de amândouă Adunările. Legile de interes special pentru fiecare Principat nu puteau fi sancționate de Domnul respectiv decât după ce erau comunicate Comisiei Centrale care aveă să aprecieze dacă erau compatibile cu dispozițiile constitutive ale noiei alcătuirii.

M'am întins atâta asupra alcătuirii și atribuțiilor Comisiei Centrale pentru a arată cu cât trebuia să îngreueze alcătuirea ei mersul trebilor publice chiar dacă țările noastre s'ar fi bucurat de o alcătuire recunoscută de bună și având a rămâne definitivă. Dacă ținem samă însă ca Convenția prescrieă reorganizarea desăvârșită a țării, transformarea tuturor instituțiilor ei și alcătuirea de reforme sociale mari, ca acea a legăturilor dintre săteni și stăpâni, ni putem inchipui piedeca și zăbava ce trebuia să pricinuiască în grabnica efectuare a acelor reforme acest mecanism nou și complicat, această a cincea roată la car. Inființarea Comisiei Centrale eră mai cu samă un mijloc prețios pus la dispoziția clasei privilegiate căreia legea electorală a Convenției îi pastră privilegiul puterii politice, pentru a zădărnici și a întârziă rezolvarea marilor chestiuni dela ordinea zilei cari amenințau privilegiile ei.

Comisia Centrală se întruni pentru întâia oară la 10 Maiu 1859. La 16 Septemvrie 1859 se făcū Comisiei cetirea mesajului prin care, în puterea articolului 33 din Convențiune, Domnul recomandă Comisiei „soluțiunea chestiunii dintre proprietari și locuitorii săteni ce este comună ambelor Principate, spre a o luă în serioasă bagare de samă și a grăbi pregătirea proiectului de lege cuvenit“¹⁾.

Kogălniceanu care eră în opoziție fū de părere a nu se intră în cercetarea acestei chestiuni tocmai din pricina însemnătății ei și fiindcă guvernul, depărtându-se dela regula ce ur-

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, II, p. 208.

mase în celelalte chestiuni, nu venia cu un proiect de lege ci cu o simplă invitațiune de a se ocupa de chestiune.

Din răspunsul lui Beizadea Grigorie Sturdza ar reieși că Comisia Centrală se ocupase de această chestiune dela începutul lucrărilor sale, numind chiar un comitet care înaintase lucrarea cuvenită și așteptă numai votarea actului constitutiv al noii organizări. Chestiunea urmă să rămână la ordinea zilei.

Când Domnitorul deschise, la 6 Dechemvrie 1859, sesiunea Adunării din Moldova, mesagiul spunea vorbind de ea: „această chestiune trebuie să fie hotărîtă și va fi“.

3. Starea spiritelor în țară la 1859. Întăiul minister al lui Kogălniceanu.

Ordinea urmă să nu fie tulburată nici în anul 1859, dar faptul se datorîa răbdării poporului și nu lipsei de instigațiuni. Din toate părțile răsăriau *prieteni* ai țaranilor, oameni cari se siliau pe toate căile să-i ațâțe împotriva proprietarilor, înșirându-li tot pomelnicul suferințelor lor, a nedreptăților și a împilărilor cari îi apăsau și vestindu-i că ceasul mântuirii a sosit. Pe lângă câțiva oameni de bună credință, cu capul plin de vorbe generoase și drepte, auzite dela oamenii de samă ai partidului înaintat, dar neînțelese și nemistuite, cei mulți din ațâțatori erau mai ales oameni aparținând mulțimii de boierîți ai ocărmuirilor regulamentare, foști funcționari de mîna a zecea și slugi boierești ramase fără stăpân. Erau însă și oameni noi, elemente a căror cultură eră mărginită la puțința de a ceti și a scrie, dar cari erau deștepți, energici și fără scrupule. Erau oameni cari erau hotărîți să ajungă. Ei pricepuse din capul locului și ce folos puteau trage din nemulțămirea țărănimii și ce stavilă la dorințele lor de a parveni alcătuiă monopolul puterii și a averii ce se află încă în mînile boierimii.

Astfel erau împrejurările când Domnul disolvă amîndou Adunările și, puțină vreme după întrunirea nouelor Camere, neputînd, din pricina coteriilor alcătuite în majoritatea conservatoare, să alcătuiască ministere trainice din elementele drepte, își alege guvernele amînduror Principatelor din oameni apar-

ținând partidelor înaintate, sub președinția lui Kogălniceanu în Moldova și sub cea a lui Neculai Golescu în Țara Românească.

Venirea lor la putere stârni mânia și îngrijirea clasei privilegiate, bucuria și însuflețirea tuturor acelor cari nădăjduiau și doriau o schimbare desăvârșită și temeinică în alcătuirea țării. Insuș privilegiat din strămoși, Kogălniceanu era dușmanul de moarte al privilegiilor, căci pricepuse de mult că ele erau stavila care se opunea la desvoltarea țării și făceau cu neputință orice propășire. Câtă vreme țara activă era alcătuită numai din câteva sute de persoane, câtă vreme obștia rămânea o turmă pasivă, nu era în ființă o națiune și el voia ca Românii să alcătuiască o națiune. Turma trebuia desorbită, țaranul trebuia să fie făcut om, conștient de demnitatea lui, ducând un traiu teafăr și imbielsugat, pentru a iubi țara care i-l dădea și a fi gata s'o apere. El se puse pe lucru cu hotărire.

În programul său publicat cu câteva zile înainte de a lua însărcinarea să formeze guvernul, făcuse să reieasă urgența deslegării chestiei țărănești și a reformei legii electorale. Chiar în ziua venirii sale la putere (3 Maiu 1860) adresează prefectilor vestita lui circulară pentru ridicarea bătăii și modul în care administrația urmă să se poarte cu țaranii:

„Vă invit să opriți cu desăvârșire bătăile, căci nu prin bătăi se moralizează. Legea actuală prevede alte îndestule cazuri de represie. Sunt dar hotărit a mă servi de toată puterea ce-mi dau legile, spre a înfrână orice jignire legală s'ar face în viitor onoarei și libertății individuale. . . .“

. . . „Toate clasele societății au un egal drept la ocrotirea guvernului. Dacă însă este o clasă care să o merite în deosebi, aceasta este clasa muncitorilor de pământ, a țaranilor. Numai trecutul lor nu se poate zice că a fost fericit, soarta lor trebuie a se schimba“.

„Art. 46 a Convenției reclamă neaparate îmbunătățiri a condiției țaranilor: inima părintească a Domnului și concursul luminat și patriotic al puterilor legiuitoare va face ca, cu o zi mai înainte, făgăduita îmbunătățire să devie un adevăr în Principatele-Unite. *Până atunci însă, legea actuală care regulează relațiile reciproce dintre proprietate și dintre locuitori, trebuie să fie cu sfințenie păzită de îmbe părțile.*

Veți avea o deosebită și neadormită îngrijire într-o priveghie ca această lege să nu se calce, să nu se falsifice nici în literă, nici în spiritul ei. *Nu atâta legea, cât nepăzirea ei a adunat asupra capului locuitorilor români nomolul de suferinți și de împilări ce i-au adus în ingenunchiare.* Hotărîrea nestrămutată a Guvernului este ca de acum legea să fie lege. Veți apăra dar pe muncitorii de pământ despre orice asuprire, despre orice silnică îndatorire peste cuprinderea așazământului sau a legiuitorilor învoiei; și veți avea recurs la asprimea legilor pentru nemijlocita pedepsire a asupriților, ori cari ar fi ei. Inșă, pe cât veți avea a apăra pe țărani, pe atât veți priveghia ca ei să-și îndeplinească îndatoririle ce li sunt prescrise prin legea actuală. Vă veți purta adeseori printre dânsii, veți face să intre în inima lor mângăierea și credința unei curânde îmbunătățiri; dar totodată veți stavili orice spirit de ură, împotrivire și tulburare. Și veți arată că, pentru ca ei să atragă și să merite părinteasca îngrijire a Domnului și dreptatea Corpurilor legiuitoare, pentru ca să fie demni de îmbunătățirea ce li este garantată de Convenție, mijlocul cel mai bun este ca ei să dovedească că sunt oameni de rânduială, de pace și de legalitate; este ca ei să-și îndeplinească legiuitele lor îndatoriri și tocmeli.

„Mai presus de toate vă veți ocupa de a preveni intruirile, de a stavili ațățările, de a pastră liniștea în cuprinsul ținutului administrat de domnia-voastră. Voiu privi ca inimiză al țării și al Domnului pe oricine, în aceste momente grele ale organizației, s'ar încercă de a tulbură ordinea publică.

„Nu scapați din vedere, Domnule Prefect, că marea noastră bogăție națională este agricultura și că ea nu poate înflori acolo unde este nesiguranță și îngrijire pentru ordin“.

Mare fû uimirea și mânia ce cuprinse pe boieri la cetirea acestei circulări în care, pentru întâia oară, un Ministru îndrăznea să proclame în public că țarânii au la ocrotirea Guvernului nu numai acelaș drept ca și boierii, dar chiar un drept mai mare fiindcă sunt mai slabi; să vorbească, în auzul lor, de „nomolul de suferinți sub care fusese ingenunchieți“, și să pomenească de „recurs la asprimea legilor pentru nemijlocita pedepsire a asupritorilor“.

Cea mai mare parte din generația boierilor celor mari, în

viață la 1860, erau oamenii cari luase parte la mișcarea dela 1848 și cari dusesse lupta biruitoare pentru Unire. Cei mulți dintr'inșii erau oameni cu cultură, însuflețiți de o sinceră iubire de țară și naționaliștii înfocați erau departe de a lipsi în rândurile lor. Iscăliturile lor se aflau sub toate actele, cerând desființarea privilegiilor, mulți din ei erau oameni cu desăvârșire neinteresati, inimi calde cu avânturi nobile și generoase, având pentru ban disprețul cel mai nemărginit, erau de firea lor oameni miloși și, la prilej, darnici față de țaranii de pe moșiile lor.

Dar erau convinși că moștenise dela părinți niște drepturi de proprietate desăvârșită asupra moșiilor lor și că țaranii șădeau pe ele numai prin mila lor. Orice încercare de a-i convinge despre un drept al țaranilor asupra pământurilor pe cari se hrăniau, eră calificată de *comunistă*.

Apoi cultura apusană de care avuse parte acești oameni putuse să aibă asupra lor numai o influență superficială, împiedecată de a pătrunde mai la fund, întâiu printr'un temperament care mai pastră urme de barbaria de altă dată și fusese orientalizat prin înrăurirea a două veacuri de regim țarigrădean și, al doilea, prin mijlocul în care se trezise și în care trăiau. Marele lor cusur al tuturor eră lipsa unei creșteri adevărate și temeinice care să-i fi învațat, încă din mica lor copilărie, să-și stăpânească poftele și patimile. Se deprinsese să fie un fel de suverani absoluți pe moșiile lor și mulți își închipuiau că contribuiesc la binele țărănimii supuse lor, ținând frâul ei cât mai strâns. Și dacă l'ar fi ținut ei, în mâna lor, tot ar fi fost de suferit, dar din nenorocire frâul eră ținut de vechili și de vataji cari jăfuiau și brutalizau pe țaran, pe când furau pe stăpân. Bataia o priviau ca un mijloc de corecțiune părintească, potrivit cu firea și cu gradul de incultură a țaranului; mulți istorisiau cum venise din străinătate hotărâți să nu bată, dar se convinsese mai în urmă că fără bataie nu se poate face treabă „căci țaranul își închipue că nu ai putere sau te temi de dânsul dacă nu-l bați și-l ieai cu binișorul“.

Cu toată interzicerea lui Kogalniceanu, urmă să se bată ca mai înainte, căci bataia întrebuințată de veacuri întrase prea adânc în moravurile țării pentru a putea fi desființată printr'o simplă poroncă pe hârtie; ea urmă înainte. Ba încă boierii și

puternicii noi, cari băteau nu pentru slujba Statului, dar pentru socoteala lor, pentru interesele lor personale, fără umbră de drept scris în vre-o legiuire, nu se mulțămîră numai să urmeze a bate, dar își mai bătură și joc de circulară. Când se bătea un om, se așază circulara pe spinarea lui și se poronciă celor ce țineau biciul sau nuielile: „Păziți circulara, măi! Nu vă atingeți de poronca stăpînirii!” Să nu ne mirăm, căci și astăzi, după curgere de jumătate de veac, bataia tot trăiește în Regatul României, ea urmează a fi mijloc de administrație, mijloc de cercetare și mijloc de executare și puternicul cel îndrăzneț urmează a bate pentru trebile lui.

Dacă privilegiații urmară a bate, ei resimțise amar îndrăzneala ce o avuse Kogălniceanu să se atingă de drepturile cuasi suverane ce ei și le însușise asupra țaranilor din satele lor și, până la deschiderea Adunării, porniră împotriva lui, prin presă, o campanie din cele mai virulente.

Poziția guvernului eră greă. Țara eră amenințată să-și piardă aproape toată recolta din pricina unei groaznice invaziuni de lăcuste; cele mai multe ținuturi erau bătuite de o cumplită boală de vite. Operațiile recensămîntului, rău făcut, de cătră oameni fără pricepere, stărnise cele mai cumplite bănuieli printre țaranii cari vedeau în fiecare operație recensămîntară impunerea la o nouă dare.

Tot ministerul prezidat de Kogălniceanu avu să aplice pentru întăia oară recrutația prin tragere la sorți. Mecanismul fiind necunoscut și neînțeles chiar de funcționarii superiori, nu eră cine să-l deslușească țărănimii spre a liniști nemulțămirea firească stărnită prin această sarcină nouă, care sporiă neasămănat numărul de recruți dat anual până atunci de țară. În unele locuri țaranii să opuseră fățiș la facerea recrutației. În mai multe sate autoritatea eră primită cu strigăte de: *„De ce să deie țaranii oameni de oaste? Ei n'au nimic de aparat în această țară! Deie soldați cei ce au moșii! Deie boierii!”*

Țaranii se inarmase în multe locuri. La Cudalbi, în ținutul Covurluiului, se adunase patruzeci de sate cari refuzară fățiș să deă recruți, cerând să li se deă mai întăiu, lor, pământ. Pentru a liniști Țara de Jos, trebui ca însuș Kogălniceanu să vie în

mijlocul sătenilor, să li vorbească și să-i ademenească să se supună la lege.

Pilda dată de Kogălniceanu cu desființarea bății fù urmată și în Țara Românească. În urma unui vot al Adunării, care se pronunțase pentru suprimarea bății, Neculai Golescu dădu prefectilor o lungă circulară ¹⁾ prin care li poronciã să oprească cu desãvârșire orice brutalitate din partea subalternilor lor.

„Biciul trebuie să cazã din mâna funcționarului executiv. A venit timpul ca să se pătrunză bine de delicatețã misiunii sale și să se ridice la gradul demnității cu care trebuie să fie în îndeplinirea datoriilor ce dânsa îi prescrie.

„Mai ales cătrã țaran, subprefectul, dorobanțul, vătășelul, deputatul chiar (confratele și alesul său), n'au fost priviți decât ca niște împilători cari pentru dânsul n'aveau milã nici compătimire, nici interes la îndulcirea suferinților lui ²⁾“.

Pe lângã bataie se mai desființã prin circulara lui Neculai Golescu și *butucul* și se poronciã agenților administrativi „sã nu mai atingã domiciliul și libertatea individualã a cuivã“.

4. Chestia ruralã discutată în presa română.

Încã dela 11 Maiu 1859, *Steaoa Dunării*, organul partidului înaintat în Moldova, învinovățiã Adunările că ele se ferise de a luã în desbatere îmbunătățirea soartei țaranilor fiind că deputații alcãtuindu-le, aproape toți proprietari, voiau să-și cruțe interesele proprii.

Curierul Principatelor Unite din 31 Maiu 1859, organ al ocãrmuirii conservatoare, declarã că „țaranul este încã la discrețiunea sub administratorului și a celui mai de jos impiegat al autorităților inferioare de prin plãși și este în exploatarea necontestată a proprietarului neomenoș și a arendașului setos de câștiguri neligiuite și criminale“. Denunțã tot odatã abuzurile ce se făceau cu ispașa care ar fi trebuit să însemne numai des-

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 208.

²⁾ *Ibid., ibid.*, p. 210.

păgubirea cuvenită eventual proprietarului pentru scaparea în arăturile, sădirile, fânețele sau pășunile lui, a vitelor sătenilor, dar care, precum am văzut într'un capitol precedent, se întinse de câtră arendașii din Țara Românească și la pagubele ce ar fi suferit recoltele lor din cauză că sătenii ar fi executat rău muncile datorite de ei. Acest procedeu dăduse naștere la abuzurile cele mai neomeneste. Sătenii de pe moșia Cărnogii, din Ilfov, fusese osândiți, prin foi de ispașă, să plătească arendașului 3600 galbeni pentru daune pricinuite recoltei¹⁾.

Un proprietar mare, partizan al țaranilor scriă: „Ce au avut țaranii drept răsplată? au fost tratați ca niște dușmani ai societății, apasați, tiranizați, înstrâmbătățiți, batjocuriți și înșelați în tot felul; iată starea clasei ce face puterea țării noastre²⁾).

Grigore Costache Iepureanu scotea la 1859, în Iași, sub titlul de *Chestia proprietății funciare*, o broșură în care tăgăduia țaranilor orice drept asupra pământului. El pretindea că „munca nu înfătoșază alta decât răsplata pământului pe care proprietarul îl dă locuitorului spre înlesnirea viețuirii sale; că la noi toate driturile țe cari le exercitează astăzi proprietarii la moșiile lor nu sunt alta decât drituri izvorite din acel absolut al proprietății; că în Europa apusană drepturile seniorilor feudali derivau din dreptul de suveranitate, locuitorii acolo erau deplin proprietari pe pământul ce-l stăpâneau; dritul liberei dispoziții și a acel al moștenirii cari amândouă caracterizează proprietatea, nu li erau contestate; la noi din contra, nici odată locuitorul nu a putut dispune de pământul ce-i eră dat de hrană, nici a-l trece prin dritul moștenirii câtră urmașii săi; că urbariile sunt o nedreaptă intervenire a Statului în daraveri private...“ conchizând că alcătuirile de bună voie pot singure să împace toate interesele³⁾.

Manolache Costache Iepureanu trimitea la 23 Maiu 1860, Președintelui Comisiei Centrale, la Focșani, un memoriu ieșit mai pe urmă în broșură și intitulat; *Chestia locuitorilor pri-*

¹⁾ *Curierul Principatelor Unite* din 31 Maiu 1859. Vezi și Xenopol, *Istoria lui Cuza Vodă*, I, p. 449 și urm.

²⁾ *Trecutul, rătele și leuirea lor*, de K. T. proprietar mare și deputat, Iași 1859.

³⁾ *Chestia proprietății funciare* de Gr. Costache Iepureanu, Iași 1859.

vită din punctul de vedere a Regulamentului Organic, în care expunea vederile sale asupra chestiunii și modul în care urmă să fie deslegată.

El recunoaște că dreptul de proprietate al stăpânilor de moșii la noi nu este desăvârșit ci grevat de un drept de folosință al sătenilor șazători pe ele, până la concurența a două treimi din întinderea lor, și dovedește chiar ființa acestei sarcini în chip luminos și chiar drastic.

Stabilește că țăranii răspund proprietarului, drept echivalent pentru valoarea pământului de care se folosesc, niște câțimi de muncă obligatorie. Recunoaște că „sistemul muncii obligatorii este condamnat de economia politică ca mai puțin producător decât munca liberă“ și că... „singură prefacerea îndatoririi de muncă într'o dare bănească, libertatea muncii, ar înmulți, ar îndoi putem a zice, capitalul muncii și prin urmare a producției țării“. Recunoaște că munca obligatorie dă loc la abuzuri și la conflicte. Arată că „în ordinul moral, *deși locuitorul își are asigurată existența sa materială și a copiilor săi*; deși numai împins de mare nevoie și părăsește vetrele sale, totuș el se consideră pe o moșie ca un petrecător vremelnic; și *siguranța viitorului copiilor săi, întrevăzând-o asigurată în locurile proprietarului*, el este lipsit de stimulentele cel mai puternic a societății, el este scutit de binefăcătoarea îngrijire care îndeamnă pe un părinte de familie de a asigura prin agonisirea muncii sale viitorul copiilor săi...“

Apoi mai departe zice: „*Cât pentru de a proclamă proprietatea și munca liberă, aceasta ar corespunde cu desăvârșire la nevoia simțită astăzi de proprietar, pentru a-și emancipă proprietatea de îndatoririle ce o apasă legea reglementară; ar fi totodată o spoliație a drepturilor locuitorului*.“

Propune: 1) ca să se înlocuiască îndatorirea de muncă a locuitorului printr'o dare bănească, iar acea dare bănească să fie echivalentă cu valoarea venitului anual al pământului atribuit fiecărui sătean. Inșă Iepureanu nu lămurește dacă și însurății urmează a primi pământ și pe viitor ¹⁾.

¹⁾ *Chestia locuitorilor privită din punctul de vedere a Regulamentului Organic și a Convenției*, de M. Costache Iepureanu, Iași 1860.

Mai stărnise atenția publicului proiectul lui C. Rosetti-Tețcanu, publicat în *Steaua Dunării* dela 16 Aprilie 1860, pentru împroprietărirea sătenilor de pe moșia lui, pe întinderea de pământ ce li fusese atribuită până atunci, cu un preț de 30 galbeni pe falce și cu dobândă de 10% pe an, având acest proiect să înceapă a se pune în aplicare chiar din toamna aceluși an. Acest proiect avu mai cu samă darul să stărnească mânia privilegiaților, autorul lui însuș aparținând boierimii mari¹⁾.

Deputații dreptei, mai cu samă în Adunarea Țării Românești, nu se mai săturau de a cere ocrotirea proprietății zilnic amenințată și dela cari se cereau neconținut jertfe noue²⁾.

5. Proiectul de lege rurală al Comisiei Centrale.

Proiectul de lege alcătuit de Comisia Centrală încă din întâiul an al activității acelei Comisiuni, veni pentru prima oară în dezbateră ei la 28 Iulie 1860; raportor eră Ion Docan.

Erau trei proiecte deosebite: unul pentru regularea raporturilor din proprietari și săteni; al doilea pentru autorizarea guvernului să vândă sătenilor bucăți de pământ cultivabil pe domeniile lui și pe moșiile așăzămintelor de binefacere și bisericești; al treilea pentru întocmirea teritorială a comunelor rurale.

Întâiul proiect începea prin a obori cu desăvârșire legiuirea până atunci în vigoare și prin care se regulau relațiunile reciproce între „locuitorii cultivatori cu proprietarii pe a căror pământuri erau așăzați“.

Sătenii erau recunoscuți ca *embaticari* (emfiteoți) „pe locuințele lor și pe sădirile de vii și de pământuri“ de cari puteau dispune după cuviința lor, în schimbul îndatoririi de a plăti proprietarului embaticul „în bani sau în natură, după obiceiul osebitelor localități“.

Sătenii erau declarați liberi să-și strămute locuințele „unde vor voi, fără oprire“.

Articolul 4, cel mai important, dispune că: „Deacum ina-

¹⁾ C. Rosetti-Tețcanu în *Steaua Dunării* din 16 Aprilie 1860.

²⁾ *Monitorul Oficial al Țării Românești* din 12 și 13 August 1860

inte locuitorii cultivatori se vor înțelege de-adreptul cu proprietarul respectiv pentru toate locurile de hrană, de fânețe și de pășunare ce vor avea de trebuință, în forma obișnuită pentru tocmelile de bună voie“.

Se mai adaogia că nici o legiuire sau măsură administrativă nu putea să mai intervină pentru a regulă asemeni tocmeli.

Tocmelile pentru locuri de hrană aveau a se face în parte, iar acele pentru pășune puteau să se facă și cu obștia satului.

Se da locuitorilor un termen de trei ani spre a-și preface prin tocmeli de bună voie relațiunile până atunci în ființă cu proprietarii“.

Acei din locuitori ce nu s'ar putea învoi cu proprietarii respectivi pentru viitor, aveau facultatea să urmeze toată viața lor așazăământul în vigoare, cu volnicie de a plăti în bani, după prețurile stabilite în localitate „lucrul ce-l dau astăzi ca chirie a pământului“.

Însă această facultate eră mărginită numai la pogoanele legiuite ocupate de locuitori și nici de cum la prisoase și numai acei locuitori cari lucrase până atunci claca (boierescul) proprietarilor respectivi, aveau dreptul de a rămâne până la moartea lor sub regimul legii vechi, însurăței având a se tocmi de bună voie cu proprietarul.

Locuitorii ce voiau să plătească lucrul în bani trebuiau să facă o declarațiune între 31 Octomvrie și 31 Dechemvrie a fiecărui an, având declarațiunea a fi comunicată proprietarului prin consiliul comunal. Lucrul avea a se evalua după prețurile plătite de proprietar sau de megieșii săi. La caz de neînvoire hotărîrea aparține unei comisii alcătuită de doi proprietari și de doi *președinți de consilii comunale*, sub președinția sub-prefectului local. Prețul fixat avea să se răspundă proprietarului în două termene: la Sf. Gheorghe și la Sf. Dumitru a fiecărui an. Invoielile aveau a se face în scris, în indoit exemplar încredințat de consiliul comunal.

În caz de neurmare la plătă din partea locuitorului, el pierde dreptul ce-i eră dat după trei somațiuni făcute din 15 în 15 zile și „întră în rândul liberelor invoieli!“ Consiliile comunale erau însărcinate cu executarea tocmelilor agricole.

A doua legiuire hotără că Statul este autorizat să vândă

pe domeniile sale, pe moșiile așazămintelor bisericesti și de binefacere, precum și pe acele ale așazămintelor publice, cu învoirea puterii legiuitoare, de veci sau cu embatic, „părți de pământ de cultură acelor din locuitorii așazăți pe acele domenii și moșii sau și altora din nou veniți cari ar voi să facă asemenea cumpărături“. Aceste vânzări aveau a se face prin mijlocirea ministerelor de finanțe și de culte.

De acest drept se folosiau „toți locuitorii săteni cultivatori din cuprinsul Principatelor-Unite, precum toți acei cari ar veni de peste hotar, de origine și națiune română, spre a se ocupa de cultura pământului, renunțând la protecțiune și naționalitate străină“.

Aceleiași familii nu i se putea vinde sau da cu embatic mai mult de 190 prăjini fâlcești din Moldova sau 6 pogoane din Țara Românească.

Prețul vânzării sau a dării cu embatic, modul de plată, asigurarea prețului și înlesnirile de făcut cumpărătorilor aveau a fi regulate de către Consiliul de Miniștri.

Pământul vândut rămânea ipotecat în mâinile Statului până la deplina lui achitare și nu putea fi transmis de către cumpărător unei a treia fețe decât prin înțelegere cu ministerul respectiv.

Cererile de cumparare de asemenea pământuri aveau a fi înregistrate de ministerele respective și supuse Camerei în fiecare an.

Banii adunați din asemenea înstrăinări aveau a fi pastrați în casa Statului spre a fi întrebuințați la cumpararea altor averi mișcătoare.

A treia legiuire, relativă „la întocmirea teritorială a comunelor rurale“ eră mai cu samă menită a înființa pășuni comunale. Fiecare proprietar eră îndatorit să dea de familie, împrejurul satului, în Moldova câte 40 prăjini imaș la câmp și câte 20 prăjini la munte, iar în Țara Românească câte un pogon la câmp și câte jumătate de pogon la munte. Aceste deosebit de locurile pentru casele și grădinile locuitorilor. Locurile sterpe, dintre îngrăditurile locuitorilor aveau a fi socotite în rândul pământurilor comunale.

Drept plată proprietarul primia, pentru imașul comunal,

prețurile obișnuite în fiecare localitate pentru imaș, iar pentru locurile din îngrăditurile locuitorilor o pătrime din acest preț. Locurile ocupate de uliți, biserici, țințirimuri, case de școli, case de consiliu comunal, nu aveau a fi supuse nici unei plăți. Pământul comunal avea a fi hotărnicit, impietruit și incunjurat cu gard sau șanț.

Fiecare țaran devenia liber să-și aducă oricând și ori de unde, pentru consumația casei sale, băuturi sau orice alte ale hrăni.

Această legiuire nu avea să se aplice la târgurile așazate pe moșii cu osebite învoieli și hrisoave.

Un articol final stipulă înființarea unui așazământ de Credit Funciar pentru a înlesni dezvoltarea agriculturii, „constituirea teritorială a comunelor rurale și pentru a veni în ajutorul cultivatorilor săteni cari ar voi să cumpere pământ prin tocmeli de bună voie“.

Cea dintăiu din aceste trei legiuri desființă orice urmă a dreptului strămoșesc de folosință al săteanului asupra hotarului așazării din care făcea parte. Ea eră punerea în aplicație desăvârșită a rostirilor introduse de boieri în chip lăturalnic în partea de pe urmă a art. 118 din Regulamentul Organic al Moldovei și art. 144 al Regulamentului Organic al Țării Românești, cea dintăiu arătând *năimirile* de bună voe între săteni, și proprietar ca scopul la care trebuia să se țințească, iar cea de a doua declarând că proprietarul este stăpân cu desăvârșire pe al său pământ.

De rostirea atât de clară a celorlalte articole ale Regulamentelor Organice a îmbelor țări, cari stipulau în modul cel mai clar dreptul la pământ al săteanului și îndatorirea lui de a munci proprietarului, autorii proiectelor de reformă nu voiră să țină nici o samă. Reforma impusă de art. 46 al Convenției fū, pentru ei, un pretext binevenit pentru a-și sătura lăcomia lipsind pe săteni de cele de pe urmă rămășiți ale dreptului lor strămoșesc și transformând acest popor care se trezise cu drept de folosință asupra întregului său hotar, într'o gloată de proletari.

Impotriva acestei noue știrbiri a dreptului obștiei se ridică mai cu samă Arghiropol (Țara Românească) și Vasile Mă-

linescu (Moldova). Acest de pe urmă rosti, în şedinţa dela 26 Iulie 1860, un cuvânt prin care apără în chip strălucit drepturile sătenilor, sfărâmand cu desăvârşire aserţiunea cum că ei ar fi nişte simpli chiriaşi. Pe lângă argumentele şi dovezile istorice produse cu prilejul discuţiunilor din Divanul ad-hoc, coordonate şi reproduse cu cea mai mare claritate, el arată asămănarea izbitoare care există între regimul rural în fiinţă în vechime în Germania şi vechiul regim în fiinţă în ţările noastre, chipul în care se rezolvase chestiunea în ţările alcătuiind Germania şi nedreptatea strigătoare a soluţiunii propusă Comisiunii Centrale.

La argumentele lui Mălinescu răspunseră mai cu samă Arsache şi Brăiloiu (Ţara Românească) mănţinându-se cu cerbicie pe terenul rostirii întâiului paragraf al art. 144 al Regulamentului Organic din Ţara Românească, în care se zicea că proprietarul este deplin stăpân al pământului său şi pe art. 118 şi 144 din legiuirea dela 1851, hotărînd că ţaranul este un simplu chiriaş fără nici un drept asupra pământului ce-l lucrează şi care aparţine în mod absolut proprietarului moşiei. Cneazul Alexandru Moruz Zvorişteanul, luă şi el o parte destul de însemnată la aceste debateri, susţinând principiul pe care erau bazate proiectele, şi prezentând soluţiunea propusă ca un însemnat progres care va aduce în curând ţara, proprietarii şi sătenii la cea mai strălucită stare economică.

O împrejurare consemnată în procesele-verbale ale Comisiunii ni dă măsura uşurinţii şi a superficialităţii oamenilor însărcinaţi să alcătuiască reforma cea mai de căpetenie pentru ţăriile noastre, acea dela care atârnă mai cu samă viitorul economic al acestui popor. Nici Ion Docan, raportorul proiectelor, nici Nicu Catargiu, unul din membrii acelu comitet care luase o parte însemnată la alcătuirea acelor proiecte, nu ştiau că dijma există încă în Ţara Românească, *ei îşi închipuiau că ea fusese desfiinţată în acel Principat ca şi în Moldova. Nu-şi putuse încă procura legiuirea lui Ştirbei şi croise legiuirea cea nouă fără a avea macăr cunoştinţa acelei vechi¹⁾.*

¹⁾ D. C. Sturdza-Şcheeanu, *Op. cit.*, II, p. 280.

Altă dovadă despre ușurință s'ar putea chiar zice inconștiența cu care se făcea lucrarea, o găsim în următoarea mărturisire a lui Alexandru Moruz în ședința dela 28 Iulie 1860.

„Pentru a putea cineva hotărî cari din locuitori, ai Moldovei sau ai Țării Românești sunt mai mult împovărați cu lucrul ce dau ca chirie a pământului pe care ei se hrănesc, trebuie mai întâiu să știm prețurile cu cari s'ar putea închiria pământul în deosebite localități din una și cealaltă țară. Spre a ajunge la acel rezultat ar urmă să intrăm într'un șir de calcule nemărginite cari ni-ar duce foarte departe și *pentru cari de o cam dată nu suntem pregătiți neavând nici materialurile trebuincioase nici studiile necesare*“¹⁾.

Modificările introduse de Comisie în proiectele alcătuite de comitet fură cu totul neînsemnate, afară de faptul că ea întruni toate legiurile într'un singur trup căruia îi dădù numirea de *Lege Rurală*.

Absurdă mai cu samă este dispoziția conținută în Capitotul II al legii, prin care Statul nu poate vinde sau da cu embatic pe moșiile sale și pe acele ale așăzămintelor bisericesti și de binefacere, porțiuni de pământ trecând peste 190 prăjini în Moldova și 6 pogoane în Țara Românească. Nu se putea închipui mijloc mai nemerit pentru a împiedeca întemeierea unei țărâni bogate și independente și pentru a o mănține în sărăcie și în supunere.

Singura dispoziție fericită din toată legiuirea este aceea prin care se înființau imășuri comunale și totuș ele aveau cusurul de a fi date cu embatic și nu constituite ca proprietăți definitive. Apoi întinderile de 40 prăjini atribuite în Moldova și mai ales acele de 1 pogon atribuite în Țara Românească fiecărei familii erau din cale afară mici. Cu acest prilej membrii munteni ai Comisiei, Brăiloiu și Brătianu se arătară de o lăcomie de necrezut. În zadar colegii lor moldoveni îi rugară să consimtă a da sătenilor munteni aceeaș întindere care ei o admisesese pentru sătenii moldoveni, delegații munteni rămaseră neînduplecați. Săteanului din Țara Românească i se admise numai $\frac{2}{3}$ din întinderea de imăș comunal atribuită celui din Moldova.

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 281 sq.

6. Chestia rurală în Adunările din Iași și din București. Căderea lui Kogălniceanu.

Proiectul de lege rurală votat de Comisia Centrală în ședința sa dela 28 Iulie 1860, fû trimis Adunărilor din Iași și din București. Adunările însărcinară cu această lucrare niște comitete sau *secții speciale* ale căror lucrări merseră foarte încet.

Opoziția atât prin graiu cât și prin presă nu încetă să denunțe că agitatori parcurg țara și atâta pe țarani la nesupunere, adaogând că viața și averea lor este în pericol și că aceste atâțări, dacă nu pornesc dela Kogălniceanu, sunt incurajate prin faptul că el nu ieă nici o măsură împotriva lor.

Aceste invinovățiri il fac să dea prefectilor, la 18 Noembrie 1861, o circulară prin care, lămurindu-i atât asupra gravității unor îndemnuri, despre ființa cărora dealtmintrelea nu se arată convins, neavând, zice el, nici o știre oficială despre ele, cât și asupra chipului în care aveă să urmeze administrația la prilej de tulburări. Se folosește de împrejurare pentru a face sa reiasă că mulțimea nu se provoacă la răscoală numai prin propagandă revoluționară: „A provocă o asemenea tulburare este a fi dușmanul țării sale, însă această tulburare se poate face prin două feluri de oameni, deopotrivă de primejdioși și cari deopotrivă trebuie să fie pedepsiți după toată asprimea legilor.

Propagandiștii cari, sub pretext că lucrează pentru o reformă socială, *întărâtă poporul, provoacă intrigi și prin aceasta nu fac decât a îngreuiă mai mult această reformă* cerută de Convenția de Paris, și *împilatorii cari, impuind locuitorilor muncă și îndatoriri, peste cuprinderea așă-zământului și a legiuitelor învoieli, cari maltratându-i contra legii și a demnității omenești, provoacă pe locuitori la ură și la dușmănie*“.

Impotriva amânduror acestor soiuri de provocatori, deopotrivă de periculoși pentru ordinea publică, rolul administrației este de mai nainte tras și leacul răului cunoscut: a face să domnească legalitatea și a pedepsi deopotrivă pe propagandist și împilător. Impotriva dușmanilor de orice soi ai liniștii publice, învită pe prefecti să procedeze cu toată asprimea legilor; jandarmeria se

reorganizează și se întărește din zi în zi, este în stare să mănție liniștea pretutindeni. Termină recomandând prefectilor să fie în neconținută atingere cu sătenii, să caute să câștige încrederea lor și să-i sfătuiască la liniște și la supunere cătră lege ¹⁾).

Această circulară plină de aluziuni la abuzurile savârșite de arendași și de mulți proprietari, făcù să mai crească mânia privilegiaților împotriva lui Kogălniceanu. El erà acel împotriva căruia se concentrase toate puterile lor, căci el erà dușmanul neimpăcat al privilegiilor lor.

Din nenorocire calitățile morale ale lui Kogălniceanu erau mult mai prejos de neasămănatelie lui însușiri intelectuale. Fire puternică, erà bogat în poște și în patimi; creșterea de care avuse parte, mijlocul în care trăise, nu-l învățase să le stăpânească, erà robul lor. Adversarii lui se folosiau de acest punct slab, care nu erà un mister pentru nime și-l loviau neconținut, grămădind pe capul lui o mulțime de învinovățiri, din cari numai parte erau întemeiate. Apoi caracterul lui autoritar îl făcuse să ieà o mulțime de măsuri, cari dacà erau bune în sine, nu erau însă de competența lui, ci de acea a Adunării.

Spre pildă, el supusese pe proprietari la contribuția pentru cutia satească, deși Adunarea încuviințase numai contribuirea lor la darea personală; amenințase, spre a împiedecà cazuri prea număroase de dispensă de serviciul militar, cu nerecunoașterea cununiilor celor ce aveau a trage sorti, însușindu-și astfel un drept care aparțineà numai bisericii; scutise moșiiile mănăstirești neînchinat de plata dării funciare; înființase, cu zilele de prestație pentru șosele, câte o închisoare în fiecare sat; procedase la încasarea birurilor înainte de a fi publicat listele tuturor contribuabililor; înființase fără lege votată de Cameră județele satești: calcase libertatea individuală areștând și dând în judecată pe președintele municipalității din Iași, Balica. Toate aceste măsuri erau bune și el știeà să le justifice de minune, dar nici una nu erà legală ²⁾).

¹⁾ *Ibid., ibid.*, p. 210.

²⁾ Asupra acestui de pe urmă punct de acuzare ce i-se făcuse, el răspunse: „Dar am făcut-o, fiindcă a fost necuvincios față cu ministrul țării lui. *Dar de ce nu protestați oare contra zilnicilor încalcări ale libertății individuale a țaranilor, zilnic încalcată nu numai de subprefect*

Suspendarea Mitropolitului, transportarea lui sub escortă la Slatina și ținerea lui sub arest acolo, dădură în sfârșit majorității Adunării pretextul dorit pentru ca să scape de cel mai vajnic din potrivnicii ei. Mitropolitul Sofronie Miclescu se făcuse vinovat de tradare de țară, măsurile luate împotriva lui erau neaparat trebuitoare, dar ele nu erau legale. Se numi o comisie însărcinată cu cercetarea împrejurării, al cărei raport, alcătuit de Lascar Cațargiu și cetit în ședința dela 3 Februarie 1861, conchideă, întemeindu-se pe o concepție a rolului bisericii în Stat tot atât de puțin justificată de tradițiile țării cât și de puțin potrivită cu ideile moderne, la darea în judecată a ministrului pe cuvânt că calcase art. 45 al Convenției.

Kogălniceanu își dădù demisia în aceeaș zi. La invinuirile aduse de raportul lui Lascar Cațargiu, Adunarea mai adăogi și altele. Ele fură discutate în cursul mai multor ședinți și dădură lui Kogălniceanu prilej să rostească ¹⁾ în acea dela 11 Februarie,

și de jandarmi, dar și de gospodarii moșiilor, de vechili, de vataji și de feciori boierești. Dacă merit un blam, este că n'am întrebuințat toată energia, pentru ca articolul 46 din Convenție să devină un adevăr, nu numai pentru cei tari, ci și pentru cei slabi". Cnf. Xenopol, *Cuza-Vodă*, I, p. 182.

¹⁾ Iată câteva extracte dintr'însul:

„Vin acum la circularea circularelor, la faimoasa circulare din 8 Noemvrie, care s'a numit circularea provocatoare. De mai înainte d-lor, vă spun și vă declar cu toată francheța, că sunt pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, sunt pentru înproprietărirea lor. In îmbunătățirea soartei țăranilor văd tot viitorul țării mele, văd fondarea naționalității române. Căta vreme țăranii vor fi sub jug, cât vor fi ei considerați numai ca niște mașine, bune de produs grâu și popușoi, până când ei nu vor fi lipiți cătră țară, prin drituri și avere, până când într'un cuvânt ei nu vor fi cetățeni, noi nu vom avea nație! Cel de pe urmă cuvânt al Convenției este fondarea naționalității române; și ca mijloc puternic întru aceasta ea a ales, ea a prescris, ridicarea claselor de jos! Art. 46 nu zice, nu înseamnă alta. Realizarea acestei misii prescrisă guvernului lui Alexandru Ioan I, a fost visul meu, a fost obiectul întregii mele activități. Dar d-lor, eu am vroit ca să se creeze o așa stare de lucruri, în cât cel de pe urmă țăran să aibă cunoștința datoriilor și a drepturilor sale! Am vrut ca, și la noi, cel mai de pe urmă țăran să poată zice ceea ce zice fiecare englez: „Dieu et mon droit“, Dumnezeu și dreptul meu. Prin aceasta nu vătămăm nici un interes legiuit, dar contribuim la întărirea nației și a țării. O mai repet, în cât timp țăranul nu va avea conștiința

unul din discursurile cele mai strălucite ce au răsunit vr'odată dela tribuna unui parlament român.

drepturilor și a demnității sale către inșiși pământeni, cu greu o va avea către străini, în cât timp îl vom lasă în poziția în care se găsește astăzi, adică- asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către țară prin nimic, ce sprijin vom putea avea dela dânsul în ora pericolului, în ora când va trebui să ni apărăm țara și naționalitatea. D-lor să fim bine siguri că în câtă vreme țaranul nostru se va lasă să fie bătut de pământean, el se va lasă să fie bătut și de străin; ba chiar va putea deveni instrument de răsbunare în mâinile străinului! Este timp dar, ca înaintea interesului privat, să gândim la interesul cel obștesc, ca înainte de a ne ocupa de moșiile cele mici ale noastre, să ne ocupăm de moșia cea mare, România, cum făceau părinții noștri. Chestia Orientului este plină de nori și de fulgere; trebuie să ne gândim serios, ca de acum să ne ferim de trăsnetul ce ne amenință! Inșă cu ce să ne ferim? Socotim poate că și la viitor trebuie să ne mărginim a primi pe cuceritorii noștri cu capetele pe tupsie, cum se zice în limba populară, și la ducerea lor să-i întovărășim cu buchete de lăcrămioare? Socot că aceasta nu o mai voim. Ei bine, aceasta va fi în câtă vreme țaranii, greul poporului, nu vor avea interese vitale materiale, pentru a sări și a-și apăra moșia în contra străinilor năvălitori. *D-lor, 200 boieri nu fac o nație.* Acesta este un adevăr pe care niminea nu-l poate contesta“.

Vorbește de lupta pentru Unire și de slăbăciunea separatiștilor cari se alcătuiu numai de guvern și de câteva persoane cu ambițiuni personale, arătând că manifestațiile făcute de ei Comisarului austriac, dușman al Unirii, erau plătite de guvern.

„Vă mai aduceți aminte de un transparent pe care era scris: Conservation de la Moldavie, Autonomie de la Moldavie, și la ferești erau spânzurate șacșiri roși și albaștri. Știți cât au costat acestea? Iarăși vreo 1500 galbeni, plătiți asemenea din paragraful de mai sus. Ei bine, d-lor, socotiți că o nație nu are trebuință pentru apararea drepturilor sale și de alte manifestații mai energice și mai unanime? Și socotiți că acestea le vom putea avea în câtă vreme țaranul nu va avea aceleași simțiri și aceleași interese pentru țară, întocmai ca și clasele superioare ?

„Eu, d-lor, ca să ajungem la aceasta, din toată inima m'am silit dar, aceea ce simțește boierul pentru țara sa, să fac să simțească și țaranul; am căutat prin acelaș interes să leg sucmanul și surtucul; ca și sub o haină și sub alta, să bată o singură inimă. Spre a ajunge la aceasta, vă mărturisesc, d-lor, am avut îndrăzneală, prin circularile mele, de a vorbi țaranilor de drepturile lor, de demnitatea lor de români; li-am vorbit de gloria strămoșilor lor, de timpurile lui Ștefan cel Mare și ale lui Mihaiu Viteazul, când și țaranul simția că are o patrie și alătura cu boierul se bătea pentru apararea ei! Dar și când am făcut aceasta, eu nu am călcat Convențiunea. Convențiunea are avantajul asupra Regula-

7. Propuneri ca amândouă Camerele să se întrunească în București pentru discutarea legii rurale.

În ziua de 27 Martie 1861, venind la ordinea zilei, în Adunarea Moldovei, raportul secțiunii III-a asupra proiectului de

mentului, că ea dă drepturi fie-căruia, fără a jigni dreptul nimănui în parte. Convenția este: „Magna Charta“ a nației întregi; ea este proprietatea a celui de pe urmă țaran ca și a celui întâiu boier.

„Vorbind țaranilor de Convențiune, de drepturi, de națiune, prin aceasta n'am înțeles să înjosesc, ci să ridic o clasă. Prințul Sturdza a zis foarte bine, că și despotismul și libertatea au egalitatea lor; eu am vrut egalitatea dinaintea libertății; căci aceasta este egalitatea proclamată de Convenție. Nime nu va tăgădui că Convențiunea nu este o întregă revoluțiune în existența noastră națională politică și socială, însă o revoluțiune de sus, o revoluțiune de pace, ce împiedecă pe aceea de jos, revoluția de stradă.

„Eu ca Ministru m'am văzut față în față cu două revoluții: una de sus și alta de jos. Am preferat pe cea de sus, am căutat să ridic simțul și demnitatea țaranilor; m'am silit să le însuflu încrederea în noile instituții, mai drepte pentru dânșii decât cele vechi. Neadormita mea îngrijire a fost ca să fac pe țarani să creadă în ocârmuire; căci aveam și am convicția că în cât timp țaranii vor avea încredere în guvern, încredere mai ales în Alexandru Ioan I, revoluțiune de jos nu va fi. Revoluția de jos va putea fi numai atunci când vom înăduși, când nu vom îndeplini dorințele țării, drepturile ce Convențiunea încheazășluește claselor de jos.

„Atunci negreșit se va întâmpla ce se întâmplă cu vaporul, care dacă se prea comprimă, sparge mașina. Eu n'am vroit să se întâmple spargerea mașinei, am vroit că ea să funcționeze și să ni ducă țara înainte.

„O mai declar, d-lor, vroid ridicarea țaranilor la drepturile și demnitatea de cetățeni, n'am înțeles nici să atac nici să jignesc pe boieri; căci și eu sunt boier, și eu sunt Vornic mare, și tatăl meu a fost asemenea Vornic mare și eu țin la numele familiei mele, care și ea a jucat un rol în istoria țării. Chiar temelile acestui palat sunt puse de un suitor al meu, Enăche Kogălniceanu. N'am vroit să înjosesc pe boieri, că atunci m'aș fi înjosit chiar pe mine. Am atacat boierismul, dar nu boierii. Spiritul boieresc și-a făcut timpul, el nu mai poate a se menține sub regimul convențional. Acest boierism carele, sub formele convenționalismului, ține a pastră în putere privilegiul reglementar, l'am combătut toată viața mea. Boierii însă ca indivizi nici odată nu i-am atacat. Au nu sunt o mulțime din ei cari au fost în 1856 și 1857 în capul mării noastre mișcări naționale? Au și însuș în chestia cea mare socială, adică îmbunătățirea soartei țaranilor nu sunt

lege rurală elaborat de Comisia centrală, I. Cantacuzino dădu cetire următoarei propuneri:

mai mulți boieri cu numele cele mai strălucite cari împărtășesc ideile și principiile mele? Chiar dintre miniștrii și funcționarii regimelor trecute nu sunt mulți cari au îmbrățoșat cu sinceritate ideile secolului și situațiunea actuală? Pentru ce acestora li-aș închide viitorul? N'am înțeles să atac pe nimenia în deosebi; am lovit boierismul, pentru că el este lovit de secolul nostru. Cuvintele mele dar n'au putut să atace decât pe acela ce regretează trecutul și privilegiile sale. Nu se cuvine a lua nimeni pentru sine cuvintele mele, afară numai de acei ce-i ajunge proverbul: se scarpină numai acel pe care îl ustură.

„Vin acuma la a doua gară, ce s'a ridicat în contra mea: *Vreau să atac proprietatea*. D-lor, proprietatea este baza societății și nimenia nu cred că ar putea să-i contesteze sfântul și mântuitorul principiu. Inșă la noi, cuvântul de proprietate a ajuns a se întrebuiță și în bine și în rău.

„Vreă cineva îmbunătățirea serioasă a soartei țăranilor, el este un dușman al proprietății. Este din contra un om care până mai dăunăzi eră aratat cu degetul, căzut în disprețul public, uitat sub ruinele trecutului, și care vroiește a reveni asupra apei, el n'are decât a lua drept drapel cuvântul de proprietate, și iată-l din nou omul zilei, iată-l popular, iată-l omul partidei domnitoare.

„Inșă mulți din această partidă, sub nume de apărători ai proprietății, urmăresc cu totul alte interese decât ale proprietății“.

Arată că și el are proprietate și familie care-i sunt scumpe, că voiește să-și păstreze proprietatea, dar că este de părere a nu se amână neconținut niște concesiile devenite absolut necesare „*de a nu lasă să fim surprinși prin cuvântul prea târziu*“). După ce arată contrastul dintre nobilimea ungară care a luat inițiativa emancipării țăranilor și cea polonă din Galiția care nu a știut să facă concesiuni la vreme, urmează:

„Această digresie am făcut-o, d-lor, spre a-mi justifică opiniile mele de om liberal, iară nu actele mele de ministru, cari au fost pururea bazate pe legalitate. Aceasta am dovedit-o chiar prin cea întâiu circulară, după intrarea mea în minister. Scopul, atât al acestei circulare cât și ale celorlalte, a fost pururea stricta păzire a legii actuale până la revizia ei prin calea legală, îndatorirea țăranului de a-și împlini cele legiuite cătră proprietate, inșă și îndatorirea acesteia de a-și împlini cele legiuite cătră țărani. Numai urmând așa, numai apărând pe țăran de ori-ce asuprire peste pont, numai însuflându-i încredere în guvern, numai întărind administrația, puteam mănține și asigura ordinul. Ca o închezăsluire mai mult ce am voit a da proprietății, îndată ce prin votul Adunării m'am văzut pus în poziție de a ridică condiția subprefecților, eu am invitat pe prefecți ca să se silească de a încredință subprefecturile la inșuși proprietarii din ocoalele respective. Cu chipul acesta dăm în inșiși mâinile proprietarilor puterea și înrăurirea guvernului; li dăm ocazia ca în re-

„Considerând că chestia rurală este una din cele mai vitale și totodată una din cele mai urgente pentru Principatele Unite;

lațiile zilnice cu sătenii să facă să dispară ura și neîncrederea reciprocă; să li câștige simpatiile și astfel momentul de criză să poată trece în liniște și pentru unii și pentru alții. Această măsură, cu totul de pace și de ordine, n'a fost îndestul de apreciată de proprietari; însă ea a fost aspru criticată de liberali, cari cu nedreptul m'au invinovațit că am sacrificat pe țărani proprietarilor“.

Vorbește pe urmă de activitatea lui ca ministru și dă cetire circulării lui dela 3 Maiu.

„Această linie de urmare, neobijduirea nici a țaranului nici a proprietarului, ci stricta păzire a legii existând, am păzit-o cu sfințenie, cât am fost ministru. Când vedeam că taranul este împilat, mărgineam pe împilător; când vedeam că proprietarul nu-și dobândia dreptul său dela țaran, îndatoriam pe acesta să-și facă datorințele. Nici prin gând vreodată nu mi-a trecut ca să întărât pe țaran. Ce folos și pentru țară și pentru mine ar fi provenit din aceasta? O revoluție de jos, care ar fi avut de rezultat ocupația străinilor și sfârșitul ministerului nostru, căci trecutul dovedește că nu m'aș fi primit să servesc sub un guvern străin“.

Arată cum adversarii l'au atacat prin presă și el nu a răspuns.

„Nu, d-lor, nu eu am provocat pe țărani! Nu eu i-am făcut că astăzi sunt mai dârji decât mai înainte; că astăzi nu rabdă atât de ușor împilarea și lovirea ca în timpul Regulamentului. Cel ce li-ă ridicat conștiința drepturilor și a demnității lor, este marele act european, carele a făcut și pe țaran să ieă parte la reprezentanța națională în Adunările ad-hoc din 1857, act care luând pe acei țărani ce mai înainte nu îndrăzniau a se arată nici macar la poarta Curtii, i-au pus pe băncile Adunării, alătura cu Domnul Știrbei, cu Domnul Bibescu, alătura cu toți dumneavoastră, și au făcut ca votul țaranului să aibă aceeaș greutate ca votul stâlpilor țării. I-a mai provocat și a mbasadorul Reginei Marei Britanii care, la deschiderea Adunării din 1857, a invitat pe deputații țărani la ceaiu, întocmai ca și pe cel întâiu boier; și în fața turoara le-a zis: „voi sunteți adeverații reprezentanți ai națiunii române, voi reprezentați viitorul“.

„I-au mai întărât și luptele dintre separatiști și unioniști. I-au mai provocat rezultatul negativ ce l'au dobândit în Adunarea din 1857 cererile lor în privința boierescului! Ei cari au iscățit cu noi toate dorințele naționale, când a venit timpul de a ne ocupa și cu cererile lor speciale, drept singur rezultat au capatat insulte dela această tribună, astfel în cât fie-care din bieții deputați s'a întors pe la casele lor cu desnădejdea în inimă și cu blăstămul pe buze, și nici macar în casele lor nu au fost liniștiți. Pe unii i-au maltratat proprietarii pentru că au îndrăznit a se tângui de soarta lor, pe alții i-a tiranizat guvernul lui

„Considerând că experiența de mai bine de doi ani ni-a aratat îndestul greutățile, întârzierile și piedecile ce rezultă din

Vogoridi, care cu sila li-a luat până și buletinele Adunării ad-hoc: am văzut officia întru aceasta subscrisă de colonelul Scheletti. Unii din ei au fost chiar închiși și sărăciți.

Povestește cele pățite de deputatul sătean de Putna, Ion Roată și incidentul acestuia cu Domnul.

„În sfârșit, spre a reveni la acuzările de provocare, au provocat pe țărani o așteptare de 4 ani, cu toate că Convenția zice că toți Românii sunt egali înaintea legii, și că se va proceda fără întârziere la îmbunătățirea soartei țăranilor. Iată se apropie trei ani dela promulgarea Convenției.

Ei bine! Eu nu fac întrebarea: care voce în acești trei ani de zile s'a ridicat în această Adunare în favoarea țăranilor? S'au votat în ade-văr întinderea dărilor, întinderea recrutației asupra tuturor claselor societății; însă pentru că și boierul și proprietarul plătește bir, pentru aceasta ușuratu-s'a birul țăranilor? Inșă pentru că și feciorii foștilor pri-privilegiați sunt supuși la recrutație, prin aceasta ușuratu-s'au ceva din sarcinile țăranilor? Nu, îmbunătățirea soartei țăranilor până acum nu s'a făcut și prin urmare nu s'au precurmat și dreptele lor tânguiri. Așa dar nu eu am provocat pe țărani.

„D-voastră știți în ce agitație eră țara când eu am fost chemat la Minister ?

Arată nemulțămirea din clasele de sus.

„Nemulțămirea în clasele de jos erau încă și mai mari. Mai multe cauze contribuieră la aceasta. Lăcustele acoperiau țara. Trei pătrimi din districte erau prada unei grozave boale de vite. Țaranii erau îngenuchiați sub datorii din cauza rălelor recolte din anii trecuți. In districtele de jos eră o adevărată foamete. Pe lângă toate acestea, adăogați apoi și îngrijirile răspândite printre țărani prln operațiile statistice. Am mai zis odată că această lucrare eră trebuitoare, dar ea aveà trebuinta să fie bine lămurită țăranilor, ca orice lucrare nouă. Inșă s'a întâmplat că tocmai acei cari trebuiau să arăte locuitorilor foloasele ei, cari trebuiau să-i deà tot concursul lor, tocmai aceia s'au ținut retrași deoparte.

Arată bănuielile stărnite printre țărani prin operarea recensământului.

„Operațiile recrutației mai ales îmi insuflau cele mai mari îngiri; recrutația prin tragere la sorți eră o lege nouă: ea trebuia să se deslusească nu numai țăranilor, dară însuși autorităților. Chiar unii din prefecti nu-i înțelegeau mecanismul. Au trebuit dar multe deslușiri, a trebuit să se pue toate silințele, pentru a atrage încrederea populațiilor în această legiuire. Acesta a fost scopul circulărilor mele, cari toate au fost conservatoare, toate au fost făcute în interesul mântinerii ordinii

modul urmat până acum în dezbaterile tuturor chestiunilor de interes comun;

publice, care nici odată nu poate fi sigură acolo unde guvernul nu în-sufflă încredere. Intre acestea, primii știrea că în unele locuri țaranii se pregătesc să nu deie oamenii de oaste. *Ei n'au nimic de aparat în această țară! Deie soldați cei ce au moșii! Deie boierii?* Într'un sat din ținutul Botoșani țaranii își îndreptaseră coasele în forme de sulii! În Țara de Jos, în ținutul Galațului, patruzeci de sate adunate la Cudalbi s'au împotrivit formal să tragă la sorți, cerând să li se dea pământ mai întâiu; și aceste toate se petreceau mai în aceeaș vreme când izbucnise eveni-mentele din Craiova, Ploiești și Bolgrad.

Arată cum s'au liniștit țaranii și partea luată de el la liniștirea lor.

„O cauză din nemulțumirile țaranilor erau obijduirile la cari ei sunt încă expuși din partea proprietarilor și mai ales a posesorilor greci.

Dacă sunt mulți proprietari buni, nu voui putea nega că sunt și mulți proprietari și posesori răi cari, cu toate principiile Convenției, cu toate ordinele guvernului, maltratează pe țarani ca în timpul Reglemen-tului. Ba sunt chiar moșii unde însăș administrație nu poate răsbate. Jandarmii se leagă cot la cot, subprefecții sunt siliți să înconjoare mo-șia, în unele locuri însuș proprietatea Guvernului nu se respectează, precum s'a întâmplat la o moșie din ținutul Romunului, unde proprie-tarul a secfesfrat, târăboanțele, căruțele, boii unui antreprenor al Depar-tamentului lucrărilor publice. În agitația dar, care din ce în ce mai mult se întinde între săteni, măsura cea mai mare, mai salutară eră pe de o parte să stavilez împilările, și pe de alta să ridic moralul țaranilor, să-i asi-gur despre viitor, să li însufle încredere în ocărnuire și în Domnul Țării. Aceste a fost scopul circulării pe care D-l Balș a numit'o provo-catoare. Cu ceva nepărtinire ea din contră s'ar putea numi împăcătoare“.

Dă cetire circulării sale din 18 Noemvrie și după fraza: „El (Domnitorul) știe că nu poate fi pace, putere și fericire în România, întru câtă vreme țaranii nu vor fi fericiți“. Iși intrerupe cetirea pentru a zice:

„Iată, d-lor, cuvintele provocatoare: *am îndrăznit a face atârnată fericirea României de fericirea țaranilor!* Iată crima mea cea mare, iată pen-truce astăzi sunt arătat cu degetul: *am fâgăduit țaranilor fericire*“.

Apoi, după ce sfârșește cetirea circulării, arată măsurile ce le-a luat pentru a liniști țara, și a o scapă de distrugerea recoltei prin lă-custe. Apoi urmează:

„Opiniile mele în chestia țărănească sunt cunoscute de mult: eu le-am arătat îndestul și în 1848 și în 1859. Ca Ministru nici odată n'aș fi supus Tronului spre sancțiune proiectul de lege rurală al Comisiunei Centrală. Inșă până a face în Consiliul Tronului a prevală opiniile mele individuale, m'aș fi gândit de două ori! Cu actele mele în mână sunt dar în tot dreptul de a sprijini, că dacă am părtinit cuivă, am părtinit proprietarilor! Dacă am fost aspru pentru cineva am fost pentru țaran.

„Considerând că nu vom putea ajunge la acest rezultat decât prin întrunirea amânduror Adunărilor spre a desbate această chestie;

Subscrișii propun:

„Adunarea prin o adresă să supună Înălțimii Sale Prințului Domnitor dorința Camerii ca să convoace la un loc imbele Adunări spre acest sfârșit“¹⁾.

Se încinse o lungă discuțiune în cursul căreia Kogălniceanu pronunță un nou și însemnat cuvânt. Intre alte temeieri pentru primirea propunerii de mai sus, el susțină că Camerele trebuie să se întrunească pentru discutarea legii rurale spre a nu se mai repetă ceea ce se întâmplase în sânul Comisiei Centrale, când Moldovenii desființase așazământul rural din Țara Românească pe care nu-l cunoșteau, iar Muntenii desființase pe acel al Moldovei fără a-l cunoaște mai bine decât Moldovenii pe al lor.

Domnul când primi deputația²⁾ răspunse că simte toată seriozitatea pasului ce Camera îl făcea, că îi poate asigura de bunavoință a Porții și a Puterilor garante, dar este totuș nevoie de multă prudență și înțelepciune.

Adunarea Țării Românești urmând această pildă, votă la 15 Aprilie următor și prezintă Domnului o adresă la fel³⁾. Iar la 15 Octomvrie, Comisiunea Centrală care fusese însărcinată de Domn cu cercetarea voturilor celor două Camere, le aprobă și cereă și ea Domnului, prin Președintele său, trimis inadins cu trei alți membri în București, ca Camerele amânduror țărilor să se întrunească în București pentru discutarea legii rurale⁴⁾.

Nu e un singur proprietar cărui să-i fi atacat libertatea, macar că sunt mulți cari au calcat legea, dară am atacat libertatea multor țarani pe care i-am dat în judecată. Și știți domnilor ce se întâmplă când un țaran este dat în criminal? Vatra lui se ruinează, familia lui se împrăștie; dacă are femeie tânără, ea se demoralizează; de este bătrână devine cerșitoare, și copii lui se târaie pe la ușile creștinilor. Toată fericirea, tot viitorul acelu țaran este ucis. Ei bine! În interesul ordinii publice, deși cu inima sfâșiată am fost silit să fac asemenea acte de asprime...“.

(D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, II, p. 374. sq.).

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, II, p. 341.

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 368.

³⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 371.

⁴⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 372.

Aceste voturi ale Adunărilor avură și ele înrăurirea lor asupra negocierilor în curs pentru a face pe Poartă să consimță la Unirea definitivă a Țărilor Române. Deși supusă oareși căror condițiuni menite a rămânea literă moartă, Unirea fù în sfârșit admisă de Poartă. Domnul o anunță după cetirea mesajului de deschidere al Adunării Moldovei la 3 Dechemvrie 1861, ea fù adusă în chip oficial la cunoștința obștească prin proclamația dela 11 Dechemvrie următor.

Întăiul minister comun ambelor țări fù luat din sânul dreptei, adică a partidului foștilor privilegiați, cari aveau majoritate în amândouă Adunările. Președintele lui eră Barbu Cargiu, omul cel mai meșter de cuvânt ce-l avea țara atunci, dar adversarul hotărit și învierșunat al ori cărei reforme în folosul țărănimii; colegii lui erau A. Moruz, Gr. Balș (moldoveni), C. Brăiloiu, I. Ghica și Apotol Arsachi (munteni).

27.11.1937

CAPITOLUL IV

CHESTIA RURALA ÎN CAMERELE ÎNTRUNITE LA BUCUREȘTI ÎN ANUL 1862

1. Agitația în țărănime sporește. Turburările din Buzău.

Venirea la cârma țării a noului minister stărnise cea mai mare nemulțămire în rândurile partidului înaintat, în populația orășănească care ținea cu acest partid și această nemulțămire se repercută până în straturile adânci ale țărănimii.

Propaganda pentru Unire aratase țăranilor această idee strâns legată de îmbunătățirea soartei lor, îmbunătățire ce nu și-o puteau închipui sub altă formă decât sub acea de dare de pământ, de oborire a boierescului și a biciului. Ridicarea bătăii în ambele țări, circularile date de cele două ministere alcătuite din oameni aparținând partidului înaintat, mânia vădită și fățiș exprimată de boieri față de țărani din pricina acestor măsuri, și necontestabilele agitații la cari se dădeau atât niște partizani de bună credință dar prea zeloși ai reformelor, cât și indivizi doritori de a pescui în apă tulbure, acte și vorbe izolate de ale Domnitorului, lățite în obștie și denaturate, înrădăcinase în mintea țăranilor credința că Domnitorul voiește să li îmbunătățească soarta, dar nu poate fiind că îl împiedecă boierii. Fierberea eră obștească cu atât mai mult că împilările și maltratarile țăranilor de către proprietari, arendași și autorități își urmau cursul lor.

Proclamarea Unirii nu putea decât să mărească încă agitația, făcând pe țărani să creadă că împlinirea dorințelor lor este pe punctul de a deveni fapt îndeplinit. În asemenea împrejurări eră firesc să se întâmple tulburări și ne putem numai mira că mulțămită blândeței și îndelungatei răbdări a poporului nostru,

ele nu se întâmplase mai de vreme. Țaranii județului Buzău se ridicară sub povățuirea lui Niță Mălăieru, se înarmară cum putură și porniră spre București, jăfuind averile proprietarilor și ale arendașilor și strigând că au să ieă capul *grangorilor* care nu țin cu țara și împiedecă pe Vodă să li facă dreptate. Autoritățile locale voind să-i oprească, fură maltratate și mișcarea amenință să ieă proporții foarte primejdioase când fù înăbușită de armată (Ianuarie 1862)¹⁾.

Când Președintele Consiliului, Barbu Catargiu, fù interpelat în Adunare de Ion Brătianu asupra arestărilor făcute, el răspunse că „răscoala ar fi putut da țării o lovitură ce ar fi cufundat-o în prăpastia nenorocirilor din care nici strănepoții noștri n'ar fi putut-o scoate“. Chestia fù considerată de guvern și de majoritate ca atât de primejdioasă în cât Brătianu nici nu fù lasat s'o desvolte; Barbu Catargiu îi răspunse îndată după ce o anunță, iar îndată ce Catargiu încetă să vorbească, discuția se închise trecându-se la ordinea zilei²⁾.

Agitația pentru legea rurală nu eră mărginită la țară, aproape unanimitatea claselor orășânești eră trup și suflet pentru desrobirea țăranilor. La această agitație veni să se adauge alta pentru lărgirea dreptului de vot. Nu se recunoșteă Adunării, care eră expresiunea a cel mult 4000 de alegători, dreptul de a vorbi în numele României întregi și de a face reforme interesând națiunea întreagă³⁾.

Deputatul Dumitru S. Miculescu își dădu demisia din Adunare⁴⁾, declarând că „voiește ca legea rurală și toate legile de organizare să fie votate de o adevărată reprezentare a popoului, în care să intre și burghezii, profesiile libere și țăranii“.

Astfel eră starea spiritelor în țară când debaterile asupra legii rurale alcătuite de Comisia Centrală începură în Adunare, la 25 Maiu 1862.

Este de observat că partidul liberal din Țara Românească evită pe cât îi eră cu putință să se ocupe de chestia țărănească

¹⁾ *Monitorul Oficial* din 21 Februarie 1862; Xenopol, *Op. cit.*, p. 237.

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*

³⁾ Vezi articolele din *Tribuna Română* și din *Țaranul Român* din Ianuarie, Februarie și Martie 1862.

⁴⁾ *Monitorul Oficial* No. 59 din 1862; Xenopol, *Op. cit.*, I, p. 239.

propriu zisă, concentrându-și mai cu samă acțiunea asupra lărgirii dreptului de vot și a mănținerii libertății presei, macar în starea în care se află în Moldova sub legiuirea lui Grigorie Ghyka, modificată în sens restrictiv de Adunare la 23 Martie 1862.

Ion Brătianu și C. A. Rosetti își adură demisiile din Adunare în ajunul începerii debaterilor. După cuvintele pronunțate de Brătianu în ședința din 11 Fevruarie 1863, ar rezulta că liberalii munteni încă când erau la guvern sfătuiau pe Domn să nu atingă chestia proprietății. Temându-se că, agitându-se această chestie să nu se producă discordii mari, ducând la un războiu civil, ei ar fi zis Domnului: „să căutăm mai întâiu a înfrăți spiritele, a lumina pe îmbele părți, să ne tratăm cel puțin pe tărâmul național ca frați, iar nu unii de Muscali, de Turci, de Austriaci, alții de răsturnători, să facem întâiu institutele necesare și, când vom rezolvă chestia proprietății, s'o rezolvăm astfel în cât s'aducă regenerarea României, iar nu să punem în pericol existența noastră națională, căci un războiu civil este nenorocirea cea mai mare și numai el ne-ar putea duce în pozițiune în cât să cădem în starea Druzilor și a Maroniților și să ni se trimită din afară un pașă armean care să ne guverneze ¹⁾).

Bolintineanu pretinde că pricina abținerii liberalilor în chestia rurală trebuie atribuită faptului că ei, prin această abținere, voiau să câștige buna voință a partidului boieresc spre a dobândi ajutorul aceluia partid pentru detronarea lui Cuza, asupra necesității căreia erau de aceeaș părere ²⁾).

2. Chestia rurală vine în dezbaterile Adunărilor întrunite. Amendamente la proiectul Comisiei Centrale.

Secțiile speciale nu făcuse la proiectul Comisiei Centrale decât schimbări cu totul neînsemnate. În Adunarea Țării Românești nu se propusese nici un amendament, în acea a Moldovei se făcuse propuneri de modificare de către Eugenie Alcaz,

¹⁾ Din scrierile și cuvântările lui Ion Brătianu, I, p. 285; Xenopol, *Op. cit.*, I, p. 267.

²⁾ Bolintineanu, *Cuza Vodă*, p. 27; Xenopol, *Op. cit.*, I, p. 268.

Dumitru S. Miclescu, C. Costăchescu, Grigorie Costache, Stefan Catargiu și Vasile Sturdza (fostul Caimacam). Unele din aceste propuneri, acele semnate de Grigorie Costache și Ștefan Catargiu țintiau numai la schimbarea unor articole parțiale, celelalte la o modificare desăvârșită a întregii legi.

Amendamentul propus de Alcaz, deși relativ numai la articolul 7, schimbă cu totul spiritul legii. Autorul lui începea prin a stabili că adevărul cel mai mare este că țara aceea este cea mai bogată unde sunt mai mulți proprietari. Dar, după stabilirea acestui principiu adăogia: 1) că nici cultura nici starea materială a săteanului român nu permit punerea în aplicație a acestui principiu sănătos; 2) că numai îmbunătățindu-se prin școli starea culturală a săteanului el va putea fi adus în stare de a prețui și a pastră o proprietate; 3) că punându-se în aplicație astăzi împroprietărirea silnică, oricare ar fi cifra despăgubirii dată proprietarului, plata acestei despăgubiri ar sărăci pe țăran, despoindu-l chiar de viteie lui de muncă. Apoi întemeindu-se pe aceste considerente, propune următorul amendament la art. 7 din proiectul Comisiei Centrale.

„Art. 7. Legile de față lucrătoare vor rămânea în toată vigoarea lor; lucrătorii vor avea facultatea de a se achită de proprietari ori prin muncă ori prin plata ei în bani, după prețurile ce se vor statornici odată pentru totdeauna“.

Amendamentul lui Grigorie Costache propunea eliminarea din proiect a Capului IV, adică a articolului stipulând că legile în vigoare regulând relațiunile reciproce între țărani și cultivatori rămân abrogate pe cât sunt contrarii dispozițiunilor proiectului. Iar amendamentul lui Stefan Catargiu propunea excluderea din proiect a Capului II, relativ la autorizarea guvernului să înstrăineze domeniile Statului, moșiile bisericesti și acele ale stabilimentelor de binefacere, ca neavând loc în proiectul de Lege Rurală.

Propunerea lui D. S. Miclescu, precedată de o expunere de motive pe cât de lungă pe atât de puțin clară cere:

Improprietărirea tuturor pontașilor pe 1½ falce loc de arătură și 1 falce fânaț împotriva unei despăgubiri plătită proprietarului.

Valoarea se va stabili pentru fiecare comună prin comi-

siuni anume rânduite în fiecare ținut și alcătuite din trei de legați ai cultivatorilor, trei ai proprietarilor și unul al guvernului. Pentru evaluare se va lua de bază venitul pe 15 ani al pământului.

Vânzarea se va face către comună și nu către fiecare locuitor și comuna devine proprietară a țarinii comune care se va stâlpi la o parte. Impărțala în bucăți de câte $2\frac{1}{2}$ fălci se va face de către magistrații comunei.

Comuna care nu va dispune de capitalul trebuitor se va adresa Băncii de Credit ce trebuie înființată, potrivit art. 36, cap. IV din legea votată de Comisia Centrală.

Pentru închezeșuirea plății ratelor, se va face o învoială între proprietar și comună, prin care proprietarul se îndatorește a face în fiecare an plățile către Bancă, iar comuna să fie „angajată către proprietar să lucreze în folosul lui atâtea fălci pe an în prașilă, secere și coasă“.

Până la înființarea Băncii, comuna are facultate să se alcătuiască cu proprietar pentru imposesuirea celor $2\frac{1}{2}$ fălci trebuitoare fiecărui locuitor, putând plăti în bani sau în lucru.

Insurăței nu se folosesc de beneficiile acestei legi, ci ei vor avea dreptul să ceară dela guvern statornicirea lor pe domeniile Statului. Aceste de pe urmă dispoziții nu exclud pe unul din fiii locuitorului sătean dela dreptul clironomiei vetrei și a ogorului părintesc.

„Propunerea pentru îmbunătățirea soartei țăranilor“ a lui Costache Costachescu este tot atât de deosebită de proiectul Comisiei Centrale.

În expunerea de motive care o precede el denunță acel proiect ca „un grozav pas înapoi spre înăsprirea soartei țăranilor, ridicându-li toate foloasele ce legea actuală li garantează lor și urmașilor lor, și drept singură răsplătire li dă libertatea de a fi fără pământ de hrană, adică libertatea de a muri de foame“.

„... acest proiect întemeind în Principatele-Unite proletariatul, plaga (rana) țărilor împoporate peste măsură și a societăților bătrâne, va avea de neaparat efect emigrația țăranilor și prin urmare, ruina a chiar proprietarilor de moșii“.

„... acest proiect fiind o adevărată spoliație a dreptu-

rilor câștigate de țărani prin o muncă de veacuri, poate compromite chiar liniștea țării prin desnădejdea ce neaparat va stărni în inimile țaranilor“.

Apoi, luând de bază „mai cu deosebire reforma care câțiva ani înainte s'a făcut în Bucovina, vechea parte a Moldovei unde proprietatea fonciară este constituită întocmai ca și în Principate, unde până la 1848 au existat aceeaș lege de relații dintre proprietari și țărani ca și la noi (pontul lui Grigorie Ghika Vv.), unde reforma s'au făcut de o ocărnuire ce numai comunistă nu se poate numi, cere ca propunerea de îmbunătățire a soartei țaranilor noștri să fie întemeiată pe următoarele principii:

1. Din ziua promulgării acestei legi, munca îndatoritoare a țaranului se preface în dare bănească.

2. Locuitorii pontași de astăzi, rămân proprietari definitivi pe pământurile de casă, imaș, fânaț și arătură în întinderea ce de cătră legea actuală li sunt date în uzufruct.

3. Darea bănească despre care se vorbește la punctul 1-ii se va capitaliză pe 15 ani pentru despăgubirea proprietarilor: această despăgubire se acordă numai pentru proprietățile private.

4. Monopolurile crășmelor și celelalte de desființează.

5. Valoarea și cătimea despăgubirii cuvenită proprietarilor de moșii se va stabili la fiecare moșie prin comisiile alcătuite dintr'un delegat al proprietarului, unul al țaranilor și un super-arbitru rânduit de ambele părți.

6. Acolo unde locurile țaranilor sunt răsletite și amestecate prin lanurile proprietarilor, comisiile arbitrale rânduite după chipul mai sus prescris vor regulă întrunirea lor, conform dispozițiilor de compensație aplicate în Transilvania și Bucovina.

7. „Odată cu definitivă împroprietărire a țaranilor pontași actuali, orice altă îndatorire din partea proprietarului de a mai da în viitor pământ contenește, rămânând și stăpânii de moșii și țaranii proprietari absoluți pe respectivele lor pământuri“.

Schimbarea propusă de Vasile Sturdza eră relativă la întregul Cap. I al Comisiei Centrale. După ce accentuează dreptul câștigat al săteanului la folosința, în schimbul unei plăți în

muncă, a terenului pe care îl lucrează, autorul amendamentului propune:

1. Prefacerea chiriei pământului „în o rentă bănească anuală și perpetuă, adică în embatic“.

2. Să se dea fiecărui sătean câte 120 prăjini loc de arătură și 40 prăjini loc de fânaț, afară de cele 10 prăjini loc de casă și 40 prăjini loc de imaș menite a alcătui teritoriul comunal, potrivit Capului III al proiectului Comisiunii Centrale.

3. Renta pentru acele 160 prăjini loc de hrană să fie de 4 galbeni pe an.

4. „Sătenii cari ar căpăta în urma acestei legiului locul prescris prin ea, să se declare proprietari embaticari cu drept de transmitere și de vânzare, bine înțelegându-se că și una și alta transmite tot odată urmașului și îndatoririle predecesorului“.

5. Legea de față să se aplice numai după un interval de trei ani, pentru încercarea învoielilor de bună voie, în care interval, pe acolo unde învoielile nu s'ar putea face legea existentă să fie încă regulătoare.

3. Cuvântarea dela 25 Maiu 1862 a lui Kogălniceanu asupra legii rurale.

Lupta din partea acelora cari erau deciși să îmbunătățească soarta țaranului și să pună capăt nedreptei, dăunătoarei și primejdiioasei stări de lucruri creată de urbariile Fanarioților, de Regulamentul Organic și de legiuirile dela 1851, fû dusă, în Adunarea Generală a României, exclusiv numai de Kogălniceanu.

Intr'unul din cele mai strălucite discursuri ce s'au rostit vr'o dată la noi, el atacă cu o vigoare plină de însuflețire și nimici sub greutatea argumentelor sale proiectul Comisiei Centrale. Incepù prin a arată lipsa de pregătire în care se aflase nu numai Comisia Centrală, dar și Adunarea Generală și atmosfera plină de patimi în care se încercă rezolvarea chestiunii:

„Nu mă îndoiesc, Domnilor, de patriotismul nimănu; cred, Domnilor, că toți câți suntem aici, din orice partid am fi, sub

orice steag am fi adunați, toți vroim îmbunătățirea soartei fraților noștri, ridicarea țaranilor din starea înjosită în care se află; toți voim a da acestei chestiuni soluțiunea cea mai bună; căci toți, cel puțin așa o cred eu, văd în această soluțiune însăș consolidarea naționalității române. Inșă, Domnilor, pe lângă patriotism avem oare și toate studiile pregătitoare, toate luminile trebuitoare, toată înțelepciunea cerută, și mai ales acea ochire dreaptă, acea liniște de suflet, acel sânge rece, acel simț nepărtinitor, condițiuni neaparate ale legislatorilor, condițiuni fără de cari legile ieșite din mâinile noastre nici odată nu vor putea fi expresiunea echității și a nepărtenirii, nici odată nu vor putea îndestulă legiuitele interese ale țării, nici odată nu vor putea aduce în mijlocul nostru liniștea, pacea și fericirea generală.

Cât pentru mine, Domnilor, cu durere o spun, eu nu o cred!

Suntem în mijlocul luptei, lupta între trecut și între viitor, lupta între societatea veche și între societatea modernă. Această stare de lucruri a făcut din toate chestiunile o armă de războiu. Cum dar și chestiunea rurală, de care sunt legate atâtea mari interese, să nu fi devenit și ea, în mâinile partidelor, o grozavă mașină de atac sau de apărare! Așa dar, când totul se agită, când nimica nu este stabil, când lupta este elementul până și al legislatorilor, nu în mijlocul unei așa mari fermentațiuni, chestiunea rurală ar putea dobândi o soluțiune de dreptate, de pace, de înfrățire și prin urmare de consolidare a naționalității noastre.

„Suntem mai presus de tot oameni; este dar cu nepuțință ca și noi să nu ne resimțim de impresiunile, de agitațiunile și de patimile din afară: și dar, în frica lui Dumnezeu, o declar, că mă tem că în momentul de față nu am fi la înălțimea misiunii noastre“.

Arată cum, în Comisia Centrală, chestia rurală s'a tratat ca o chestie de partid, că s'au înființat în sânul ei două tabere și anume: *apărătorii proprietarilor și apărătorii țaranilor*. Partidul conservator și-a formulat ideile în chestiunea rurală și a alcătuit un proiect, bun sau rău. „Celalalt partid s'a mărginit numai de a critica și de a combate lucrarea pusă pe biurou, fără a veni și din parte-i cu un alt proiect, bine așternut și

bine lămurit . . . Apărătorii țăranilor n'au înfățișat decât discursuri, discursuri foarte bine simțite, foarte întemeiate, dar cari netraducându-se în nici un proiect precis, nu înfățișau nimic practic în privirea rezolvării chestiunii. Și așa chiar țara a rămas în nedumerirea asupra opiniunilor minorității, așa și Adunarea s'a pus în neputință de a se rosti între două socotințe traduse prin două proiecte“.

Discută apoi cuvântul de „révision“ întrebuințat în Convenția dela Paris, pentru a hotări schimbarea legiurii în ființă asupra raporturilor rurale.

Arată primejdia la care s'ar expune și țara și însuși proprietarii, dacă aceștia, admitând proiectul Comisiunii Centrale, în loc de a îmbunătăți soarta țăranului, i-ar răpi și părțica de pământ ce li-o garantează legile actuale.

Aceasta ar alcătui o lovitură „în contra naționalității noastre, pentru că, departe de a desvoltă simțul patriotic în inima gloatelor, fără de care o națiune nici odată nu este tare, ele n'ar face decât a deslipi clasa cea mai numeroasă a populațiunii noastre dela sânul patriei, pentru că nelegând pe țărani cu nici un interes la apararea pământului strămoșesc, i-am face s'răini în propria lor țară și poate i-am sili, în desnădejdea lor, ori la o pustiitoare emigrațiune peste hotar, ori la o grozavă rezistență în lăuntru țării.

„Ele ar fi în contra chiar a interesului proprietarilor de moșii, pentru că proprietatea numai acolo este sigură, unde ea are mulți apărători, pentru că ispita ni arată că acolo unde proprietarii n'au avut destul patriotism și indestulă inteligență spre a se pune singuri în capul reformei, spre a face singuri concesiunile cerute de folosul, de binele general al țării, ei au dat loc la grozave catastrofe, a căroră au fost ei cele întâi victime“.

Apoi trecând la lucrarea Comisiei Centrale, arată ușurința cu care această lucrare a fost alcătuită de comitetul majorității, *apărătoare a proprietății*, Arsache, Brailoiu, Nicu Catargiu și Ion Docan și, cu textul puotoacoalelor Comisiunii în mână, dovedește că pe când Moldovenii Catargiu și Docan habar n'aveau de legiuirea dela 1851 a lui Știrbei, pe care nici n'o cetise, Muntenii Arsache și Brăiloiu își închipuiau că sătenii în Mol-

dova erau îndatorați să dea lucrul *în zile*, neștiind prin urmare că ei îl dădeau în întinderi anumite de prășilă, secere, coasă, și arătură.

Mai arată că Adunările din Iași și din București nu erau mai în curent cu chestiunea decât Comisiunea Centrală și că acea din Iași n'avea știință nici de *legea muntelui*, care alcătuiă, încă dela 1845, regimul căruia erau supuși sătenii de pe moșiile dela munte, nici de *contractul normal dela 1846*, care regulă raporturile dintre săteni și proprietari în ținuturile Basarabiei retrocedate Moldovei prin tratatul dela 1856.

Apoi susține cu o argumentație strânsă dreptul ce-l are țăranul asupra pământului pe care se hrănește și denunță nepomenita spoliare la care ar conduce aplicarea proiectului Comisiei Centrale.

Arată în ce chip s'a procedat la desrobirea țăranilor în Imperiile vecine și cere ca săteanul român din Principate să nu fie tratat mai rău decât săteanul român de sub stăpânirea Austriei și a Rusiei.

Termină prin o prerorațiune din cele mai frumoase în care, părăsind terenul dreptului, se adresează către inima deputaților și-i conjură să nu săvârșească o astfel de nedreptate către acei cari de veacuri îndurase atâta suferinți.

„De s'ar face aceasta (îmbunătățirea soartei țăranilor), ce mare și frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate și inteligente ale țării, ce renume pentru Adunarea Legislativă și cât de sus am ridică națiunea în ochii Europei.

„Și din contra, ce rușine, ce decadentă pentru noi când am dovedi străinilor că nu avem puțină de a fi, de a ne ridică la înălțimea misiunii noastre, că în mâinile noastre eră să întărim România și că noi am îngropat-o de vie; căci nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită va fi și țara noastră; și moartă va fi România când, în o asemenea chestiune, noi, legiuitorii ei, am da pilda strămbătății și a nelegiuirii“.

„Și să nu credem, Domnilor, că prin un vot al nostru am înecă pentru veci dreptul țăranilor.

„Nu Domnilor, dreptatea nu piere; ca trupul lui Hristos

ea se poate îngropă, dar întocmai ca și Hristos-Dumnezeu, ea va reinvia“.

Din partea *apărătorilor țaranilor* mai luară parte la discuție Grigore Cuza și G. Apostoleanu, însă fără a aduce vre un argument nou.

Din partea *apărătorilor proprietății* interveniră în discuțiune Beizade Dimitrie Ghika, Beizade Grigorie Sturdza, Cneazul Alexandru Moruz și miniștrii Barbu Catargiu¹⁾, Brăiloiu și Arsache.

¹⁾ Iată discursul lui Barbu Catargiu:

El începe prin a declară prietenilor țaranilor că dacă principiile de economie pe cari să razimă unii din ei nu li dau alt mijloc de a înmulți averile decât a luă de la unii și a da altora, apoi sarace sunt acele principii, putrede sunt acele temeieri pe cari voiți a vă sprinjini. Chiamă discursul lui Kogălniceanu, o himeră cu capul de porumbiță, fâgăduind multă blândeță, cu trunchiul de aspidă plin de venin și cu coada de șopârlă măglisitoare; căci după ce ni-a fâgăduit împăcaciunea, abnegația de pasiune și de interese meschine, apropierea și înfrățirea, a stigmatizat proprietatea cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuvânt a sanctificat principiile lui Proudhon, care zice că proprietatea e o hoție; în fine, d-sa a încheiat cerând cu multă umilință a se da țaranului, ca un feliu de milostenie, pământul ce cultivă astăzi.

„Țaranii, domnilor, sunt partea cea mare din nație și o nație nu trăiește cu milostenia“.

Dacă vor să facă pe țaran liber, trebuie să-l facă vârtos, să-l moralizeze. Aceasta este virtutea ce trebuie să arăte nației: „a răpi ce este al altuia? a face dintr'inșii niște milogi, niște Calabrezi, cari cu espengola în mână, să ceară dela cei mai avuți decât ei punga sau viața?“ Camera să nu se lase a fi amăgită de discursuri, să lase de o parte poeziile „cari sunt frumoase chiar când ascund otrava și desbinările, dar nu mai puțin omoritoare“ și să tracteze chestiunea din punctul de vedere al dreptului și al economiei politice.

Vorbind întâiu de chestiunea de drept, zice că proprietarii trebuie să susțină drepturile lor de proprietate și de naționalitate, căci susținând proprietatea, ei susțin nația.

Legea dacă prescrie să se deă țaranului trei pogoane, adaoage că această îndatorire este provizorie, ceea ce o face cu desăvârșire slabă. Și legea a pus la 1831 acel cuvânt de provizor, fiind-că la noi proprietarii au avut drepturi mai tari decât acei din Austria și din Rusia, având documente pe părțile de pământ cumparate chiar dela strămoșii acelor țarani cărora unii vor să li deă drept să le reia îndărăt prin o lege silnică.

În zadar se vorbește de șerbire, ea nu a fost înființată de proprie-

4. A doua cuvântare a lui Kogălniceanu și contra-proiectul de lege alcătuit de el.

Kogălniceanu, când luă din nou cuvântul în ședința dela 1 Iunie următor, putu să zică cu drept cuvânt că „ședința

tari, ci „de Mihaiu Viteazul pentru o necesitate a vremii lui. El văzând că populațiunea română se împrăștie, că într'o zi o să se deștepte singur pe pământul României, fără oștiri, fără finanțe, și prin urmare în neputință de a mai susține diferitele răsboaie ce eră nevoit a întreprinde pentru apararea țării sale, și-a zis: voi să jertfesc mai bine din libertatea nației mele, ca să o scăp întreagă din robia străină. Cum vedeți dar, servagiul s'a făcut printr'o necesitate politică . . .”.

Compară celelalte țări europene cu România și găsește că nicăiure nu se vede aceeași proporție de proprietari la totimea locuitorilor și că aiurea proprietatea este rezultatul unei cuceriri, a predominării unei mâni de cuceritori străini asupra elementului pământean, nu ca la noi rezultatul unor vânzări dovedite prin documente.

Citează exemplul Angliei care are numai 250.000 locuitori din 28.000.000 locuitori.

Patriotismul consistă în sentimente morale și frățești, în legături de interese reciproce; socotește că nu este un Român care să zică: „nu sunt Român, pentru că am mai puțin decât altul și că nu sunt slobod a jăfui pe cel ce are mai mult decât mine”.

Vine apoi la ceea ce trebuie făcut pentru a îmbunătăți soarta țăranilor. Convenția când a vorbit de îmbunătățirea soartei țăranilor, n'a avut în vedere să ieă ceea ce e al altuia. Convenția a găsit la noi o barbarie: lucrul silnic, și a hotărit să-l oboare, înțelegând astfel îmbunătățirea soartei țăranilor. Convenția a zis: dându-li libertatea de a-și căută așăzarea și desvoltarea intereselor lor unde vor găsi mai bine, firește se va îmbunătăți soarta lor. Iată ce au înțeleș acei ce au făcut Convențiunea, căci niște oameni luminați și încercați ca dânșii nu au putut face greșala de a crede că îmbunătățirea consistă în a împărți averile în fărâmituri mici. Împărțirea slăbește, împuținează desvoltarea și reproducerea averii, iar nu o întinde, nu o mărește. Prin urmare, principiul împărțirii nu se poate susține decât de acei cei ce și-au hrănit simțul și judecata cu utopii și paradoxe.

„Aglomerația capitalurilor, a averilor mari este în ordinea economică ceea ce Creatorul a făcut în ordinea fizică a pământului nostru. El a acoperit o parte din fața pământului cu mări, cu oceane, cu lacuri, cu torente, cu gârle, de unde se trag aburii ce, prefăcându-se în ploaie, vin de răcoresc și fructifică o mare parte a pământului; dacă, din contra, toate acestea ar fi împărțite uniform în mici picături rare și părți moinoase de umezeală, pământul s'ar fi prefăcut într'un corp trist și uscat ca luna, într'un corp mort ce n'ar mai fi produs nimic.

trecută a înfătoșat o discuțiune care ar merita mai bine numele de luptă eroică, de o epopee. „In adevăr, Domnilor, a fost o luptă de eroi ca în timpul lui Omer . . . Singura deosebire numai a fost că 6 eroi luptau contra unui singur om. Cinci oare de-a rândul trei Prinți și trei Miniștri nu au făcut alta nimica decât

„Voiți să îmbunătățiți soarta țăranilor și tremurați de a li da libertatea? Tremurați a zice țăranului: Mergi, ești liber, muncește, capătă, desvoltă-ți averea și facultățile și toate carierele țării tale sunt deschise: poți deveni bogat, funcționar, deputat, poți să te sui până pe banca ministerială și a face binele țării prin chiar exemplul laborioasei tale vieți...

„Dați țăranilor libertatea și ei vor cumpără pământul, când vor socoti de trebuință, și când vor ști cum să agonisească averea, mai bine vor ști și să o păstreze. Punându-i în această poziție, îi și moralizați, și atunci nu vor mai pofti averile altora, ci și li vor creă ei singuri...“

Dacă se va face din țărani oameni virtuoși ei vor ști „să-și apere vatra câștigată cu sudoarea lor, vor ști să-și apere și țara lor“. Vor găsi de unde să cumpere dacă se vor creă mijloace de înlesnire, nu prin silă ci prin liberă voință“. Din cauza populației mici la noi, unde „pentru un om sunt zece bucăți de pământ, concurența este în favorul plugarului, nu ca în restul Europei unde sunt zece oameni la o bucată de pământ“. Apoi vor putea cumpără dela Stat care stăpânește o treime din pământul țării și li va vinde cu preț mai ieftin. Proprietarii vor fi siliți să cadă la învoială cu țăranii de frică să nu rămână cu pământurile lor nelucrate, țăranii putându-se duce pe moșiile Statului.

Trece la chestiunea politică. „Acî nu e vorba de a luă dela unii și a da altora, nu de a întinde pe toți pe patul lui Procrustes, căci atunci nu veți face decât trunchiuri desfigurate de sărăcie și de mizerie, de lenevire și de împizmuire, și așa națiunea română se va preface într'o ființă ciuntită, într'o adunătură de pigmei schilăviți și rachiticoși. Nu e vorba de a unifica averile, nu e vorba de a îmbogăți pe unii și a sărăci pe alții, ci e vorba de a înzestra țara cu o putere morală de care are trebuință, de a face centruri de unitate, de civilizație, de a face niște școale politice, voiu să zic comunele“.

Trebuiesc constituite în așa felu ca să nu încurajeze lenea, *căci poporul român e cam bântuit de lene, vițiu care-i vine dela ginta latină din care se trage și în parte din lipsa de trebuinți factice cari sunt cea dintăiu impulsie a activității omenești. Țăranul român e un feliiu de Diogenes voluntar. Până ce se vor naște trebuințele factice, îi trebuie un stimulant. Dacă i s'ar da o părțică de pământ, s'ar face dintr'insul o ființă care nu are nici un scop. De ce oare să voiești a-l face proprietar cu sila?*

Invoiala de bună voie s'a dovedit un sistem cu mult mai superior. Țăranii înainte de Regulament n'aveau nici vite nici muncă (?), acum

a repetă numele de Kogălniceanu . . . s'au repetat într'atât numele de Kogălniceanu încât, dacă Domnii tahigrafi ar pune unul după altul acest nume de câte ori s'a zis, de sigur că un întreg Monitor nu ar cuprinde decât numele de Kogălniceanu!..."

Adversarii lui se aratară cu desăvârşire slabi şi nepregătiţi pentru chestiune: discursul prin care îi răspunde Barbu Catargiu ni prezintă o frazeologie şi mai goală decât acel dintăiu.

toţi au vite. Cine li-a dat acele vite? Nu acele 3 pogoane, nici 10 pogoane ci libertatea care o au astăzi (?) dar nu o aveau atunci. *Proprietarul silit să dea câteva pogoane din moşia sa ţaranului, se va despăgubi prin urcarea preţului de închiriere a prisoaselor.*

Proprietatea nu este numai în mâna boierilor; din 2400 de proprietăţi, în Ţara Românească de abia 200 intră în această categorie, „2200 sunt în mâinile familiilor unor proprietari modeşti, şi locuitori de sate, de judeţe, ieşiţi din plebe (?), oameni de cinste, de muncă, cari nu au jăfuit pe nimeni, dar nici nu voesc a fi jăfuiţi de alţii“.

Pământurile se vor împărţi în mai puţin de 50 ani. Ce s'ar câştiga atunci dacă s'ar pune majoratul? „Aţi introduce fraticidul, corupţiunea şi iată atunci proletariatul în veşmântul invidiei, pentrucă fratele cel mic desmoştenit va veni şi cu drept cuvânt de va întrebă pe cel mare: pentru ce tu stăpân pe 10 pogoane şi eu pe nimic ?

Termină cerând să nu se înegrească naţiunea română care s'a păzit totdeauna de asemenea inflăcărare instigaţiuni; li-a opus blândeţa şi moderaţia. Să facă proprietarii „ca oameni înţelepţi, jertfe cari se cuvin, ca să instituiam comunele în intervalul de tranşiţie, fie şi pe viaţă, macar că sunt sigur că invoielile de bună voie vor veni mult mai în grabă ca să zădărnicească această măsură transitorie“. Are încredere în moderaţia şi înţelepciunea proprietarilor. Încât priveşte pe cei ce vor voi să abuzeze de noua lor poziţie, guvernul va veni în ajutorul celor apasaţi cu partea sa cea colosală de proprietate.

Acest cuvânt este plin de declamaţiune deşartă, şi aproape cu desăvârşire lipsit de argumente. Premisele istorice ce le pune în treacă sunt false, el ignorează cu intenţiune argumentele zdrobitoare ale lui Kogălniceanu, trece pe lângă ele cu simple artificii retorice. Singura obiecţie serioasă şi până la un oareş punct bine dovedită ce o găsim în discursul lui, este aceea că dându-se ţaranului nişte întinderi de pământ infime, el nu se emancipează economiceste, că chestiunea este deslegată dar numai deslegată pe un timp mai lung sau mai scurt. Dar leacul eră doară în mâna proprietarilor, cari aveau majoritatea în Aduanare, ei n'aveau de cât să atribuiască ţaranilor cele două treimi de pământ cu cari ei s'ar fi mulţămît fără îndoială, deşi char mărginirea folosinţii lor la aceste două treimi alcătuia o ştirbire a vechiului lor drept.

Pe lângă denunțarea lui Kogălniceanu ca socialist și pescuitor în apă tulbure, repetă afirmațiunea tuturor dușmanilor reformei, că țaranul este un simplu chiriaș care nu are asupra terenului pe care se hrănește alt drept decât îngăduirea proprietarului și o aparare a dreptului de proprietate în care face să intervină pe Esenieni, Pitagora, Licurg, Platon, Numa, Licinius, Stolo, Gracchii, Karpocrates, Thomas Morus, Campanella, Saint Simon și Proudhon, pe Dulcerieni, Fertudieni și Anabatiști precum și toate câte le zisese în discursul precedent. Campionul principal al proprietarilor fu Beizade Grigorie Sturdza.

În ședința dela 1 Iunie, Kogălniceanu prezintă sub formă de amendament, un proiect de Lege Rurală iscălit de 22 deputați¹⁾ ale cărui dispozițiuni principale erau următoarele:

Sătenii așezați pe moșiile Statului, ale mănăstirilor și ale particularilor devin, în schimbul unei indemnități de 2 galbeni, plătită în termen de doi ani, proprietari pe locul caselor și a îngrăditurilor lor, în întinderea prevăzută de legile în vigoare. Toate monopolurile sunt desființate. Ulițele, piețele, locurile trebuitoare pentru consiliile comunale și pentru școli, acele pe cari se află bisericile, țințirurile și coșărele de rezervă, rămân în folosul comunelor fără despăgubire.

Clacașii păstrează în a lor stăpânire pământurile de arătură, fânaș și imaș de cari se folosesc astăzi, fiind însă supuși cătră proprietar, la o plată anuală în bani „despăgubitoare îndatoririlor de muncă și de dijmă care se desființează . . .“

Locurile de pășune în întindere de 3 pogoane de fiecare sătean în Țara Românească, de 1½ falce în Moldva și de 3 fâlci în Basarabia „se vor împreună la un loc pre cât cu puțință și se vor lipi cătră sate spre a formă teritoriul comunal“.

Acele locuri de hrană ale sătenilor cari se găsesec astăzi împrăștiate în mai multe părți se vor întruni pe cât cu puțință.

La moșiile strănte, unde locuitorii nu au locurile legiuite, proprietarii nu sunt datori a da mai mult decât două treimi

¹⁾ Nicolae Golescu, Ion Ghica, I. Marghiloman, Kogălniceanu, C. Argintoianu, G. Arghiropol, Const. Golescu, D. Culoglu, Col. Adrian, Cuciureanu, D. G. Văsescu, Iorgu Radu, Anton I. Arion, D. Cozadini, Steriade, Păcleanu, C. I. Grigorescu, C. A. Cotescu, Gheorghiaide, Gr. Miculescu, D. G. Apostoleanu, N. Iancovescu.

din întinderea locurilor cultivabile, însă în asemenea caz locuitorii vor fi scăzuți cu analogie din plata anuală cuvenită proprietarilor.

Sătenii pot trece locurile lor prin diată către urmașii și rudele lor sau le pot înstrăina în viață către alți cultivatori săteni, însă cu stricta păzire a îndatoririlor cuprinse în această legiuire.

Plata despăgubirii anuale către proprietari se face în două câștiuri, la 23 Aprilie și 26 Octomvrie a fiecărui an. Neurmătorii cu plata sunt impliniți; măsurile de împlinire sunt: 1) vânzarea produselor, 2) darea în arendă a locurilor de fânaș și arătură, 3) trecerea aceloră către alt cap de familie.

Cătimea plății anuale în bani ce au a o răspunde sătenii proprietarilor, se fixează în fiecare plasă pentru valoarea întreagă a muncii și a dijmei datorite de locuitori. Comisiuni arbitrale sunt însărcinate în fiecare ținut cu această evaluare și compuse din câte un proprietar pentru fiecare plasă, ales de către proprietari și de câte un membru de consiliu comunal din fiecare plasă, ales de către consiliile comunale. Acești arbitri aleg câte un superarbitru, iar acolo unde nu se pot înțelege asupra alegerii superarbitrului, sunt prezidați de către Președintele tribunalului.

„Hotărîrea plății anuale din toată România trebuie să fie săvârșită de către deosebitele comisiuni arbitrale până la cel dintăiu 1 Ianuarie după promulgarea acelei legiuri și aceasta spre a fi supusă la vreme Adunării generale.

„Adunarea va cercetă prețurile despăgubirii anuale cuvenită proprietarilor de moșii și va statornici prin anume lege plata anuală pentru fiecare plasă în deosebi.

„Această plată odată încuviințată de Adunare și de puterea executivă, va fi neschimbată și îndatoritoare atât pentru proprietarii de moșii cât și pentru săteni“.

Locuitorii dela munte în Moldova, supuși legii dela 1844, vor urmă a plăti câte 98 lei pe an fără alte accesorii.

Locuitorii devin liberi a se strămută ori unde ar voi.

„Acei locuitori ce nu vor voi a se folosi de această legiuire, vor aveă facultatea de a cumpară pământ de veci pe moșile Statului, ale mănăstirilor și ale institutelor de binefacere.

5. Proiectul propus de Beizade Grigorie Sturdza. Votarea proiectului Comisiei Centrale amendat de Beizade Grigorie Sturdza.

Indată după cetirea acestui proiect de către Kogălniceanu, Beizade Grigorie Sturdza dădu cetire proiectului alcătuit de el și care se deosebește de acel alcătuit de Comisia Centrală numai prin schimbări de redacție și prin fixarea pământului comunal la 3 pogoane de familie pentru moșiile de câmp, 2 pogoane pentru moșiile de mijloc și 1½ pogon la moșiile de munte, în cari întinderi însă intră și locurile pentru case și grădini.

În ședința următoare, dela 4 Iunie, Kogălniceanu dădu cetire unui nou amendament, menit a complectă pe cel dintăiu și purtând drept titlu: „Despre improprietărirea locuitorilor cultivatori pe moșiile publice“.

El se deosebiă de proiectul guvernului prin aceea că: sătenilor așezați pe moșiile Statului, pe acele ale mănăstirilor și ale așezămintelor publice, liberați de clacă prin o rentă anuală, li se da dreptul de a capitaliză acea rentă pe 15 ani, și achitând acest capital, să devină proprietari definitivii pe pământurile ce le au astăzi în uzufruct.

Locuitorii cari cumparau pământ sau îl luau cu embatic pe moșiile Statului și ale așezămintelor publice puteau luă astfel până la 12 pogoane (4 fălci 16 prăjini) de familie, dar trebuiau să plătească prealabil câte 1 galbân de pogon, având acea plată a se scădea din prețul cumpărării sau din acel al embaticului.

Prin aceste două proiecte de legiuire pozițiunea celor două partide se lămuriă.

Apărătorii țaranilor li închezeșluiau folosința pământurilor pe cari ei se hrănise până atunci, înlocuind munca vectorie la care fusese constrânși în dare bănească echivalentă cu acea muncă și hotărau oborirea monopolurilor.

Apărătorii proprietarilor se mulțâmiau să recunoască fiecăruia țaran dreptul de uzufruct, în contra unei arezi bănești, asupra casei și grădinii sale mai adăogând, de fiecare cap de familie, tot în uzufruct, câte o întindere de pământ de imaș,

mică la moșiile de câmp și absolut minimă la acele de deal și de munte, aceste iarăș în schimbul unei arenzi bănești.

Țaranul eră eliberat de clacă, dar pământul pe care se hrăniă, care alcătuiă numai o părțică din întregimea hotarului de care el se folosiă în vechime, această rămășiță din vechea lui avere ce cotropirile săvârșite de lăcomia stăpânilor se îndurase să-i mai lase, îi eră luată, rămânând ca de acum înainte el să se tocmească cu proprietarul pentru a luă în arendă ogorul trebuit pentru producerea hrănii lui și a familiei lui.

Pe când Convenția din Paris dispusese îmbunătățirea soartei țărăminii române, Adunările de privilegiați români găsiu în această hotărire un pretext binevenit pentru a incunună procesul de despoiere a obștiei pornit de ei de atâta vreme.

Este de notat ca atât *apărătorii țaranilor* cât și *apărătorii proprietății* legiferau numai pentru țaranii cari, în acel moment, lucrau boierescul: însurăteii erau lasați cu totul de o parte. Peste dreptul la o bucată de pământ de hrană ce-l aveă fiecare țaran la căsătoria lui, drept care nici Regulamentul nu cutezase să i-l ridice, se treceă cu buretele, el se desființă, însă fără indemnitate.

Proiectul lui Kogălniceanu fû răs pins cu 62 voturi contra 32 de Adunare care luă în considerație proiectul proprietarilor.

Discuția pe articole prezintă puțin interes, opozița neluând aproape de loc parte la discuție; se făcură numai neînsemnate modificări la proiectul proprietarilor. Legea în total fû admisă în ședința dela 11 Iunie prin 62 bile albe contra 35 negre.

6. Legea rurală votată de Adunare la Iunie 1862 și opinia publică.

Discuțiile din Adunare erau urmărite cu cel mai încordat interes în toată țara. Dispozițiile spoliatoare pentru țarani ale legii Comisiei Centrale, îngreuiarea acelu proiect prin schimbările făcute într'insul, stărnise cea mai vie indignare. Presa discută cu aprindere chestiunea și infieră în termeni aspri această nouă încercare a privilegiaților. *Țaranul Român* arată că învoielile

de bună voie, cari aveau să înlocuiască regimul de până atunci, aveau să spargă satele, căci fiecare sătean avea să se ducă unde găsiă mai mare folos, că aceasta înseamnă o întoarcere la viața nomadă și că țaranul nu avea să fie reținut în satul său prin locul de casă și de grădină. Tot în acel ziar găsim mai târziu cuvintele: „noi ni spălăm mâinile de sângele cel nevinovat pe care-l vor varsă autorii proiectului de lege rurală. . . .“ Mai arată că starea de mizerie în care va ajunge țaranul lasat la buna voie a proprietarului și lasat fără lege care să-l ocrotească sub regimul alcătuirilor de bună voie¹⁾. Comisia catagraficească din Prahova, alcătuită din proprietari zice că: „țaranul cultivând prost, cele 3 pogoane nu-i ajung și el cere dela proprietar cu căciula în mână să-i mai dea loc și anume nu în scop de speculă cum prevede legea ci pentru întâile lui trebuinți. Proprietarului însă cărui îi place destul că s'a înfășoșat agricultorul, cu mijlocul învoielii autorizate de lege, stoarce punga agricultorului, adaogă zile de lucru și-i zălogește brațele pentru toată vara²⁾“.

După votarea legii, C. A. Rosetti scriă în *Românul*:³⁾ „Domnul Țogălniceanu a avut de astă dată dureroasa onoare de a lupta singur contra tuturor. Ideea însă ce susțineă eră atât de mare în cât, deși învins sub puterea bilelor, a fost învingător și mâne poimâne toți vor recunoaște adevărul și vor mărturisi că a luptat cu o putere ce creștea în proporțiunea mărimii misiunii ce avea“.

Tot ce nu eră privilegiat în țară avea o singură teamă, ca nu cumvâ Domnitorul să sancționeze legea votată de Camera. Dară Cuza știă prea bine că dacă ar fi sancționat acea lege care desmoștenia țărănimea cu desăvârșire, răscoala întregii obștii ar fi fost urmarea imediată a unui act atât de necugetat: el nu o sancționă.

Opoziția liberală văzând că nu este primejdie ca Domnul să sancționeze proiectul Comisiei Centrale, încetă orice agitație

1) *Țaranul Român* din 14 Ianuarie și 11 Fevruarie 1862; Xenopol *Op. cit.*, p. 459.

2) *Ibid.*, *ibid.*

3) *Românul* din 7 Iunie 1862.

în ziarele ei asupra acestei chestiuni spre a nu nemulțămî dreapta cu care își dăduse mâna pentru a combate năzuințele autoritare, tinzând la stabilirea unui regim personal, al Domnului. Apoi căpeteniile liberalilor din Țara Românească erau de părere că momentul nu eră prielnic pentru rezolvarea chestiei rurale, rezolvare care ar fi trebuit să fie precedată de alte reforme și, mai cu samă, de reforma electorală, spre a pune toate clasele în stare să ieă parte la deslegarea chestiunii rurale.

În ședința dela 11 Fevruarie 1863, Ion Brătianu ziceă: „Când ni făceau D-l Kogălniceanu și alții din Moldova impu-tarea că de ce nu discutăm chestia proprietății, noi răspundeam că există între ambele părți litigante prejudecăți; că chestiunea nu o să se discute în toată liniștea, cu tot sângele rece ce tre-bue în asemenea chestiune; că tre-bue să așteptăm încă până ce spiritele să se liniștească, până ce vor vedeă proprietarii că modul proprietății de astăzi nu este modul cel mai profitabil pentru dânșii, să vadă că au alte resurse mai bune decăt ace-lea ce li dă legea existentă. Să începem, ziceam noi, cu alte reforme, cu moralizarea funcționarilor, cu garanțiile comerțu-lui, cu institute de credit, să deschidem mijloace de a face co-merț tuturor, ca să vadă că tot răul nu este în chestiunea pro-prietății numai ci și în alte multe lipse. *A intrat în capul țaranului ideea că toată cauza răului de care suferă țara este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaște, cauza e că proprietarii au proprietate*“. Urmează apoi cu-vintele citate mai sus, prin care arată cum partidul înaintat a sfătuit, când eră la putere, pe Domn să nu se atingă încă de chestia proprietății¹⁾.

Cuvintele de mai sus ale lui Ion Brătianu ni arată la ce grad ajunsese, pe atunci, inima rea a țaranului cătră stăpân. Întreb, față cu o asemenea animozitate, se mai puteă oare amănă rezolvarea chestiunii fără a primejdui însuș existența țării, fără a o supune rușinii de a se vedeă ocărmuită de un regim asă-mănându-se cu acel al „pașei armean“ despre care vorbiă însuș Brătianu ?

¹⁾ Din scrierile și cuvântările lui Ion Brătianu, I. p. 285; Xenopol. Op. cit., p. 267.

7. Al doilea minister Kogălniceanu. Secularizarea.

În tot timpul ministerului lui Neculai Crețulescu, frământările între coteriile majorității nu încetară un moment, împiedcând astfel orice lucrare spornică. La 12 Octombrie 1863 Domnitorul chemă din nou pe Kogălniceanu la putere. În mesagiul de deschidere al Adunării din 3 Noembrie 1863, Cuza își rostiă pe față părerea despre legea rurală: „proiectul de lege rurală votat de majoritatea Adunării în sesiunea din 1862, nu l'am putut susține, fiindcă nu răspunde dorințelor mele și, după recunoașterea însuș a acelora ce l'au sprijinit, el nu îndestulă interesele nici ale clacașilor nici ale proprietarilor și mai puțin încă interesul național“¹⁾. Anunță totodată un nou proiect de lege rurală.

Aceste cuvinte, unite cu venirea la putere a lui Kogălniceanu, nu puteau decât să confirme bănuielile dreptei și s'o convingă că Domnul urmăria o reformă a legăturilor dintre săteni și stăpâni într'un sens cu totul opus vederilor ei. Adunarea se deschise cu semne vădite de furtună. Însă Kogălniceanu știu să amâe izbucnirea ei prezentând, la 11 Decembrie 1863, proiectul de lege pentru secularizarea averilor mănăstirilor închinete și neinchinate. Legea fu votată fără opoziție chiar în aceeaș sedință, după cuvântări pline de însuflețire, fără nici o modificare, cu 97 voturi din 100 votanți, în aplauze unanime, iar o deputațiune fu trimisă Domnului spre ai mulțami pentru marile act național săvârșit²⁾.

Prin acest act guvernul făcea să reentre în domeniul public o avere urieșă, pe veniturile căreia niște călugări străini știuse să pună mâna și pe cari le cheltuiau departe de țară și pentru scopuri străine de țară. Această avere era mai cu samă imobiliară, cuprinzând o parte însemnată din întinderea țărilor române. Dacă această avere pe care România puneă din nou stăpânire ar fi fost bine întrebuințată, veniturile ei ar fi fost îndestulătoare nu numai pentru a restabili starea de dărăpănare în care se aflau finanțele țării, dar și pentru a veni în ajutorul

¹⁾ *Monitorul Oficial* din 2 Noembrie 1863; Xenopol, *Op. cit.*, p. 461.

²⁾ Xenopol, *Op. cit.*, p. 290.

clerului mirean, pentru a-i asigura o dotațiune onorabilă și a întemeia institute de cultură clericală similare aceluia din Bucovina și din Ardeal, închezeșluind astfel recrutarea și soarta lui. Eră drept ca cel puțin o parte din venitul averilor cu cari evlavia strămoșilor noștri înzestrase Biserica, să fie întrebuințată pentru a scoate clerul nostru mirean din mocirla de mișerie și de neștiință în care eră cufundat.

Dar în capul Statului se află un Domn cinic și fără moralitate, fără credință în Dumnezeu; iar ca sfetnici aveă oameni după pilda lui. Aveea mănăstirilor ieși din mâna călugărilor cari o risipiau pentru poștele lor și pentru scopuri străine, pentru a intră în mâna Statului spre a o risipi și o lasă să fie jăfuită. O lume de oameni puțin scropuloși se îmbogăți din jaful ei, o parte intră în lăzile Statului pentru a fi risipită în cheltuieli zadarnice; pentru clerul care ar fi trebuit să lumineze poporul, să-i deă pilda moralității, să dezvolte într'insul acel simțimânt religios care pentru popoare este călăuza cea mai sigură și sprijinul cel mai puternic, nu se făcū nimica. Drept rezultat al acestei nepăsări avem astăzi preoți de sate atei.

Chipul în care clerul mirean a fost lasat în părăsire pe când Statul confiscă averea Bisericii, alcătuieste un păcat împotriva națiunii pe care îl ispășim și-l vom mai ispăși încă multă vreme.

Insă după secularizare luptă reincepū în Cameră, mai învierșunată. Incă cu un an înainte, dreapta și stânga își dăduse mâna pentru a combate guvernul destul de moderat alcătuit de Crețulescu, năzuind peste capul lui la răsturnarea Domnului. Cuza își accentuase intențiile autoritare chemând pe Kogălniceanu la putere; țara eră ocărmuită de un regim personal și erau semne vădite cum că Domnul rāvnește la o poziție și la puteri de felul aceluia cari și le însușise în Franța Napoleon III, pe care căută să-l imiteze pe cât îi eră cu putință în toate.

CAPITOLUL V

PROIECTUL DE LEGE RURALĂ ALCĂȚUIT DE KOGĂLNICEANU ÎNAINTEA ADUNARII DELA 1864

1. Proiectul de lege rurală al lui Kogălniceanu.

În ședința dela 16 Martie 1864, Kogălniceanu cetia me-sagiul domnesc prin care se comunică noul proiect de lege rurală.

„Proiectul de lege rurală votat de onorabila Adunare în sesiunea din anul 1862“, zicea, Domnul prin acel mesaj „nu l'am putut sancționa fiindcă el nu corespunde la condițiunile de îmbunătățire a soartei muncitorilor de pământ garantată lor prin art. 46 al Convențiunii încheiată la Paris în 19 August 1858“.

Iată dispozițiunile de căpetenie ale noului proiect:

Capitolul I este relativ la improprietărea țăranilor clacași.

Claca (boierescul) dijma, podvezile, zilele de meremet, carele de lemne și celelalte însărcinări de asemenea natură puse asupra țăranilor în folosul proprietarilor se desființează pentru totdeauna în schimbul unei despăgubiri garantate de Stat. (Art. 1).

Sătenii clacași de pe toate categoriile de moșii din țară rămân proprietari pe vetrele satelor și pe pământurile de hrană ce le posedă sau se cuvine să le posedă în puterea legilor în ființă. (Art. 2).

Piețile, străzile, locurile ocupate de biserici, cimitire, școli, coșare de rezervă, etc., devin proprietate absolută a comunelor rurale fără despăgubire. (Art. 3).

Toate monopoliurile, de orice natură ar fi, se desființează pe toată întinderea vetrelor și a locurilor trecute în proprietatea țăranilor. (Art. 5).

Nici un țăran nu poate deveni astfel proprietar pe mai

mult teren decât acel atribuit de legile în vigoare pentru 4 boi și 1 vacă. (Art. 6).

La moșiile strănte proprietarii nu sunt datori a da țaranilor, peste locul casei cu îngrăditura, mai mult decât două treimi din întinderea locului cultivabil. În tot cazul însă țaranii nu pot fi strămutați din locurile cuprinse de casele și îngrăditurile lor. La asemenea moșii strănte proprietarii primesc numai o despăgubire „cu analogică scădere”. (Art. 7).

„Câți din locuitorii satelor supuși clăcii nu sunt clacași și prin urmare nu au pământuri de hrană, mărginiți fiind numai în locul caselor și al îngrăditurilor lor, aceștia devin proprietari numai pe acest loc. Proprietarii primesc dela aceștia o despăgubire directă de doi galbeni sau monedă națională corespunzătoare, pentru o întindere de loc ce nu trece de 10 prăjini sau 400 stânjani patrați”. (Art. 8).

Locurile atribuite foștilor clacași se vor hotărni și împietruți despre locurile rămase în stăpânirea absolută a proprietarilor de moșii. Spre acest sfârșit se vor rândui câte doi ingineri topografi pentru fiecare județ. (Art. 9).

Acolo unde locurile în proprietatea sătenilor vor fi împrăștierte, ele se vor întruni pre cât cu putință prin comisiuni de comasare. (Art. 10).

„Fiecare sătean devenit proprietar poate vinde, închiria și ipoteca proprietatea sa, o poate trece prin diată sau fără diată, însă în primii 20 ani după promulgarea acestei legiuiri, va putea efectua această vânzare sau dăruire numai către alți săteni cari nu ar avea proprietate rurală. (Art. 11).

„Dreptul ce-l au țaranii la moșiile de munte sau și aiurea, după legile în vigoare (legea muntelui din Moldova, art. 44, și așazământul din Țara Românească § 4 de a lua lemne pentru trebuințele lor din pădurile proprietarilor de moșii, li se păstrează neatins și în viitor. Aceasta până când printr'o lege specială sau prin o învoială, li se va deosebi o parte de pădure a lor proprie, cu despăgubire corespunzătoare dreptului de folosință de care ei se bucură astăzi”. (Art. 12).

„Dispozițiile de mai sus nu privesc pe țaranii așăzați pe moșiile răzășești sau moșnene întru cât ei nu sunt supuși clăcii. Pentru niște aserșarea se va urmă și în viitor după învoielile

încheiete cu răzășii sau moșnenii, putându-se pururea preface munca în dare bănească. (Art. 13).

Viile și pometurile stăpânite de țărani intră în întinderile de pământ atribuite lor; pentru acele ce trec peste aceste întinderi, ei vor urmări a le stăpâni după cuprinderea vechilor legiuri și învoieli de bună voie. (Art. 14 și 15).

Sătenii se pot învoi pururea cu proprietarii pentru a dobândi o întindere de pământ mai mare decât cea ce li se atribue de această lege. Însă în aceste învoiri, cari pot fi sau individuale sau colective, „claca nu va fi nici odată primită ca răsplată din partea țăranilor către proprietari“. (Art. 16).

Țaranii ce nu vor voi nici să se folosească de această legiuire, nici să facă deosebite învoieli cu proprietarii moșiilor pe cari sunt așezați se vor putea strămuta achitând datoriile lor către proprietar și către fisc. Ei au voie să se desfacă de casele și sădirile făcute de ei și să se așeze pe alte moșii cu consimțământul proprietarilor sau să cumpere pământ de veci pe moșiile Statului după prețurile și condițiunile stabilite la capitolul IV al acestei legiuri.

Capitolul II tratează despre despăgubirea proprietarilor de moșii.

Valoarea bănească anuală a boierescului (claca) se stabilește în următorul chip:

5 galbeni pentru țăranul care are 4 boi și 1 vacă,

4 „ „ „ „ „ 2 „ „ 1 „

3 „ „ „ „ „ numai 1 „

98 lei (cursul pieței Moldovei) pentru valoarea muncii datorite de țărani din satele de munte din Moldova.

Pentru a obține capitalul reprezentat prin aceste sume anuale, ele se înmulțesc prin 15; astfel că despăgubirea cuvenită proprietarilor este de:

75 galbeni pentru fruntași

60 „ „ mijlocași

45 „ „ codași

39 „ și 4 sfanți sau 1.470 lei pentru

țaranii dela munte din Moldova.

„În această proporțiune se hotărăște și despăgubirea pentru

sarcinile țăranilor de pe acele moșii strâmte unde ei au mai puțin pământ decât li se acordă după legile anterioare.

„Acolo unde prin invoieli de mai înainte încheiate, claca și dijma sunt schimbate în dare bănească, servește drept normă despăgubirii datorite suma anual contractată înmulțită cu 15⁴. (Art. 18).

Pentru constatarea numărului și categoriilor clacașilor de pe fiecare moșie se rânduește în fiecare plasă sau ocol câte o comisiune compusă din câte un delegat al consiliilor comunale și un delegat al fiscului cari au a săvârși lucrarea lor în 6 luni. (Art. 19).

Drept bază a constatărilor lor, comisiunile de plasă ieau numărul clacașilor aflați în toamna anului 1863 pe fiecare moșie. (Art. 20).

Lucrările acestor comisiuni se supun comitetelor permanente ale județelor la cari fac recurs proprietarii și clacașii nemulțămii. (Art. 21).

Constatându-se astfel câtimea de despăgubiri la care are drept fiecare proprietar, Comitetul permanent respectiv liberează un titlu doveditor despre sumele ce i se cuvine, care titlu se preface mai pe urmă în obligațiuni ale Statului. (Art. 23).

Capitolul III tratează despre casa de despăgubire a proprietarilor.

Se institue în București un Comitet Central purtând nume de *Comitet de lichidare a obligațiunilor rurale* și compus din:

Ministrul de Finanțe ca Președinte.

Doi membrii ai Curții de Casațiune aleși de Curte.

Doi membrii ai Curții de Conturi aleși de Curte. (Art. 24 și 25).

Comitetul de lichidare schimbă titlurile liberate de Comitetele permanente în obligațiuni ale Statului de valoare corespunzătoare și cari se înscriu în cartea cea mare a datoriei Publice (Art. 26).

Aceste obligațiuni vor purta o dobândă de 5% care se va răspunde celor în drept din 6 în 6 luni, cupoanele lor primindu-se în numărare la toate casele Statului. (Art. 27 și 28).

Obligațiunile rurale se primesc drept acțiuni sau gajuri ipotecare la toate casele Statului. „Ele asemenea se vor primi de cătră creditorii amanetari în moșii drept însuș creanțele ipo-

tecare anterioare și aceasta până la acoperirea acestor creanțe“ (Art. 29).

În fiecare an se va trage la sorti și se va plăti un număr de obligațiuni, astfel ca toate obligațiunile rurale să fie stânse în 20 ani. (Art. 31).

Veniturile Comitetului de lichidare sunt:

I. *Contribuția fonciară* a țăranilor deveniți proprietari prin legea de față și care va fi de:

4 galbeni pentru frunțași;

3 „ „ mijlocași;

2^{1/2} „ „ codași;

2 „ „ sătenii dela moșiile dela munte din

Moldova.

Pentru acei de pe moșii strămte, contribuția se reduce în raport cu munca și cu întinderea ocupată de dâșii.

Această contribuție care se răspunde odată cu darea personală se va scădea, din 5 în 5 ani în proporțiune cu lichidarea treptată a obligațiunilor rurale. Aceasta se va face prin o lege votată de Adunare și sancționată de Domn.

II. *Jumatate din venitul crâșmelor* din vetrele satelor și de pe locurile trecute în proprietatea clacașilor, aceasta numai timp de 10 ani după promulgarea legii de față. Cealaltă jumătate va servi la îndestularea trebuințelor comunale.

III, Sumele ce vor proveni din vânzarea popușoilor și a malaiului (meiu) de rezervă din toate satele locuite de țăranii supuși clăcii.

IV. Sumele anuale provenind din vânzarea părțicelelor de pământ de pe domeniile Statului în modul stabilit la capitolul următor. (Art. 34).

Capitolul IV tratează despre vânzarea de pământuri de pe moșiile Statului.

Statul este autorizat a vinde de veci, pe toate domeniile sale, vechi sau noue, țăranilor și mai ales însurăteilor, părți de pământ țăranilor, atât Români din țară cât și de origine română veniți de peste hotar și cari ar renunța la protecțiunea străină, și mai ales însurăteilor așezați pe acele moșii. (Art. 35).

Uneia și aceleași familii nu i se va putea vinde mai mult de 12 pogoane (art. 39), iar prețul pogonului se statornicește la

5 galbeni de pogon, platibil în cinci ani, însă Statul va putea ridica acest preț după curgere de 10 ani. (Art. 45).

Țaranii cumpărători de asemenea pământuri nu vor putea, în curs de 20 ani, să le înstrăineze decât la alte familii de săteni. (Art. 44).

În acelaș mod și în aceleași condițiuni: „Statul este autorizat a vinde cultivatorilor așezați pe domeniile Statului, numite *colonii*, părți sau trupuri întregi din acele domenii. Prisosul acestor pământuri Statul va putea să-l vândă și la alți cultivatori decât acei din colonii, însă cu condițiune de a fi de naționalitate română“. (Art. 56).

„Țaranii supuși clăcii cari, până la 1 Septemvrie 1865, vor fi în stare a plăti din propriile lor mijloace despăgubirea cuvenită proprietarilor de moșii, în cătimea prevăzută prin art. 18 al acestei legi, sunt scutiți de contribuțiunea funciară hotărîtă de art. 34“.

Proiectul mai cuprinde și următoarele dispozițiuni tranșitorii :

Arendașii moșiilor Statului cari au vor voi să rezilieze contractele lor, drept despăgubire pentru desființarea clăcii și a celorlalte sarcini ale țăranilor stabiliți pe acea moșie, vor fi scăzuți din căștiuri cu valoarea muncii și a celorlalte sarcini desființate după numărul și categoria țăranilor.

În privința părțicelelor de pământ vândute țăranilor după Capitolul IV al acestei legi, aceeași arendași au drept, pentru pogoanele luate lor, la o despăgubire de câte jumătate galbăn de pogon pe fiecare an până la expirarea contractului.

2. Contraproiectul comitetului delegaților și expunerea lui de motive.

Proiectul fu trimis secțiunilor Camerii care alese un comitet de delegați alcătuit din Lascar Catargiu, Ion Brătianu, D. Cornea, Ion Ghika și Vasile Boerescu care fu ales raportor.

Raportul prezentat Camerii în ședința dela 13 Aprilie cuprindeă, pe lângă proiectul de lege amendat, o lungă expunere

de motive din care reiesă ostilitatea fațișă a majorității Camerii împotriva Ministerului prezidat de Cogălniceanu.

Această expunere de motive denunță procedura Guvernului care făcuse ca proiectul să fie publicat în Monitor „ca și cum ar fi fost promulgat“, fără a-l însoți macar de o expunere de motive.

Spre a înlocui întru câtva această lipsă, comitetul delegaților chemase pe președintele Consiliului în sânul său spre a-i cere lămuriri și a încercă o amendare a proiectului în unire cu Guvernul. În urma limbajului ținut de primul Ministru însă, delegații se văzură siliți să constate că orice înțelegere eră exclusă.

Raportul accentuează atât trebuința absolută cât și urgența unei modificări a raporturilor dintre săteni și proprietari. „De ea depinde, afară de alte interese politice, o sumă de interese sociale, din cari cele mai însemnate sunt: creditul public, libertatea chiar a unei părți însemnate din proprietate. Comitetul D-voastre a înțeles dar oportunitatea prezentării unui asemenea proiect; a înțeles asemenea legitimitatea preocupării Adunării întregi, cari în secțiuni unite a aratat o unanimitate de voință ca această chestiune să se rezolve cât mai neîntârziat. Inșă cu cât oportunitatea este legitimă, cu cât interesele ce depind de chestiune sunt grave, cu atât un legiuitor cată să pășască cu înțelepciune și prudență spre a o rezolvă fără sgomot, fără sguire, fără ațâțare de pasiuni și într'un mod just, bazat pe principiul unei reale și drepte despăgubiri“.

Apoi, după ce se ridică din nou împotriva faptului publicării proiectului Guvernului prin *Monitor* care „nu poate fi negreșit de natură a nu cauză sgomot, a nu ațâța pasiuni“ pășește la expunerea părților din proiect „ce comitetul nu le-a putut primi“.

Intăiu se ridică împotriva faptului că, în articolul 13 din proiect, Guvernul sustrage dela folosul improprietaririi numai pe clacașii moșnenilor sau răzășilor și numai moșiile răzășești.

Apoi găsește că despăgubirea propusă „nu e nici justă nici reală“, căci proprietarii n'au nici o chezășie că, în timp de 20 ani, cât va ține stângerea acestor obligațiuni, valoarea în circulație să nu scază, să nu se deprecieze astfel în cât cei ce ar voi să le sconteze să nu fie expuși a le transmite cu o in-

semnată pagubă? Comitetul nu a putut vedea în proiectul guvernului nici o garanție îndestulătoare, nici o siguranță reală, nici o măsură pentru menținerea valorii obligațiilor.

Aceste titluri „sunt aruncate în public în voia întâmplării“, unica sorginte de unde au să primească sumele cu cari au să plătească rezultă din aceea ce Ministrul numește *contribuția fonciară*, cuvânt ce implică în sine ideea de budget; contribuțiile sunt variabile pe fiecare an. Cine asigurază că taxa chiar a acestor contribuțiuni va fi totdeauna aceeaș, așa în cât veniturile casei de lichidare să nu se micșoreze.

Faptul că dobânda acestor obligațiuni este fixată la 5%, pe când dobânda legiuită este 10%, iar datoriile ipotecare au o dobândă de 10 până la 12%, nu poate decât să contribue la scăderea valorii obligațiilor rurale.

Critică dispoziția art. 29 care stabilește ca aceste titluri să fie primite de către creditori drept bani, arătând perturbațiunile ce această măsură ar trage după sine în creditul ipotecar și mobilier și în comerț.

Critică cu asprime punctul din proiect prin care se afectează la lichidarea obligațiilor rurale jumătate din venitul crâșmelor, astfel că „monopolul desființat de minister prin art. 5 este reînființat, tot de domnul Ministru, prin art. 34. Dar aceasta e dreptate! Aceasta e logică! Monopolul este oare un rău, o ilegitimitate numai când există în favoarea unui individ? Și devine el oare un bine, o legitimitate îndată ce se constituie în favoarea unei comunități, a unei mulțimi?“

Mai denunță cu multă asprime dispozițiunile Capitolului IV prin care „se regulează ca cultivatorii să aibă un drept permanent de a veni să cumpere pământ, ca prețul pământului să fie hotărît la 5 galbeni până în 10 ani și apoi să se urce cu voia Adunării“.

„Dar toate acestea nu e altceva decât punerea în lucrare a unui principiu atât de mult cunoscut și lăudat de școala socialistă și care se numește: *drept la instrumentul de lucru*.

„Românii însă n'au avut nevoie a cunoaște asemenea principii și asemenea școale. Cu atât mai mult nu ar fi prudent ca un legiuitor să se arunce pe o asemenea cale periculoasă . . .“.

„ . . . A se declară într'un mod permanent, pentru un timp

nehotărit, independent de rezolvarea chestiunii rurale, ca totdeauna țaranii să aibă dreptul a cere pământ pe domeniile Statului, ca Statul să fie obligat a-l da: aceasta vrea să zică curat a se recunoaste *dreptul la instrumentul de lucru*, dar atunci unde ne am opri?

Pentru ce după câțiva ani, după ce s'ar absorbi cele două părți din proprietățile Statului, nu ar veni cultivatorii ce n'ar avea pământ, instrumentul de lucru, să ceară a li se da și cealaltă parte? Și cu ce drept li s'ar refuză aceasta? Și după ce ar termina cu proprietățile Statului, de ce n'ar veni să ceară pământul, instrumentul de lucru, pe proprietățile private și să ajungem astfel la un adevărat comunism general? "

După ce termină cu aceste critici, unele mai mult, altele mai puțin îndreptățite, raportorul pășește la expunerea schimbărilor introduse de comitetul delegaților în proiect.

Discutându-se asupra întinderii de pământ ce urmă a se atribui fiecărui clacăș, s'a ivit divergență între Ion Brătianu și Ion Ghica de o parte și ceilalți membri ai comitetului de alta.

„ . . . S'a pus în vedere legile existente și s'a observat că pământul de arătură, precum și acela de casă și de grădină este egal pentru toate categoriile de cultivatori; pământul însă de islaz și fânaț variază după numărul vitelor ce posedă fiecare locuitor. S'a mai observat însă că din aceste chiar pământuri de islaz și fânaț, acela care atât după lege, cât și după uz, este constant și permanent, este acela al locuitorilor cu 1 vacă. S'a zis dar: legile în ființă se preocupă de două feluri de pământuri: de un fel de pământ statornic și nevariabil ce se dă fiecărui locuitor, și de un pământ nestatornic și variabil care se dă sau se ieă unui locuitor, după cum are ori nu are vite. A se da fiecăruia locuitor, după cum propune guvernul și D. Ion Brătianu, pământurile variabile și nestatornice ce va fi posedat în 1863, este a lua de normă aceea ce eră numai întâmplător. Majoritatea însă a comitetului a crezut că dacă o normă, o bază, se află în legile existente, astă normă, astă bază nu pot fi decât într'un număr de pogoane egal pentru toți locuitorii cultivatori, decât în pământurile statornice și nevariabile. Pe aceste pământuri dar s'a învoit comitetul a declara că fiecare familie se poate împroprietări.

„Înțelegem că în sistemul legilor trecute ce ne propunem a desființa să existe două categorii de pământuri: variabile și statornice; căci, după acele legi, țaranul avea o pozițiune precară și oarecum afară din dreptul comun. Proprietarul de moșie, avându-i oarecum persoana angajată prin munca silită, căută să îngrijască și vitele lui, asigurându-i de un pământ pentru acele vite cu cari făcea munca silită, cu cari exercită comerțul său, industria sa. În drept, când acele vite nu mai existau, deși persoana există, pământul acesta se întorcea iarăși la proprietar. Când însă emancipăm pe țarani, noi cată să ne preocupăm de persoană, nu de vite; persoana este acum liberă și independentă; vita este a sa și un instrument de lucru al său, iar nu al altuia; prin urmare, persoana liberă și numai acea persoană are să îngrijască de vitele sale, prin capitalul ce are să procure libertatea muncii sale“.

Bazat pe aceste motive, comitetul mărginește întinderea de pământ ce este a se lasă în deplina proprietate a săteanului la aceea ce Regulamentul Organic o atribuie codașului.

Apoi, găsind prețeluirea boierescului făcută de proiectul guvernului nedreaptă pentru proprietari, suia indemnitatea curentă dela 45 galbeni la 60 galbeni, pentru toată țară, mănținând-o la 39 galbeni și 8 sfanți pentru țararii dela munte din Moldova. Bine înțeles pentru pământul convenit palmașului.

Spre a închezeșlui mai bine plata despăgubirii convenită proprietarilor, comitetul propune:

A se eliberă fiecărui proprietar titluri de obligațiuni cari să cuprindă sumele la cari are drept.

Aceste titluri să fie garantate prin o îndoită ipotecă: ipotecă cătră proprietar pe toate moșiile și domeniile Statului; ipotecă cătră Stat, pe toate pământurile cedate cultivatorului.

Spre a micșorâ suma emiterii în circulație a tuturor acestor creanțe și a înlăturâ astfel deprecierea lor, s'a căutat a li se reduce numărul, dând proprietarilor cari ar primi, în schimbul pământurilor rămase în deplina proprietate a foștilor clacași, pământ de aceeaș întindere și calitate pe moșiile Statului, de preferință pe acele megieșite.

Lichidarea despăgubirii să se facă în 7 ani în loc de 20.

Dobânda obligațiunilor în loc de 5 la sută să fie de 8 la sută.

Statul să pună în vânzare, în fiecare an și până la stingerea obligațiunilor, câte 150.000 pogoane de pe domeniile sale, împărțite în loturi mici, în fiecare județ și prin licitație.

Un articol din dispozițiunile generale dela sfârșit, hotărâca această lege să fie aplicată numai în toamna anului al treilea după promulgarea ei. Guvernul putea până atunci să înceapă lucrările pregătitoare, păstrându-se până atunci dispozițiunile legilor în vigoare.

Intortochierea și ipocrizia cu cari comitetul delegaților se întinde asupra marginirii pământurilor pe cari aveau să se declare sătenii proprietari absoluți la întinderile ce le stăpânise până atunci codașul, maschează rău spiritul meschin și lăcomia de pământ de cari eră călăuzită Camera. Ea dăduse de altminteri numeroase dovezi că nu eră vrednică de mareața sarcină ce-i eră impusă de împrejurări: regenerarea unui popor și alcătuirea așazămintelor ce aveau să slujască de temelie viitorului lui.

Dar ceea ce ne miră este faptul că acel raport, plin de patimă meschină și de ipocrizie, de setea de putere și de setea de a pastră măcar un petec mai mult de pământ, este alcătuît de acelaș Vasile Boerescu care, cu opt ani mai înainte, pledase cu atâta căldură și cu atâta logică, în vestita lui broșură, pentru împroprietărirea sateanului român pe pământurile pe cari se hrăniă.

Oroarea ce o aveă Camera de orice schimbare, în legiurile făcute în vremea regulamentară numai în folosul clasei din care ieșise, se mai vădește prin dispozițiunea articolului penultim care hotărăște că noua lege se va pune în aplicarea numai trei ani după promulgarea ei.

3. Răspunsul lui Kogălniceanu la contra-proiectul comitetului delegaților.

Proiectul comitetului fu supus de Kogălniceanu unei critici din cele mai mușcătoare. La acuzația de socialism ce-i aruncase Vasile Boerescu, el răspunse cu art. 46 al Convențiunii,

care dispuneă împroprietărirea sătenilor „pe pământul ce-l au astăzi în posesiune” și cu broșura lui Manolache Costache, care cerea să se împroprietărească și însurăței până la concurența a două treimi din moșie.

„... cum am zis, proiectul Guvernului nu conține într'nsul alt nimic decât principiul ca țaranul să devie proprietar pe casa și pământul ce are astăzi în stăpânire după legea în ființă, nici mai mult nici mai puțin, dându-se totodată proprietarului o despăgubire“.

Apoi după ce declară că, în ce privește chestiunea despăgubirii, este gata a o admite oricât de mare, revenind la în tinderea de atribuit fiecărui sătean, urmă:

„... noi am înfătoșat proiectul care nu face decât a des-voltă ideile guvernului francez, ideile și cererile țaranilor dela 1857, ideile cele mai conservatoare, desființând claca pe de o parte și așazănd pe țărani în stăpânirea pământului pe care-l au. Și nici nu se poate face altmintrelea, căci nu se zice că țaranul să dea atâta pentru palme, atâta pen'ru vacă, atâta pentru bou...“

„Domnilor, țaranul a lucrat și cu palma, și cu vaca și cu boii și a lucrat pentru ca să-și păstreze pământurile și știind că pământurile au fost ale lor, și mai cu samă în partea de dincolo de Milcov și cu condițiune de a avea boi, pentru că legea însuș le cere aceasta... Nu împroprietăriți boii, ci pe țaranul care a îmbunătățit pământul...“

„... în cât se atinge de despăgubire, de suma ei, faceți cum voiți; nu sporiți însă darea ce trebuie să dea țaranul, căci e destul de mare astfel cum e pusă de guvern. Adunarea regulămentară (?) a Moldovei din 1851 a prefăcut claca în 2 $\frac{1}{2}$ gâlbeni; noi am suit-o la 5 galbeni. Și Dumneavoastră veniți astăzi în Moldova și hotăriți să plătească pentru 2 $\frac{1}{2}$ fălci 60 galbeni. Hotăriți ca în Cahul să se plătească această sumă pe 2 $\frac{1}{2}$ fălci. Dar atunci faceți pe d-nul Grigorie Iepureanu milionar. D-sa trebuie să voteze acest proiect cu amândouă mâinile. În districtul Cahul e o legiuire în parte și să-mi permită onorabilul comitet a-i spune că a trecut cu ușurință, nu cunoaște legea de peste Prut, căci nu face amintire de dânsa. Conchista sau trecerea unui loc în stăpânirea altuia nu schimbă legea care regulează

proprietatea. Aşa, când Basarabia a trecut către Moldova, a avut legea sa şi acea lege există şi astăzi. După această lege palmaşul are 3 fălci şi cel cu 2 boi 6 fălci şi valoarea unei fălci este 6 galbeni. Nu socotiţi însă că toţi ţaranii din Basarabia se vor duce la Ruşi? Nu vedeţi Dumneavoastră că toate satele se vor deşertă cum s'au deşertat în 1861, pentru că proprietarii s'au încercat să introducă boierescul. Dar nu ştiţi, Dumneavoastră, raporturile prefectilor din acel timp, prin cari spuneau că în Basarabia n'a mai rămas nimic român? Nu vedeţi Dumneavoastră satele de pe malul Dunării? Şi comitetul hotărăşte preţul la 60 de galbeni?

„In cât se atinge de celelalte imputări ce ni se aduc, nu voi răspunde nimic, trebuie să mă țin la înălțimea chestiunii. Aci nu încap ceartă. Faceți improprietărea și, de voiți să vă binecuventeze țara întreaga, *nu intrați cu prăjina în ogrorul țaranului*; iar pentru celelalte, guvernul va fi cu Dumneavoastră să facă ca ziua de Paști să răsără mai strălucitoare de cum a răsărit acum 400 de ani.

„Gândiți-vă, Domnilor, că sunteți chemați a deslegă un nod gordian. Chestiunea rurală a fost dată numai unei mari Camere s'o rezolve: Constituantei din timpul republicei. De atunci *această lege nu s'a făcut de cât prin revoluțiune sau prin măsuri silnice ale stăpânitorului*.

„E de datoria d-voastră, să prezentați Europei frumosul spectacul că eră dat și Camerei aceștia a rezolvă această chestiune cum cere libertatea și dreptatea“.

4. Propunerea unei moțiuni de blam împotriva Guvernului.

Dar opoziția nu se mulțamea cu ciuntirea proiectului de lege rurală înfătoșat de guvern, eră dușmană oricărei reforme care se atingeă de foloasele ei și eră hotărîtă s'o amâne pe timp nemărginit și mai ales să răstoarne guvernul spre a luă puterea. In acest scop se alcătuișe și se depusese pe biurou o moțiune de neîncredere în guvern concepută în termenii următori:

„Adunarea națională, în urma nenumăratelor probe ce a dat în sesiunea actuală de al său devotament pentru binele pu-

blic; în urma marilor concesiuni ce a făcut unui minister care n'a ieșit din sânul său, în urma trecerii cu vederea asupra arbitrajelor fapte ale Președintelui Consiliului de Miniștri denunțate în mai multe rânduri, eră în drept a se aștepta, cel puțin în chestiunea rurală, la sentimente de bună credință din partea sa.

„Văzând însă că acest minister, după mai multe provocări, se servă (sic) astăzi de chestiunea rurală ca de o armă de răsbunare și de învrăjpire între clasele agricole și proprietari;

„Văzând că mai nainte de a se desbata și a se hotări această mare chestiune socială de Camera legiuitoare, care e reprezentantul legal al națiunii întregi, d-nul Președinte al Consiliului a cugetat a exercita o adevărată presiune asupra Camerii prin oficiala și întinsa publicare însoțită cu circulări de natură a da caracterul unui act definitiv proiectului său, declarat de comitetul delegaților Adunării ca o iluziune;

„Văzând că cu această procedare Ministerul pune în luptă pe mandatarii națiunii cu puterea executivă, împrăștie neîncrederea și spaima în toate cercurile societății, dărâmă creditul și încurajază ura și răsbunarea între cei avuți și cei neavuți, încât s'au văzut publicate și împrăștiate rugăciuni către Dumnezeu de a face ca să niveleze societatea, pogorând pe cei ridicați și ridicând pe cei prea jos împilați;

„Considerând că este peste putință chiar de a se desbata legea rurală cu un asemenea Minister care nu oferă cea mai mică garanție, oricare ar fi soluțiunea ce s'ar da acestei chestiuni;

„Camera după toate aceste, temându-se de a nu se face complice prin a sa tăcere la desordinile ce pot rezulta și ale căroră semne prevestitoare au și început a se vedea chiar de pe acum; în ședința de Vineri, 10 Aprilie, a și manifestat, în o mare majoritate și în mod destul de înțelegător, a sa neîncredere în ministerul actual.

„Astăzi însă, văzând că ministerul nu s'a retras în urma aceluși vot, Adunarea declară că nu mai poate lucra cu acest minister care merită toată a sa desaprobară“.

De abia își sfârșise Kogălniceanu discursul și Béizade Dimitrie Ghika, sculându-se, se plângea că Președintele dăduse cuvântul Primului Ministru, înainte de a da cetire moțiunii de-

pusă de opoziție și reclamă ca acea moțiune să se cetească imediat.

Numai cu mare nevoie izbuti Ion Brătianu să obțină ca contraproiectul său de lege rurală să fie cetit înaintea moțiunii opoziției.

5. Contraproiectul de lege rurală al lui Ion Brătianu.

Acest contraproiect eră mai mult o serie de amendamente succesive la fiecare articol, după propria mărturisire a autorului său care, crezând că până la sfârșit se va ajunge la o înțelegere, iar această înțelegere nerealizându-se, se văzuse silit să se pună la lucru în ultimul moment.

Acest contraproiect se deosebiă de acel al guvernului prin schimbări de redacțiune și prin faptul că eră ceva mai scurt decât acel înfățoșat de Kogălniceanu și mai ales prin modificări la capitolele III și IV întrunite într'un singur, deosebirea esențială fiind alcătuită de cuprinsul art. 12 care glăsuia: „Țaranii sunt volnici a luă uscături din pădurile proprietarului pentru trebuințele lor“.

Valoarea clăcii diferitelor categorii de clacasi eră lasată în alb, afară de acea a locuitorilor dela munte din Moldova care rămâneă acea fixată de lege. Ca urmare la această lipsă nu erau stabilite nici sumele capitalului reprezentat prin această muncă anuală, nici suma ce urmă să fie plătită de fiecare categorie de țarani pentru amortizarea ei.

Dobânda obligațiunilor rurale eră fixată la $7\frac{1}{2}$ la sută, iar termenul în care urmau să fie amortizate eră de 10 ani.

Jumatatea din venitul crășmelor care, după proiectele Guvernului, urmă să alimenteze fondul de amortizare a acestor obligațiuni, eră alcătuit de un număr nederminat de sutimi ce trebuiau a se adaoga „la contribuția băuturilor ce se va face pe sama Statului“.

Spre a achită deficitul rezultând din amortizarea anuală a unei a zecea părți din capitalul total al obligațiunilor rurale, se propunea vânzarea unei părți din proprietățile Statului, echivalentă cu acel deficit și începându-se cu cele mai puțin pro-

ducătoare. Aceste proprietăți puse în vânzare, urmau a se împărți în loturi dela 5 pogoane în sus, deosebindu-se pentru fiecare județ un număr hotărît de loturi.

Acest contraproiect nici nu veni în discuțiune.

6. Discuțiunea asupra moțiunii de blam.

Asupra cererii de a se adopta urgența pentru adoptarea moțiunii se născu o discuțiune înviersunată.

Vasile Boerescu declară că el nu poate înțelege ca „această chestiune să se rezolve într'un asemenea mod, *pe baza unui principiu socialist*, unui principiu foarte trist pentru societatea noastră“, adăogând că opoziția a găsit mijlocul cel mai practic pentru „o adevărată și dreaptă soluțiune“.

G. Costaforu fu și mai violent; patima îl făcu să rostească un cuvânt plin de absurdități, arătând motivele meschine de cari eră condusă Camera:

„ . . . Ați zis că din chestiunea rurală faceți o chestiune ministerială; care a fost scopul D-voastră? Să ne lasați să desbatem această lege, s'o votăm chiar și după aceea să disolvați Camera și să veniți înaintea țării să ziceți: iată ce a făcu Camera și iată ce am făcut noi și D-voastră să rămâneți la minister și majoritatea care va fi contra D-voastră, s'o aratați cu index inegrit în fața țării.

„Aceasta este imposibil. Numai atunci ați aveă cuvântul să susțineți această teorie când ați fi din majoritate. Dar Camera ar fi prea imprudentă, când ar primi a se desbate această lege cu un guvern care declară că ar face o chestiune ministerială dintr'insa și prin urmare această chestiune are să facă sau a se retrage ministerul sau a se disolvă Camera, Ei bine, precum D-voastră aveți o coală de hârtie pentru demisiune, tot asemenea și Camera are hârtie pentru a face o moțiune. Înțeleg prea bine această moțiune la care cer permisiunea onorabilei majorități a mă asocia și eu, căci D-voastră știți de mai nainte în ce feliu am să mă pronunț eu în această chestiune.

„Cum vedeți D-voastră, această chestiune are să puie în pericol Adunarea ori ministerul. Așa dar chiar D-voastră, D-le

Ministru, care voiți să treacă ideia D-voastră ca lege, nu veți voi să deveniți *regi ai țăranilor*, fără să aveți o majoritate forte în Cameră care să vă susție. Așa dar nu mai incupe îndoială, astăzi are să se hotărască dacă Camera e cu D-voastră, pe care vă cunoaște ca și toată lumea, când veniți să ziceți că faceți chestiune ministerială din chestiunea rurală, atunci aveți să culegeți toată gloria și să mergeți la nemurire; din contra, dacă Camera nu va fi cu D-voastră, veți disolva-o; *noi nu voim să ne facem complici cu gloria D-voastră*. Veți înegri-o cu ideile D-voastră, veți zice multe în contra ei, veți zice că Camera de acum e oligarhică... Veți declara în țară că sunteți apărători ai țăranilor, că sunteți regii lor. Faceți ce poștiți, sunteți liberi să faceți orice, fiindcă sunteți constituționali... să ne iertați, eu zic că sunteți constituționali după vorbe, iar nu după fapte.

„Noi nu suntem Adunarea nici a țăranilor, nici a proprietarilor, și nu zic aceasta, ci v'a zis-o D-nul Președinte al Consiliului acum doi ani. D-sa vă zicea atunci: *Nu sunteți deputații țăranilor sau ai proprietarilor, ci sunteți ai națiunii întregi. Faceți dar ce e bine pentru toți*“.

„... Termin și zic că, pentru onoarea Ministerului chiar, trebuie să se voteze această moțiune. Căzând, ea va ajunge gloria Ministerului, iar de nu, va face ca să ajungă mai răpede la martirul pe care-l dorește de atâta timp și la care urez și eu să ajungă cât mai curând“.

Acestui șir de personalități, Kogălniceanu răspunde:

„Aș răspunde Domnului Costaforu, dar mă tem ca mânia Dumnealui să nu se traducă în paroxism. De aceea mă opresc aici“.

După un sârbed discurs a lui Gheorghe Ghika, luă cuvântul Manolache Costache care fu iarăși, deși cu mult mai moderat decât acel al lui Costaforu, un șir de personalități la adresa lui Kogălniceanu.

El ceti într'altele o circulară a lui Kogălniceanu prin care acesta ar fi îndemnat pe preoți și pe săteni să facă rugăciuni pentru ca Dumnezeu „să-i ajute să niveleze societatea, să pogoare pe cei înalți și să înalțe pe cei pogorați“.

Lui Manolache Costache îi urmă A. Sihleanu care, imputând

Guvernului că ațâța pasiunile țaranului împotriva celui bogat, adăogând că are scrisori dela țară „zicând că dacă Ministerul actual va stă mai mult, apoi ei vor fi siliți a-și lasă căminele și, ca în timpul bejăniei, să părăsească țara“.

Dar culmea violenței, a neconștienței de situațiunea în care se află țara și a patimii o atinse cuvântul lui Beizade Dimitrie Ghika.

„... Numai singurul fapt al numirii Domnului Kogălniceanu ca Președinte al Consiliului a fost de ajuns spre a aruncă spaima în inimi, căci trecutul Domniei Sale, mai cu samă ca Ministru în Moldova, vorbește îndestul pentru viitorul ce ar puteă pregăti țării...“

„Domnul Ministru ni zice că noi cunoaștem toate opiniunile Dumisale asupra legii rurale și că, consecuent programului său, a elaborat acel proiect; dar, Domnilor, ideile cari pot fi iertate unui simplu deputat, nu pot fi iertate unui Ministru care zice că a venit cu o misiune de conciliare. S'au demonstrat, Domnilor, nu numai de acei cărora se impută că se orbesc de interesele lor personale, că sunt parte interesată în chestiune, ci de toate partidele, chiar cele mai extreme, s'a demonstrat inaplicabilitatea și in Justiția proiectului D-voastră, și toate în unanimitate au pronunțat opiniunea lor în contra proiectului elaborat de Guvern. Ce zic? Toate secțiunile Adunării și toți membrii comitetului îl califică de imposibil, de iluzoriu, de ruinător, termeni cu cari se poate cineva servi într'un raport oficial; *căci altminteri adevăratul nume ar fi proiect spoliator și incendiar*; da, Domnilor, *este curat o spoliațiune*, fără a mulțămi macar clasa sătenilor... Adăogați pe lângă aceasta, Domnilor, că Domnul Ministru nu se mărginește a aruncă acel proiect în țară ca o bombă fulminantă, publicându-l în partea oficială a *Monitorului*, ca un proiect definitiv, ci are și culpabila grijă a-l însoți de circulări ca aceea ce v'a cetit Domnul Manolache Costache... Atunci ai știut să fii Mitropolitul și *astăzi nu știi să fii Ministru într'o chestiune care atinge ordinea și care poate expune țara la cele mai mari calamități*.

„Răzi, Domnule Ministru, acest răs este caracteristic pentru

un Ministru care nu poate avea alt sentiment decât veselia în fața catastrofei ce amenință țara.

„Acel Minister, Domnilor, care a adus o stare de lucruri ca aceea de azi, *care prin proiectul său provoacă la răzbelul civil, sărăcește mii de familii*, acel Minister nu poate să aibă decât un vot de cea mai meritată desaprobare din parte-ne; căci ce a făcut, Domnilor, acel proiect al Ministerului? *A adus consternațiunea în comerț și o perturbare generală în țară...*“

„... Domnilor, în situațiunea în care ne aflăm, în fața angajamentului ce am luat că chiar în sesiunea actuală să sfârșim legea rurală; fiindcă nu suntem în pozițiune a mai putea aștepta rezolvarea acestei chestiuni cu lovitura care i-ați dat D-voastră, și sunteți nevoiți a zice că astfel cum au ajuns astăzi lucrurile și după lovitura ce Guvernul a dat Creditului și proprietății, după perturbarea în care a pus spiritele, noi tocmai suntem și mai geloși a da o soluțiune cât mai curând acestei chestiuni rurale; noi suntem mai grăbiți, în pozițiunea ce ne-ați creat astăzi de a nu mai avea cu ce să ne hrănim familiile, suntem mai grăbiți decât acei ce trăiesc cu apurament, de a pune lucrurile într'o stare normală prin o justă soluțiune a chestiunii proprietății. Dar, cât pentru mine cel puțin, declar că sunt în imposibilitate de a a desbate și, a vota această lege față cu Ministrul de o rea credință atât de manifestă și cu intențiuni atât de culpabile“.

Răspunzând acestui șir de cuvinte pătimase și de exagerațiuni, Kogălniceanu zise între altele:

„Dar ce imputare ni se face? Proiectul s'a publicat în *Monitor!* S'a aruncat tăciunile în țară! Ah! Ce constituționali sunteți! Ce felii? Dumneavoastră cari voiți să imitați necontenit pe Englitera, Dumneavoastră cari ați zis în sesiunea trecută că de rândul celalalt ați tratat chestiunea ca copii nevârștnici, Dumneavoastră nu voiți să consultați nici pe aceia cari nu au drept nici chiar să vie la Cameră, pentru că ziceți că i-am adus cu poliția? *N'am drept să public la Monitor proiecte așa mari ca să știu ce gândește negustorul, ce gândește țaranul, ce gândește poporul?* Toți aceștia cărora Dumneavoastră nu li dați dreptul să petiționeze, cărora Dumneavoastră

nu li dați dreptul nici să se roage la Dumnezeu! Dar, Domnilor, *Leșii*¹⁾ au voie să se roage!...

„Și acum voiți să mă faceți pe mine un fel de Spartacus al României, fiindcă am aratat țării proiectul guvernului și proiectul Dumneavoastră? Dumneavoastră faceți pe toți țărani palmași, *luați pământul boilor și apoi vorbiți de spoliațiune!*

„Voiți să mă ucideți? Nu mă ucideți pe mine; am zis împăcăciune, dar pe tărâmul constituțional, nu pe tărâmul minciunilor, nu pe tărâmul neadevărului. Ați zis că v'am surprins credința? Dar oare nu erau toate lucrurile pe față? Prințul Dimitrie Ghika zice că nu erau acele principii cari le-am adus aici în lucrările Comisiunii Europene, dar nu se află în raportul Comisiunii anexat la protocolul XIV și înfățișat de Comitele Walewski? *Dacă am venit aici cu principii socialiste, nu sunt principiile mele, sunt ale lui Walevski, ale lui Hardenberg și Stein, ale acelor barbați cari au scapat monarhia la 1848, ale barbaților de Stat ai Rusiei cari au scos pe țărani din starea de sclăvie și cari li-au dat mai mult decât Dumneavoastră. Dacă acei oameni sunt socialiști, atunci primesc și eu să fiu socialist.* Dar nu este aceasta, Domnilor; toată lumea știe că aici nu este vorba de Kogălniceanu, nu este vorba de minister, *este vorba că nu voiți un minister care să trateze chestiunea aceasta sub un punct de vedere național, care s'o apere ca o chestiune națională, care să facă o lege pentru țară iar nu pentru proprietari.*

„Dacă am aface cu legiuitorii țării, cu reprezentanții națiunii, (căci se zice că Dumneavoastră sunteți reprezentanții țării, deși nu este tocmai așa, fiindcă nu sunt toate clasele societății noastre reprezentate), tocmai atunci, Domnilor, nu mă tem; iar dacă sunt într'o adunare de proprietari, cari, precum a zis onorabilul Domn Dimitrie Ghika, *că legea rurală este o chestiune de avere,* atunci am să mă tem și, dați-mi voie să vă zic, dacă a fi așa, că Dumneavoastră ați fost și sunteți foarte generoși, prin urmare blamul nostru de care e vorba nu poate să fie glumă, ci un ce foarte sigur și cu atât mai si-

¹⁾ Polonii.

gur, Domnilor, cu cât noi, nu numai că nu am găsit un alt mijloc, o altă soluțiune a acestei *chestiuni de avere* ci, pe lângă proiectul ce v'am prezentat am venit în această Adunare și am zis că dacă ea tratează această chestiune ca o *chestiune de avere*, noi, ca Români o vom privi, o vom trata azi, mâine, în sfârșit până când vom fi pe aceste bănci, ca o *chestiune națională, o chestiune din cele mai mari, dela care depinde toată avuția, independența și forța a acestor 5 milioane de Români ce locuiesc într'această țară și pe cari Dumneavoastră îi priviți ca pe niște paria* și, când îi vedeți în Curtea Mitropoliei, ziceți că sunt aduși de poliție. Iată, Domnilor, cum noi, miniștrii, voim să tratăm această chestiune; dați-ni blam, și mai mult încă, spânzurați-ne...

Cu cât înaintăm în urmărirea acestor debateri, cu atât mai mult ele ni înfoțășează icoana luptei unui urieș împotriva unei mulțimi nenumărate de pitici!

După Kogălniceanu ieă cuvântul Vasile Boerescu care susține cu învierșunare urgența pentru moțiunea de blam. Iată ce zice în privința chestiunii rurale:

„In privința legii rurale, veți vorbi frumos, veți face de-clamațiuni invocând pasiunile cele mai brutale, punându-vă tribu-nul țaranului; ei bine, toate aceste sunt de natură a produce perturbațiuni în societate, dar în formă și în consecință și această lege va avea soarta celorlalte.

„Sunt unul din cei mai vechi liberali, am fost și sunt pentru principiul improprietăririi. Inșă să mă iertați a diferă foarte mult de opiniunea D-voastră: *nici odată n'am voit ca improprietărirea săteanului să se proclame cu pieirea sau cu jaful unei părți a societății*. Am privit totdeauna pe proprietari ca partea inteligentă a națiunii și am voit să o garantăm; da, Domnilor, proprietarii sunt partea inteligentă, *țaranii sunt masa brută*, sunt forța numerică și nu voim noi a lovi inteligența prin forța brutală, a înăbuși dreptatea sub presiunea numărului. Dar ministerul ni zice: cum voiți să procedăm într'un mod mai natural, mai prudent decât cum am purces și în această mare chestiune? Nu este inșă așa, Domnilor, tocmai pentrucă această chestiune este de natură așa de delicată, tocmai pentru că această chestiune se refereste la interese așa de mari

și așa de aproape de om, tocmai pentru aceasta un ministru trebuie să lucreze la rezolvarea unei asemenea chestiuni fără sgomot, fără sguđuire. Ia să vedem dacă acest minister a făcut astfel încât să se poată urmă o discuțiune care să ne ducă la o soluțiune cum să putem concilia toate interesele fără perturbațiune, fără desordine. Să vedem dacă acest minister e în stare să intre cu noi în discuțiune și să lase ceva din proiectul său“

„Mai nainte de a se procede la desbaterea acestei legi, mai nainte de a fi votată, se publică în *Monitor*, în partea oficială, acolo unde se promulgă legile Nu e destul atâta, dar vine și publică apoi și amendamentul comitetului . . . Răul s'a agravat. Vedeti ce tactică.

„Ei bine, anul trecut proiectul de adresă s'a publicat în procesele-verbale“

Kogălniceanu (întrerupând). „In foi sburătoare“.

V. Boerescu. „Tot astfel să fi publicat și D-voastră această lege, dar nu în capul *Monitorului* ca să o faceți cunoscută maselor mai nainte de a fi votată, și să le faceți a crede că aceea este legea. A mers și mai departe. A mers și la biserici, toată lumea e unanimă a spune“

După ce critică din nou dispozițiile proiectului de lege privitoare la neîmproprietărirea acelor clacași, cari sunt așezați pe moșii răzășești și la achitarea ipotecelor prin obligațiuni rurale, părăsește tărâmul legii rurale pentru a reaminti învinovățirile de deosebită natură aduse de opoziție lui Kogălniceanu.

După un răspuns foarte scurt al acestuia, Ion Brătianu luă cuvântul atât împotriva actelor ministerului cât și împotriva proiectului de lege rurală. Învinovățește ministerul că nu a fost de bună credință când și-a publicat proiectul în *Monitor*, că rău și neconstituțional a procedat dându-i o asemenea publicitate fără a consulta pe barbații politici ai țării. Blamează faptul că nu s'au făcut studii pregătitoare, că nu s'au adus desbaterile urmate în alte țări asupra chestiunii. „Ați aruncat acel proiect în țară fără a vă gândi că astfel aruncați un tăciune care poate să împiedece chiar soluțiunea, și aceasta când știți că, dacă discordia este adusă pe proprietate, atunci s'a dus națiunea română“.

„Sunt, Domnilor, în contra acestui proiect, atât în detaliu cât mai cu samă pentru aplicabilitatea lui. Cu toate aceste zic că tot este un pas înainte și „ori cât de nepractic este, tot mai bine decât nimic, mai cu samă când soluțiunea acestei chestiuni, de atâta timp pendinte, a devenit astăzi mai urgentă decât ori când. Adunarea va desbata proiectul, va lua o hotărîre, va face o lege cum va crede mai bine, *ș'acea lege va trebui cât mai neamănat să se promulge, să se puie în lucrare, mai ales în fața pericolelor ce ne amenință și pe cari n'aveți trebuință să ni le spuneți, le vedem, le vede tot Românul și cât despre mine ele nici noaptea nu mă lasă a dormi, tot omul, toată țara este îngrijată.* Nu va votă moțiunea de blam, nu va da jos guvernul căci se întreabă: pentru cine? Opoziția n'a cerut socoteală guvernului pentru procedarea sa greșită în multe chestiuni însemnate și deci nu știe care va fi drapelul, purtarea și programul guvernului ce ar veni în locul celui de azi: „De aceea, Domnilor, vă rog să ni spuneți pentru ce dăm jos ministerul; nu lăsați să se bănuiască că l'am dat jos tocmai în fața celor două chestiuni. Dăm pe minister jos fără ca să știm pentru ce? Țara, Domnilor, are să ni ceară socoteală și ce o să-i răspundem?“

Kogălniceanu răspunse: „La cele zise de onorabilul D. Brătianu nu am să replic nimica, însă în ceea ce privește chestiunea proprietății, voi zice numai că Dumnealui, prin amendamentul Dumisale au binevoit a se uni cu proiectul nostru și astfel amendamentul Dumisale nu este alt nimic, afară de chestiunea despăgubirii, decât însuș proiectul nostru. Dumnealui nu a luat nici un parmac de pământ din acela cerut prin proiectul nostru, cere oborirea clăcii, pentru care cere ca proprietarii să se despăgubească, zice că nu putem primi noi să se ieă un pământ șerbit de țaran și să se deă proprietarului. Apoi, Domnilor, eu toatea vi le spuneam în comitetul Dumneavoastră...“

Moțiunea de blam, pusă la vot fu primită.

CAPITOLUL VI

LEGEA RURALĂ DELA 14 AUGUST 1864

1. Prorogarea Camerei. Articolele lui Ion Brătianu asupra chestiei țărănești.

În urma primirii de către Cameră a moțiunii de blam, ministerul își dădu demisiunea. Domnul însă n'o primi și, serbătorile Paștelor apropiindu-se, prorogă Camera până la 2 Maiu.

Mesajul de prorogare din 15 Aprilie zicea că Domnul nu putuse să primească demisia ministerului fiind că votul fusese dat fără ca Adunarea să intre macar în discuțiunea importantei chestiuni a îmbănătățirii soartei muncitorilor de pământ, garantată lor de art. 46 din Convențiunea dela Paris și așteptată de țara întreagă cu o vie nerăbdare. Aducă că a însărcinat ministerul să prezinte Camerei proiectul de lege electorală, dar că serbătorile Paștilor apropiindu-se, prorogă Camera până la 2 Maiu, dorind ca deputații, să se întoarcă la locuințele lor spre a se încredința de sentimentul națiunii și de faptul că ordinea nu fusese amenințată nici tulburată undeva.

Ion Brătianu văzând ca chestia rurală eră pusă cu tot dinadinsul și cu hotărîrea de a o deslegă de către Domn și guvern, înțelese că partidul său nu putea să-și mai tacă părerea asupra unei reforme interesând obștia țării. Graba cu care se hotărîse a interveni în chestiune nu-i lasase vreme să alcătuiască o expunere de motive la contra-proiectul de lege rurală deus de el în Adunare, el înlocui această lipsă prin un șir de articole în *Românul* dela 11, 12, 13, 15, 17 și 18 Aprilie 1864, în care trată chestiunea în chipul cel mai extensiv.

Brătianu lămurește tăcerea de până atunci a *Românului* și a partidului înaintat asupra chestiei rurale prin aceea că „am

crezut că a agită acea chestiune ar fi fost să se alimenteze incendiul aprins de luptele politice. Aveam însă speranța că aceste lupte potolindu-se, o să putem într'o zi, în liniște și în pace, a cercetă, discută și căută o soluțiune acestei chestiuni care, deși este eminentamente economică, atinge însă, nu mai puțin ordinea socială și politică întreagă". În urmă însă, văzând că „acei cărora Providența li pastrase frumoasa, sublima misiune de a împacă, de a înfrăți societatea română . . . n'au știut, n'au voit, n'au putut să-și împlinescă datoria, nu ni mai rămâne decât a ne întoarce către public și a-i spune lui ce credem că este adevărat, că este drept, că este posibil" . . . 1)

Face o expunere istorică a chestiunii și, cu toate că nu avea nici o idee despre *dreptul românesc* și cu toată neîndestularea materialului de acte de care dispunea, mintea lui puternică pricepă că, asupra hotarului locuit de el, săteanul are un drept de proprietate supusă oblăduirii stăpânului care oblăduiește în puterea unui act domnesc.

Această parte fundamentală a *obiceiului pământului*, din care decurge acest obicei cu dezvoltările și cu *deformările* lui, lipsește în expunerea atât de bună altmintrelea, făcută în în divanul ad-hoc al Moldovei, în preambulul *amendamentului la propunerea deputaților săteni*, propus de arhieriei Melhisedec Ștefănescu și Scriban, de Vasile Mălinescu și de alții. Rămășița expunerii, destul de scurtă, conține mai multe greșeli puțin explicabile ca, spre exemplu, afirmațiunea absolut în contradicere și cu actele și cu faptele, că Regulamentul Organic ar fi „supus clacașului o mai mare parte de pământ decât ce considerau legile bătrâne și uzul ca supuse clăcii“.

Ridiculizează apoi atât teoriile emise de Arsache (?) asupra *alodialității* proprietății în legiuirea dela 1851, cât și proiectul de lege rurală al Comisiei Centrale, care departe de a îmbunătăți soarta țăranilor, precum impunea Convenția, o mai înrăutățită.

Face să reiasă contradicerea în care cad dușmanii oricărei reforme când, după ce tăgăduiesc săteanului orice drept asupra ocinilor lui, pe de o parte, prin contraproiectul comitetului de-

1) Din scrierile și cuvântările lui Ion Brătianu, p. 315 și urm.

legațiilor, îi smulg din mâni cea mai mare parte a acelor *ocini*, iar pe de alta „răpesc dela proprietari o bucată de pământ și o dau țăranilor cu preț arbitrar“. Termină această parte a expunerii sale prin cuvintele: „Dacă pământul posedat de clacași este proprietate absolută, alodială a stăpânului moșiei și numai pentru o *rațiune de stat*, pentru *siguranța publică*, pentru un *bine național*, îl luați astăzi dela proprietar și-l dați țăranilor, nu vedeți ce *antecedente lasași viitorului*, nu vedeți că deschideți porțile tuturor spoliațiunilor și tuturor războaielor sociale. Acum d-voastră cari pretindeți că aveți monopolul prudenței, al bunului simț, al inteligenței omului de stat, al simțimântului conservator, cum nu ați înțeles, cum nu v'ați priceput că și chiar dacă dreptul clacașului asupra pământului ar fi putut fi tăgăduit, și merg până a zice că chiar dacă acest drept n'ar fi existat și că cedarea cătră țaran al acelu pământ a devenit o nevoie politică și socială, cum n'ați văzut zic, că în lipsă de drept trebuia să născociți unul, să scuturați praful de pe toate documentele istoriei noastre și, acolo unde veți găsi o umbră numai de drept, să vă agățați de dânsul, să-l afirmați în modul cel mai absolut și punându-l astfel în fruntea legii voastre, să-i dați consacrară ce trebuie să aibă o legiuire, adică să dovedeți că legiuiți un *drept, aplicați un principiu conciliator cu drepturile proprietății*. Astfel fac, d-lor Arsaki și Brăiloiu, acei cari ni spuneți că vă servesc de model, adică Englezii, iar nu ca d-voastră, cari puneți piciorul pe istoria României și, sfărâmând toate tradițiunile și toate drepturile, legiuiți, sub cuvânt de rațiune de stat, vânzarea silnică a proprietăților alodiale“.

Apoi întreabă de ce Arsachi și ai lui cari erau convinși, încă dela 1848, de *alodialitatea* proprietăților, n'au scos prin legea dela 1851 pe săteni din pământurile ce le ocupau, deși aveau la dispoziție baionetele muscălești ci, din potrivă, au adăogit la pământul ce țăranii aveau, iar astăzi voiesc să facă fapta ce nu s'au gândit s'o facă atunci.

Când însă începe a vorbi de proiectul guvernului, Brătianu părăsește logica strânsă și obiectivitatea de cari se servise până aici. Face guvernului procese de intențiuni, îl invinovește că n'a știut să insufle încredere țării și face vederate aluziuni la instigațiile ce le-ar fi făcut administrația, nu numai de când este

Kogălniceanu la putere, dar încă din vremea guvernului lui N. Crețulescu. „Toate faptele însă ale administrațiunii de atunci și până astăzi, toate misterele ei au fost echivoce, prefăcute, înșelătoare, în cât ele au deșteptat în inimile unora speranțe amăgitoare și exagerate și în inima altora grijă și teamă, astfel în cât patimile și urile s'au deșteptat, s'au ațâțat, s'au înviersunat mult mai tare decât ori când“.

Singurele articole din lege pe cari le critică sunt articolul 2 și articolul 8. Obiecțiunile la articolul 2 sunt vederat neintemeiate, textul este clar, precis și nu dă loc nici cum la interpretarea ce i-o dă Brătianu. În cât privește art. 8, el se ridică împotriva faptului că Kogălniceanu prin acel articol împotrivesc, împotriva unei despăgubiri, pe casele și grădinele lor neintrecând 10 prăjini și pe acei săteni cari nu sunt clacași și nu au pământuri de hrană. Măsura luată de Kogălniceanu în privința *zecierilor* (împroprietăriți pe zece prăjini), cum se numiau acei bieți săteni, nu se poate numi decât omenoasă și echitabilă și autorul ei nu merită să fie calificat de socialist mergând mai departe decât Proudhon.

În niște scrisori adresate lui Kogălniceanu după 10 Maiu, Brătianu se mai ridică, cu puțin temei de altmintrelea, împotriva dispozițiilor art. 12, relativ la dreptul de a lua lemne din păduri (în Țara Românească și la moșiile dela munte din Moldova) și împotriva dispozițiilor art. 13 relative la clacașii de pe moșiile răzășești, apoi critică cu mult mai mult temei acele relative la despăgubirea ce au a o plăti țaranii împroprietăriți.

2. Disolvarea Adunării. Lovitura de Stat.

În ziua de 2 Maiu, Adunarea fu deschisă prin un scurt mesaj înaintându-i proiectul de lege electorală spre a-l discuta. Îndată după cetirea lui, se propuse o moțiune prin care Adunarea arată că, neavând încredere în Minister, nu poate lucra cu Miniștrii și deci va lucra în secțiuni până la rezolvarea conflictului, pregătind răspunsul la mesajul tronului. Kogălniceanu declară că Miniștrii nu pot primi ca Camera să se rostească

decât asupra legii electorale și a creditelor până la 15 August, când va veni o nouă Cameră, căci aceasta are să fie disolvată.

Camera răspunse la această declarație prin primirea urgenței asupra moțiunii ce se propusese, dar când eră să se pună la vot, Kogălniceanu ceti mesajul de disolvare.

În aceeaș zi Domnul dădea o proclamație prin care arată poporului temeiurile pentru cari fusese silit să disolve Adunarea. Între acele temeiuri eră și chipul în care Adunarea primise proiectul de lege rurală:

„Am voit ca clacașii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpâni particica lor de pământ în plină proprietate“.

„Cum a răspuns Adunarea la înfătoșarea proiectului de lege rurală? O știți toți. Ea a dat un vot de blam Guvernului meu, și pentru ce? Pentru că proiectul înfătoșat eră o lege de dreptate, eră realizarea speranțelor legitime a trei milioane de țărani . . .“

Chemă apoi națiunea să se pronunțe asupra legii electorale ce fusese prezentată Adunării precum și asupra unui proiect de *Statut desvoltător al Convențiunii*.

Plebiscitul avu loc în zilele de 10—14 Maiu. Din 683.928 de voturi exprimate, numai 1.307 subscriseră **Nu**.

Ultimul paragraf al celui de pe urmă articol al Statutului hotără că:

„Decretele ce până la convocarea noiei Adunări se vor da de Domn, după propunerea Consiliului de Miniștri și Consiliul de Stat ascultat, vor aveă putere de legi“.

3. Legea rurală înaintea consiliului de Stat.

Un decret din 2 Iulie 1864 trimetea proiectul de lege rurală spre cercetare Consiliului de Stat, înființat în cursul ultimei sesiuni a Adunării. Găsim în dosarele Consiliului de Stat raportul făcut de Al. Crețescu asupra proiectului înfătoșat de Comisia aleasă din sânul Consiliului, precum și textul modificărilor introduse de Consiliu la acel proiect¹⁾.

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, II, p. 836 și urm.

Raportul lui Crețescu, dacă nu se ocupă de loc cu istoricul mai vechiu al dreptului de folosință al săteanului, stabilește în schimb cu mare claritate starea acestui drept dela legiuirea lui Caragea încoace pentru Țara Românească, dela acele din 1766, 1805 și 1828 încoace pentru Moldova.

Crețescu face să reiasă că, după legiuirea lui Caragea: 1) *clacașul din Țara Românească are un drept indefinit în durata sa asupra unei întinderi de pământ în moșia unde se află așăzat*; 2) *stăpânul nu poate să ia curățura clacașului ce o are dela părinți (art. 8)*; 3) *clacașul transmite moștenitorilor săi dreptul de a stăpâni casa, grădina și curăturile lui, nu numai după moarte, ci chiar dacă fugă de pe moșie și stăpânul le poate lua în stăpânirea lui numai când clacașul moare fără moștenitori.*

Pornind dela aceste temeuri, sprijinite încă pe alte argumente juridice, Crețescu conchide asimilând pe clacaș unui *emfiteot* (bezmănar sau embaticar), distrugând astfel cu desăvârșire teoria emisă de Barbu Șirbei, pe care și-o însușise Arsachi, Barbu Catargiu și partizanii munteni ai privilegiaților și care se încercă să infățișeze pe clacaș ca pe un simplu chiriaș.

„Ocupându-se apoi de starea de drept a săteanului din Moldova, arată că: legiuitorul din Moldova, așăzând articolul 1531 al Codicei civile, privitor la drepturile și îndatoririle dintre proprietarii moșiilor și locuitori, între articolele ce tratează „despre driturile proprietarului folosinții lucrului și ale proprietarului ființii lucrului, adică despre drepturile reale cari sunt fracțiuni de proprietate“, consideră deci, în unire cu legiuitorul din Țara Românească, „dreptul clacașului asupra pământului unde se află așăzat, de aceeaș natură cu celelalte fracțiuni de proprietate, adică ca drept real“.

Acest fapt este coroborat de urbariile dela 1766, 1805 și 1828 cari stabilesc:

1. „Că proprietarul nu poate să ieă înapoi dela locuitori locurile ce aceștia au apucat să stăpânească;
2. „Că dreptul de proprietate absolută al stăpânului de moșie s'a fost limitat în fine la o a treia parte a moșiei, mai nainte de care acela eră limitat la o a patra

parte, și în vechime la nici o parte. Dar considerând așa dreptul său de singur proprietar pe o parte din moșie, stăpânul recunoște de sine că pe partea cealaltă nu eră singur el proprietar;

3. „Că pentru locurile de casă și grădină, săteanul n'a fost obligat cătră proprietar la nici o prestațiune;

4. „Că singura prestațiune pentru locurile de hrană eră mai nainte dijma din zece una; iar claca s'a introdus mult mai târziu ca un privilegiu acordat de Domn numai la unii din boieri și mai apoi la toți boierii: ceea ce se probează, afară de actele de mai sus citate, prin numele de boieresc sub care e cunoscută dincolo de Milcov, prin calificațiunea de privilegiu ce i-o dă Domnul Caragea în Codica civilă (art. 3 Cap. 6, part. 3) și în fine prin neingăduința moșnenilor de a cere clacă dela sătenii așezați pe moșiile lor ¹⁾).

„In scurt, dincolo precum și dincoace de Milcov, clacașul are asupra pământului, în întinderea hotărâtă prin lege, exercițiul dreptului de proprietate. Stăpânul are asupra aceleiaș pământ numele de proprietar. *Cel dintăiu așa dar are lucrul fără nume, cel de al doilea are numele fără lucru*“.

Crețescu urmează arătând că o astfel de împărțire a dreptului proprietății este „o urmă a barbariei timpurilor trecute“ și că a fost desființat în întreaga Europă, până și în Rusia, ca contrar progresului și prin urmare „contrariu naturii omenești“ (?) Arată stimulentele ce proprietatea desăvârșită a unei bucăți de pământ va alcătui pentru clacaș. Termină această parte a expunerii sale prin cuvintele: „Chestiunea proprietății rurale în România, pentru dânsa, se va deslegă substituind diviziunii astăzi existente a dreptului de proprietate, o altă diviziune a obiectului proprietății, pentru ca fiecare să știe că este bun stăpân pe ce are;“

Trece apoi la modul de despăgubire care este calculat pe

¹⁾ In acest punct Crețescu este cu desăvârșire greșit; claca este tot atât de veche ca și dreptul de folosință al săteanului, ea alcătuiă unul din privilegiile județului, cneaz sau jude, dar la origine eră numai de trei zile. Ea însă nu a alcătuit nici odată o răsplată a dreptului de folosință al pământului, ci o prestațiune pentru renumerarea serviciului de ocărmuitor al așezării ce-l îndeplinea cneazul sau judele.

baza prețurilor legale și pe care îl găsește drept și îndestulător, mai făcând următoarea observațiune foarte justă:

„5. In prețul cuvenit proprietarului pentru răscumpărarea sarcinilor clacașului, nu trebuie să se scape din vedere de a se adăoga și întinderea pământului care, cuprins în cele două treimi ale moșiei, ar prisosi peste locurile cuvenite sătenilor.

„După legea cea veche, el nu eră proprietar absolut asupra acestui pământ, mai curând sau mai târziu el trebuia să-l împartă mereu la însurăței. După legea aceasta, el devine singur proprietar pe acel prisos de loc. Proprietarii cari au să profite de acest însemnat beneficiu nu formează numărul cel mai mic între proprietarii țării“.

Mai observă că „prețul răscumpărării unui pogon“ este „în rațiune inversă cu mijloacele pecuniare“ ale sătenilor celor trei trepte, căci pe când se ridică la 176 lei 17 parale pentru clacașul cu 2 boi, se scoboară la 138 lei 10 parale pentru acel cu 4 boi. Inșă Crețescu uită că sateanul nu despăgubiă pe stăpân pentru pământ, ci numai pentru boieresc în Moldova, pentru clacă și dijmă în Țara Românească.

4. Legea rurală din 14 August 1864.

Legea rurală fu promulgată la 14 August 1864¹⁾ și eră însoțită de o lungă proclamație a Domnului cătră săteni, arătându-li uriașa schimbare făcută în soarta lor și îndemnându-i la înfrățire cu proprietarii și la munca spornică.

Textul ei eră acel adoptat de Consiliul de Stat, afară de o mică modificare în articolul privitor la aplicarea acelei reforme. Legea eră alcătuită pe aceleași principii ca proiectul depus de Kogălniceanu în Adunare, nedeosebindu-se de acel proiect, afară de un singur capitol, decât prin amănunțimi fără însemnătate.

Capitolul din legea promulgată care prezintă deosebiri cu proiectul din Martie, este acel privitor la determinarea prețului răscumpărării clăcii și a celorlalte sarcini.

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, II, p. 890.

Această răscumpărare se făcea în condițiuni cu totul deosibite. După normele statornicite în proiect, valoarea muncii anuale se înmulția prin 15 și țaranii aveau a plăti, drept despăgubire totală:

- a) săteanul cu 4 boi și 1 vacă, 75 galbeni.
- b) " " 2 " " 1 " 60 "
- c) " palmaș 45 "
- d) " din ținuturile dela munte din Moldova 39 galbeni sau 1470 lei cursul Moldovei.

Ceea ce necesită niște anuități:

- de 4 galbeni pentru categoria de sub a);
- de 3 galbeni pentru categoria de sub b);
- de 2¹/₂ galbeni pentru categoria de sub c);
- de 2 galbeni pentru categoria de sub d).

Aceste anuități, numite *contribuție fonciară*, aveau a fi plătite până la amortizarea întregii sumi datorite și scădeau din 5 în 5 ani în proporțiune cu lichidarea treptată a obligațiunilor rurale a căror dobândă eră de 5 la sută.

După modul de răscumpărare adoptat în noua lege, suma totală a despăgubirii, socotită prin înmulțirea cu 10 a valorii muncii anuale eră:

- a) pentru săteanul cu 4 boi și 1 vacă de 1521 lei 10 parale.
- b) " " " 2 " " 1 " " 1148 " 20 "
- c) " " " palmele și 1 vacă de 816 lei.
- d) pentru săteanul cu 4 boi și 1 vacă din satele dela munte din Moldova 1076 lei.
- e) pentru săteanul cu 2 boi și 1 vacă din satele dela munte din Moldova 834 lei 1¹/₂ parale.

f) pentru săteanul cu palmele și 1 vacă din satele dela munte din Moldova 592 lei 2 parale.

Iar sarcinile anuale erau de 133 lei pentru categoria a)

"	"	"	"	"	100	"	40 par.	"	"	b)
"	"	"	"	"	71	"	20	"	"	c)
"	"	"	"	"	94	"	10	"	"	d)
"	"	"	"	"	73	"	2	"	"	e)
"	"	"	"	"	51	"	36	"	"	f)

de răspuns odată cu dările fiscale în curs de 15 ani. Dobânda obligațiunilor rurale eră de 5 la sută. Micșorarea ratei anuale

pentru toate categoriile de săteni eră datorită faptului că statul luă asupra-și o treime din fiecare, adică:

66 lei	$34\frac{1}{2}$	parale	pentru	categoria	a)
50 "	$11\frac{1}{2}$	"	"	"	b)
35 "	28	"	"	"	c)
47 "	$4\frac{1}{2}$	"	"	"	d)
36 "	22	"	"	"	e)
25 "	$37\frac{1}{2}$	"	"	"	f)

având a se afecta pentru această ușurare sumele ce statul le primia dela sătenii împroprietăriți pe moșiile sale ¹⁾.

5. Aplicarea legii rurale.

Legea rurală urmă să fie aplicată dela 23 Aprilie 1865, adică nouă luni după promulgarea ei. În acest răstimp atât de scurt, trebuiau alcătuite tabelele de numărul clacașilor, pe categorii, pentru fiecare moșie din țară cu întinderile de pământ ce li se cuveniau, apoi acele întinderi aveau a fi măsurate; trebuiau aplanate toate neînțelegerile dintre proprietari și săteni în privința drumurilor, a hațașurilor ducând la ape, a adăpătorilor și, în multe cazuri, deși legea prevedea că sătenii rămân stăpâni pe pământurile pe cari se hrănise până atunci, noul raport ce se naște acum între îmbele părți făcea câte odată pe săteni, altă dată pe proprietari, să stăruiască pentru trecerea vreunui lan, a unei bucăți de fânat sau de imaș dintr'o mână într'alta. Lucrările erau mai cu samă grele la moșiile strănte, unde trebuia măsurată moșia întreagă spre a determina partea sătenilor.

Și pentru a îndeplini această urieșă lucrare, se dispunea pentru partea tehnică de un număr minim de topografi, în mare parte Poloni fugiți din țara lor, în urma răscoalei de abié potolite, sau Nemți veniți la noi de mai scurtă sau de mai multă vreme, cu toții în deobște puțin experți în meseria de cari se apucau pentru a se hrăni și, prin creșterea și trecutul

¹⁾ Nu se înțelege pentru ce nu se specifică în lege cauzele pentru cari rata anuală datorită de sătenii împroprietăriți este micșorată.

lor, departe de a fi deasupra oricărei bănueli. Pentru celalte operațiuni, netehnice, se dispunea de o administrație incultă, incapabilă, coruptă până la măduva oaselor, rău plătită și deprinsă a privi leafa ca venit accesoriu acel de căpetenie fiind rușetul. Apoi se mai dispunea de un element nou, consiliile județene și delegațiunile lor, comitetele permanente. Aceste reprezentațiuni județene erau aproape exclusiv alcătuite din țiprietari: neamuri, prieteni, protejați sau protectori ai altor țiprietari din ținut. Cu toate poroncile venite de sus eră firesc, într'o țară unde corupția și *hatârul* domniau de veacuri, că într'o neînțelegere dintre săteni și țiprietar, acest din urmă să capete dreptate chiar când nu eră din partea lui, fie că cumpară ajutorul delegatului fiscalului pentru a nu înscrie vre un număr de săteni în tabela litera A, deși aceștia făcuse boieresc, fie că cumpară sau câștigă pe topograf pentru ca acesta să atribuiască moșiei lui o întindere care s'o facă să între sau să nu între în rândul moșiilor strămte, fie că dobândia, în caz de neînțelegere, poate în comisia ad-hoc, prin hatâr, corupțiune, intimidare sau simplă seducțiune, ajutorul superarbitrului tras la sorți dintre membrii comitetului permanent, pentru a obține să păstreze în stăpânirea lui vre un loc care, sau eră deosebit de roditor, sau închideă pentru vitele sătenilor drumul la apă sau la imaș. Câte ponoare netrebnice nu s'au atribuit sătenilor prin asemenea mijloace! Dar manopera de predilecție și mai totdeauna urmată de succes a țiprietarilor nescrupuloși a fost închiderea drumului la apă și pastrarea, în marginea satului, a vre unei întinderi de imaș pe care sătenii nu puteau să nu scape vitele. În multe locuri jafurile la cari sunt supuși astăzi sătenii de cătră niște arendași neomenoși, sunt cu puțință numai din cauza chipului în care s'a aplicat legea rurală dela 1864.

CAPITOLUL VII
PACATELE LEGII RURALE

1. Legea rurală n'a fost decât o consfințire a știrbirilor dela 1805 și 1831; ea a desăvârșit opera începută de acele știrbiri întru a împiedecă alcătuirea unei clase țărănești sănătoasă și puternică.

Pacatul cel mare al legii rurale eră de a fi mai mult o consfințire a măsurilor dărăpănătoare pentru țară dela 1805 și dela 1831 decât o reformă. Intinderile de pământ atribuite de dânsa deosebitelor categorii de săteni erau mult prea mici pentru a permite alcătuirea unei clase țărănești sănatoase și de sine stătătoare. Cu toate aparențele ei reformătoare, ea în realitate nu eră decât un nou pas făcut pe calea brazdată la 1805 și desăvârșit statornicită la 1831.

Nu poate încăpea nici umbră de indoială că, la origini, sătenii se folosiau de întreaga întindere a hotarului, stăpânul având numai folosul unei, două sau trei jirebii. Faptul că acolo unde dăm de vechea împărțire a satului, găsim tot hotarul împărțit în jirebii de o potrivă, fără rezervă a stăpânului, alcătuiește în această privință o sdrobotoare dovadă pe lângă toate celelalte.

Intăia măsură stipulând pentru stăpân dreptul de a opri o parte din hotar ca rezervă a sa, rezervă peste care nu se mai întindea dreptul de folosință al săteanului, este așăzământul dela 1805 al lui Moruz, care, la sfârșitul art. XIX zice: iar unde nu va fi indetul fânaț pe moșie ca să se dea și sătenilor numărul aratat al fâlcilor și să rămăe și pentru însăși trebuința stăpânului, să se facă tot fânațul în patru părți, din care o a patra parte să ieă stăpânul pentru trebuința sa și trei părți să

le ieă sătenii, împărțindu-le între dâșii după analoghie, iar cât fân mai mult vor aveă trebuință, locuitorii să-l cumpere din altă parte ¹⁾“.

Această rezervă privitoare numai la fânaț și mărginită într'a patra parte dintr'insul, se întinde prin așăzământul lui Ioniță Sturdza, din 10 Martie 1828, la o treime din tot locul de hrană al moșiei:

„Aceste pentru moșiile ce vor fi mai largi, iar pentru moșiile ce nu vor fi încăpătoare de a se dă locuitorilor locuri de hrană după analagon arătat mai sus, ca să nu rămâie veșnicul stăpân lipsit de trebuinciosul fân și arătură, se vor împărți în trei părți atât locul de arat cât și fânațul, intrând în măsură și curăturile ce vor fi făcut din codri, și două părți loc de hrană și de fânaț se vor dă locuitorilor, iar a treia parte să rămâie neaparat veșnicului stăpân ²⁾“.

Această rezervă constituită stăpânului, întâiu de a o patra parte din fânaț și pe urmă de o a treia parte din tot locul de hrană, alcătuiă fără indoială o nouă cotropire a clasei stăpânitoare asupra drepturilor obștiei. Dar eră un lucru cu totul primit de țărănime care nu-și mai amintiă că dreptul ei fusese altă dată mai mare.

Deputații săteni, în propunerea infătoșată divanului ad-hoc, nu cereau să fie împrorietăriți decât pe acele două treimi; la dobândirea acestor două treimi, în schimbul unei despăgubiri, se mărginiau revendicările lor.

Dacă chestiunea ar fi fost temeinic cercetată, dacă clasa stăpânitoare n'ar fi fost orbită de un egoism strâmt, pe această temelie ar fi trebuit să se așeze la noi reforma, *modernizarea* legăturilor dintre săteni și stăpâni.

Mărginirea țaranilor în întinderile de pământ regulamentare a avut drept urmare că o clasă țărănească propriu zisă nu s'a putut desvoltă la noi.

Calificativul de țaran (*Bauer, paysan*) se întinde de obicei asupra obștiei populațiunii care trăiește la țară și lucrează pământul, cuprinzând astfel patru categorii:

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, I, p. 56.

²⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 69.

a) Țararii fără pământ, cari lucrează în schimbul unei simbrii zilnice sau mensuale, salariați sau muncitori agricoli;

b) Țararii cari posedând pământ, dar într'o întindere care nu ajunge pentru îndeștularea trebuințelor lor, sunt siliți să-și închirieze munca disponibilă altora pentru desăvârșirea îndeștării lor;

c) Țararii cari dispun de o întindere de pământ destul de mare pentru a-și îndeștula toate trebuințele;

d) Țararii cari dispun de o întindere de pământ care nu numai ajunge pentru îndeștularea tuturor trebuințelor lor, dar li mai permite să pună și de o parte.

Este vederat că elementul cel mai puternic al țărănimii este alcătuit din această de pe urmă categorie de țarani. Toți economiștii sunt de acord pentru a proclama însemnătatea ei ca element economic de primul ordin în orice țară, fiind totdeauna alcătuită din oameni harnici, cumpatați și strângători și neapărata trebuință pentru orice țară care râvnește la o viață economică sănătoasă de a cuprinde în sânul ei cât mai mulți țarani din această categorie. Ei nu sunt de mai puțin preț în punctul de privire al naționalității căci, conservatori prin temperament, țin cu cerbicie la obiceiurile și datinile naționale. Apoi iubitori de ordine, sănătoși, bine hrăniți, având un trup deprins cu munca și cu intemperiiile, încrezători în puterea lor, ei dau ostași de mâna întâia, cari având în țară averea lor, sunt cu atât mai dispuși să-și puie viața pentru păstrarea instituțiunilor ce li inchezeșluiesc acea avere și pentru ferirea de știrbire a pământului pe care s'au deprins a-l iubi cu patimă muncindu-l. Din asemeni țarani-ostași eră alcătuită oastea care muri la Răsboieni.

În țările cu o alcătuire economică sănătoasă, cum este spre exemplu Imperiul german, se dă numele de țarani (*Bauern*), mai în special acelor mici proprietari cărora, pentru munca pământului ce-l stăpănesc nu li ajung brațele lor și acele ale familiei, dar mai trag în ajutor și brațe salariate cu anul sau cu ziua, sau chiar amândouă. Exploatăările de această categorie cuprind peste jumătate din întinderea cultivabilă a Germaniei, peste 40 la sută din acea a Austriei (Cisleithania).

Țaranul moldovan, chiar după așăzământul lui Moruz, mai

putea să intre în această categorie de țărani (*Bauern*). El putea să se folosească de întinderi de fânaț și imaș mergând până la 16 fălci pentru totalul amânduror acestor categorii de pământ, plus de o întindere nemărginită de pământ de arătură. Aceste întinderi, întrebuintate chiar după modul de exploatare primitiv de atunci, îl puneau în stare nu numai să trăiască, dar chiar să pună binișor de o parte. Și dacă țaranul nu putu să pună de o parte, vina nu fu a lui ci a împrejurărilor politice, a jafului Turcilor pe țară, a jafului Visteriei pe țaran.

Aceleași încheieri se aplică și pentru Țara Românească unde țaranul până la Regulamentul Organic nu suferise absolut nici o știrbire la dreptul său de folosință.

Regulamentul reducând însă maximum de întindere atribuit săteanului la 5 fălci 30 prăjini fălcești (7 hectare 25 are) în Moldova și la 8 pogoane 12 prăjini pogonești (4 hectare 25 are) în Țara Românească, făcea din țaranul în stare să se întreție el și familia lui din produsul aceluia pământ și să mai pună și de o parte, numai o rară excepțiune, dat fiind mai cu samă că, în Moldova, boierescul îi absorbă mai bine de o treime a sezonului de lucru.

În Țara Românească, unde din cauza nepătrunderii Jido-vilor, sistemul de exploatare în regienă se introdusese de proprietarii nedeprinși cu viața dela țară, sătenii puteau să-și sporească starea, precum o și sporiră, prin învoielile făcute pentru prisoase. Dar condițiunile acestor învoieli, schimbate din an în an, atârnavă dela buna voință a proprietarilor și a arendașilor, starea de lucruri astfel creată pentru țararii munteni eră deci precară. Legiuirea lui Barbu Știrbei hotărând ca învoielile să fie făcute pe termen de cinci ani, plugăria țaranilor munteni luă un frumos avânt în timpul Domniei lui și este sigur că și astăzi mai sunt, prin satele Țării Românești, multe oale de bani îngropate încă din vremea lui Știrbei. Dar în curând aveă să înceteze și acest avânt, stavilit fiind de pretențiile crescând ale proprietarilor și posesorilor. Ș'apoi și acești țărani munteni pe cale de îmbogățire erau, nu proprietari de pământ, ci chiriași; ei nu înfățosau deci chezașiile de stabilitate, caracterul de perpetuitate ce-l are o clasă de țărani-proprietari. O probă vie că așa este, ni oferă starea de astăzi a țărănimii din partea dreaptă

a Milcovului, în luptă crâncenă cu învoielii din ce în ce mai storcătoare pentru ea.

Cotropirile succesive ale clasei stăpânitoare în curs de un veac robise o mare parte din munca sateanului, acele dela 1805 și dela 1831 redusesse la mai nimica dreptul său de folosință asupra hotarului; folosința pământului trecuse, din stăpânirea obștiei, în cea a unei mâni de oameni.

Reforma legăturilor dintre pământ, sătean și stăpân, impusă de Convențiunea dela Paris și care avea să pună capăt rălelor pricinuite de cotropirile clasei stăpânitoare, ar fi trebuit să aibă în vedere, în primul loc, întemeierea unei stări de lucruri sănătoase pentru viitor. Prilejul de a aşază noul Stat românesc pe sănătoasa și puternica temelie a unei țărănime bogate și vâjnoase, neatârnată de placul celor puțini cari pusesse mâna pe monopolul puterii eră față. El trebuia apucat de păr închezeșluind astfel pe veacuri liniștea țării în lăuntru, înzecind puterea ei față de străinătate; un asemenea prilej nu se prezintă obișnuit de două ori în cursul ființii unui neam.

Și sarcina reformatorilor eră atât de ușurată prin limpezimea, prin evidența dreptului țărănimii. Am văzut mai sus cum Ion Brătianu sfătuisse pe privilegiații potrivnici ai reformei ca, în loc să tăgăduiască drepturile obștiei la folosința pământului, cu atât de patimașă îndârjire, ar trebui ca ei, în propriul lor interes, să se căznească spre a născoci obștiei un asemenea drept. Și reformatorii aveau la îndămână un drept atât de netăgăduit!

Stăpânul moșii eră îndatorit să dea sătenilor locuind-o până la două treimi din întinderea cultivabilă a moșiei. Acest drept eră înscris în aşazăământul Moldovei; el nu se află în textul acelu din Țara Românească, dar de fapt eră aplicat și acolo. Fiecare însurățel, la căsătoria lui, primiă întinderea de pământ statornicită de lege pentru numărul trăgătorilor cu cari avea să facă boierescul. Nu cunosc caz în care unui însurățel să i se fi tăgăduit partea legiuită de pământ.

Deputații săteni din Moldova ceruse Divanului ad-hoc împroprietărirea țărănimii pe două treimi din pământul cultivabil al fiecărei moșii. Toți acei cari susțineau reforma și chiar unii din acei cari i se împotriviau (ca Manolache Costache) recu-

noșteau că dreptul de folosință al săteanului se întindea asupra două treimi din hotarul locuit de ei.

Mai mult însă, legea rurală admite împroprietărirea sătenilor pe două treimi ale moșiei, *dar numai în cazul când moșia este strâmtă.*

Nimeni nu era mai convins de acest drept al țaranului decât Kogălniceanu, nu avem nici un temei pentru a admite că Domnul să fi fost de altă părere în această privință. Dacă o ezitare era admisibilă cât timp se speră că legea va putea fi votată de Cameră, nu mai putea fi vorbă de un asemenea scrupul după 2 Maiu, când Domnul se înființase singur stăpânitor și când națiunea întreagă doriă o reformă cât de largă. Vre-o opunere din afară era cu totul exclusă, căci Cuza era sigur de sprijinul atât al puternicului Împărat al Francezilor și nici o putere europeană nu avea să-i bată capul pentru că s'a atribuit țaranului român o întindere mai mică sau mai mare.

Această lipsă de îndrăzneală într'un cutezător ca Kogălniceanu este inexplicabilă.

Poate să-l fi înrăurit chestiunea despăgubirii, teama că țaranul cu greu ar putea plăti o întindere de pământ mai mare decât cea ce i se atribuiă. De altmintrelea numărul acelor cari erau incredințați că proprietarii nu vor vedea un ban din despăgubire, fiind că țaranii nu vor putea plăti, era departe de a fi mic.

Sint incredințat că, dacă s'ar fi atribuit țaranilor pământ până la concurență de două treimi din fiecare moșie, ei ar fi achitat despăgubirea, chiar dacă această despăgubire ar fi fost după o normă mai mare decât cea adoptată în legea dela 14 August, cu mai multă ușurință decât au achitat pe cea ce au plătit-o. Pentru a achita pe aceasta, cei mulți din ei, au dispus numai de *întinderea de pământ strict necesară hrăniilor lor, și de munca brațelor lor*, pentru a achita cele două treimi însă, *ei ar fi dispus de întinderi de pământ pe cari ar fi putut cultivă pâne în scop de speculă.* Ei ar fi plătit și tot odată s'ar fi îmbogățit. Și sigur este că țara n'ar fi pierdut. Multe milioane risipite în cheltuieli ne-creștine și ticăloase prin străinătate de către proprietarii și arendașii în pungile cărora au intrat, ar fi intrat în pungile țara-

nilor unde mare parte din ele ar fi ramas. Apoi pe lângă că amortizarea s'ar fi putut face repartizându-se pe un mai mare număr de ani, împrăștierea se putea face și treptat, în mai multe răstimpuri, statornicindu-se dela început întinderea totală de expropriat, împărțind această întindere în două sau trei părți și dând partea a doua în stăpânirea sătenilor după achitarea despăgubirii pentru cea dintăiu și cea de a treia după achitarea despăgubirii pentru cea de a doua.

Țărănimea, la 1864, primiă bucuros rezerva de o treime pe sama proprietarului, ea uitase cu desăvârșire că altă dată ea avusese un drept și mai mare: în mintea ei, dreptul ei la folosința hotarului, eră îndeplinit prin atribuirea celor două treimi. Asupra treimii rezervate proprietarul ni nici prin gând nu i-ar fi trecut să mai aibă vre-o pretenție.

Astfel cum a fost făcută legea rurală, ea a făcut din obștia țaranimii române o mulțime alcătuită din ființe ibride, nici țarani neatârnați, nici muncitori agricoli, un ce între aceste două stări.

Cu tot talentul, cu tot geniul său, Kogălniceanu a dat cu acest prilej dovadă de o mare ușurință și de o mare superficialitate. De altmintrelea este sigur că atât el cât și Domnul erau călăuziți în această chestie de un sfetnic primejdios: de o pătimașă goană după popularitate.

2. Dreptul țaranilor de a obține pământ la căsătoria lor nu a fost răscumpărat. Dreptul de folosință la pădure.

Aceaș chestiune a împrăștiării pe mai puțin de două treimi se mai prezintă și sub altă față.

Dreptul însurăteilor să obțină pământ pentru numărul de vite cu care făceau boierescul, dacă nu este formal și categoric recunoscut de Regulamente, n'a fost niciodată tăgăduit de fapt: nu cunosc caz în care să nu se fi dat pământ însurătelului în stare să facă clacă. Nime, nici macar cei mai înverșunați apărători ai proprietății n'au negat acest drept, el este dimpotrivă constatat de repetite ori de cătră mai mulți dintr'ânșii precum și de cătră Comisarii puterilor europene la 1858. In lungile des-

des/for țărăniștii, nu pământ în 1864

bateri din Adunări, afirmarea de nenumărate ori acestui drept n'a ridicat nici macar un singur glas care să fi negat ființa lui. El, la 1864, eră în uz statornic și neîntrerupt.

Legea rurală dela 14 August a răscumpărat boierescul (claca) și l-a răscumpărat pe valoarea mijlocie cu care se plăteau pe atunci muncile contractate de cu iarnă, proprietarii n'au pierdut nimic. Risipitorii au risipit valoarea bonurilor rurale pe cari le-au vândut pe jumătate de preț, dar oamenii cumiști și cumpătați au făcut cu ele o afacere excelentă, plătind datorii, cumpărând moșii sau capitalizând dobânda lor; după curgere de trei patru ani moșiile atinsese din nou prețurile cu cari se arendau înainte de legea rurală și bonurile rămăneau câștig curat.

Dar dacă sătenii au despăgubit pe proprietari pentru boierescul (claca) care se oboră, întreb cine a despăgubit pe săteni pentru dreptul fiilor lor de a obține, la căsătorie, pământul atribuit de lege numărului de trăgători cu care se îndatoriau a munci boierescul (claca)?

Acest drept a ramas desființat fără ca sătenii să primească vre-o despăgubire. Dreptul la folosința pământului în schimbul clăcii a generațiilor viitoare s'a desființat fără despăgubire. Oare acest drept singur al țăranilor nu valoră mai mult decât întreaga clacă răscumpărată? Și ei au pierdut și dreptul la pământ al însurățeilor până la concurența celor două treimi și au plătit despăgubire pentru clacă. Intreb, nu se cheamă asta două plăți?

Sau, mai bine, nu se poate zice că Cuza și Kogălniceanu au vândut dreptul generațiilor viitoare de săteni pentru un adevărat blid de lintil?

Cu acest prilej voiu vorbi și de dreptul sătenilor din satele dela munte din Moldova de a lua, din pădurile moșiei pe care sunt așezați, lemne de foc din căzături și lemne din picioare pentru clădire de casă, heiuri și unelte gospodărești și pentru acei din Țara Românească de a lua de pe moșiile unde sunt păduri, din uscături și să taie din crânguri lemnele trebuincioase de foc. Articolul IX al legii rurale hotărăște că „acest drept se păstrează sătenilor neatins și pe viitor. După cincisprezece ani, proprietarii vor fi în drept a cere libertatea pădurilor de

sub această servitute, prin buna învoială sau prin hotărîre judecătorească“.

Cu toată înscrierea acestui drept în lege, el a fost oborît de fapt pentru săteni, atât pe toate moșiile dela munte din Moldova cât și pe toate moșiile cu păduri din Țara Românească.

Intreb iarăș: Cum au fost despăgubiți țaranii pentru acest drept?

Hotărît lucru, cu prilejul legii rurale afacerea cea bună au făcut-o proprietarii nu sătenii.

Promulgării legii rurale se datorește fără îndoială liniștea în țară; dacă ea nu intervenia, aș avea negreșit de povestit astăzi amănuntele răscoalei dela 1864—1865. Nu stiu dacă pentru țară eră mai rău dacă răscoala avea loc atunci. Poate că în urma ei chestiunea se rezolvă, prin mâni mai dibace, mai bine decât s'a s'ă rezolvat prin lovitura de Stat dela 2 Maiu și că astăzi nu ne-am găsi din nou față în față cu aceeaș problemă, mai greă și neasemănat mai amenințătoare și mai primejdioasă decât atunci.

3. Cum s'a rezolvat chestia țaranească în Prusia în provinciile Imperiului austriac locuite de Români și în Basarabia.

După zdrobirea puterilor Prusiei în bătălia dela Iena, oamenii de Stat ai acestei țări pricepură că scăpărea de egemonia franceză, mănținerea neatărnării Statului și închezeșluirea viitorului lui erau cu puțință numai prin conlucrarea efectivă a tuturor puterilor națiunii. Lupta împotriva armatelor lui Napoleon puteă să fie dusă cu nădejde de izbândă numai prin înarmarea poporului întreg. Dar cea mai mare parte din acel popor purtă încă jugul greū al șerbirii feudale, țărănimea își ținea pământurile numai în schimbul unor datorii grele și vexatorii. Fruntașii cari purtau trebile Statului erau însă preă înțelepți pentru a da arme și a chema la luptă, turme încătușate în lanțurile șerbirii. Cu ce inimă s'ar fi luptat ei oare pentru pastrarea unor instituțiuni cari nu-i recunoșteau ca oameni deplini? Nu eră primejdie ca, odată înarmați, să-și întoarcă armele împotriva acelor cari îi șerbiau? Șerbirea fū deci desființată. Și

pentru ca țaranul să se lupte cu mai multă inimă pentru mântuirea țării, se slobozi bucata lui de pământ de orice îndatorire către stăpân. Spre acest sfârșit, țararii cari țineau, în schimbul unor îndatoriri grele, cu mult cea mai parte a pământului de hrană, cedară stăpânilor o parte din ținerea lor, unii (*Zeitpäscher*) câte jumătate, cei mai mulți (*Erbpächter*) câte două treimi dintr'insele. Insuflețirea cu care poporul prusian s'a luptat și a învins în *lupta pentru libertate* a Germaniei, dovedesc îndestul buna chibzuință a măsurilor luate.

În părțile Ungariei locuite de Români, sătenii, potrivit obiceiului românesc, se folosiau din vechime de cu mult cea mai mare parte a pământului de hrană. Stăpânii, Unguri sau cnejii maghiarizați nu făceau până în vremile din urmă decât plugărie puțină. *Dreptul de folosință al săteanului român din acele provincii supuse jugului străin, n'a suferit nici o știrbire din evul mediu și până astăzi.* În anul 1848, dieta transilvană votă „desființarea clăcii, a dijmei și a oricăror daturi și plăți făcute în număr, ce au apăsât până acum asupra clacașilor și a moșiilor lor“. Proprietarii erau să fie despăgubiți pentru pierderea acestor venituri de către Sfat. Pentru constatarea drepturilor reciproce, s'a luat de bază *starea de fapt și raporturile aflate în vigoare la 1 Ianuarie 1848.*

Pământurile pe cari clacașii fură declarați proprietari variau dela parcele până la întinderi alcătuint o gospodărie țărănească de primul rang. În deobște întinderile lor permiteau sătenilor să trăiască din ele și să pună și deoparte, fiind neasămănat mai mari decât chiar acele atribuite de Regulament frunțașilor din țările noastre.

Sătenii și mai cu samă Românii încetară de atunci darea dijmei și facerea clăcii. După reprimarea revoluții ungurești, guvernele absolutiste austriace se puseră cu tot înadinsul la lucru pentru aducerea la îndeplinire a legii votate de dieta transilvană. Greutatea cea mare fû deosebirea pământurilor *urbare* (ale clacașilor) de acele *alodiale* (stăpânești), stăpânii încercând să reducă, pe cât li eră cu puțință întinderea celor dintâi, cari fusese statornicită la 1819—20 în chip foarte incomplet.

Toate amănuntele privitoare la această mare chestiune

fură regulate în chip desăvârșit prin patenta împărătească de la 1854, publicată la 2 Martie a aceluși an pentru Ungaria și Banat, la 21 Iunie următor pentru Transilvania ¹⁾.

Clacașii nu numai că deveniau stăpâni desăvârșiți pe pământurile de hrană ce le ocupau din veci, dar și pe întinderi destul de însemnate de păduri și de pășuni, fie că le stăpânise din veci, fie că li se delimitară acuma din domeniile stăpânilor spre răscumpărarea dreptului lor de folosință asupra complexului întreg. Apoi, pe lângă foștii clacași, mai dobândiră și comunele întinderi mari de păduri și pășuni comunale cari joacă un rol de căpetenie în economia rurală.

Rezultatul reformei dela 1848—1854 pentru Românii din Ungaria se traduce prin faptul că proprietatea țaranească, până la 50 hectare, cuprinde 75 la sută din întinderea totală a comitatelor locuite de Români ²⁾.

În Bucovina legăturile dintre stăpân, sătean și pământ, în momentul anexării către Austria, erau supuse dispozițiilor ultimului așăzământ regulând această chestiune în Moldova, aceluși decretat de Grigorie Calimah din 28 Maiu 1768. Acest așăzământ departe de a pune vre-o piedecă la exercitarea dreptului de folosință al săteanului împotriva slujbei și a dării de a zecea, îl recunoște în chip formal în art. XVI. Stăpânii nu făceau plugărie aproape de loc, sătenii se folosiau de toate pământurile de arătură și de cea mai mare parte a fânațelor și a pășunelor.

Ocărnuirea austriacă căreia îi plăcea ordinea, se grăbi să declare pământuri *rusticale*, adică pământuri de cari se folosiau sătenii în schimbul slujbei de 12 zile și a clăcii, și pământuri *alodiale* toate acelelalte de cari nu se folosiau sătenii. Înraurirea evreo-polonă împinse pe stăpâni să facă plugărie pentru

¹⁾ Pentru tratarea părții din acest paragraf relativă la Ungaria, m'am servit de excelenta carte a D-lui Dr. George Maior, *Politică Agrară la Români*. Regret că mi-a căzut sub mână numai după ce *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova*, ieșise de sub tipar, căci mi-ar fi fost de mare folos spre a trată mai pre larg chestiunea Dreptului Românesc. Mă voiu folosi însă negreșit de lucrarea D-lui Maior la a II-a ediție.

²⁾ C. S. *Cronica Internă, (Piemont românesc)* în *Viața Românească*, Anul II, No. I, p. 135; cnf. G. Maior, *Op. cit.*, p. 227 și urm.

sama lor și se vede că se iviră neînțelegeri în privința folosinții pământurilor *rusticale*, căci vedem guvernul dispunând, la 1819, facerea cadastrului tuturor pământurilor de asemenea natură, cadastru care fû terminat în anul 1823.

Reforma raporturilor dintre pământ, sătean și stăpân în Bucovina fû săvârșită pe baza patentelor împărătești dela 7 Septembrie 1848 și 4 Martie 1849, aplicabile amândouă la toate provinciile Imperiului (afară de acele atârând de Coroana Ungariei).

Aceste patente desființau orice *raporturi de supunere* (Unterthénigkeit), slujba, dijma, toate monopolurile stăpânești și toate îndatoririle de orice natură a sătenilor către foștii lor stăpâni.

Sătenii deveniau stăpâni desăvârșiți, proprietari ai pământurilor *rusticale*, de care se folosise până atunci; orice deosebire între pământul *alodial* și acel rustical este desființată. Drepturile de folosință a pădurilor și a pășunilor de către săteni urmau să fie desființate în schimbul unei despăgubiri. Despăgubirea stăpânilor pentru drepturile desființate avea să se plătească de către Stat.

De oarece, în urma anexării țării către Austria, dreptul de folosință al sătenilor bucovineni scapase de știrbirile dela 1805 și dela 1831, ei la 1848 au fost declarați proprietari pe întregimea locurilor de hrană de cari se folosiau din moși și strămoși. Urmarea acestui fapt este că sătenii bucovineni stăpânesc astăzi:

68,21	la	sută	din	locul	de	arătură;
80,73	"	"	"	fânaț;		
86,40	"	"	"	vii și grădini;		
38,30	"	"	"	pășuni;		
36,26	"	"	"	pășuni de munte;		
22,66	"	"	"	păduri.		

La cari se cuvine să mai adăogim pășunile și pădurile comunale cuprinzând:

38,07	la	sută	din	întinderea	totală	a	pășunilor;
6,31	"	"	"	"	"	"	de munte;
5,77	"	"	"	"	"	"	pădurilor ¹⁾ .

¹⁾ Anton Zachar, *Mittheilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina*, p. XXVII și urm.

Besarabia fusese atinsă de limitarea lui Moruz, decretată cu șapte ani înainte de anexarea ei către Rusia, rămase dar ferită de acea regulamentară. În anul 1846, *contractul normal*, decretat de Împăratul Neculai, stabiliă 5 categorii de țărani, fără boi, cu 2, 4, 6 și 8 boi.

Întăia categorie, palmașii, primiau 3 fălci de pământ sau 4,39 h.

A doua categorie, țaranii cu 2 boi, primiau $4\frac{1}{2}$ fălci de pământ sau 6,43 h.

A treia categorie, țaranii cu 4 boi, primiau $6\frac{1}{7}$ fălci de pământ sau 8,78 h.

A patra categorie, țaranii cu 6 boi, primiau $8\frac{3}{4}$ fălci de pământ sau 12,51 h.

A cincea categorie, țaranii cu 8 boi, primiau $10\frac{1}{2}$ fălci de pământ sau 15 h.

Vedem că ocărnuirea groaznicului autocrat al Rusiei măsură Românilor căzuți sub oblăduirea lui, pământul de hrană, în chip mult mai larg decât îl măsurase boierii Moldovei autonome țaranilor ramași sub oblăduirea lor.

Liberarea de șerbire a țaranului rus și improprietărea lui pe pământul ce-l munciă de atâtea veacuri fu decretată de Împăratul Alexandru II la 1861, dar țaranii din Besarabia primiră pământuri numai în anul 1869. Întinderile variază după calitate și localitate, dar pretutindenii fură mai mari decât cele mai mari întinderi atribuite țaranului din România liberă; loturile nu fură nicăiure mai mici de 8 desiatine (8,72 hectare) și atinseră până la $13\frac{1}{2}$ desiatine (14,72 hectare), *afară de imășurile comunale* cari acoperă întinderi destul de însemnate.

Constatăm deci că din toate țările locuite de Români, România liberă, adică țara unde ar fi trebuit ca Românul să se simtă mai la îndămână, să trăiască mai dulce, eră aceea în care obștia neamului, puterea lui, eră tratată mai cu neomenie, eră mai desbracăată de drepturile ei strămoșești asupra pământului ce-l stropiă de veacuri cu sângele și cu sudoarea ei.

4. Despre alte pacate ale legii rurale.

Neînsemnătatea întinderii de pământ atribuită săteanului alcătuiește cusurul de căpetenie al legii rurale, dar el este de-

parte de a fi singurul. Atât proiectul de lege al Comisii centrale cât și întâiul proiect al lui Kogălniceanu, prezentat Adunării întrunite în București în ședința dela 1 Iunie 1862, cuprindeă o dispozițiune din cele mai fericite: acea a constituirii imașului (islazului) comunal care nu se împărțiă între locuitori, ci eră un bun obștesc. Nici al doilea proiect al lui Kogălniceanu, prezentat Camerii la 16 Martie 1864, nici legea rurală promulgată la 14 August nu mai conțineau această dispoziție salutară. Imașurile (islazurile) atribuite sătenilor prin legea rurală au fost împărțite și arate, au dispărut cu desăvârșire, țaranii pentru a-și putea hrăni vitele de plug sunt siliți să se învoiască cu proprietarii și arendașii, primind condițiuni oneroase, nu au unde să țină vaci și vedem sate cu 420 familii cari să aibă 2 vaci fătătoare, iar altele în cari copii de 10—12 ani nu cunosc gustul laptelui de vacă ¹⁾.

Un alt cusur, rodnic în urmări rele al legii rurale, este lipsa oricării dispozițiuni mărginind împărțirea prea mare a pământurilor atribuite foștilor clacași. Lipsei unei asemenea dispozițiuni datorim faptul sutelor de mii de copărtași pentru cari părțile de pământ, ai căror proprietari sunt, alcătuesc o greutate mai mult decât un bine și lăsându-li iluziunea că sunt proprietari, îi reține în satul natal și îi împiedecă de a căută aiurea o muncă remuneratoare pentru brațele lor.

În rezumat, legea rurală consfințiă în chip desăvârșit stăpânirea a mult peste jumătate din locul de hrană al țării în mâna unei infime minorități de oameni. Obștia, nouă zecimi ale poporului, eră redusă la stăpânirea celeilalte părți cu mult mai mici, împărțită în parcele, ajungând în deobște pentru moment a îndestulă trebuințele traiului acelora cari le ocupau, permitând însă creșterea stării lor materiale numai în cazuri cu totul excepționale. În curând însă acele parcele împărțindu-se, nu aveau să mai ajungă pentru întreținerea posesorilor lor cari, spre a se hrăni, aveau să fie din nou reduși la discreția acelei minorități deținând cea mai mare parte din locul de hrană.

Folosul dobândit de obștie și de țară în urma unei lupte înverșunate purtată timp de șapte ani, aveă să fie de scurtă durată și neînsemnat.

¹⁾ G. Maior, *Op cit.*, p. 243.

CAPITOLUL VIII

DECĂDEREA BOIERIMII ȘI SCHIMBAREA ÎN STAREA MORALĂ ȘI MATERIALĂ A ȚĂRĂNIMII

1. Rolul boierimii în mișcarea pentru unire.

Boierimea cea mare și-a îndeplinit, mai cu samă în Moldova, rolul de călăuză firească a neamului în chipul cel mai strălucit cu prilejul luptei începută îndată după subsemnarea Tratatului dela Paris și dusă până la îndoita alegere a lui Cuza. Lupta a fost mai cu deosebire aprinsă și grea în Moldova, boierii au purtat-o cu vrednicie și cu însuflețire. Aproape toată boierimea cea mare se scrisese sub steagul Unirii și-i rămase credincioasă. Mișcarea pornia de altmintrelea chiar dela Domnie; Grigorie Ghika fû inițiatorul și ocrotitorul ei. La început ea eră o plantă fragedă, care fără sprijin și fără adăpost ar fi fost în primejdie să piară. Domnul Moldovei o crescû la sânul lui, o îngrijî cu iubire și o întări, punând-o în stare să fie așăzată în pământ liber.

Acțiunea unionistă a boierilor moldoveni pornia numai dela cea mai curată iubire de neam și dela dorul de a ajunge la slava și la mărirea lui. Personal nu câștigau nimica prin unire, ci dinpotrivă pierdeau. În gândul lor, ideea Unirii eră nedespărțită de cea a Domnului străin, și Domnul străin însemnă pierderea pe vecie a dreptului la Domnie pentru clasa lor. Apoi știau bine că Unirea nu putea să nu strămute scaunul domnesc din Iași, unde mulți din ei aveau toate interesele lor și unde erau acasă. Iși dedeau foarte bine samă că, în concurență cu ei la favorurile Domniei, la slujbe și la afaceri, aveau să vie Muntenii mai număroși decât ei, că numărul slujbelor ce până atunci erau accesibile numai pentru ei, nu aveă să se

îndoiască și că influența politică aveau s'o împărtaşcă de acum înainte cu Muntenii.

Dar pe lângă nepăsarea desăvârșită ce o aratară pentru pierderea acestor foloase, pierdere asupra căreia potrivitii aveau grijă să li atragă neconținut atențiunea, ei nu stătură la gânduri să facă, pentru ajungerea la scopul scump lor, jertfe bănești însemnate, și cari adesea nu erau în raport cu puterile lor.

Boierii mari protivnici Unirii în Moldova se pot număra pe degete: rândurile separatiștilor erau alcătuite din un număr nu mare de boieri de mâna a doua și mai ales de turma mereu crescândă a boieriiilor, adevăratul proletariat politic al vremii.

Spre cinstea boierimii moldovenești, trebuie recunoscut că instrumentele de căpetenie întrebuințate de către Caimacanii Teodor Balș și de Vagoridi pentru a înăbuși, prin fapte brutale sau prin mijloace corupte, mișcarea pentru Unire erau, pe lângă puțini boieri mari de mult disconsiderați pentru imoralitatea, abuzurile sau incapacitatea lor, boierănași ca Neculai Istrati și mai ales boierii ca Pruncu.

Lupta pentru Unire alcătuește fără îndoială pentru boierimea Moldovei o epocă de glorie, și de glorie cu atât mai frumoasă cu cât eră mai plină de abnegațiune.

Țara Românească n'a cunoscut greutățile unei lupte atât de aprige, n'a gustat din mândria pricinuită printr'o izbândă atât de greu câștigată. Caimacamul ei eră blăjînul Alexandru Ghika, fostul Domn dela 1834—1842, care însuș eră prielnic Unirii. Dar este cert că cea mai mare parte a boierimii muntene eră câștigată pentru marea idee; pasul hotărător îl făcu dealtmintrelea Adunarea din București când aduse pe Domnul Moldovei pe scaunul Țării Românești.

2. Boierimea față de chestia țaranească.

Cu prilejul luptelor pentru Unire, boierii unioniști, față cu stavilele puse scopului lor de către Caimacamii sprijiniți de Poartă și de Austria, se puseră în contact cu țărănimea și o chemară în ajutor pentru a da partidului Unirii, față de comisarii puterilor, însemnătatea numărului care îi lipsiă. Nu încapă

indoială că agenții subalterni ai boierilor unioniști, cari fură mai în special în contact cu țaranii, vorbiră acestora de lucruri și li făcură făgăduinți la cari boierii nici se gândise. Dar faptul că boierii au cerut ajutorul țaranilor nu se poate tăgădui.

Când Divanul ad-hoc se întruni, boierii, credincioși pricinii ce o îmbrătoșase, se puseră pe lucru pentru a închezeșlui izbânda ei desăvârșită, propunând sfatului Puterilor transformarea Principatelor regulamentare într'un singur Stat constituțional cu Domn străin ereditar. În avântul lor, ei mai votară și desființarea privilegiilor de care se folosiau singuri de atâtea veacuri, dar nu se gândiră să desființeze pe cel mai nedrept, pe cel mai împilător din toate: privilegiul aproape exclusiv a folosinții pământului și a brațelor țărănimii.

Mintile lor agere de altmintrelea, adesea împodobite cu cunoștinți multe, nici nu pricepeau că țaranul are temeieri de nemulțămire, că legiuirile regulând pozițiunea lui în Stat alcătuiește un privilegiu monstruos în folosul stăpânilor de moșii, inimile lor în deobște bune și miloase, foarte adesea calde și generoase, nu simțiau că el, dacă rabdă în tăcere, suferă, că starea la care este osândit nu este stare de om. Acești oameni iubitori de țară, doritori de înalțarea neamului lor, buni și adesea darnici peste măsură, erau convinși că leguirea barbară care asupra întreaga obștie și împiedecă avântul ei economic, rezervând numai celor câteva sute de stăpâni puțința de a se shiftui din folosul pământului, eră nu numai dreaptă și echitabilă dar chiar părintească. Părintesc eră în mintea lor boierescul, părintesc eră biciul vechilului și acel al feciorului boieresc.

Propunerea deputaților săteni li face efectul unei ghiulele plesnind în mijlocul lor: din ziua în care acea propunere este depusă pe biuroul Divanului ad-hoc, ei nu mai vorbesc decât de primejdiile *socialismului* și ale *comunismului*. Ei răspund cererilor întemeiate pe sfânta dreptatate a sătenilor prin monstruoasa propunere de a se desființa în acelaș timp și boierescul și îndatorirea proprietarilor de a da pământ sătenilor locuind pe moșiile lor, reducând astfel obștia întreagă la starea de proletari.

Agitația foarte reală care cuprinde pe săteni alarmează și mărește aversiunea lor cătră inovațiuni. Întăiul minister format

de Kogălniceanu, circularile și toată acțiunea lui pe față pentru deșteptarea țărănimii, exasperează încă bănuelile și îndărătnicia lor. Din aceste bănueli, din această inimă rea iese acel monument de inichitate și de inconștiență care se numește proiectul de lege rurală al Comisiei Centrale.

Ușurința, cinismul, și viața de desfrâu a Domnului, abuzurile și corupțiunea miniștrilor, jaful obștesc al Visteriei, fac ca orice măsură reformătoare, cât de bună, pornită dela ei, să fie ridiculizată, primită cu bănuială și neaplicată. Este sigur că dacă Cuza și miniștrii lui ar fi fost oameni cu alte caractere, impunând tuturor respect pentru persoana lor, cerbicia clasei stăpânitoare n'ar fi luat proporțiile ce le luă și că ea n'ar fi îndrăznit să pună piciorul în pragul reformelor în chipul în care l-a pus.

Dacă aceasta ar fi fost un bine pentru țară, este altă chestiune, căci în acest caz s'ar fi putut întâmpla să se cadă de acord asupra unei reforme și mai nefolositoare obștei decât cea dela 1864.

Sigur este că acea reformă este opera lui Cuza și a lui Kogălniceanu.

Privilegiații, atât acei de neam mic cât și acei de neam mare, atât acei neprieteni cât și acei prieteni regimului, o priviau, dacă nu cu ură, cel puțin cu bănuială. O scrisoare a veselului, blândului și liberalulului Alexandri ni dă în această privință o prețioasă dovadă ¹⁾.

Și aceiași boieri cari taxau de *comuniste și socialiste* toate încercările de a deslegă, în chip cât se poate mai folositor lor, chestiunea țărănească și tăgăduiau cu îndârjire orice drept al sateanului asupra pământului locuit de el, erau apărătorii cei mai infocați ai drepturilor constituționale înființate prin Convenție și denunțau în gura mare chiar și ceea ce seamănă cu o încălcare a acelor drepturi de către Domn. Trebuie adăogit însă că, prin legea electorală anexată Convenției, acele drepturi erau înființate în folosul lor exclusiv și li închezeșluiu monopolul puterii. Boierimea care s'a purtat atât de frumos și de cinsteș

¹⁾ Xenopol, *Op. cit.*, I, p. 463.

față de *revendicările naționale* ale Românimii, a păcătuit greu când a fost vorba de *revendicările omenești* ale obștii acelei Românimii.

3. Ruina boierimii este aproape desăvârșită.

Averea celor mai mulți boieri mari eră, la 1864, cu desăvârșire dărăpănată; mulți din ei pierduse parte din moșii, iar pe celelalte erau stăpâni numai cu numele, stăpânii adevărați fiind bancherii jidovi ipotecați pe ele; nu puțin rămăsese chiar fără moșii. Pe lângă risipa din case, traiul nepotrivit cu mijloacele, jocul de cărți și cheltuielile nemăsurate în străinătate, contribuise la accelerarea acestei ruine și agricultura fără socoteală ce o făceau pe moșiile lor.

Noua generație de boieri care se întorsese din străinătate, unde făcuse studii mai mult sau mai puțin serioase, pe la 1860, eră alcătuită din oameni și mai puțin practici și mai cheltuiitori decât acei dintâi cari frecuentase școlile din străinătate. Mulți din ei se apucară de agricultură cu hotărîrea de a o face ca în străinătate; ei nu se gândiră să adopte, măcar pe o parte din moșiile lor, asolementele și metodele de îngrășare ale pământului ce le văzuse aplicate în străinătate, ci se apucară să cumpere și să aducă cu mari cheltuieli din Anglia, toate uneltele și mașinile ce le vedeau anunțate pe pagina a 4-a a ziarelor și a revistelor de agricultură. Multe din ele nu erau de nici o treabă nici în țările lor de origine, afără de prea puține ele nu se puteau întrebuința de loc la noi. La toți luxul de personal eră cu totul disproportionat față cu venitul posibil al moșiilor, iar marea neglijență, lipsa de spirit de ordine ce-i caracteriză făcea ca risipa să fie generală și ca personalul lor, în parte străin, alcătuit mai cu samă din Nemți și din Leși, să se îmbogățească în dauna lor. În acest timp, capitalul de exploatare împrumutat la bancherul jidov cu dobânzi grele crește neconținut și în curând depășia capetele. Este bine înțeles ca această agricultură proastă nu excludeă adesea și alte obiceiuri, ca jocul de cărți, patima cheltuielilor costisitoare în străinătate și câte altele; atunci prevalul spre ruină eră străbătut cu îndoită și întreită iuțală.

Puține firi mai înțelepte, văzându-se pe pragul prăpăstiei, avură energia să se desfacă, bine înțeles cu mare pagubă, de personalul și de capitalul de pe moșie, s'o dea în arendă și să se mărginească în venitul cât de mic care rămâneă slobod după achitarea dobânzilor sau a amortizării datoriilor.

Erau însă printre ei și gospodari de frunte, oameni cumpătați și harnici cari făceau o agricultură bună, dar potrivită cu starea țării și cari li lăsă foloase însemnate.

Însă acești gospodari se găseau mai adesea în rândurile boierimii mici decât în acele ale celei mari. În deobște averile boierilor de mâna a doua stăteau bine și, departe de a scădea, sporiau, proprietarii lor fiind și mai cumpătați și mai practici și mai harnici decât boierii cei mari.

În Țara Românească averile boierimii mari începuse să scadă; jocul de cărți, traiul nemăsurat, poftele costisitoare începuse să le micșoreze, deși erau cu mult mai mari decât acele din Moldova. Ele prezintau încă o înfățășare frumoasă; cu puțină rânduială și bun simț s'ar fi putut încă scapa o parte bună dintr'însele. Boierii munteni n'aveau patima agriculturii și a inovațiilor agricole, aceste două pricini de pagubă nu-i atinseră.

4. Sporirea clasei noue.

Clasa nouă, născută sub regimul regulamentar, sporiă în număr din zi în zi. Școli erau puține, aproape numai la orașe, numărul acelor întreținute la țară, de cătră vre-o mănăstire sau de cătră vre un boier făcător de bine, erau cu totul neînsemnat. Pe de altă parte se înființau, dela 1859 încoace, slujbe noue pe fiecare zi, puțini erau atunci oamenii cu știință de carte, adică putând scrie, ceti și socoti cari să nu fi putut găsi cu înlesnire vre-o slujbă. Le capatau cu ușurință, ajungeau la situațiuni cari deși slab plătite, se puteau numi în acea epocă de ieftenătate mare și de traiu încă cumpătat, bune. La ele ajungeau fii de meseriași, de mici negustori, de scriitorăși de canțelerie, de slugi boierești și chiar și de țărani din satele megieșindu-se cu târgurile sau din cele puține cari aveau școli. Bine înțeles că băietul de țaran cu știință de carte se grăbiă să lepede

cămeșoiul, ȋțarii și opincile, să s'îmbrace *în strae nemțești* și, afară de prea puține excepțiuni, să uite cu desăvârșire că s'a născut țaran. În Moldova acești oameni noi se făceau funcționari, căci comerțul și meseriile fusese monopolizate de Jidovi în mâinile lor. În Țara Românească însă, ei sporiau și numărul negustorilor români, pe ici și colea și pe acel al meseriașilor.

Cei mai deștepți și mai harnici, cei mai cu stăruință sau mai cu protecție, cei mai dibaci sau mai cu noroc, ajungeau la situații mai cu vază, sau în administrație sau în finanțe sau în tribunale. Cei buni de gură se făceau advocați (fără a cunoaște dreptul) și câștigau bani. Mulți din ei izbutiau să facă căsătorii avantajoase, cu vre-o fată de negustor, de vechil îmbogățit, de arendaș sau chiar de boierănaș.

Aceștia alcătuiau pătura inferioară a noiei clase.

Pătura superioară eră alcătuită din fiii acelor cari, porniți deia nimic, făcuse în epoca regulamentară o stare mai mică sau mai mare prin arendă, afaceri, comerț (aproape exclusiv în Țara Românească) și slujbă sau la stăpân sau la Stat. Printre cele două din urmă categorii nu lipsiau acei pentru cari slujba făcută, fie la Stat fie la stăpân, ascundeă rău *chiverniseala* necurată și chiar jaful. Aceste elemente prea adesea corupte, dar totdeauna deștepte și energice își dădeau prea bine samă de prețul învățaturii, care aproape totdeauna li lipsise. Ei voiră ca copiii lor să nu sufere de atare lipsă. Acei cari putură trimiseră pe fiii lor în străinătate, acei cu mai puține mijloace îi trimiseră să frecventeze școlile din țară.

Atât printre acei trimiși în străinătate cât și printre acei rămași în școlile din țară se găsiu tineri plini de talent și de sârguință: mulți din ei ajunseră la situații cu vază, fură oameni însemnați. Nevoia de oameni eră atât de mare încât chiar mulți din acei cari făcură numai studii incomplete ajunseră departe.

Răpegiunea cu care această clasă crescū ca număr, ca avuție și ca putere este uimitoare.

Precum eră firesc, ea luă pozițiune împotriva boierimii care, dela început, o primi cu o bănuială și o răceală foarte justificate cătră unele elemente ce se înălțase prin mijloace puțin curate, dar absolut nejustificate cătră elementele meritoase cari

se înălțase prin muncă cinstită sau prin talent și cereau să ocupe locul cuvenit la soare acestui merit și acestui talent. Erau împinși spre ideile înaintate prin originea și creșterea lor, chipul în care fură primiți de boierime îi câștigă și mai mult acelor idei. Căpeteniile partidelor înaintate se grăbiră să-i îmbrățoseze.

Boierimea mică, cel puțin în majoritatea ei, nu arată oamenilor noi aceeaș răceală ce i-o arătase boierimea cea mare; îi privi din capul locului ca semeni.

Din rândurile acestei clase noue care aveă să deă țării aproape totimea funcționarilor civili și militari, a corpului profesoral și a profesiunilor liberale, ieși clasa care de acum înainte aveă să se găsească mai cu deosebire față în față cu țărănimea, mulți din noii proprietari ai moșiilor ce le pierduse sau aveau să le piardă boierii și aproape totimea arendașilor români. Am văzut până acuma pacatele boierilor față de obștie, vom vedea de acum înainte purtarea acelor cari înlocuiră pe boieri față de aceeaș obștie.

5. Schimbările aduse de lupta pentru Unire și pentru legea rurală în starea sufletească țaranului român.

Țaranul din Țara Românească auzise vorbind pentru întâia oară de drepturile lui la 1848; acel din Moldova le auzi pomenite numai la 1857, unul și altul fusese până atunci deprinși să audă vorbindu-se numai despre îndatoririle lor. Se găsiră, dela 1857 încoace, oameni destui cari, cu bună sau cu rea credință, să-i deștepte asupra acelor drepturi și să-i îndemne a se luptă bărbătește pentru cucerirea lor. Măsurile luate de guverne, circulările lui Kogălniceanu, ecoul discuțiunilor din Adunare, contribuiră a face pe țaran să priceapă că se pregătia o schimbare însemnată în soarta lui. Vedeau ridicându-se o mulțime de oameni noi, mai cu samă mici funcționari, cari li repetau într'una că vremea boierilor a trecut, că Vodă și cu guvernul țin cu oamnenii și vor să facă ca aceștia să dobândească dreptul lor, să capete câte o bucată de pământ și să nu mai fie bătuți de boieri. Ori ce alt popor în asemenea împrejurări s'ar fi sculat și, văzând că întârzie dreptatea lui Vodă, și-ar fi

făcut-o singuri, îmbogățind istoria Europei cu acea a unei noue *jacquerie*. Tunurile de lemn de cireș ar fi fost de puțin ajutor împotriva unei asemenea obștești mișcări. Dar țărănimea română, cu toate ațățările, urmă să rabde în liniște.

La această rabdare contribuiau, pe lângă blândeța și o-roarea ei de sânge, teama ca nu cumva, la urma urmei, lucrurile să nu se întoarcă iar altfel, iar spre folosul temușilor boieri și, mai cu samă, apatia și lipsa de energie, roade firești a unor veacuri de robie, de neputință și de oarbă supunere.

Totuș nu cred că această răbdare să fi mers la infinit, sînt dimpotrivă încredințat că dacă Cuza și Kogălniceanu n'ar fi grăbit desăvârșirea ruperii legăturilor dintre săteni și stăpâni, răscoalele ar fi izbucnit și stăpânii în acest timp, cu toate țipele lor, erau departe de a-și da samă de gravitatea stării în care se aflau. Vedeau nemulțămirea țăranilor, dar o puneau exclusiv în sarcina instigatorilor, atât în acea a instigatorilor în slujbă, cât și în acea a instigatorilor în afară din slujbă. Tăgăduiau ca în țărănime să fi existat nemulțămiri afară de acele stărnite de ațățări, tăgăduiau și ființa ori cărei pricini de nemulțămire, susțineau că țăranul este mulțămit cu soarta lui. Erau de bună credință când își inchipuiau și susțineau că pierind ațățările va pieri și nemulțămirea ¹⁾.

Sigur este că țăranii au fost mulțămiți cu reforma dela 1864 și că nu și-au dat samă decât mult mai târziu cât de șchioapă eră. Strigară în multe locuri și reclamară împotriva chipului în care acea reformă a fost aplicată; împotriva atribuirii lor a locurilor slabe, împotriva calificării de imașuri date unor ponoare, împotriva tăierii drumului la adăpătoare și a păstrării, pe sama proprietarilor, a unor bucăți de loc în cari nu puteau să nu scape vitele; dar în deobște erau mulțămiți, căci

¹⁾ Dictonul „*tempora mutantur et nos mutamur in illis*“, nu este deci totdeauna adevărat. Timpurile s'au schimbat, nemulțămirea țărănimii a devenit cât se poate de acută, dar adversarii reformelor au aceeaș mentalitate ca la 1857—1864, ei susțin și azi că nemulțămirea țărănimii este datorită ațățărilor și că dispărând ațățările vor dispărea și nemulțămirile. Inconștienți atunci, ei sunt inconștienți și astăzi, cu deosebirea că inconștiența, astăzi, după mișcarea de astă primăvară (fără a mai vorbi de alte simptome și prodrome anterioare), este sau o *crimă* sau o *năbunie*.

stăpâniau fiecare petecul lui de pământ, fără grijă că harapnicul feciorului boieresc îi va scoate din băătăură sau din ogor pentru a-i duce la munca silită pe lanul boieresc. Nenorociții nu știau cât de curând aveau să se întâlnească iar cu acel harapnic ce avea să se facă mai neîndurător și mai usturător decât ori când.

Lupta pentru Unire și pentru reforma rurală rupse farmecul alcătuit prin veacuri de abuzuri și de samovolnicii, care adusese pe țaran la credința atât puterniciei stăpânului față de el. Văzù puterea boierească învinsă în folosul lui de cătră Domnie; văzù oameni la a căror ridicare dela nimica, adesea dela mai puțin decât el însuș privise, sculându-se cu sumeție și înfruntând pe boier. Incătușat încă în lanțurile obiceiurilor și a desprinderilor cari devenise o a doua fire pentru el, nu cutezà încă să puie și el piciorul în prag, cu hotărîre, să privească pe stăpân în față, ochi în ochi și la ridicarea biciului să răspundă prin ridicarea toporului, dar știa acum că aceste lucruri se pot face: între trecut și viitor se săpase în șapte ani un hogaș mare, care din zi în zi avea să se lățească și să se schimbe în prapastie.

Acești șapte ani înseamnă un urieș progres intelectual făcut de mintea țaranului; omul primitiv și fără cultură ce-l găsisese Regulamentul Organic, rămăsese tot fără cultură, tot primitiv, dar fusese atins de suflarea ideilor apusene, înrăurit de ele, mintea lui se făcuse mai puțin primitivă, erà acuma mai ageră, mai sceptică, mai pregătită pentru critică.

În punctul de privire moral însă acest period avù din nenorocire asupra țaranului o înrăurire rea. Priveliștea miilor de oameni ce-i cunoscuse lipiți pământului și pe cari după curgere de câțiva ani îi vedeà cu stare ce-i părea frumoasă și cu putere ce în ochii lui erà mare, și cari știeà că au ajuns acolo nu prin muncă harnică și cinstită ci prin mlădiere, înselăciune și furt, nu puteà să fie pentru el decât o pildă rea. Apoi, în tot timpul Domniei lui Cuza, suflă peste țară un vânt de corupere și de jaf de care nu puteà să rămână ferită nici o clasă.

Țaranul român nu fusese nici odată religios în înțelesul adevărat al cuvântului; religia lui erà alcătuită dintr'un șir de superstițiuni, de obiceiuri și de practici ai căror sens nu-l înțelegeà. Totuș, cu toată starea primitivă și cu toată lipsa desă-

vârșită de cultură a preoțimii, aceste superstițiuni, obiceiuri și practici, unite cu cele câteva învățături frumoase ale Scripturii, cari vrând nevrând pătrunseseră până la el, alcătuiau pentru dânsul un frâu salutar: Eră reținut dela o mulțime de fapte reprehensibile prin *frica de pacat*. Această frică de pacat, unită cu firea lui blândă, făcea din țaranul român de dinainte de 1857 un om de omenie, un *om bun*, un *om de treabă* în toată puterea cuvântului.

Modul în care se făcù secularizarea bunurilor mănăstirești, atât a celor închinatè cât și a celor neînchinatè, dădură o grea lovitură respectului lui pentru biserică și contribuiră mult la slăbirea salutarului frâu religios.

Văzând că ocârmuirea își bate joc nepedepsită de arhieriei și de mănăstiri, că li ieă averile, despoaie o mulțime de biserici de cele sfinte, le lasă aproape pe toate să se risipească fără îngrijire și izgonește din multe schituri pe călugării și călugărițele cari jurase să moară într'însele, ideea ce-și făcea el despre puterea Bisericii și a Credinții, nedespărțite în gândul lui, nu puteau decât să slăbească.

Dacă adăogim la aceste, împrejurări faptul că guvernul, chiar după secularizare, nu se gândi macar o clipă la îmbunătățirea soartei preoților, ceea ce făcù că recrutarea lor deveni din zi în zi mai anevoioasă, de oare ce toți oamenii inteligenți fugiau de o carieră care osândia pe membrii ei la mizerie, la o stare degradată și la un traiu greu prin sate, pe când găsiu cu înlesnire alte îndeletniciri cari li închezeșluiau o soartă mai ușoară, mai folositoare, mai măgulitoare pentru amorul lor propriu și mai plăcută.

Numărul bisericilor rămase treptat fără preoți în cursul Domniei lui Cuza este foarte mare: de atunci s'au deprins țaranii, mai ales în Moldova, a nu mai merge la biserică în fiecare Duminecă sau zi de sărbătoare.

Starea materială a țărănimii rămase aceeaș ca sub regimul regulamentar, ea nici nu scăzù nici nu sporì, sistemul rămânând acelaș. Dacă cerealele atinseră niște prețuri mai mari decât altădată, stăpânii în Moldova nu măriră întru nimic prețurile cu cari plătiu muncile. La 1864 cele oficiale mijlocii (pentru muncă contractată de mai nainte) erau următoarele, după

cum face cunoscut Ministerul de Interne Consiliului de Stat in Iulie 1864¹⁾:

Arătura	20	parale	(16	bani)	prăjina
Prașilă	50	"	(40	")	"
Secerea	18	"	(15	")	"
Coasa	16	"	(14	")	"
Ziua cu 4 boi	3	lei	(96	bani)	
" "	2	"	2	lei 20 par.	(80 bani)
" "		brațele	1	leu 20 par.	(50 bani).

In realitate însă aceste prețuri, pentru munca contractată de mai nainte, ajungeau până la 25 parale (20 bani) prăjina de arătură, 60 parale (50 bani) prăjina de prașilă, 25 parale (20 bani) prăjina de secere, 20 parale (16 bani) prăjina de coasă, 5 lei (1 l. 60 b.) ziua cu carul cu 4 boi, 4 lei (1 l. 28 b.) ziua cu carul cu 2 boi, 2 lei (64 bani) ziua cu palmele.

Proprietarii și arendașii își întindeau acuma culturile din zi în zi, sistemul de a angaja munca țaranului de cu iarnă, cu preț cât de jos, eră aplicat în toată țară pe o scară din ce în ce mai mare.

In Țara Românească urcarea prețului pâinii eră precum-pănit prin urcarea dijmei și a *rușfetului*. Arendașii devenise acuma toți agricultori și începuse a impune țaranilor, peste zilele de clacă, *rușfeturi* din ce în ce mai mari în muncă.

6. Despre novele legi și despre modul aplicării lor față de țarani.

Intreaga legislație a țării fusese transformată. In locul codicelor lui Calimah și a lui Caragea întrase în vigoare Codul Napoleon, în urma Statutului egalitatea față de lege, față de drepturile politice eră desăvârșită pentru toți. Se crease consilii județene, se înființase comuna. De această egalitate și de aceste instituțiuni nouă se folosi însă numai noua clasă, chipul în care

¹⁾ D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, II, p.881. Aceste prețuri se socotesc după cursul din Iași, de 37 lei vechi galbenul.

eră tratat țaranul ramase aproape neschimbat. El urmă să fie împilat, maltratat și umilit în relațiunile lui cu marele cultivator, arendaș sau proprietar. Am văzut mai sus cum proprietarii și arendașii partizani ai sistemului vechiu răspuseseră la interdicția de a mai bate ¹⁾, acei prieteni ai noiei stări de lucruri și cari aparțineau clasei noue erau în cele mai multe cazuri și mai lacomi și mai brutali, iscodeau adesea stoarceri și maltratări de cari oamenii regimului vechiu rămăseseră străini.

Funcționarii cei noi erau tot atât de brutali ca și acei vechi, cu toate poroncile lui Kogălniceanu și ale lui Golescu bataia urmă să alcătuiască principalul, aproape singurul mijloc de aducere la îndeplinire a ordinelor Guvernului și de execuțiune.

În schimb însă jaful lor eră mai împovărător, căci erau mai mulți: justiția rămăseseră tot coruptă, iar hatărul își pastră neatinsă domnia întemeiată de veacuri cu singura deosebire că de el se împărțășiau acuma mai mulți,

Cumplita lipsă de cultură a țaranului și obiceiurile de oarbă supunere întrate în firea lui făceau ca vajnicile arme ce i se dădeau în mână, sufragiul universal și înființarea comunelor rurale, să rămâie neintrebuințate de el în apărarea inlereselor sale.

¹⁾ O dovadă despre gradul până la care erau platonice măsurile lui Kogălniceanu și despre slăbăciunea ocărmuirii o găsim în propria lui mărturisire: „Ba sunt chiar moșii unde însăș administrația nu poate răsbate. Jandarmii se leagă cot la cot, subprefecții sunt siliți să încunjure moșia, în unele locuri chiar însuș proprietatea Guvernului nu se respectează, precum s'a întâmplat la o moșie din ținutul Romanului, unde proprietarul a secfestrat tărăboanțele, căruțele, boii a unui antreprenor al departamentului lucrărilor publice!“ (Discursul din ședința dela 17 Februarie 1861 a Adunării Moldovei. V. mai sus).

CARTEA IV

DESVOLTAREA CHESTIEI ȚĂRĂNEȘTI

REGIMUL TOCMELILOR AGRICOLE

CAPITOLUL I

DESPRE LEGILE DE TOCMELI AGRICOLE

1. Intăia lege de tocmeli agricole.

Legea rurală lipsise pe proprietari și pe arendași de munca asigurată a boierescului (clacă). Cu această muncă asigurată ei lucrau în Moldova cu mult cea mai mare parte, în țara Românească totdeauna întinderilor ce le cultivau.

Eră acuma de prevăzut că unul din cusururile de căpetenie ale legii rurale, mai ales în ce privia Moldova, să fie îndreptat. Legea rurală atribuisese țăranilor câte o întindere de pământ înfimă, pe care puteau trăi, dar nu aveau cum să sporească. Inșă aceeaș lege rurală desființase munca obligatorie datorită de săteni proprietarilor, munca cu ajutorul căreia acești de pe urmă cultivau marile întinderi de cereale alcătuind venitul de căpetenie al moșilor lor. De acuma înainte aveau să se tocmească cu țăranii pentru munca trebuitoare spre cultivarea acelor întinderi de pământ. Iată deci că sosise pentru sateni prilejul ca munca lor mântuită de robia boierescului s'o vândă în condițiunile cele mai prielnice lor și folosindu-se de faptul că proprietarii nu aveau cum să-și cultive moșiile fără ajutorul lor,

să li vândă muncă puțină și să ieă cu chirie dela stăpâni cât mai mult pământ pentru socoteala lor. În Țara Românească, unde țaranii erau deprinși să cultive întinderi mari de loc, muncind stăpânilor numai puținul boieresc impus de așăzământul țării lor, ei aveau acuma prilej să înceteze cu desăvârșire de a mai lucra pentru stăpân, făcând învoeli pentru prisoase și mai folositoare decât în trecut, de oarece erau acuma cu desăvârșire stăpâni peste *târgul muncii*. Și de fapt, în Țara Românească, în primii ani cari urmară după legea rurală, țaranii liberați de clacă, nu mai munciră de loc pentru arendași, ci se mărginiră a luă dela ei prisoase în dijmă, pe cari le capatară cu condițiuni mai prielnice decât în trecut.

Altfel însă stăteau lucrurile în Moldova unde țaranul fusese *desvâțat* cu sila de a face plugărie pe sama lui. Sosise prilejul de a-l face să ieă acest obicei, dar pentru aceasta trebuiau timp și măsuri de încurajare; se făcù tocmai contrarul.

Cădea sub simț că sistemul în puterea căruia o mână de oameni, proprietari și arendași, se folosiau de beneficiul plugăriei a trei șferturi din țară, pe când obștia plugarilor de baștină și de meserie eră redusă, în cazul cel mai favorabil, la rolul de salariați prost plătiți, eră vițios și că ocărnuirea eră datoare să ieă măsuri pentru a ajunge ca pe viitor obștia să se bucure de cea mai mare parte din folosul dat de cultura pământului.

Insă ocărnuirea făcù tocmai contrarul: ea dădù tot sprijinul ei marilor cultivatori, împiedcând în cei mici orice inițiativă, orice năzuință de a se face plugari de sine stătători.

Cu tot votul universal hărăzit de Statut, puterea și influența politică rămăsese monopolizată de o neînsemnată minoritate în care proprietarii și arendașii, atât vechi privilegiați cât și oameni noi, jucau direct sau indirect un rol cu desăvârșire preponderent.

Ei erau foarte îngrijiți de noua stare de lucruri. Știau că chipul în care fusese aplicată legea rurală pe teren mântinuse în cele mai multe cazuri țaranul moldovan în dependența proprietarului, mai cu samă prin lipsa de pășune sau prin situațiunea pășunii; știau că plata birului, a ratei răscumpărării clăcii aveau să-l sileacă să se împrumute dela ei cu bani. Eră deci încredințați că vor puteă să închipuie munca lor trebuitoare

pe prețurile ieftene din trecut. Dar li lipsia închezeșuirea că munca contractată va fi îndeplinită, se spăriau la gândul, că la caz de neieșire a țaranului la muncă, vor fi reduși la întentarea și purtarea de procese individuale cu sute de locuitori, lipsindu-li munca la momentul oportun și pânea stricându-li-se pe câmp. Li trebuia o lege care să închezeșuiască executarea muncii tocmită, s'o facă de tot sigură ca boierescul.

Chiar din toamna anului 1864 ei începură să se agite. O petițiune acoperită de un număr însemnat de iscălituri fù prezentată Senatului, care în ședința dela 22 Ianuarie 1865, decise că: „Senatul văzând că în privința contractelor pentru lucrul agricol și executarea grabnică a unor asemenea contracte nu există nici o lege specială, căci deși se prevede în legea civilă cele legiuite sub rubrica de obștie: *pentru tocmeli*, dar acele nu pot fi aplicabile la trebuințele agricole, pentrucă de s'ar trată asemenea chestiuni prin canalul judecătoresc și nu s'ar execută administrativ în grabă, ar încercă agricultura sminteli producătoare de însemnate pagube, ce poate nu ar fi în stare călcătorul contractelor a li plăti, găsește cuviincios a se îndreptă petițiunea guvernului pentru a se formă un proiect de lege administrativ rural ce ar înfășoșă toate garanțiile posibile“¹⁾.

Guvernul ceruse părerile consiliilor generale asupra chestiunii încă dela 8 Ianuarie. Toate „au aplaudat la această inițiativă, au exprimat recunoștințele lor Guvernului, și au cerut în unanimitate grabnica elaborare a unei asemenea legi, propuind diferite proiecte ...“²⁾.

Proiectul elaborat de Consiliul de Stat fu prezentat Camerii în ședința dela 7 Dechemvrie 1865. Expunerea de motive foarte scurtă întemeia prezentarea legii pe „necesitatea să se asigure mai întâiu buna credință și exacta îndeplinire a librelor tocmeli pentru lucrări agricole“³⁾.

Proiectul de lege⁴⁾ începea prin declarația că „munca agricolă este liberă“ și nu va fi îndatoritoare decât prin tocmala

1) D. C. Sturdza-Șcheeanu, *Op. cit.*, II, p. 1039.

2) *Ibid.*, *Ibid.*, p. 1040.

3) *Ibid.*, *Ibid.*, p. 1061.

4) *Ibid.*, *ibid.*, p. 437.

de bună voie, potrivit cu legile în ființă (art. 1). Apoi cuprinde, sub nume de tocmeli pentru lucrări sau munci agricole, numirile tuturor feliurilor de munci agricole uzitate în țară, transporturile și angajamentele servitorilor agricoli (art. 2).

Hotărăște că „pentru a se putea bucura de beneficiile legii,“ toate tocmelile pentru muncile prevăzute trebuiesc legalizate și înregistrate (art. 3).

Ele nu se pot face pe mai mult de cinci ani, cele pe mai mulți ani fiind nule (art. 4).

Se poate cere anularea tuturor tocmelilor de muncă făcute pentru un preț de mai puțin de jumătate din prețurile locului unde are a se face munca într'o departare de 4 miriametri. Această anulare se poate cere numai de lucrător, numai în termen de 10 zile după începerea muncii și depunând prețul ce a fost primit împreună cu o dobândă de zece la sută. Anularea se pronunță în termen de trei zile de consiliul comunal local, cu recurs în termen de șase zile la judecătorul de plasă (art. 6).

Contractul nu se poate cedă sau vinde la altă persoană „fără voia expresă și înscrisă a muncitorului“ (art. 7).

Când obiectul tocmelii s'a pierdut sau s'a scos din întrebuințare prin împrejurări neatârinate de voința părților, contractul se desface și muncitorul restituie fără dobânda banii primiți, scăzându-se zilele pierdute cu transportul și partea de muncă făcută (art. 8).

În cazul de epizootie, când ar muri vitele muncitorului sau prin mărginirea unor localități de către administrație nu s'ar putea întrebuința vitele lui la munca ce eră îndatorat s'o facă, muncitorul va înapoiă banii fără dobândă, scăzându-se eventual munca făcută de el (art. 10).

„Banii luați pentru muncă agricolă se vor împlini cu privilegiu, capete și dobânzi, înaintea tuturor datoriilor muncitorului, îndată după datoriile către Stat, comună sau cheltuielile de judecată, din verice avere a muncitorului dator, afară de pământul și casa pe care s'a împroprietărit după legea rurală și afară de plugul, carul sau căruța sa, doi boi sau o vaca, un rând de haine pentru dânsul și familia lui și nu-

trimentul necesar lui, familiei sale precum și vitelor de mai sus pentru o lună de zile“ (art. 11).

Prescripțiunea acestor datorii este aceea prevăzută de Codul civil pentru închirieri (art. 12).

„Prețul muncii se va statornici în bani sau în produse, sau arendare de pământ, sau în lemne de foc ori de construcțiune, sau de rotărie“ (art. 13).

Modul de înregistrare în registrele speciale șnuruite, sigilate și subscribe de autoritatea județiană și pastrate la primăria fiecărei comune, penalitățile la cari sunt supuși primarii, notarii și subprefecții în caz de neregulă și de nepriveghere, sunt prevăzute în Capitolul II al proiectului, în articolele 14—29. Acelaș capitol mai cuprinde (art. 22) dispoziția că consiliile comunale vor lua, pentru fiecare înregistrare și legalizare de tocmeli pentru munci agricole, câte 0,50 la sută „socotit pe prețul tocmelii“ și plătit de amândouă părțile. Mai cuprinde interdicția de „a opri (afară numai de cazul când ar urmă sechestrul) din banii cuveniți muncitorilor agricoli, sub nume de sechestrul pentru datorii sau daraveri către alte persoane“ (art. 27). În fine tocmelile agricole se vor putea face sau individuale sau colective, dar muncitorii ce se vor angaja printr'însele nu vor fi nici odată solidari, fiecare fiind răspunzător numai pentru sine (art. 29).

Capitolul cel mai interesant însă este al III-lea care tratează despre executarea contractelor agricole sub titlul de *Jurisdicție și Competență*.

Executarea tocmelilor pentru munci agricole se declară de singură competența și jurisdicțiunea puterii administrative; ea se hotărăște fără apel și se execută de autoritatea comunală (art. 30).

Amenzile și penalitățile orânduite prin această lege se aplică de administrație sau de ofițerii de dorobanși și se execută fără apel (art. 31).

Executarea tocmelilor se face în modul următor:

Întăiu, primarul *îndeamnă* pe muncitorul cari au contractat munci agricole să-și îndeplinească tocmala (art. 32);

Al doilea, îl deșteaptă să iasă la muncă prin somație lipită la ușa muncitorului (art. 33 și 34);

Al treilea, *il constrânge*. Dacă muncitorul nu dă urmare deșteptării în 24 ore, primarul convoacă consiliul comunal iar acesta *dă mandat de aducere*. Prin acest mandat vătășelul, dorobanțul sau ori alt funcționar comunal „are puterea să ieă pe muncitor de a-casă, când și de ori unde l-ar găsi, fie în lucru la altul fie liber“. Iar în caz de împotrivire „atât locuitorii de veri unde cât și autoritățile locale sunt datoare a-i da ajutorul trebuitor pentru a-l constrânge și a-l duce la muncă“ (art. 33 și 36).

Pricini de „iertare“ pentru neurmarea muncitorului sunt boala dovedită, lipsă din comună pentru chemare la îndeplinirea obligațiunilor militare sau la alegeri. În asemenea caz muncitosul restituie banii primiți plus o dobândă de 10 la sută (art. 37 și 38).

Guvernul sub nici un cuvânt nu poate da ordine de suspendare, execuțiune sau împlinire (art. 39).

Acest proiect de lege nu fu discutat de Cameră înainte de 11 Fevruarie 1866. După căderea lui Cuza, fu modificat de ministerul lui Ion Ghica și trimis, spre a fi studiat, Consiliului de Stat cu o expunere în câteva rânduri care motivă prezentarea lui pe faptul că „munca obligatorie fiind înlocuită prin muncă liberă, este de mare necesitate ca pentru desvoltarea agriculturii să se asigure mai întâiu buna credință și exacta îndeplinire a librelor tocmeli între proprietarii de moșii și locuitorii cultivatori“.

Acest proiect fu aprobat fără modificare de Consiliul de Sfat și votat iarăș fără aproape nici o modificare de Cameră în ședința dela 10 Martie 1866.

Legea votată de Cameră se deosebește de proiectul ce-i fusese depus la Decemvrie 1865 mai ales prin faptul că era mai simplu și mai concis: principiile rămaseră aceleași. Execuțarea rămâneă aceeaș fiind numai făcută mai expeditivă prin suprimarea *îndemnării*, a *deșteptării scrise* și a *mandatului de aducere* dat de consiliul comunal; ajungeă acuma ordinul verbal dat de primar vătășelului. Iată textul legii în această privință: „Primarul, prin mijloacele executive de cari dispune, va aduce îndată pe datornic la munca pentru care s'a tocmit“.

S'ar puteă umpleă volume cu denunțările ce de douăzeci

de ani se făcuse în public, în presă, în parlament, împotriva muncii silnice regulamentare, împotriva faptului că țăranul eră scos din lege, că nimic nu-i garantă demnitatea de om, libertatea și inviolabilitatea domiciliului.

Și acum, după oborârea tuturor instituțiilor vechi, după punerea țăranului, în legea scrisă, pe un picior de egalitate de-săvârșită cu foștii privilegiați; după ce glasul lui aveă în sfatul țării aceeaș valoare ca glasul ori cărui fruntaș, după ce fusese declarat proprietar pe partea de pământ pe care se hrăniă, foștii privilegiați, în unire cu oamenii noi ce se ridicase la putere, veniau, printr'o singură trăsătură de condeiu, să-l pună afară din lege. *Nouăzeci și cinci de sutimi ale națiunii române erau, printr'această lege, puse afară de orice lege.* Căci pe când restul națiunii își aveă inviolabilitatea domiciliului și libertatea personală închezeșluită, neputând nime să calce în casa omului și să-l aresteze decât în puterea unui mandat emis de un magistrat, casa țăranului se puteă calca oricând, el se puteă arestă și duce pe câmp pentru executarea unui contract de muncă pe simpla poroncă a unui primar rural, incapabil și supus orbește poroncilor subprefectului, aproape totdeauna în solda proprietarului sau a arendașului. Și această putere exorbitantă dată pe hârtie primărului rural, în realitate însă administrației, această tagadă a drepturilor cetățeanului făcută obștiei, nu se mărginiă la câteva cazuri excepționale ci eră aplicată exercitării îndeletnicirii de toate zilele a obștiei, singurului ei mijloc de câștig. Țărănimea română, obștia națiunii eră pusă în afară de lege, supusă unui regim de excepțiune tocmai în privința exercitării meseriei ei de toate zilele.

În parlamentul român, care acumă nu mai eră un parlament boieresc și în care clasa superioară nou născută eră bogat reprezentată, nu se găsi un glas care să se ridice pentru a protesta împotriva acestei batjocuri, împotriva acestei neomenii!

Dacă judecând în chip cu totul obiectiv legea ca lege, ea este nejustificabilă, apoi ce să zicem când ne gândim la împilările, la jafurile, la cruzimile căroră nu puteă să nu deă loc, date fiind, de o parte lipsa de scrupul și lăcomia obștiei arendașilor și a multor proprietari, pe de alta lipsa de orice garanție

morală, de orice capacitate, din partea organelor administrative chemați a o aplică. Orice om ce-și cunoaște țara nu se putea îndoi că o mare parte din contractele ce aveau să se execute cu atâta strășnicie vor fi dobândite prin înșelăciune, camătă și jaf și că executarea lor avea să dea loc la tot felul de neomenii.

În realitate această lege a tocmelilor agricole nu este un lucru nou ci un lucru vechiu, legiuitorii Consiliului de Stat al lui Cuza n'au avut nevoie să-și frământeze mult mințile pentru a-i găsi bazele: le-au aflat în legiuirea dela 1851 a lui Barbu Știrbei, în care găsim toate principiile și multe din amănunțele și formalitățile ei. Sunt însă două deosebiri, dar amândouă în favoarea legii lui Știrbei.

În vremea lui Știrbei nu încapă îndoială că, în caz de ne-supunere la lucru a locuitorilor, ei erau executați de administrație, mijlocul executiv de căpetenie întrebuițat fiind bataia, dar bătrânii avuse pudoarea să nu înscrie în lege principiul constrângerii corporale la muncă, se stabiliă numai datoria sateanului de a despăgubi pe proprietar.

Art 141, § 6, al legiurii¹⁾ zice: „Satonii cari, fără vre-o împiedicare provilnică, nu vor urmă numai decât unei asemenea chemări, vor fi răspunzători pentru orice pagubă va izvorî proprietarului dintr'acestea“.

Legiuitorul dela 1865—66 sărind cu hotărîre și mai înapoi decât legea lui Știrbei, nu se sfiște să înscrie în textul legii constrângerea *manu militari* a datornicului la lucru.

A doua deosebire este poate și mai caracteristică. Legea dela 10 Martie 1866, atât de draconică pentru muncitor, nu prevede absolut nici o garanție pentru dânsul în cazul când proprietarul sau arendașul nu-și îndeplinește îndatoririle cătră el. Legea se aplică tuturor tocmelilor agricole, cuprinzând și închirierile de pământ pe parte din produse, dar ea nu conține macar un singur articol îndatorind pe proprietar sau arendaș să dijmuiască la vreme și nici o pedeapsă pentru acel ce nu va dijmui la timp. Doară legea nu eră făcută pentru binele țaranului, ci numai pentru binele proprietarului sau pentru acel al arendașului.

1) D. A. Sturdza-Scheeanu, *Op. cit.*, I, p. 704.

Mult mai echitabilă eră în această privință legea lui Știrbei: paragraful 8 al articolului 141 hotărăște că „proprietarul este dator să înceapă dijmuitul îndată ce se va adună fiecare fel de produse și să isprăvească această lucrare cel mult în soroc de 10 zile, ca să poată și sătenii să-și ridice ale lor la vreme.

Iar paragraful următor, al 9-lea al aceluiaș articol, hotărăște că: „Când proprietarul fără vre-o pricină bine cuvântată, va lasă să treacă acest soroc, atunci sătenii dinpreună cu preoții și deputații satului să dijmuiască însuși holdele lor și să ducă în curtea proprietarului dijma ce i se cuvine“.

Iată deci cum, nu trecuse nici doi ani dela lovitura de Stat, săvârșită sub cuvânt de slobozirea țaranului român de sub robia muncii silnice regulamentare, când întâia Adunare aleasă sub regimul Statului, Adunare care nu mai eră expresiunea vechei clase boerești, ci în majoritate eră alcătuită din oameni cari fusese potrivnicii boierilor, introducea din nou, în folosul intereselor ei și în sarcina obștiei poporului român, munca silnică, mai odios de silnică încă decât altădată. Se urmă deci și sub noul regim, cu conlucrarea nouilor puternici, vechiul pat de a ocroti pe cei puțini și puternici împotriva celor mulți și slabi, de a legiferă în dauna celor de ai doilea pentru folosul celor dintâi.

2. Urmările întâii legi de tocmeli agricole.

Legea de tocmeli agricole dela 1866 alcătuiă o mare greșală economică. Ea ocrotiă, dădea și mai multă putere unui element puțin la număr, dar puternic prin sine, care monopolizase tot folosul roadei pământului în Moldova și luă o însemnată parte din acea roadă în Țara-Românească. Ea lipsiă obștia din Moldova, element economic cu desăvârșire slab, de prilejul ce-l avea acuma să se ridice, ajungând în scurt timp să dicteze ea arendașului și cultivatorului lipsiți de munca silnică regulamentară, prețurile și condițiunile cu cari acea muncă avea să se facă. Ea întăriă în Țara Românească pe proprietar și arendaș, punându-i în stare să dicteze săteanului muntean, element

economic neasemănat mai puternic decât acel din Moldova și care se află în plin avânt economic. Această lege nenorocită ajungea prin sine pentru a împiedeca ridicarea țaranului moldovan, pentru a îngreuiă acea a țaranului muntean.

Dar independent de dânsa, o nouă nenorocire dădù peste nenorocita țărănime românească. Recolta, proastă în anul 1865, în care din pricina aplicării legii rurale se făcuse prea puține sămănături, fu aproape cu desăvârșire distrusă de secetă în anul 1866; popușoi nu se făcură aproape de loc. Țaranii fură siliți să cumpere popușoi și, în lipsă de popușoi, orz pentru hrana lor, dela proprietarii și arendașii cari aveau produse vechi prin magazii și, de oarece nu aveau bani pentru a achită acele produse, se tocmiră să li plătească în muncă repartizată pe cinci ani. Prețurile cu cari cumparau produsele erau foarte ridicate, adevarate prețuri de foamete, încă mărite de o camătă nemiloasă apoi, claie peste gramadă, prețurile muncilor erau de obicei cele mai scăzute.

Cunosc țarani pe cari i-aș putea numi și nu țarani bețivi și leneși, ci gospodari harnici și cumpătați, cu ajutor în casă, cari au muncit cincisprezece ani pentru a achită datoria contractată, în iarna anului 1866—1867, pentru cumpararea popușoilor trebuitori hrănilor familiei lor. De abia în vara anului 1881 se izbăviră de cele de pe urmă rămășiți.

Și odată cu seceta grozavă care bântuia țara, venise și noua sarcină a ratelor răscumpărării clăcii. Sumele acelor rate, însemnate prin ele însuși pentru acele vremi de bani puțini și rari, devenise cu desăvârșire împovărătoare prin faptul secetei, în urma căreia țaranii cari nu făcuse nici macar cele trebuitoare muncării, nu aveau pe ce prinde bani. De oarece percepătorul nu așteptă, țărănimea fu de isnoavă silită să se adreseze proprietarilor și arendașilor, atât pentru achitarea *banilor pământului*, cum ziceau sătenii, cât și pentru acea a birului curent. Aceasta fiind o adoua ipotecă asupra muncii lor, ea fu contractată cu condițiuni și mai grele decât cea dintăiu; prețurile cu cari de astă dată eră plătită munca fură și mai mici decât acele din întâiul contract.

Cu prilejul discuțiunii, la 9 Martie 1872, a modificărilor

propuse de guvern la legea de tocmeli agricole, Kogălniceanu povestii un caz în care un arendaș luase, pentru fiecare chilă de porumb valorând 4 galbeni, dela locuitori, muncă repartizată pe cinci ani, în valoare de 20—22 galbeni¹⁾. Mai cită alt caz, în care niște locuitori din ținutul Fălciului, pentru că nu sece-rase 12 fălci, se văzuse condamnați să plătească 170 galbeni (1.997 lei, 50 bani)²⁾.

Mulți din țărani erau angajați acuma pentru întreaga muncă ce erau, ei și familiile lor, în stare să facă în cursul celor cinci ani viitori peste acea absolut trebuitoare pentru lucrarea pământului lor propriu. Acei nenorociți mai având nevoi imperioase și în anii următori, mai cu samă pentru plățile de făcut Visteriei și ne mai având credit la posesorii și arendașii la cari erau datori, se vedeau adesea siliți, când nu aveau vreun băiet mare, în vârsta de muncă, pe care îl puteau trimite după lucru cu ziua în locuri departate, să fugă dela casa lor pentru a agonisi banii trebuitori, prin vre-o muncă mai bine plătită, lăsând femeia și copiii să se descurce cum puteau cu munca datorită.

Căci plecarea departe eră singurul mijloc sigur ca să capete puțința de a-și procura ceva numărar, mai ales înainte de toamnă. Dacă se ducea la muncă prin împrejurimi, știau să-l găsească feciorii boierești și vătășeii, să-l ieă de pe locul unde muncia și să-l aducă înapoi la munca contractată. În asemenea caz, dacă nu eră plecat departe, mai eră un mijloc practic pentru a-l face să vie, se maltrată nevasta lui până când îl aducea înapoi.

Dar nevoia cea mare eră la prașilă cu acei cari s'indato-rise pe prașilă multă. Proprietarul sau arendașul nu-i slăbiă din prașila papușoilor lui până ce nu o isprăviau, iar ei, vă-zând pe ai lor pierzându-se în buruieni, lasau munca datorită pe o zi sau pe două ca să scape bucata lor. Uneori însă, mai ales în anii ploioși, erau în primejdie și popușoii proprietarului sau a arendașului care, spre a nu-i pierde, luă și el strașnice măsuri pentru ca nici un om să nu lipsească dela prașilă. Dacă

1) *Acie și Legiutiri*, Seria II, Vol. I, p. 15.

2) *Ibid.*, *ibid.*

oamenii ieșiau mai cu greu și dacă el eră bine văzut de ocăruiure, arendașul cerea și capată ajutor de calarași. I se trimeteau unul, doi, trei sau mai mulți „calarași cu schimbul concentrați în serviciu administrativ“ cari executau pe oameni la muncă. Feciorii boierești cari știau pe datornicii îndărătnici, duceau pe calaraș la fiecare din ei pe rând. Dacă-i găsiu acasă, calarașul începea a croi pe om cu biciul până ce omul jură că merge la muncă. Dacă nu-l găsiu acasă, calarașul înjură nevasta lui, îi ardea câte un biciu, spăria copii și pornia după om pe care-l găsiu de obicei prășindu-și ogorul. Atunci îl luă la bataie și-l isgonia, cu câți mai aveu pe lângă el, la lanul boieresc. Dacă nu găsiu pe nimeni acasă și n'aveu pe cine să bată, strică ce găsiu: străchini, scaune și apoi plecă după om. Oamenii astfel *executați* erau duși de feciorii boierești pe lanul proprietarului sau a arendașului și acolo, sub soarele arzător, cu usturimea biciului vie pe spinarea lor, prășiau în tăcere, blăstămând în inimă ceasul în care se născuse, blăstămând pe acel care-i siliu să-și lase popușoi, hrana familiei pe anul viitor, să se piardă în bururueni. Și asemenea lucruri se petreceau în fiecare an, ce zic, aproape în fiecare zi pe vremea prașilei, pe sute de moșii din Moldova apoi, deși pe o scară mai mică, se mai repetau și în vremea secerii. Ceea ce e de mirat, este că cu atâta potop de blăstămuri și de ură, ce în curs de atâția ani se adună într'o țară întreagă, poporul care astfel blastă în inima lui, urmează a rabdă și nu se scoală pentru a zice: destul!

La datoriile pe muncă contractate de a dreptul cu proprietarul sau cu arendașul, se mai adăugau acele contractate la Jidov, la crâșmă și trecute arendașului sau proprietarului în contracte de muncă alcătuite după toate formele noiei legiuri. Sarcinile ce apasau pe țaran în anii cari urmară legii rurale fură cumplite, mult mai grele decât acele regulamentare, dar oamenii le purtau fără desnădăjduire, mângăindu-se cu nădejdea că ele erau doară vremelnice și că în curând vor scapă și de datorii și de plata pământului.

Datoriile se traganară vreme de un lung șir de ani, căci în fiecare an rămăneau rămășiți cari se transformau în contracte noi, pentru alt șir de ani, adăugându-se prea adesea dobânzi grele la rămășiți.

Și trebuie ținut samă de marea parte ce o jucă fraudă în asemeni transacțiuni; înșelăciunile la alcătuirea contractului, măsură cu o prăjină mai lungă sau mai scurtă, după cum îi venia la socoteală arendașului sau proprietarului, încarcare la socoteli cu condeie imagine, netrecere de munci făcute și câte altele.

Deși articolul 8 al legii opriă clauzele de solidaritate în contractele de tocmeli agricole sub pedeapsă de nulitate, ele totuș se uzitau și, lucru de mirare, se executau de . . . tribunale! În ședința Camerii dela 9 Martie 1879, cu prilejul modificării legii de tocmeli agricole, Lascar Catargiu, Președintele Consiliului, povesti următorul caz petrecut la Brăila: „Niște locuitori au dat zăpis, răspunzători unul pentru altul; când s'a implinit anul, arendașul li-a vândut vitele. La a doua învoială, locuitorii au zis că nu se mai pun chezăși platnici unul pentru altul și arendașul li-a zis că primește, dar atunci să zică că sunt solidari; locuitorii au întreat ce însemnează acest cuvânt și li s'a răspuns că însemnează: să trăiască arendașul! (Ilaritate). La termen arendașul a mers la tribunal și a chemat în judecată pe locuitori. Ei bine, tribunalul a condamnat pe locuitori și li-a vândut vitele“¹⁾.

În aceeaș ședință a Camerii, tot Lascar Catargiu povestise: „Aș fi adus să vă înfățoșez o mulțime de învoieli, întărite de autoritățile comunale, învoieli ca să lucreze un om 39 de pogoane, să care 300 chile la Brăila și să facă și 30 zile cu palmele, și cu clauza că, dacă nu va face toate acestea, să dea la sfârșitul anului 1600 lei ștraf arendașului“²⁾.

Și în asemenea împrejurări lumea se miră că țaranul moldovan nu s'a făcut harnic și n'are inițiativă! Cum eră el să prindă gust la muncă, când acea muncă i se plătia pe prețuri derizorii, când eră executat la dânsa cu bataie, când eră pus să facă muncă ce nu o datorită? Cum eră el să ieă loc ca să-l cultive pe sama lu, când el nu izbutia, în cursul unui an, să indeplinească și munca datorită aiurea și acea trebuitoare pentru producerea hrânii lui? Un sistem ca acel în vigoare nu putea să incurajeze decât trândavia.

¹⁾ *Acte și Legiuiri, ibid., ibid., p. 21.*

²⁾ *Ibid., ibid., ibid., p. 13.*

Efectele întâii legi de tocmeli agricole nu puteau să fie atât de dăunătoare în Țara Românească, unde țaranul eră mai cuprins și prin urmare mai dârz și mai deprins de mult a munci pentru sine din pricina sistemului în vigoare. Totuș această lege îl ținù pe loc, împiedecându-l să tragă din starea de lucruri creată prin legea rurală tot folosul ce l'ar fi putut trage fără de dânsa, dădù arendașului mijloacele să-l stoarcă în chip neomenos, după pilda povestită de Lascar Catargiu în ședința dela 9 Martie 1872 și relatată mai sus.

3. Modificarea întâii legi de tocmeli agricole la Martie 1872.

Acest proiect de modificare fu combătut de unii liberali și de Manolache Costache Iepureanu, mai cu samă pe motiv că, prin faptul că mănțineă pentru contractele agricole propriu zise, acele ce se întăriau la primărie, interzicerea clauzelor de solidaritate, alcătuiă atât o atingere la drepturile țărănimii cât și o punere sub tutelă a acelei țărănimii. Această părere combătută de minister și de Kogălniceanu, susținută de Manolache Iepureanu de o parte, de Neculai Ionescu, G. Cantili, D. Văsescu, G. Apostoleanu, N. C. Aslan și alții, ieși biruitoare din luptă: articolul 8, cu oprirea clauzelor de solidaritate, fu suprimat din lege.

Specificarea muncilor căzând sub regimul excepțional al tocmelilor agricole eră mai lămurit făcută; se specificau acuma cu amănunțime toate muncile, toate închirierile de pământ, toate angajamentele supuse legii de față. Ele cuprindeau toate ramurile de ocupațiune a țărănimii. Caracteristic de spiritul de care eră animată Camera dela 1872, alcătuită în majoritate de *neboieri*, este faptul că, împotriva voinții lui Lascar Catargiu și a guvernului, ea înăsprî încă modul de executare al tocmelilor agricole.

Am văzut că singurul mijloc pentru țaranul angajat la câtimi mari de muncă, pe fiecare an în curs de mai mulți ani, să poată apucă câțiva bani pe șin pentru satisfacerea vre unei nevoi urgente, eră fuga din sat și ducerea la muncă mai bine plătită în locuri departate. Majoritatea Camerii se grăbi să-l lip-

sească și de acest mijloc de a se sustrage câtva timp creditului cătră care se legase. Execuțiunea cu calarași uzitată pe toată întinderea țării eră până acuma o favoare făcută de administrație acelor pe cari îl vedeă bine, favoare de altminteri banală, care se dobândia adesea dela subprefecți dacă nu dela prefecți, în schimbul unor considerațiuni bănești, dar nu necinstia încă legea prin figurarea ei fățișă într'insa. Majoritatea Camerii, majoritate o repet alcătuită de *neboieri*, decise să adauge la articolul 13 următorul alineat:

„In cazul când, după îndemnul și execuțiunea consiliului comunal, locuitorii vor arată îndărătnicire sau vor dosi din comună, consiliul îndată va cere dela subprefectura locală a-i trimitte ajutor de dorobanți, necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari, în socoteala vinovatului.

In zadar Kogălniceanu se ridică împotriva acestei dispoziții rușinoase, *ce nu eră propusă de guvern, nu figură în proiectal miniștrilor*, și eră numai opera comitetului delegaților. „Aici, Domnilor, este execuțiunea; și cine va execută? Milițianul, soldatul, fiul poporului chemat să apere patria, il vom vedeă la spatele țaranului, cu biciul în mână, bătându-l ca să lucreze. Nu veți mai vedeă arestați, veți vedeă țarani ducându-i milițianul cot la cot și silindu-i să lucreze“¹⁾. In urma unui lung discurs, apărând execuția *manu militari*, al deputatului G. Brătianu, Camera adoptă articolul astfel cum fusese alcătuit de comitetul delegaților, cu 46 voturi contra 32. Este drept de adăugit că guvernul nu făcù nimic pentru a împiedecă această rușine.

Celelalte modificări erau numai chestiuni de amănunțimi, fără vre-o importanță.

De oarece execuția prin calarași și clauzele de solidaritate existau de fapt și înainte de Martie 1872, înscrierea lor în lege nu produse vre o schimbare mai însemnată în starea de lucruri în ființă. Singura deosebire fù că brutalitatea și fraudă se manifestară mai fără de frâu.

¹⁾ *Ibid., ibid., ibid.*, p. 52.

4. Legea de tocmeli agricole dela 1882.

Atât de fără de frâu chiar în cât produsera, semn bun pentru țară, o adevărată mișcare a opiniei publice în favorul desființării executării la muncă *manu militari*.

Un incident care contribuisese mult la această mișcare fu acel întâmplat cu prefectul unui ținut din Moldova în vara anului 1881. Ministrul de Interne, C. A. Rosetti, primii la sfârșitul lui Iunie a acelui an, un denunț din partea unui număr destul de mare de țarani din acel ținut, prin care i se făcea știut că, de cinci săptămâni, erau ținuți cu sila la munca moșiei acelui prefect, fără a li se da drumul nici macar pe o zi; astfel că toate sămănăturile lor de popușoi pierise în buruieni. Ministrul de Interne, trimițând fără de veste pe Secretarul său general la moșia prefectului în chestiune, Secretarul general se încredință că faptele denunțate erau cu desăvârșire adevărate. Spre a împiedeca pe oameni să fugă în vremea nopții, ei dormiau, bărbați, femei și copii împreună, închiși în niște hambare. Prefectul fu suspendat la moment și își dădu demisia; cercetarea urmă, dar faptul nu fu deferit tribunalelor. De altminteri de ce oare s'ar fi urmărit osândirea acestui abuz de putere, cât de monstruos eră el, când abuzuri la feliu și chiar mult mai strigătoare se săvârșiau zilnic în toate ungherile țării.

Cunosc cazuri în cari arendași (deputați în Parlamentul dela 1879—1883), pentru a-și putea asigura o mare câtime de muncă ieftenă și sigură, făcură să se numească perceptori niște creaturi, foști vataji ai lor, știind că locuitorii acelor sate aveau datorii mari cătră fisc și plăteau cu greu. Indată numiți, acei perceptori începură se execute pe săteni cu cea de pe urmă rigoare pentru achitarea birului. Casierul general trimise în ajutorul perceptorilor cete de călărași cu diurne pe contul contribuabililor. Oamenii erau batjocuriți și bătuti de soldați care-și mai făceau răs și de câte vre-o femeie; unși cu noroiu sau cu baligă, își vedeau lucrurile din case distruse și păserile mâncate. Cei mulți din ei, neavând cu ce plăti, alergau după bani în schimbul unor angajamente de muncă. Aici îi așteptau ticlucitorii întregului plan. Prin persoane interpusă avansau banii datoriti de sat, iar acele persoane li aduceau și li cesionau contracte de

muncă agricolă pe cinci ani, încheiete după toate regulile și investite cu toate legalizările trebuitoare, conținând condițiile cele mai draconiane, dar pe prețurile cele mai ieftine posibile.

Iată de altmintrelea ce istorisise în această privință Kogălniceanu în ședința Camerii dela 9 Martie 1872: „Am cunoscut un primar care, după lege, eră și perceptor; a primit ordin să execute pe locuitori pentru plata birului; într'o cameră îi executau dorobanții; într'o altă cameră eră un pomojnic, notarul, care-i sfătuiă și le ziceă: bani are primarul, pentrucă primarul eră și arendaș, mergeți de vă tocmiți pentru anul viitor sau pentru cinci ani;” și observați că executarea se făcea în acele momente când vitele locuitorilor erau afară la vânzare¹⁾.

Și să se bage bine de samă că acuma, printre cultivatorii cei mari cari uzau și abuzau de legea tocmelilor agricole, vechii privilegiați boierii de neam, nu mai alcătuiau decât o foar te mică minoritate.

În fruntea mișcării pentru oborirea execuțiunii silite și reforma legii de tocmeli agricole eră ministrul de Interne, C. A. Rosetti. Sezisate de el, toate consiliile județene se ocupară cu chestiunea și trimiseră la București părerile lor. Cea mai bine alcătuită din aceste lucrări este cea a consiliului județean de Iași care alcătuișe o comisie de studii, iar comisia alesese de raportor asupra chestiunii pe D-nul Alexandru D. Holban. Acest raport deși conchide la neaparata trebuință de a mănține, nu numai regimul de excepțiune, dar chiar *execuțiunea silnică*, prin *constrângere corporală*, spre a ocroti interesele marelui proprietăți, cuprinde totuș niște observațiuni foarte drepte și propuneri pline de prevedere. Iată de pildă ce zice despre strășnicia execuțiunilor fiscale pe la țară, cari aveau drept urmare ca țaranii să-și robească munca lor pe prețuri de nimica:

„Agenții fiscali, pentru împlinirea dărilor cătră Stat, județ și comună, sechestrează tot ce gășesc în casa săteanului, vaca de lapte, boul de jug, țolul de pe lavița unde doarme, ceanul din vatră și popușoiul pentru hrana de peste an; adică tot ceea ce este formal apărat de lege. Și când toate acestea s'au sfârșit și datoria nu s'au achitat încă, *începe o execuțiune specială*,

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, *ibid.*, p. 15.

personală la domiciliu, efectuată prin călărași și vătășai — până ce, exasperat — săteanul se duce de se robește peste capacitatea lui de muncă. Și putem afirma că aceasta-i cu atât mai neuman, cu cât în multe cazuri aceste dări — pretinse din rămășiți — au fost plătite odată și acum se reclamă din nou, pentru că au fost delapidate de către impiegații fiscali. Mare parte din contractele oneroase sunt oarecum impuse și cultivatorilor și muncitorilor, prin aceste execuțiuni personale cari se efectuează manu militari; fiindcă sătenii caută să se împrumute ori unde și cu orice preț, iar cultivatorii, din teama a nu vedea muncitorii lor angajați la doi stăpâni, sunt nevoiți să-i îndatorească din nou peste capacitatea lor de muncă. Iată răul cel mare — căci din cauza aceasta se formează marea majoritate a contractelor oneroase în Moldova“.

Iată și unele din dorințele exprimate de Comisia de studii a consiliului județean din Iași prin pana D-lui Holban:

„1. Ca o familie să nu se poată angaja prin contracte de munci agricole *peste muncile maxime admise*;

„2. Nici un contract să nu fie valabil dacă în privirea prețurilor cuprinde sume mai mici decât minimile hotărâte;

„4. Datoriile de pe la crășme să nu se poată preface, în nici un caz, în contracte de munci agricole.

„6. Pentru rămășiți de munci nu se admite nici o dobândă.

„7. Reducerea anilor de contractare dela cinci numai la doi“.

„Imbelor părți li se dă o justiție specială, în care semenii lor să-i judece după echitate în mod sumar, fără cheltuieli și fără proceduri de judecatură și fără avocați. Prin acest mijloc părțile sunt sustrase dela arbitriul primarilor și subprefecților, cari pe lângă multe alte neajunsuri, adesea amestecă politica de partid în interesele și ale cultivatorului și ale muncitorului“.

În ședințele dela 12 și 13 Noemvrie 1881, se adoptară toate concluziunile raportului D-lui Holban și se fixară în chipul următor normele, atât pentru *maximul de muncă* la care se putea angaja *o familie*, cât și acele relative la *minimul de preț* cu care aveă să se plătească munca.

Normele adoptate pentru maximul de muncă erau:

40 prăjini prașilă;

60 prăjini secere;

80 prăjini coasă;
 80 prăjini arătură atât pentru toamnă cât și pentru primăvară;

30 zile cu carul între 1 Aprilie și 1 Octomvrie.

Normele relative la prețuri erau:

35 lei noi falcea de prașilă;

20 lei falcea de secere pusă în clăi și de coasă pusă în stog;

25 lei noi falcea de arătură grapată și sămănată;

1 leu nou pe zi, ziua cu palmele cu hrană (pentru zilele de vară);

2 lei noi pe zi, ziua cu boii, cu hrană (pentru zilele de vară).

(Precum se vede, pentru prașilă, secere și coasă, aceste minimuri nu întreceau și chiar nu atingeau maximurile plătite în anul 1849).

Se propunea „instituirea în fiecare plasă a unui tribunal arbitral agricol expeditiv, compus din un reprezentant al proprietății mari și din un delegat al comunelor plășii; acest tribunal avea a precurmă definitiv și de urgență, prin o procedură sumară, toate diferendele rezultând din contractele de tocmeli agricole. El avea putere a ordonă imediat aducerea la îndeplinire a hotărârilor sale, prin puterea administrativă.

Partea din propunerile de mai sus relativă la reducerea termenului pe care se puteau contracta munci agricole, fu înscris de Ministerul de Interne în proiectul de lege ce-l prezintă Camerelor, el fu chiar redus la un an

Proiectul mai cuprinse asemenea și neîngăduirea de a preface în muncă datoriile provenite din băutura. Maximul de muncă și minimul de preț însă rămaseră pe din afară, fiind probabil privite ca niște măsuri prea intervenționiste.

Celelalte modificări din proiectele ministrului erau:

a) Supresiunea dintre lucrările agricole recunoscute de lege a acelor lucrări cari nu însușesc această calitate;

b) Neîngăduirea de a se transporta țaranii învoșiți afară de comune unde s'au încheiat învoelile;

c) Regularea operațiunii dijmuitului;

d) Mărginirea de drepturi a încheia contracte pentru tocmeli de lucrări agricole numai de către acei cari exploatează moșii;

e) Simplificarea juridicțiunii, fără a creă însă vreuna specială;

f) Supresiunea execuțiunii silite prin constrângere corporală; Această lege găsi Camera împărțită în privința ei în două tabere.

Agricultorii, chiar acei aparținând partidului liberal la putere, erau în marea lor majoritate împotriva ei, unii pe față, ceilalți pe sub mână. Dar de astă dată Camera numără un număr însemnat de oameni fără interese agricole și cu totul independenți de acei cari aveau interese mari agricole. Aceștia nu numai că primiau cu bucurie proiectul, dar cereau să se meargă mai departe, să se renunțe cu desăvârșire la regimul excepțional care ocărnuia tocmelile agricole, spre a le readuce sub acel al dreptului comun. Chiar unii din marii agricultori, și încă din cei ce erau cunoscuți ca mai neîndurați, se raliară către această din urmă părere, încredințați ca mulțamit trecerii lor, vor putea, cu dreptul comun, să stoarcă pe țaran și mai bine decât sub regimul special.

Oamenii moderați și guvernul nu primiau însă de loc această părere. Ei erau încredințați pe de o parte și cu drept cuvânt că, spre a mă servi de o expresiune fericită a D-lui Carp, *dreptul comun* avea să fie *jaful comun*, iar pe de alta, aveau convingerea cu desăvârșire greșită că puterea de producțiune a țării și prin urmare bogăția ei, ar fi primejduite dacă s'ar lipsi marea cultură de ajutorul regimului de excepțiune.

Discuțiunea fû lungă și laborioasă. La un moment ea fû întreruptă și se alese o comisie de 21 de membri însărcinați să studieze legea din nou. Legea votată de Cameră fu amendată de Senat și supusă din nou deliberărilor Camerii. Textul votat de Senat fu admis de Cameră tocmai în ședința dela 8 Maiu 1882. Nivelul discuțiunii fu mai ridicat decât altă dată, dar nu se găsi nime care să se ridice împotriva sprijinului ce se dădea sistemului monopolizării pământului în mâinile celor puțini și exploatării lui de către acei puțini, nime care să denunțe răul rezultatând din acest sistem pentru sanatatea economică și bogăția țării, și să arăte primejdiile cumplite cărora o expune pentru viitor.

Altfel legea dela 1882 alcătuește pentru țărănime o îmbunătățire hotărîtă asupra stării create de legile dela 1867 și dela 1872.

Invoielile supuse legii, erau mai bine specificate; acele re-

lative la închirierea în bani a locurilor de arătură, a pășunilor și a fânețelor, transportul cerealelor la șchele sau la gară, lucrul viilor și al grădinilor, angajamentele de serviciu cu anul privitoare la cultura și exploatarea pământului plătite în bani, sunt supuse legii numai în ceea ce privește autentificarea actului, execuțiunea rămâne însă în dreptul comun.

Clauzele penale și acele de solidaritate sunt interzise.

Contractele de tocmeli agricole se pot încheia numai între cultivatori agricoli în persoană și între acei ce exploatează moșii ori imputerniciții lor.

Tocmelile pentru muncă nu mai pot fi îndeplinite decât în localitatea unde au fost contractate și pentru lucrarea cuprinsă în contract. Ele nu mai pot fi cedate decât dela exploatarea actuală către acel ce-i succedă în exploatarea aceleiaș moșii.

Invoielile de muncă a pământului propriu zis se mai puteau încheia, în curs de doi ani, pe un termen de doi ani; după curgere de doi ani nu se mai puteau încheia decât pe termen de un an.

Invoielile de închiriere de imaș, fânaș sau loc de arătură, pentru cari cultivatorul ca chirie răspunde o plată în bani și în muncă, sau bani și o parte de recoltă, sau muncă și o parte din recoltă, sau bani, muncă și o parte din recoltă, nu se pot încheia pe mai mult de trei ani.

În fiecare an consiliile județene, luând și avizul comițiilor agricole și acel al consiliilor comunale rurale, *constată* prin tarife prețul muncilor agricole anuale.

Aceste tarife se întocmesc îndeosebi pentru fiecare regiune a județului (plaiuri, podgorii sau câmp), pe diferitele epoci ale anului, pe felul de muncă, cu ziua sau cu măsura. Ele servesc de norme de prețuri curente la lichidarea tocmelilor când contractul nu stipulează prețuri.

Când debitorul nu iese la muncă, primarul sau ajutoarele sale îl vor chema la lucrul pentru care s'a tocmnit prin contract.

„Când muncitorul se va împotrivi, exploatarea are dreptul, prin concursul primarului și în prezența unui consilier comunal, să tocmească alți muncitori pentru săvârșirea lucrului, după prețurile curente în localitate și la momentul lucrului în socoteala muncitorului nesupus. Acest preț se împlinește de către

autoritatea comunală din propria avere a datornicului. În cazul când nu s'ar găsi în comună alți lucrători în locul celor ce s'au împotrivit a executa munca și ar rezulta pagube pentru cultivator din această cauză, el este în drept a se adresa autorităților judecătorești pentru despăgubirea sa din averea datornicului.

Lucrătorul agricol nu va putea fi executat nici urmarit conform legii de față pentru două din zilele lucrătoare ale săptămânii: Vinerea și Sâmbăta, cari sunt lasate pentru propriile sale lucrări agricole, când le va avea de făcut.

Când exploatatorul nu plătește muncitorului la termenul stipulat prețul muncii făcute, autoritatea comunală execută pe cel dintăiu în urma unei somațiuni formale și în termen de 5 zile libere dela darea acestei, întrebuițând aceeaș procedură ca pentru țaran.

Dijmuitul trebuie să înceapă și să continue fără întrerupere cel târziu zece zile după ce se termină seceratul sau culsul. În caz de întârziere din partea exploatatorului, dijmuirea se face din oficiu de către primar asistat de către doi consilieri, dar după ce va fi somat probabil pe exploatator să procedadă la dijmuit.

În caz de contestație la măsurătoarea întinderii date în lucru sau închiriate, primarul este dator a verifica măsurătoarea și a o constata prin proces-verbal.

Contractele în ființă la promulgarea acestei legi sunt respectate, dar se vor executa în conformitate cu dispozițiunile legii noi. Contractele existente încheiate pe termeni mai lungi decât acele stipulate prin această lege beneficiază de executarea excepțională numai pentru cei întâi doi ani ce urmează după promulgarea legii de față.

Execuțiuni *manu militari* pentru munci agricole, dela promulgarea legii dela 1882 încoace, vor mai fi fost, dar numai prin excepțiune pe la diferiți favoriți ai diverselor regime. De atunci dispar și execuțiunile de aceeaș natură pentru încasarea dărilor către Stat. Dar nu dispărură nici brutalitățile particulare, săvârșite de vechili, vataji și feciori boierești, nici acele ale autorităților comunale: primarii subvenționați de proprietari și arendași urmară să execute oamenii la muncă în acelaș chip ca și în trecut.

Cea dintăiu grijă a unui proprietar care își căută singur moșia eră (și este) alegerea ca primar a unui om pe care putea să se bizue. Cea dintăiu grijă a arendașului nou venit pe moșie eră și este să cumpere bunavoință a primarului, adesea aceea a subprefectului. Fălci de loc de arătură și de fanaț date gratis, scutire de plata pășunii trebuitoare pentru vitele lui, lemne de foc și de construcție dăruite fără plată, erau și sunt mijloace la îndemâna oricărui proprietar sau arendaș și puțini sunt primarii cari rezistă la farmecul lor. Această cheltuială este de altmintrelea foarte folositoare și alcătuieste un plasament minunat; mulțămît ei se poate împărți pământ cu prăjina de unsprezece palme, iar munca cu aceea de treisprezece; se pot țineă în samă omului la răfuială mai puține zile decât a lucrat, se poate întoarce o tocmeală făcută într'un moment de nevoie, se poate scoate cu de-a-sila la muncă oamenii cari întârzie a ieși, se pot scoate la muncă chiar și oameni nedatori, se pot împiedecă să lase capete; se poate muia dărjia unui țaran nesupus a cărui pildă devine primejdioasă pentru încheierea vre-unei învoielii, se pot țineă cu sila argați a căror angajament a expirat, se poate amână la infinit plata unor munci făcute și multe altele în iscodirea cărora este meșter orice arendaș experimentat, fie el tăiet împrejur sau nu. Dacă un efect neconținut, produs de legea dela 1882, a fost scăderea brutalităților, în schimb însă ea a înmulțit fraudele

5. Legea de tocmeli agricole dela 1893.

Răscoalele din primăvara anului 1888 și mișcarea agrară în unele ținuturi ale Moldovei în iarna și primăvara următoare și despre cari voi trată mai departe, siliră chiar pe acei mai hotărîți să nu vadă și să nu audă să s'îngrijească și să constate ființa unei stări de nemulțămire în țărănime. Pentru a-i pune capăt, se crezù că ajunge legea rău chibzuită asupra vânzării bunurilor Statului de la 1889 și se mai crezù că modificarea unor articole din legea de tocmeli agricole dela 1882 va contribui la liniștire. Dar liniștea restabilindu-se, dispărù și îngrijirea, iar partidul conservator la putere fiind sfășiat de o groaznică

luptă în privința șefiei, modificarea legii de tocmeli agricole se făcù tomăi în sesiunea 1892—1893.

Din toată lupta și din toată larma legea veche ieși aproape întreagă, numai cu niște modificări de detaliu.

Diferitele categorii de tocmeli agricole erau mai bine specificate și se introduceau două articole nouă cari, mai ales cel de al doilea ar fi făcut mult bine dacă ar fi fost aplicate. Iată-le:

Art. 3. „Contractele pentru pășune (islaz) nu se vor putea încheia pe cap de vită decât cu indicațiunea întinderii de pământ pentru care se face închirierea“.

Art. 4. „Nici un contract agricol nu va putea stipulă, afară de muncă, dijmă și bani, o plată în natură ce nu ar fi produsul pământului închiriat“.

Celelalte schimbări alcătuiind mai cu samă modificări de detaliu, adăogiri fără mare însemnătate și lămuriri, nu mă voiu opri deci mat pre larg asupra lor.

Noua lege fù promulgată la 28 Maiu 1893.

Ea nu modifică întru nimica starea de lucruri în ființă înaintea ei. Precum reiesă din colecția de contracte agricole adunată de Ministerul de Interne în anul de față, cele două dispozițiuni nouă au rămas neaplicate în multe localități. Tocmelile agricole urmară și urmează a fi un mijloc de exploatare al săteanului în mânilor proprietarului și mai ales în acele ale arendașului nescrupulos și un izvor de câștig pentru primar, notar și prea adesea pentru subprefect. Ea mai urmă să fie, pentru diferitele guverne ce se succedau la putere, un mijloc de a-și păstră și a-și înmulți partizanii, precum și de a intimidă pe adversari.

CAPITOLUL II

DESPRE LEGILE DE VÂNZĂRI DE BUNURI ALE STATULUI ȘI DESPRE ÎMPROPRIETĂRII

1. Legea pentru vânzarea bunurilor Statului din 2 Noemvrie 1864.

Întăia măsură luată în această privință eră relativă mai cu samă la vânzarea viilor, caselor și locurilor date cu embatic în cuprinsul comunelor urbane și rurale. Ea nu eră deloc privitoare la vânzarea de moșii și fu decretată de Cuza în puterea Statutului, nefiind atunci Cameră, la 2 Noemvrie 1864. Nu mă voi ocupa deci mai de aproape de ea.

2. Legea pentru vânzarea bunurilor Statului din 15 Iulie 1866.

Această lege a fost făcută sub îmboldul unor urgente și imperioase necesități bănești: lăzile Statului erau goale și trebuiau umplute cu orice preț.

Camera autoriză înstrăinarea unei părți din bunurile Statului, până la concurența de 75 milioane lei (vechi). Urmau să se vândă:

Pe lângă toate locurile și viile date cu embatic, locurile virane, locurile infundate, cu sau fără clădiri, viile arendate deosebit, casele și prăvăliile de prin orașe și târguri a căror reparare ar cere pentru restaurarea lor o cheltuială mai mare, și

a) moșiile producând un venit neîntrecând 500 galbeni (5875 lei noi);

b) moșiile pe cari ar cere locuitorii să cumpere locuri neacoperite de păduri.

Toate moșiile hotărâte pentru înstrăinare aveau a se împărți în loturi de 6, 8, 12 și 50 pogoane fiecare. Vânzarea se făcea prin licitație publică cu drept de supralicitare; prețul urmă să fie varsat întreg, în termen de o lună dela aprobarea adjudecării.

Se înființă în București un comitet central pentru vânzarea unei părți din domeniile Statului, sub președinția ministrului de finance, iar în județe comisii districtuale pentru constatarea și inventarierea bunurilor Statului.

Condițiunea pusă tuturor cumpărătorilor să verse prețul deplin al cumpărăturii în termen de o lună dela aprobarea licitației, echivală pentru cei mai mulți țărani la o interzicere a unor asemenea cumpărături din partea lor.

N'am găsit nicaieure vre-o dovadă ca cumpărături de loturi de pământ pe moșiile Statului, de către țărani, să se fi făcut pe temeiul acestei legi.

Absurdă eră întinderea minimă, de 3 și 4, hectare ale unor loturi, mai absurdă încă însă eră morcelarea moșiilor mici, cu un venit mai mic de 500 galbeni și pastrarea în întregimea lor a moșiilor de mii de hectare. În realitate însă moșiile mici nu mai fură parcelate în loturi, ci vândute în corp întreg, mai ales când condițiunile de plată deveniră mai prielnice, pe temeiul legilor următoare.

3. Legea din 26 Iulie 1868 pentru modificarea legii asupra înstrăinării bunurilor Statului.

Această măsură fu prezentată Camerelor iarăș sub presiunea unor strigătoare nevoi financiare; trebuiau achitate bonurile de tezaur aflate în circulațiune în anul 1866, mandatele emise și neplătite până la 1866 și deficitul exercițiului 1866. Iată cari fură schimbările de căpetenie aduse legii dela 1866:

Se mai adăogiră la deosebitele categorii de bunuri ce aveau a se vinde și acele moșii cari deși produceau un venit mai mare de 6.000 lei (fiecare), erau alcătuite din hlize sau fășii, fiecare cu un venit inferior sumii de 6.000 lei (noi) pe fiecare an.

Vânzarea care urmă a se face sub direcțiunea Comitetului instituit pentru vânzarea domeniilor Statului, avea loc în trei centruri de vânzare: Iași, București și Craiova. Ea urmă să se facă prin licitație publică, dar în privința achitării prețului, cuprindea o dispoziție ce nu se poate numi decât stranie.

Cumpărătorii de moșii vândute în trupuri întregi erau datori, în termen de o lună dela confirmarea adjudicațiunii, să plătească o treime din suma licitată; iar celelalte două treimi aveau a le plăti cu amortizare în termen de 12 ani, și cu o dobândă de 6% și 6% amortisment.

Iar pentru moșiile vândute în loturi dela 6 până la 50 pogoane, cumpărătorii urmau să fie datori, în termen de o lună dela confirmarea adjudicațiunii, să verse toți banii la cassierie.

Se urmau deci deplorabilele tradițiuni ale trecutului, înlesniri proprietății mari, permițându-i să crească nemărginit, tăgadă pentru țaran a oricărei ușurinți punându-l în stare să devie proprietar.

Legea autoriză guvernul să vândă pe moșiile Statului dimprejurul orașelor București și Iași, la locuitorii mărginași cultivatori de pământ, loturi și anume: pentru Bucureșteni până la 12 pogoane cu câte 12 galbeni pogonul, pentru Ieșeni până la 5 fâlcii cu câte 12 galbeni falcea. Inlesniri de plată însă nu se făceau.

4. Legea pentru înstrăinarea bunurilor Statului de pe la orașe, târguri și alte localități, a hlizelor izolate de moșiile sale și pentru răscumpărarea embaticurilor din 22 Fevruarie 1872.

Această lege, mai cu sama privitoare la locurile din orașe și la răscumparare de embaticuri, mai autoriză guvernul să vândă toate sforile (*hlize*) de moșii până la maximum 100 pogoane, izolate și independente de alte trupuri de moșii.

5. Legea pentru vânzarea bunurilor Statului din 7 Martie 1875.

Este iar rezultatul unei nevoi financiare. Pentru amortizarea unui împrumut de 19.000.000 lei se afectă, între altele, și

produsul de vânzări de bunuri ce aveau a se vinde conform dispozițiilor legii dela 1868. Se puteau cuprinde printr'aceste bunuri și moșii cu un venit până la 12.000 lei și până la concurența sumei de 6.000.000.

6. Legea vânzării bunurilor Statului dela 10 August 1876.

Prin această lege serviciul bunurilor Statului trecea în atribuțiunile administrațiunii generale a domeniilor Statului; licitațiunile se mai puteau face pe viitor și la prefecturile locale, de comisiuni anume instituite.

Comitetul capată „facultatea de a împărți bunurile puse în vânzare în loturi; cari vor începe dela 5 pogoane și vor continuă în sus, la 6, 7, 8, 9 pogoane și așa mai departe, după cum interesele locale și interesele Statului vor cere, ținând samă totdeauna și neaparat de cererile locuitorilor români rurali“.

Prețul minimum a fiecărui pogon avea a fi, în Țara Românească de 80 lei, al fiecărei fălci în Moldova de 200 lei, plățibili integral, la o lună după confirmarea vânzării ce se face după formele legii din 1868, prin licitațiuni publice.

„Prețul locurilor dela 5 până la 10 pogoane se va plăti: o a treia parte după confirmarea vânzării, iar două treimi în termen de 20 ani, prin anuități semestriale, calculate pe o dobândă de 6% pe an, plus amortizarea.

Această lege eră în sfârșit un pas făcut în direcția bună, înlesnire făcută pentru a cumpară pământ celui care are neaparată trebuință de el, care îl lucrează. Din nenorocire nu rezultă din nimic că legea s'ar fi aplicat în această privință, n'am cunoștință de pământuri vândute la țarani pe temeiul ei.

7. Improprietărirea însurățeilor. 1876—1878.

Articolul 5 al legii rurale dela 14 August 1864 stipulă că acei locuitori de pe moșiile particulare, cari nefăcând clacă (boieresc) se bucurase numai de casă și de grădină în sat, nu vor avea drept să ceară alt loc de hrană dela proprietarii respectivi, ci vor primi pământ pe moșiile Statului.

Articolul 6 al aceleiaș legi glăsuia că vor avea drept să se strămute pe moșiile Statului cele mai apropiate: *a*) sătenii cărora din 2 treimi ale moșiei pe care se aflau în momentul aducerii la îndeplinire a legii rurale, nu li se putuse îndeplini întinderea locurilor legiuite; *b*) însurăteii (spornicii) ce nu aveau locuri atribuite lor în momentul aplicării legii rurale. Deși legea nu o zice expres, este vederat că sătenii din aceste două categorii erau invitați a se mută pe proprietățile Statului spre a li se atribui acolo pământ.

Un jurnal al Consiliului de Miniștri, din 7 Octomvrie 1864, decise că se vor socoti în rândul însurăteilor acei săteni cari, la promulgarea legii rurale, în 1864, se aflau sub steaguri.

Timp de 12 ani aceste două articole din legea rurală nu fură aduse la îndeplinire. La 27 Octomvrie 1876¹⁾ ministrul de Finance, Ion Brătianu, luă inițiativa aducerii la îndeplinire a dispozițiilor acestor două articole, alcătuiind instrucțiunile ce aveau a servi de temelie operațiunilor. Operațiunea fu încredințată unor comisiuni numite, câte una în fiecare județ. Ele erau însărcinate mai întâiu să constate drepturile fiecăruia pe temelurile tablourilor A și B, dresate în anul 1864 și prin actele stării civile. Fiecare sătean intrând în vreuna din cele trei categorii suscite, avea drept să cumpere pe moșiile învecinate ale Statului pământ până la concurența de 12 pogoane în Țara Românească și 5 fălci în Moldova, cu preț de 5 galbeni (58 lei 75 bani) pogonul, plătit în 15 ani. Inginerul administrației domeniilor avea să constate situația și întinderea locurilor de hrană disponibile pe fiecare moșie și, împreună cu comisia, să hotarască numărul de loturi disponibile pentru vânzare. Nu se putea atinge o a treia parte din întinderea locurilor de hrană ale moșiei, care a treia parte eră rezervată arendașilor prin contractele de arendă. Se exceptau dela această regulă moșiile destinate formării de comuni noi, în părțile de câmpii mai puțin populate, unde administrația domeniilor eră autorizată să trateze cu arendașii spre a ocupa orice întindere.

În anul 1878 se decretă un regulament²⁾ pentru aplicațiunea

¹⁾ *Acte și Legiuiri*, Seria II, vol. II, p. 380 sq.

²⁾ *Ibid. ibid.*, p. 388.

articolelor 5 și 6 ale legii rurale, lămurind între altele căror locuitori urmă să se dea preferință în caz când acei din mai multe locuri ar veni în concurență, și care cuprindeă dispozițiuni în privința alcătuirilor de comuni noi. Regulamentul prevedeă că, în comunele noi, cu locuitori puțini și pământ întins, loturile să fie egale pentru fiecare locuitor, adică câte un pogon în vatra satului și câte 10 pogoane pământ de hrană în țarină. Pe moșiile mai puțin întinse și mai populate, aceste întinderi se reduceau la jumătate de pogon în vatra satului și 6 pogoane în țarină. Se rezervau 17 pogoane pentru preotul și 17 pogoane pentru învățătorul sătesc. Dacă un locuitor împrumutat nu venia să-și ocupe locul în timp de 2 ani, el pierdeă orice drept la acel loc și Statul devenia liber să dispună de dânsul în folosul altui sătean.

Această măsură avea marele cusur că creă numai proprietari parcelari; parcelele lor deși mai mari decât media acelor create de legea rurală, fiind totuș mult prea mici pentru a putea alcătui o țărănie sănătoasă. Dar nu se putea face altceva decât o aplicare a legii rurale; nu se puteau atribui însurăștelor părți de loc a căror întindere să întreaacă maximul atribuit de legea rurală.

8. Lege pentru executarea și mănținerea art. 7 din legea rurală dela 15 August 1864.

Folosindu-se de cumplita nevoie în care se găsise țărănia în urma foametei dela 1866 și a îngreierii sarcinilor sale prin obligațiunea de a achita ratele despăgubirii proprietarilor, lipitoarele (creștine) ale satelor (adesea ori cu ajutorul lipitoarelor jidovești) pusese mâna pe o mulțime de pământuri clăcășești, încercându-se să eludeze interzicerea de înstrăinare cuprinsă în articolul 7, prin aceea că luau dela săteni acele pământuri în arendă pe lungi termene. Acei cari se folosise astfel de nevoia, de slăbăciunea, de credulitatea sau de vițiile țaranului pentru a-l dispoia, totdeauna pe prețuri de nimica, de avutul său, erau vechili și vataji în disponibilitate sau în activitate, arendași de mâna a patra, crășmari, dar mai cu deosebire primari, notari și perceptori. În unele locuri ei își alcătuiseră adevărate moșioare

în mijlocul pământurilor sătenilor, moșioare¹⁾) pentru cari dăduse, la facerea zapisului, sub nume de împrumut, o sumă derizorie, și pentru dobânzile căreia o țineau în arendă până la achitarea capetelor. Răul amenință să ieă proporții când guvernul se decise a interveni. Un proiect de lege pentru executarea și mănținerea art. 7 din legea rurală fu prezentat Camerii. Fu luat în discuție la 28 Septemvrie 1878, dar dând loc la desbateri lungi și furtunoase, putu să fie promulgat numai la 9 Fevruarie următor. — 1879

Toate actele prin cari un sătean sau moștenitorii săi instrăine, aveă să instrăineze, ipotecase sau aveă să ipoteceze, prin testament sau între vii, cătră vre-o persoană alta decât comuna sau vre-un sătean, pământurile ce le aveă pe temeiul legii rurale, erau și aveau să fie nule. Se lămuriă că invoirea dată sătenilor de a cumpară pământuri de ale foștilor clacași fusese și eră mărginită numai în favoarea sătenilor plugari, cari ne-fiind clacași în anul 1864, nu avuse asemenea pământuri. Această invoire fusese individuală și mărginită pe întinderea de pământ recunoscută unui fost clacaș prin legea dela 1864. Eră declarat de asemenea nul orice alt act, fie autentic, fie sub semnătură privată, direct sau indirect, deghizat sau prin persoane interpușe, prin care, în fraudă sau prin violarea menționatei legi, un sătean sau moștenitorii săi ar fi instrăinat ori ipotecat sau s'ar fi desproprietărit de pământurile ce-i atribuisse zisa lege.

Nulitatea actelor urmă să fie declarată de tribunalele respective în urma constatărilor făcute de comisii alcătuite din membri aleși de consiliile județene.

Tribunalul, pronunțându-se asupra restituirii acelor pământuri, aveă să hotărască dacă este loc de despăgubire sau nu. Dacă noul posesor posedase terenurile 5 ani, restituirea se faceă fără nici o despăgubire; dacă le posedase mai puțin de 5 ani, tribunalul aveă a hotărî despăgubirea ce eră a i se da. Hotărârile tribunalului erau fără apel. Dacă cumpărătorii făcuse pe pământurile luate dela foștii clacași: clădiri, plantațiuni sau alte îmbunătățiri, venitul și foloasele ce ele ar fi dat aveau a se socoti numai pe venitul curat ce pământul ar fi produs prin ex-

¹⁾ *Ibid. ibid.*, p. 394.

ploatarea sa. In asemenea cazuri posesorul actual era în drept a restitui sateanului pământ de aceeași întindere și calitate.

9. Legea din 11 Aprilie 1880 pentru lichidarea sumei de 10.000.000 lei vechi ce Constituanta o votase orașului Iași.

Constituanta, în ședința dela 29 Iunie 1866, votase în favoarea orașului Iași, o sumă de 10.000.000 lei vechi. Acest vot deveni o realitate numai cu 14 ani mai târziu, când guvernul prezintă un proiect de lege prin care se lichidă această sumă și orașul Iași renunță la orice felie de pretenție împotriva Statului, cedându-se aceluia oraș de câtră Stat, un număr de dughene și de case situate în Iași, de vii în împrejurimile lui, precum și 9 moșii din vecinătate, în întindere de 7.717 fălci 27 prăjini, arendate anual cu 69.330 lei.

Art. II al legii obligă comuna Iași a vinde, în loturi, la cultivatorii și industriașii români, terenuri de pe moșiile sale.

10. Legea vânzării bunurilor Statului din 12 Aprilie 1881.

Această lege era mult mai generală decât acele de cari ne-am ocupat până acuma. Ea autoriză vânzarea tuturor moșiilor al căror venit nu treceă peste 20.000 lei pe an (fără dările accesorii) și nu aveau pe ele, într'o singură masă, păduri de o întindere mai mare decât 100 hectare, sau în caz de a avea pe ele păduri în asemenea întinderi, se puteau vinde moșiile, dar rămânând pădurile rezervate pe sama Statului.

Bunurile mari se puteau vinde sau în corpuri întregi, sau în loturi.

Moșiile situate în jurul orașelor aveau a se vinde în loturi de 4, 6 și 8 hectare locuitorilor români mărginași, „lucrători manuali de pământ“.

Asemenea loturi se mai puteau vinde și la alte persoane, dar numai pentru înființare de stabilimente industriale după un plan și deviz aprobat de administrație. Comunele asemenea puteau cumpără unul sau mai multe loturi. Se puteau vinde ase-

mene, în loturi de 4, 6 și 8 hectare, moșiile situate în orice altă localitate, pentru cari locuitorii rurali ar face cerere de cumpărare a tuturor loturilor cuprinse în moșie. Moșiile mici se puteau vinde în loturi de 25, 50, 100 până la 150 hectare după cerere, dacă se făceau astfel de cereri pentru toată moșia.

Prețul evaluării avea să fie arenda medie a trei perioade înmulțite cu 15.

Bunurile vândute în loturi nu se puneau în licitație, vânzarea se făcea pe baza evaluării făcute; cumpărătorii sunt solidari. Pentru celelalte bunuri vânzarea se făcea prin licitație.

Pentru bunurile vândute în corpuri întregi sau în loturi mari se plătia o pătrime la o lună dela data aprobării licitației, iar celelalte trei părți în 24 ani, cu dobândă de 6 la sută. Cumpărătorii de loturi mici plăteau o cincime la început și rămașita în 24 ani, cu dobândă de 6 la sută.

11. Legea dela 17 Martie 1884 pentru modificarea unor articole din legea dela 1881.

La 28 Martie 1884 se făcură următoarele modificări mai însemnate:

Se hotărăște că se pot vinde numai în loturi mici, locuitorilor români cultivatori de pământ, învățătorilor și servitorilor bisericilor rurale, părți din moșiile Statului cari au o întindere dela 2.000 hectare în sus, afară de cele rezervate pentru cultură specială sau ferme modele, oricare ar fi arenda acelor moșii. Pentru aceste moșii, valoarea totală a moșiei se statornicește înmulțind prin 20 arenda anuală a moșiei pe periodul curent, prețul fiecărui lot însă se va determina după calitatea pământului. În caz de concurență între mai mulți amatori pentru un lot, acest lot se trage la sorți.

Moșiile Statului se pot astfel vinde locuitorilor români cultivatori de pământ, învățătorilor și servitorilor bisericilor rurale în loturi de câte 5 hectare. cel mult, neputând nime să cumpere mai mult decât câte 2 loturi.

Dispozițiile privitoare la vânzarea de loturi de 25, 50, 100

și 150 hectare rămân în ființă, prețeluirea lor se face înmulțind arenda anuală a periodului curent cu 20.

Când numărul locuitorilor cari au cumpărat loturi este de cel puțin 100 și când ei sunt departe de vre-o școală sau biserică, se dau de cătră Stat, gratis, câte 10 hectare pentru biserică și pentru școală. Pentru cheltuielile făcute cu prilejul măsurătoarei, împărțirii și vânzării pământului, se vor socoti câte trei lei de hectar, cari se vor încassă dela cumpărători, odată cu plata pământului în cursul celor dintâi trei ani.

Aceste modificări aduse legii dela 1881, alcătuiesc un pas și mai hotărît decât acea lege pe calea unei colonizări interne sănătoase. Ele urmează însă a prezentă cusurul că tind prea exclusiv la întemeierea de proprietăți și exploatare parcelare.

12. Prelungirea termenului de inalienabilitate al pământurilor atribuite foștilor clăcași.

Cu prilejul modificării Constituțiunii, la 1884, se declară inalienabile pe un period de 32 ani, având a curge dela promulgarea legiurii, pământurile foștilor clăcași, ale însurăteilor și ale locuitorilor cari au cumpărat sau vor cumpară în loturi mici proprietăți de ale Statului. Schimburile de pământ contra pământ, nu intră în prohibițiunea de mai sus, însă ele se vor putea face numai contra altor pământuri de aceeaș întindere și calitate.

13. Modificările făcute la 2 Aprilie 1886 în legea asupra vânzării bunurilor Statului.

Punctul de căpetenie al acestor modificări este următorul, relativ la colonizarea internă a țării:

Se pot vinde în loturi mici, locuitorilor români cultivatori de pământ, învățătorilor și servitorilor bisericesti, orice moșii ale Statului cu distincțiunile și restricțiunile următoare:

a) Moșiile a căror întindere nu trece peste 100 hectare și a căror venit nu trece peste 20.000 lei (fără accesorii) când cererile cuprind întreaga moșie.

b) Două treimi din moșiile dela 1000 până la 10.000 hectare, o pătrime din moșile a căror întindere trece peste 10.000 hectare. În aceste două cazuri, când partea destinată a se vinde nu va fi toată cerută în loturi mici, se vor putea face și loturi mari, în întindere de 50, 100, 200 și 400 hectare fiecare.

c) În interesele formării de comuni noue, Ministerul Domeniilor va putea obliga pe cumpărătorii de loturi mici să se stabilească cu locuințele pe moșia cumpărată, sub pedeapsă de a pierde, după curgerea unui termen de trei ani, pământul cumpărat care reintră de drept în proprietatea Statului. Sunt scutiți de această obligațiune acei cari vor cumpăra pământ pe proprietatea pe care locuiesc sau pe acea vecină.

Prin această lege se puneau noue întinderi de pământ la dispoziția plugarilor, însă pe deoparte se mănțineă vânzarea în loturi parcelare, nepermițând vreunui cumpărător să cumpere mai mult decât câte două loturi de câte 5 hectare, iar pe de alta se autoriză vânzarea în loturi de 400 hectare. Doară proprietatea mare eră destul de covârșitor reprezentată pentru ca Statul să n'o mai încurajeze.

14. **Legea din 27 Februarie 1887 pentru verificarea pământurilor date în conformitate cu art. 5 și 6 din legea rurală.**

Se descoperise că, cu prilejul împrumutărilor de însurăței, din pricina ușurinții cu care lucrase comisiile locale, pe deoparte se strecurase în numărul lor, nu numai o mulțime de indivizi cari nu aveau nici un drept să fie împrumutăriți pe temeiul art. 5 și 6 din legea rurală, dar cari nici macar nu erau români, iar pe de alta, mulți săteni întrunind condițiunile din suscitatele articole, fusese lasați pe din afară. Legea votată la 22 Februarie 1877, aveă de scop să ieă din mânilor acelor ce nu erau muncitori de pământ și a acelor ce nu erau români, pământurile deținute de ei prin fraudă spre a le atribui acelor cari aveau drept la ele, completând totodată măsura de împrumutărire. Legea eră concepută de altmintrelea în sensul cel mai larg, precum dovedesc dispozițiunile din articolul 3: „Se vor

măntine în posesiune și acei cari, deși împroprietăriți fără drept, intrunesc următoarele condițiuni: 1) să fie români și majori; 2) să fie muncitori de pământ și să-și cultive însuși lotul pe care au fost împroprietăriți; 3) să aibă casa și gospodăria pe acel lot, fără să mai fie împroprietăriți și aiurea. Intinderea posedată nu putea fi mai mare decât cea prevăzută de legea rurală.

Legea mai acordă sătenilor ce se aflau în condițiunile prevăzute de art. 5 și 6 ale legii rurale și nu fusese încă împroprietăriți, un termen de șase luni pentru a prezenta Ministerului Domeniilor cererile lor.

15. Legea pentru înstrăinarea bunurilor Statului dela 6 Aprilie 1889.

Răscoala țărănească din județele învecinate cu Capitala, în primavara anului 1888 și mișcarea agrară din unele ținuturi din Moldova, în iarna aceluiaș an și în primavara aceluiaș următor, silise pe guvernul la putere să înțeleagă că niște măsuri agrare mai serioase decât acele din trecut se impuneau. Aceste îngrijiri dădură naștere legii pentru vânzarea bunurilor Statului din 6 Aprilie 1879. Cu toate cusururile ei, această lege alcătuiește cea mai desăvârșită măsură de colonizare internă luată până atunci.

Incepe prin a hotări că *toate* moșiile Statului se pot vinde, în total sau în parte, însă numai în loturi de câte 5, 10 și 25 hectare, locuitorilor români cultivatori de pământ, rezervându-se pe sama Statului pădurile cu un perimetru întrecând 25 hectare.

Ministerul Domeniilor poate impune, ca condițiune a vânzării în loturi de 5 hectare, obligațiunea pentru cumpărători de a se stabili cu locuințele pe moșia cumpărată în termen de trei ani. Spre a înlesni această stabilire, creditele agricole sunt autorizate a face cumpărătorilor avansuri rambursabile până la 600 lei, pentru a subveni la primele cheltuieli de instalațiune, cumpărare de vite și instrumente agricole. „Amortizarea acestor împrumuturi, se face odată cu împlinirea ratelor afectate la plata pământului“.

Loturile de 5 hectare se vând fără licitație, acele de 10 și 22 hectare se vând cu licitație

Pădurile cari au o întindere mai mică de 50 hectare se vor vinde comunelor în circumscripția cărora se află împreună cu perimetrul necesar exploatării lor.

Asemenea vor rămânea comunelor și supuse regimului silvic, fără a se putea despăduri, tufărișurile, zăvoaiele, crângurile cari vor fi pe cursul apelor și pe coastele dealurilor, cari vor fi deasupra satelor, drumurilor, apelor ori locurilor de cultură și cari crânguri și zăvoaie vor avea o întindere mai mare de jumătate de pogon. Ele rămân supuse regimului silvic și nu se pot exploata decât după împlinirea dispozițiilor cerute de regimul silvic.

Ministerul de Domenii este îndatorat să procedă la hotărnicia, parcelarea și prețeluirea moșiilor Statului spre a se putea vinde în loturi. Trei părți din întindere se vor vinde în loturi de câte 5 hectare, o pătrime în loturi de 10 și 25 hectare. Moșiile mai mici de 400 hectare au a îndestulă de preferință cererile pentru loturile de 5 hectare; numai ceea ce va prisosi peste aceste cereri se va vinde în loturi de 10 și 25 hectare. Câte un sfert de hectar de fiecare șef de familie se va rezervă ca rază împrejurul vetrei satului în folosul comunei.

În cazul când moșia se va vinde întreagă în loturi, iazurile și heleșteiele se vor vinde comunelor cu prețul ce se va stabili prin evaluare, locuitorii putând să facă uz de ele cu condițiune de a contribui la întrebuințarea lor.

Când numărul loturilor va fi mai mare de o sută, inginerul parcelator va determina pe plan și locul unde va fi vatra noului sat, va fixa locul unde se vor clădi primăria, locul străzii, biserica, școala, locul casei de sănătate, direcția și lărgimea străzilor, poziția și întinderea cimitirului, acele ale drumurilor vicinale. Toate aceste nu vor trece peste $\frac{1}{4}$ din fiecare lot și valoarea totală se va împărți în proporție cu numărul loturilor, se va adăoga la prețul lor și se va răspunde de cumpărători.

Nimeni nu va putea cumpara mai mult decât un lot mic, afară de comuni cari vor putea cumpara până la 3 loturi spre a le afecta pentru școală sau biserică.

Planul parcelării fiecărei moșii se va depune la primărie, pentru ca locuitorii să-l poată vedea și să-și poată întemeia ce-

rerile pe el în termen de două luni dela depunerea planului. Pentru loturile puse în vânzare pe aceeaș moșie se vor preferi:

Comunele rurale pentru loturile de afectat școalei și bisericii;

b) capii de familie cari n'au pământ și văduvele cu copii, socotindu-se aceste ca capi de familie.

c) prisosind pământ peste cererile celor două categorii de mai sus, se vinde până la 5 hectare, în loturi individuale, celor ce au mai puțin decât această întindere.

Loturile se trag la sorți când sunt mai mulți doritori pentru acelaș lot.

Numai după îndestularea locuitorilor stabiliți pe moșia ce se va vinde, se vor distribui sau trage la sorți loturi între ceilalți doritori.

Loturile de 10 și 25 hectare se vând prin licitație. Negăsindu-se amatori se împărțesc în loturi de 5 hectare și se împărțesc locuitorilor ce vor face cereri.

Vânzările se fac în județele respective.

Prețurile loturilor de 5 hectare se stabilesc luându-se drept bază, pentru valoarea totală a moșiei, arenda periodului curent sau, în caz de nearendare, a ultimului period, și înmulțindu-se cu 20, fără ca în nici un caz arenda să fie calculată la mai puțin de 10 lei pe hectar. În aceste limite, prețul fiecărui lot se va determina după situațiune și după calitatea pământului. Prețul definitiv pentru fiecare lot e fixează de Ministerul Domeniilor.

Valoarea loturilor de 10 și 25 hectare se va statornici în acelaș chip.

Loturile de 5 hectare nu se vor putea înstrăina în timp de 30 ani, conform art. 132 din Constituțiune. Loturile de 10 și 25 hectare se vor putea înstrăina numai după desăvârșita lor achitare. Schimbul este permis pentru toate loturile și în toate cazurile.

Prețul loturilor de 5 hectare se plătiă fără avans, în anuități, având a se calculă pe baza unei dobânzi de 5 la sută plus 1 la sută amortisment după tabelă, această anuitate având a cuprinde și avansurile făcute de Stat și valoarea terenurilor comunale.

Pentru acele de 10 și de 25 hectare aveă a se plăti a zecea

parte din preț în termen de o lună din ziua confirmării vânzării, restul având a se achita prin anuități calculate pe baza de 5 la sută procente și 2 la sută amortisment.

Comunele plătesc prețul pădurilor, iazurilor și heleșteilor ce vor cumpără în anuități socotite pe baza de 5 la sută procente și 2 la sută amortisment. Toți cumpărătorii se pot libera prin plată anticipată.

Precum voiui dovedi mai departe și precum ni arată experiența, binele ce ar fi putut să-l facă această lege a fost pe alocurea împiedecat prin dispoziția de a nu cere cumpărătorilor loturilor mici nici un avans, prin aceea de a le distribui fără a cercetă cu seriozitate cui să se dea și, mai ales, prin lipsa ori carei dispozițiuni obligând pe cumpărătorul unui lot să se stabilească pe pământul cumparat și să-l cultive însuș sub pedeapsă de a fi lipsit de acel lot.

16. Modificarea, dela 3 Aprilie 1892, a legii asupra vânzării bunurilor Statului dela 7 Aprilie 1889.

La Iunie 1890 guvernul propune mai multe modificări la legea din 1889, cele de căpetenie fiind următoarele: Ca comunele urbane să poată cumpără conform legii actuale, cu precădere, până la 5 loturi pentru trebuințele orașului; spre acest sfârșit Statul va rezervă, din moșiile Statului din apropierea orașelor, câte o zonă îndestulătoare pentru desvoltarea lor ulterioară.

La munte se vor putea face și loturi de $2\frac{1}{2}$ hectare.

Prețul loturilor de 5 hectare se stabilește într'o tabelă anexată la lege, care prevede prețuri speciale pentru fiecare județ și în unele județe, pe plăși.

Aceste prețuri sunt împărțite pe 5 calități, evaluate dela 600 lei (în părți din Ilfov, Roman, Romanai și Vlașca) la 100 lei hectarul (în plasa Tazlăul de sus a județului Bacău, plasa Vrancea a județului Putna și moșiile de pe Râmnic și Milcov din județul Râmnicul Sărat).

Prezentându-se multe amendamente, discuțiunea legii fu amănată.

În sesiunea 1891—1892 se prezintă din nou Camerii și se

votă de dânsa un proiect de modificare al legii dela 1889, cuprinzând un singur articol, stipulând că prețul unui hectar de pământ, pe moșile Statului ce se vând în loturi mici, se va stabili după tabela ce se alătură, adăogându-se că terenurile ce nu se pot nici ară nici sapa, fânațele mlăștinoase, coastele dealurilor, sărăturile cari nu pot servi decât de islaz de calitate inferioară, se vor vinde cu 100 lei hectarul.

Prețurile din tabelă variază dela 600 lei hectarul (Ilfov) la 150 (moșile de munte din județele Neamțu, Suceava și Râmnicul Sărat).

17. Modificarea legii asupra vânzării bunurilor Statului din 1889 dela 9 Maiu 1896.

Țaranii nu cumparase de loc pământuri pe temeiul legilor anterioare acelei dela 1881. Chiar sub regimul acelei legi ei nu cumpărară decât 23.069 hectare ce se împărțiau între 4.970 cumpărători¹⁾. Acea dela 1889 necerând cumpărătorilor nici un avans de bani, cererile fură dela început foarte număroase, întrecând cu mult pentru fiecare moșie numărul loturilor disponibile. De aici rezultă că Ministerul de Domenii eră asaltat de un nomol de plângeri a sătenilor fără pământ sau cu prea puțin pământ, cari nu mai izbutiau să încapă în vre-un lot pe vre-o moșie învecinată.

În asemenea condițiuni, guvernul dela 1896 găsi că nu eră drept să se micșoreze întinderile pe cari s'ar putea face loturi de 5 hectare, prin vânzarea de loturi de 10, 25, 50 și chiar mai multe hectare. Se prezintă deci Camerilor, se votă de ele și se promulgă, la 4 Maiu 1896, o lege aducând acelei din 1889 următoarele modificări:

Moșile Statului nu se mai puteau vinde decât în loturi de 5 hectare fiecare, locuitorilor români cultivatori de pământ, învățătorilor, preoților și servitorilor bisericesti din comunele rurale.

¹⁾ G. D. Creangă. *Proprietatea Rurală în România* p. 142—145.

Moșiile destinate a se vinde, se vor determina treptat de Ministerul Domeniilor care va dispune facerea studiilor și a parcelării pregătitoare. Tabloul de parcelare fiind depus la primărie ca și cererile făcute, aceste vor fi satisfăcute în ordinea ce urmează:

- I. Comunele rurale pentru două loturi;
- II. Locuitorii români capi de familie cari nu au pământ de loc, clasificându-i după următoarele categorii:
 - a) acei stabiliți pe moșia destinată vânzării,
 - b) acei stabiliți pe moșiile învecinate,
 - c) acei stabiliți în orice parte a țării;
- III. Locuitorii români capi de familie cari posedă până la $\frac{1}{2}$ hectar pământ în ordinea de mai sus;
- IV. Locuitorii români capi de familie cari posedă până la 5 hectare de pământ, preferindu-se acei domiciliați pe moșie.

Văduvele ramase cu trei copii se socotesc drept capi de familie. În calculul terenului ce posedă clacașul nu se va ține samă de locul casei.

Vânzarea se face în ordinea numerică a tabloului prin tragere la sorți.

Prețul loturilor de 5 hectare se va plăti în termen de 60 ani, cu anuități calculate pe baza de 4 la sută dobândă și amortismentul în rate semestriale. În caz de neplată a 4 rate consecutive, vânzarea se va rezilia de minister fără somațiune și fără judecată.

18. Legea dela 19 Martie 1899 pentru reducerea prețurilor cu cari se vânduse loturile dela 8 până la 24 hectare pe temeiul legii dela 7 Aprilie 1899.

Lăcomia de pământ a țaranului se vădise în chip minunat cu prilejul vânzării loturilor mai mari de 5 hectare, până la 25 hectare, cari se vindeau prin licitație. Concurența fusese din cele mai vii, și prețurile rezultând dintr'insa se pot cu drept cuvânt numi exorbitante. Prețul hectarului în unele locuri trecu peste 1.800 lei. O recoltă chiar bună putea cu greu să pună pe muncitor în stare de a achita rata care, în 25 ani, trebuia

să achite valoarea lotului cu dobânda ei. Ei nu numai că nu puteau plăti dar se ruinau cu desăvârșire.

Prin legea promulgată la 15 Martie 1899, se hotărâ ca cumpărătorii de loturi mari, dela 8 la 25 hectare, să plătească ratele ce le mai datoriau prin anuități socotite pe baza de 4°/_o dobândă și pe termen de 60 ani. Sumele răspunse și nerăspunse, datorite ca preț, aveau a se calcula și răfui pe baza dobânzii de 5 la sută și 2 la sută pe an amortizare.

Guvernul eră autorizat să scoboare prețul acelor loturi până la 1.000 lei hectarul dela data vânzării, plata calculându-se pe acest preț.

19. Despre întinderile de pământ intrate în stăpânirea sătenilor români pe temeiul legii rurale și pe acel al diferitelor legi pentru vânzarea bunurilor Statului.

A. Loturi mai mici de 10 hectare.

Legea rurală dela 1864 a			
atribuit la	467.840 clacași	1.766.258,2826	hec
Prin dispozițiile dela 1878—			
1879 s'a atribuit la	48.342 însurăței	228.328,9728	"
Prin legea dela 1881 s'au			
vândut la	4.970 săteni	23.069,7936	"
Prin legea dela 1889 s'au			
vândut la	<u>105.165</u>	"	<u>526.233,2526</u> "
Total	626.317 săteni cu	2.533.890,3016	

hectare atribuite sau vândute lor.

B. Loturi mai mari de 10 hectare.

Prin legea dela 1881 s'au			
vândut la	1.716 săteni	8.228,4339	hectare
Prin legea dela 1889 s'au			
vândut la	<u>1.549</u>	"	<u>20.360,6292</u> "
Total	3.265 săteni cu	28.589,0631	hectare

vândute lor.

Iar peste tot s'au atribuit și vândut la 629.582 săteni 2.562.479,3647 hectare ¹⁾.

Numărul loturilor de 25 hectare cuprins în acest total este de 386 și întinderea lor totală de 8.670,4367 hectare.

Mijlocia, pentru impropietăriri, este de 3,87 hectare, cea pentru vânzări de 4,88 hectare de cap; și una și alta n'au întemeiat decât proprietăți minime, menite a deveni parcelare la cea dintâi împărțire.

20. Rezultatul colonizării interne.

Rezultatul încercării de colonizare internă pe temeiul legii dela 1889 a fost un fiasco desăvârșit. S'a procedat în distribuirea loturilor cu cea mai mare ușurință: s'a atribuit pământ cui a cerut, fără a cercetă în chip temeinic dacă acel căruia i se dădea un lot este în stare să-l lucreze și să-l plătească. S'au făcut astfel proprietari din toți nemernicii, care se înscrisese mai curând sau cari fusese înscrși ex-officio de primari și de notari. Rezultatul este că cei mai mulți din cumpărătorii de loturi nu trăiesc pe ele și nu le lucrează: ele sunt arendate pentru valoarea ratelor la primari, notari, perceptori chiar la Jidovi.

S'a parcelat marea moșie Belcești dela județul Iași, bine situată și având un pământ renumit pentru rodnicia lui. Loturile de 5 hectare s'au distribuit la oameni din comuni depărtate, printre cari mulți țigani din județul Vaslui. Nouii proprietari nici n'au venit să-și vadă loturile. Primarul de pe vreme, notarul, perceptorul s'au grăbit să le ieă în arendă, pe numele unor indivizi interpuși, cu prețul strict necesar pentru achitarea ratelor către Stat. Pe urmă această afacere bună (se arendă lotul cu câte 30 lei) fû stricată de administrația financiară care începû să arendeze aceste loturi prin licitație cu rezultatul că, în anul 1906, Jidovul Druckmann, unul din cei mai vajnici camatari rurali din județul Iași, ținea în arendă, după ce le luase prin licitație cu toată regula, peste 100 loturi de 5 hectare dela olaltă, cu preț de 60 până la 100 lei lotul întreg, sau maximum

¹⁾ Extras din tablourile de pe paginile 124 și urm. a lucrării D-lui G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*.

28 lei 60 bani falcea, când prețurile arenzei în trup întreg, pentru loc mult mai prost, a ajuns în ținutul Iași la 40 lei falcea.

Pe moșia Băiceni, comuna Băiceni, județul Iași, vândută la 1904, numai 55 proprietari sunt așezați pe loturile atribuite lor, iar 86 sunt absenți; 52 din aceste de pe urmă loturi sunt arendate către alte fețe.

Statul nu s'a gândit și nu se gândește să declare nule asemenea vânzări și să scoată din nou loturile în vânzare, atribuindu-le unor oameni cari să prezinte chezașie că sunt în stare să le lucreze și să le plătească. Și tot astfel stau lucrurile pe cea mai mare parte din moșiile parcelate și atribuite țaranilor, nu numai în Moldova dar și în Țara Românească.

Prin usurița cu care s'a pus la cale și s'a aplicat, legea de la 1889 în loc de a fi o măsură excelentă a dat rezultatele cele mai deplorabile. Statistica loturilor părăsite, care se alcătuește în acest moment la Ministerul Domeniilor, va dovedi pe deplin adevărul celor expuse mai sus.

CAPITOLUL III

DESPRE INSTITUTELE DE CREDIT PENTRU ȚĂRĂNIME

1. Creditul agricol.

Creditul agricol a fost creat ia 1881. Se înființă în fiecare reședință de județ câte o casă de credit agricol, funcționând ca persoană morală și în chip independent, cu scop „de a procura agricultorilor și industriașilor agricoli români sumele necesare agriculturii și industriilor agricole derivate dintr'însa“.

Capitalul fiecărei case urmă să fie dela 150.000 până la 300.000 lei, guvernul având a fixa suma după trebuințele județului. Capitalul putea fi sporit cu aprobarea guvernului. Fiecare casă avea să emită numărul de acțiuni corespunzând capitalului de fundațiune; acțiunile se puteau cumpara numai de agricultori sau industriali agricoli români. Până la vărsarea întregului capital de către acționari, acest capital urmă să fie înaintat de Stat pentru două treimi și de județ pentru o treime.

Intre multe felii de operațiuni de credit ce eră impu-ternicit să facă, Creditul agricol avea „a împrumută cu amanet“, pe produsele și instrumentele agricole cât și a industriilor derivate din agricultură. Aceasta eră singura operație care afară de prea rare ocaziuni, Creditul Agricol o făcu cu țaranii. Celelalte erau pentru uzul cultivatorilor celor mari. Dobânda eră de șapte la sută, iar termenul împrumutului nu putea trece peste 9 luni.

Țaranii se deprinseră foarte răpede să facă uz de această instituție. Ea fu de ajutor pentru mulți din ei, înlesnindu-li puțința de a scapa de datorii grele și de nevoi urgente și de a-și spori numărul vitelor. Pentru alții, în număr cu mult mai mic, mai puțin vrednici, mai vițioși sau mai puțin norocoși, ea

fu un izvor de ruină, căci neplătind la vreme li se vândură vitele. Binele făcut de lege precumpăni cu mult asupra răului ce-l pricinui pe alocurea; nu încape îndoială că Creditul agricol restrânse acțiunea camatarilor de prin sate față de țaranii cari aveau ce amanetă; sărăcimea însă, cei fără vite, nu avură cum să aibă parte de aceste foloase.

Creditul agricol fu modificat de nenumărate ori. Transformarea cea mare a acestei instituții se făcù prin legea dela 2 Iunie 1892, când Creditul agricol deveni o instituție de Stat, cu un capital de 20 milioane, varsat de Stat, împărțit în două secțiuni, din cari cea dintâi era menită să facă împrumuturi de bani numai „agricultorilor și industriașilor agricoli săteni“; iar cea de a doua să facă avansul prevăzut de art. 3 al legii pentru înstrăinarea bunurilor Statului din 7 Aprilie 1889, care dela 600 se ridică la 700 lei ¹⁾.

2. Băncile populare.

Intâia bancă populară a fost înființată la Urziceni (Ialomița), în anul 1891, din inițiativa unor comercianți de acolo. Această bancă ajunsese să posedă un capital de 65.000 lei, dar deveni în curând o bancă de speculațiune cari nu mai aduse nici un serviciu populațiunii rurale.

În anul 1892 se mai înființară 4 bănci populare, dintre cari „Caraimanul“ dela Breaza-de-Sus (Prahova) numără la început 36 membri cu 600 lei capital. În opt ani (la 1 Octomvrie 1901) ajunsese să aibă 1.000 membri și un capital de 786.656 lei.

Dela 1893 până la 1898 se mai înființară încă 19 bănci populare, ceea ce aduse numărul lor total la 24.

La 1898, D-l Spiru Haret, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, văzând frumoasele rezultate ce le dădea banca înființată la Bezdad (Dâmbovița) de învățătorul local, înțelese ce puternic instrument de ridicare economică putea să alcătuiască pentru țărănime generalizarea întemeierii unor asemenea instituții și hotări să încurajeze cu tot dinadinsul instituirea

¹⁾ Pentru legile relative la Creditul agricol vezi *Acte și Legiuiri*, Seria II, Volumul VI.

lor. Guvernul schimbându-se la 1899, se mai înființară în anii 1899 și 1900 numai 20 bănci populare noue. Dar, la 1901, D-I Haret revenind la Ministerul Cultelor, însărcină pe D-I Dumitrescu-Bumbești, învățător la Bumbeștii din Gorj, să parcurgă toată țara pentru a propaga ideea întemeierii băncilor populare, câștigând pentru dânsa mai ales pe preoți și pe învățători.

Aceste încercări fură încununată de cel mai strălucit succes; dela 1 Aprilie la 1 Decemvrie 1901 se înființară 168 bănci noue, iar dela 1 Decemvrie 1901 la 1 Septemvrie 1902, alte 444. În acel moment numărul membrilor, care eră de 20.604 la 1 Decemvrie 1901, se urcă la 59.844 cu un capital de peste 500.0000 lei. Ele desființase camăta aproape cu desăvârșire în toate comunele unde prinsese rădăcini, puse pe săteni în starea să ia pământuri în arendă, să plătească datoriile oneroase, să clădească case, să cumpere vite, să pună bani de o parte și să înființeze magazine de consum.

D-I Haret se gândi atunci la înființarea unei instituțiuni centrale, menită a controla și a ajuta băncile populare. Lucrul eră cu atât mai urgent, cu cât se manifestase oareșicari simptome alarmante. Se găsisse la țară funcționari puțin scrupuloși cari, prin presiuni, obținuse dela băncile populare împrumuturi pe cari uitase să le plătească.

În Iulie 1903, Ministrul de Finanțe, D-I E. Costinescu prezintă Camerelor proiectul de lege pentru înființarea Cassei Centrale a băncilor populare, împreună cu o lămuritoare expunere din care am cules amănuntele de mai sus¹⁾.

Proiectul de lege stabilește caracterul juridic al acestor instituțiuni, asimilându-le cu totul cu societățile cooperative. Sunt considerate ca societăți comerciale și au dreptul de a dobândi avere mobilă și imobilă. Proiectul prevede înlesniri mari pentru constituirea băncilor, fiind foarte larg asupra condițiilor de constituire a băncilor în deobște, admitându-se și societăți după sistemul Raiffeisen și ia măsuri pentru dezvoltarea spiritului de solidaritate²⁾.

¹⁾ Vezi *Monitorul Oficial* din 10 Iulie 1903.

²⁾ Pentru legile relative la Băncile populare, vezi *Acte și Legiuiri*, Seria II, Volumul VI.

Creditul agricol este însărcinat să servească de Casă centrală, dându-i-se drept să acorde împrumuturi băncilor populare, să sconteze efectele lor și să le reesconteze la Banca națională spre a-și mări mijloacele.

Beneficiul realizat de Creditul agricol din operațiile sale cu băncile populare se împarte în chipul următor: 40 la sută Creditului agricol și 60 la sută băncilor populare, din cari 30 la sută pentru fondul de rezervă, iar 30 la sută se împart băncilor ca primă.

Consiliul de administrație este numit de guvern. Pentru control, Casa centrală dispune de toți agenții ministerului Finanțelor și de acei ai ministerului Cultelor. Legea fu promulgată la 29 Martie 1903.

Modificări ușoare fură făcute acestei legi la 2 și la 9 Deceembrie 1904, la 19 Martie și 5 April 1905 și la 2 Martie 1906. La 29 Martie Casa centrală a băncilor populare fu despărțită de Creditul agricol, constituind o direcțiune generală deosebită și funcționând ca persoană morală. Ea urmă să se servească de capitalul Creditului agricol care eră obligat să țină la dispoziția Casei centrale toate sumele de cari putea să aibă nevoie. Cheltuelile Casei centrale se făceau tot de Creditul agricol, iar beneficiile realizate de Casa centrală se făceau venit la Creditul agricol. Acesta eră obligat ca, prin secțiile sale, să facă toate operațiile de cari ar avea nevoie Casa centrală, precum și să primească depozitele băncilor populare spre fructificare.

Consiliul de administrație a Casei centrale se compune din 11 membri numiți pe 7 ani, 8 de către Ministerul de Finanțe, 1 de către Creditul fonciar, 1 de către Banca națională și 1 de către Banca agricolă. Eră condusă de un director general și de un subdirector general.

Băncile populare alcătuiesc fără îndoială pasul cel mai hotărîtor făcut până astăzi pentru ridicarea economică a țării române. Prin înființarea lor i s'a pus în mână o pârghie cu ajutorul căreia poate ridica de pe capul și pieptul ei multe din greutățile cari îl apasă. Răpegiunea cu care țaranul a înțeles folosul ce-l putea trage din această instituție, încrederea ce li-a arătat, sunt o nouă dovadă despre vioiciunea și agerimea

minții lui și o desmințire categorică la vorbele acelor cari îi tăgăduiau și îi tăgăduiesc încă orice aptitudine economică.

Indată ce a avut instrumentul de credit în mână, țaranul n'a stat la îndoială pentru a intra în luptă cu concurentul lui de moarte, cu arendașul; ori unde a putut, ori unde nu i s'au pus piedeci prea mari, s'a pus în locul lui, biruindu-l prin prețuri mai mari. Astăzi, mulțămii băncilor populare, sunt 106 moșii arendate obștiilor satești. Numărul băncilor la Dechemvrie 1906 eră de 2.021 cu un capital de 20.035.054 milioane lei și 1.239.002 membri asociați.

3. Obștiile satești.

Spre a înlesni alcătuirea obștiilor satești pentru cumpărarea sau arendarea imobilelor rurale, s'a votat legea dela 11 Fevruarie 1904, prin care ei puteau cere tribunalului respectiv, fără a arată vre un motiv, ca autentificarea actelor sau a procurilor trebuitoare să se facă în comunele în cari sunt domiciliu. Președintele sau locțiitorul său pot, în asemenea caz, să delege pe judele de ocol respectiv spre a instrumenta la primăria comunei indicată în cererea de autentificare.

Prin legea dela 31 Mai 1905, obștiile de satești cari ieau moșii în arendă sunt scutite de plata patentei.

Cea dintăiu din aceste două legi a fost o însemnată ușurare adusă alcătuirii obștiei; mergerea la reședința județului a tuturor membrilor obștiei fiind în cele mai multe cazuri o imposibilitate.

Obștiile satești alcătuiesc un minunat instrument de luptă economică, dar ele trebuie să rămână numai un mijloc, nu trebuie ca inițiativa colectivă să înăbușe pe cea individuală.

CAPITOLUL IV

**DESPRE DISTRIBUIREA VIȚIOASĂ A PROPRIETĂȚII ȘI A
EXPLOATĂRII PĂMÂNTULUI ÎN ROMÂNIA**

1. Despre distribuirea proprietății.

Statisticile ce le posedăm se deosebesc între ele atât întru cât privește întreaga întindere a țării cât și în privința modului cum sunt distribuite deosebitele categorii de proprietăți. Aceste deosebiri însă nu sunt de natură a putea influența încheierile ce se pot trage dintr'însele, aceste încheieri rămânând aceleași, oricare ar fi statistica de care ne-am servi.

Cifrele conținute în lucrarea d-lui G. D. Creangă: *Proprietatea Rurală în România*, mi se par a fi acele stabilite în chip mai lămurit, mai conștiincios și mai exact. Polemicile pătimașe la cari ele au dat loc, au putut pune în îndoială numai unul sau două puncte de detaliu, despre cari voiu vorbi la locul lor; în trăsăturile lor esențiale însă, datele d-lui Creangă nu au fost întru nimic sguđuite de critici. Totuș, de oarece cifrele conținute în raportul d-lui Căpităneanu au dat loc la mai puține critici, mă voiu servi de ele; aceste cifre mi se par mult mai puțin justificate de cât acele ale d-lui Creangă, dar deosebirea este atât de mică în cât nu influențează de loc rezultatele cari rămân aceleași oricare ar fi statistica de care ne servim.

Iată de altmintrelea atât cifrele d-nului Creangă cât și acele ale d-nului Căpităneanu :

CATEGORIILE de întindere		RAPORTUL d-lui Căpităneanu	LUCRAREA d-lui Creangă
Proprietatea sub 10	Ha.	3319695 Ha.	3153645 Ha.
" între 10— 50	"	695953 "	695953 "
" " 50—100	"	165456 "	166847 "
" " 100—500	"	785719 "	816385 "
" peste 500	"	3001473 "	2993966 "
		7968296 Ha.	7826796 Ha.

Din acest tablou reiese că diferența între ambii statisticieni ar fi numai de 145.500 hectare. În lucrarea d-lui Creangă, ar fi cuprinse atât proprietățile cultivabile ale Statului și Domeniile Coroanei, în întindere de 267,790 hectare, iar livezile de pruni, în întindere de 74,251 hectare, nu; în cea a d-lui Căpităneanu livezile de pruni sunt cuprinse, iar domeniile Statului și ale Coroanei nu; apoi nici una din lucrări nu cuprinde întinderea viilor, 97843 hectare. Adăogând deci cifrele întinderii domeniilor și a viilor, adică împreună 395.633 hectare la totalul de 7.963.296 hectare a d-lui Căpităneanu, iar cifrele întinderilor livezilor de pruni și ale viilor, adică împreună 169.094 hectare la totalul d-lui Creangă, obținem 8.363.929 hectare pentru acel dintăiu și 7.998.890 hectare pentru acel de al doilea. Diferența total ar fi deci de 365.039 hectare.

Pe lângă că aceste cifre nu afectează de loc concluziunile, apoi faptul că ambii statisticieni lucrând, cu totul independent unul de altul, au ajuns la rezultate relativ foarte apropiete, dovedește că amândoi au lucrat în chip conștiincios.

Trebue adăogit că statistica agricolă publicată mai dăunăzi de Serviciul statistic al Ministerului Domeniilor, ni dă pentru întreaga întindere cultivabilă a țării 7.691.363 hectare adică o cifră mai apropiată de cea a d-lui Creangă de cât cifra dată de d-l Căpităneanu.

Sub numirea de *proprietate țărănească mică* se înțelege o proprietate a carei întindere se cultivă de proprietar cu ajutorul familiei lui fără ca, îndeobște, să mai aibă nevoie de ajutor străin, și care întindere ajunge pentru întreținerea proprietarului și a familiei sale. Când întinderea proprietății este prea

mică spre a îndestulă această de pe urmă condiție, ea ieă numirea de *proprietate parcelară*.

Se numește *proprietate țărănească mare* o proprietate a cărei produs depășește trebuințele proprietarului și a familiei lui și a cărei întindere este prea mare pentru ca să poată fi cultivată numai de proprietar cu familia lui, ci il silește să ieă intru ajutor argați plătiți cu luna sau muncitori plătiți cu ziua.

Se numește *proprietate mijlocie* acea a cărei cultură se face numai de oameni plătiți, pe cari ii dirijează proprietarul.

Se numește *proprietate mare* acea a cărei întindere este îndestulătoare pentru absorbirea întregii activități a unui barbat, mai silindu-l să recurgă la ajutorul unuia sau a mai multor funcționari.

Numesc *proprietate latifundiară*, acea cari s'ar puteă împărți în mai multe proprietăți mari.

Admițând deci cifrele date de Domnul Căpităneanu cari până acum au fost cu desăvârșire cruțate de cătră critică, constatăm că în România:

Proprietatea țărănească mică, sub 10 hectare, cuprinde 41,66 la sută din întreaga întindere cultivabilă a țării.

Proprietatea țărănească mare, între 10—50 hectare, cuprinde 8,72 la sută din aceeaș întindere.

Proprietatea mijlocie, între 50—100 hectare, cuprinde 2,08 la sută din aceeaș întindere.

Proprietatea mare, între 100—500 hectare, cuprinde 9,86 la sută din aceeaș întindere.

Proprietatea latifundiară, dela 500 hectare in sus, cuprinde 37,68 la sută din aceeaș întindere.

Sau, dacă contopim proprietatea mare și latifundiile într'un singur condeiu, vedem că acesta cuprinde 47,54 la sută din întreaga întindere cultivabilă a țării.

Aici este bine înțeles vorba numai de întinderile cultivabile; pădurile nu sunt cuprinse în cifrele de mai sus. Ele cuprind o întindere de 2.282,300 hectare care se împarte în aproape 800,000 hectare aparținând Statului și 1.400,000 hectare particularilor. Dacă, din această de pe urmă sumă, scădem 2—300,000 hectare cari aparțin probabil răzășilor și proprietarilor mijlocii, rămân 1.200,000 hectare pentru proprietatea mare. Dacă la întinderea de pământ cultivabil stăpânită de proprietarii mari, adăogim

aceste 1.200,000 hectare pădure, proporția de mai sus se schimbă, și constatăm că marea proprietate, dela 100 hectare în sus, posedă aproape 5.000,000 hectare din $9\frac{1}{2}$ milioane hectare sau 52, 63%.

Dacă ținem samă de numărul fețelor cari își împart aceste deosebite categorii de proprietăți, chipul cu desăvârșire defectuos în care este împărțit pământul cultivabil în România se vedește și mai tare, precum dovedește micul tablou de mai jos¹⁾:

Categoria proprietății	Numărul proprietăților	Intinderea în hectare	% din intind. totală	Mijlocia întindere unei proprietăți
Proprietatea țărănească până la 10 hectare	1015302	3319695	41,65	3,27
Proprietatea țărănească mare până dela 10—50 hectare	36318	695953	8,72	19,16
Proprietatea mijlocie dela 50—100 hectare	2381	165456	2,08	69,49
Proprietatea mare dela 100—500 hectare	2608	785719	9,86	301,27
Latifundiile dela 500 hectare în sus	1563	3001473	37,68	1920,33
Total	1058172	7968296	100	7,57

Din acest tablou reiese că 1563 proprietăți cuprind 3.001,473 hectare, pe când 1015302 oameni posedă 3.319,695 hectare, deci mijlocia întinderii stăpânită de țărani este de 3,27 hectare, cea a proprietății dela 500 hectare în sus de 1920,33 hectare! Planșa în culori dela sfârșitul acestui volum ilustrează bine monstruoșitatea unei asemenea împărțiri.

Tabloul de mai sus însă ni dă numărul proprietăților, dar necum acel al proprietarilor, căci pe lângă că aici sunt cuprinse proprietățile așazămintelor de binefacere și a persoanelor morale, se întâmplă adesea că mai multe proprietăți aparțin aceluiaș proprietar.

¹⁾ Acest tablou este luat din articolul D-lui C. Sterea în *Viața Românească* pe Dechemvrie 1906, *Țară de Latifundii*.

Și dacă cifrele sunt greșite, greșala cu bună samă este în minus pentru acele ale proprietății mari și în plus pentru acele relative la proprietatea mică. Cum zice foarte bine Domnul Sterea în articolul din care am luat tabloul de mai sus: „Adică când un țaran ar fi avut 1,7 sau 1,8 hectare, „cam“ două hectare, să nu fi fost înscris cu două hectare complete, mai ales că el nu știe socoti în hectare, ci numai în fălci sau pogoane? Sau când un moșier a fi avut 1600 sau 1700 hectare, să nu fi fost el înscris în rol „cam“ cu 1500 hectare, ori în loc de 3300 sau 3400 hectare, „cu aproximativ“ 3000 hectare? Ei, nu ne cunoaștem moravurile administrative!...“

Ș'apoi cum observă tot Domnul Sterea, cifra de 1563 nedă numărul latifundiilor nu acel al latifundiilor. Sunt numeroase persoane cari posedă mai multe moșii, apoi așezămintele de binefacere posedă la vre-o 300 de moșii cu peste 500 hectare. Dacă facem aceste scăderi, numărul adevărat al latifundiilor, dacă atinge nu trece de 1000 persoane!

O asemenea monstruoziitate nu există în altă țară europeană.

Monstruoziitatea este și mai mare prin faptul că cifrele indicate pentru proprietatea țărănească mică cuprinde în realitate mai multe proprietăți parcelare decât proprietăți țărănești mici. O parte însemnată din întinderea totală a acestei categorii este absorbită de răzășii (moșneni) posedând pământ cultivabil de o întindere între 3 și 10 hectare. Grosul este alcătuit din țarani posedând întinderi cu mult inferioare acelei de 3 hectare.

D-l Creangă dă cifra de 423.401 pentru țaranii posedând mai puțin de 3 hectare și cea de 408.502 pentru țaranii fără pământ sau pentru copartași, la cari adăogând rezerviștii, ajunge la un total de peste 900.000 țarani neposedând pământ de loc sau posedând mai puțin de 3 hectare.

Aceste cifre au avut darul să stârnească furia adversarior cari le-au atacat în chipul cel mai pătimaș. Mijloacele de control lipsindu-mi cu desăvârșire, nu mă pot pronunța nici pentru ele nici împotriva lor. Ceea de ce sunt absolut sigur este că numărul țaranilor cu mai puțin de 3 hectare sau fără pământ de loc este foarte mare și nici că poate fi altfel.

Cele mai mari întinderi atribuite la 1865 au fost de $5\frac{1}{2}$ hectare în Țara Românească, de $7\frac{3}{4}$ hectare în Moldova. Numărul acestor frunțași în toată țara, după cifrele adunate de D-I Creangă și publicate în lucrarea D-sale¹⁾, eră de 71.912 dintr'un total de 467.840 adică 15,37 la sută²⁾. Dela 1864 până astăzi s'au succedat în multe cazuri două generații și pământurile frunțașilor împărțindu-se de o potrivă între copii lor, este vederat că în celé mai multe cazuri urmașii lor nu mai dispun, afară de excepțiuni, decât de întinderi de 1—2 hectare cel mult. Pământurile mijlocașilor cari au primit respectiv $5\frac{1}{2}$ și $3\frac{3}{4}$ hectare și cari erau în număr de 202.075 după acelaș izvor, s'au divizat și mai tare; ce se mai zic de pulverizarea pământurilor celor 134.132 palmași cărora li s'a atribuit câte respectiv $3\frac{3}{4}$ și $2\frac{1}{4}$ hectare!

Ș'apoi trebuie ținut samă de faptul că, cu prilejul impropietării dela 1864, s'a dat țăranilor în socoteala pământului ce li se cuveniă multe râpi, ponoare și locuri netrebnice.

Și să nu se uite că legea rurală n'a dat pământ la toți sătenii. Nevolnicii, vadanele și foarte mulți meseriași: rotari, butnari, lemnari și alții, netăcând boieresc, au fost impropietăriți numai pe locurile de casă și de grădină; copii lor au ramas absolut fără pământ. Oricine trăiește la țară și are ochi ca să vadă și urechi ca să audă, nu poate să nu fi dobândit credința că cu mult cea mai mare parte a țăranilor, sau dispun de părticelē de pământ cari nu ajung pentru întreținerea familiilor lor, sau nu posedă de loc pământ. Cifrele D-lui Creangă sunt mult mai aproape de adevăr decât se crede!

Domeniile Statului, a căror întindere, precum am mai arătat, nu intră în calculele de mai sus, fiind până acum arendate în deobște în chip întreg, sporesc încă proporțiunile indicate mai sus pentru proprietatea mare și acea latifundiară.

Și ceea ce este și mai dezastros, stavilele ce legea și interpretarea ei le pune la înstrăinarea pământurilor dobândite de săteni prin diferitele măsuri de impropietărire, *chiar la înstrăinarea acestor pământuri între ei și lipsa oricăror*

¹⁾ G. D. Creangă, *Op. cit.*, p. 133.

²⁾ *Ibid.*, *Ibid.*, II, p. 886.

derogațiuni la legea comună în privința împărțirii acestor bunuri la moartea proprietarilor, au drept urmare continuarea la infinit a pulverizării parcelelor țărănești. Iar pe de altă parte, faptul că mulțamit unei interpretări greșit a textului legii, moșiile mari se împărțesc în natură numai prin excepțiune, contribuie la mântuirea și perpetuarea sistemului latifundiar.

Țăranul care s'a îmbogățit, care a strâns un capital de 15, 20, 30 de mii de lei, nu găsește la noi pământ de cumparat pentru acești bani; proprietățile cari au această valoare sunt foarte puține și foarte scumpe, cu greu te poți apropia de ele. Neputând vâri bani în pământ, este silit, vrând nevrând, să se facă crășmar pentru a-i specula. Ș'apoi se mai miră lumea că și țaranii cei bogați ieau parte la răscoale!

Intregul Imperiu german, unul din Statele cele mai aristocratice din lume, cu o populație de peste 60 milioane locuitori și cu 43.284.742 hectare pământ cultivabil, numără peste tot numai 3306 exploatațiuni trecând peste 500 hectare și cuprinzând o întindere totală de 4.460.792 hectare, sau 10, 19 la sută a suprafeței cultivabile¹⁾.

Ceeace caracterizează distribuirea proprietății în România este faptul că vedem pe de o parte o mână de oameni, o mie de inși, stăpânind 37,68 la sută din întinderea cultivabilă a țării, iar pe de alta, peste un milion de țărani stăpânind o întindere numai cu 10 la sută mai mare de cât acei dintăi; pe de o parte exploataři de mii de fălci, pe de alta o mulțime de gospodării pitice. Cele dintăi sunt prea mari spre a fi gospodărite cum se cade, cele de al doilea prea mici pentru a permite proprietarilor lor să sporească.

Proprietatea mare țănănească dela 10—50 hectare și proprietatea mijlocie dela 50—100 hectare, recunoscute de toți economiștii din lume ca fiind categoriile cele mai de folos pentru un Stat, sunt reprezentate la noi, cea dintăiu prin 8,72 la sută, cea de a două prin 2,08 la sută din totalul întinderii.

Iată acuma chipul în care eră distribuită proprietatea rurală în principalele State ale Imperiului german în anul 1895²⁾:

1) G. D. Creangă, *Op. cit.*, p. XCVI.

2) Dr. Th. v. der Goltz, *Agrarpolitik und Agrarwesen*, p. 88.

STAT SAU PROVINCIE	PROPRIETĂȚI				
	Sub 2 hect.	Dela 2-5 hect.	Dela 5-20 hectare	Dela 20-100 hectare	100 hect. și mai mult
	PROCENTE				
Prov. Prusia Orientală .	2,35	3,86	14,96	39,36	39,47
„ Prusia Occidentală	2,79	3,61	17,22	32,72	43,66
„ Brandenburg . . .	4,10	5,35	20,73	34,58	35,24
„ Pomerania	2,97	3,44	15,64	22,82	55,13
„ Posen	2,82	3,67	20,88	20,49	52,19
„ Silesia	4,63	10,86	29,11	21,54	33,86
„ Saxonia	6,38	6,91	24,19	34,97	27,55
„ Schleswig-Holstein	1,85	3,50	17,14	61,31	16,20
„ Hanovra	6,61	11,83	32,01	42,41	7,14
„ Vestfalia	9,80	13,64	34,67	36,59	5,30
„ Hessen-Nassau . .	10,65	20,84	43,15	18,02	7,34
„ Prusia Renană . .	12,34	19,92	43,24	20,99	3,51
Bavaria din dreapta Ri- nului	3,32	11,70	49,69	32,73	2,56
Bavaria din stânga Ri- nului	14,08	26,24	46,97	10,64	2,67
Regatul Saxoniei	5,75	9,57	40,18	30,43	14,07
Württemberg	9,66	23,32	45,05	19,83	2,14
Baden	13,23	29,37	41,78	12,56	3,06
Hessen	11,77	21,35	50,22	11,77	4,89
Mecklemburg Schwerin .	3,90	2,70	6,83	26,62	59,95
Sachsen Weimar	6,11	11,47	45,31	24,24	12,87
Oldenburg	4,94	13,11	29,43	40,36	3,16

„Nu prea există factor care să aibă asupra produsului net al exploatărilor agricole și asupra chipului mai mult sau mai puțin desăvârșit în care agricultura își îndeplinește rolul în totimea gospodăriei naționale, o înrăurire atât de mare ca distribuirea proprietății pământului. Starea actuală a agriculturii germane este o dovadă vie a acestui adevăr. *Ea (agricultura) se află în starea cea mai nefavorabilă acolo unde, în urma întinderii din cale afară de mare a proprietății mari și a proporțiunii mici în care figurează proprietatea fără-nească și acea parcelară, prețurile produselor agricole sunt cu deosebire mici și lipsa de brațe mai simțitoare*“.

Și mai departe ¹⁾):

¹⁾ Ibid., p. 84.

„Cea cu mult mai mare parte a pământului cultivat trebuie să se afle în stăpânirea țăranilor (*Bauern*), a clasei agricole mijlocii. Istoria ne învață că viața socială și economică a unui popor este sănătoasă numai atunci când, între acei cari posedă mult și acei cari posedă puțin, se găsește o clasă număroasă de oameni cari dacă nu li lipsește oareșcare hărnicie, au un folos îndestulător și sigur, de oameni cari dacă nu trăesc cu lux, dar pot trăi cu ușurință dacă nu au pretențiuni prea mari, cari dacă nu sunt bogați totuș pot privi cu încredere înspre viitor. Acest principiu se aplică întocmai atât populațiunii rurale cât și acelei orășânești. Clasa țărănească are asupra actualei clase de mijloc orășânești marele avantaj economic de a avea, în pământul stăpânit de ea, un punct de reazăm neasămănat mai teafăr sub punctul de privire economic decât meseria, industria sau negoțul orășanului. Țaranul (*Bauer*) este mult mai identificat cu agricultura decât clasele rurale ce stau pe o treaptă mai înaltă sau mai inferioară decât dânsul. El îi aparține într'adevăr cu trupul și cu sufletul, lucrează zilnic la dânsa cu trupul și cu mintea, singurele interese cari l'ar putea distrage întru cât va dela ea fiind mărginite la acele ale familiei și a comunei sale.

„De aici decurge într'adevăr starea întru câtva unilaterală a minții țaranului, de aici vine oareșcare slăbăciune, dar tot de aici vine și marea putere a clasei țărănești, putere care face dintr'însa temelială populațiunii rurale și a meseriei agricole. Proprietarul cel mare mai are încă și multe aplecări și datorii, unele legându-se puțin, altele de loc cu agricultura: îndeplinirea celor de pe urmă este de neaparată trebuință pentru binele obștesc, el nu poate și nu trebuie să se sustragă dela ele. Aceste îndatoriri, pentru mulți proprietari mari, sunt astfel alcătuite și atât de întinse, în cât ei nu se pot preocupă decât prea puțin sau de loc de cultura pământului lor. Proprietarii de parcele, cari trebuie să-și câștige parte din existența lor în parte prin închirierea muncilor și mai ales lucrătorii agricoli fără pământ, sunt prea preocupați de grija agonisirii pâinii lor zilnice și prea slab înzestrați cu puteri fizice și sufletești pentru a fi reprezentanții de căpetenie ai meseriei agricole și ai populațiunii rurale.

3100
1800
700
700
2650

Când proprietatea țărănească (*bäuerlich*), în cele trei trepte ale sale (mare, mijlocie și mică), este reprezentată, ea poate exista numai prin sine, fără ca din acest fapt să rezulte însemnate inconveniente economice sau sociale. Nu pretind că o asemenea stare este perfectă sau de dorit, dar ea este trainică. O lipsă desăvârșită a proprietății mari ar avea mai ales ca urmare că agricultura la țărani ar propăși foarte încet și că nu s'ar mai găsi oameni aplecați și în stare să apere în public interesele agriculturii cu stăruință și cu succes. Iar dacă n'ar fi proprietari de parcele, țaranii cei bogați (*Grossbauern*) ar simți oareș care lipsă de brațe. Când partea cu mult precumpănitoare a pământului cultivabil se află în mâna țăranilor, se poate privi acest fapt ca un semn neîndoielnic că domnește o stare economică sănătoasă. Aceasta este de altmintrelea starea care domnește în cele mai multe părți ale Imperiului german, precum dovedește tabela de mai sus. După statistica exploatărilor dela 1895, întinderea cultivabilă căzând asupra proprietății mari și a acelei parcelare de o parte, iar asupra proprietății țărănești (*bäuerlich*) de alta, este în procente:

Țară	Proprietatea mare și cea parcelară	Proprietatea țărănească
Schleswig-Holstein	18,05 la sută	81,95 la sută
Hanovra	13,75 " "	86,25 "
Vestfalia	15,10 " "	84,90 "
Hessen-Nassau	17,99 " "	82,01 "
Provincia renană	15,85 " "	84,15 "
Bavaria din dreapta Rinului	5,88 " "	94,12 "
Bavaria din stânga Rinului	16,75 " "	83,25 "
Saxonia	19,82 " "	80,18 "
Vürtemberg	12,80 " "	87,20 "
Baden	16,29 " "	83,71 "
Hessen	16,66 " "	83,34 "
Sachsen-Weimar	18,98 " "	81,02 "
Oldenburg	8,10 " "	91,90 "
Alsacia-Lorena	19,84 " "	90,16 "

„Regiunile figurând în acest tablou cuprind aproape toată Germania dela Vestul Elbei și chiar o mică parte a Germaniei dela Estul acestui fluviu. Pretutindeni într'însele proprietatea țărănească cuprinde 80—90 la sută din întinderea cultivabilă, în Oldenburg și în Bavaria din dreapta Rinului chiar ceva mai mult. Nime, cred, nu va putea pretinde că distribuirea proprietății în Germania dela Vestul Elbei este nesănătoasă. Din potrivă, suntem îndreptățiți să conchidem că este potrivit cu condițiunile economice ale acelor regiuni, ca 80—90 la sută din suprafața cultivabilă să se găsească în mâinile țăranilor.

„In cele șase provincii dela Est ale monarhiei prusiane, precum și în cele două Mecklemburguri, proprietatea mare singură stăpânește, în cifre rotunde, 34—60 la sută din suprafața cultivabilă. Se poate într'adevăr admite că în aceste regiuni, din cauza climei neprielnice, a micului număr de orașe populate și a industriei puțin întinse, proprietatea mare să fie mai tare reprezentată decât în Germania dela Estul Elbei. Dar aceste deosebiri nu sunt destul de mari pentru a lămuri sau a pricinui o astfel de precumpănire a mării proprietăți. Condițiunile de climă și de pământ sunt, în Germania de Nord Est, mai puțin prielnice decât în districtele mai meridionale ale Imperiului German, dar ele nu sunt mai neprielnice decât în regiunile muntoase cari alcătuiesc jumătatea de căpetenie a Germaniei de mijloc și de Sud.

„Incât privește micul număr de orașe populate și dezvoltarea mai mică a industriei, aceste împrejurări au fără îndoială însemnătate pentru distribuirea proprietății funciare. *Dar pe de altă parte, se poate răspunde că orașele mici și mijlocii în ființă ar avea mult mai mulți locuitori și că industria s'ar fi dezvoltat în cele mai multe părți ale Germaniei ostelbice mai răpede și mai puternic, dacă proprietatea țărănească (bäuerlich), în acele provincii ar fi mai întinsă, aducând după sine o populație rurală mai număroasă și înzestrată cu o mai mare putere de cumparare.*

„Desvoltarea istorică nu trebuie să rămână nebagată în samă în judecarea acestor împrejurări. De veacuri proprietatea mare a avut în Germania dela Estul Elbei o dezvoltare mai puternică decât în părțile dela Vestul acestei ape; ea o poate

pastră și pe viitor, fără pagubă pentru obștie, chiar în folosul acesteia. Dar s'ar înșelă cine ar crede că întinderea proprietății mari, în cazul de față, este rezultatul unei dezvoltări istorice regulate și firești care a urmat neconținut, în curs de veacuri. *Posesiunea țărănească avea din potrivă în Germania dela Estul Elbei, până la începutul veacului al 17-lea și chiar până la începutul celui al 19-lea, o întindere mult mai mare decât astăzi.* După terminarea războiului de 30 ani, stăpânii de bunuri nobile (*Rittergutsbesitzer*) pășiră pe o scară foarte întinsă la luarea în posesiune a bunurilor țărănești, operație care primi numele de *Bauernlegen* și urmară cu această procedură, pe cât puterea Statului nu li se puse în cale, în tot cursul veacului 18. Mecklemburgul și Pomerania suedează au pierdut în acest chip cea mai mare parte din țaranii (*Bauern*) mai înainte în ființă în acele țări. În provinciile dela Est ale Prusiei, precum și în Austria, se procedă asemenea la distrugerea posesiunii țărănești; dar Frideric Cel Mare și Maria Terezia pășiră la stavilirea acestei năzuinți, dobândind cel puțin drept rezultat ca, în Statele lor, să mai rămână în ființă o clasă de țarani posesori de pământ (*Bauernstand*) destul de numeroasă. Această așa numită *ocrotire a țaranilor* fu părăsită în legislația agrară prusiană dela 1807—1821, ne mai fiind privită ca necesară. Subiecțiunea (iobăgia) țaranilor fu ridicată și li se conferi proprietatea liberă și desăvârșită a pământurilor lor. Răscumpărarea slujbelor și a dărilor la cari erau supuși țaranii fû hotărâtă după edictul dela 14 Septemvrie 1811 în așa chip, în cât fură cu desăvârșire înlăturate împotriva cesionării de către țarani, stăpânilor de moșii, a $\frac{1}{3}$ din întinderea pământului în caz când *finerea* țaranului eră ereditară și a $\frac{1}{2}$ din întindere când *finerea* nu eră ereditară. Apoi declarația dela 29 Maiu 1816 excludea din această regulare pe acei posesori țarani ai căror pământuri erau atât de mici în cât nu puteau fi privite ca ajungând prin sine pentru hrana detentorilor lor. Urmările firești ale acestei legiuri fură sporirea întinderii supuse mării culturi și scăderea acelei exploatare de țarani. Această schimbare în starea posesiunii teritoriale mai fû favorizată prin faptul că mulți țarani, cari nu erau deprinși cu exploatarea independentă, vândură pământurile lor marilor proprietari ve-

cini, în cursul anilor dela 1820—1840, atât de răi din cauza prețurilor scăzute. Toate aceste împrejurări au contribuit împreună ca, în provinciile estice ale monarhiei prusiane, proprietatea mare să dispună de o întindere mult mai întinsă, proprietatea țărănească însă de o întindere mult mai scăzută decât a fost cazul în trecut și chiar până la începutul veacului al 19-lea. În aceste împrejurări istorice trebuie să căutăm pricina faptului că tocmai Germania dela Nord-Est este mai greu atinsă de situația critică de care suferă întreaga gospodărie agricolă germană¹⁾“.

Distribuirea vițioasă a proprietăți la noi este făcută și mai vițioasă prin modul de exploatare în vigoare.

2. Despre chipul cum este distribuită exploatarea pământului în România.

Chipul de exploatare al solului cel mai folositor pentru un popor este acel care permite, pe de o parte unui număr cât se poate mai mare de cetățeni să aibă parte la producțiunea lui, iar pe de alta ca acea producțiune să fie cât se poate mai mare.

Modul în care este distribuită exploatarea pământului la noi nu îndeplinește nici una din aceste două condițiuni.

Peste o treime din pământul cultivabil este concentrat în mâna unei mii de oameni, excludând grosul obștiei dela folosința ei. Apoi cei mai mulți din stăpânii acestor uriașe întinderi de pământ nici nu-și dau osteneala să le cultive ei însuși²⁾, mai bine de 63³⁾ la sută sunt date în arendă unor speculanți agricoli cunoscuți sub numele de *arendași*. Iar din aceste întinderi aren-

¹⁾ Dr. Th. v. der Götze, *Op. cit.*, p. 90 sq.

²⁾ Chiar proporția moșiilor dela 100—500 hectare date în arendă copleşte pe acea a moșiilor de aceeași întindere căutate în regie, cele dintâi reprezentând 50,17 la sută din întinderea lor totală. G. D. Creangă *Op. cit.*, Tab. 59, P. 109.

³⁾ 1884353 hectare dintr'un total de 2993966 hectare. *Ibid.*, Tab. 60—63, p. 110 sq.

date, 39 la sută¹⁾ la sută sunt arendate unor străini, în cea mai mare parte jidovi. Se observă că cu cât moșiile sunt mai mari cu atât mai mare este proporția acelor arendate. Ea este de 58,23 la sută pentru moșiile dela 500 până la 1000 hectare, de 58,33 la sută pentru acele dela 1000 până la 3000 hectare, de 73,36 la sută pentru acele de peste 3000 hectare²⁾.

Iată ce zice von der Goltz în privința sistemului arenzii: „Pe moșiile arendate, împrejurările în cari trăiesc muncitorii sunt în deobște mai neprielnice lor decât pe moșiile căutate în regie. În țările unde arenda alcătuește regula, condițiunea muncitorilor se prezintă foarte rău. Pilda Angliei în care acest sistem predomină, ni arată că trebuie să ne ferim de el. Cuvintele lui Albrecht Thaer, deși cam aspre, cuprind totuș mult adevăr: *Bucuria proprietarului este îmbunătățirea moșiei; acea a arendașului ticsirea cu bani a lăzii. Moșia este pentru proprietar o soție iubită, pentru arendaș o ibovnică de care umblă să se despartă.* (Principiile Agriculturii raționate. I, § 120)....

„Trebuie ca numărul exploatațiunilor arendate să alcătuiască numai o mică parte al numărului total al exploatațiunilor agricole și întinderea arendată să intre numai într'o mică proporție în totimea pământului cultivabil. Altfel se nasc condițiuni economice și sociale nesănătoase. Se poate asemenea zice că precumpănirea sistemului arenzii este un semn și urmarea unor condițiuni sociale și economice bolnăvicioase. Foarte adesea această precumpănire a arenzii se înfățișează ca o urmare a unei distribuțiuni vițioase a proprietății, mai cu samă urmarea unei prea mari întinderi a posesiunii latifundiare³⁾“.

Distribuțiunea foarte vițioasă a pământurilor din Marea Britanie este întru câtva precumpănită prin chipul în care este distribuită exploatarea care, în deobște, se face în arendă, dar împărțindu-se latifundiile într'o mulțime de *ferme*. Astfel în

¹⁾ 1148932 hectare arendate la Români, 735421 hectare arendate la străini; din această de pe urmă întindere 380398 hectare sunt exploatare de jidovi, *Ibid.*, Tab. 67—70, p. 117 sq.

²⁾ *Ibid.*, Tab. 60—63, p. 110 sq.

³⁾ Dr. Th. v. der Goltz., *Op. cit.*, p. 32—33.

Anglia propriu zisă, din 520.106 ¹⁾ exploatațiuni agricole, 61.014 sunt căutate în regie, iar 439.405 sunt arendate. Numai 6.000 ²⁾ trec peste 500 acri (200 hectare) și din acest număr numai 603 ³⁾ trec peste 400 hectare. La noi însă moșiile mari se arendează în corp întreg și tocmai pe aceste moșii condițiunile fiind mai grele, sătenii se pot împărtași mai cu greu de rodul pământului.

Sistemul întrebuițat în Țara Românească a îndreptat până la oareșcare punct această stare de lucruri, permițând țaranului să ieșă partea cea mai mare din rodul pământului ce-l lucrează. Dar în anii din urmă o speculație nesănătoasă, urcând arenzile într'o progresie uimitoare, partea de folos a săteanului începù să scadă răpede, tinzând a se reduce la un salariu rău plătit al muncii sale. Tendința generală a arendașilor din Moldova cât și din Țara Românească este nu atâta exploatarea cât mai intensivă a pământului, ci exploatarea cât mai desăvârșită a țaranului. Trusturile arendașești alcătuite în anii din urmă în Moldova și cari întind activitatea lor și în Țara Românească și chipul lor de exploatare vădesc această năzuință în chipul cel mai deplin; ele au avut însă pentru noi folosul de a ni arăta primejdia pentru sanatatea economică a țării ce o înfășoșează asemenea trusturi, alcătuite din speculanți fără scrupul și cari nu se dau îndărăt dela nici o fraudă, dela nici un jaf, dela nici o cumparare de conștiință.

¹⁾ 19.687 sunt exploatare prin metejaj. Creangă, *Op. cit.*, p. CII.

²⁾ 1.179 căutate în regie, 3.605 arendate, 435 exploatare prin metejaj. *Ibid.*, *ibid.*, *ibid.*

³⁾ 207 căutate în regie, 334 arendate, 62 exploatare prin metejaj. *Ibid.*, *ibid.*, *ibid.* Precum se vede, în Anglia, exploatarele cu cât sunt mai mari, cu atâta se caută mai mult în regie. La noi se întâmplă tocmai contrarul.

CAPITOLUL V

CUM SE EXPLOATEAZĂ ASTĂZI MOȘIILE ÎN MOLDOVA

1. Sistemul practicat astăzi pentru a exploata moșiile din Moldova.

Modul în care se exploatează astăzi moșiile în Moldova se deosebește de acel în care ele se exploatau în epoca regulamentară, mai cu samă prin faptul că așazământul dela 1831, care atunci alcătuiă baza acelei exploatări, a fost înlocuit prin legea de tocmeli agricole în vigoare.

Cea dintăi grijă a proprietarului sau a posesorului (arendaș) din epoca regulamentară, când intră pe moșie, eră să facă socoteală de cătimile de munci închezeșluite prin *pont*, de cari dispuneă pentru a croi, pe baza rezultatului acestei socoteli, planul sămănaturilor lui. Cea dintăi grijă a proprietarului sau a arendașului de astăzi, când intră pe moșie, este să-și facă socoteală de munca ce și-o poate asigura, fără a scoate bani din pungă, speculând asupra nevoiei ce are țaranul:

- 1) de imaș;
- 2) de loc de hrană;
- 3) uneori de pădure.

Aceste obiecte sunt vândute de proprietar sau arendaș țaranului cu prețul cel mai ridicat ce-l poate obține, mai ales în muncă, plătindu-se munca țaranului cu prețurile cele mai reduse posibile. Această operație este cea mai de căpetenie a exploatării moșiilor în Moldova, temelia pe care ea este așazătă. Poate agricultura făcută de marele cultivator să fie cât de selbatecă, cât de primitivă, dacă învoielile cu locuitorii sunt făcute în chip folositor pentru el, cu greu poate să fie în pagubă, și aceasta în cazuri cu totul excepționale sau dacă plătește pe moșie o arendă neună.

A doua grijă este cumpararea autorității: subprefect și

primar. Când proprietarul sau arendașul este vre-un membru influent al partidului dela putere, aceasta cumparare coastă prea puțin sau nimica, căci prefectul dă ordine aspre pentru ca subprefectul și primarul să fie cu totul la ordinele marelui agricultor. Ea nu coastă scump însă nici când proprietarul sau arendașul nu este din puternicii zilei, prețurile sunt totuș ceva mai ridicate numai pentru Jidovi. Puține care de fân, câteva chile de orz și de ovăs, vr'o 2—300 lei *împrumutați* fără dobânda și fără gând de a se revedea, câteva păseri grase, un purcel de Crăciun, un miel și 1—200 ouă de Paști, ajung de obicei unui arendaș chiar jidov, pentru a cumpară bunavoință chiar a celui mai exigent subprefect pe un an întreg. Acea a primarului este neasămănat mai ieftină, prețul ei nu se ridică, afară de cazuri cu totul excepționale, la mai mult decât 3—4 fălci loc de arătură, 1—2 fălci fânaț, pășune liberă pentru vite și lemnul de foc și de trebuință de care are nevoie.

În schimbul acestei cheltueli, proprietarul sau arendașul poate face pe moșie aproape tot ce făcea proprietarul sau posesorul din epoca regulamentară: poate înșală la măsură, încercă la socoteli, poate să nu plătească munca și serviciile făcute, poate bate după plac, dar mai ales este sigur că vătășăii comunali vor ajuta pe feciorii lui boierești să scoată la muncă, cu biciul, nu numai pe oamenii ce-i sunt datori dar chiar și pe alții cari nu-i datoresc nimica. Poate face chiar mai mult: poate da muncitorilor hrană otrăvită din care muncitorii să se îmbolnăvească și chiar să moară, fără frică de a face cunoștință cu închisoarea¹⁾, Ș'apoi, când abuzul și folosul ce-l dă comiterea lui se pot cumpară atât de ieftin, să ne mai mirăm dacă îl vedem umblând pe toate drumurile și fiind nu excepțiunea ci regula?

¹⁾ Sunt cunoscute de toți cazurile dela Iași și Vlașca, unde niște mari cultivatori au dat muncitorilor să mănânce carne de vite ce fusese tăiate fiindcă erau bolnave, pricinuind astfel moartea mai multor muncitori și acel dela Constanța, unde un proprietar dăduse argaților săi opinci din pielea unei vite moarte de boală, ceea ce iar pricinuisse moartea unui om. Unul din vinovați, fiind Jidov, a fost arestat, ceilalți, fiind Români, alegători și prin urmare ocrotiți, au ramas liberi, unul din ei punând chiar autoritatea pe fugă.

La noi, nu abuzează, nu spolioază pe țăran numai acel mare cultivator care nu voieste să abuzeze: faptul de a abuză sau nu atârnă numai dela voința lui.

2. Despre numărul arendașilor despre trusturi și despre urcarea arenzilor. Agiotajul este asupra muncii țăranului.

Și cine sunt acei mari cultivatori? Din 1.198,252 hectare pământ cultivabil posedat în Moldova de proprietatea mare (dela 100 hectare în sus), 733.994 hectare sau peste 62 la sută sunt arendate parte la Români, (44 la sută) parte la străini creștini (13 la sută) și parte la Jidovi (43 la sută).

Încă de mai mulți ani un Jidov îndrăzneț, dispunând de capitaluri străine ieftene, luase succesiv un mare număr de moșii mari în arendă, plătind pe ele arenzi cu mult mai ridicate decât în trecut. Agricultor prost, lucră rău, dar dispunând de bani mulți, lucră pământ mult și munca, grație sistemului în vigoare, fiind ieftenă, ieșia folos la fiecare falce lucrată, mai mic în ani răi, mai mare în ani buni; iar aceste fălci lucrate fiind multe, folosul anual se cifră prin sume însemnate. Cu încetul perfecționă sistemul lui luând mai multe moșii învecinate; această procedare avu drept urmare ieftenirea de fapt a muncii, căci țăranii neavând unde se duce pentru loc de arătură și mai ales pentru imaș, erau siliți să primească condițiunile arendașului. Prețul nominal al muncii rămânea acelaș, eră chiar ușor urcat pe alo-curea, dar în realitate munca eră ieftenită, căci pentru aceeaș falce de pământ sau pe aceeaș întindere de imaș pe care prin-dea înainte o falce de muncă arendașul prin-dea acuma două. Cu încetul, pe lângă acel Jidov se alăturase toți frații lui, în număr de cinci sau șase¹⁾; el le deschise credite în străinătate și ei luară moșii în arendă. Exploatările lor erau deosebite, dar erau înțeleși pentru a nu-și face concurență, nici față de proprietari pentru luarea în arendă a moșiilor nici mai ales față de săteni, a căror muncă aveau interes s'o plătească cu prețul cel mai jos posibil.

¹⁾ Unul dintr'înșii a fost dat, la 1838, în judecata Curtii cu jurați dela Iași pentru omorîrea, prin bataie, a unui țăran; a stat închis în prevenție, dar a fost, bine înțeles, achitat.

Cu vremea, această familie de Jidovi ajunse a fi o adevărată putere în Țara de sus, județul Dorohoiului mai ales, cuibul din care ei pornise, putând fi asemănat unui feod al lor, în care dispuneau de o putere nemărginită; administrația și justiția fiind cu desăvârșire la ordinele lor și ei având chiar în Parlament vechili de ai lor, deputați și senatori, aleși după poronca lor.

Pilda lor fusese imitată de mai mult timp încă de alte două familii jidovești din Nordul Moldovei, cari formase și ele câte un trust mai mic și luase în arendă câte un număr însemnat de moșii.

Iată, după D-I Creangă¹⁾, întinderile arendate și arenzile plătite de trustul Fischer:

Intinderile ținute în arendă de frații Fischer în anii 1904 și 1905

JUDEȚE	Intindere cultivabilă în hectare		Arenzi anuale în lei	
	1904	1905	1904	1905
Botoșani	39099	32260	624689	545876
Dorohoiu	35284	37459	653078	781614
Iași	18201	23049	311871	434775
Putna	9054	11125	242268	453814
Suceava	7891	14004	196484	207102
Vasluiu	3417	4562	65000	101050
Tecuceiu	—	4991	—	116800
Fălciu	—	10030	—	199535
A. Moldova	112946	137480	2093390	2840566
Brăila	5278	4900	120000	126046
Ialomița	18050	16574	526770	451000
Romanați	1700	—	62956	—
Dâmbovița	—	445	—	23731
B. Țara Ro-				
mânească	25028	21919	709726	600777
Total general	138424	159399	2803116	3441343

¹⁾ G. D. Creangă. *Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien* in *Stats-und sozialwissenschaftliche Forschungen*, fascicola 129, p. 150 sq.

Trustul Fischer mai avea în exploatare, în anul 1904, păduri în întindere de 98,439 hectare, ceea ce ridică întreaga suprafață exploatată de această familie de Jidovi la un total de 236,863 hectare.

Pe lângă acest trust mai mare, există încă două mai mici: acel al familiei jidovești Iuster și acel al familiei, tot jidovești, Costiner. Cel dintâiu ținea, la 1905, în arendă 30,152 hectare numai în Moldova, pentru cari plătiă căștiuri ridicându-se la suma de 525,566 lei¹⁾. Intinderea suprafețelor ținute în arendă de trustul Costiner și suma arenzilor nu-mi sunt cunoscute.

Recoltele bune dela 1901, 1902 și 1903 pe de o parte, terminarea războiului sudafrican pe de alta, producând o mare afluență de bani atât în țară cât și în străinătate, se încinse un adevărat agiotaj asupra arenzilor de moșii. Fascinați de câștigurile realizate de Fișerești, Costineri și Justerești, nenumarați Jidovi îmbogățiți prin comerțul băcăliilor, prin acel al *galanteriilor*, prin cămătă, prin falimente repetate făcute cu dibăcie, prin luarea de zestre grasă, sau prin orice altă speculă, se aruncară asupra moșiilor oferind care de care prețuri mai mari. Sunt în Moldova moșii a căror arendă în anii din urmă s'a suit, la expirarea contractului pe perioada precedentă, cu 100 la sută și mai bine asupra prețului cu care erau arendate în acel period.

Și singurele pricini ale acestei urcări erau, pe de o parte ieftenirea banilor, iar pe de alta *perspectiva de a iefteni munca urcând prețul pământului și al imașului, din an în an mai neaparat trebuitor țaranului, care vedeă întinderea pământului său propriu scăzând neconținut în urma sporului populațiunii și a împărțirilor cari erau urmarea acestui spor.*

Agiotajul asupra pământului există numai în aparență, *în realitate agiotajul este asupra muncii țaranului.*

3. Despre prețurile muncii agricole robite dela 1870 la 1906.

Am văzut mai sus că scopul întâii legii de tocmeli agricole a fost să închezeșluiască marilor agricultori: proprietari și aren-

¹⁾ *Ibid.*, *ibid.*, p. 151.

dași, după ce legea rurală emancipase brațele sătenilor desființând munca obligatorie, mijloacele de muncă necesare pentru cultivarea unor întinderi cât de mari, pentru a evita ca întinderile cultivate să scadă și ca exportul și averea țării să sufere de pe urma acestui scăzământ. Toată socoteala eră greșită sau, mai bine zis, mintea acelor cari au făcut legiuirea eră întunecată, probabil iu chip inconștient, de interesul rău înțeles al clasei lor, dar despre aceasta voiu vorbi mai la vale.

Această închezeșuire a muncii nu însemnă și nu putea să însemne atunci, în Moldova, altceva decât mijlocul pentru marele cultivator să-și asigure de cu iarnă o câtime de muncă cât de mare, cât de sigură și bine înțeles cât de ieftină; în rezumat a înlocui munca procurată până atunci de boieresc prin o câtime de muncă egală dacă nu mai mare, cu cel mai mic preț cu putință.

Am aratat cum împrejurări nenorocite coincidând cu primele rate ale despăgubirii clăcii, scopul legiuitorilor și acel al marilor cultivatori a fost atins cu înlesnire și cum munca sătenilor a fost robită, la sfârșitul anului 1866, pe un lung period de ani.

Prețurile scăzute ale muncii datorite acestei stări de nevoie extremă a țărănimii, care se manifestă tocmai în momentul desrobirii brațelor sale, s'au mântinut, grație regimului tocme-
lilor agricole și în perioadele următoare.

Din însărcinarea D-lui Ion I. C. Brătianu, Ministrul de Interne, D-l G. Creangă a adunat un număr de contracte agricole din toate județele țării și a publicat datele conținute întrînsele. Una din seriile acestei vaste lucrări cuprinde, pentru fiecare județ, câte un tablou dând, pentru mai multe moșii, prețurile muncilor agricole pe acele moșii pe anii 1870, 1880, 1890, 1900 și 1906; unele din aceste serii sunt complete, iar altele nu. Autenticitatea lor nu poate fi pusă la îndoială, căci sunt copiate din registrele de tocmele agricole și pot fi controlate oricând.

Pentru a putea constată schimbarea săvârșită în prețurile muncilor între 1870 și 1906, am extras din tablourile D-lui Creangă, pentru toate județele din Moldova, minimurile și maximurile prețurilor muncilor pe 1870 de o parte, pe 1906 de alta, alcătuiind cu ele tabloul următor:

1870 și simțitor acelaș că prețul maximum de 120 lei vechi (38 lei, 40 bani) pentru falcea de prașilă ce l-am găsit în 1849.

Trebuie să adaugă că, în generalitatea cazurilor, el rămâne sub maximul dela 1849.

Prețurile fâlcii de secere au avut parte de urcarea cea mai mare, maximul de 24 lei 30 bani (Putna) a ajuns la 36 lei, în anul 1906, în județul Botoșani; ele au ramas staționare numai în două județe (Neamțu și Tutova); în trei județe (Dorohoiu, Fâlcium și Suceava) s'au urcat cu mai puțin de doi lei la falce, în unul (Bacău) cu mai puțin de 3 lei, în alte două (Tecuciu și Vaslui) cu ceva peste 5 lei, în celelalte cu 8 lei și mai bine.

Prețul zilelor cu palmele, care în multe ținuturi eră ridicol la 1870, se urcă simțitor în cursul acestor 26 de ani, maximul atins de aceste prețuri se apropie de acel al muncii libere la Botoșani, Iași, Roman, Tecuci, Tutova și Vaslui, unde este de 1 leu 50 bani. Aceeaș observație se poate face și pentru ziua cu carul.

Să vedem acum cum stau aceste prețuri față cu valoarea reală a muncilor.

4. Despre valoarea adevarată a muncii nerobite în Moldova în ziua de astăzi.

Spre mai bună lămurire cred de folos să revin încă odată asupra câtimilor de diferite munci ce un om poate efectua într'o zi de lucru, lămurind și întregind cele arătate la începutul cărții a II-a din acest volum.

Pentru o falce (3 pogoane) de arătură făcută primavara și vara, un plug cu 4 boi întrebuițează trei zile primavara și vara, iar patru zile toamna.

Grapatul unei fâlcii (3 pogoane) cere o jumătate de zi cu 2 boi.

Prașila este munca cea mai grea; un muncitor bun nu poate prași mai mult decât 4 prăjini fâlcești pe zi în medie, fie la prașila întâia fie la prașila a doua. Un muncitor foarte vrednic nu poate culege, disjocă și adună în grămezi, tăind și strujăanii, mai

mult decât 6 prăjini fălcești pe zi. Pentru caratul unei fălci de popușoi la coșere, așezarea lor în leasă, caratul strujănilor la locul destinat și făcutul glugilor, nu se pot socoti mai puțin decât 3 zile cu carul cu 2 boi. Munca unei fălci de prașilă la popușoi cere deci:

- 20 zile cu palmele vara, la prașitul dintăiu;
- 20 „ „ „ „ „ „ de al doilea;
- 13 „ „ „ „ „ „ toamna, la cules;
- 3 „ „ „ „ „ „ carul „ „ „ „ caratul popușoilor și a strujănilor sau, peste tot, 53 zile cu palmele și 3 zile cu carul cu 2 boi.

În condițiuni excepționale, un muncitor poate ajunge să prașască până la 6—7 prăjini pe zi, dar în multe cazuri rămâne sub 4, mai ales în anii în cari s'a arat rău și bulgăros sau în cei ploioși, când se face buruiană multă și mare.

Această medie de 4 prăjini pe zi pentru prașit și de 6 prăjini pe zi pentru cules se atinge numai în caz de muncă cu bucată, când muncitorul, având interes să scape cât mai răpede, își pune toată silința și nu pierde un minut. Când este vorba de muncă plătită cu ziua, de abie se ajunge la 3 prăjini pentru prașit (în pământ bine pregătit) și la 4 prăjini pentru cules.

Mai trebuie ținut samă de faptul că prașila, pe lângă că este cea mai grea din toate muncile, apoi cea ce o face țaranul pentru marele cultivator vine în concurență cu munca lui proprie. Mai ales în anii ploioși țaranul, dacă iese la vreme la munca proprietarului, riscă să vadă popușoii lui, hrana familiei lui pe un an de zile, pierzându-se în buruieni. Nici o muncă nu a dat loc la abuzurile la cari a dat loc prașila, nici o muncă nu a adunat asupra ei nomolul de blăstămuri ce l'a adunat prașila.

O falce de secere cere unui secerător vrednic 8 zile de muncă încordată cu palmele pentru secerat, legat și strâns în jumătăți, *dacă pânea secerată este curată, neîncălcită și fără pălămidă, dacă timpul este frumos și dacă nu sunt ploi cari să-l silească a deslega și a întinde.* Pentru caratul și clăditul pânei de pe o falce trebuiesc socotite în deobște două zile cu carul. Aceasta bine înțeles când tocmeala se face cu falcea, căci când lucrătorul este tocmit cu ziua, nu se pot obține

mai mult decât 6—7 prăjini pe zi, fără legat și fără așzare în jumătăți.

Pentru a cosi și a pune în stog o falce de iarbă, îi trebuiesc cosașului celui mai vrednic cel puțin 8 zile cu palmele și 2 zile cu carul cu 2 boi.

Aceste fiind stabilite, pentru a obține valoarea fiecărei categorii de muncă, este vederat că trebuie să înmulțim numărul zilelor cu palmele sau cu carul cu prețul cu care se plătește ziua de muncă liberă, nerobiță, fie cu carul fie cu palmele, în localitatea respectivă.

Prețurile zilei cu palmele și cu carul de muncă liberă, în anul 1906, în fiecare județ din țară, a fost constatat de Ministerul Domeniilor, prin ancheta făcută în anul de față. Rezultatele acestei anchete se pot rezuma în tabloul de pe paginile următoare.

Aceste sunt prețuri pentru zilele făcute fără câtime de muncă determinată pentru fiecare din ele, fără *nart*, cum se zicea în graiul urbariilor. Dacă s'ar împune însă unui muncitor agricol să muncească într'o zi câtimile de 4 prăjini prașilă, 10 prăjini secere și 20 prăjini coasă, indicate de mine mai sus, el cu bună samă că nu s'ar mai mulțami cu prețurile din tabloul mai sus, căci reprezintă toată puterea de muncă ce o poate pune muncitorul pentru a scapa cât mai curând de o sarcină, pentru a fi liber să muncească mai de grabă pentru el sau pentru a se tocmi aiurea. Câtimile zilnice indicate de mine nu vor fi atinse niciodată de muncitori liberi cu ziua, lucrând pentru marele cultivator ¹⁾, oricât de bună ar fi privegherea sub care ar lucra, căci dacă acea priveghere i-ar sili prea mult, ei a doua zi nu ar mai veni la lucru. Trebuie deci, pentru a obține valoarea adevărată a zilei, cu *nartul* indicat de mine, să sporim salariul

¹⁾ Muncitorul cu ziua atinge *narturile* de mai sus într'un singur caz: când lucrează la alt țaran. În acest caz, țaranul care-l întrebuințează îl culcă, la câmp, lângă el, îl scoală când se scoală, îl așază la muncă lângă el, silindu-l astfel să ție toată ziua pas cu el, încetează lucrul pentru mâncare odată cu el, îl reia odată cu el și nu-l lasă să-l părăsească până ce nu-l părăsește însuș. Numai, în asemenea cazuri, muncitorul cere un salariu cu 50 la 70 la sută mai ridicat decât acel cu care se mulțamește de la marele cultivator.

Tablou de prețurile zilei de muncă liberă în

JUDEȚUL	Ziua de secere		Ziua la arie		Ziua de hrănit		Ziua de prașilă	
	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei
Bacău (cu tain)	1.20-1.60	1.20-1.60	1.20-1.60	1-1.20	1.50-2.50	—	1.20-2	1.20-2
Botoșani	—	—	1.80	1.80	—	—	1.50-2	1.30-2
Covurluiu	1.60-2.40	1.40-2	1.30-1.80	1-1.40	—	—	1.60-2.20	1.30-1.80
Dorohoiu	1.80	1.80	1.50-1.20	1	2.40	—	1.50	1.50
Fălciu	1-2	1-2	1-2	1-2	—	—	1-2	1-2
Iași	2-2.50	1.50-1.80	2-2.50	1.50-2	—	—	1.50-2	1.30-2
Neamțu	1.20-1.60	1-1.20	1.20-2	1.20-2	1.50-2.50	—	1.20-2	1.20-2
Putna (cu tain)	1.50-2	1.20-1.60	1.50-2	1.20-1.60	1.50-2.50	—	1.50-2	1.20-1.60
Roman (cu tain)	1.20-1.40	1.20-1.40	1.20-1.50	0.80-1	1.80-2.50	—	1-1.40	0.80-1.30
Suceava	1.20-1.50	1.20-1.50	1.20-1.50	1-1.30	1.20-1.50	—	1.30-1.40	1-1.40
Tecuciu	1.50-2.50	1.20-2	1.30-2	1-1.50	1.50-2	—	1.30-2	1-1.50
Tutova	1.20-1.50	—	—	—	2	—	1.50	—
Vaslui (cu tain)	1.20-2.50	1.10-2	1.40-2	0.70-1.50	1.40-2.50	—	1-2	0.80-1.50

ei cel puțin cu 25% pentru prașilă, și cu cel puțin 50 la sută pentru secere și coasă. Vom rămâne deci mai mult sub realitate decât deasupra ei, dacă vom socoti ziua cu palmele, cu narturile indicate de mine, cu 2 lei pe vremea prașilei, și cu 3 lei pe vremea secerei și a coasei, iar ziua cu carul cu 2 boi, la plug toamna și la carat de popușoi cu 3 lei, iar la carat de pâne albă și de fân precum și la plug, primavara, cu 4 lei.

Dacă aplicăm aceste prețuri zilelor de muncă trebuitoare pentru muncile cele mai obșnuite, după *narturile* ce le am stabilit, obținem:

Pentru falcea de aratură de primavară, 3 zile cu 4 boi sau 6 zile cu 2 boi = 24 lei;

Pentru falcea de grapat de primavară, $\frac{1}{2}$ zi cu 2 boi = 2 lei;
 „ „ „ aratură de toamnă, 4 zile cu 4 boi sau 8 zile cu 2 boi = 24 lei;

Pentru falcea de prașilă: 20 zile cu palmele la prașitul 1-iu, a 2 lei = 40 lei;

20 zile cu palmele la prașitul al 2-lea, a 2 lei = 40 lei;

13 zile cu palmele la cules, a 1 leu 50 bani = 19 lei 50 bani;

3 zile cu carul la carat, a 3 lei = 9 lei, sau peste tot 108 lei 50 bani;

Moldova, în anul 1906, în lei noi și bani.

Ziua la cules popușoi		Ziua la coasă		Ziua la strâns		Ziua cu carul cu 2 boi			
Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	Primăvara	Vara	Toamna	Iarna
1.20-1.50	1-1.20	1.80-2	—	1.20-1.60	1-1.20	2.50-3	2.50-4	1.50-3	1.50-2.50
1.50	1.20	2	—	1.25	1	2-3.50	3-3.50	1.75-2.50	1.50-2.50
1-1.50	0.80-1.25	1.70-2.20	—	1.60-2	1.30-1.70	2.50-4	3.50-5	3-4.50	2-4
—	—	1.50	—	1.50	1.50	2	3.50	2.50	1.20
0.60-1.20	0.60-1.20	0.60-1.20	0.60-1.20	—	—	1.50-2.50	1.50-4	1.50-3.50	2.50-3
1.30-1.50	1-1.10	—	—	1.20-2.20	1-1.50	3-4	4-5	2.50-5	2.50-4
1.20-1.50	1-1.20	1.80-2	—	1.20-1.60	1-1.20	2.50-3	2.50-4	1.50-3.50	1.50-2.50
1.20-1.80	1-1.50	1.50-2.50	1.50-2.50	1.50-2.50	1.20-1.80	3.50-6	3.50-6	3.50-6	2.80-4.50
0.80-1	0.70-1	1.20-2.50	—	1-1.50	1	3-3.50	3-4	—	2-3
—	—	1.20-1.50	—	1-1.25	0.80-0.90	2.50	4	3	2.50
1.20-1.50	1-1.20	1.50-2	—	1.20-2	1-1.80	3-4	4-6	3-5	2-3.50
1.30-1.50	1.30-1.50	2	—	1.30	1.30	2-2.50	2.50-3	2-2.50	2-2.50
1-1.25	0.80-1.20	1.20-2	—	1-1.70	0.80-1.50	2-3	2.50-3.50	2-3	1.50-2.20

Pentru falcea de secere, 8 zile cu palmele la secerat, legat și strâns, a 3 lei = 24 lei;

2 zile cu 2 boi la carat, a 4 lei = 8 lei, sau peste tot 32 lei;

Pentru falcea de coasa: 8 zile cu palmele la cosit, adunat și strâns, 2 zile cu carul la carat căpițele și pus în stog, a 4 lei = 8 lei, sau peste tot 32 lei.

Dacă comparăm aceste prețuri cu cele din tabloul de pe pagina 511, observăm că falcea de arătură se plătește de obicei cu 20 lei, adică cu 17% mai puțin decât valorează. Ea își atinge valoarea deplină și chiar o întrecea numai la 1906 la Covurlui.

Falcea de prașilă, acolo unde atingea la 1906 maximul de preț, și este sigur că nicăierea încă n'a fost depășit acel maximum, care este încă o rară excepțiune, eră plătită cu 65 l. 14 b., adică 43 lei 35 bani, sau cu 40 la sută mai jos decât valoarea ei adevărată. Dar din acelaș tablou rezultă că, în majoritatea cazurilor, prețul maximului din contracte a prasilei este de 40 lei falcea, adică cu 68 lei 50 bani, sau 63 la sută mai puțin decât valoarea ei. Iar în foarte multe cazuri, diferența între valoarea platită și cea reală este și mai în paguba muncitorului, atingând până la 80 lei sau 75 la sută din

prețul adevărat al muncii. Aceasta nu se poate numi decât un adevărat jaf!

Falcea de secere depășește adevărata ei valoare, după constatările D-lui Creangă, numai la Covurlui, unde atinge 36 lei. Cazul este cu totul excepțional: după constatările serviciului statistice dela Domenii, mijlocia valorii fâlcii de secere în județul Covurluiu eră, la 1906, de 14 lei 30 bani. În celelalte județe, maximurile prețului de secere variază între 16 și 28 l., adică sunt inferioare valorii reale a muncii cu 16—4 lei, adică cu 50—12¹/₂ la sută mai puțin decât valoarea reală, prețul obișnuit oscilând între 20—24 lei, adică rămânând cu 37¹/₂—25 la sută mai jos decât valoarea reală.

După socoteala făcută de D-l Creangă, prețurile medii pentru falcea de prașilă din contractele cercetate de D-sa și publicate ar fi următoarele:

Bacău	30	lei	27	bani.
Botoșani	34	"	07	"
Covurlui	—	"	—	"
Dorohoiu	24	"	14	"
Fălciu	26	"	—	"
Iași	32	"	20	"
Neamțu	32	"	05	"
Putna	—	"	—	"
Roman	30	"	08	"
Suceava	31	"	15	"
Tecuciu	29	"	13	"
Tutova	28	"	85	"
Vasluiu	27	"	03	"

ceace dă o medie generală de 30 lei 35 bani, sau 78 lei 17 bani mai puțin decât valoarea ei adevărată. Și pentru a face proprietarului sau arendașului o muncă atât de prost plătită, săteanul este prea adesea silit să lase ogorul său să se piardă în buruieni. Tot după D-l Creangă, media generală pentru toată Moldova, a prețului fâlcii de secere, așa cum este prevăzută prin contractele studiate de D-sa și publicate, este de 12 lei 83 bani.

Trebuie să mai semnalez un fapt care nu este destul de înfierat. Luna la plug și adesea la mașină, sub regimul tocmelilor agricole, nu este după nartul pus de toată lumea de când lumea,

de 30 sau 31 de zile, din cari se scot Duminicile și sărbătorile ci, în cele mai multe cazuri, *de 32 zile lucrătoare*. Adică dacă ținem samă de numărările sărbătorii din calendarul nostru, de zilele de ploaie, de accidentele la plug sau la mașină, se poate socoti că un om tocmit la plug pierde 6 săptămâni pentru un salariu variând de la 14 la 20 lei.

D-I Creangă n'a extras prețurile coasei. Este un fapt cunoscut că ele variază de la 16 la 24 lei falcea, adică sunt cu 50—25 la sută sub valoarea lor adevărată.

Și D-I Carp, în expunerea de motive care însoțește proiectele sale de *reformă*, afirmă că prețurile muncilor contractate prin învoielii sau plată de cu iarnă în bani, sunt inferioare numai cu 20 la sută prețurilor obținute pentru aceleași munci în momentul executării lor!

Un exemplu absolut tipic de modul în care este remunerată și socotită munca țaranului din Moldova ni-l dă D-I Sebastian Moruzi în opusculul său:

„Un locuitor s'a angajat pentru 40 prăjini de secere primind 8 lei în mână. A secerat 20 de prăjini, iar cu restul, din diferite împrejurări, a rămas dator. În locul său s'a tocmit un altul cu prețul zilei, *cu 50 bani prăjina, preț obișnuit în toată muncii*. I se face răfuiala. A primit 8 lei pentru 40 prăjini; a muncit 20, a rămas dator 20 a 50 bani, adică 10 lei, cari trecuți în muncă la rândul lor, reprezintă o datorie de 50 prăjini de secere, pe cari țaranul e dator a le face în anul următor“.

5. Prețurile muncii robite sunt în realitate și mai scăzute decât ni apar.

Nu trebuie scapat din vedere însă că, pe când prețurile muncii robite au rămas aproape neschimbate de o jumătate de veac, acele ale pământului de arătură și ale pășunatului s'au urcat în chip cu totul disproporționat. Am văzut mai sus cari erau prețurile acestor articole la 1849, iată un tablou care ni arată variațiunile lor între 1870 și 1906, extrase tot din datele adunate și publicate de D-I Creangă:

Minimurile și maximurile prețurilor locurilor de 1870 și 1906, după

JUDEȚUL	Falcea de loc arabil				Falcea de pășune				Pașunea unei	
	minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.
	1870		1906		1870		1906		1870	
Botoșani	11.45	36	48.62	100	3.50	42.90	24	64.35	2	10
Covurlui	11.85	34.30	40	78.55	17.15	22.88	34.30	62.95	4	14
Dorohoiu	9	40	24.31	85.80	—	—	—	—	5.50	20
Fălciu	11.45	42.90	40	80	11.45	35.75	42.90	44.35	7	13
Iași	10	42.90	40	71.50	10	14.30	28.45	70	1.20	10
Neamțu	31.45	48.60	56	96.25	12	31	38	80	4	12
Putna	24.30	43.60	50	125.85	17.15	31	4	90	3	12
Roman	25.75	40	40	115.85	11.60	52	35.75	87.25	2.50	10.50
Suceava	12.85	61.85	61.50	80	4.20	17.15	34	60	2	10
Tecuciu	28.60	50	42.90	107.25	14.80	17.15	34.35	85.80	5	11.75
Tutova	17.15	32.90	57.20	85.80	21.45	—	31.45	60	4	10
Vaslui	10	35.75	40	85.80	—	—	—	—	2.95	10

NB. Nu figurează în acest tablou locurile pentru grădini.

Din acest tablou reiese că prețurile pământului de arătură s'au îndoit în unele locurile dar, în cele mai multe, s'au întreit; prețul pășunii s'a îndoit și întreit, adesea s'a încincit, numai prețul muncii s'a urcat prea puțin sau a rămas staționar. Cum în asemenea împrejurări să nu se îngreue peste samă traiul țăranimii, și cum să nu ajungă ea la desnădejde!

În opt județe prețul maximum cu care s'a arendat falcea de loc de arătură trece peste 80 lei, și în trei trece peste sută, ajungând până la 125 lei 85 bani. Această ar reprezintă niște valori de 1600 până la 2670 lei pentru falcea de loc de arătură când, în cele mai bune pământuri din Moldova, această valoare nu trece peste jumătate din cea mai mică din aceste două cifre. Aceste prețuri pentru arenda pământului nu sunt decât rezultatul speculației fără scrupul a țaranului!

Creșterea până la 500 la sută a pășunatului n'a fost decât o urmare a acestei creșteri a pământului de arătură; crescând cel dintâiu a trebuit să crească și cel de al doilea.

Cu un asemenea regim, chiar de ar fi fost practicat în chip

arătură și a pășunii, în lei noi și bani, în Moldova, la datele D-lui Creangă.

vite mari		Pășunea unei vite mici				Pășunea unui cal				Pășunea unei oi			
minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.	minim.	maxim.
1906		1870		1906		1870		1906		1870		1906	
12	20	1	8	6	12	2	8	6	19.70	0.37	1.20	1.50	3.80
8	25	2	7	4	12.50	4	8	8	25	0.75	1.50	1.50	3
12	24	3	16	8	18	4	20	10	24	0.35	1	1	2
14	24	2.60	6.60	8	10	7.70	13.70	10	15	1	1.50	1.50	2.50
12	16	2	6	6	10	3	8	5	12	0.25	1.30	1	2.30
14	56	4	8	7	12	5	—	—	10	0.20	2	1.50	3.50
10	22.50	0.70	7	8	11	3	12	12.50	25	0.50	3	1.50	3.50
11	22.50	2.50	7.70	7	14	1.50	8	6	15	0.25	1	1.70	3
12	20	2.50	6	5	12	2	8	11	16	0.50	1.50	2	2.50
9	25	2	5.90	6	12.50	4	11.75	9	20	0.40	1.30	1.50	3.20
12	21	1.50	5	8	10	4	10	12	20	0.60	1	2	3.25
12	20	0.50	6	4	12	2.60	10	10	16	0.40	1.20	1	2.50

cinstit, țărâniea, obștia supusă lui nu putea să sporească. Ea a fost redusă să vadă pe proprietar și pe posesor sporind pe când traiul ei se îngreuiă în fiecare zi. Și să nu se uite că pe când locul de arătură și pășunea se suiau, nevoia ce țăranul avea de ele creștea neconținut prin sporul populației și îmbunătățirea pământurilor atribuite prin legea rurală.

Și sistemul eră și este practicat mai ales în chip necinstit. Cu prețurile ce se plătesc astăzi pe pământ poate fi vorba de folos pentru arendaș numai dacă supune pe țărani la condițiile cele mai grele. Sporul arenzei trebuie, cel puțin pentru cea mai mare parte, să iasă dela țărani, prin urcarea prețului celor trebuitoare și prin răsplata muncii cu prețul cel mai redus. Este lesne de înțeles că, în asemenea împrejurări, naște ispita de a face pe de o parte prețul muncii și mai redus decât eră sub vechiul arendaș, de a face chiria locului de arătură și a pășunii și mai folositoare decât în invoiala stoarsă țăranului. Puțini sunt arendașii cari rezistă unei asemenea ispite. Prăjina încredințată unui vataș sau unor feciori boierești meșteri face minuni, ea

se întinde s'au se strânge după placul feciorului și după interesul arendașului, lungă când este vorba de a măsură munca făcută de țaran, scurtă când ii distribue pământ. Un arendaș meșter, bine slujit de personalul său, poate ușor reduce prețul muncii și poate urcă prețul locului de arătură închiriat țaranului cu câte 20 la sută. De regulă falcea are 100 prăjini când măsoară munca făcută de țaran.

Apoi vin încărcăturile la socoteli, trecându-se în condici ca primiți mai mulți bani decât a luat țaranul, zile făcute și neținute în samă, dobânzi neomenoase și ispașele cu globiri mari arbitrare pentru scaparea vitelor în *lanurile boerești* și daune în cele mai multe cazuri imaginare. Cunosc cazuri în cari țaranii au fost globiți cu câte 30 prăjini prașilă pe timp de doi ani pentru că scăpase, în luna Noemvrie, vitele în lanul unde fusese popușoi.

Dacă proprietarii în deobște nu înșală pe țaran, ei nu sunt mult mai largi decât arendașii în materie de prețuri pentru munci. Deprinși din copilărie cu prețurile vechi pentru prașilă, secere și coasă, ei nu înțeleg să le mai urce, mai ales că nime împrejurul lor nu le urcă dar, în schimb, văzând că arendașul de alătura a urcat prețul pământului și a pășunii, îl urcă și ei. Mulți din ei sunt nedreți și lacomi în chip inconstient, fără a-și închipui că fac rău.

Acum vre-o cinci-sprezece ani, aflându-mă la un proprietar din Țara de jos, întâmplarea a făcut ca să-mi cadă în mâni un teanc de țiduli de rafuială ce le posed și astăzi și din cari reproduc vre-o câteva aici.

1. No. eurent 44, Anul 1890.

Locuitorul X. X. etc. a ramas dator pe 1891:

Prașit 90 prăjini

Secere 88 „

Coasă 65 „

Zile cu palmele 29

„ la plug 37

Total . . 77 lei, 95 bani¹⁾.

Pe verso: 9 lei primiți la 25 Martie 1890, 6 lei cu procent, 3 lei pe 20 prăjini coasă.

1) Pentru o muncă totală de 134 zile cu palmele și 8 zile cu carul.

2. No. 45, Anul 1890.

Locuitorul X. X. etc. a ramas dator pe 1891:

Prășit 43 prăjini

Secere 80 "

Coasă 40 "

Zile cu carul 7

" " palmele 57

" la plug 31

Total . . 55 lei, 40 bani ¹⁾.

Pe verso: 21 lei, primiți din cari 12 lei, cu procent și 9 lei pe 10 prăjini prașilă și 40 prăjini secere.

36 lei, primiți la 3 Iunie 1890, pe 40 prăjini prașilă, 40 prăjini secere și 40 prăjini coasă și 12 lei cu procent pe anul 1891.

3. No. curent 50, Anul 1890.

Locuitorul X. X. etc. a ramas dator pe 1891:

Prășit 60 prăjini

Secere 107 "

Coasă 81 "

Zile cu palmele $17\frac{1}{2}$ Total . . 53 lei ²⁾.

Pe verso: Primit 12 lei, împrumut la 8 April; datorește 4 prăjini prașilă și 10 prăjini secere.

4. No. curent 76.

No. partizii 75. Anul 1890.

Locuitorul X. X. socotindu-se din toate daraverile anului 1890 a ramas dator pentru 1891 cum urmează:

Prășit 30 prăjini

Coasa 60 "

Total 18 lei, 80 bani ³⁾,

iar pe verso: 5 lei, primiți la 18 Martie pe 10 prăjini prașilă și 5 zile meremet.

¹⁾ Pentru o muncă totală de 123 zile cu palmele și 7 zile cu carul.

²⁾ Pentru o muncă totală de $78\frac{1}{2}$ zile cu palmele și 6 zile cu carul.

³⁾ Pentru o muncă totală de 26 zile cu palmele și 3 zile cu carul.

5. No. 44, Anul 1891.

Locuitorul X. X. etc., a ramas dator pe 1892:

Prașilă 20 prăjini

Secere 32 „

Zile cu palmele 1

Total . . 10 lei, 80 bani¹⁾.

Pe verso: Au primit la 27 August, pentru anul 1892;
10 lei 50 bani pentru 20 prăjini prașilă și 30 prăjini secere.

6. No. 46, Anul 1891.

Locuitorul X. X. etc. a ramas dator pe 1892:

Prășit 64

Secere 130

Zile cu palmele 27

„ la plug 15

46,85²⁾

Dator în bani 12

Total . . 58,85.

7. No. curent 48, Anul 1891.

Locuitorul X. X. etc. a ramas dator pe 1892:

Prășit 30 prăjini 10 lei 50 bani

Secere 40 „ 7 „

Coasa 40 „ 6 „

Zile cu palmele 23 11 „ 50 „

1/2 pogon vie 20 „

Total . . 55 lei.

8. No. curent 50, Anul 1891.

Locuitorul X. X. etc. a ramas dator pentru 1892:

Prășit 30 prăjini 10 lei

Secere 48 „ 7 „ 15 bani

Zile cu carul 8 11 „ 50 „

„ „ palmele 3 3/2 1 „ 75 „

Total . . 30 lei 40 bani.

9. No. curent 51, Anul 1891.

Locuitorul X. X. etc. a ramas dator pentru 1892:

Prășit 20 prăjini 7 lei

Secere 29 „ 3 „ 50 bani

Total . . 10 lei 50 bani

¹⁾ Pentru o muncă totală de 19 zile cu palmele și 2 zile cu carul.

²⁾ Pentru o muncă totală de 97 1/2 zile cu palmele și 6 zile cu carul.

10. No. curent 54, Anul 1891.

Locuitorul X. X. socotindu-se din toate daraverurile anului 1891 a ramas dator pentru 1892:

Prăşit	40 prăjini	14 lei
Secere	51 „	8 „ 30 bani
Zile cu carul	2	3 „
„ cu palmele	18 ¹ / ₂	9 „ 25 „
„ la plug	6 ¹ / ₂	2 „ 60 „
Total . .		37 lei 15 bani.

Primit prin vechil:

6 lei pentru 20 prăjini secere și 20 prăjini coasă¹⁾.

Pentru 1889:

24 lei pentru 40 prăjini praşilă și 80 prăjini secere.

7 „ 50 bani pentru 15 zile la plug (19 August 1890).

Mai am multe, dar toate sunt la fel. Recomand mai ales notițele de pe verso; praşila este plătită cu 30 bani prăjina, iar secerea cu 15. *Dobânda aratăată pe verso chitanței a treia este, cu prețurile ridicule din țiduli, de 2 lei 70 bani pentru 6 lei, adică de 45 la sută pentru câteva luni.*

S'ar crede că arendaşul care a făcut această răfuială este cel mai cumplit camatar grec sau jidov care a ținut vre-o dată moşie în arendă. Și în realitate, acel care face această camătă cumplită, care săvârşește acest jaf îngrozitor, este o damă din aristocrația Moldovei, blândă, bună, miloasă, darnică și îngăduitoare. Nici prin gând nu-i treceă că face camătă, că jăfuește țaranii; este intocmai cazul vechilor boieri, buni, darnici, evlavioși, dar cari rupeau pe țigani în bătăi și siliau pe Kisselef să primească jaful din secția VII a Capitolului III a Regulamentului Organic.

Dacă o femeie cu o creștere aleasă și înzestrată cu simțirile cele mai nobile face astfel de camătă, ni putem închipui ce suferă țaranul dela Jidovi, Greci și dela prea mulți Români fără scrupule.

¹⁾ O muncă totală de 34¹/₂ zile cu palmele și 3¹/₂ zile cu carul.

CAPITOLUL VI

CUM SE EXPLOATEAZĂ ASTĂZI MOȘIILE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

1. Despre îngreuierea învoielilor pentru pământ de arătură în dijmă.

În Țara Românească plugăria, astăzi ca și în vremea regulamentară, se face aproape exclusiv de țăran; în puține locuri vedem pe proprietari sau pe arendași având boi de plug și lucrând în regie. Însă condițiile cu deosebire prielnice în cari țăranii lucrau pământul dela legiuirea lui Știrbei incoace s'au schimbat cu desăvârșire în dauna lor.

Aici exploatarea moșiilor înseamnă încă din epoca regulamentară exploatarea țăranilor: arendașii erau nu agricultori ci speculanți sau mai propriu zis camatari. Am văzut cum mulți din ei preschimbau în bani până și zilele clăcii. Cu încetul, înțelegând ca acele zile întrebuintate în muncă li pot da un folos mult mai mare, începură să cultive din ce în ce mai mult pentru socoteala lor. Spre a-și procura munca trebuitoare sporiră din ce în ce rușfetul luându-l numai în muncă. Mulțămît sistemului adoptat, adică a exploatării pământului prin țăran, starea țăranului muntean, mai ales dela vremea lui Știrbei incoace, înfloriă din ce în ce. Speculațiunea se folosi de această înflorire pentru a oferi proprietarilor arenzei din ce în ce mai mari, sporind pe de altă parte fără scrupul atât câtimea dijmei și a rușfetului cât și prețul ierbăritului pentru care iar se ieă resfet.

Se va găsi la sfârșitul acestui volum tablourile urcării arenzilor moșiilor Epitropiei Brâncovenești și a Eforiei Spitalelor civile, cele dintâi dela 1839 incoace, cele de al doilea dela 1865 incoace.

Din aceste tablouri se va constată că sporul arenzii celor

dintăi, în unele cazuri, a *ajuns până la 2.000 la sută*, într'un caz a întrecut 3.000 la sută, arenda celor de al doilea în deobște s'a întreit și împătrit.

Această sporire a fost în Țara Românească tot atât de cumplită ca în Moldova în ultimii 5 ani. Arenda moșilor se îndoii, adesea se întrei.

O asemenea urcare nu este justificată nici prin urcarea prețului cerealelor care nu a avut loc, nici prin vre-o rodnicie mai mare a solului în urma unor ameliorări. Iată ce zice în această privință raportul general al bugetului pe 1907—1908:

„Urcarea, în unele regiuni, a arenzilor, la îndoit și uneori chiar întreit, în ultimii cinci ani, nu poate fi privită ca un fenomen normal rezultând dintr'o ameliorațiune simțitoare a sistemelor de cultură, ori din urcarea prețului cerealelor. Am considerat această creștere, în multe privinți ca artificială¹⁾“.

Acest fenomen se observase de almintrelea de mai de mult. Iată ce găsim în programul guvernului dela 1888:

„Pe când, în urma crizei generale care a lovit agricultura europeană, venitul și prin urmare valoarea proprietăților funciare a scăzut cu 20% în Moldova, unde se lucrează în bani, *moșiile din Valahia nu numai că nu au rămas staționare, dar au văzut crescând venitul lor.*

Și mai departe D. Carp zicea:

„Ca să nu fiu însă nedrept, voi recunoaște că îmbunătățirea culturii a contribuit și ea în parte la acest fenomen; dar nu mai puțin cred a fi în adevăr când afirm că *proprietatea mare a aruncat exclusiv pe spatele săteanului pagubele izvorite din criză, pagube cari trebuiau să lovească pe amândoi²⁾.*

Urcarea bilaterală a pământului dat în dijmă face mai grea comparațiunea creșterii arenzii în dijmă, căci cum observă foarte bine D-I Creangă în introducerea la *Statistica Invoielilor Agricole*: „proporția dijmei a putut să rămână aceea, dar în schimb să se adauge în fiecare an câte o nouă suprasarcină sau rușfet. Pentru a schimba proporția dijmei eră mai greu, mai

¹⁾ N. Xenopol, Raport general asupra proiectului de buget 1907—1908. V. și Bibicescu *Op. cit.* p. 87.

²⁾ Suplement la „Monitorul Oficial“ No. 122 din 4 Sep. 1888. V. și Bibicescu *Op. cit.*, p. 90.

bătător la ochi, căci această schimbare ar fi făcut salturi prea mari, dar a adăoga în fiecare an câte o angară eră mai ușor. Așa se explică că în multe județe proporția dijmei e relativ neînsemnată față de rușeturile sau angaralele ce are țaranul să mai facă în plus și cari au putut crește pe nesimțite din an în an¹⁾“.

Iată tabloul ce-l găsim în aceeaș lucrare, arătând modul cum a crescut proporția dijmei dela 1870—1906:

Arenda în dijămă la 1870 și 1906.

A N I I	1/9	1/7	1/6	1/5	1/4	1/3	1/2	2/5	2/3	3/6	1/1	Totalul proprietăților
1870	18	7	18	10	38	21	57	4	18	—	5	} 196
1906	—	—	—	—	2	11	45	—	21	1	116	
Prop. } 1870	9.2	3.6	9.2	5.1	9.4	10.7	29	2.1	9.2	—	2.5%	} 100%
la % } 1906	—	—	—	—	1	5.6	23	—	10.7	0.5	59.2%	

Statistica Invoielilor Agricole întemeindu-se pe cercetarea a 196 contracte relative la arenda în dijămă adunate de Ministerul de Interne, arată că pe când, în anul 1870, erau 91 de proprietăți, sau 46,5 la sută din numărul²⁾ total de 196³⁾, cari luau o dijămă mai mică de 1/3, adică 1 proprietarului și 3 țaranului, în 1906 nu mai erau decât 2 proprietăți cari luau o dijămă de mai puțin decât 1 și 3, fără a mai socoti rușeturile. Iar pe de altă parte, pe când, în 1870, erau numai 5 proprietăți sau 2,6 la sută cari luau o dijămă de 1 și 1, în 1906 erau 116 proprietăți sau 59,2 la sută cu dijămă de 1 și 1 făcând abstracție de rușeturi.

Iată tabloul recapitulativ alcătuit de aceeaș lucrare în privința arenzii în dijămă:

¹⁾ G. D. Creangă. *Statistica Invoielilor Agricole*, p. 6.

²⁾ *Ibid.*, p. 7.

³⁾ În cari intră și puținele moșii din județele Covurlui, Tecuciu și Putna pe cari se obișnuiește arenda în dijămă.

Arenda în dijă la 1870 și 1907 (fără rușfetur).

JUDETUL	Anul	1/9	1/7	1/6	1/5	1/4	1/3	2/5	1/2	2/3	5/6	1/1	Numărul proprietă- ților
Argeș . . .	1870	2	—	1	—	1	—	—	—	4	—	—	8
	1906	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	3	
Brăila . . .	1870	1	1	2	1	4	—	—	—	—	—	—	9
	1906	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	7	
Buzău . . .	1870	1	—	2	1	2	1	—	—	3	—	—	12
	1906	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	10	
Covurlui . .	1870	—	—	—	1	—	4	—	3	—	—	—	8
	1906	—	—	—	—	—	1	—	2	4	—	1	
Dâmbovița .	1870	—	—	—	—	4	1	1	3	4	—	1	14
	1906	—	—	—	—	—	—	—	3	2	—	9	
Gorj	1870	—	—	—	—	2	—	—	6	—	—	2	10
	1906	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	7	
Ialomița . .	1870	7	2	2	—	1	—	—	—	—	—	—	12
	1906	—	—	—	—	—	1	—	3	5	—	3	
Ilfov	1870	—	—	1	1	1	1	—	5	—	—	—	9
	1906	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	5	
Mehedinți . .	1870	1	—	—	—	3	—	—	4	—	—	—	8
	1906	—	—	—	—	—	—	—	5	1	—	2	
Muscel . . .	1870	1	—	—	—	1	—	—	3	1	—	1	7
	1906	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	6	
Olt	1870	—	—	2	—	2	—	—	1	1	—	—	6
	1906	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	2	
Prahova . . .	1870	—	—	1	—	2	1	—	8	—	—	—	12
	1906	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	11	
Putna	1870	—	—	—	—	—	1	—	5	—	—	—	6
	1906	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	
R.-Sărat . . .	1870	—	—	—	2	2	3	2	1	—	—	—	10
	1906	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	9	
Romanați . .	1870	—	1	2	—	5	3	—	3	1	—	—	15
	1906	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	12	
Dolj	1870	—	1	1	—	—	—	—	11	—	—	—	13
	1906	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	8	
Teleorman . .	1870	1	1	—	1	4	1	—	1	—	—	—	9
	1906	—	—	—	—	2	1	—	1	1	—	4	
Tecuciu . . .	1870	—	—	1	1	—	—	—	1	2	—	—	5
	1906	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	2	
Vâlcea . . .	1870	2	—	—	—	2	3	—	2	2	—	—	11
	1906	—	—	—	—	—	—	—	4	1	—	6	
Vlașca . . .	1870	2	1	3	2	2	1	—	—	—	—	1	12
	1906	—	—	—	—	—	5	—	3	1	—	3	
Total	1870	18	7	18	10	38	21	4	57	18	—	5	196
	1906	—	—	—	—	2	11	—	45	21	1	116	
Proporția la %	1870	9.2	3.6	9.2	5.1	19.4	10.7	2.1	29	9.2	—	2.5	100%
	1906	—	—	—	—	1	5.6	—	23	10.7	0.5	59.2	

Și la această creștere a dijmei trebuie să adăogim creșterea rușfeturilor, în cele mai multe cazuri foarte împovărătoare și alcătuint o a doua arendă.

Apoi, în anii din urmă, se lăţise obiceiul de a lua dijma la tarlă, adică nu se luă o parte din rodul ce dădea pământul cultivat de satean, ci sateanul lucră deosebit pentru arendaş sau proprietar o întindere în raport cu proporţiunea de dijma adoptată; adică dacă tocmala se făcuse pe temeiul de 1 şi 1 pentru fiecare pogon ce-l lucră ţaranul pentru el, mai lucră altul pentru sama arendaşului sau a proprietarului. Dacă tocmala eră una pentru arendaş şi două pentru ţaran, acesta pentru fiecare pogon ce-l lucră pentru el, mai lucră şi proprietarului jumătate de pogon.

Pogoanele lucrate drept dijma arendaşului sau proprietarului se lucrează în cele mai bune pământuri ale moşiei, şi în contract se prevede de obicei că munca lor trebuie efectuată înaintea celor ramase pe sama sateanului.

2. Despre urcarea preţului ierbăritului.

Preţul păşunatului s'a urcat dela 1870 tot atât de neproportionat ca şi acel al pământului de arătură şi păşunatul (ierbăritul); are şi el ruşfeturile lui şi încă ruşfeturile grele, precum dovedeşte contractul de învoială a moşii Creţuleştii din Ilfov, ce îl analizez.

Urcarea preţului păşunatului este dată de tabloul de pe pagina următoare, extras tot din lucrarea D-lui Creangă.

Prețul pășunatului pe cap de vită mare în 1870 și 1906.

JUDEȚUL	Anii	Prețuri pe cap de vită mare											Numărul proprietăților	
		1 leu	1-2 lei	2-3 lei	3-5 lei	5-7 lei	7-8 lei	8-9 lei	9-10 lei	10-13 lei	13-16 lei	16-20 lei		Peste 20 lei
Argeș . . .	1870	1	5	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	10
	1906	—	—	—	5	3	1	—	1	—	—	—	—	
Brăila . . .	1870	—	1	—	2	3	1	—	1	—	—	—	—	8
	1906	—	—	—	—	—	—	—	2	—	3	1	—	
Buzău . . .	1870	—	—	2	4	2	—	—	—	1	—	—	—	9
	1906	—	—	—	—	1	—	—	—	3	3	2	—	
Dâmbovița.	1870	—	1	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	8
	1906	—	—	—	1	3	—	—	3	1	—	—	—	
Dolj . . .	1870	2	1	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	8
	1906	—	—	—	2	3	1	—	2	—	—	—	—	
Gorj . . .	1870	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4
	1906	—	—	1	2	—	—	—	1	—	—	—	—	
Ialomița . .	1870	—	4	—	4	1	—	1	—	—	—	—	—	10
	1906	—	—	—	2	3	1	1	—	3	—	—	—	
Ilfov . . .	1870	1	1	5	4	4	1	—	1	—	—	—	—	17
	1906	—	—	—	2	3	3	—	6	1	2	—	—	
Mehedinți .	1870	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
	1906	—	—	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	
Muscel . . .	1870	3	3	5	6	1	—	—	—	—	—	—	—	18
	1906	—	—	—	2	7	3	—	3	3	—	—	—	
Olt	1870	3	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
	1906	—	—	3	6	—	—	—	—	—	—	—	—	
Prahova . .	1870	—	2	2	7	1	2	—	—	—	—	—	—	14
	1906	—	—	1	1	—	—	—	4	3	5	—	—	
R.-Sărat . .	1870	—	3	1	—	1	4	1	2	2	—	—	—	14
	1906	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	7	2	
Romanați . .	1870	—	6	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—	14
	1906	—	—	3	8	3	—	—	—	—	—	—	—	
Teleorman . .	1870	1	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
	1906	—	1	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	
Vâlcea . . .	1870	5	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
	1906	—	—	1	6	—	1	—	—	—	1	—	—	
Vlașca . . .	1870	3	2	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	11
	1906	—	—	—	6	1	2	—	2	—	—	—	—	
Total . . .	1870	20	42	40	42	15	8	2	4	3	—	—	—	176
	1906	—	1	14	50	27	12	1	26	19	14	10	2	
Proporția la %	1870	11.4	23.9	22.1	23.9	8.5	4.5	0.1	2.2	1.7	—	—	—	100%
	1906	—	0.05	8	28.4	15.3	6.8	0.05	14.5	10.8	8	5.8	1	

Mai trebuie observat că în Țara Românească iamașul (isla-zul) este, cu toată întinderea mai mare a câmpiilor, mult mai strâmt decât în Moldova, Muntenii lăsând toloacă (ogoare stârpe) mai puțin întinse. Ierbăritul foarte adesea se plătește numai pentru dreptul de a pășuna miriștile și ciocăliștile după ridicarea recoltelor.

3. Despre munca robită în Țara Românească.

În Țara Românească țaranul nu ieă bani pe muncă de cu iarnă sau de cu primăvară; aceasta este o regulă care suferă foarte rari excepțiuni și aceste sunt de obicei privitoare numai la daraveri dintre săteni. Cazurile în cari se tocmesc munci în bani chiar în momentul muncii sunt asemenea foarte rari și privitoare aproape exclusiv la tocmeli pentru secere sau coasă și lucrări cu ziua. Totuși munca robită există și în Țara Românească, arendașii munteni au avut grijă să-i deă ființă.

Speculând asupra nevoii de pământ sau de islaz a sătenilor, ei au introdus în invoieli anumite clauze prin cari obligau pe țarani ca pentru locuri de arătură, pe lângă dijmă se mai deă și o sumă de bani, având această de pe urmă să fie achitată în munci plătite cu anumite prețuri, bine înțeles mult mai scăzute decât valoarea lor cea adevarată. Asemene și pentru achitarea ierbăritului se impune adesea muncă făcută cu prețuri oneroase fixate prin contract.

În colecția de invoieli agricole publicată de Ministerul de Interne ¹⁾ găsim numeroase cazuri de asemenea muncă robită.

Iată câteva dintr'insele :

I. <i>Olt</i> : pogonul ogor fără grapat	5;
" " cu "	6;
" secere carată	6;
" secere necarată	5 lei.

¹⁾ *Contracte de Invoieli Agricole în vigoare pe anul 1906*. București C. Göbl, 1907. Nu înțeleg pentru ce s'au suprimat din publicație numele cultivatorilor și acele ale moșiilor și ale comunelor. Invoielile fiind acte autentice și publice, nu văd pentru ce s'au făcut aceste omisiuni cari alcătuiesc o îngreiere a analizei invoielilor, întrucât nu ni permit a ni da samă de regiunea care este situată fiecare moșie; prin urmare de desimea populației, de fertilitatea solului și de ușurința mijloacelor de comunicație. Nu înțeleg pentru ce s'a observat în această privință o discrețiune care eră la locul ei numai dacă actele publicate ar fi fost de ordine cu totul particulară și cu conținut de natură delicată. Dacă această discrețiune a avut de scop să cruțe obrazul acelor care exploatează pe țaran în chip nescrupulos, cu atâta mai rău! Cred că este de interesul țării ca asemenea oameni să fie demascați fără cruțare și ca opinia publică să fie pusă în măsură de a distinge între arendașul sau proprietarul împilător și acel neimpilator!

1 zi cu carul cu 4 boi vara	3 lei
1 „ „ „ „ 2 „ „	2 „
1 „ „ „ „ 4 „ „	2 „
1 „ „ „ „ „ „	1 „ 50 b.
1 „ „ mânia vara	1 „
1 „ „ „ iarna „	0 „ 80 „ ¹⁾

După ancheta Ministerului de Domenii se plătește:

Ziua la secere: 1 l. 50 b.—3 l.

„ cu carul cu 2 boi: 2 l. 50—3 l.

Luând deci de normă 3 zile cu carul cu 2 boi pentru aratul și grapatul a 1 pogon ogor, avem pentru valoarea acestei munci: 9 lei.

Iar 3 zile cu mânilor pentru seceratul unui pogon grâu fac (a 3 l.) 9 lei, iar 1 zi la carat 3 lei, fac 12 lei.

Deci cu 44,4 la sută mai puțin la arătură, cu 50 la sută mai puțin la secere.

De altminterlea contractul următor²⁾ se însărcinează să dovedească adevărul calculului meu. Arendașul care l-a făcut prevede că oamenii ce nu-i vor face munca datorită i-o vor plăti după prețurile următoare:

Pogonul ogor 7 lei.

„ arat și sămănat 10 „

„ secerat și necarat 20 „

„ „ „ carat 24 „

Ziua cu carul 7 „

„ „ mânilor 3 „

Iar acelor ce vor munci mai mult decât catimile datorite, li va plăti după normele următoare;

1 pogon ogor — 5 lei.

1 „ arat și sămănat 7 „

1 „ secerat și necarat 8 „

1 „ „ „ carat 12 „

1 zi cu boii 3—4 „

1 „ „ brațele 1—1 „ 50 b.

Prețurile pentru munca nefăcută sunt acele ce le-ar plăti

¹⁾ *Ibid.*, No. 55, p. 200.

²⁾ *Ibid.*, No. 56, p. 202

cultivatorul în caz când le-ar lucra cu ziua; ele sunt cu mult superioare acelor indicate de mine, de cari se apropie mai tare acele ținute în samă sătenilor pentru muncă făcută peste dato-riile lor.

II. Râmnicul-Sărat.

Pogonul ogor	5 lei.
„ arat sămănat și grapat	8 „
„ secere necarată	10 „
„ secere carată	16 „
„ prasilă de două ori	12 „
„ cules și carat	8 „ ¹⁾

Contractul următor²⁾ ni dă ca prețuri pentru muncile dato-rite dar neexecutate de locuitori:

1 pogon ogor neboronit 10 lei.

1 „ „ boronit 13 „

1 „ „ grapat 2 „

1 „ secere necarat 20 „

1 „ „ carat 6 „

1 pogon prașila I-a 10 „

1 „ „ II-a 15 „

1 „ cules și carat 15 „

1 „ tăiat ciocani 10 „

După prețurile date de ancheta ministerului Domeniilor prețurile de muncă liberă sunt:

Ziua cu palmele la secere 1.60—2 lei

„ „ „ „ prașit 1.50—2 „

„ „ „ „ cules 1.50—2 „

„ „ carul primavara 2. —4 „

„ „ „ vara 3. —6 „

Aceste prețuri pentru zile ni dau deci valorile următoare pentru munci:

Pogonul de ogor 10 lei ($2\frac{1}{2}$ zile a 4 lei, maximul valorii unei zile cu carul cu 2 boi primavara).

Pogonul de arătură sămănat și grapat 10 lei (3 zile de toamnă a 3 lei plus 1 leu pentru sămănat).

²⁾ *Ibid.*, No. 65, p. 225.

¹⁾ *Ibid.*, No. 66, p. 230.

Pogonul de secere carată 11 lei (3 zile cu palmele a 2 lei, 1 zi cu carul a 5 lei).

Pogonul de prașila I-a 12 lei 25 bani (7 zile a 1 leu 75 b.¹).

„ „ „ II-a 12 „ 25 „ (7 „ „ 1 „ 75 b.).

„ „ cules 7 „ 50 „ (5 „ „ 1 „ 50 b.).

„ „ carat 3 „ — „ (1 zi cu carul toamna).

Vedem deci că secerea este bine plătită, ogorul cu 50 la sută mai puțin decât face; prasila I-a și a II-a împreună iar cu 50 la sută mai ieftin decât valoarea lor, culesul și caratul cu 22 la sută mai ieftin.

III. *Ilfov* :

Pogonul de ogor 5 lei;

„ „ arătură grapată 6 „

„ „ secere carată 8 „

„ „ „ nearată 6 „

1 zi cu carul (Iunie-Septemvrie), 1 leu ²).

Contractul următor³) ni dă prețurile următoare pentru muncile făcute de locuitori peste cele datorite de ei:

Pogonul de ogor 6 lei;

„ de arătură sămănată 7 „

„ „ secere carată 12 „

„ „ „ necarată 8 „

Ziua cu carul vara 4 lei;

„ „ brațele vara 2 lei;

Din asămanarea acestor două contracte rezultă că cel din tăiu impuneă, pentru munca datorită, sătenilor prețuri mai scăzute decât le plătiă cel de al doilea pentru munca nedatorită, semi-liberă, în proporțiunile următoare:

¹) Adică tocmai nartul prevăzut de Regulamentul Organic al Țării Românești și aceeaș câtime pe care am admis-o pentru Moldova. Prașila în Țara Românească se face ceva mai ușor decât în Moldova din pricina sămănatului în rânduri și în cuiburi, totuș nu este cu puțință de a admite, una în alta, că un om prășește mai mult de 4 prăjini pe zi.

²) *Contracte de Invoielii Agricole* în vigoare pe 1906, No. 42, pag. 161 sq.

³) *Ibid.*, 53 p. 164 sq.

16,6	la sută mai puțin	pentru	ogor;
14,3	"	"	" " arătură sămănată;
33,	"	"	" " secere carată;
25,	"	"	" " necarată;
75,	"	"	" " ziua cu carul vara ¹⁾ .

Sistemul muncii robite se întrebuințează în toate județele Țării Românești. Inșă nicăiurea nu am găsit prașila impusă ca muncă robită; țaranii munteni n'au îngăduit nici odată să li se impună acest jaf care, în Moldova, ieă pentru săteni proporțiile unei adevărate calamități.

4. Câteva exemple de învoieli în vigoare în Țara Românească.

D-l Ioan Lahovari²⁾, pentru a dovedi că nu mizeria și învoielile împilătoare au fost pricinile răscoalelor, ni analizează învoielile de pe cinci moșii unde răscoala a luat proporțiuni mai însemnate și unde răsculații au săvârșit devastări mai mari; acele moșii sunt:

Putineiu și Drăgăneștii din Vlașca;

Belitorii din Teleorman;

Băileștii din Dolj;

Pătulele din Mehedinți.

Singură moșia Belitorii este arendată, toate celelalte sunt exploatare în regie de cătră proprietari.

După socotelile făcute de D-l Ion Lahovari, arenda pogonului revine la:

19 lei 85 bani pentru Putineiu;

24 " 21 " " Drăgănești;

17 " 93 " " Belitorii;

22 " 66 " " Băilești;

22 " 37 " " Pătule.

Nu mă pot împacă cu cifrele D-lui Ion Lahovari, căci D-sa se servește pentru a le stabili, nu de prețurile muncii libere, ci de acele ale muncii robite.

¹⁾ De nu este vro-o greșală de tipar sau de copiat.

²⁾ *Ion Lahovari. Chestia agrară în România*, 88 sq.

D-sa ni dă ca bază prețurile următoare pentru munca unui pogon:

Ogor 5 lei;

Arătură sămănată și grapată 7 lei;

Secere carată 8 lei;

Prașila întâia și a doua 10 lei;

Culesul și transportul la magazie 8 lei.

Ancheta Ministrului Domeniilor a stabilit însă că în Vlaşca ziua se plătește în chipul următor:

La secere 2—3 lei pentru bărbați și tot atâta pentru femei;

La prașilă 1.50—2 lei pentru bărbați, 1.50 pentru femei;

La cules 1—1,50 lei pentru bărbați și femei.

Ziua cu carul se plătește primavară cu 2—3 lei, vara cu 4—6 lei, toamna cu 3 lei;

Un pogon de ogor cerând cel puțin 1 zi cu patru boi și doi oameni nu-l putem socoti cu mai puțin de 8 lei cel mai jos:

Un pogon arat, sămănat și grapat cere cel puțin tot atâta, ceea ce revine la iar la 8 lei.

Un pogon de secere cere cel puțin 3 zile, să zicem a 2 lei 50 bani, face 7 lei 50 bani, plus $\frac{1}{2}$ zi de carat, să zicem 2 lei 50 bani, face 10 lei, cum socotește și D-l Lahovari.

Dar prașila întâia cere 7 zile¹⁾ cari singure fac, cu prețul cel mai jos al zilei, cel puțin 10 lei 50; prașila a doua face iar atâta, deci 21 lei numai cele 2 prașile, la cari dacă vom adăogi culesul, 5 zile cu palmele a 1.50 și 1 zi cu carul a 3 lei, se ridică la 11 lei 50 bani. Deci prețul adevărat al muncii unui pogon de porumb, în două arături, în Vlaşca, trebuie socotit în chipul următor:

Pentru porumb:

Un pogon ogor 8 lei — bani

Un pogon arat, sămănat, grapat . 8 „ — „

Sămănta 2 „ — „

Prașila întâia și a doua 21 „ — „

Culesul 7 „ 50 „

Caratul 3 „ — „

Peste tot 49 lei 50 bani

¹⁾ După nartul regulamentar.

Pentru grâu:

Un pogon ogor	8 lei — bani
Un pogon arat, sămănat, grapat	8 „ — „
Sămânța	10 „ — „ ¹⁾
Secerea	7 „ 50 „
Transportul la arie	2 „ 50 „
Peste tot	<u>36 lei</u>

Pentru ovăs:

Un pogon arătură grapată și sămănată	8 lei — bani
Sămânța	5 „ — „
Secere	7 „ 50 „
Carat	2 „ 50 „
	<u>23 lei</u>

După prețurile curente ale muncii libere, munca pogonului de porumb valorează cu 20 lei sau 67,8 la sută mai mult decât socotește D-l Lahovari, iar pogonul de grâu cu 6 lei 50 bani sau 22 la sută mai mult, iar pentru ovăs ni iese 1 leu mai puțin decât D-lui Lahovari.

Aplicând aceste prețuri socotelilor, D-lui Lahovari, iată ce avem la Putineiu:

Locuitorul pentru 9 pogoane, ce rămân în folosul lui lucrează proprietarului:

1 pogon grâu	36 l. — b.	} prin faptul că dă dijmă din patru una
1 „ porumb	49 „ 60 „	
1 „ ovăs	24 „ — „	
3 pog. grâu	108 „ — „	ca rușfet
1 „ porumb	49 „ 50 „	„ „
3 zile cu carul	15 „ — „	„ „
4 „ „ brațul	6 „ — „	„ „
	<u>287 lei.</u>	

Pogonul revine deci aici țăranului la 31 lei 89 bani.

La Drăgănești, aplicând aceleași prețuri, pogonul revine la 37 lei 25 bani.

La Belitori la 27 lei 30 bani, la Băilești la 38 lei 50 bani.

Mă grăbesc să adaog că aceste prețuri pentru arenda pă-

¹⁾ Acest preț mi se pare cu desăvârșire prea mic. El ar trebui sporit cu 2 lei cel puțin.

mântului, chiar combinate cu acele ale muncii libere date de mine, sunt din cele mai modeste din toată Țara Românească. D-l Ion Lahovari a ales printre mulțimea proprietarilor și a arendașilor niște adevărate floricele, precum de altminterlea singur mărturisește, scopul D-sale fiind să ni dovedească că țaranii s'au răscolat și au comis devastări chiar pe moșiile unde n'au fost exploatați.

Pot cită ca exemplu de proprietar nelacom ceea ce s'a întâmplat acum câțiva ani în privința arenzii moșiei Băilești (Dolj). O companie de speculatori a venit să ofere D-lui Barbu A. Știrbei, tutorele fratelui său G. A. Știrbei, pentru acea moșie exploatată ca și astăzi în regie, o arendă foarte mare. D-l B. Știrbei făcându-i atenți asupra faptului că nu scoate din moșia exploatată în regie venitul ce ei îi oferă, ofertanții au răspuns că au de gând să urce învoielile existente cu țaranii. Atunci D-l B. Știrbei a răspuns că nu dă moșia în arendă cu nici un preț dacă arendașii se ating de învoiala în vigoare și ofertanții s'au retras.

Atât *Statistica învoielilor* cât și colecțiunea de *Contracte de învoieli agricole* pe 1906, publicate de Ministerul de Interne, ni arată că învoieli ca cele de mai sus sunt numai o excepțiune.

Invoiala de 1 și 1 nu numai că tinde a deveni regula, dar acolo unde este în ființă, adică în mai bine de jumătate a cazurilor, jumătatea ce revine săteanului este grevată de rușfaturi din ce în ce mai grele.

Iată câte-va exemple:

La sfârșitul lunei Maiu a anului curent, *l'Indépendance Roumaine* publică o informațiune în care se arată că proprietarul moșiei Ciocănești (Ilfov), care în acel timp solicită sufragiile colegiului al treilea de Olt, supunea pe țaranii moșii d-sale la o învoială foarte grea, prin care luă dijmă la porumb 2 din 3, plus că-și mai rezervă dreptul să samene pentru socoteala d-sale rapiță pe acele locuri înainte de prașila a doua, fiind locuitorii datori să-l înștiințeze înainte de a începe a doua prașilă, sub pedeapsă de a plăti o gloabă de 10 lei. Dacă faptul de a sămăna rapiță în popușoi alcătuiă un procedeu agricol primitiv, o *Raubwirthschaft*, el nu aduceă absolut nici o pagubă sau îngreuiere pentru locuitori, nu pricinuiă nici o daună popușoilor și nu făcea pra-

șila a doua și culesul mai grele. Singur faptul că țaranii erau supuși unei amende în caz de nu da de știre la timp, poate să fie reprobabil ca contrar legii de tocmeli agricole.

Proprietarul Ciocăneștilor răspunse pe calea presei arătând că invoiala d-sale, în realitate, echivalează la 1 și 1 căci, ceea ce reiesă de altminterlea și din contractul în chestiune¹⁾, sătenii erau obligați numai să prășască de două ori și să culegă pogoanele de porumb, arăturile, grapatul și caratul făcându-se de proprietar. Invoiala dela Ciocănești nu depășește deci de loc pe aceea a celor mai mulți proprietari din Țara Românească.

Însă atacul îndreptat împotriva proprietarului moșiei Ciocănești îl făcù să publice, în *Patriotul* dela 2 Iunie, câteva contracte din Ilfov cu dijma 1 și 1 și rușfeturi mult mai mari decât acele dela Ciocănești cari sunt relativ modeste. Apoi, în *Patriotul* din 4 Iunie, se publică textul întreg al invoieii făcute la 28 Maiu 1907, adică *după răscoale*, de cătră proprietarul moșiei Crețulești cu locuitorii din acel sat, aparținând bine înțeles partidului politic ce-l combătea *Patriotul*. Această invoială este neasemănat mai grea. Dijma este 1 și 1. Rușfetul este 1 zi cu brațele, 3 oca fasole, 20 dovleci, 20 snopi mari de coceni de fiecare pogon. Cei cu brațele, peste dijma de 1 și 1, fac câte 1 pogon secere și câte 5 zile cu brațele pentru fiecare pogon plus toate condițiile de mai sus²⁾.

Cei ce vor luă mai mult de 6 pogoane vor face o invoială și jumătate, cei ce vor luă mai mult ca 9 pogoane vor face 2 invoieii.

Aceste condiții sunt grele, dar departe de a fi atât de cumplite ca acele ale ierbăritului. Se plătește 5 lei de vita mare și 2 lei de oaie, scutind câte 2 trăgători celor cu boi, 1 vacă celor cu brațele. Pot plăti în bani sau în muncă. Apoi, mai fac, *fără plată*, pe sama proprietarului, câte 2 pogoane definitive (cu ogor și carate la arie). Clăile vor fi uscate și refăcute în caz

¹⁾ Ministerul de Interne. *Contracte de invoieii agricole în vigoare*, pe 1906, p. 161 și urm.

²⁾ Nu se înțelege pentru ce această îngreuiere pentru palmași, când tot lor li vine și ierbăritul mai scump.

de ploaie. Plus, mai fac câte 2 zile cu carul și câte 2 zile cu palmele.

Plata în muncă a ierbăritului se face cu prețurile următoare:

5 lei pogonul ogor

6 „ „ arat și sămănat

7 „ „ secerat

3 „ ziua cu carul

1 „ „ „ brațele

0.40 „ „ la plivit

0.60 „ a unui băiet.

Adică că, pe lângă un rușfet îngrozitor, proprietarul mai câștigă și din faptul că plătește munca cu prețuri și mai mici decât se plătește de obicei munca robită.

Prețurile muncii libere în Ilfov fiind simțitor aceleași ce le-am admis pentru Vlașca, vedem că săteanul cu brațele care lucrează mai puțin de 6 pogoane la Crețulești, plătește o arendă de 61 lei de pogonul de grâu și 66 lei 50 bani pentru pogonul de popușoi:

36 lei un pogon grâu cu desăvârșire

2 „ 1 zi cu palmele

3 „ fasolele, dovlecii și cocenii.

41 lei.

10 „ 1 pogon seceră

10 „ 5 zile cu palmele.

61 lei.

Pentru popușoi, pentru cari se face numai o arătură, trebuie adăogită diferența costului muncii ceea ce ni face 66 lei 50 bani.

Țaranul cu boi, care lucrează peste 6 pogoane, plătește arenda pogonului de grâu cu 60 lei 50 bani, jumătate de in-voială în plus, iar arenda pogonului de popușoi *cu 99 lei 75 bani*. Cred că nu se vor fi gășind oameni cari să ieă mai mult de 9 pogoane, căci arenda pogonului de grâu li-ar reveni la 82 lei, iar acea a pogonului de popușoi la 133 lei.

La aceste prețuri trebuie să adăogim plata ierbăritului cu cumplitele rușfeturi ce o însoțesc, ridicând-o la 29 lei 83 bani de vita mare pentru săteanul cu 2 boi și 1 vacă, la 20 lei 92 bani de vită mare pentru acel cu 4 boi și 1 vacă.

Și sunt nenumărate învoielile și mai grele decât cea dela Crețulești.

Voința Națională dela 24 Noemvrie 1907 a publicat în *extenso* următoarea învoială de pe moșia Dobreni, tot din județul Ilfov. Iată ce plătesc țaranii pe acea moșie.

Pentru pământ luat spre a cultivă porumb:

Dijma 1 și 1, *pândărit* una baniță veșcă la fiecare pogon, *cocărit* una baniță veșcă la 3 pogoane, plus câte 20 snopi coceni la fiecare pogon. Plus 10 lei plătiți în munci de fiecare pogon luat, plus 7 lei în bani la fiecare 4 pogoane. Apoi de fiecare pogon luat. „câte un *ciric* de pogon muncit definitiv la porumb, adică arat, sămănat, grapat, sapat de două ori și la timp, curățit bine porumbul la rădăcini de buruieni și bine *mușuruit*, a-l culege, curățind bine porumbul de foi și a-l cară și așază în pătul sau la mașina D-lui proprietar“. Acei ce ieau mai mult de patru pogoane dau și câte un ciric (patrar) de pogon de se cere carată.

Munca ce locuitorii o fac pentru cei 10 lei la pogon se socotește după tariful următor:

5 lei	pogonul arătură,
8 „	„ secere carată,
2 „	„ cărătură,
2 „	ziua cu carul,
1 „	„ „ mâinile,
1 „	transportul la gară a unei chile.

Adică iar prețurile cele mai scăzute cu cari se plătește de obicei munca robită.

Toți acei învoiți pentru pământuri se declară învoiți și pentru ierbăritul vitelor, având a plăti câte 8 lei de vita mare și 1 leu 50 bani de capră sau oaie, *pentru dreptul de a pășună după ridicarea recoltei*, 1 pareche de boi fiind scutită de plată.

Locuitorii ce vor luă pământ pentru pepeni, vor plăti la deal 30 lei, la luncă 45 lei pogonul, plus câte un pogon de se cere carată. Trebuie să fie achitați până la dijmuirea porumbului, neputând a ridica partea lor de dijmă decât după desăvârșita lor achitare pentru rămășița îndatoririlor.

Ce să mai zicem de cele două ce urmează:

Intăia este din Dolj;

„Pentru 8 pogoane de pământ ce i se dă săteanului, cu invoială de a sămăna pe el jumătate porumb și jumătate grâu, el trebuie să mucească arendașului; 7 pogoane grâu și 7 pogoane porumb cu desăvârșire;

„Să transporte 200 dubli decalitri la gară sau la șchelă, la o departare de 8—10 kilometri;

„Să facă 4 zile cu mânila,

„Să planteze 300 salcâmi pe fiecare an, aceștia procurați de sătean,

„Să care 7 căruți de îngrășămintă pe locurile arendașului,

„Să dea 2 pui de găină“.

Al doilea este din Romănați:

„Să dea săteanului 8 pogoane, din cari arendașul ieă una din trei dijmă, iar pe deasupra invoitul mai muncește pentru arendaș.

„Alte 10 pogoane cu desăvârșire adăugând și următoarele munci: 3 zile cu carul, 5 zile cu mânila, transportând și 150 dubli decalitri. În sfârșit, pentru că arendașul se îngrijește ca prisosul din produse ale invoitului său să nu rămână nevândute, îi mai ieă podărit 5 dubli decalitri grâu, pentru ca să-i înlesnească trecerea peste râul Olt spre Turnu Măgurele“¹⁾.

S'ar putea umplea multe volume mari cu expunerea și analizarea invoielilor oneroase din Țara Românească; mă voiu opri aici, recomandând cetilorilor cari ar dori să se lumineze deplin în această privință, cercetarea celor 123 contracte din România din partea dreaptă a Milcovului publicate de Ministerul de Interne în cartea suscitată. Li atrag în special atențiunea asupra contractului 91 din Dolj (Gânjova), 40 din Ilfov, 68 și și 69 din Teleorman și 78 din Vlașca.

Dacă arendașii și prea mulți proprietari din Moldova s'au aratat meșteri atât în robirea muncii țaranului cât și în manuirea prăjinii, arendașii și proprietarii munteni sau dovedit nu mai puțin meșteri în iscodirea de fel de fel de mici venituri sub nume de pândărit, șoricărit, cocărit, *ciorărit* etc. Fiecare din ele sunt mici, dar ele sunt vexatorii atât prin numărul lor

¹⁾ G. D. Scraba în Bibicescu: *In Chestiunea Agrară*, p. 72.

cât și prin repetitele prilejuri de ciupeală ce li dau arendașului și slujbașilor săi.

Pândăritul se dă pentru pândarul tocmit și plătit de arendaș; cocăritul se dă pentru a despăgubi pe proprietar sau arendaș de porumbul furat de unul și de altul spre a fi copt și mâncat, șoricăritul și ciorăritul pentru a-l despăgubi de ceea ce mănâncă șoarecii și cioarele. Pândăritul mai trece, dar celelalte sunt niște curate jafuri. Ce poate țaranul dacă fură drumeții, dacă mănâncă șoarecii și cioarele?

Cu prilejul desbaterii, înaintea Curții cu jurați din Vlașca, a procesului țaranilor cari devastase și incendiase conacul moșiei D-lui Lazăr Eftimiu din cătunul Stere, comuna Babele, a făcut mare senzație depunerea marturilor cari au arătat că plăteau D-lui Eftimiu, pentru dreptul de a pescui scoici din apa Neajlovului, câte 24 lei pe an, iar pentru dreptul de a culege urzici și stevie pe moșie erau obligați să secere câte un pogon de grâu ¹⁾).

Și până acuma am vorbit numai de exploatarea *legală* a țaranului, n'am pomenit despre aceea ce trece peste lege. Arendașul din Țara Românească este departe de a ignora misterele prăjinii, ea *se saltă*, s'întinde sau se strânge, după împrejurări, atât în partea din dreapta cât și în cea din stânga Milcovului. Am văzut că incarcarea la socteli și răfuiala strâmbă aveau drept de cetățenie în Țara Românească încă din vremea regulamentară.

Dar mijlocul cel mai obișnuit de a vexa pe țaran, de a-l sili să se plece la vre-o nouă exacțiune sau la vre-o nouă impilare este întârzierea dijmuitului.

Cu toate stipulațiunile destul de precise ale legii, se comit în această privință abuzurile cele mai strigătoare; autoritățile administrative, de competența cărora ar fi măsurile de îndreptare, nu *vrôr* să ieșă nici o măsură pentru a împiedeca acest jaf care este totodată atât de păgububitor pentru țara întreagă. Iată ce zicea D-l P. Carp în această privință:

„Am văzut câmpii întregi, și nu pe o moșie, ci pe districte întregi, cu grăuri secerate nedijmuite încă la 20 August, cum am văzut în Dolj.

¹⁾ *Universul* dela 29 Iunie 1907.

„Dacă ai fi venit cu mine ai fi văzut, chiar la 15 Septembrie, jumătate din Ialomița nedijmuită; atunci ai fi calculat pierderile enorme ce averea națională suferă din acest abuz.

„În fiecare an această pagubă se ridică la cel puțin 20—25 milioane, cari numai din cauză de deprinderi răle, de mod neînțelept de administrațiune, se pierd din averea națională¹⁾).

Se întâmplă chiar uneori mult mai mult decât spunea D-I P. Carp.

Când, la Martie 1907, țaranii au ucis, în mod de altminterlea foarte crud, pe proprietarul Târnoveanu, *dijmuitul recoltei de porumb a anului 1906 încă nu eră făcut*²⁾.

Și nu este exclusă nici întreaga serie a celorlalte abuzuri uzitate în Moldova, samovolnicile, întoarcerea cuvântului și tot alaiul lor.

Iată un caz citat de răposatul Gr. Păucescu:

„Mai anul trecut, la o proprietate din Teleorman, avea arendașul vre-o 3.000 pogoane de grâu de secerat. Țaranii nu voiau să le secere și știți de ce? *Fiindcă li se promisese un islaz care nu li se dăduse*. Și atunci știți ce s'a întâmplat? A venit prefectul *cu 40 de dorobanși* și cu multă înțelepciune, cu multă abilitate, i-a potolit și i-a silit să secere, dar ei au ramas fără islaz³⁾“.

Exemplul citat de Gr. Păucescu datează cam de demult, dar de atunci și până astăzi nimic nu s'a îndreptat; din potrivă lucrurile tind a se înrăutăți. Foarte cu drept adăugă tot Păucescu ceva mai la vale:

„Și aceste lucruri se întâmplă în fiecare zi și ele se vor întâmpla cu cât se vor împuțina invoielile cu dijmă și se vor lăți invoielile de muncă deosebită la tarlă, sau de muncă în bani⁴⁾“.

Dacă comparăm starea de fapt ce reiesă din paragrafele acestui capitol cu acea care există cu patruzeci și trei de ani în urmă, este vederat că pozițiunea țaranului din Țara Româ-

¹⁾ *Desbaterile Adunării Deputaților Sesiunea 1892—1793*, p. 137.

²⁾ *Monitorul Oficial*, din 25 Aug. 1907, Anexa 37, Vezi și Bibicescu, *Op. cit.*, pag. 65—66.

³⁾ Gr. Păucescu, *Chestia Țărănească* în Bibicescu, *Op. cit.*, p. 63.

⁴⁾ *Ibid.*, *Ibid.*

nească față de pământ s'a înrăutățit cu desăvârșire. Dijma s'a întreit, împătrit și încincit și este făcută și mai grea prin rușeturile de toate categoriile cari o însoțesc. Prețul islazurilor s'a urcat în aceeaș proporție ca acel al locurilor de arătură. De unde țaranul muntean, acum patruzeci și trei de ani, putea să aibă cât pământ voiă și dijma ce o plătia atunci alcătuiă numai o parte minimă din roada pământului închiriat de el, rămânându-i cu mult cea mai mare parte a acelei roade, când nu-i rămăneau nouă zecimi dintr'însa, pe lângă care plătia numai niște rușfaturi mici, astăzi dijma și rușfeturile cuprind cu mult cea mai mare parte a roadei pământului și țaranului nu-i rămâne decât o parte din ce în ce mai mică. *Suntem în drept să conchidem că, dacă nu se produce o schimbare desăvârșită în starea de lucruri actuale, nu este departe vremea în care, în schimbul muncii desăvârșite a unui pogon de pământ, țaranul se va folosi el de a zecea din roadă și stăpânul de celelalte nouă părți. Se poate întâmpla și mai rău. Tehnica agricolă făcând din zi în zi progrese mai mari, brațele lui vor putea fi treptat înlocuite prin mașini, mașinile vor înlocui boii lui, pentru cari nu va mai putea găsi islaz, proprietarul având interes a-și cultiva tot pământul. Și, întreb: prin ce alt izvor de câștig, prin ce venit, prin ce ieftinare de traiu fost-a precumpănită cumplita îngreuiere în raporturile țaranului cu pământul ce s'a desăvârșit dela 1864 încoace?*

Si să ne mai mirăm încă că este nemulțămît, că nemulțămirea lui fierbe de ani? A cui e vina dacă cei datori să vegheze au închis ochii pentru a nu vedea cum clocotește acea nemulțămire și și-au închipuit că, apăsând capacul vasului, vor împiedeca nemulțămirea să se reverse. Nu s'au gândit că nemulțămirea ce clocotește va face tot vasul bucați?

CAPITOLUL VII

ȚARANUL FAȚĂ DE AUTORITĂȚI SUB REGIMUL TOCMELILOR AGRICOLE

1. Administrația și justiția în loc de a împiedecă jaful îl ajută.

Împotriva unei asemenea exploatari, țaranul nu are unde să capete sprijin și îndreptare. Administrația cumparată sau supusă marelui cultivator este cel mai vajnic instrument de obijduire. Chiar când, prin excepțiune, ea nu este coruptă sau, lucru încă mai și rar, nu este accisibilă hatârului, ea este *pătrunsă de principiul că ar fi imprudent să se dea dreptate țaranului împotriva proprietarului sau a arendașului, căci astfel i s'ar da vânt, nu s'ar mai putea face nimic cu el și țara ar fi dusă la ruină*, ceea ce ei rezumă în chip drastic prin axiomul: *țaranul trebuie să știe de frică*.

Justiția este fără îndoială mai bună decât cea de sub Regulament; dacă mai sunt magistrați coruptibili ei se arată cu degetul. Vremile când un membru al divanului domnesc vindea unui împricinat glasul său, iar celuilalt majoritatea divanului au trecut de mult. Dar magistratura urmează a fi accesibilă *hatârului*, influențelor personale și politice. Nu cunosc caz în care, până la urmă, un țaran să fi capatat dreptate împotriva unui proprietar sau a unui arendaș; ca și administrația justiția este pătrunsă de axiomul că: *țaranul trebuie să știe de frică și că: nu trebuie să-i dai vânt*.

Și apoi această justiție este atât de scumpă pentru țaran. În excelentul opuscul al D-lui Sebastian Moruzi¹⁾ se găsește un minunat exemplu de neaccesibilitatea justiției pentru țaranul

¹⁾ Sebastian Moruzi. *Câteva vederi în chestia țărănească*, p. 16.

român. Un țaran din ținutul Sucevei, unul din cei 8 moștenitori ai unui mijlocăș împroprietarit la 1864, voind să facă împărțala pământului rămas, a întrebuițat 220 zile în drumuri și staruinți și a cheltuit 359 lei pentru a vedea la sfârșit toate lucrările anulate, având a le începe din nou!

În cele mai multe cazuri îi revine mai ieften țaranului să sufere o împilare și să tacă decât să reclame justiției. Cheltuiala și pierderea de timp ar întrece paguba suferită cel puțin inzecit și, la urma urmei, tot el ar fi dat ramas.

Un flagel greu pentru țărănime sunt proprietarii și arendașii cari sunt personalități marcante în partidul politic la putere ori care este acel partid. Administrația și justiția sunt cu desăvârșire în mâinile lor, ei își pot permite orice; nu abuzează numai când nu vreu să abuzeze; abuzul cătră cel slab, adică cătră țaran nu are altă stavilă decât voința sau omenia lor. Prefectul în cele mai multe cazuri este recomandat, impus sau mănținut de ei, subprefectul (azi inspectorul comunal) știe că dacă nu-i la ordinele puternicului poate fi mutat în cine știe ce colț al stării, pedepsit sau chiar destituit (cu toată pretinsa inamovibilitate decretată de lege). Președintele tribunalului are nevoie de protecția lui pentru a putea dobândi cât mai răpede un loc la Curtea de Apel, pentru a căpătui vre-o rudă, pentru multe nevoi. Judecătorul de ocol se topește în comuna rurală unde este scaunul judecătoriei lui, nu vede momentul în care să fie mutat la vreun oraș. Puternicul din apropiere are trecere mare și prin stăruințele lui poate lesne să obțină mutarea dorită; judecătorul are interes să facă totul spre a câștiga buna lui voință.

Data fiind slăbăciunea caracterelor în această țară, datorită trecerii ei din barbaria evului mediu în corupția bizantină și dintr'aceasta în starea de libertate desăvârșită pentru cei puternici, dată fiind lipsa de creștere și lipsa de tradițiuni de cinste, cum își poate oare cineva închipui că judecătorul de ocol va stă la îndoială și nu va da cu hotărîre ramas pe țaranul care are judecată cu puternicul zilei, ori câtă dreptate ar avea cel dintăiu, căci un singur cuvânt al puternicului ajunge sau pentru a-l face să mai mucezească câțiva ani la țară sau să-l permute la oraș.

Și ficcare puternic de mâna întâia are sub ocrotirea lui un cârd de proprietari și arendași, rude, prieteni, debitori sau

creditori; cine se atinge de ei se atinge și de cel mare. Întăia datorie a judecătorilor și a subprefecților cari vor să rămână în slujbă sau să înainteze, este de a cunoaște pe degete aceste relațiuni și a fi cât se poate de îndatoritori față de subputernici. N'are țaranul dreptate nici față de subputernici.

Apoi subprefectul și judecătorul sunt oameni ieșiți cel puțin din albăstrimea târgurilor sau a satelor; creșterea lor, limba lor, gusturile lor, aspirațiunile lor diferă cu desăvârșire de acele ale țaranelor pe când sunt identice sau se deosebesc prea puțin de acele ale proprietarilor și ale arendașilor. Este firesc ca ei să simpatizeze mai ales cu aceștia și, fiind oameni în deobște cu o creștere imperfectă, în cari simțul datoriei nu este destul de dezvoltat, să sacrifice dreptatea ce poate s'o aibă țaranul simpatiilor lor pentru proprietar sau arendaș.

Doar *hatârul* este la noi boier atâțputernic de veacuri!

Subprefectul și judecătorul, ieșiți obișnuit din albăstrime, purtând altă haină decât țaranul, știind neasămănat mai mult decât el care nu știe nimic, îl privec de obicei ca pe o ființă inferioară și-l tratează în cele mai multe cazuri cu o nebagare de samă ce nu este decât disprețul înăscut în parvenit pentru acel mai mic, mai slab sau mai sarac decât el.

Țaranul este supus zilnic la brutalități și la maltratări. Din vechime încă bataia eră întâiul și ultimul mijloc ce se întrebuintă pentru îndreptarea, pentru îndemnarea sau pentru osândirea lui. Aceste obiceiuri au fost moștenite de regimul fanariot dela cel anterior, de regimul regulamentar dela acel fanariot și din nenorocire de regimul de modern dela acel regulamentar.

Până după războiul executarea oamenilor la muncă sau împlinirea banilor birului se făceau prin călărași cu bataia. Bani birului de două-zeci și mai bine de ani nu se mai împlinesc prin execuții militare, dar oamenii se mai scot și astăzi la muncă de cătră feciori boierești și vătăjăi cu ajutorul bătăii. Proprietarii și arendașii mai îndrăzneți bat cu mâna lor sau pun slujbașii lor de bat sub ochii lor pe țaranii nesupuși. Acei mai timizi sau mai slabi, când vor să moaie dârjia vreunui țaran, câștigă sau cumpără bunavoință a subprefectului sau chiar a primarului. Românul nesupus este adus la primărie și numai pielea și cio-

lanele lui știu de ce feliu a fost convorbirea între patru ochi ce a avut-o cu subprefectul sau cu primarul.

Aici trebuie să arăt că s'a făcut totuș un mare progres. În copilăria mea am văzut, în toate ungherile țării, săteni întinși la scară, cu fața la pământ și bătuți cu vergile sau cu biciul în fața tuturor. Se bate și astăzi și se bate în chip brutal, dar obișnuit între patru ochi nu în fața obștiei și, la caz de plângere, bataia se tăgăduște de făptuitor. Suntem în drept a spera că, chiar lăsând lucrurile să-și urmeze cursul lor, peste altă jumătate de veac nu se va mai bate.

Se bate fără milă însă și aproape pe față pentru instrucția crimelor și a delictelor. Bataia este încă mijlocul de căpetenie de care se servește justiția pentru descoperirea faptelor pedepsite de legi. Am văzut astă vară, în București, un om spânzuranându-se pentru a scăpa de a doua schinguire la poliție. Inchiștii se suferă nenorociții bănuți dela mâna primarilor comunelor rurale; pentru a descoperi pe un vinovat se bat zeci de nevinovați. Procurorii și judecătorii de instrucție de pe la tribunale întrebuințează asemenea bataia ca mijloc de căpetenie pentru descoperirea adevărului. Ea îi scapă de atâtea lungi și grele interogatorii.

2. Autoritățile județene și comunale față de țaran.

Legea de tocmeli agricole dela 1882 a dat consiliilor județene însărcinare să alcătuiască, în cursul sesiunii ordinare a fiecărui an, tabloul prețurilor cu cari aveau a se plăti muncile agricole datorite sau făcute în plus, în cazul când prețul lor nu ar fi fost stipulat în contract.

Această lucrare eră absolut de competența consiliilor județene, compuse mai cu samă din proprietari rurali și li dădea prilej să vădească interesul lor pentru țărănime cu care erau în contact zilnic. Să vedem cum și-au îndeplinit însărcinarea dată lor.

Mai întâiu multe din aceste corpuri constituite nu dădură acestei lucrări nici o însemnătate, lăsând-o în grija secretarului județean care se mulțămia să compileze tablourile de prețurile

Lipsa de conștiință a proprietarilor consilieri județeni se vedește prin faptul că, în anii 1882—1889, găsim județe unde prețul *oficial* al fălcii de prașilă este statornicit la 35 și 36 lei (Tecuciu) și chiar 32 lei (Vasluiu), adică cu mult sub maximum dela 1849, iar în altele prețul *oficial* al fălcii de prașilă rămâne de 40 lei chiar în anii din urmă (1897—1903), adică aproape identic cu maximum dela 1849. Apoi mai sunt alte prețuri absolut scandaloase, ca acele statornicite pentru luna la mașină în județul Dorohoiu: 27 lei în anul 1889 și 30 lei în anii următori. Se plătia, în aceiași ani, muncitorilor ruteni aduși din Galiția, muncitori mult mai slabi decât Românii localnici, câte 45 lei pe lună și tain mult mai costisitor decât acel al localnicilor. În aceeaș ordine de idei semnalez și prețurile de 1 leu ziua cu palmele (fără tain) și 2 lei 25 bani ziua cu carul, votate fără variație de consiliul județului Roman de mai bine de 20 ani, deși în acel județ cu greu se pot găsi vara muncitori cu ziua, chiar plătind 1 leu 50 bani cu tain sau 2 lei fără tain, iar ziua cu carul pe timpul muncii nu se poate găsi mai jos de 3.50—4 lei.

Dar piesa care iustrează mai bine lipsa de scrupul a clasei stăpânitoare este tabloul de mai jos al prețurilor muncilor agricole pentru județul Covurluiu pe 1883.

Plasa Prut					
28	30	32	34	36	Bucur
28	30	32	34	36	Carbunari
28	30	32	34	36	Fălcii
28	30	32	34	36	Frumușe
28	30	32	34	36	Măntău
28	30	32	34	36	Mosc
28	30	32	34	36	Onice
28	30	32	34	36	Rogoz
28	30	32	34	36	Sivla
28	30	32	34	36	Tâlcuș
28	30	32	34	36	Vălcuș
28	30	32	34	36	Vălcuș
Plasa Horincă					
20	20	20	20	20	Alduș
12	20	23	30	40	Bălnău

PREFECTURA JUDE

**Tarifă de prețul muncilor agricole anual și cu ziua întocmită
pe 1883 votată de consiliul general**

NUMIREA COMUNELOR	FELUL MUNCILOR ANUALE					
	Falcea de a- rat și grapat primăvara pâne albă	Falcea de a- rat și grapat primăvara păpușoi	Falcea de prăsit 2 ori, cules și ca- rat la coșar	Falcea de cosit și adunat	Falcea de secerat	Falcea de arat și gra- pat toamna pâne albă
Plasa Siret						
Băleni	23	20	45	25	25	20
Braniștea	25	23	40	25	25	20
Cuca	23.50	20	45	20	20	20
Cudalbi	16	15	34	15	15	16
Filești	20	20	40	20	20	20
Independența	20	20	20	20	21	20
Măcișeni	20	15	30	20	18	20
Mănjâna	20	20	23	23	20	20
Pechea sat	20	18	40	23	23	20
Pechea târg	15	20	40	15	15	15
Piscu	20	15	40	23	20	20
Slobozia Conachi	15	16	35	22	20	15
Smulți	16	16	35	23	18	16
Plasa Prutu						
Bujor	23	15	40	25	20	23
Fărtănești	20	16	30	20	20	20
Folțești	23	25	45	30	23	20
Frumușița	20	20	40	25	20	20
Măstăcani	18	15	25	16	15	18
Moscu	20	15	35	30	15	20
Oancea	20	20	40	25	23	20
Rogojeni	16	15	35	20	25	16
Sivița	20	16	35	23	20	20
Tuluțești	20	20	50	23	20	20
Vlădești	20	16	40	20	20	20
Vârlezi	20	16	40	20	18	20
Plasa Horincea						
Aldești	20	16	40	20	20	20
Balintești	15	16	36	23	20	15

TULUI COVURLUIU

conform art. 23 din lege și după avizele consiliilor comunale în ședința dela 23 Noembrie 1882.

Prețul unei zile de muncă în timp de primăvară		Prețul unei zile de lucru în timp de vară		Prețul unei zile de lucru în timp de toamnă		Prețul unei zile de ori ce lucru iarna	Prețul unei zile cu carul cu 2 boi	Prețul unei zile cu carul cu 4 boi	Prețul unei zile la mașina de treerat sau de bătut porușoi	Transportul unei kile la Galați
Arat	Prășit	Cosit	Secerat	Arat	Cules po-pușoi					
1.20	1.25	1.50	1.50	2.—	2.—	75	3.—	5	2.—	5.—
1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	75	4.—	6	2.—	3.—
2.—	2.—	2.—	2.—	1.25	1.25	75	4.50	6	2.—	4.—
1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	75	4.50	6	2.—	4.—
1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.—	5.—	6	2.—	1.—
1.50	1.50	2.—	1.50	1.25	1.25	80	4.—	5	2.—	3.—
1.50	1.50	2.—	2.—	1.50	1.50	75	4.—	5	2.—	4.—
1.20	1.20	1.50	1.50	1.50	1.—	70	4.—	5	2.—	3.—
1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	75	4.—	5	2.—	3.—
1.25	1.25	1.50	1.50	1.20	1.20	75	4.—	5	2.—	3.—
1.50	1.50	1.50	1.50	1.—	1.—	75	4.—	5	2.—	4.—
1.20	1.20	1.50	1.50	1.20	1.20	75	4.—	5	2.—	3.—
1.20	1.20	1.50	1.50	1.20	1.20	70	3.—	4	2.—	5.—
1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	75	4.—	5	2.—	5.—
1.—	1.—	1.25	1.25	1.25	1.25	70	4.—	5	2.—	3.50
1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.—	4.—	5	2.—	4.—
1.—	1.—	1.25	1.25	1.25	1.25	75	4.—	5	2.—	3.—
1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	75	3.—	4	2.—	2.50
1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	75	4.—	5	1.50	6.50
1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	75	4.—	5	2.—	5.—
1.20	1.20	1.20	1.20	1.20	1.20	75	2.—	3	2.—	6.—
1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	75	4.—	5	2.—	2.50
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	80	2.—	3	2.—	2.—
1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	75	3.—	4	2.—	5.—
1.25	1.25	1.—	1.25	1.25	1.25	75	4.—	5	2.—	6.—
1.—	1.—	1.25	1.—	1.—	1.—	75	3.—	4	2.—	6.—

NUMIREA COMUNELOR	FELUL MUNCILOR ANUALE					
	Falcea de arat și grapat primăvara pâine albă	Falcea de arat și grapat primăvara păpușoi	Falcea de prașit 2 ori, cules și carat la coșar	Falcea de cosit și adunat	Falcea de secerat	Falcea de arat și grapat toamna pâine albă
Băneasa	18	16	30	20	16	18
Bursucani	16	13	30	20	13	16
Berești sat	20	18	40	20	20	20
Berești târg	20	15	30	20	12	15
Cavadinești	23	20	40	30	20	23
Crăești	18	14	25	15	16	14
Diocheți	20	18	42	25	24	18
Drăgușeni târg	23	20	40	25	25	16
Găești	20	16	40	25	20	16
Jorăști	15	16	30	20	15	15
Lupești	20	16	40	23	16	12
Mălușteni	20	16	40	23	16	20
Mânzătești	20	15	25	16	16	20
Prodănești	20	15	35	18	16	15
Șlivna	23	23	30	15	15	20
Țuțcani	20	15	30	15	12	15

(Monitorul Oficial No. 218 din 1882).

Acest tablou stabilește ca preț pentru prașilă, în unele comuni, 35, 34, 30, 25, 23 și chiar 20 de lei, pe când prețul zilei la prașilă, în aceleași comuni, este fixat între 1 leu 25 și 2 lei. Spre exemplu, la Independența se statornicește valoarea fâlcii de prașilă la 20 lei, iar acel al zilei cu carul la 4 lei și al zilei cu palmele la prașilă la 1 leu 60 bani și la cules la 1 leu 25 bani. De oarece 1 falce de prașilă cere 40 zile cu palmele la prașit, 13 zile la cules și 3 zile cu carul, am avea, după prețul zilelor stabilit tot de consiliu, un total de 89 lei 25 bani. Și acelaș consiliu admite pentru valoarea în total a acestei munci 22¹/₂% din prețul muncii cu ziua! Vrea să zică că s'a găsit o reprezentare județiană, alcătuită în majoritate din proprietari, care a consfințit faptul că munca contractată de țaran la nevoie să se plătească cu 77% mai ieftin decât munca liberă! Iată încrederea ce se poate avea în nepărtinirea consiliilor județene

Prețul unei zile de muncă în timp de primăvară		Prețul unei zile de lucru în timp de vară		Prețul unei zile de lucru în timp de toamnă		Prețul unei zile de ore ce lucru iarna	Prețul unei zile cu carul cu 2 boi	Prețul unei zile cu carul cu 4 boi	Prețul unei zile la mașina de treierat sau de bătut popușoi	Transportul unei kile la Galați
Arat	Prășit	Cosit	Secerat	Arat	Cules popușoi					
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	70	3.—	4	2.—	6
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	70	2.50	3	1.50	8
1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	75	3.—	4	1.80	6
75	75	1.—	1.—	75	75	70	3.—	4	1.80	6
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	75	3.—	4	2.—	6
75	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	75	3.—	4	2.—	6
1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	75	4.—	5	2.—	6
1.50	1.25	1.50	1.25	1.50	1.50	75	4.—	5	2.—	6
1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	1.25	75	4.—	5	2.—	6
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	75	3.—	4	2.—	6
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	75	3.—	4	2.—	6
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	75	3.—	4	1.80	6
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	70	3.—	4	1.80	6
1.—	75	1.—	1.25	1.—	1.—	70	3.—	4	1.50	6
1.—	1.—	1.25	1.25	1.—	1.—	70	3.—	4	1.50	6
1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	1.—	70	3.—	4	1.50	6

când ele au a se pronunța asupra unui conflict de interese între proprietar sau arendaș și sătean.

Din toate consiliile județene din Moldova, vedem numai două: acele dela Bacău și dela Fălciu purtându-se mai cu omenie și fixând, în anii din urmă, niște prețuri cari se apropie de adevăr, și pentru prașilă stabilind, cel dintăiu prețul de 84 lei de falce și cel de al doilea 70 lei.

Consiliile județene din Țara Românească n'au fost mult mai conștiințioase și mai scrupuloase, precum dovedește următorul tablou alcătuit asemenea din despoierea dosarelor dela Ministerul pe Interne.

Tarifele muncilor în Tara Românească votate

JUDEȚUL	P O G O A N E							
	Arătura	Prășila I	Prășila II	Răritat popușoi	Copăit popușoi	Cules popușoi	Carat popușoi	Secere necarată
1883								
Ialomița	6	—	—	—	—	—	—	7
Romanați	6	—	—	6	—	6	3.—	—
Buzău	—	—	—	—	—	—	—	—
Brăila	6	12	—	—	—	—	—	5
Teleorman	6	12	—	—	—	—	—	5
Ilfov	10	—	—	—	—	—	—	10
1884								
Romanați	6	7	—	3	5	7	3.—	—
Teleorman	6	4	—	2	—	7	3.—	7
Mehedinți	10-13	—	18	—	—	12	—	—
R.-Sărat	8	10	9	—	—	5	4.—	10
1885								
Vlașca	8	10	7	—	—	10	—	9-10
Buzău	10	10	—	—	—	10	—	10
Dolj	7	7	—	—	—	6	2.—	6
R.-Sărat	8-12	10	9	—	—	4	—	6
1886								
Dolj	7	7	—	—	—	6	2.—	6
Teleorman	6	10	4	—	—	10	3.—	6
Brăila	—	12	—	—	—	6	—	5
Romanați	6	7	—	3	5	7	3.—	—
1888								
Brăila	—	12	—	—	—	8	—	5
Buzău	10	12	—	—	—	10	10.—	—
Teleorman	6	10	4	3	—	10	3.—	6
Romanați	6	7	—	3	5	7	3.—	—
Ialomița	8	—	—	—	—	—	—	12-15
1889								
Mehedinți	10	15 ³⁾	—	—	—	8	—	10
Teleorman	6	6	4	3	—	10	4.—	6
R.-Sărat	7	12	10	—	—	7	5.—	10
Ialomița	8	—	—	—	—	—	—	—
Argeș	6	5	—	—	—	—	—	5
Romanați	6	6	3	—	—	7	3.50	6
Dâmbovița	9	—	—	—	25	—	—	8

de consiliile județene dela 1882—1902.

POGOANE			ZIUA CU CARUL				ZIUA CU PALMELE			
Seceră carată	Coasă necarată	Coasă carată	Primăvară	Vara	Toamna	Iarna	Primăvară	Vara	Toamna	Iarna
—	—	—	—	5.—	—	—	—	2.—	—	—
—	5	—	3.—	4.—	3.—	—	1.50	2.—	1.—	—
—	—	—	4.—	5.—	4.—	—	2.—	4.—	2.—	—
—	5	—	3.—	4.—	3.—	2	1.50	2.50	2.—	1.—
—	—	—	3.—	4.—	3.—	2	1.50	2.50	2.—	1.—
—	—	—	3.—	5.—	3.—	—	—	1.50	—	—
—	5	—	2.50	3.—	2.—	2	1.50	2.—	1.—	1.—
—	5	—	3.—	4.—	3.—	—	1.—	1.—	1.—	1.—
15	—	—	4.—	4.—	4.—	—	2.—	3.—	2.—	—
14	5	9	—	—	—	—	1.50	2.50	1.50	—
—	9—12	—	2.50	4.—	2.50	—	1.50	2.—	1.50	1.—
—	—	—	—	5.—	—	—	2.25	3.—	2.—	1.50
8	—	1)	3.—	3.—	3.—	—	1.—	2.50	1.50	1.—
—	8	—	1.80	4.50	2.50	—	1.50	2.50	1.50	1.—
8	—	2)	3.—	3.—	3.—	—	—	—	—	—
8	5	—	3.—	4.—	3.—	—	1.—	2.—	2.—	1.—
—	5	2)	3.—	4.—	3.—	2	2.—	3.—	2.50	1.50
—	5	—	3.—	4.—	3.—	—	1.—	1.—	1.—	1.—
—	5	—	3.—	4.—	3.—	2	2.—	3.—	2.50	1.50
—	—	2)	4.—	5.—	4.—	—	2.—	3.—	2.25	1.50
8	6	—	3.—	4.—	3.—	—	1.50	2.—	1.—	—
7	5	2)	2.50	3.—	2.—	—	1.50	2.—	1.—	—
—	—	—	4.—	6.—	4.—	—	2.—	3.—	2.—	—
—	—	—	—	4.—	4.—	—	—	2.—	2.—	—
10	6	2)	3.—	4.—	3.—	—	1.—	2.—	1.50	—
5	—	—	—	3.—	3.—	—	1.50	2.50	1.50	—
4	—	—	5.—	8.—	5.—	—	2.—	3.—	2.—	—
—	3	—	2.—	2.—	2.—	—	1.—	1.—	1.—	—
—	6	—	2.50	3.—	2.50	—	1.50	2.—	1.—	1.—
—	9	—	2.—	3.—	2.—	—	1.—	2.—	1.—	—

JUDEȚUL	P O G O A N E							
	Arătură	Prășila I	Prășila II	Rănițat popușoi	Coșăit popușoi	Cules popușoi	Carat popușoi	Secete necarată
Argeș	7—8	—	—	—	—	—	—	—
Brăila	6.50	9.—	—	—	—	9	—	15.—
Buzău	—	—	—	—	—	—	—	—
Dâmbovița	8.—	—	—	25.—	—	—	—	—
Dolj	7.—	7.—	—	—	—	6	2.—	—
Ialomița	6.—	—	—	—	—	—	—	10.—
Romanați	—	—	—	—	—	—	—	—
1897								
Dâmbovița	8.—	10.—	10.—	—	—	—	—	—
Dolj	7.—	7.—	—	—	—	—	6.—	2.—
Ialomița	6.—	—	—	—	—	—	—	—
R.-Sărat	6.—	9.—	7.—	—	—	7	2.50	8.—
Teleorman	6.—	6.—	4.—	4.—	—	10	4.—	6.—
1902								
Argeș	7.—	—	—	—	—	—	—	—
Brăila	6.50	15.—	—	—	—	7	—	13.—
Buzău	8.—	10.—	—	—	—	10	—	7.50
Dâmbovița	10.—	7.50	7.50	—	—	—	—	—
Dolj	7.—	7.—	—	—	—	6	2.—	8.—
Gorj	7.—	—	—	—	—	—	—	—
Ialomița	6.—	—	—	—	—	—	—	—
Ilfov	8.—	—	—	—	—	—	—	—
Muscel	8.—	12.—	7.50	—	—	8	—	8.—
Prahova	8.—	—	—	25.—	—	—	—	10.—
R.-Sărat	6.—	9.—	7.—	—	—	7	—	8.—
Romanați	5.—	5.—	—	2.50	3	6	3.—	6.—
Teleorman	5.—	5.—	4.—	5.—	—	6	3.—	6.—

Consiliile județene au mai dat măsura lipsei lor de solitudine față de țărănime cu prilejul scandalosului recensământ fiscal făcut sub ultimul guvern conservator. Se știe că, pe când hectarul de pământ al marilor proprietari eră impus pentru un venit de 15, 20 sau 25 lei, hectarul de pământ al sătenilor de pe aceeaș moșie, și care în marea majoritate a cazurilor este

1) In căpiți.

2) In porcoae.

3) Târșit.

POGOANE			ZIUA CU CARUL				ZIUA CU PALMELE			
Seceră carată	Coasă necarată	Coasă carată	Primăvară	Vara	Toamna	Iarna	Primăvară	Vara	Toamna	Iarna
—	—	—	2.—	3.—	3.—	—	1.50	2.—	1.—	—
—	—	—	3.50	5.—	3.50	2.50	2.—	3.—	2.50	1.50
—	—	—	3.50	4.—	3.—	3.—	2.50	3.—	2.—	2.—
9—10	9.50	—	—	5.—	—	—	—	3.—	—	—
8	—	—	—	3.—	—	—	—	2.—	—	—
—	—	—	3.—	5.—	3.—	—	1.50	2.50	1.50	—
—	—	—	—	4.—	—	—	—	2.—	—	—
13	10.—	—	3.—	4.—	3.—	—	1.50	2.—	1.50	—
—	8.—	—	—	—	3.—	—	1.50	2.—	1.50	—
10	—	—	3.—	5.—	—	—	1.50	3.—	1.50	—
11	5.—	1)	—	3.—	—	—	1.50	2.—	1.50	—
10	6.—	2)	3.—	4.—	3.—	—	1.50	2.—	1.50	—
—	—	—	2.—	2.—	2.—	—	1—1.50	1—1.50	1—1.50	—
15	—	—	3.50	5.—	2.50	—	2.—	3.50	1—1.50	—
10	—	—	3.—	4.—	3.—	—	2.—	2.50	2.—	—
12	—	10	2.50	3.50	2.50	—	1.50	2.—	1.50	—
12	—	—	3.—	3.—	3.—	—	1.—	1.—	1.—	—
—	—	—	2.50	2.50	2.50	—	1.50	1.50	1.50	—
10	—	—	3.—	5.—	3.—	—	1.50	2.50	1.50	—
15	—	—	4.—	5.—	4.—	—	2.—	2.50	2.—	—
—	5.—	—	3.—	4.—	3.—	—	1.20	1.50	1.20	—
—	8.—	—	4.—	4.—	4.—	—	1.50	2.50	1.50	—
12	—	—	3.—	3.—	3.—	—	1.50	2.—	1.50	—
8	6.—	2	3.—	2.—	2.—	—	1.50	1.—	1.—	—
—	5.—	—	3.—	4.—	3.—	—	1.50	2.—	1.50	—

de o calitate inferioară aceluia al proprietarilor, se evaluează cu o sumă îndoită, uneori chiar întreită. Și nicăiure n'am văzut pe membrul consiliului județean făcând parte din comisiunea de impunere, ridicându-se împotriva acestei nedreptăți odioase și denunțând-o.

Alegerea autorităților comunale ar trebui să atârne numai dela voia țaranului și să fie expresiunea curată a voinții lui; în realitate însă el, în cele mai multe cazuri, alege numai pe cine vrea proprietarul sau arendașul. Când dârjia țaranilor nu

se poate muiă, când proprietarul sau arendașul, ajutat de subprefect, adesea de prefect, nu izbutește să scoată din urne lista comunală compusă din oameni la poroncile lui, alegerea se casează de delegația consiliului județean sau de Ministerul de Interne până când țaranii se satură de a mai prezintă lista lor.

Când, prin excepțiune, proprietarul sau arendașul nu izbutește să scoată lista dorită de el, fie din cauză că nu este ajutat de administrație fie din alta, el cere corupțiunii mijloacele trebuitoare pentru a face prielnic lui consiliul ales de țarani pentru a li ocroti interesele. Date fiind obiceiurile și tradițiunile de corupere ce au domnit în țară de veacuri, puține sunt consiliile comunale cari rezistă mijloacelor aratate într'un capitol precedent.

Regimul tocmelilor agricole având ca urmare că buna-voință a autorității este de mare însemnătate pentru arendaș sau proprietar, prin faptul că această bună-voință îl pune în stare nu numai să se bucure de toate foloasele legii, dar chiar să abuzeze, împinge la cumpararea acestor autorități și lățește încă coruperea în țară. Apoi el, peste toate abuzurile la cari dă loc, aduce țărănimii o nouă pricină de nemulțămire, o nouă provocare, prin amestecul proprietarului și a arendașului, a *boierului* cum zice țaranul, chiar când acel proprietar sau arendaș este un Grec sau un Jidov, în exercițiul dreptului ce-l are săteanul de a-și alege diregătorii sătești, drept de care este foarte gelos și la care ține cu încăpățănare.

Din pricina acestui amestec, absolut nejustificat și absolut imoral, instituția consiliilor comunale, care este acum în ființă de patruzeci și trei de ani, n'a dat nici unul din rezultatele la la cari eram în drept să ne așteptăm dela ea.

CAPITOLUL VIII

PROVOCĂRI ȘI ATĂȚARI, TĂRĂNIMEA ÎNCEPE A AVEA CONȘTIINȚĂ DE PUTEREA EI**1. Tărănimea este neconținut provocată de peste patruzeci de ani.**

Sunt mai bine de patruzeci de ani de când țărănimea română a fost declarată proprietară pe pământurile ce le lucră până atunci, de când i s'a conferit egalitatea civilă și politică, de când s'a ridicat bataia, de când s'au oborît privilegiile, de când i s'a închezeșluit prin lege libertatea personală și cea a domiciliului.

Starea de fapt însă a ramas cu totul alta decât acea înscrisă în lege. Privilegiul celui puternic față de țaran a ramas în ființă; puternicul îl poate împilă fără frică de pedeapsă, îl poate bate, poate să pună oricând pe primar sau pe subprefect să-i violeze domiciliul, să-l aresteze, fără nici una din formele prescise de lege.

Când în urma vreunei împilări, vreunei brutalizări prea mari, el a cutezat să se adreseze justiției spre a capătă îndreptare și despăgubire, s'a ales cu cheltuieli mari, cu vreme pierdută și, la urma urmei, s'a dat ramas sau a fost silit să înceteze judecata fiindcă mijloacele de a merge înainte i-au lipsit. Dându-și samă de această stare de neputință din partea lui de a dobândi, pe calea legii, dreptate, el în cele mai multe cazuri rabdă în tăcere jaful, împilarea și maltratarea. Și stăpânul, arendaș sau proprietar, conștient de acest punct slab al țaranului, se folosește de el pentru a abuză neconținut.

Pe acelaș punct slab se bizue și administrația județeană, comunală s'au financiară, pentru a-și mări veniturile și a-și spori trecerea prin slujbele necurate făcute celor puternici și oamenilor lor, prin jafurile și abuzurile făcute pentru sama ei.

Toate aceste proceduri au înfipt în inima țaranului credința că pentru el nu este lege,

Impotriva măsurătoarei nedrepte, împotriva încarcării nedorite, împotriva neșinerii în samă a muncilor făcute sau a scobririi, după savârșirea lor, a prețului cu care fusese tocmite; împotriva ispașelor cumplite și nedrepte; împotriva nedijmuirii la vreme pentru a-l sili să se plece unei noue îngreueri de frică să nu-și vadă agonisita anului pierdută, împotriva bătăilor suferite dela stăpân, vechil, subprefect, primar; împotriva impunerii unui bir încarcat, împotriva perceperii de două ori a aceluiaș bir, împotriva unei munci la șosele depășind de trei și de patru ori norma stabilită de lege, împotriva batjocurii și apăsării tuturor surtucarilor cu cari vine în contact, țaranul știe cu nu are legi; că dacă ar cere ajutorul legii tot el ar fi dat ramas și sărăcit.

Când asemenea abuzuri se făptuesc de o minoritate față de obștia unui popor, cred că cu toată dreptatea li se poate aplica calificativul de *provocări*. Ele sunt cu bună samă inconștiente, dar sunt *provocări*.

Tot o provocare alcătuește faptul că o mână de speculanți străini monopolizează în mâinile lor sute de mii de hectare, pentru a putea impune mijlor de țarani ce trăiesc pe ele prețuri și condițiuni împovărătoare.

Tot provocare numese chipul neomenesc în care s'a făcut recesimântul sub cel de pe urmă guvern conservator, când hectarul de pământ de frunte al proprietarului a fost prețeluit cu 20 lei, iar hectarul cu mult mai slab al țaranului cu 60 lei și mai bine. Această provocare a trecut peste toate mărginile, mai ales în Țara Românească, unde ceea ce plătesc țaranii în dijmă și în munci pentru pogonul ($1/2$ hectar) luat dela proprietar spre a-l munci nu este nicăiure mai puțin de 30 lei.

Numai provocare se poate numi ceea ce se petrece cu lucrul la drumuri când, în unele județe, palmașii au fost impuși, pentru zilele de prestație, cu 12 lei 50 bani, acei cu un cal cu 25 lei 50 bani, acei cu 2 boi cu 35 lei, acei cu 4 boi cu 45 lei

și când oamenii „fără a fi avizați de această urcare, au fost trecuți din oficiu cu prestația în bani¹⁾”.

În fine, cum să calific altfel decât de provocare faptul că țărănimea n'a fost niciodată îngăduită să-și aleagă, în colegiul rezervat ei, deputații ei, oameni din sate. Mare ispravă poate n'ar fi făcut acei țărani deputați, discursurile lor n'ar fi luminat chestiunile de politică externă, de organizare a instrucțiunii publice, financiare sau economice, dar prezența lor în sfatul țării ar fi fost privită de țărănime ca o chezășie pentru interesele ei și părăsirea în voia întâmplării a acelor interese n'ar mai fi fost aruncată exclusiv în sarcina *boierilor*, denumire sub care țararii cuprind și pe fiul de Domn și pe fiul de bacal sau de crășmar îmbogățit și puternic.

Nici odată nu s'a lasat colegiul al treilea liber să aleagă țărani: prin fraudă, silă, ademeniri și corupere, el a fost veșnic silit să aleagă pe acei favoriți ai partidului la putere cari erau ineligibili în alte colegii. Țararii au resimțit în chip mult mai viu decât s'ar putea crede această tagadă a unui drept ce, pe de altă parte, li eră zugrăvit ca sfânt, și pe care erau sfătuiți să-l exercite cu tot inadinsul.

Și semne de înțelegere și de îndreptare în această privință nu vedem nici macar după tulburările din Martie, Camera actuală numără numai 5—6 țărani.

2. Țărănimea dela 1856 încoace este neconținut ațâțată.

Am aratat mai sus atât chipul în care, între 1856 și 1859, țărănimea a fost chemată să ieșă parte la luptele politice cât și agitațiunile, unele interesate altele neinteresate, unele de bună

¹⁾ Sebastian Moruzi, *Op. cit.*, p. 23. Opusculul D-lui Moruzi conține multe observațiuni juste și denotă o cunoaștere adevărată și de aproape a țaranului și a nevoilor lui. Voiu releva între altele că propunerea ce face ca „*prețurile date pe muncă de cu iarnă să fie considerate ca un avans fără nici o putere de înlănțuire, dând Băncilor Populare reformate și așăzate pe alte baze, misiunea de a face avansuri când proprietarul nu ar voi să riște banul său în avansuri pe cari ar putea să le judece ca nesigure*” a fost adoptată și înscrisă de partidul conservator în proiectul său de lege de tocmeli agricole.

credință altele de rea credință, pornite când de jos când de sus, prin cari se măria nemulțămirea firească a țărănimii împotriva vechiului regim și se deșteptă nădejdea într'o soartă mai bună, când țaranul va avea pârțicica lui de pământ și va avea ființă numai o lege, aceeaș pentru țaran ca și pentru stăpân. Aceste agitațiuni nu se pot numi decât ațătări căci, de fapt, ațătau nemulțămirea latentă în inimele obștiei pentru apăsările și nedreptățile suferite de veacuri.

Cele multe din ele porniau din cuget absolut curat, dela oameni cari, fără absolut nici un interes personal, ardeau de dorul să vadă obștia poporului desrobită politicește și economește cu un moment mai degrabă. Aceste agitațiuni nu îndemneau poporul la nici un act de violență ci se mărginau la încercarea de a trezi în inima lui simțul demnității personale, acel al drepturilor lui firești și conștiința de neam; erau absolut fără prihană și la locul lor. Totuș efectul lor imediat fu mult mai puțin trezirea de a deșteptă în țărănime simțimintele noble ce voiau să le trezească, decât sporirea nemulțămirii împotriva stăpânilor, precum eră de altmintrelea firesc, de oarece simțimintele în chestiune încă nu aveau ființă pe când nemulțămirea există și eră chiar foarte vie.

Legea rurală puse pentru un moment capăt nemulțămirii care însă în curând se aprinse din nou, mai vie, în urma aplicării regimului tocmelilor agricole și a constatării de cătră țarani că, cu toate legile noue cari se făcuse, starea lui rămăsese aceeaș ca și mai nainte, că eră tot bătut și împilat, că rămăsese tot fără de lege, dar că eră silit să muncească mai din greu pentru a putea plăti pământul.

Prin Constituția dela 1866 presa devenise cu desăvârșire liberă. Școlile se înmulțise atât la sat cât și la orașe, ele devarsau în fiecare an asupra comunelor rurale ca notari, perceptori, ajutori de subprefecți și secretari de subprefectură, un număr mare de oameni cu învățatura rudimentară și absolut fără creștere. Recrutarea învațătorilor eră foarte grea, se luau pentru a învăța copiii băieți cari mântuise sau chiar nu mântuise încă cursurile unei școli rurale, calfe de negustori și chiar slugi boierești cu o știință foarte elementară de carte. Seminarele la rândul lor trimiteau în sate câte un preot care absolvise cursul

lor mai prost, câte odată pe un fost subofițer sau un fost notar care intrase în tagma preoțească pentru că credea că-i va aduce mai bun folos decât altă meserie.

Toată această lume eră de obicei rău văzută de proprietar și de arendaș și tratată cu un despreț nemascat. Ea se răsbună propagând printre țărani idei egalitare și de împotrivire la abuzurile stăpânești. Trebuie însă recunoscut că până după războiu această propagandă se făcea pe o scară mică și rămânea fără efect. Partidele politice nu luase încă obiceiul să exploateze nemulțămirea țărănimii în folosul lor.

Dela războiu incoace însă lucrurile se schimbă cu totul.

Oștenii întorși de peste Dunăre aduceau cu dânsii mândria și conștiința de sine a omului care a învins, înfruntând de repetite ori moartea, boala, intemperiiile. Ei erau oamenii pe cari feciorul boieresc nu îndrăzniă să-i atingă cu biciul, cari nu se mai temeau să înfrunte privirea chiar încruntată a stăpânului, erau un element nou în viața dela țară. Această dârjie nu putea să convie nici stăpânilor asupritori, nici subprefecților și primarilor jacași; bataia necinsti adesea pe acei cari ridicase cinstea țării, în multe cazuri muiă împotrivirea lor, dar nu fără de opunere barbătească din parte-le și fără ca această pildă să nu se întipărească în inimile obștiei.

Presa luase cu prilejul războiului și a modificării articolului 7 al Constituției un avânt de necrezut; odată cu numărul ziarelor spori și circulația lor. Ieftenindu-se, ele începură a se găsi în toate satele, adesea câte mai multe numere în acelaș sat. Cele mai răspândite la țară, încă din vremea războiului, erau *Războiul* atât acel al lui Weiss cât și acel al lui Granda. *Lupta* D-lui G. Panu avu asemenea o circulație foarte mare, apoi *Adevărul* și *Universul* cari le întrecu pe toate. Unele din aceste ziare răspândiau ideile cele mai înaintate și, în chip mai mult sau mai puțin fățiș, susțineau dreptul locuitorilor la pământ. Suferințele țărănimii, nedreptățile și împilările ce o apasau erau zugrăvite în colorile cele mai vii și, în cuvinte energice, ea eră îndemnată să se împotrivească abuzurilor și să lupte cu vrednicie pentru apararea drepturilor ei și pentru cucerirea unei soarte mai bune.

Multe din aceste descrieri și apeluri erau făcute pentru

scopuri politice, pentru a creă dificultăți guvernului la putere în vre un caz special, pentru a înlesni o alegere, pentru a zice contrarul de ceea ce zicea partidul advers. Multe erau făcute eu bună credință și reprezentau convingerile autorilor, altele erau opera unor oameni cari nădăjduiau, prin doctrinele ce le împăraștiau, să câștige popularitate spre a putea parveni la situații cu vază sau folositoare. Toate erau strict legale și întemeiate pe libertatea absolută garantată presei de Constituțiune, dar toate alcătuiau în realitate ațățări a nemulțămirii ce mergea crescând în țărănime în urma abuzurilor regimului tocmelilor agricole și a cerlorlalte obijduiri suferite de țărănime.

Încă din întâii ani cari au urmat răsboiului, s'au constatat urme de propagandă socialistă, pornită mai cu seamă de la străini. În curând însă se înființă un rudiment de partid socialist român; în unele județe din Moldova se făcū o propagandă fătșișă printre țarani, înființându-se ziare cari li se distribuiau gratis și în cari se predică, printre altele, împărțirea proprietăților mari între săteni. Această propagandă eră mai cu samă vie în juțele Roman, Bacău, Vasluiu și Iași.

Ea își propunea în primul rând ridicarea clasei țărănești pe terenul economic, deșteptarea lui politică și stărnirea simțământului drepturilor și a demnității lui. În capul ei se găsiu atât oameni de bună credință, plini de iluziuni și cari cheltuiau fără cruțare din avutul lor pentru propagarea credinții ce li eră scumpă, cât și indivizi pentru cari socialismul și ridicarea clasei țărănești nu eră altceva decât un mijloc de inavuțire. Aceasta eră ațățare pe față și nu se poate tăgădui că ea a avut o însemnată înrăurire asupra țărănimii.

Dar nici ațățările presei nici acele ale socialiștilor n'au avut însemnătatea ațățărilor la cari au dat loc luptele între cele două partide politice. Dacă în Parlament declamațiunile în favoarea țaranului, exaltarea calităților lui, împodobirea lui cu toate virtuțile și făgăduințele de a-i dă pământ au fost relativ rare și măsurate, la fiecare alegere candidații la colegiul al treilea și mai cu samă agenții lor se întreceau în laude pentru virtuțile țaranului, în bocete asupra stării de asuprire în care se află și în făgăduința de a-i dă pământ. Aceste au fost ațățări foarte efective; pentru a ne convinge de acest fapt n'avem decât să

cetim rapoartele ofițerilor însărcinați cu reprimarea tulburărilor țărănești dela 1888 în Ilfov, Prahova și Ialomița, ele sunt aproape unanime asupra acestui punct¹⁾.

Dacă aceste ațătări (în cea mai mare parte inconștiente) ale candidaților la deputație sunt reprobabile, ce să zic de greșala guvernului dela 1877 care a făgăduit pământ oștenilor în momentul când treceau Dunărea? Făgăduința eră inutilă; chiar de nu li s'ar fi făgăduit nimica ei s'ar fi purtat cu aceeaș vițeje, dar făgăduința odată făcută trebuia ținută și nu trebuia să se lase ca să treacă mai mult de douăzeci de ani pentru ca ea să devină o realitate. Iată o ațătare care a devenit în urmă și o provocare.

Dela 1888 greșelile guvernelor curg; legea dela 1889 care distribue pământ pe moșiile Statului oricui îl cere, fără a pretinde nici o garanție dela acei căror se distribue loturile, nici macar acea de stabilire pe pământul atribuit, întipărește în mintea țaranului ideea că are drept la pământ. Din toate ațătările cea mai puternică a fost fără indoială legea vânzării bunurilor Statului dela 1889 și chipul în care a fost aplicată.

Starea umilită a țaranului, sărăcia lui, maltratările și abuzurile a căror jertfă este, umple pe rând ziarele tuturor partidelor; dreptul lui la pământ se discută pe față, i se făgădueste pământ prin manifestele partidelor, pretutendeni se exaltează bunatatea, blândeța și rabdarea lui.

În anii din urmă unele ziare scot ediții speciale, ca spre exemplu *Adevărul la sate*, răspândite la țară în mii de exemplare, în cari drepturile sateanului îi sunt lămurite în chipul cel mai viu, pe când se recapitulează și se înșiră cu îngrijire tot pomelnicul suferințelor lui; se denunță lăcomia și jaful stăpânului, se arată cum nevoia țaranului crește mereu ținând pas cu urcarea invoielilor, se arată tot atât de lămurit absoluta nevoie de măsuri pentru a-l pune în stare să aibă pământ cu indestulare, deșteptându-l asupra uzului ce trebuie să facă de dreptul său de vot, pentru ca glasul țărănimii să fie ascultat în sfatul țării. S'a zis că asemenea publicații au fost făcute pentru scopuri personale, pentru sporirea influenței directorilor acelor

¹⁾ Vasile Kogălniceanu, *Chestiunea Țărănească*. Anexe.

ziare și chiar pentru câștig. Se poate, dar nu am de intrat în asemenea considerațiuni, mă mărginesc să constat fapte. Apoi trebuie să recunoaștem că articolele din foile în chestiune nu depășiau mărginile permise presei de Constituție decât când insultau și calomniiau. Teoriile emise, sfaturile date țăranilor erau fără îndoială legale, dar constituiau în acelaș timp niște vajnice ațătări.

Propaganda socialistă a atins prea puțin tagma învățătorilor de sate, dar în schimb centrele în cari ei și-au dobândit instrucțiunea au fost și sunt centre cu idei înaintate cari nu au putut să nu influențeze pe viitorii învățători, cu atât mai mult că marea lor majoritate eră și este alcătuită din fii de țarani, cari din copilărie auzise foarte deaproape vaietele și gemetele poporului și luase, direct sau indirect, parte la suferințele obștiei. Cum eră cu puțință ca acești oameni deșteptați prin cartea ce o învățau, prin cuvintele ce le auziau, să nu ardă de dorul de a vedea îmbunătățită starea obștiei din care ieșise? Nevrednic și fără de inimă este acel din ei ce nu ardeă și nu arde de un asemenea dor!

Eră firesc ca ei în satele unde erau rânduiți să alcătuiască un element care să deștepte poporul asupra drepturilor sale, să-l sfătuiască să se împotrivescă abuzului, fie că acel abuz venia dela autorități sau dela stăpân. Asemene urmări sunt simțiri firești, și nu cred să depășască rolul ce-l are învățătorul în sat; ele sunt însă fără îndoială o ațătare a spiritului de împotrivire a țaranului împotriva ocărnuirii și a stăpânului.

Dacă unii din acești oameni, ieșiți din țărănime, încă țarani ei înșiși, împărtășind deci toate aspirațiunile, toate nadejdile, toate poftetele, toate urile țărănești, fără creștere și cu o instrucțiune din cele mai marginite, amintindu-și vorbe cetite sau auzite încă de pe vremea școalei, rău înțelese și rău mistuite, au depășit în unele locuri mărginile rolului lor și au făcut să se oglindească înaintea ochilor țăranilor puțință de a pune mâna cu putere pe moșiile proprietarilor, faptul n'are cum să ne mire. El este reprobabil dar cu totul firesc. Atât propaganda permisă a învățătorilor împotriva abuzurilor cât și acea reprobabilă de a predica țăranilor dreptul să ieă pentru ei moșiile proprietarilor, a alcătuit și alcătuesc un puternic factor de ațătare a țărănimii împotriva ordinii existente.

Paralelă cu acțiunea învățătorului a fost adesea acțiunea preotului care nu poate de loc să fie justificată, menirea lui fiind de a lucra pentru impacare și înfrățire și necum pentru învrăj-bire. Voiu vorbi de ei mai departe.

Ațâtările despre cari am vorbit mai sus sunt lucruri firești, decurgând din combinarea stării de lucruri datorită desvoltării noastre istorice cu instituțiunile ce ni le-am dat. Dacă starea economică a țărânimii noastre s'ar răsămă pe temelii sănătoase, dacă distribuirea proprietăților ar fi normală și regimul agricol omenos, asemenea ațâtări nu numai că nu ar avea nici un efect, dar nici că s'ar produce, precum este cazul în Germania, în Țările Scandinave, în Olandă, în Belgia, în Franța și în cele mai multe provincii ale Austriei. Producându-se față cu starea economică nesănătoasă și cu distribuirea vițioasă a proprietăței la noi, ele nu au putut decât să marească, să facă mai vie și mai nerăb-dătoare binecuvântatele nemulțămiri ale țărânimii.

Aceste ațâtări producându-se odată cu provocările despre cari am vorbit în paragraful precedent, eră lucru firesc ca combinarea amândurora să aducă nemulțămirea obștiei zilnic mai aproape de izbuhnirea care a putut doară să surprindă numai pe acei cari nu aveau ochi ca să vadă și urechi ca să audă.

3. Țărâtimea începe a-și simți puterea.

Am amintit cum, după catastrofa dela Iena, Stein și Hardenberg, barbații de Stat cari luară în mână opera de mănținere a Statului prusian și de pregătire pentru a-l restabili în vechile lui hotare și a contribui la mănținerea întregii Germanii, își dădură îndată sama că puteau ajunge la scopul lor numai prin ajutorul națiunii întregi. Dar națiunea eră încă supusă jugului greu al șerbirii, țarâni nu erau proprietari pe pământurile lor, ci le țineau în uzufruct vremelnic sau cu drept de moștenire împotriva unor indatoriri grele în muncă și în bani. Intăia lor grijă, spre a-și asigura ajutorul națiunii, fù s'o desrobească și să facă pe țarâni proprietari desăvârșiți pe pământurile ce le cultivau în schimbul cedării unei părți din acele pământuri. Apoi siguri de ea, o armară înlocuind vechea oaste de merce-

nari prin națiunea armată. Se știe cum răspuse acea națiune la încrederea ocârmuitorilor ei în anii 1813, 1814 și 1815.

Și la noi s'a armat țărănimea și țărănimea a răspuns în chip strălucit la chemarea ce i-a făcut țara la 1877; țaranii români în opinci, cu o instrucție militară din cele mai rudimentare, ori unde au fost bine conduși, au îndeplinit cu cinste niște sarcini cari de obicei se pun numai unor oștiri încercate.

De atunci obligațiunea slujbei oștenești s'a întins din ce în ce: aproape orice Român este sau a fost soldat; peste 90% din soldații de ieri și din soldații de astăzi sunt țarani sau fii de țarani. Situația noastră geografică ne-a silit să adoptăm sistemul prusian. Numai oamenii noștri de Stat n'au avut grija ce au avut-o Hardenberg și Stein.

Țărănimea alcătuiind nouă zecimi din puterea noastră armată, a urmat ca și mai nainte să fie disprețuită, umilită, batjocorită, maltratată; exploatarea ei a mers tot crescând și ea a fost mănținută, pentru interesul ei de căpetenie, sub un regim excepțional, alcătuit inadins pentru a favoriza interesele stăpânilor de pământ față de acele ale țaranului.

Instrumentul de care dispunem pentru mănținerea ordinii în caz de tulburări grave este oștirea: în el stă garanția cea mare a siguranței Statului.

Acel instrument însă este alcătuit, pentru nouă zecimi din țarani și fii de țarani, având aceleași dureri, aceleași uri, aceleași aspirațiuni, aceleași nădejdi ca obștia din care au ieșit și în care au să reintre, ale căror inimi bat într'o bataie cu inima cea mare a obștiei.

Țaranul român căruia numai agerimea de minte nu-i lipsește, și-a dat foarte bine sama despre faptul că ocârmuirea nu dispune de alt mijloc pentru a-l supune și a-l constrânge decât de brațele fiilor și a fraților lui. El are de mult încă credința că armata alcătuită din „oameni“ este „cu oamenii“ și nu „cu boierii“. Chipul cum s'a purtat armata în tulburările ce au avut loc dela 1884 încoace n'a sguduit cătuș de puțin această credință; ea trăiește chiar și astăzi, după represiunea de astă-primăvară, voiu cercetă în alt capitol întru cât este întemeiată. Fapt este că are ființă și că țărănimea începe a simți că, la urma urmei, puterea este a ei și nu a „boierilor“.

CAPITOLUL IX

NOUA CLASĂ STĂPÂNITOARE

1. Ruina desăvârșită a boierimii și încetarea ei de a mai fi un factor politic.

Ruina boierimii celei mari poate astăzi să fie privită ca desăvârșită. De unde, în anul 1803, 28 familii stăpâneau peste o treime din Moldova, aceleași familii nu mai stăpânesc astăzi nici o a zecea parte din acea întindere și încă acea zecime este în cele mai multe cazuri ipotecată până aproape de întreaga ei valoare. În Țara Românească situația este absolut aceeași. Urmașii sărăciți ai acelei boierimi sunt îndeobște prea fericiți când capătă dela mila partidelor politice, pentru a trăi, câte o slujbușoară ce părintele sau bunicul lor ar fi procurat-o *camar-dînerului, vatawului de ogradă* sau *gramaticului* care știuse să se facă bine văzut.

Cățiva dintr'înșii au încă niște averi teritoriale colosale, totuș rolul jucat de ei astăzi în agricultură este nul. Dacă doi sau trei gospodari de frunte sunt urmașii unor mari familii boierești, cei mulți din boierii mari rămași încă cu moșii le arendează, chiar în Moldova, iar în Țara Românească arendarea este regula. Numărul acelor cari își exploatează singuri moșiile, fiind minim, în imbele țări se poate zice ca numai în prea puține locuri se mai găsesc urmașii boierimii mari în conflict zilnic de interese cu țaranii.

Mult mai mult înseamnă pe tărâmul agricol ceea ce se numia altă dată boierimea mică; ea și-a pastrat moșiile mai bine decât boierimea mare și le exploatează mai adesea singură.

Dacă doi sau trei din urmașii boierimii mari, prin însușirile lor, mai posedă o vază mare și joacă un rol politic de

primul ordin, aceștia sunt factori politici cu totul izolați, o acțiune de clasă nu mai există; importanța lor politică ca clasă este cu desăvârșire ștearsă. Chiar în camerele conservatoare numărul deputaților și senatorilor aparținând familiilor cari au alcătuit odată boierimea cea mare este cu desăvârșire mic.

O hotărîtoare dovadă a faptului că rămășițele oligarhiei nu mai sunt în stare să existe ca partid, ni-l oferă împrejurarea că acum câțiva ani, partidul conservator a primit în sânul său aproape întregul grup radical, a cărui origine este absolut populară și care eră alcătuit din elementele cele mai înaintate ce existau atunci. Acest element radical, unit cu alte elemente nouă primite de partidul conservator, fiind mai tânăr, mai vi-guros, mai îndrăzneț, mai neîmpiedecat de scrupule, alcătuește astăzi masa vechiului partid oligarhic al cărui urmași direcți este în realitate relegați pe al doilea plan.

În cel de pe urmă cabinet conservator, din cei opt mi-niștri numai patru erau urmașii unor familii aparținând boie-rimii mari, ceilalți patru erau oameni noi.

Rolul de căpetenie îl jucau elementele nouă, acel al boie-rilor, fiind mai mult decorativ și reprezentativ. În funcțiunile cele mari ca și în acele mici numărul boierilor mari eră foarte restrâns. Acelaș spectacol ni-l oferă partidul junimist, fuzionat astăzi cu cel conservator; afară de două sau trei personalități, marele stat major al junimiștilor este alcătuit din nevoieri.

Despre partidul liberal nici nu mai vorbesc, proporțiunea boierilor de neam printre miniștri, senatori, deputați și funcționarii înalți, este cu desăvârșire mică.

Și independent de faptul că boierimea și-a pierdut averile, această importanță politică minimă ce o constatăm în urmașii boierimii celei mari este firească din cauza numărului lor atât de mic față de mulțimea mereu crescândă a păturilor nouă ajunse în stare să joace un rol politic.

În deobște membrii vechei clase boierești cari au mai pastrat o avere teritorială, se agață cu cerbicie de principiul sfin-țeniei dreptului lor de proprietate, și nu vror să audă de nici o intervențiune a Statului pentru a modifica distribuirea proprie-tății sau pentru a supune raporturile dintre țaran și stăpân la un control mai eficace din partea Statului. Repet însă că ei, atât

ca număr cât și ca însemnătate economică, au ajuns o cantitate absolut neglijabilă, o fracțiune într'adevăr cu pretenții, dar infimă a noii clase stăpânitoare. Fosta oligarhie română, dacă mai traiește, datorește această rămășiță de viață amintirii trecutului sale puteri, iar nu puterii sale actuale care nu există. Totuș această stare de slăbăciune care merge până aproape de neființă, nu împiedecă pe unii dintr'înșii să aibă pretenția de a monopoliza puterea politică pentru cercul lor atât de restrâns și de slab.

2. Despre clasa care deține astăzi averea teritorială și puterea politică.

Am aratat în cărțile precedente nașterea, încă sub regimul regulamentar, a unei clase noi, sporirea ei într'o progresiune din cele mai răpezi în vremea Domniei lui Cuza și năzuința ei de a cuceri de pe atunci o parte covârșitoare din puterea politică și economică.

Mersul ei de înmulțire și de sporire în puteri a mers crescând dela 1866 încoace. Școlile atât acele din țară cât și acele din străinătate devarsau acuma pe fiecare an sute de tineri cu studii mai mult sau mai puțin complete. Oamenii noi ajunși, chiar acei cu puțină dare de mână, făceau jertfele cele mai mari pentru a trimite pe fiii lor în străinătate, unde învățau, cei mulți dreptul, alții câte o specialitate. Pe lângă nenumărați avocați și judecători, începurăm să avem un număr însemnat de ingineri, de medici și de profesori români.

La aceste puteri intelectuale și profesionale venite din străinătate, universitățile din Iași și din București începură să adauge un contingent din ce în ce mai însemnat de tineri cari absolvise cursurile deosebitelor facultăți. În curând se înființară școli speciale ca, spre exemplu, școala de poduri și șosele care ni dă ingineri ce nu sunt de loc mai pre jos de acei ce ni vin din străinătate. Aceste categorii alcătuiesc elita intelectuală a clasei noi. Dintr'insele au ieșit o mulțime de personalități ce, cu cale și fără cale, au ajuns la situațiile cele mai înalte și dețin în mâinile lor firele acțiunii politice în imbele partide.

Pe lângă aceștia mai face parte din acelaș mijloc social, se

împărtășește de aceleași puteri, categoria, foarte importantă pentru chestiunea ce o tratăm, a acelor cari sunt fii de oameni ajunși sau îmbogățiți, încă în vremea regulamentară sau în cea a lui Cuza, unii și mai pe urmă, dar cari au făcut studii incomplete sau n'au făcut studii de loc și au două indevnitici de predilecție: politica și căutarea moșiilor, fie ca proprietari fie ca arendași. Din această categorii s'au recrutat mai cu samă până astăzi puternicii de județe, cari fac în județe ploaia și vremea frumoasă, cari numesc la funcțiuni, aleg deputații și senatorii, dispensează favorurile și . . . storc pe țaran, fie de-a dreptul, fie indirect pentru folosul rudelor și prietenilor, fie adesea direct și indirect. Mulți urmași ai foștii boierimi mici se găsesc între aceste două întâi categorii ale noiei clase stăpânitoare și alcătuesc unul din cele mai bune elemente din cari se compune.

Paralel cu această categorie mai vine încă una, alcătuită din toți acei cari n'au făcut studii și, pornind de jos, au izbutit în vremile din urmă, prin hărnicie, prin economie, prin noroc, prin dibăcie, prin lipsă de scrupul și adesea prin ajutorul tuturor acestor factori întruniți, să ajungă la avere. Aproape toți sunt agricultori. Printre aceștia sunt mulți foști vechili de arendași sau de proprietari, oameni cumplit de harnici și de străngători, dar cu desăvârșire lipsiți de cinste și de suflet cari, după ce au jăfuit fără scrupul pe foștii lor stăpâni, juoae fără milă pe sătenii moșiilor ce le țin în arendă, meseria lor obișnuită.

Din aceste trei categorii de oameni se alcătuește clasa care deține astăzi monopolul puterii și căruia îi aparține cu mult cea mai mare parte a proprietății mari.

Bine înțeles că o bună parte din categoria cea dintăiu posedă și ea moșii, că exploatează pe unele dintr'însele și că printre membrii ei numără pe lângă oameni cu omenie și exploataatori absolut fără suflet.

Creșterea noiei clase stăpânitoare a fost mai mare și mai răpede în anii cari au urmat răsboiul, din pricina prilejurilor de câștig oferite de avântul economic ce-l luă țara, a creațiunilor de servicii întregi și a încurajării ce guvernul liberal o dădea pe față întăririi unei clase conducătoare în care să între de preferință elementele vrednice ieșite din popor, menită a înlocui elementele oligarhice îmbătrânite și pe cale de istovire.

Dacă creșterea vechei boierimi eră vițioasă și devenise în vremile din urmă, în marea majoritate a cazurilor, o amestecare a cusurilor Orientului cu acele ale Apusului, acea a noiei clase stăpânitoare, când există este, afară de rari excepțiuni, departe de a fi mai bună; însă de obicei lipsește cu desăvârșire. Acei cari alcătuiesc categoria întâia au avut numai în prea puține cazuri părinți în stare să li deă creștere, căci lor însuși ea li lipsiă. În cei câțiva ani petrecuți în străinătate au avut de unde să capete învățătură, dar creștere nu. Acelaș lucru se poate zice de elementele aparținând categoriei a doua, afară de unii din urmașii familiilor din boierimea mică. Este vederat că pentru ultima categorie de care am vorbit, nu poate fi nic. vorba de creștere.

Această lipsă obștească de creștere și de tradițiuni bune (este bine înțeles că excepțiuni onorabile sunt departe de a lipsi) explică până la un oareșcare punct lipsa de scrupule, asprimea și lăcomia față de locuitori de cari dă dovadă *noua boierime*

Este foarte de regretat că, dintr'un scrupul de delicateță exagerată, Ministerul de Interne a suprimat numele proprietarilor, acel al arendașilor și acel al moșilor în vastul material adunat de D-I Creangă în cursul verii trecute și dat astăzi la iveală.

S'ar fi putut alcătui o statistică din cele mai interesante și din cele mai luminoase, împărțind pe marii agricultor pe partide și grupuri politice de o parte, pe poziții și origini sociale de alta.

S'ar fi constatat că, *în deobște*, oamenii noi au învoiei mai grele decât oamenii vechi și că cele mai grele sunt, iar în deobște, ale agricultorilor cari aparțin categoriei a treia din *noua boierime*¹⁾. Și lucrul este foarte firesc. Acești oameni, absolut lipsiți de creștere, și-au făcut averea în deobște prin mijloace puțin curate; devenind astăzi mai puternici, mai în stare de a abuză, abuzează mai tare.

Această clasă, această *boierime nouă*, este acea a cărei interese se gădesc astăzi față în față cu acele ale țărânimii, pe care o împilează și o asuprește, acea care împiedecă avântul ei economic. *Boierii vechi* cari mai au moșii dispar cu desăvârșire, sunt

¹⁾ Pentru a fi drept trebuie să mărturisesc că cunosc învoiei cumplite făcute de fruntași ai primei categorii.

inecați în numărul acelor *noui*. Din cele expuse în Capitolele V și VI rezultă că țărănimea n'a câștigat nimic la acest schimb de stăpâni. Cei noi sunt cel puțin tot atât de brutali, dar în deobște mai lacomi decât cei vechi, căci cunosc mai bine prețul banului și au fost deprinși din copilărie să fie mai inexorabili decât boierii cei vechi și mai ales sunt mai mulți.

Partea *nouei boierii* a cărei interese vin în conflict cu interesele țărănimii se ridică la o cifră inferioară acelei de 4171, care ni dă numărul total al proprietăților dela 100 hectare în sus. Acestei cifre trebuie să-i adăogim numărul arendașilor români care după D-I Creangă este de 1861 ¹⁾, ceea ce ni-ar face un total 6032 persoane. Dar de aici trebuie să scădem moșiile instituțiilor de binefacere și a celorlalte persoane morale și să mai facem un scăzământ însemnat în numărul proprietarilor, căci numărul acelor cari posedă mai multe moșii este destul de ridicat și sunt câțiva bogătași cari posedă 10, 20 și 30 de moșii. Dacă voiu face un scăzământ de 10 la sută, care de sigur este prea mic, ajungem la cifra de 5400 persoane ale căror interese sunt în conflict cu acele ale mai bine de un milion de capi de familie țărani.

Clasa care înlocuește vechea boierime a dat, față de obștie, dovadă până acum de un egoism, de o lăcomie și de o lipsă de scrupul cari sunt mai degrabă mai presus decât mai prejos de acele de cari au dat dovadă boierii de altă dată. Țărănimea n'a câștigat, o repet, absolut nimic la această schimbare, dimpotrivă ea a pierdut căci stăpânii de astăzi sunt cu mult mai număroși decât cei vechi.

Țara a câștigat prin faptul că puterea și avuția sunt în mâni mai multe. Faptul că boierimea de astăzi are mai mult conștiința de neam decât cea de ieri, că nu se mai gândește la ajutor străin pentru a-și ajunge scopurile politice, este rezultatul marei schimbări săvârșite sub Domnia Regelui Carol atât în pozițiunea Statului român, cât și în mărirea și dezvoltarea conștiinței naționale.

¹⁾ G. D. Creangă. *Proprietatea rurală în România*, p. 64 sq. Nu m'am ocupat aici de proprietățile între 50 și 100 hectare: conflictele de interese ce pot exista pe ele nu pot avea decât o importanță minimă.

CAPITOLUL X

SCHIMBAREA IN STAREA ȚĂRANULUI, ALBĂSTRIMEA SATELOR

1. Schimbarea în starea sufletească a țaranului dela legea rurală încoace.

Obiceiul de nemărginită supunere a săteanului față de stăpân, teama lui de puterea acelu stăpân, pe care o credea nemărginită față de dânsul și care îl făcea să sufere toate împilările, toate batjocurile și toate maltratările, primise prin legea rurală o puternică sguduire. Fără foamea dela 1866 și fără legea de tocmeli agricole, nu încape îndoială că spiritul de independență, simțul demnității personale și voința de a se împotrivi împilării și abuzului, s'ar fi dezvoltat răpede. Inșă cumplita nevoie în care se găsi țărănimea și regimul care introducea din nou munca silnică, oprî această dezvoltare pe loc și împinse chiar pe țaran înapoi, spre vechile obiceiuri de supunere și de smerenie.

Războiul, întinderea slujbei oștenești, desființarea execuțiunii la muncă *manu militari*, fură niște factori cari contribuîră la redeșteptarea mișcării oprită pe loc dela 1865. Astăzi săteanul nu se mai lasă a fi împilat, batjocorit și maltratat de arendaș sau proprietar decât când acesta este sprijinit de autorități. Acest sprijin având de fapt ființă pretutindeni, țaranul se supune pretutindeni, dar numai din pricina sprijinului ce autoritatea îl dă stăpânului. Respectul—frică ce-l avea de stăpân a pierit aproape cu desăvârșire.

Dacă țaranul român n'a avut nici odată iubire pentru stăpân, pentru *boier* cum zicea și zice el și astăzi, afară de prea puține excepțiuni, acuma îl urăște, pe cât poate urî un om care are pătîmi atât de puțin vii ca țaranul român. Această transformare

a simțimântului de nemulțămire, de instrăinare, de bănuială ce-avea ființă înainte în ură vădită, este datorită pe de o parte ațâțării acelor despre cari am vorbit mai sus, cât și altora, despre cari voiu vorbi ceva mai jos, dar mai ales împilărilor, maltratărilor și abuzurilor de tot soiul urmate dela 1865 până astăzi și cari s'au produs odată cu redeșteptarea în țaran a simțimântului dreptului său de om și a conștiinții puterii lui.

Și față cu împilările și cu samovolnicile expuse mai sus, față cu stoarcerea și cu exploatarea a cărei jertfă este țaranul, această ură nu poate să fie privită decât ca firească și ne putem mira numai de un lucru: că izbuhnirea ei nu a avut loc mai de vreme și nu a fost mai violentă. Nu este ființă omenească care, fiind pusă afară din legea obștească cum este pus țaranul român, fiind împilat, brutalizat, exploatat și batjocurit ca el, să poată suferi ce a suferit și ce suferă el, fără ca în sufletul lui să se nască și să clocotească ura împotriva aceluia dela care îi vine cea mai mare parte a răului. De mirat este numai lungă, prea lungă lui rabdare; dar ura are ființă și clocotele ei înădușite, amenință capacul zilnic cu mai multă putere.

Această ură urmează a fi ascunsă sub haina ipocrită a umilinții și sub formulele celei mai nemărginite smerenii, dar la prilej ea se vădește. Ea chiar se mărturisește de țaran între patru ochi, când țaranul crede că vorbește cu un prieten, care urăște și el pe *boieri*.

Căci stăpânul, fie el urmaș de Domn sau fiu de bacal, grec, țigan sau chiar jidov, tot *boier* este numit de țaran.

Și țaranul urăște pe *boier*, căci *boierul* este dușmanul firesc al omului, îi caută paguba pe toate căile, se îmbogățește din sudoarea lui, îl stoarce, îl împilează, îl batjocorește, îl maltratează, veșnic îl găsește omul aținându-i calea spre bine.

În sat sunt multe partide, sunt sfezi, sunt uri, sunt interese potrivnice, dar toate tac, toate sunt uitate când este vorba de a da piept cu dușmanul obștesc, cu *boierul*. Vai de acel care, când este vorba de interesul obștiei împotriva interesului boierului, se arată trădător cătră sat și ține cu *boier*, viața lui și acea a familiei lui devine un iad adevărat.

Autoritatea n'o respectă; își dă perfect samă că ea este coruptibilă și coruptă, dar se teme de ea fiindcă are forța armată.

dupa dânsa. În justiție n'are cea mai mică încredere, îi e groază de ea, căci când are aface cu dânsa, ea îl sărăcește în chip mai cumplit decât chiar arendașul cel mai lacom. Fuge de dânsa, de formalitățile ei încurcate, neînțelese de el, lungi și costisitoare, de advocații sireți, lacomi și înșelători și rabdă paguba numai ca să nu aibă de aface cu judecătorii.

Mai harnic de cum eră sub Regulament n'a avut cum să se facă, regimul tocmelilor agricole a avut grijă bună să nu dea inițiativei și dorului de muncă prilej să se nască într'insul în Moldova. Totuș scumpirea traiului și micșorarea pământului silește pe țaranul moldovean să lucreze mai mult și mai din greu decât altă dată. În Țara Românească, unde sistemul de exploatare și legiuirea lui Știrbei îl lăsase harnic, îngreuierea zilnică a invoielilor, mai cu samă în anii din urmă, n'a putut decât să fie dăunătoare acestei hărnicii.

Țaranul român, mai ales acolo unde el nu este amestecat cu elemente străine, a ramas tot blând: blândeța este o trăsătură caracteristică a neamului. Dar față de blândeța de mai înainte este o nuanță. Atunci blândeța eră amestecată cu frica, de ori cine eră imbracat altfel decât el, astăzi această frică este pe cale de a dispărea și blândeța firească tinde a rămâne singură în luptă cu clocotele urii stârnite într'insul de rălele tratamente și de exploatarea nemiloasă la care este supus.

Ca cultură, cu toate jertfele făcute de Stat, puțin a câștigat. Numărul analfabeților la noi este astăzi mai mare decât în Bulgaria deși aceasta are ființă ca Stat numai dela 1878. Învățătorii sunt rău pregătiți, localurile sunt neindestulătoare și mai ales, legea nu se aplică. *Autoritatea nu îndrăznește să aplice și să împlinească amenzile prevăzute de lege, căci este prea incapabilă pentru a le execută treptat, câtă vreme ele nu se ridică încă la sume mari și se teme ca oamenii să se răscoale dacă împlinește dela ei amenzile adunate în sumi mai mari.*

Credulitatea lui a ramas de necrezut. Dar el crede știrile cele mai fantastice, cele mai absurde, mai ales dacă acel care îl înșală bate în struna patimii, a dorinții sau a temerii sub înrăurirea căreia țaranul se află în acel moment. Acei cari în deosebite rânduri l'au făcut să se răscoale și să comită acte de

violență cunosc bine această particularitate. Dacă i se spune că guvernul voiește să pună taxă pe copii, crede, dacă i se zice că Împăratul Rusii a hotărât să i se dea pământ crede, dacă i se zice ca Regele a dat ordin să i se dea pământ, dar că primarul și notarul țin ordinul ascuns, crede, dacă i se zice că Regele e bolnav și că Regina s'a pus în fruntea armatei pentru a da țăranilor pământul boierilor, crede, dacă i se zice ca Regele a hotărât că au slobozire, timp de trei zile, să silească pe proprietari să li dea pământ, crede. Această credulitate ar fi ridiculă dacă n'ar fi jalnică și câte odată tragică.

Simțământul religios propriu zis a fost totdeauna slab la Românii din Moldova și din Țara Românească; el eră marginit aproape exclusiv în practica unor obiceiuri exterioare și a unor rituri. Țaranul până după sfârșitul regimului regulamentar ținea cu cerbicie la aceste obiceiuri și aveă o cunoștință a poroncilor Scripturii, care deși cam vagă și cam încurcată, totuș alcătuiă pentru el un frâu salutar: *frica de pacat*. Această frică astăzi există în deobște numai în inima oamenilor bătrâni.

Atingerea purtată de guvernul lui Cuza la averea bisericii fără a face nimic în schimb pentru ea, părăsirea în mizerie și în cea mai desăvârșită necultură a tagmei preoțești, *inferioritatea vădită ca cultură și ca stare în cari preoșimea a fost lasată timp de treizeci de ani față de toți slujbașii Statului, n'au putut decât s'o desconsiderare în ochii țărănimii și să facă ca de această desconsiderare să se împărtășască și însuș credința*. Acest spirit religios care trăia încă sub Regulament, primitiv, cam sămănând a păgânism, dar care alcătuiă totuș un frâu sănătos, a decăzut în chip spăimântător și este aproape de pieire.

Te cuprinde jalea când mergi Dumineca la liturghie într'o biserică de țară, mai ales în Moldova. Tot poporul îl alcătuesc câțiva moșnegi și câteva femei: barbații sunt la crâșmă, la primărie sau după trebi.

Dacă mîntea țaranului s'a deschis mult dela 1865 încoace, dacă el este astăzi departe de a mai fi ființă de tot primitivă dela 1830, el nu mai este nici om de omenie în acelaș grad cum eră atunci. A învațat dela acei cari l-au ocărmit, l-au jăfuit și l'au înșelat, dela boierii mari și mici, vechi și noi, dela

acei ce s'au zis prietenii lui, în sfârșit dela toți acei cu cari a avut aface, o mulțime de șiretlicuri și de meșteșuguri la cari nici nu visă altădată și a căror cunoștință de loc nu i-a sporit moralitatea.

Intrigi, sfezi, uri, rivalități sunt în sat ca și în orice societate omenească, dar față de stăpân tac toate: el este dușmanul obștesc, împotriva lui este datoria tuturor oamenilor să facă *front*. Ura ce o simțesc împotriva lui o ascund cu îngrijire sub formele celei mai desăvârșite supunerii. Cu totul rari sunt prilejurile în cari un țaran să-ți deschidă inima și să-ți destăinuiească ceea ce gândește satul despre tine, *boier*.

2. Credința țaranului în dreptul lui la pământ.

Am constatat că după vechiul obicei al țării, țărănimea avea drept la folosința hotarului locuit de ea în schimbul dării de a zecea din roadă și a slujbei. Am văzut cum Regulamentul Organic a menținut acest drept pentru acei locuitori cari făceau slujba, urmându-se a se da pământ tinerilor săteni îndată după căsătoria lor.

O urmare logică și firească a legii rurale eră de a pune capăt acestei stări de lucruri: făcând pe țaran proprietar desăvârșit pe pământul pe care se hrăniă, ea înțelegea să desființeze cu desăvârșire pentru viitor orice drept al țaranului asupra rămășiții hotarului moșiei. Micimea porțiunii atribuită săteanului făcea această *ieșire din indiviziune*, cum s'a zis foarte bine mai deunăzi, cu totul păgubitoare și nedreaptă pentru sătean; dar este incontestabil că măsura eră menită a regulă chestiunea pentru vecie și că chiar țărănimea, în întâia clipă de bucurie, așa o înțelese. În întâii ani după aplicarea legii rurale nu se mai auzia dela țarani nici o pretenție la mai mult pământ; se plângea pe ici și colea cel mult câte un însurățel dela 1864 că nu i s'a dat încă pământul făgăduit pe moșia învecinată a Statului, se auzia vre un *zecier* căindu-se că nu a făcut boieresc și astfel a ramas fără loc de hrană. Se părea că țărănimea uitase că avuse vre-o dată drept la pământ. Erau însă frecvente jalbele

că pământul nu ajunge fiindcă împrăștierea s'a făcut în chip nedrept¹⁾.

Întăiele cereri de pământ sunt din primii ani cari au urmat războiul independenței; ele coincidă cu înmulțirea împărțirilor între fiii de clacași și cu nemulțămirea rezerviștilor cărora nici că se gândia guvernul să li dea pământul făgăduit la 1877. Că guvernul le-a cunoscut și chiar a luat act de dănsese ni dovedește legea asupra vânzării bunurilor Statului dela 1881, întâia care se îngrijește în chip serios ca parte din acele bunuri să se în vândă în loturi.

Cererile de pământ crescură răpede după 1881, numărul împărțirilor pământurilor clăcășești sporind și ele totodată înmulțând numărul acelor cari n'aveau pământ de loc prin fiii ajunși în vrâstă a *zecierilor*.

Propagatorii ideilor socialiste și de naționalizare a solului, atât acei de bună credință cât și acei de rea credință, avură grijă să ațâțe această trebuință de pământ. Țaranii mai în vârstă

¹⁾ Voiu cită un exemplu, ce D-I Bibicescu în broșura sa cu drept cuvânt îl numește *tipic*, pentru a arată la ce abuzuri a dat loc aplicarea legii rurale.

„Cu ocaziunea aplicării legii rurale, zice răposatul An. Stolojan în discursul său dela 22 Fevruarie 1877, s'au împrăștiat săteni pe 4000 pogoane în comuna Filiași. În urmă, proprietarul, profitând de slăbăciunea administrației, li-a reluat 1000 pogoane. Sătenii spoliați n'au alergat la mijloace violente și nepermise de lege și morală pentru ca să reintre în bunurile lor. *Treisprezece ani* au alergat pe la toate autoritățile cu jalbă în proțap, cum se zicea altă dată, ca să-și recapete dreptul, și văzând că nu izbutesc prin administrațiune, s'au adresat justiției și s'au judecat până la Curtea de Casație, înaintea căreia instanțe au câștigat moșia“. I. G. Bibicescu, *In Chestiunea Agrară*, p. 30.

De altmintrelea iată cum înfieră Grigorie Păuceșcu chipul în care s'a aplicat legea rurală.

„Toți oamenii abili, toți oamenii vicleni s'au opus la împrăștiere, sub cuvânt că au învoieli particulare și mulți au izbutit să în-lătore aplicarea legii rurale.“

„Ni s'a spus că, în Moldova, clacașii au fost goniți cu totul de pe unele proprietăți ca să nu-i apuce legea rurală făcând clacă.“

„In părțile noastre, mulți proprietari au luat biletele de clacă dela locuitori ca să poată susține că n'au făcut clacă, și prin urmare n'au dreptul la împrăștiere; pe alocurea proprietarii li-au vândut câte o mică bucată de loc și legea rurală i-a găsit proprietari“. (*Ibid., ibid.*)

își aduseră aminte de vorbele bunicilor cari li istorisise negreșit cum înainte de odiosul *pont*, omul lucră cât pământ vroia în schimbul dijmei și de acele ale părinților cari li spusese și ei că, la căsătoria lor, primise dela *boier* întinderea de pământ convenită numărului de trăgători ce-l posedau. Aceste amintiri, hrânite prin cele auzite dela vre-un drumet, la crășmă, sau de la vre-un avocatel dela oraș, sau de băieți la cazarmă, unde vre-un cărturar li cetise vre-o foaie socialistă, nu întârziară să reintipărească în mintea țaranului credința că el are drept la pământ, de veci sau cu dijma dreaptă, din zece una.

Fapt este că, cu prilejul răscoalii dela Martie 1838 în Țara Românească, rapoartele ofițerilor însărcinați cu reprimarea ei constată că pretutindeni țaranii cer pământ și dijma din zece una. În anul următor se produc tulburări în mai multe ținuturi din Moldova, țaranii cerând pretutindeni același lucru: pământ.

La 1889 se alcătuieste o nouă lege pentru vânzarea bunurilor Statului în loturi mici și mijlocii și, pentru cele dintâi, nu se cere nici un avans bănesc, dimpotrivă se mai dă cumpărătorului, cu împrumut, suma trebuitoare pentru a-și face casă și a-și cumpără boi. Toți nemernicii din megieșia moșiilor Statului se scriu asupra acestor loturi și obțin ca să li se atribue. Nu se duc să le ocupe, nu le lucrează, de ele se bucură primarul, perceptorul, Jidovul, dar sunt date. Iar gospodarii nu se îndură să lase satul în care s'au născut și rămân pe loc; *ei așteaptă ca să li se dea pământ pe moșia pe care s'au trezit*. Puține împrejurări au contribuit la înrădăcinarea în spiritul țaranului a credinții că are drept la pământ ca chipul mai prejos de orice calificare în care a fost adusă la îndeplinire această nefericită lege.

Bine înțeles că dela 1889 și până astăzi toate feliurile și toate categoriile de ațătări și de provocări au sporit neconținut. Impins de provocările unora și de ațătările altora, ademenit de nevoia, de setea lui de pământ, de mult ar fi pus țaranul stăpânire pe pământ, de nu i-ar fi fost teamă de armată.

Dar în același timp, precum am aratat mai sus, țaranul a început încă mai de mult a-și simți puterea; el știe că acest factor de care se teme, armata, este alcătuită aproape cu de-

săvârşire numai din fiii şi fraţii lui şi trage nădejde că mai de vreme sau mai târziu, dacă ea nu-i va lua parte, nu va face nimica pentru a-i stă în cale.

3. Frunţaşii în mişcarea de revendicare a pământului.

Satul nostru este o alcătuire plutocratică, într'insul dictează frunţaşii, ţaranii cu stare; cei saraci când sunt traşi la sfat, sunt auziţi de formă, iar ascultaţi mai nici odată. Nu cunosc nici o mişcare mai serioasă la un sat care să nu fi pornit dela unul sau mai mulţi frunţaşi.

Frunţaşii alcătuiesc în sat o aristocraţie după chipul celorlalte aristocraţii, adică monopolizează pentru ei puterea şi abuzează de slăbăciunea celor mici. Cunosc sate în cari căsătoriile între copii de frunţaşi şi de codaşi sunt întâmplări cu totul excepţionale şi cari pricinuesc acelaş scandal printre familiile celor dintâi ca o mesalianţă în lumea ce se zice mare la oraşe.

Şi mişcarea pentru dobândire de pământ tot de frunţaşi este dusă, nu de codaşi. Frunţaşul are pământ, dar mulţămît legii rurale, pământ în întindere de tot mică, pe care n'are cum să-l sporească. Pentru trebuinţele lui, pentru dobânda lui, este silit să se plece arendaşului sau proprietarului şi aceştia, pe lângă că dau pământ puţin, îl dau numai în schimbul unor condiţiuni din ce în ce mai grele, care lasă aceluia ce năimeşte pământul un folos din ce în ce mai neînsemnat.

Mulţămît chipului viţios în care este distribuită proprietatea rurală la noi, şi a principiului greşit, înscris în legea dela 1864, care împiedecă alcătuirea unei proprietăţi ţărăneşti adevarate, prin oprirea ţaranului de a întruni în stăpânirea lui mai mult de cât maximul de întindere ce legea rurală îl atribuiă unui clacaş, săteanul care prin vrednicia şi economia lui a ajuns să strângă bani, nu-i poate plasa în ceea ce, pentru el, este bunul prin excelenţă, în pământ. Plugăria, adică meseria pentru care este născut, în care a crescut, pe care o cunoaşte şi o iubeşte, îi este interzisă pe o întindere mai mare de 8 hectare; dacă voieşte să-şi speculeze banii mai departe este silit, de oare

ce cunoștințele trebuitoare pentru a face alt negoț îi lipsesc, să se facă crășmar ¹⁾).

Iată explicația ce o căută D-l Ion Lahovari la faptul că în Vlașca, Teleorman și Dolj s'au răscolat numai sate bogate și conduse de oameni bogați. Cu bună samă ca și în Moldova conducătorii mișcării au fost frunțași.

De obicei, într'un sat cu spirit normal, frunțașii stăpânesc și țin cu deșăvârșire în frâu sărăcimea care nu îndrăznește să se miște fără voia lor. Codașii au în realitate și mai mare nevoie de pământ decât frunțașii, căci n'au de loc, dar mulți dintr'inșii nu simțesc această nevoie, iar alții n'ar cuteză s'o exprime altfel decât ca o dorință. Frunțașii fiind cuprinși, au îndrăzneala omului cuprins, nu numai că cer pământ, dar ieau măsuri spre a-l obține și spre a-l lua la întâmplare de a nu se putea dobândi altfel.

Frunțașii cari au case și așezări bune în sate, nu au de loc de gând să se departeze, să ieă pământ pe vre-o moșie a Statului în depărtare. Nu, ei vror pământ aproape de casa în care trăiesc, pe care să-l poată munci fără a se departa de locurile pe cari au crescut.

De ura împotriva stăpânului se împărtășește codașul ca și frunțașul, căci el suferă dela stăpân mai multe; fiind slab, asupra lui cade mai cu samă greul stoarcerilor, a nedreptăților a brutalităților și a batjocurilor, frunțașul, totdeauna mai dârz și mai în stare să se opună arbitrarului, le simte mai puțin.

Se înțelege că frunțașii pun înainte pe cei saraci, pe cei fără petec de pământ, dar ori cine cunoaște graiul țaranului și știe cum să-l ieă ca să-l facă să vorbească, poate să se convingă din vorbele oricărui frunțaș dintr'un sat unde a fost răscoală, că el și semenii lui au fost capii mișcării, obișnuit nu cu fapte, dar cu sfatul. Și, cu toate ca numărul lor este mai mic, puterea lor este mai mare decât cea a mulțimii sarace: să nu să uite că marea majoritate a subofițerilor infanteriei noastre sunt fii de frunțași.

¹⁾ Cărciumar.

4. Ce gândesc fiii de frunzași despre chestia țărănească.

D-I C. Banu, profesor la Seminarul Nifon Mitropolitul din Capitală, a avut nemerita idee să dea elevilor săi din clasele V, VI și VII ale aceluși seminar, încă pe vremea tulburărilor, ca subiect de compoziție, expunerea chestiunii țărănești, punându-i să alcătuiască acea compoziție *hic et nunc*, în termen de trei oare și cerându-li ca, în loc de semnătură, fiecare elev să arate județul din care este și starea părinților săi.

Reproduc aici rezumatul acelei anchete, astfel cum l-a publicat D-I Banu în *Revista generală a Invățământului*, No. 10 pe Maiu 1907:

Țara noastră trece în ochii lumii drept o țară civilizată dar „progresul nostru este o spoială, numai o mască, ce înșală privirea, sub care se ascunde ignoranța, suferința și mizeria poporului obidit.“ Civilizația ce am adoptat nu e potrivită pentru noi; ea nu ni-a adus decât sărăcie celor mulți și n'a făcut altceva decât să se înrăutățească: „A venit Apusul cu civilizația lui, cu tot felul de invenții, dar n'au știut că acele instrumente ale civilizației nu se potrivesc la noi. Pluguri cu aburi, secerători și câte altele cari au făcut pe proprietari de au tras și apa din lacuri ca să li muncească. Unde este câmpul larg pe care rătăceau turmele aproape selbatece? Ce a adus civilizația? A schimonosit pe om“. S'a făcut expoziția jubilară spre a dovedi gradul nostru de civilizație, dar a fost o expoziție de „spoieli străine“, bună pentru distracția boierilor. Țaranul n'a priceput dintr'însa decât un lucru: că boierii petrec pe socoteala lui.¹⁾

În această țară trăiesc două clase sociale, „a boierilor și a poporului“. Cei dintâi „boierii“ „ciocoi“ „cioclovinele“ sau „cuconașii dela oraș“ au toate drepturile, toate bunurile și nici o sarcină; poporul are toate sarcinile și nici un drept, Boierii trăiesc fără nici o grijă și'n desfătări, pe când țaranii duc amarul unei vieți istovitoare și de mizerie cumplită: „Boierii

¹⁾ Un elev din Ialomița povestește: „M'am adresat unui țaran: Hai să mergem la expoziție. Și el mi-a răspus: Da ce să cauți? Aia-i făcută pentru boieri. Ce să văd? Case? Și în sfârșit, cu chiu, cu vai, l-am luat. Ei bine nu s'a mirat decât de urși și de porci... De ce? Fiindcă atât a putut să priceapă“.

ocupă 5 părți din țara întreagă, iar 6 milioane de țărani ocupă o singură parte“. „Țaranul face munca ciocoiului și trebuie să-l țină ca pe un trântor“. „Țaranul mănâncă mămăligă cu ceapă, boierul are în beciuri lăzi cu sticle de șampanie“. „Țaranul se scoală cu noaptea în cap și pleacă la câmp și nu vine decât noaptea, muncind în arșița soarelui timp de 16 ore pe zi, pe când boierul stă cu ciubucul în gură și așteaptă să-i vie de-a gata, culcându-se odată cu găinile și sculându-se când soarele e aproape de prânz“. Numai la țară se muncește și se muncește din greu; la oraș se petrece și încă pe socoteala statului. „Răiosu de orașan se scoală la 8 dimineața, ieă cafeaua și ciubucul și pe urmă pleacă cu muscalul la serviciu; aici are mai mult o distracție care i se plătește cu câteva sutușoare pe lună. Țaranul nostru însă se scoală cu noaptea în cap și pleacă cu stomacul gol de muncește pe moșia proprietarului până îl ieă dracu. Soarele îl arde de sus, isprăvnicelul îl bate dela spete și-l injură cum îi vine la gură. Măncarea, ca vai de ea, nu i se dă la timp și este chinut ca cel mai rău animal

Boierii au toată puterea în Stat și această putere și-o exercită numai în folosul clasei lor. „Boierii și proprietari, ei sunt unde sunt. Ei, odată proprietari, sunt tot ei deputați, tot ei în guvern și tot ei fac legile. Oare le fac în defavorul lor?“

Boierii sunt în mare parte străini de origine sau înstrăinați de neam; împreună cu dâșii apasă pe țaran străinii mai proaspeți, „liftele spurcate care-i sug tot sângele“ și mai ales Evreii, „uriciosul și spoliatorul neam jidovesc“. Cărmuirea Statului este pe mâna străinilor și nu favorizează decât interesele acestora: „Guvernul care și el este alcătuit din străini a dat dreptul fraților lor, Grecii și Evreii, să arendeze moșiile“. Un elev dintr'a V-a se întreabă: „Cine sunt miniștri astăzi? Jidanii, Bulgarii, Grecii și Evreii și tot felul de lăcuste străine cari voiesc numai să-și umple buzunarele dela jupân Mochi Fischer și alții“. Iar un altul, din a VII-a, exclamă: *Țara noastră?* . . . Dar ce zic a noastră? Au eu sunt frate cu Jidovii? cu Grecii? cu Americanii? cu Negrii cu coarne . . .“ Dintre toți străinii însă cei mai numeroși și cei mai tari sunt Evreii, așa în cât în România îți dă aspectul unei case a cărei temelie e țaranul, păreți Jidanul și acoperișul boierii“.

• Ce a făcut însă Statul, prin cărmuitorii săi, pentru țaranul nostru? Răspunsul general este *nimic*. Așa fiind, „răscoalele țărănești ne-au făcut să vedem lămurit care e rezultatul unei pretențioase și nechibzuite munci de o jumătate de secol a guvernelor neprevăzătoare și indiferente de starea jalnică a țaranului“. „Guvernatorii, să lăsăm la o parte interesele lor personale, au căutat să ajute progresul țării, dar au uitat că trebuie mai întâiu să asigure temelia țării care este poporul“. Guvernele ce s'au perindat la cârma țării au tot făcut promisiuni, dar țaranul „au ramas cu gura cascătă și cu spinarea scândură și neagră de bătăile boierului“. Un elev din clasa V-a declară: „Eu însă n'am văzut și nici cel puțin n'am auzit că guvernul a discutat ceva pentru îmbunătățirea țaranului român“. Nu numai că guvernele n'au luat nici o măsură în folosul săteanului, dar încă au căutat în totdeauna să-i îngreueze și mai mult starea în care se află. „Cei de sus au știut doar să cuprindă cât mai mult pământ pentru ei, ba încă să ieă țaranului și bucățica dela gură. Cei de sus au știut să lase pe străini, pe Ovrei pe Greci, să monopolizeze industria și comerțul nostru și să speculeze pe bietul țaran“. „Auzi dreptate“ — exclamă un Prahovean — „ca țaranul să plătească la primărie 3 lei de pogon și proprietarul 80 de bani. . . . Cu alte cuvinte, conducătorii n'au făcut altceva decât au îngreunat pe țaran ușurând pe ciocoi. . . .“

Și nici nu s'ar putea să fie altfel, căci guvernele sunt compuse din oameni necinstiți, tot așa precum și administrația întregă a țării. De sus până jos necinstea domnește netulburată; „dela vătășelul cel mai din urmă și până la ministru, toți sunt hoți, în adevăratul înțeles al cuvântului“. Și unii dintre elevi precizează chiar persoane și fapte.

Cutare ministru „cât a stat la putere a plătit datoriile sale în valoare de câteva milioane, — de unde acești bani?“ Cutare „altul“ are atâtea moșii, — de unde asta? „Ocârmuitori țării sunt în solda Evreilor și a Grecilor. Înaintea aurului lui Mochi Fischer se pleacă toți, miniștrii, prefecții, membrii ai Parlamentului, etc. Din mizeria țaranului partidele politice își fac o platformă de luptă electorală, până când își ajung scopul care e totdeauna smulgerea voturilor, și apoi își văd de interesele partizanilor în

paguba tocmai a bietului țaran. „Ce e guvernul astăzi? O pun-gășie întreagă. Până apucă voturile și iesă la scop și pe urmă: Să ne vedem! Așa e cu conservatorii așa e cu liberalii“. „Partidele se laudă că sunt în folosul țaranului până când ajung la putere, iar atunci nu știu cum să pună mai multe angarale pe bietul țaran“. Dintre toți elevii unul singur aruncă vina asupra unuia numai din cele două partide istorice și acest unul este fiu de orășan; toți ceilalți, băieți dela țară, nu fac nici o deosebire între liberali și conservatori.

Răspunderea unei atare cărmuiri se ridică sus de tot: „Cărmuitorii n'au nici un control din partea Suveranului; când i se aduce să semneze hotăririle Parlamentului, nu mai caută de e ceva și pentru bietul țaran“.

De aceea „țaranul nu se încrede în nimeni, nici în Rege, nici în boier, nici în guvern“. Reprezentanții poporului nu sunt mai presus decât cărmuitorii. „Deputații sunt buni numai să stea să moțăe în Cameră și să primească leafă din spinarea aceluia pentru care n'au făcut nimic decât să-l robească“. Iată în sfârșit și cuvintele prin cari un fiu de preot din Ilfov raportează convorbirea ce a avut cu unul din consătenii săi: „Imi spune: Statul, adică cele două partide, zice că îngrijește de noi dându-ni porumb stricat și ei mănâncă din sudoarea noastră. Trăiesc bine de tot. Așteaptă boierii să li vină partidul la putere, să se sature din spinarea noastră. Noi ni-am varsat sângele în războiul pentru apararea țării, și a neamului nostru și tot noi asupriți! Este lesne să dai poruncă da bună, da rea, dar să vedem cine o împlinește și cu ce greutate. Noi țaranii plătim pe toți slujbașii și ei stau, zic că ni dau poronci, că fără cap ne pierdem. Dar capul ce trebuie să facă? Trebuie să îngrijească de trupul care îl poartă. Capul este Statul care trebuie să potolească durerile de cari suferă trupul care este poporul“.

Aceste dureri nu au fost potolite. Starea țaranului e atât de mizerabilă încât „el este aproape rob“. „Sunt șase ani de zile de când eu am priceput viața sătenilor mei“ mărturisește un Dâmbovițean din cl. V-a „și de atunci până în prezent n'am auzit pe unul să-mi spună de bine. Totdeauna îi văd necăjiți și amărați și mă mir că până acum nu s'au răscolat și ei“. Nu eră așa altădată. Un fiu de preot raportează astfel spusele unui

bătrân sătean în această privință: „Înainte, tata zice, aveam islaz la vite și fiecare avea vaci cu lapte. Casa era îndestulată. Dar de când sunt ciocoi nu mai avem nimic. De când au ieșit mașinile astea de treerat, — arde-i-ar focul pe cei cari le-au scos — ciocoi pun grâu mult că au cu ce-l treeră. Înainte puneau numai vre-o sută de pogoane și treeră toată vara cu caii, și toamna, până chiar și primăvara și d'abia îl isprăvia. Restul de pogoane ni-l da nouă și munceam și ne foloseam. Aveam țarcurile pline de porumb și aveam și pătule de rezervă, și în timp de secetă luam din ele și puneam iar la loc, când făceam destul“. Acum lucrurile s'au schimbat, acum țăranul muncește toată vara și „când vine iarna, îl vezi că dă din colț în colț, că n'are bum-bac să-și facă cămașa, n'are malaiu nici măcar de o mămăligă; copiii îi țipă pe toate drumurile tremurând de frig și flămânzi“.

Cauzele unei astfel de stări sunt feliurite și număroase după cum sunt și suferințele țăranului. Două sunt însă cele de căpetenie, căci din ele decurg, mai toate celelalte. Una este purtarea neomenoasă a boierilor, cealaltă este atitudinea cârmuirii. „Boierii, boierii sunt cauza“, exclamă un elev din clasa VI-a, „ei cari nu s'au purtat cum trebuie cu sătenii din mâinile cărora se scurge aurul sunător în buzunarele lor“.

Acești boieri, adică marii proprietari, sunt „adevărați sbiri ai poporului“. Țăranul „e nevoit să verse sudori pe lanul boieresc, să-i scoată boierului grâu și porumb ca aurul, să i-l pună în pătul, pentru ca boierul „să-și facă bogății enorme, să aibă parale de petreceri luxoase, cai și trăsură de lux, *trăsuri fără cai cari sperie lumea și o fac praf pe unde trec*“. Iar în schimb cu ce s'a ales țăranul? „L'a încărcat la socoteală cu pogoane de seceră, l'a înjurat, l'a prostiț, l'a bătut“¹⁾.

De cele mai multe ori proprietarul nici nu stă la moșie: „Se duce cine știe în ce parte a lumii, lăsând soarta clacașilor săi pe mâna cutărei lifte jidovești sau grecești²⁾ care, profitând

¹⁾ Un Dâmbovițean dintr'a V-a: Am văzut cum boierul a trimes după om să vie la clacă și acesta, din oarecari împrejurări, n'a putut să vie; atunci boierul și-a trimes slugile de l'au adus cu forța în bice până la curte și aci s'a așezat boierul cu bătaia pe el și l'a lăsat mai mult mort“.

²⁾ Un Ilfovean dintr'a VI-a: „Cunosc 12 moșii împrejurul satului meu și n'am văzut un arendaș român. Tot Grec, Jidan, Bulgar, iar la moșia Domeniului Coroanei e un administrator neamț“.

de ocazie, ieă până și pielea bietului român care, neputând pă-răsi satul, e silit să îndure zile amare numai să fie și el în rân-dul oamenilor“. Și ar putea da seama și boierii de soarta ne-norocită a țaranului, dar numai atunci când, printr'o minune, ar împărți și ei această soartă: „Aș vrea să-i văd pe toți boierii la secerișul grăului, în arșița soarelui, cu seceră în mână, in-covoiați și să mănânce mămăligă mucedă cu borș și atunci să-i vedem cum li vine“.

Boierul e așa dară marele vinovat. El impune sau lasă să se impună învoielele apăsătoare; el înșală sau oamenii săi în-șală pe țaran și la măsurătoare, și la plată; el îi dă hrană proastă și neindestulătoare; el nu-l dijmuește la timp, el în sfârșit „i-a răpit țaranului toate drepturile și vrea încă să le răpească“.

Al doilea mare vinovat e guvernul „care n'a știut cum să lucreze, care a căutat pe toate căile să asuprească, sa închiză toate drumurile prin cari poporul ar putea să se cultive“. Gu-vernul nu i-a dat țaranului nici pământ de cultură, nici islaz pentru vite, nici administrație dreaptă, nici un fel de ajutor la nevoile lui și nici o ocrotire împotriva asupritorilor. Țaranul nu are pământ sau are neindestulător.

Mica proprietate s'a pulverizat: mulți dintre cei cărora li s'a dat pământ, „neavând cu ce să-l muncească l'au închiriat, pentru ca să-l poată plăti și în schimb ei s'au dus să muncească pe moșia proprietarului, pământ dela proprietar nu se poate lua decât în condiții de tot grele: în arendă nu-i chip din cauza concurenței“. Țaranul nu are islaz „pentru că islazul ce l'a avut satul a fost arat de săteni din cauza lipsei de pământ“. E ne-voit deci să-și învoiască vitele pe islazul boieresc plătind pentru ierbărit „sume enorme“. Acest islaz e însă atât de „păcătos“ încât „vitele d'abia se pot țineă pe picioare, iar de multe ori mor, rămânând bietul țaran să muncească numai cu mânilor“. Vacile de lapte aproape au dispărut. „Nu știu la câte case s'ar găsi o vacă cu lapte; mulți copii nu știu ce e laptele decât acela care l'au supt dela mama lor“.

Țaranul n'are parte de o administrație dreaptă și price-pută: „Administrația satelor care se schimbă odată cu parti-dele este putredă“. Primar „nu se alege omul mai cult, ci cel mai prost care face pe placul ciocoiului“; odată ajuns în frunte,

„nu mai ține socoteală de unde a ieșit ci se crede viță de topliță“. Notarul „despoaie lumea“, căci „dacă se duce țaranul la primărie să scoată bilet să vândă o vită, trebuie să-i dea notarului 3—4 lei; dacă-i trebuie 2 prafuri de chinină, trebuie să-i dea 2 pui de găină“. Dar notarul „stoarce satul“ spre a-i da și „sub-prefectului“, iar primarul tace căci „ii mânjește și lui ochii cu ceva“. Și apoi ce ar putea zice când îi poroncește sub-prefectul care „vine cu trăsura cu patru cai, îmbrăcat în niște șube de crezi că el e mai mare în țară“? Iar pe sub-prefect, pe primar, pe notar „ii are boierul în buzunar“¹⁾.

Când vine primavara țaranul trebuie să care la piatră pentru șosea o lună de zile, fără să fi adus deajuns“ căci „ingerul și picherul incasează la parale dela unul de o parte, iar pe de alta pun pe altul să care pentru trei“. Pentru țaran nu există lege, nu există dreptate. Legea nu o respectă „cei mari“; dreptatea nu i-o dau autoritățile, fiindcă ele „nu fac dreptate celui sărac, ci celui bogat“.

Așa fiind lucrurile, ce-i rămâneă țaranului de făcut? Să răbde înainte? Nu se mai putea căci „a ajuns cuțitul la os“. Să recurgă la căile legale? Ar fi fost în zadar. Cărmuirea e alcătuită din cei bogați și aceștia n'ar fi renunțat de bună voie la nici unul din foloasele lor. Căile legale au fost de altminteri urmate vreme îndelungată fără nici un rezultat: „Țaranii și-au cerut drepturile pe cale pașnică, dar guvernul nici nu s'a gândit la ei, ci i-a lăsat, crezând că sunt tot animale“. Răscoala, „revolta jubilară“, eră deci necesară și îndreptățită; țaranul trebuia „să-și caute dreptatea cu ciomagul“. Asupra acestui punct nu există nici o divergință în părerile celor 59 de elevi: toți, absolut toți aprobă răscoala. Divergența începe asupra feliului cum s'a procedat. Pe când atitudinea Mo!dovenilor e aprobată de toți,

¹⁾ La noi în sat țaranii n'au ce mânca căci i-a dijmuit arendașul la Sf. Nicolae și acum tot porumbul e stricat și ei mănăncă mămăligă neagră și amară. Dacă au reclamat primarului, i-a ocărit, căci a avut pământ dela Jidanul arendaș cât a putut ară gratis. Au reclamat inspectorului; li-a spus: „Să fiți de treabă, că arendaș ca ăsta n'ați mai avut!“ fiind că și el a avut dela Jidan 4 chile de porumb gratis și 6 de ovăș, muncite de bietul țaran. Au venit la București să reclame; n'au fost primiți, căci petiția lor n'avea pecetea comunei“.

cu excepția unui singur care face o mică rezervă, găsind că cei din Moldova au avut dreptul „întru cât-va să se ridice“, purtarea Muntenilor își află desaprobară mai energică ori mai slabă a cător-va elevi. Unul declară că „răscoala trebuia făcută într'un mod mai frumos, nu cu atâta barbarie“, altul: „lucru rău pe care l'au făcut țaranii este uciderea și schingiuirea, mai cu seamă această din urmă, dar nu puteau altfel“; un al treilea: „ceea ce face țaranul român nu face bine; cu toate acestea eu nu-l învinovățesc, căci a fost nevoit s'o facă“. Unul singur, — fiu de preot din Teleorman — vorbind despre Munteni, declară fără nici o rezervă: „Ei au făcut fapte pentru care nu mai sunt vrednici a se numi creștini“. De altfel e singurul care își amintește, în forma aceasta vagă, de învățătura lui Isus. Este drept însă că imediat adaugă: „Eu unul aș fi pus să tragă cu tunul, ca nici unul din cei răsculați să nu mai rămână“. Marea majoritate a elevilor însă aprobă, expres ori tacit, acțiunea răsculaților, fără nici o deosebire: „Ni-a venit și nouă zi de plată și răsplată. Taie și spânzură și bine fac, căci altfel de 40 de ani, de când așteaptă, li s'o fi urât și așteptând să li pice para mălăiață în gură“. „Țaranii săvârșesc crime îngrozitoare și nu-i putem învinui întru nimic de oarece altfel nu se putea“. „Bine a făcut bietul țaran de a băgat frica în toți. De nu se răsculă, tot în starea aceasta de mizerie rămânea“. „Mulți dintre acei cari nu cunosc viața țaranului, sigur că ne numesc barbari, însă să le dovedim ceea ce știe barbarul“. „Toți proprietarii și arendașii mari trebuiau să fie omoriți fără nici o milă“. Dacă apăsătorii trebuiau să fie suprimați spre a se pedepsi asupririle și a se potoli cu „sânge de ciocoiu“ setea de răsbunare a poporului, cu atât mai mult țaranul avea dreptate să-i lovească în avutul lor. Proprietatea mare nu poate să fie respectată; ea însemnează hoția și asuprirea. De aceea „țaranii s'au răsculat pentru ca să-și dobândească înapoi pământurile cari au fost locuite de strămoșii lor“ și tot de aceea „guvernul trebuie să dea poruncă proprietarului să închirieze moșia țaranilor. Apoi „pătulele și celelalte“ au fost arse cu bună dreptate „căci sunt strânse din sudoarea țaranului“. Cu atât mai puțin merită vre-un respect avutul arendașilor: „Nu e păcat că au distrus averile arendașilor, căci acelea sunt luate din spinarea lor, sunt ale țar-

ranilor cu drept cuvânt“; iar registrele trebuiau arse, căci în ele „era scrisă toată robia țaranului“.

În potriua țaranilor răsculați, guvernul a trimis însă armata.

Exceptând pe elevii cari aprobă represiunea în Muntenia, ceilalți par mirați și indignați că „soldatul care e țaran și știe ce suferă țaranul dă în părinții lui“. Un Oltean socotește că ostașii „ar trebui să se întoarcă cu toții în contra comandanților și să împuște pe toți boierii“. Armata însă a ascultat de poroncile celor mari și a tras în țarani. Dar totul nu s'a isprăvit, nu poate să se isprăvească.

Țaranii s'au răsculat pentru „drepturi“ și pentru „dreptate“; trebuie să li se dea. De nu, se vor ridica din nou: „Se vor răscula toți dela mic până la mare, chiar cu femeile lor, căci și ele sunt sătule de atâta mizerie, și atunci foc și pârjol va fi“. Iar de va mai veni timpul, ca la 77, răsboiu în potriua dușmanului țării, „nu s'or mai lupta cu entuziasmul pe care l'au avut, căci acum n'au ce mai apăra“. Un Ilfovean raportează, în această privință, cuvintele unui consătean al său: „Știu ai mari că noi trăim rău ca niște vite, dar ei nu caută la aceasta. Li trebuie bani. Hei bine, va veni timpul ca la 77, când o să facă chemare la răsboiu și atunci noi n'avem decât să punem armele jos“. Ne va cuprinde negreșit străinul, dar decât să suferim jugul fraților noștri, mai bine să-l suferim p'al străinului, sub care țaranul va trăi mai omenește: „Am auzit mulți țarani zicând că ar fi mai bine să vie iar Muscalul, că el li dă pământ“. „Pentru mine“ — declară un Oltean — „sau rob la străin sau liber la Român tot una este“. „Când se va face răsboiu“, — zice un Dâmbovițean — „să cheme pe Fischer cu Jidanii lui, pe cu grecii lui, iar Românul să plece capul înaintea Turcului sau a Rusului“.

Stă însă în puterea celor mari ca lucrurile să nu ajungă așa departe. Să asculte dreptele cereri ale țaranului, să-i îmbunătățească starea economică, să-i dea mai multă lumină și mai multă dreptate. Să se pătrună de „mizeria bietului țaran“ precum s'au pătruns „d-nii N. Iorga, Cuza, V. Cogălniceanu“ și atunci vor găsi mijloace pentru lecuirea răului. Aceste mijloace unii dintre elevii țării le indică, alții le lasă la chibzuința cărmuitorilor. Iată măsurile economice, politice și culturale, ce se

propun: să dea pământ; „fiecare țaran cap de familie, să aibă cel puțin 15 pogoane „pământul acesta să fie inalienabil; să se dea moșiile țaranilor, adică să le ieă cu Banca“; să se micșoreze prețul pământului pe care țaranii îl vor lua dela proprietar sau arendaș și acest pământ să se dea numai în bani; să se arendeze moșiile obștiilor sătești; să se formeze syndicate agricole; să se ajute dezvoltarea băncilor populare; să se acorde votul universal; să se aleagă deputați și dintre țarani; să se formeze un partid țărănesc; să se trimeată legile la sate și să se citească la sărbători țaranilor; primarii, consilierii și epitropii la biserică „să fie aleși numai din cei cari ies din școală“; să se micșoreze birurile; să se mărească salariile preoților și a învățătorilor; să se dea mai multă atenție bibliotecilor și șezătorilor. Un elev mai propune ca „primăriile, școlile și parohiile să se aboneze la „Neamul Românesc“, singurul organ unde vițiul, hoția și jafurile sunt date în vileag și unde facerea de bine e lăudată“, iar doi Olteni se rostesc pentru republică în care, după unul dintr'înșii, „legile să se voteze de tot poporul“.

O chestiune însemnată au atins-o aproape toți elevii: ce răspundere pot avea preotul și învățătorul în desfășurarea celor întâmplate? Implinitu-și-au ei datoria în mijlocul poporului sau nu? În privința bisericii, iată cuvintele unui bătrân sătean, raportate de un fiu de preot. „Il întrebam pe un bătrân care este cel mai cuminte din sat și vine regulat la biserică: De ce s'a slăbit credința, de ce nu mai vin oamenii la biserică? El îmi răspunse: Nu! credința nu s'a slăbit, dar nu mai e din zece una. D'aia nu vin oamenii la biserică, cu toate că avem preot bun și cântăreț care cântă frumos, fiindcă n'au cu ce să se îmbrace unii din ei și li trebuie și lor o lumânare, de! ca omul“. Și apoi cum spune un elev din Prahova — „preotul ca și învățătorul nu-i poate da țaranului mămăliga zilnică“ și de vreme ce nu-i pot da, la ce să-l mai asculte! Aici părerile se deosebesc. Și cei mai mulți, declară că nu pot. Mai întâiu ca dânșii „sunt uneori într'o stare mult mai mizerabilă decât țaranii“; apoi, dacă încercă să-și îndeplinească misiunea de îndrumători spre bine a poporului, se ridică împotriva-li proprietarul sau arendașul, primarul, cărciumarul; în sfârșit ori cât i-ar vorbi „țaranul tot ce știe face“. Alți elevi afirmă însă că preotul și învățătorul nu-și

 împlinesc datoria, nu fiindcă nu ar putea, „dar fiindcă sunt și oameni și ca ori și care își caută interesul lor“. Ei sunt „oamenii proprietarului“; ei „caută să închirieze cât mai mult pământ, cu un preț foarte mic, tot de țaran saracul“; ei își zic „ce-mi trebuie mie să mă amestec în daraverile lor? Am leafă, pământ, îmi văz nene de treabă“. „Acum“ — spune un Prahovean — „învățătorii nu se mai ocupă de copiii țaranului, ci caută să facă politică și afaceri; învățătorii dela mine știu numai să pue intrîgi printre oameni, să făurească fel de del de comploturi, să se distreze și să bea“.

A tăgădui, după cetirea celor de mai sus, că în satele noastre domnește o obștească și adâncă nemulțumire, o bănuială desăvârșită împotriva a tot ce nu este țaran și o ură pătimasă împotriva „boierului“, dându-se acest nume arendașului sau proprietarului oricare ar fi origina lui, ar fi a închide ochii spre a nu vedea și a-și astupă urechile pentru a nu auzi.

Această mărturisire a câtorva băieți dela 15—20 ani constituie pentru mine un document mai prețios decât un nomol de procese-verbale de cercetare. Intr'însa găsim icoana fidelă a sufletului țărănimii noastre, cam surexcitat poate de răscoale, dar încurajat de ele să spună ceea ce gândește, lucru ce nu l'ar fi făcut altfel.

5. Albăstrimea satelor.

Înțeleg sub acest cuvânt pe preoți, învățători, primari, perceptori și notari.

Aceștia sunt aproape toți fii de țarani, mai adesea fii de frunțași. Prin origine și întâia creștere sunt țarani, au aceleași aplecări, tendinți, aspirațiuni și idealuri ca țaranul și se deosebesc de ei mai cu seamă prin faptul că au poftă și aspirațiuni mai mari.

Preoții de astăzi, afară de puține excepțiuni, sunt ieșiți din seminare. Cei mai mulți din ei s'au făcut preoți, nu fiindcă aveau vocațiunea preoției, dar fiindcă o socotiau folositoare ca carieră; ei o și exercită ca o profesiune, nu ca o vocațiune. Mi-a fost dat să cunosc mai mulți preoți de sate cu desăvârșire atei, iar alții cari profesează pe față idei socialiste.

În cât privește acțiunea lor în chestia țărănească, este fapt neîndoielnic că sunt trup și suflet cu ai lor, cu țaranii. Din ancheta d-lui C. Banu, reproducă mai sus, s'a văzut spiritul ce domnește în întâiul seminar al țării.

Dacă preoții de sate în deobște împărtășesc întocmai aceleași aspirațiuni cu întreaga țărănime, prudența îi împiedecă să împingă în deobște pe țarani la acte de violență. Ei vor cunoaște și vor acoperi scopurile țaranilor, dar numai prin excepțiune se vor găsi preoți în fruntea tulburătorilor sau împingând la răscăla.

Ca element de ordine se poate conta pe ei numai în cazuri cu totul excepționale: de obicei au puțină influență în sat.

Un fapt jalnic, dar pe care fiecare Român este dator să-l constate și-l releveze pentru a împinge la îndreptarea lui, că este groaznica inferioritate a clerului României libere cu clerul român din Bucovina supusă Austriei și cu acel din părțile Ungariei locuite de Români. Acolo elementul caruia i-se datorește mai cu samă pastrarea simțimântului de neam, care a lătit cultura și contribue zilnic la moralizarea poporului român și la îmbunătățirea stării sale economice, este clerul român. Acolo el conduce poporul, aici el nu are nici o înrăuire.

Învățătorii, ieșiți din acelaș mijloc ca preoții, împărtășesc aceleași aspirațiuni: țin cu țaranii precum este firesc și nădăjduesc într'o împrumătură cât de largă. Trebuie să recunoaștem însă, spre lauda lor, că ei de obicei sunt oameni prudenți cari ascund aceste aspirațiuni cu îngrijire și nu împing la violențe.

Mai cu samă acțiunii învățătorilor trebuie atribuit frumos succes al băncilor populare; mișcarea pentru înființarea lor a fost condusă aproape exclusiv de ei și ea înseamnă un pas urieș în dezvoltarea economică a țaranului român,

Trebuie să recunoaștem însă că nu toți învățătorii dau țaranilor sfaturi înțelepte; pe alocurea ei, uitând marea răspundere ce o au, unii cu bună credință, se lasă a fi târați de nerăbdarea de a vedea schimbată soarta clasei din care fac parte, atâta nemulțămirea ce fierbe în inima oamenilor, prin cuvinte nechibzuite sau prin lățirea în obște de idei neînțelese, nemis-tuite și primejdioase.

Alții, atâta și ei nemulțămirea țărănimii, însă cu rea cre-

dință, cu nădejdea ascunsă ca, proprietatea mare dispărând, să se facă ei povățuitorii turmei sătenilor incuți spre câștigare de vază și de dobândă. Aceștia sunt oameni primejdioși, a căror purtare trebuie priveghiată cu îngrijire. Din fericire ei alcătuesc numai excepția.

Mai mulți agenți provocatori se găsesc printre primari și notari. Este bine înțeles că nu vorbesc aici de primarii țărani: aceștia sunt fruntași ca toți fruntații despre cari am vorbit mai sus. Vorbesc de acel primar care s'a întors în satul său după ce a fost subofițer în armată sau funcționăraș la oraș și care s'întoarce în satul părintesc sau se stabilește într'un sat oareșcare după ce s'a contaminat cu toate vițiile și după ce a învățat arta de a săvârși cu meșterie toate abuzurile. El nu întârzie să-și facă partid în sat, fie că câștigă favorul câtorva fruntași, fie că capătă, prin manopere fără scrupul, sprijinul proprietarului sau acel al arendașului. La cea dintâi alegere își pune candidatura și este ales prin sprijinul unora sau al altora. Odată primar, are grijă să-și vândă serviciile proprietarului sau arendașului și înșală și pe proprietar sau arendaș și pe țărani. Pe aceștia îi împilează și-i maltratează în interesul *boierului* spre a se face bine venit de acesta, dar față de oameni are grijă să se facă că nu de bună voie îi calcă astfel, ci silit din poronca subprefectului la care *boierul* are trecere.

Adesea într'un sat sunt doi sau mai mulți indivizi de această specie. Unul se află obișnuit la putere, primar, iar celalalt este în opoziție, fără slujbă.

Acel în opoziție, pentru a-și mări partidul, are grijă să ieă cu sânguință *apararea drepturilor oamenilor*. Când, ceea ce se întâmplă destul de des, candidatul la primărie în opoziție are crășma lui, sub numele lui sau sub nume interpus, o asemenea crășmă alcătuește și un fel de club politic, în care se emit niște teorii și niște știri a căror absurditate întrece orice margine, dar cari toate pleacă dela acelaș punct: pământul trebuie să fie al țaranilor.

Și mai rău decât primarul este de obicei notarul care de obicei are aceleași origine și acelaș trecut dar, fiind mai slab, mai sărac, acțiunea lui se exercită mai în umbră.

Unii din percepții Statului intră în cele două categorii

de mai sus. Această *albastrime* care poartă haine deosebite de acele ale țaranului, cu obiceiuri și moravuri deplorabile, veșnic în contact cu țărănimia, are asupra ei o înrăurire din cele mai perverse: țărănimia n'are nimic bun de învățat dela ei, căci afară de o inteligență destul de vie tot într'inșii este vițios și putred.

Această clasă de oameni are interes ca proprietatea mare să fie distrusă, căci dispărând proprietarul, disparând arendașul, și țaranul în starea lui de înapoiere nefiind în stare să se conducă singur, ei ar fi conducătorii indicați ai țărănimii, ei ar fi viitorii stăpâni ai satelor. Această perspectivă de pradă bogată și de stare cu vază a fost pricina celor mai multe instigații.

6. Influența orașelor.

Dela războiu încoace s'au înființat treptat cuiburi de propagandă socialista în cele mai multe orașe din țară. Puține sunt acele la cari nu se găsește câte un avocat, câte un medic sau câte un profesor care să nu facă, în chip mai acoperit sau mai deschis, profesiune de socialism. Unii din ei sunt oameni foarte de ispravă, pătruși de o sinceră și caldă iubire pentru omenire, convinși de adevărul teoriilor ce le propagă, dar cu atât mai primejdioși cu cât sunt cu desăvârșire nepractici.

Alții sunt niște speculanți fără de rușine, cărora socialismul și poporanismul li servesc de mască pentru camăta cea mai rușinoasă, pentru traficurile cele mai murdare și de părchie pentru a mulțami o sete cu totul nejustificată de putere și de vază.

Dela ei, prin clienții și prin elevii lor, pleacă în tot județul o puternică și activă propagandă, îndemnând pe țarani la împotrivire în fața abuzului, la lucrare energetică și fără teamă pentru a obține dreptatea și pământul de care au nevoie, luminându-i asupra puterii lor și arătându-li ceasul izbânzii ca foarte apropiat. În cele mai multe orașe aceste căpetenii sunt ajutate în acțiunea lor de către asociațiunile de meseriași în cari au numeroși adepți.

De aici, dela aceste asociațiuni, pleacă zilnicile instigațiuni cătră soldații sub steag și cătră rezerviști, să nu se supună ordinilor șefilor și să nu tragă în frații, în părinții lor la prilej de răscoală. Această propagandă ce, din pricina organizațiunii noastre militare, se poate controla numai foarte cu greu, este foarte intensivă și continuă.

În anii din urmă a venit să s'adauge la aceste elemente de ațătare, încă unul, ștudenții. La noi, ca în toate țările, ștudenții au alcătuit un element de desordine. Impinși de pletora de viață firească tinerimii, s'au entusiasmat pe rând, dar totdeauna în chip excesiv, de toate ideile cari li păreau frumoase, generoase și mai ales naționale. Partidele politice, rând pe rând, s'au servit de această exuberență pentru a spori numărul manifestațelor, când unul sau altul credea că, prin scandal pe ulițele Bucureștilor, ar putea răsturna dela putere sau sguđu situațiunea guvernului alcătuit de partidul potrivnic.

Numărul ștudenților, mai cu samă la universitatea din București, sporind din zi în zi, ei începură să-și dea samă de puterea lor (mai ales față cu cruțarea exagerată a guvernelor cari aveau a reprimă tulburările provocate de ei) și începură a năzui la jucarea unui rol politic. Din nenorocire se găsiră profesori cari să încurajeze asemenea năzuinți și să îndemne pe ștudenți la mișcări de stradă. Ni-a fost dat să vedem, în cursul iernei trecute, când eră la putere cel mai slab guvern ce l-a avut vro-o dată România, întreaga garnizoană a Bucureștilor consemnată două luni de zile în șir, pentru a împiedecă ca ștudenții să nu răstoarne guvernul.

Chiestia țărănească nu putea să nu inflacareze inimile atât de gata la însuflețire ale ștudențimii, cu atât mai mult că nu lipsesc între ștudenți fiii de țarani. Această pornire, generoasă de altmintrelea, a făcut din mulți din ei instrumentele inconștiente ale unor agitatori interesați și propagatorii unor teorii cari nu pot fi nici spre binele țării nici spre acel al țărănimii.

Fapt este că ștudentul *ca agitator* este un factor de tulburare care a apărut de doui trei ani la sate și de care nu este permis să nu se țină socoteală.

7. Influența revoluției rusești asupra spiritului țărănimii române.

Starea în care se află Rusia este o stare de revoluție în permanență. Printre alte revendicări la ordinea zilei în Rusia sunt acele ale țărănimii care, ca și a noastră, cere pământ. Excesele agrare în Imperiul vecin se țin lanț, ele se pot opri numai prin forța armată.

Propaganda revoluționară printre țărani, în Rusia, este opera unor societăți organizate cari lucrează în chip metodic, cu scrisul și cu graiul. Numai cine n'a voit să vadă n'a văzut la noi unele manuscrise tipărite în Basarabia, cu caractere cirilice, toate chemând pe țărani la luptă pentru a cuceri pământ. Ele au circulat mai cu samă în județele Iași, Fălciu și Vaslui, dar au ajuns până în București. Apoi, cu toată paza graniții Prutului de către Ruși, între țărani de pe imbele maluri există comunicațiuni zilnice cari scapă oricărei privegheri. Cele ce s'întâmplă la țară, în unele provincii ale Rusiei, nu pot să nu fie aduse la cunoștința țăranilor basarebieni, încă mărite și denaturate prin departare. De altmintrelea nici Basarabia nu este cruțată de propaganda revoluționară; și aici țărani cer pământ. Câte le află țărani basarebieni, fie știri din interiorul Imperiului, fie îndemnări de a instigatorilor locali, le află dela Basarebieni țărani noștrii de pe malurile Prutului și vestea, într'un timp mai lung sau mai scurt, ajunge până la munte și până peste Milcov.

Veștile și îndemmurile la răscoală venite de peste Prut n'au produs încă nici un efect la noi.

Exemplul celor petrecute în provincii depărtate din Rusia nu poate fi primejdios pentru ordinea publică la noi câtă vreme nu izbuhnesc tulburări serioase în Basarabia, dar producerea unor asemenea tulburări peste Prut ar alcătui pentru liniștea publică în România o primejdie din cele mai vajnice.

CARTEA V

Criza și mijloacele pentru a înlătura primejdia pentru viitor

CAPITOLUL I

SIMPTOMELE PREMERGĂTOARE

1. Tulburările din primavara anului 1888 în județele din împrejurul Capitalei.

Simptomele unei stări de nemulțămire a țărănimii erau vederate pentru oricine trăia în atingere zilnic cu țăranul și-și dăduse osteneală să urmărească chestiunea cu bagare de samă. Dar această nemulțămire eră mai mult latentă și nu arată nici un semn că ar putea da loc la tulburări; surprinderea fu deci mare când se auzi că satele din județele Ialomița și Ilfov s'au răscolat, s'au datat la devastarea averilor arendașilor moșiilor pe care erau așezați și că răscoală se lățește întinzându-se și în Prahova și amenință a luă proporțiuni primejdioase. Tulburările izbuhnise când eră încă la putere guvernul liberal al lui Ion Brătianu, dar acesta căzând după două sau trei zile, sarcina reprimării răscoalei incumbă noului guvern care fusese incredințat grupului junimist.

Represiunea se făcù mai ales de trupe aduse din Moldova; sânge curse relativ puțin, dar țăranii din acele sate țin și astăzi minte de bătăile ce le suferiră cu acel prilej.

Pricinile pentru cari se răscolase țăranii, erau:

Administrație rea și jacașă;

Greutatea învoielilor și speranța de a capătă altele mai ușoare, între altele dijma din zece una;

Lipsa de pământ al lor și speranța ca prin răscoală vor putea obține.

Dacă aceste pricini, mărturisite de țărani, existau fără în-
doieală, mai eră încă una pe care o tăceau: instigațiunile.

Răscoala în realitate eră pusă la cale de elementele extreme cele mai nescrupuloase și mai însetate de putere, ale opoziției unite pentru răsturnarea guvernului lui Brătianu, și cari nu se dăduse înapoi de a recurge la ajutor străin.

Bine înțeles că nu se poate face amintirii căpeteniilor opoziției unite, Lascar Catargiu, Dumitru Brătianu și Gheorghe Vernescu injuria de a crede măcar un moment ca ei să fi participat la asemenea uneltiri cari cu drept cuvânt au fost caracterizate ca fiind o crimă de Stat.

Trebue observat că județul în care răscoalele din 1888 fură mai violente fù Ialomița, adică unul din cele mai puțin populate, acela în care aveau ființă învoielile cele mai prielnice țăranimii, care în deobște eră și este mai bogată, mai sănătoasă decât aiurea.

2. Tulburările din primăvara anului 1889 în Moldova.

Elementele socialiste din Moldova văzând ușurința cu care se răsculase țăranii bogați ai unor județe din Țara Românească, se încercară, în iarna următoare, să ațâțe, în județele Iași, Vaslui, Roman și Bacău o mișcare la felu printre țăranii în deobște saraci ai acelor ținuturi. Țăranii unor comuni din acele județe începură să se miște și să ceară pământ, amenințând că dacă nu li se dă au să-l ieă și, trecând dela vorbe la fapte, intrând pe alocurea cu plugurile în pământurile proprietarilor.

Mișcarea fu potolită prin timiteri de trupe străine de localitate care fură încuartiruite în satele unde fusese tulburări. Vărsare de sânge nu se făcù, dar soldații se făcură vinovați de fel de fel de excese, se zice în urma ordinelor șefilor lor și a administrației.

Asemenea este incontestabil că în multe locuri, spre a

mulțami pe țărani, li se făgădui de cătră prefecți și subprefecți că li se va da pământ, fără însă a se specifica totdeauna în chip lămurit că acest pământ urmă să fie dat, cu plată, pe moșiile statului. Această lipsă de claritate făcu pe mulți țărani să creadă că guvernul recunoaște că au drept la pământ pe moșiile pe cari sunt așezați și li va da pământ din trupul lor.

3. Tulburările cu prilejul aplicării legii maximului în primavara anului 1894.

Succesul opoziției unite care, la Martie 1888, izbutise printr'un scandal de stradă să răstoarne regimul lui Ion Brătianu, uzat prin douisprezece ani de putere, a fost de atunci pentru toate partidele în opoziție un îndemn care le ademenea să încerce acelaș mijloc spre a reveni la putere. El fû încercat la Aprilie 1893 pentru a răsturnă guvernul conservator pe temeiul legii maximului taxelor comunale, dar fără succes. Elementele extreme ale opoziției însă nu se dădură rămase și, în iarna următoare, prin ziare și prin propagandă de viu graiu, începură o vajnică agitațiune în potriva aplicării acelei legi în comunele rurale. Prin denaturări meșteșugite ale textului legii, se arată sătenilor că ei, de acum înainte, aveau să plătească taxe mari nu numai pentru toate obiectele de hrană și de îmbrăcăminte, dar chiar și pe *copii*. Spre a li se dovedi acest de pe urmă punct li se cetia articolul privitor la copii de pe actele stării civile, punându-se însă accentul pe a doua silabă în loc de întâia. Alți agenți provocatori, mai puțin scrupuloși, avuse grijă să se înarmeze cu broșuri tipărite ad-hoc de ei și cu cuprins cu totul fantastic.

Aceste uneltiri fusese ușurate de purtarea ineptă a unora din prefecți cari, știind că opoziția care caută prilej de tulburări asupra acestei chestiuni, dăduse ordin subprefecților să silească consiliile comunale să voteze aceste taxe fără de veste, adesea noaptea, în localul subprefecturii unde fusese convocate. Această procedare stupidă avu ca urmare să stârnească și mai tare bănuiala oamenilor ce fusese deșteptată de larma făcută de agenții opoziției.

La aceste ațări veni să s'adaoge nemulțămirea crășmarilor în potriva legii care permitea comunelor să pună pe băuturi taxe cu mult mai mari decât acele existente. Țaranii din județele Tecuciu, Tutova, Fălciu și Bacău se dădură la fel de fel de neorândueli, bătând pe primari, pe consilierii comunali, chiar pe magistrații cari venise să facă instrucția întâielor desordini, și atacă escorta unui prefect care venise să-i liniștească, silind-o să tragă în apărare.

Se trimiseră, în părțile unde se produsese neorânduielele, trupe pentru a potoli pe țaranii cari își pierduse cu totul cum-pătul. În câteva locuri fură morți și răniți; tulburarea se potoli în sfârșit prin arestări în masă și bătăi înfricoșate.

Țărănimea dăduse, prin aceste neorânduiele, o nouă dovadă despre nemulțămirea și nervozitatea ei, despre ușurința cu care se poate ademeni la tulburări prin oglindirea unor răle chiar imagine. Partidele nu se alarmară de loc de aceste simptome; se urmă față de dânsa același sistem ca în trecut.

4. Tulburările din toamna anului 1900, în urma aplicării legii asupra constatării și perceperii taxei de consumațiune pe țuică.

Guvernul junimist dela 1900, printre măsurile ce le luă pentru a face față jalnicei situații financiare, prezintă Parlamentului un proiect de lege pentru înființarea unei taxe de consumațiune de 5 bani de grad centesimal și decalitru pentru alcoolurile fabricate din fructe. Deși atențiunea guvernului fusese atrasă asupra primejdiilor la cari dădeau loc articolele 10 și 11 din lege cari prevedeau, cel dintâiu că: „pentru alcoolurile din fructe aflate în fermentare la promulgarea legii, taxa de 5 bani pe grad se înlocuiește cu o dare de 20 bani de fiecare decalitru de borhot“; iar cel de al doilea scutea de taxă aceleași alcoolurile fermentate, în ființă la promulgarea legii „până la cantitatea de 30 decalitri“. Camerele votară legea care fû promulgată la 8 Octomvrie.

Articolele 10 și 11 alcătuiau o nedreptate cătră acei producători de alcool de fructe la cari se găsiă încă borhot față de

acei cari apucase să transforme borhotul în țuică, apoi întreaga lege eră rău chibzuită, redactată cu cea mai mare ușurință și de natură a da loc la fel de fel de interpretări greșite.

Măsurile de constatare începură chiar a doua zi după promulgarea legii, adică la 9 Octomvrie, controlorii și percepatorii începură să intre cu coturile în borhotele țaranilor, fără ca ministerul de finanțe să fi gândit măcar să alcătuiască un regulament de aplicare al legii.

Țaranii, dela început, se arătară gata să se împotrivescă măsurilor de constatare.

În județul Râmnicul-Sărat, controlorii amenințați chemară administrația în ajutor, iar aceasta, în fața împotrivirii fățișe și a cuvintelor amenințătoare a țaranilor dela Buda, chemă în ajutor armata. Soldații fiind primiți cu lovituri de pietre și de ciomag și comandantul lor căzând rănit, făcură uz de arme; 3 țarani căzură morți și 7 răniți.

Tulburările se întinseră în Buzău și Prahova. La Pârscov (Buzău) avu loc altă ciocnire sângeroasă, în care căzură un mort și mai mulți răniți din partea țaranilor, iar mai mulți ofițeri fură răniți. Controlorii fură maltratați în mai multe locuri. Nemulțămirea eră mare și în Olt, Argeș, Dâmbovița, Vâlcea, în toate județele unde fabricațiunea țuicii are o însemnătate mare, dar ordinea fû mântinută fără vărsare de sânge.

În Gorj țaranii se răsculară în mai multe comuni; la Godinești armata fû silită să tragă, rânind mai mulți țarani.

Liniștea se restabili în urma aducerii de trupe în sate. La Gura Caliței (Râmnicul Sărat) țaranii dedându-se la amenințări, satul fû ocupat de trupe și oamenii bătuți fără milă până la sânge.

Ministrul de finanțe alcătui un regulament de percepere care ținea samă până la un oareșicare punct de nemulțămire produse.

Când guvernul fû interpelat la Senat asupra cruzimilor comise de trupe la Gura Caliței, ministrul de războiu răspunse că se miră de cazul ce se face de acele bătăi, bataia fiind în tradițiunile noastre și fiind o dovadă de vitalitatea neamului.

CAPITOLUL II

CRIZA

1. Inceperea tulburărilor la Flămânzi și lățirea lor în toată Moldova în primavara anului 1907.

Intinderea arenzilor trusturilor jidovești din Nordul Moldovei asupra întregii țări alarmase cu drept cuvânt pe toți acei cari urmăreau mai de aproape dezvoltarea chestiunii țărănești.

Cercul de fier în care trusturile strângeau pe țăranii moșiilor ce le țineau în arendă, scumpirea cumplită a chiriei locului de arătură și de pășune și totodată micșorarea întinderii pusă la dispoziția țăranilor sporise nemulțămirea acestora într'un chip îngrijitor. Prefectul unuia din județele cele mai bătuite de trusturi venise în repetite rânduri la București spre a lămuri Ministerul de Interne asupra mărimii și iminenții primejdiei la care eră expusă liniștea publică în județul lui. Dar guvernul, slab cu desăvârșire și a cărui întreagă bagare de samă eră absorbită de disensiunile partizanilor și de lupta pentru preponderența în partid între *boieri* și *neboieri*, nu crezù de cuviință să ieă vre-o măsură. La sfârșitul lunii Fevruarie 1907, țăranii de pe uriașa moșie Flămânzi, a erezilor fostului Domn al Moldovei, Mihaiu Sturdza, ținută în arendă de Jidovul Moache (Marcu) Fischer, inițiatorul și organizatorul trusturilor, începură a se strânge și a țineă un limbagiu amenințător. Ei cereau invoiele mai ieftene pentru locul de arătură și de imaș și încetarea jafurilor și săcăituirilor zilnice, măsură și socoteală dreaptă.

Autoritățile se transportară cu trupe la fața locului și, prin prezența soldaților, mănținură populația dela Flămânzi în frâu. Dar mișcarea nu întârziă să se întindă la alte moșii ținute în arendă de trustul Fischer sau de celelalte trusturi jidovești. Ța-

ranii devastară cancelariile, hambarele, casele mai multor moșii și maltratară pe funcționarii arendașilor cari o luase la fugă de cu vreme. Se mai trimiseră alte trupe, dar cu ordinele cele mai severe de a nu trage în țărani.

Mișcarea se întinsese și în județul Iași când se trimiseră toate trupele disponibile. Pretutindeni țaranii cereau ieftenirea pământului de arătură și a îmașului și socoteală dreaptă.

Pretutindeni erau devastate prăvăliile dela sate a jidovilor cari fugiau la orașe.

În acest moment „ștudențimea universitară“ lansă un manifest în care se justifică răscola țaranilor, se arată îngrijire din pricina trimerii de trupe pentru a o potoli, se protestă împotriva măsurilor luate și declară că va lupta din răspuțeri spre a face să se dea dreptate cererilor țaranilor.

În comunele răsculate din județul Iași se arestase tot atunci trei ștudenți besarabieni și unul dela Universitatea din Iași, sub acuzare de agitație; în urmă însă, constatându-se nevinovăția lor, fură eliberați.

În ziua de 1 Martie, pe când se află în Podul Iloaei, târgușor aproape exclusiv locuit de Jidovi, comisia de recrutare și unde eră staționat un escadron de roșiori, țărani din împrejurimi devastară și pradară aproape tot târgul. Faptul că această devastare se făcea cu toată prezența unui escadron de cavalerie, este de natură a ne face să ne îndoim de destoinicia acelor care-l comanđau sau de claritatea instrucțiunilor ce le aveau.

Mișcarea tot părea îndreptată mai în special împotriva Jidovilor; se devastară cu desăvârșire târgușoarele Bivolari și Țiganășii, mulți Jidovi fură maltratați; dar moarte de om nu se făcù nicăiurea. Neorânduielei izbuhniră în deosebite puncte din ținuturile Suceava, Dorohoiu și Vasluiu, lățindu-se din ce în ce în fiecare regiune.

În Iași domniă o teamă mare ca țaranii să intre în oraș și să se apuce de devastări; se trimiseră toate trupele disponibile. Jidovii refugiați de pretutindeni în oraș măriau încă panică.

Se încercă și devastarea Târgului-Frumos, dar aici armata interveni cu energie și, cu toate că nu se vărsă nici o picătură de sânge, ordinea fu restabilită și mântănită.

La 5 Martie un mare număr de țărani intră în orașul Bo-

toșani și, unindu-se cu populația mahalalelor, încep să devasteze casele mai multor arendași și prăvăliile jidovești. Armata care avea ordin să nu tragă, fu atacată cu pietre și cu ciomege, un maior de vânători fu rănit. Atunci jandarmii rurali traseră în mulțime, ucizând patru oameni și țaranii se împărțiară.

Camera votă în aceeași zi concentrarea rezerviștilor.

Agitația cuprinse și ținuturile Fălciu și Roman. Cererile țaranilor de aici erau aceleași ca ale țaranilor din Țara de Sus: iefnirea fâlcii de arătură și a imașului și socoteală dreaptă. Pretudindenii casele arendașilor erau devastate, registrele rupte, funcționarii lor bătuiți. Toate orașelele din Moldova de Sus erau acum devastate, autoritate nu mai există niciăure.

Tulburări izbuhniră în Neamțu și în Bacău, târgușorul Buhuși fu devastat.

Țaranii pătrunseră în Vaslui, încunjurară palatul administrativ și atacă pe ofițerii cari voiau să-i liniștească. Ofițerii traseră focuri de revolver în aparare, iar trupa din regimentul Cantemir No. 12, din Bârlad, ai cărui rezerviști dăduse dovezi de indisciplină cu prilejul încazarmării lor, refuză să șarjeze pe țarani; maiorul care o comandă, refugiat într'o casă particulară, așteaptă timp îndelungat până când o companie vine să-l libereze.

La Blăgești (Bacău), în ziua de 6 Martie se produse o încăerare între țaranii răsculați împotriva noului arendaș, care urcase prețurile și escorta procurorului venit ca să-i liniștească; cad 5 morți și mai mulți răniți. Fapt demn de a fi notat, printre soldații cari au tras sunt oameni din Blăgești, unul din ei, după ce țaranii sunt puși pe fugă, vine să ceară comandantului voie să meargă să îngroape pe tatăl său, împușcat de focurile soldaților.

Neorânduielele se întind și în județele Tecuciu și Putna; țaranii încep a se adună în chip amenințător și în Covurlui. În Dorohoiu, Vaslui, Neamțu tulburările devin generale. Jidovii sunt pretutindenii maltratați, se începe a se devastă și locuințele proprietarilor.

Mai cu samă în județul Vaslui țaranii se dădeau la excese și la devastări chiar împotriva proprietarilor și arendașilor

creștini cari aveau învoieli mai grele: la Negrești, Munteni, Moara-Domnească. În județul Botoșani țaranii devastează curtea dela Hancea și acea dela Salcea cu vasta gospodărie de acolo, cea mai frumoasă și mai perfectă din toată țara, deși ei nu au nici un motiv special de ură împotriva proprietarilor acelor moșii.

Guvernul trimite regimente din Țara Românească în Moldova, dar slab și neputincios, sfâșiat de lupte interne, terorizat de agitația studențimii universitare și de acea a societăților de muncitori, nu este în stare să ieșă vre-o măsură mai energică. Trupele încep să tragă când erau atacate; căzura morți și răniți la Burdujeni, (Botoșani), la Siliștea (Suceava), la Băcești (Roman), dar asemenea întâmplări erau acte izolate, nu se urmăria nici un plan bine definit.

Neorânduiești izbuhnind în județul Tutova, nu mai rămânea la 8 Martie nici un județ din Moldova ferit de ele.

Caracteristica lor este că deși țaranii au savârșit devastări nu numai la Jidovi, dar și la creștini, au comis câteva fapte scârboase, **dar n'au făcut macar un singur omor.**

Mișcarea devenise acuma aproape pur agrară, caracterul antisemit care predomină la început fiind cu totul covârșit de caracterul agrar ce-l luase. În multe locuri țaranii nu se mai mulțâmiau să ceară pământ cu 25 lei falcea, ci îl cereau gratis și de veci.

2. Tulburările se întind și în Țara Românească. Demisia guvernului Cantacuzino. Chemarea la putere a liberalilor. Manifestul regal. Măsurile luate pentru potolirea răscoalei. Mobilizarea.

Țaranii din Râmnicul-Sărat și din Buzău dădeau semne vădite de neliniște dela lățirea în Țara de Jos a tulburătorilor din Moldova de Sus; lumea se aștepta la răscoala lor când se auzi, în seara de 9 Martie, că rezerviștii din Teleorman, concentrați la Alexandria pentru a fi porniți la Turnu-Măgurele, s'au răscolit, au pradat orașul dedându-se la cele mai grave excese, devastând pe toți Evreii din Alexandria și maltratându-i, devastând casele mai multor arendași creștini, dându-li foc și bătân-

du-i, apoi se întoarse prin satele lor. A două zi se auzia că izbuhnise desordini pe mai multe puncte a județelor Teleorman și Vlașca, cu un caracter mult mai grav decât în Moldova. Pe lângă că se dădea foc conacurilor și magaziiilor, ceea ce nu se ardea, se fură sau se distrugă; și dela început se săvârșiră mai multe omoruri. Țararii strângându-se în bande mari, începură să parcurgă amândouă județele, devastând, incendiind și omorând. În Dolj, Olt, Prahova, Romanați răscoala eră iminentă.

În asemenea împrejurări, guvernului lipsindu-i forța morală și energia trebuitoare pentru a potoli o mișcare care devenia obștească, guvernul conservator demisionă la 2 Martie pentru a face loc unui minister liberal sub președinția D-lui D. A. Sturza.

Prima grijă a noului guvern fu să dea, în mânele Regelui următorul manifest:

In numele M. S. Regelui,

„Chemați la guvern în împrejurările cele mai grele, cerem concursul călduros și patriotic al tuturor, pentru restabilirea liniștii, siguranței și păcii obștești.

„Spre a îndestulă cereri drepte și legitime, M. S. Regele a încuviințat a se lua de îndată următoarele măsuri:

„Să se desființeze taxa de 5 lei a legii pentru asigurarea în contra lipsei de porumb provenită din secetă.

„Să se desființeze cu totul taxa Statului pe decaltru de vin, percepându-se numai acea pentru fondul comunal.

„Pentru perceperea impozitului funciar asupra proprietății mici țărănești, venitul pământului să fie socotit întocmai ca acel al proprietăților mari.

„Proprietățile Statului precum și ale așăzămintelor publice de binefacere și de cultură națională, să fie căutate în regie, sau arendate de a dreptul la țărani.

„Să se ieă măsurile cele mai temeinice pentru a întări băncile populare, ca ele să poată ajuta pe țărani în arendări de moșii.

„Măsurarea dreaptă a pământurilor date în învoieli și răfuirea cinstită a socotelilor agricole vor fi supravegiate, pedepșindu-se cu cea mai mare asprime măsurile și răfuele false.

„Se va pregăti o lege pentru ușurarea învoielilor agricole.

„Pământurile de cultură date în bani se vor plăti în bani. Invoelile de munci agricole vor arată feliul și cătimea acestor munci, iar plățile se vor răfui după prețurile obișnuite din timpul când munca se face. Munca agricolă cu care se îndatorează un cap de familie nu va întrece puterea acesteia. Pentru banii dați înainte pe muncă sau pentru rămășiți de munci plătite, nu se va lua o dobândă mai mare de 10 % pe an; dobânda nu se va schimba într'o reducere a prețului invoielelor, nu se va îngădui ca în invoielile agricole să se pună sarcini „pe nume“, ci sarcinile vor trebui totdeauna să fie proporționate cu numărul de pogoane date fiecărui locuitor în invoială.

„Pe moșiile arendate, țaranii vor plăti pământurile închiriate lor cu un spor de cel mult o treime peste valoarea acestor locuri după contractul de arendare.

„Se va pregăti o lege pentru ca nici un arendaș sau tovărășie de arendași să nu poată ținea în arendă mai mult de două moșii, cuprinzând împreună o întindere de 4000 hectare, fie arendarea directă sau indirectă, sub orice formă ar fi, fie prin rude, slujbași, sau persoane interpuse.

„Se va pregăti o lege prin care se înființează dregătorii administrative cari să reguleze și să garanteze aplicarea legilor și regulamentelor privitoare la invoielile agricole.

„Se va pregăti o lege pentru înființarea Cassei Rurale, spre a înlesni țăranilor luarea în arendă și cumpararea de proprietăți.

„Acestea sunt dorințele M. S. Regelui și ale guvernului Său.

„In aceste zile de grea suferință obștească, rugăm pe toți Românii, de orice treaptă și condiție socială, să dea guvernului tot ajutorul ce este în putința lor pentru readucerea liniștei și buneii rânduiei întemeiate pe dreptate.

„Trebuie să intrăm în noul an agricol cu încredere în viitor și cu muncă pașnică și spornică. Neorânduielele nu pot trage după sine decât foamete și sărăcie.

„Guvernul își va da toate silințele pentru ca legile să fie aplicate cu sfințenie și pentru ca nedreptatea și apasarea să fie înlăturate; dar guvernul este totodată hotărît a înfrâna cu energie neorânduielele și a pedepsi cu asprime pe cei cari ar căuta să se folosească de prădăciuni.

„București în 12 Martie“. Iscăliți miniștrii.

Miniștrii luară hotărârea să proceadă cu cea de pe urmă energie. Armata întregă fu mobilizată și răpegiunea cu care această operație fu îndeplinită umplu străinătatea de uimire. În multe puncte rezerviștii și concediații părăsiră pe răsculați și încetară să devasteze, pentru a se duce la cazarmă să îmbrace uniforma și, odată uniformați, observară disciplina cea mai exemplară.

Măsurile fără șir luate de guvernul căzut împrăstiesc trupele în unități mici într'o mulțime de localități, fără a ști unde se află fiecare. Noul ministru de războiu fu silit să facă o adevărată lucrare de descoperire a trupelor, cari fură distribuite în chip mai rațional, atribuindu-li-se regiuni de acțiune bine definite. Toate măsurile cerute de guvernul liberal Camerei conservatoare fură încuviințate fără discuție și șefii conservatori făgăduiră guvernului tot concursul lor pentru potolirea crizei.

Aceste măsuri erau:

Proiectul prin care se desființă taxa de asigurare împotriva secetei de 5 lei pe an;

Proiectul prin care se desființă taxa pe vin, afară de aceea percepută pentru fondul comunal;

Proiectul de lege pentru revizuirea recensământului, în sensul ca impozitul funciar al proprietății mici țărănești să fie socotit întocmai ca acel al proprietății mari;

Proiectul pentru suspendarea inamovibilității funcționarilor administrativi și polițienesci;

Proiectul prin care guvernul eră autorizat, cu aprobarea M. S. Regelui, să prelungească mandatele consilierilor comunali și județeni, și mandatele comisiunilor interimare;

Suspendarea aplicării legilor pentru modificarea circumscripțiilor comunale.

Deputații proprietari erau atât de înspăimântați de izbucnirea la care nu se așteptau, cu toate semnele ei prevestitoare, în cât începuse însuși să vorbească de concesiuni și de reforme serioase.

Și situația se agravă din zi în zi. Pe lângă că în Moldova țaranii din Țara de Sus nu dădeau încă semne de liniștire, în Țara de Jos se dedau la desordini mult mai grave. Armata fu silită să intervie cu energie și să tragă la Negrești, în mai multe

localități din județele Putna și Tecuciu, la Huși, pe stradele Galațului.

Răscoala izbuhni în județele Buzău și Râmnicul-Sărat. Orașul Râmnicul-Sărat, din cauza lipsei de deciziune a autorității militare, fu în parte pradat de țărani. Cazură morți și răniți. Buzăul fu ferit de aceeaș soartă prin măsuri mai energice, dar și la barierele lui sângele curse.

3. Tulburările ating paroxismul lor în județele Vlașca, Teleorman, Olt, Romanați, Dolj și Mehedinți. Represiunea și potolirea întregii mișcări.

Dar mișcarea are un caracter cu deosebire selbatec în județele Vlașca și Teleorman și mai ales în Olt și în acele oltene de a lungul Dunărei.

În Vlașca, la Stănești, din cauza lipsei de deosebicie a ofițerilor, o companie teritorială din regimentul local refuză să-și facă datoria: unul din ofițeri fu măcelărit de răsculați, celalalt greu rănit. Bande de țărani din Vlașca, uniți cu alte bande din Teleorman, se încercară să s'apropie de Capitală, dar fură gonite și împrăștiate cu tunul. Aproape toate conacele din Teleorman și Olt fură distruse, mulți arendași și servitorii lor fură uciși, în unele locuri țaranii se dădură la acte de cruzime. Caracterul mișcării eră deosebit de acel din Moldova. Țaranii cereau pământ și ușurarea învoielilor, dar pe lângă că ei comiteau orori de cari rămăsese străini Moldovenii, erau semne vădite de uneltiri culpabile și de organizație. 2/ - Ruseie, minciună

In Vlașca tulburările izbuhnise în aceeaș zi în cea mai mare parte a comunelor, ceea ce nu s'ar fi putut întâmpla fără înțelegere prealabilă și deci fără organizare. Țaranii, în multe locuri, se răsculase și se dăduse la excese cu credința că sunt îndemnați la asemenea urmări de cătră autoritatea cea mai înaltă. Agitatori necunoscuți umblau călări din sat în sat zicând țaranilor:

„Oameni buni, Regele a murit, Regina a hotărît să se împartă toate moșiile pe la țărani. Pentruca moșiile să fie împărțite, voi trebuie să vă răsculați, să omoriți pe

proprietari și pe arendași și să li dați foc caselor. Numai așa va rămâne pământul al nostru, căci arendașii și proprietarii nu se vor mai întoarce, sculați-vă chiar azi căci altfel veți rămâne fără pământ“.

Țaranul nostru a fost totdeauna gata să creadă asemenea enormități când agitatorii făceau să se oglindească înaintea ochilor lui scaparea de suferinți seculare și dobândirea bunului celui mai de preț pentru el: pământ¹⁾.

Oamenii călări, în uniforme de fantezie și cu pieptul acoperit de decorații de tinechea sau de hârtie mergeau în capul

¹⁾ Tot cam astfel se petreceau lucrurile la începuturile revoluțiunii franceze; iată două extracte din Taine, *Les Origines de la France Contemporaine*:

„Telle que la voilà, malgré la disette et les brigands, on en viendrait peut-être à bout; mais ce qui la rend irrésistible, c'est qu'elle se croit autorisée, par ceux-la même qui ont charge de la réprimer. Ça et là éclatent des paroles et des actions d'une naïveté terrible et qui, par delà le présent si sombre, dévoilent un avenir plus menaçant. Dès le 9 Janvier 1789, dans la populace qui envahit l'hôtel de ville à Nantes et assiège les boutiques des boulangers, le cri de „Vive la liberté“ se mêle au cri de „Vive le Roi“. Quelques mois après, autour de Plöermel, les paysans refusent de payer les dîmes, alléguant que le cahier de leur sénéchaussée en réclame l'abolition. En Alsace, à partir du mois de Mars, „en bien des endroits,“ même refus; quantité de communautés prétendent même ne plus payer d'impôts, jusqu'à ce que leurs députés aux Etats-Généraux aient fixé au juste le chiffre des contributions publiques. Dans l'Isère, par délibérations imprimées et publiées, elles décident qu'elle ne payeront plus de „droits personels“ et les seigneurs lésés n'osent se pourvoir devant les tribunaux. (I, p. 21).

Comme à l'ordinaire, le désir a produit la légende: les paysans se croient autorisés, ici par un décret de l'Assemblée nationale et du roi, là par une commission expresse donnée au comte d'Estrées. Déjà, au marché de Saint-Amand un homme monté sur un tas de blé a crié: „Au nom du roi et de la nation, le blé à moitié au dessous du cours!“ De plus, il est avéré qu'un chevalier de Saint Louis, ancien officier des grenadiers royaux, marche à la tête de plusieurs paroisses et publie des ordonnances en son nom et au nom du roi, avec amende de huit livres pour quiconque refusera de se joindre a lui. De toutes parts, il se fait un fourmillement de blouses et la résistance est vaine; il y en a trop, la maréchaussée est noyée sous leurs flots. Car ces législatures rurales sont la garde nationale elle même et, quand elles ont voté la taxe ou la réquisition des vivres, elles ont des fusils pour l'imposer. (I, p. 333).

bandelor, îndreptându-se spre București, devastând, prădând, dând foc și omorând.

În Moldova se răsculase ținuturi sarace, în Țara Românească izbuhnirea era mai cumplită tocmai în județele cele mai bogate. Țaranii bogați din județele dela Dunăre, văzând că prin îngreuierea învoielilor buna lor stare scade din zi în zi și amenință să dispară, se sculase la cel întâiu îndemn, incredințați că astfel vor dobândi pământ mult fără plată.

În curând răscoala se întinse și peste Olt, luând acolo un caracter mai grav și mai selbateg decât ori unde, deși în acele județe nu se găseau urme de organizație ca în Vlașca și în Teleorman.

Dar de astă dată măsurile erau luate și ordinile cele mai severe date. Coloane de trupe, aduse din județe străine, străbăteau regiunile răsculate și trăgeau fără cruțare în orice bandă armată care nu se supunea. Trupa condusă cu energie și hotărîre își făcu pretutindeni cu sfințenie dureroasa datorie.

Incepură tulburări și în județele de munte, Argeș, Prahova și Dâmbovița; la Răsvad, lângă Târgoviște avu loc o ciocnire sângeroasă, dar în această regiune răscoala nu avu caracterul grav și selbateg ce-l înfătoșă în ținuturile dela Dunăre.

La Băilești (Dolj), acolo unde proprietatea refuzase o mare sporire a arenzii care atrăgea după sine o îngreuiere a învoielii, trupele venite în număr mic să păzească marele magazii de grâne ale proprietarului, avură să susțină un adevarat asediu din partea sătenilor, mai cu samă din partea acelora din partea satului (de 10.000 locuitori) numită mahalaua sârbească și locuită de Sârbi și de Bulgari așezați mai de mult pe moșie. Ei fură supuși numai după o luptă serioasă.

În Dolj se săvârșiră omoruri în împrejurări deosebit de crude. Aici fu ucis proprietarul Târnovanu, acel care ținea la Martie, pe câmp, porumbul sătenilor încă nedijmuit și căruia ei îi umplură, după ce-și dădu sufletul, gura cu pământ: „ca să se sature de pământ“.

Pe la 17 Martie turburările se domolise în Moldova, dar răscoala cuprinse acuma județul Mehedinți cu o furie care întrecea poate și acea a mișcării din Dolj. Însă măsurile luate de guvern la vreme și executate cu cea mai mare energie o

suprimară în curând: ca și în Dolj și Vlașca se întrebuițase și tunul.

În Gorj fură numai niște începuturi de răscoală, în curând reprimare. În Vâlcea ele fură mai grave, sângele curse și aici, dar liniștea fù răpede restabilită.

Opt zile după venirea lui la putere, guvernul putea să privească liniștea ca restabilită, rămăneau tulburate numai puține localități, în cari ordinea nu întârziă să fie restabilită.

4. Acțiunea prefectilor; excesele represiunii, instrucția răscoalelor, amnistia.

Mișcarea nu fù potolită numai prin arme, îmbunătățirile făgăduite prin manifestul dat în numele Regelui și punerea în aplicare imediată a unei părți din acele făgăduinți prin prefecti, din cari unii erau luați dintre foștii socialiști alcătuind extrema stângă a partidului liberal, contribuira mult la liniștirea spiritelor.

Din această acțiune energetică a prefectilor, din faptul că unii din ei au impus oareșcum proprietarilor să dea țăranilor pământ și pășune mai ieftină, să plătească munca mai bine, se făcù, de cătră opoziție și chiar de cătră liberalii apărători ai stării existente, un capăt de acuzație atât pentru prefecti cât și pentru guvern. Erău acuzați că au violat Constituția. Este neîndoielnic că măsurile încriminate erău *ilegale*, dar este tot atât de neîndoielnic că aceste măsuri au fost *înțelepte*, căci fiind un început de aducere la îndeplinire a manifestului, au dat țăranimii încredere într'insul și, prin hrănirea speranței în zile mai bune, au domolit vremelnicele patimile cari clocotiau într'insa.

Întăia datorie a prefectilor eră potolirea spiritelor și închezeșluirea liniștei; față cu cumplita izbuhnire de ură care sguduise țara, această datorie primă pe toate celelalte. Onoare lor că, pătrunse de acest fapt, n'au stat la îndoială să ieă asupra lor răspunderea unor măsuri înțelepte, deși poate nelegale și neconstituționale.

De altmintrelea măsurile luate de prefecti erău de o extremă moderațiune și departe de a fi dărăpănătoare pentru proprietari; arenda pământului în Moldova, proporțiunea dijmei stabilită

de prefecți în diferitele județe din Țara Românească, prețurile pășunatului și acele ale muncilor rămăneau încă împovărătoare pentru țărani. Prețurile fixate spre exemplu de prefectul de Botoșani în înțelegere cu proprietarii, pentru loc de arătură și imaș de o parte, pentru munci de alta, sunt cu totul în folosul proprietarilor și nedrepte pentru țăran.

Din lucrarea publicată de Ministerul de Interne sub titlul de: *Ușurările făcute țăranilor de proprietari și arendași pe timpul mișcărilor țărănești din primavara anului 1907*, se poate ușor constata cât de neînsemnate, cât de neîndestulătoare erau concesiunile la cari prefecții silise pe proprietari și pe arendași.

Din altă parte se făcù mult sgomot cu excesele comise de armată în cursul represiunilor: împușcări fără judecată și bataia unor sate întregi: barbați, femei și copii, delaolaltă. Și unele și altele sunt niște ororuri și iesă cu bună samă din legalitate, dar când o armată este chemată să facă o astfel de represiune, excesele de putere cele mai sângeroase sunt o urmare tristă dar nedespărțită de ea. Ele se întâmplă în astfel de împrejurări și în țările cele mai civilizate. De altmintrelea execuțiunile sumare semnalate au fost din fericire puține, mult mai puține decât în alte țări din apusul Europei în împrejurări similare. Mărturisesc că bătăile aplicate unor sate întregi, dela mic până la mare, mi se par mult mai puțin scuzabile; ele sunt vederat o urmă a puterii tradițiunilor barbare în țara noastră. Ele cu bună samă că numai la potolirea urii de clasă n'au putut să contribue.

Mii de oameni fusese arestați; greutatea de a-i ținea pe toți închiși făcù că se dădù drumul la nouă zecimi dintr'înșii numai după niște instrucțiuni sumare. Când se începù judecarea proceselor jurații, afară de puține excepțiuni, dădură în deobște verdicte de achitare în toate cazurile în cari nu se comisese omoruri. Dela începutul instrucțiunii făcută în județul Vlașca, se arestă fiul cel mai tânăr al lui Mihaiu Kogălniceanu, ca provocator și organizator al tulburărilor în acel județ. Se zicea că asupra rolului jucat de el în tulburări nu mai putea există nici o îndoială, că imoptriva lui se descoperise dovezile cele mai vădite. Procesul său fiind amănat întâia oară, el beneficia de

clemența regală care amnistia pe toți acei din răsculați cari nu erau dați în judecată pentru omoruri.

Soldații din regimentul Vlașca cari, la Stănești, lasase pe ofițerii lor să, fie unul ucis, celalalt maltratat grav de țarani, în parte soldați cu schimbul și ei, fură osândiți la munca silnică. Unele din procesele pentru omoruri mai sunt și astăzi în curs de judecată.

5. Adeverății instigatori.

Asupra cui cade răspunderea răscoalelor? Conservatorii într'un glas răspund că ele sunt opera instigațiunilor partidului liberal ahtiat după putere pentru a răsturnă mai răpede guvernul Cantacuzino, iar agenții de căpetenie ar fi fost preoții și învățătorii.

Este foarte cu puțință ca membri fără scrupul ai partidului în opoziție, odată tulburările începute, să fi ajutat la propagarea lor spre a grăbi căderea guvernului; asemenea oameni se găesc la noi în toate partidele. Instrucția a dovedit că câțiva preoți și învățători într'adevăr au împins pe țarani la răscoală. Dar învinovățirea că partidul liberal ca partid a fomentat răscoala este atât de ridiculă în cât nici nu merită să fie combătută; doară sunt în partidul liberal cel puțin atâți proprietari ca și în partidul conservatori. Apoi numărul preoților și institutorilor dovediți ca instigatori este atât de mic în cât constitue cel mai strălucit certificat pentru chipul în care s'au purtat acești oameni ieșiți din popor și identificați cu suferințele, cu patimile, cu aspirațiunile poporului.

Pentru ca răscoalele de astă primăvară să fi fost roada unei acțiuni de ațâțare, această acțiune ar fi trebuit să fie opera unei organizațiuni desăvârșite, în ființă de ani și întinsă asupra întregii țări. Ipoteza ființei unei asemenea organizațiuni fără ca ea să fi fost de mult dată în vileag alcătuește o absurditate.

Răscoalele de astă primăvară sunt roada firească a pacatelor săvârșite împotriva obștiei acestui popor în curs de veacuri de cătră vechea clasă stăpânitoare și, în cursul celor de pe urmă cincizeci de ani, de cătră noua clasă stăpânitoare, a nemulțămirii și a urii stărnite în obștie de aceste pacate.

Orice observator stăruitor și lipsit de prejudecăți, care a urmărit schimbările săvârșite în starea sufletească a poporului, mai cu samă dela războiul încoace, n'a putut decât să se îndrepteze de ființa și de creșterea zilnică a acestor nemulțămiri și a acestei uri, a trebuit să înțeleagă că clipa în care nemulțămirea și ura aveau să izbucnească în fapte de mânie, putea să sosească din ceas în ceas. Blândețea, rbdarea și indolența țaranului singure au trăgănat izbuhnirea până în anul de față. Materiile inflamabile erau de mult adunate gramadă, ele așteptau scânteia care eră să le aprindă.

Scânteia a eșit din stoarcerile și vexațiunile nesuferite ale unuia din trusturile jidovești. Focul aprins la Flămânzi, unde a ars puțin, s'a întins încând în flăcări țara întreagă, dovedind prin simultaneitatea izbuhnirii și prin uniformitatea ei că de acelaș duh, de aceleași patimi, de aceleași aspirațiuni, mai domoale aici, mai aprinse dincolo, este stăpânită întreaga țărănie română, obștia și puterea națiunii, dela Dorohoiu până la Severin. Adevarații instigatori ai acestor mișcări sunt egoismul, lăcomia, lipsa de scrupul și lipsa de prevedere a clasei stăpânitoare, ale celei vechi cât și ale celei noi. Asupra lor cade toată greutatea răspunderii pentru groaznica primejdie în care răscoalele au pus țara: amestecul străinului, și de care a fost scăpată prin credința și simțul de datorie al oștirii.

6. Ce înseamnă răscoalele din primăvara anului 1907.

Răscoalele din primăvara anului trecut înseamnă că țărănia română nu voiește să mai răbde soarta ce i-a fost croită de egoismul conștient și inconștient și de nepriceperea clasei stăpânitoare.

Scumpirea prețului pământului de arătură și de imaș, împovărătoarele condițiuni de muncă cari îi fac viața zilnic mai grea, au ajuns o măsură ce obștia nu o mai poate suferi. Ea cere cu hotărâre condițiuni de folosință a pământului care s'o pună în stare să trăiască și să sporească. Ea cere ca în pământul îngrășat de sângele și de sudoarea ei, să se folosească de partea ce se cuvine numărului și puterii ei.

Obștia este sătulă de siluirile, de batjocurile, de împilările, de înșelăciunile a căror jertfă este, atât dela mâna stăpânilor cât și dela acea a slujbașilor lor și dela acei ai Statului, pe cari la urma urmii mai adesea îi plătește.

Obștia este sătulă să vadă cum ea nu are cum să facă glasul ei auzit în sfatul țării prin oameni de-ai ei, căci în *boierii* vechi sau noi, nu are încredere.

Obștia deșteptată de suferinți și de năcazuri simte astăzi puterea ei; are conștiință că oșteanul pe care se bizue *boierii* pentru a o supune este fiu de țaran, însuș țaran și că dacă acel oștean va fi scos în fiecare an pentru a o împușcă, va veni vremea în care el își va aduce aminte numai de faptul că este țaran și va uita jurământul făcut pe steag.

Și din pacate, obștia care a fost ținută atâtea veacuri în întunerecul neștiinții, care și astăzi încă este atât înapoiată, nu-și dă samă că în ziua în care oșteanul român nu va mai face liniște în țară, chiar cu prețul sângelui aproapelui, va veni străinul și, cu mâna lui cea grea, va face el, fără cruțare, ca liniștea să domnească.

Obștia ne mai putând rabdă a zis astă primăvară cu hotărîre: destul, și sculându-se în mânie a dat pârjol țării în ră-tăcirea ei.

Pârjolul a fost stâns cu sânge de oștirea alcătuită de țarani cari, aducându-și încă și astă dată aminte de jurământul de credință și ascultare oarbă înainte de toate, a scapat țara de rușinea și de paguba atingerii străinului.

A da prilej să se reînnoiască încă odată o asemenea încercare ar fi o nebulie, căci nime nu poate ști care va fi rezultatul ei. Lipsa de cultură a țărănimii nu ni permite să ne odihnim pe credința că iubirea ei de țară și teama de a o duce la pieire ar face-o să răbde de acum în tăcere povara împilărilor și a stoarcerilor și să împiedece orice izbuhnire nouă. Dimpotrivă, dacă această povară nu va fi în curând alinată, probabilitățile sunt că vom avea în curând alte izbuhniri. Partia răscoalelor este deschisă; de nu se vor desființa pricinile lor, ea va alcătui o cale pe care obștia va pași adesea.

Răscoalele de astă primăvară alcătuiesc întâiul semn că obștia s'a deșteptat, că este hotărîită să nu mai răbde soarta de

care a avut parte până astăzi, că are conștiința de puterea ei. În mânia lui, țaranul a comis orori și a împins țara până la marginea prăpastiei. Dar dacă oricare român trebuie să deplângă din adâncul sufletului tristele urmări ale acestei deșteptări, el trebuie totodată să recunoască că sunt trecătoare și deșteptarea rămâne.

Faptul este îmbucurător, căci poate năzui la viitor fericit și falnic numai poporul care nu suferă să fie calcat și are conștiința de puterea lui. Este de datoria clasei stăpânitoare, ca prin concesiuni făcute la vreme, și dacă se poate prin concesiuni *făcute* nu *smulse*, să facă să dispară pricinile care pot face primejdia deșteptarea țărănimii și nașterea încrederii în puterea ei, îndreptând aceste porniri spre binele și folosul țării.

Un lucru este neîndoielnic: ce a fost nu poate să mai fie, căci altfel se duce Statul de răpă.

CAPITOLUL III

DESPRE IMPORTANȚA ȘI PRIMEJDIILE CHESTIUNII ȚĂRĂNEȘTI.

1. Insemnătatea chestiei țărănești.

Țărănimea română alcătuiește peste 80 la sută a populației Regatului¹⁾. Această proporție nu se întâlnește decât într'un singur Stat european; în Ungaria²⁾. De vreme ce 4 până la 500.000 din restul populației este alcătuit de Jidoviși de alți străini, vedem că țărănimea alcătuiește 90 la sută din națiune, ceeace nu se mai întâlnește nicaiure. La noi țaranii alcătuiesc intradevăr *obștia*, în accepțiunea cea mai largă a acestui cuvânt.

Puterea de muncă și puterea de aparare a țării stă în țărănime. In raport direct cu starea sănătoasă sau bolnăvicioasă

¹⁾ După *Statistica agricolă a României* a d-lui Colescu, p. 65, populația rurală, la 1905, eră de 5.235.762 suflete dintr'o populație totală de 6,392.273; adică 81.9 la sută. Din această cifră trebuie scăzută populația care șăde la țară și nu se ocupă cu agricultura, dar trebuie adăogită populația mahalalelor comunelor urbane, din care mare parte este alcătuită din țarani. Cifra scăderilor și acea a adăogirilor compensându-se, cred că proporția de 82 la sută este cea mai apropiată de adevăr.

²⁾ Iată proporțiunea populației rurale la populație totală în unele țări din Europa:

Anglia propriu zisă	23	la sută	Olanda	62,7	la sută	
Scotia	30,23	" "	Portugalia	67,6	" "	
Irlanda	69	" "	Imperiul Rusiei cu	}	"	
Danemarca	60,5	" "	Rusia aziatică			87
Franta	62,6	" "	Polonia rusească			78
Germania întreogă	45,6	" "	Serbia			80
Bavaria	62,3	" "	Suedia	77	" "	
Mecklemburg	53,6	" "	Ungaria	83	" "	
Prusia	54,8	" "				

a țărânimii sporește sau scade puterea de muncă și puterea militară a țării.

Țărâניהea este marele rezervoriu din care mai au a ieși elementele menite să desăvârșească, am putea zice chiar să alcătuiască, clasele de mijloc cari există încă în chip cu totul rudimentar. Este de dorit pentru țară ca recrutarea acestor clase, care până acum se făcea aproape exclusiv prin elemente luate din neamuri străine: greci, bulgari, nemți, unguri, poloni, să se facă de acum înainte din țărâניהe, făcând cu puțință selecțiunea unor asemenea elemente în obște.

Cu cât vom avea o țărâניהe mai harnică, cu atât se va lucra mai mult și mai bine pământul nostru și cu atât va crește avuția națională. Aducerea la starea de iloți, de șerbi a muncitorilor, reducerea salarului sau a câștigului lor la un minimum, a fost pretutindeni și ori unde un îndemn la trândăvie, nu la muncă spornică. Țărâניהea va da toată câtimea de muncă de care este capabilă numai dacă va fi îndemnată la asemenea silință prin prețuri și câștiguri folositoare.

Suntem o țară încunjurată de dușmani, avem un ideal politic de realizat. Pentru a ni păstra neatârnairea, pentru a ni realiza idealurile, avem trebuință de oșteni mulți, sănătoși, puternici, iubitori de țară și gata să-și verse cu bucurie sângele pentru apararea și mărirea ei. Acești oșteni trebuie să-i dea țărâניהea care intră în efectivele armatei noastre cu mai bine de 90 la sută. Din copii de oameni rău hrăniți, trăind în mizerie și în murdărie, rău hrăniți și slabi ei însuși, cari de când au deschis ochii au văzut pe părinții lor în prada umilinții, a batjocurii, a împilării, în mâna cărora din copilărie s'a sădit de părinții lor teamă și ură cătră acei cari țin puterea în mână, nu se fac oșteni voinici, nepăsători de moarte și gata la cele mai mari jertfe pentru a păstra neatârnbate așăzămintele țării lor, pentru a învinge spre mărirea țării și a neamului.

Toate chestiunile în legătură cu bună starea și cu sănătatea țărânimii care, la noi mai mult decât ori unde, este însuș națiunea, trebuiesc luate în cea mai de aproape bagare de samă și chibzuință. Nu trebuie să neglijăm nimica pentru a lucra la întărirea și la îmbogățirea ei, căci ea reprezintă viitorul și toată puterea noastră.

2. Despre primejdiile chestiei țărănești.

Primejdiile la cari ne expune orice întârziere a soluțiunii chestiunii țărănești sunt din cele mai vajnice.

Exploziunea din primavara trecută a dovedit că țărăimea e sătulă de sistemul de până astăzi, consistând într'o alternare neconținută de măguliri și de făgăduinți neținute de oparte, de împilări, de jafuri și de răle tratamente de alta.

Violența și întinderea exploziunii ni dovedesc cât de adâncă și de obșească este nemulțămirea ¹⁾. A crede că o asemenea stare de lucruri se poate vindeca cu jumătăți de măsuri, cu vorbe măgulitoare și sfărăitoare, și cu făgăduinți mai mult sau mai puțin lămurite, este o copilărie.

¹⁾ „Supposez une bête de somme, à qui tout d'un coup une lueur de raison montrera l'espèce des chevaux en face de l'espèce des hommes, et imaginez, si vous pouvez, les pensées nouvelles qui lui viendraient, d'abord à l'endroit des postillons et conducteurs qui la brident et qui la fouettent, puis à l'endroit des voyageurs bienveillants et des dames sensibles qui la plaignent, mais qui, au poids de la voiture, ajoutent tout leur attirail et tout leur poids. Pareillement, chez le paysan, à travers des rêveries troubles, lentement, peu à peu, s'ébauche une idée neuve, celle d'une multitude opprimée dont il fait partie, d'un grand troupeau épars bien loin au delà de l'horizon visible, partout malmené, affamé, écorché. Vers la fin de 1788, à travers les correspondances des intendants et des commandants militaires, on commence à distinguer le grondement universel et sourd d'une colère prochaine“ (Taine, *Op., cit.*, I, p. 10).

„Comme un éléphant domestique qui tout d'un coup redeviendrait sauvage, le peuple, d'un geste, jette à bas son cornac ordinaire, et les nouveaux guides qu'il tolère juchés sur son cou ne sont là que pour la montre; dorénavant, il marche à sa guise, affranchi de leur raison, livré à ses sensations, à ses instincts et à ses appétits. Visiblement, on n'a voulu que prévenir ses écarts: le roi a interdit toute violence, les commandants défendent aux troupes de tirer; mais l'animal surexcité, farouche, prend toutes les précautions pour les attentats; à l'avenir, il entend se conduire lui-même, et, pour commencer il écrase ses gardiens“ (Ibid., *ibid.*, p. 51).

„Concevez l'effet de pareils soupçons dans la multitude souffrante: un flot de haine monte de l'estomac vide au cerveau malade. Le peuple cherche partout ses ennemis imaginaires, et fonce en avant, les yeux clos, n'importe sur qui ou sur quoi, non seulement avec tout le poids de sa masse, mais avec toute la force de sa fureur“ (Ibid., *ibid.*, p. 77).

Nemulțămirile și revendicările obștiei și-au făcut pârție astă primăvară și vor urma de acum înainte să se manifesteze din ce în ce mai des, din ce în ce cu mai multă putere. Dacă nu se ieau măsuri întinse, în cazul cel mai favorabil intrăm într'un lung period de neliniște internă, de bănuieli, de desordini sângeroase și devastatoare și de represiuni sângeroase.

Vaza ce Statul român și-o câștigase ca element de ordine de civilizație și de progres în Orient, atât prin înțelepciunea Regelui său cât și prin maturitatea politică de care națiunea a dat atâtea dovezi, nu va putea în asemenea împrejurări decât să sufere întratăta încât România să fie considerată mai prejos decât Serbia, Bulgaria sau Grecia. Ce încredere poate inspira o țară unde nemulțumirea care domnește în obștia poporului este atât de mare încât o împinge la neconținute izbuhniri? Ce teren minunat pregătit pentru orice dușman care ar dori să paralizeze la un moment dat toate mișcările și toate puterile noastre! Puterile noastre ar putea fi astfel înlăturate cu înlesnire de pe eșichierul Orientului în orice moment. Care putere, mare sau mică, ar putea în asemenea împrejurări să aibă considerație pentru noi, să stea serios la vorbă cu noi pentru a-și asigura un concurs atât de problematic ca acel ce l'am putea da în asemenea împrejurări.

Dar este o primejdie cu mult mai vajnică.

Până la tulburările din primavara trecută, în oștirea română nu se produsese absolut nici o șovăire când a fost vorba ca ea să restabilească ordinea. Astă primăvară, la începutul tulburărilor, când încă nu se dăduse ordine precise, când parlamentarea cu răsculații eră la ordinea zilei și când, din cauza slăbăciunii dela centru, nici ofițerii nu primise ordine lămurite, s'au produs mai multe șovăiri în trupă. Dar îndată ce guvernul se schimbă și fu înlocuit prin oameni mai destoinici, îndată ce comandanții trupelor dislocate primiră ordine categorice și lămurite să procedă cu energia cerută de gravitatea împrejurărilor, trupele își făcură dureroasa datorie pe deplin. Adesea rezervișii chemați sub drapel fusese răsculații de ieri; odată în front ei își făcură datoria fără cea mai mică ezitare sau slăbăciune. Oștirea română a dovedit astfel că posedă în cel mai mare grad însușirea militară cea mai de căpetenie: supunerea oarbă și desăvârșită la ordinele șefilor.

Dar nu incapa indoială că o asemenea incercare este din cele mai grele: țaranii sub drapel au împușcat pe țaranii cari nu erau sub drapel pentru că aceștia izbuhnise în acte violente și criminale din cauza unor nedreptăți și a unor suferinți ce le suferă țărănimea întreagă, de cari suferise țaranii sub steag înainte de incalzarmare, de cari aveau să suferă îndată după desconcentrare. Țaranii sub steag, credincioși jurământului lor, au împușcat pe semenii lor cari se sculase pentru dobândirea unor bunuri la cari râvnește întreaga țărănime, atât acea ce este sub steag cât și acea care nu mai este sub steag.

Se crede oare că se poate cere zilnic unei armate să facă o asemenea jertfă? Se crede oare că ea poate să fie pusă neconținut la o asemenea incercare?

Acei cari se bizue numai în represiune, latifundiarii cari se încăpăținează în mănținerea regimului în ființă, nu-și dau oare samă că oștirea țării nu este alcătuită din fiii lor, nu este a lor, ci fiind alcătuită, pentru mai bine de 90 la sută, de fii de țarani, este mai de grabă a țaranilor.

Că se fac instigațiuni zilnice ca soldații să nu tragă „în frații lor“ este un adevăr ce nime nu-l va putea tăgădui. Ele sunt cu atât mai primejdioase, cu cât vin dela părinți, tovarăși de copilărie, prieteni, consăteni, dela acei cu cari oșteanul are legături de sânge, de afecțiune, de respect.

Simțimântul disciplinii militare, simțimânt ce se pare că Românul l-a moștenit în toată întregimea de odinioară dela mării lui strămoși, a ieșit până astăzi biruitor asupra tuturor ademenirilor celor ce-i sunt scumpi. Dar suntem noi oare în drept să supunem neconținut pe oștean la asemenea ispită grea? Dacă este oștean bun, el este și om și se prea poate, este chiar probabil că simțimântul datoriei militare, intipărit în inima lui în cele câteva luni petrecute sub steag, să fie biruit la sfârșit de simțirile lui de om, de fiu, de frate, de prieten, de țaran care a suferit și care are să suferă împilările și neomeniile împotriva cărora se scoală ai săi și atunci, dacă oștirea va refuza să tragă, care va fi urmarea?

Banțele cu cari se vor uni fără indoială și numeroși dezertori îmbatate de succesul și de urile lor, după ce vor fi ars și pustiit curțile și magaziiile, ucis pe proprietari, pe arendași

și pe oamenii lor, se vor năpusti asupra orașelor, le vor pradă cu ajutorul drojdiei orășănești și poate li vor da foc. Ce va mai rămâne în picioare atunci din toată organizația noastră de Stat? Și acest tablou nu este exagerat de loc, precum vedește ceea ce s'a întâmplat și mai ales ceea ce eră cât pe ce să se întâmple în primavara trecută. Râmnicul Sarat a fost în parte pradat, Iașul de ar fi putut pătrunde țaranii într'insul ar fi fost pradat fără îndoială.

Nu este admisibil ca vecinii noștri să privească cu nepăsare la o asemenea stare de anarhie. Cu drept cuvânt îngrijită pentru propria lor liniște, Austro-Ungaria și poate, ca culme de umilință, Bulgaria, ar trimite trupe însărcinate să restabilească liniștea la noi. Opunerea ce ar opune o armata română desorganizată n'ar putea să fie decât neînsemnat de slabă. Represiunea ar fi fără îndoială grozavă: mii de țarani ar ispăși cu moartea violențele comise, excesele soldaților străini prin sate ar contribui la oroarea situațiunii.

Țara ar avea fără îndoială să suporte, timp de mai mulți ani, rușinea și greutățile de mult uitate a unei ocupațiuni străine; armata română ar fi, dacă nu licențiată, dar de sigur redusă. O oarbă și cumplită reacțiune s'ar așază la putere pe timp îndelungat.

Și probabil, claie peste gramadă, străinul devenit stăpân în țara noastră, ar exige ștergerea articolului 7, încetățenirea Jidovilor și ștergerea tuturor măsurilor ce ocrotesc economia națională împotriva covârșirii de cătră străini.

Ca Stat, am cădea mai prejos de Grecia și de Egipt, pe terenul economic elementul autohton ar fi nimic. Societăți străine ar cumpără și ar lua în arendă cea mai mare parte a moșiilor și le-ar exploata, plătind pentru muncă prețuri și mai scăzute decât cele de astăzi mulțămīt aducerii de mașini și de muncitori străini în număr mare.

Refuzul de a trage sau defecțiunea armatei ar avea deci ca urmare, dacă nu pieirea Statului român, dar cel puțin ocupația străină, subjugarea lui economică de către Jidovi și dispariția lui ca factor politic în Orient pe timp îndelungat.

Din nenorocire obștia este prea înapoiată pentru a înțelege grozăvia unei asemenea primejdii, ea este cu totul sub stăpânirea patimilor, a suferinților și a resentimentelor ei. In

starea de nemulțămire de abie înăbușită, în stare de nervozitate în care se află, orice ar putea să dea prilej de ațățari, pornite sau dela elemente fără scrupul din năuntru sau dela elemente străine intersate la slăbirea sau la pieirea noastră. O împrejurare neașteptată poate din zi în zi să provoace o nouă izbucnire, iar armata să nu-și mai facă datoria. Țărănimea și armata ar plăti greșala lor cu mii de cadavre, cu suferinți și batjocuri grele dela mâna străinilor, regimul ce ar urmă ar fi pentru țarani încă mai greu decât acel de care ei suferă astăzi dar aceasta n'ar împiedecă pieirea sau reducerea la nimica a Statului român.

Știu că, din nenorocire, mai există la noi oameni culți cari nu numai că nu se sparie de ocupația străină, dar o așteaptă cu nerabdare, ca singurul mijloc de „a pune ordine în țară și de a garantă proprietatea“. Din fericire numărul lor este mic și imensa majoritate a lumii culte românești privește o asemenea eventualitate cu groază și cu durere.

Dela această lume cultă trebuie deci să plece inițiativa măsurilor trebuitoare pentru a pune capăt stării care amenință să ne ducă, dacă nu la intervenția și ocupația străină, dar cel puțin la un lung period de tulburări agrare, de violențe și de discordii, la o sporire a urii de clasă astăzi existentă, și prin urmare, la o slăbire a pozițiunii ce o ocupă astăzi Statul român.

Pentru a putea vorbi de măsuri de lecuire trebuie mai întâiu să stabilim cu precizie unde anume stă răul.

CAPITOLUL IV

LATIFUNDIUL ESTE DUȘMANUL

1. Răul provenind în primul ordin dela distribuirea vițioasă a proprietății, această distribuire trebuie modificată.

La noi, numai o neînsemnată parte din obștie, 36.318 din 1.058.172 proprietari, sau 3,43 la sută sunt țărani în sensul adevărat al cuvântului, adică au de unde să trăiască și să sporească. Din rămășița obștiei, 1.015.302 proprietari, dispunând de 3.219.665 hectare, afară de prea puțini moșneni sau răzăși, au sau cât li trebuie pentru a trăi sau mai puțin decât li trebuie pentru traiul lor și a familiilor lor.

Rămășița întinderii cultivabile a țării, 3.952.648 hectare, sau aproape 50 la sută din acea întindere, este împărțită în 6.652 proprietăți, din cari 2.331 dispun de întinderi între 50—100 hectare, alcătuind un total de 165.456 hectare.

Rămășița de 3.787.192 hectare se împarte între 4.171 proprietăți, nu proprietari, căci sunt proprietari cu un mare număr de moșii.

Dela această minoritate infimă a națiunii se vede obștia fără pământ sau, cu puțin pământ nevoită să ceară pământ, fie pentru hrana, fie pentru dobânda ei.

În Moldova, o parte destul de însemnată (44,7 la sută) din numărul proprietăților acestor două categorii, proprietatea dela 100—500 hectare loc cultivabil, și dela 500 hectare cultivabile în sus, este exploatată în regie de însuși proprietarii. Restul numărului moșiilor (55,3 la sută) din Moldova este arendat. În Țara Românească, proprietarii își cultivă moșiile numai în cazuri cu totul excepționale; aceste moșii, arendate sau nearendate, se cultivă de țărani în schimbul dării, cătră arendaș sau

proprietar, a unei părți din ce în ce mai mare a roadei și a unor prestațiuni în natură, ce asemenea sporesc neconținut, la fiecare pogon.

Pentru obștia țaranilor sporirea neconținută a arenzii locului de arătură și de fână, însoțită de aceea a dărilor accesorii în muncă și în natură și îngreuiată, în Moldova, prin faptul că prețurile muncilor prin contract au ramas aproape aceleași ca acum jumătate de veac, alcătuește pentru obștia țărănimii pricina de nemulțămire de căpetenie. Această sporire care li face astăzi viața din cale afară grea, amenință să li-o facă cu neputință pentru ziua de mâine, de oarece nu se vede de ce urcarea s'ar opri la prețurile de astăzi.

Aceasta nemulțămire a obștiei mai este atârdată și întreținută prin nemulțămirea frunțașilor, acea a țaranilor cari au sume bune de bani puse de o parte (și sunt mai mulți de aceștia decât se crede în deobște) și se găsesc în neputință de a satisface pofta de căpetenie, visul de aur al fiecărui țaran: dobândirea unei bucăți de pământ din care să poată trăi și pune de o parte fără a se plecâ marelui proprietar sau arendașului de alătura.

Câtă vreme nu vom găsi mijlocul să punem obștia în stare să dobândească pământul trebuitor pentru hrana și dobânda ei fără a se obliga la îndatoriri cămătărești, nu vom stârpi nemulțămirea acelei obștii. Câtă vreme nu vom găsi mijloace pentru a potoli trebuința, setea de pământ a frunțașilor, ei vor urmâ să atârte mulțimea, și vom rămâne veșnic expuși la primejdia unei noi izbuhniri, întovărășită de toate soțiile ei, vom fi nu un Stat cu temelii puternice și sănătoase, ci ne vom asă-mână frunzei pe apă.

Mulțamit unor măsuri greșite, luate în pripă, nestudiate și nechibzuite, sub îmboldul nevoii, adesea a prejudecății momentane, s'a infipt în mintea țaranului credința că are *drept* la pământ. Și el astăzi, simțindu-și puterea, reclamă imperios satisfacerea acestui *drept*.

Nu ne putem expune la noi izbuhniri ca acea de astă primăvară, căci nu știm cum vom ieși din ele. Primejdia ne silește să ținem samă de cerința obștiei și, spre acest scop, să luăm măsuri pentru a înlătură cu desăvârșire pricina de căpe-

tenie a nemulțămirii care este distribuirea vițioasă a proprietății pământului.

Statul și stabilimentele de binefacere dispun de întinderi relativ mari de pământ de hrană, dar dacă s'ar împărți țăranilor acele 4—500.000 hectare ce cuprind acele proprietăți, această împărțire ar avea mai mult efectul unui stimulant decât a unei potoliri a poftelor lor. Trebuie deci ca proprietarii de moșii mari și de latifundii să se resemneze la cedarea către țăranime, bine înțeles în schimbul unei drepte despăgubiri, a unei părți, mai mare sau mai mică, a pământului lor cultivabil.

Nu văd alt mijloc sigur care să poată face să dispară cu desăvârșire nemulțămirea obștiei cu alaiul de primejdii ce o însoțește.

2. Chipul greșit de distribuire al proprietății a dat loc la tulburări și îngrijiri și în alte țări.

De altminterlea nu suntem singura țară în care se produce o criză din pricina monopolizării a unei părți covârșitoare a pământului cultivabil de către o minoritate infimă. Iată ce zice despre monopolizarea pământului și despre dreptul și datoria statului de a interveni în asemenea caz, un economist de cea mai mare valoare, un profesor eminent de economie rurală, care ocupă totodată o pozițiune foarte înaltă într'unul din Statele cele mai conservatoare din lume:

„La toate popoarele culte, din timpii cei mai vechi și până în prezent, au fost aceleași chestiuni agrare, cari au absorbit mai cu samă interesul populațiunii, cari au excitat mai mult patimile, cari au cerut mai cu samă intervenția Statului. De atunci a fost vorba *mai cu deosebire de distribuirea proprietății și a folosinței pământului*, sarcinile publice sau de drept privat ce apasau asupra pământului, starea economică și socială a deosebitelor grupe a populațiunii agricole și raporturile lor mutuale. *Astfel eră în timpul lui Solon la Atena, astfel în cele depe urmă veacuri ale republicei romane, astfel în timpul răscoalelor țăranilor din Germania, astfel a fost înainte și în cursul revoluțiunii franceze.*

În aparență aceste chestiuni sunt împinse la o parte de altele, mai speciale și mai arzătoare. *Dacă ne uităm mai bine însă, constatăm că, și în actualele lupte agrare, acele chestiuni generale joacă un rol mare, deși mulți nu recunosc sau tăgăduiesc acest fapt. Nu va întârziă să sosească vremea în care acest fapt va reieși mai deschis și mai lămurit decât astăzi și în care nimeni nu se va mai putea îndoi că problemele agrare fundamentale sunt astăzi, în conținutul lor de căpetenie, identice cu acele ale veacurilor trecute*

„Posesiuni mai mari, mijlocii și mici trebuie să trăiască unele lângă altele spre ajutorarea și complectarea lor . . . Care trebuie să fie proporțiunea acestor diferite categorii nu se poate exprima în cifre statornice pentru toate vremile și toate țările. . . . *În toate împrejurările însă trebuie ca posesiunea mijlocie să ocupe cu mult cea mai mare parte a întinderii cultivate. . . .*“

„... În Germania dela Estul Elbei, proprietatea mare este neobișnuit de tare reprezentată; în Mecklemburg Schwerin ea ocupă, s. e., 59,95 la sută, în Pomerania 55,13 la sută din întinderea cultivabilă. *Dacă partea dela Estul Elbei suferă în criza actuală mai tare decât cea dela Vestul Elbei, trebuie să căutăm pricina de căpetenie a acestui fapt în această împărțire nenaturală a proprietății funciare.*“

„În toate Statele în cari, în urma creșterii populației sau din alte temeieri, o parte însemnată a populației, a fost exclusă dela folosința nemijlocită a pământului, s'au produs din această pricină lupte interne cari au adus după ele tulburări și sărăcie, adesea răscoale sângeroase. Nu trebuie uitat că acei ce stăpânesc o întindere de pământ, se bucură până la un oareșcare punct de un monopol care li dă un drept exclusiv la un sălaș încheșuit și la producerea produselor trebuitoare unei ființe omenești. Un asemenea monopol este admisibil numai când el este folosit într'un chip potrivit cu interesele obștiei; pe de altă parte el poate fi privit ca o necesitate, când el alcătuește singurul sau cel mai bun mijloc spre a întrebuiți puterile productive ale pământului, în chip destul de desăvârșit pentru a produce toată câțimea de roade a pământului de care are nevoie populația.

țării. Dobândirea acestui monopol a fost negreșit plătită de către actualii proprietari sau ascendenții lor. *Dar această împrejurare nu ar alcătui un temeiu serios împotriva unei desființări, când o asemenea expropriare ar fi trebuitoare în folosul obștiei.* Ea ar trebui negreșit făcută pe cale de expropriare legală, despăgubindu-se pe actualii proprietari ai pământului. *Politica agrară nu se poate sustrage dela cercetarea chestiunii dacă și până la ce punct o înlăturare sau o mărginire a dreptului actual de a dispune de pământul cultivabil sau de pădure, n'ar fi de dorit sau admisibilă sau chiar necesară.* Aici ea trebuie să facă deosebire între dreptul de proprietate și acel de folosință¹⁾.

„Distribuirea proprietății se schimbă și trebuie să se schimbe neconținut odată cu celelalte împrejurări economice; asemenea schimbări se îndeplinesc de sine și o intervenție a Statului este practică sau chiar necesară numai atunci când o stare de lucruri absolut incompatibilă cu binele obștesc amenință a se desvoltă²⁾).

„O împărțire a proprietății teritoriale care să corespundă împrejurărilor și trebuințelor de pe vreme este una din cele mai însemnate, poate cea mai însemnată condițiune pentru binele economic și social a întregii națiuni și a Statului. Ea exercită o influență foarte puternică nu numai asupra gospodăriei pământului și a populației rurale, dar și asupra tuturor celorlalte ramuri de câștig și tuturor celorlalte trepte ale populației. Istoria popoarelor ni arată de mii de ani că o împărțire a stăpânirii sau a folosinții pământului în contradicere cu binele obștiei duce, când ființa ei se prelungește, la cele mai grele lupte politice și chiar la răscoale pe față. Statului îi incumbă deci dreptul și datoria să vegheze ca o asemenea împărțire vișioasă a pământului să nu se împlinească, iar dacă s'a îndeplinit sau amenință să se îndeplinească, să ieă pe calea legală măsuri de ușurare³⁾).

1) *Ibid., ibid.*, p. 66.

2) *Ibid., ibid.*, p. 67.

3) *Ibid.*, p. 92.

Iar în principiile prin care Von der Goltz urmează programul său agrar, găsim următoarele:

„Datoria de căpetenie a politicei agrare consistă în a urmări cu bagare de samă împărțirea pământului, și a priveghia că această împărțire să rămână potrivită sau, dacă nu e potrivită, să devie astfel pe viitor. Căci dela această împărțire atârnă, mai mult decât dela orice, dacă economia agricolă își poate îndeplini chemarea într'un felii binefăcător pentru obștie și dacă deosebitele grupuri ale populațiunii rurale, se găsesc într'o stare mulțămitoare.

„Posesiuni mari, mijlocii și mici trebuie să se găsească pretutindeni împreună. Trebuie ca pământul agricol, cu mult cea mai mare parte, să fie gospodărit de proprietarii lui“.

„Soluțiunea acestei datorii de căpetenie a politicei agrare, alcătuieste presupunerea necesară pentru ceea ce vine în a doua linie ca însemnătate și care are drept scop final stabilirea de împrejurări sociale sănătoase în populațiunea rurală. (Politica socială). Într'o împărțire potrivită a proprietății funciare se reazămă și cea mai teafără cheazășie pentru o înfătoșare normală a împrejurărilor sociale la țară. Nu mai rămâne deci (spre a atinge acest scop) decât ca grupele parțiale ale populațiunii rurale să aibă în punerea la cale și ocârmuirea afacerilor comunale o parte corespunzătoare cu partea lor de proprietate“.

3. Latifundiile și mai ales exploatarea latifundiară sunt privite ca dăunătoare și în alte țări.

Aș putea să aduc aici o mulțime de citațiuni din Buchenberger, Roscher, Raul, Sering; mă voiu mulțami să citez iar, și în această privință, cuvintele lui Von der Goltz:

„In Imperiul roman se numiau asemenea întinderi de pământ, cu deosebire de întinse și aparținând aceluiaș stăpân, *Latifundia*. De ele fusese absorbite aproape cu desăvârșire, în multe părți ale Imperiului, bunurile teritoriale mici și mijlocii cari existau mai nainte în număr mare, dându-se astfel naștere

la împrejurări economice și sociale din cele mai nenorocite. Pliniu zice că latifundiile au pierdut Italia. Imprejurări la fel deși sub altă formă ni înfățișază Anglia de astăzi. Și acolo cu mult cea mai mare parte a proprietății funciare este în posesiunea unui număr relativ foarte mic de persoane, cari o arendează mai cu samă în complexuri mijlocii. Clasa altă dată existentă a țăranilor propriu ziși a dispărut afară de câteva rămășiți neînsemnate. Dacă economia rurală engleză îndeplinește astăzi în chip atât de neindestulător îndatorirea ce-i este încredințată în interesul Statului și în acel al economiei naționale, dacă vedem atât veniturile ei brute cât și acele *nette* urmând un mers înapoi continuu, pricina de căpetenie a acestei stări nemulțămitoare trebuie căutată în distribuirea cu desăvârșire nesănătoasă a proprietății.

„Asemene și o mare parte a Italiei de astăzi suferă mult din faptul că acolo pământul întrebuițat pentru agricultură aparține numai unui număr mic de posesori, *pe când marea mulțime a cultivatorilor propriu ziși* este alcătuită de mici arendași sau coloni în parte (*Teilbauern*), cari în deobște duc numa o viață din cele mai precare.

„Pentru acei barbați cari sunt meniți a zice cuvântul lor în politica agrară a Germaniei, chestiunea dacă la noi există primejdia alcătuirii latifundiilor merită cea mai serioasă luare în considerație. Această primejdie nu poate fi tăgăduită pe temeiul că numărul exploatărilor agricole crește mereu. Cifrele date mai sus arată că din exploatările de mai puțin de 5 hectare aproximativ jumătate este alcătuită din exploatări în ființă pe pământ arendat în parte sau în total. . . .

„Când se vorbește de latifundii, trebuie distins între *posesiunea latifundiară* și *exploatarea latifundiară*. Amândouă accepțiunile se confundă adesea deși deosebirea între ele este foarte mare. Prin posesiune latifundiară se înțelege faptul că o întindere neobișnuit de mare se găsește în stăpânirea unei singure persoane, fiind indiferent aici dacă suprafața se găsește dela oaltă, în acelaș loc, sau dacă este împrăștiată în multe locuri, dacă este arendată. Asemene latifundii domină s. e. în Anglia, în unele părți din Italia, în unele țări ale Austro-Ungariei.

„Secalifică de *exploatare latifundiară*, acea a unei supra-

fețe neobișnuit de întinsă, întrecând cu mult întinderea obișnuită a unei proprietăți mari, făcută de un singur întreprinzător, dintr'un punct central.

„Prin urmare se poate întâmpla ca într'o țară posesiunea latifundiară să fie foarte răspândită, dar ca, tot acolo, exploatarea latifundiară să fie lucru cu totul neobișnuit sau chiar să nu existe de loc.

„In ce privește imperiul german avem, în unele părți din țara dela răsăritul Elbei, o posesiune latifundiară. Acest fapt este în legătură cu întinderea deosebit de mare a posesiunii fideicomisare în unele provincii prusiane, anume în Silesia și, în a doua linie, și în Brandenburg.

„Dar trebuie ținut tot odată în samă că, în cele două provincii numite, ceva peste jumătate din posesiunea fideicomisară este alcătuită din pădure, pentru care întrunirea stăpânirii unor întinderi mari în aceeaș mână este mai puțin îngrijitoare. *Totuș este de datoria statului prusian să aibă grijă, ca posesiunea latifundiară acolo unde are o întindere mare, să nu mai sporească în chip simfitor.* Lucrul este în mâna sa, de oarece înființarea de fideicomisuri se poate face numai cu încuviințarea statului. Dar ar trebui ca, în legislația sa, să ia în considerațiune acest punct. Din nenorocire proiectul de lege asupra fideicomisurilor prelucrat de ministerul prusian nu are această grijă, ceea ce alcătuiește o mare lipsă a acestui proiect. Dacă se împiedecă o creștere nesănătoasă a posesiunii fideicomisare, atunci, pe cât se poate prezice viitorul, nu există primjdie ca, în Germania dela Estul Elbei, posesiunea sau exploatarea latifundiară să ia o întindere dăunătoare pentru binele obștesc. *Aici ceea despre care este vorba e, precum am observat mai sus, mai ales să se micșoreze treptat treptat întinderea în mâna proprietății mari, iar pe de altă parte a mări pe acea ce se află în posesiunea țaranilor (Bauern) ¹⁾.*

4. La noi răul este mai acut ca aiurea.

Dacă se denunță atât de categoric pericolele ce extensiunea posesiunii și mai ales acele ale exploatațiunii latifundiare prezintă

¹⁾ *Ibid., ibid.*

în Germania, ce ar zice acelaș autor de primejdia latifundiului la noi? Dacă în Germania *exploatarea latifundiară* este o excepție, la noi ea se întinde asupra 3.000.000 de hectare sau 37 la sută din întreaga întindere cultivabilă a țării (fără a mai vorbi de exploatarea în corp întreg a moșiilor cu întinderi cultivabile variând dela 100 la 500 hectare).

Apoi, din pricina acestei întinderi a proprietății mari și a acelei latifundiare, țărănimea română fiind la discreția lor pentru a-și procura pământul trebuitor hrăniei și dobânzii ei, pe de o parte vede întinderile ce-i sunt puse la dispoziție scăzând, iar pe de altă parte prețul lor sporind neconținut, astfel în cât amenință să nu-i mai lase nici o margine pentru folos. Distribuirea vițioasă a proprietății funciare la noi lasă deci țărănimii numai două drumuri deschise: acel spre sărăcire și, prin urmare, spre degenerarea ei, a nouă zecimi din națiune, sau acel ce și l'a deschis astă primăvară prin răscoală și care duce la pieirea statului român.

Și, împrejurare îngreuitoare, starea de lucruri care duce țara la această răspântie folosește doară numai unui număr infim, de 3—4000 de proprietari și unui număr și mai mic de arendași, ce în realitate nu sunt decât niște exploatare fără suflet a nevoilor țărănimii, lipitori naționale și străine. Interesele a mai bine de un milion de capi de familie, obștia, toată puterea, viitorul Statului, sunt jertfite pentru folosul a 4—5000 de oameni în cari intră și mulți străini.

Nici o țară, nici macar Rusia semi-aziatică nu ni înfățișează o asemenea privire ¹⁾. Nici o țară n'a îngăduit punerea unei asemenea dileme ²⁾.

¹⁾ În Rusia Europeană, fără Polonia, sunt 1.200.000 gospodării țărănești socotite a câte 7 suflete și fiecare dispunând în medie de câte 15 hectare, pe când o familie țărănească dispune în medie, în România, de 3,4 hectare. După Petru Lochtius, țărănimea dispune de câte 6,15 hectare de cap în America, de 3,62 hectare în Rusia, de 2,45 hectare în Germania și de 1,80 hectare în România. (G. D. Creangă, *Grundbesitzvertheilung und Bauernfrage in Rumänien*, în Schmoller's *Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen*, fascicula 129, p. 192.

²⁾ În Ungaria, cu toată întinderea proprietății mari, starea de lucruri este departe de a fi atât de rea ca la noi, proprietatea țărănească

În asemenea împrejurări, față cu asemenea rele, față cu asemenea primejdii, nu poate încăpea macar pentru o clipă vre-o îndoială asupra căii ce trebuie să aleagă Statul și acei doritori de pastrarea și de mărirea neamului. Drumurile spre sărăcirea desăvârșită a obștiei și spre răscoala nimicitoare a temeliiilor Statului trebuiesc închise cu hotărîre deschizându-se totodată, prin distrugerea stavilei latifundiare, altul spre îmbogățirea obștiei și creșterea Statului. Interesul țării cere ca latifundiul să fie distrus.

5. Prin ce trebuie înlocuit latifundiul.

Dacă nu încape îndoială că latifundiile trebuiesc cât mai grabnic distruse, nu este mai puțin adevărat că pastrarea proprietății mari este, precum voi arată în alt paragraf, de cea mai neaparată trebuință. Însă trebuie să ne înțelegem asupra cuvântului de proprietate mare.

Sub această numire înțeleg întinderea de pământ cultivabil, a cărei administrație și exploatare, cât mai rațională, să absoarbă,

mijlocie și mare este mult mai tare reprezentată, acea de peste o sută de hectare simțitor mai slab decât la noi, și în ciferele date (G. D. Creangă. *Proprietatea Rurală în România*, p. LXXXII), intră și pădurile Totușiată cum judecă această stare de lucruri Carol Hieronymi, un fost ministru ungar al agriculturii:

„Prezența pe de o parte a parcelelor, a posesiunii țărănești îmbucătățite, pe de altă parte acea a latifundiilor, față de starea posesiunii mijlocii, este un semn de boală pentru starea noastră economică; *la o proprietate funciară țărănească îmbucătățită nu poate fi vorba de o cultură cum se cuvine, din care pricină se micșorează și produsul ei; apoi existența de latifundii mari, mai ales acolo unde ele aparțin mâinii moarte, dă naștere unui număr os proletariat agricol. Lipsa proprietății funciare mijlocii are, în Ungaria, urmări dăunătoare. nu numai din punctul de vedere economic, dar și din acel politic, căci cu dispariția proprietății mijlocii dispăre și un mare număr de cetățeni independenți prin situație și prin tradițiunile lor de familie. Pe de altă parte, existența latifundiilor are drept urmare că o mare mulțime de țărani rămâne fără proprietate, creând în acest chip un proletariat număr os și veșnic nemulțumit, care adesea izbucnește în răscoale și reprezintă o primejdie permanentă pentru ființa Statului.*” (G. D. Creangă *Op. cit.*, p. 193).

în sezonul de lucru, nu numai partea de căpetenie a activității proprietarului ei, dar să mai ceară ajutorul permanent al unui sau doi funcționari în stare să-l înlocuiască în caz de boală sau de absență, pe lângă ajutorul multor salariați de rând, statornici sau vremelnici.

Este vederat că marginile unei asemenea proprietăți sunt destul de elastice și variază după climă, fertilațe, ușurință de comunicații, bielșug sau nevoie de brațe. Mai este vederat că concentrarea în aceeaș mână, prin asemenea proprietăți, a unui mare număr de hectare, este mai puțin vătămătoare la câmp, unde se găsește pământ relativ mult pentru brațe relativ puține decât la munte, unde brațele sunt numeroase și se găsește pământ puțin.

Părerea mea este că se poate da, la noi, numirea de *proprietate mare* acelei care, în regiunea de munte, trece de 100 hectare loc de hrană, în regiunea de dealuri, variază între 2 și 300 de hectare, iar la câmp trece peste 500 hectare.

Orice trece peste aceste întinderi înfățișează o pagubă adusă Statului și națiunii.

Grabnice măsuri trebuiesc luate pentru ca asemenea pri-soase, cari cuprind o întindere totală de 2 $\frac{1}{2}$ milioane hectare pământ cultivabil, să treacă în stăpânirea țărănimii, bine înțeles în schimbul unei îndemnități echitabile.

Însă trebuie să ne păzim să cădem și cu acest prilej în greșala în care am căzut cu prilejul legii rurale și a deosebitelor legi pentru vânzarea bunurilor Statului. Pământurile puse în vânzare vor trebui vândute în loturi mici, să zicem de 5—7 hectare, dar ele trebuiesc *vândute*, celor destoinici ca să le lucreze și să le plătească, cu condițiunea expresă a stabilirii pe lot și a lucrării lotului de către proprietar, sub pedeapsă de anulara vânzării și *numai acelor în stare să depună o parte din preț*, o pătrime, fie chiar numai o șasime din el.

Nenorocita mărginire făcută țăranilor de a nu-și vinde între ei din pământul ce li-a fost atribuit de legea rurală sau li s'a vândut de Stat, la maximul atribuit de legea dela 1864, trebuie întinsă până la facultatea pentru orice țaran cultivator de pământ cu mânilor lui, de a cumpara până la de 5 sau de 6 ori acea întindere, atât pentru pământurile atribuite sau vândute țărănimii în trecut cât și pentru acele cari se vor

vinde de Stat sau cu garanția Statului de acum înainte. O măr-ginire este necesară pentru a împiedeca pe lipitorile creștine ale satelor să se folosească de prilej spre a-și alcătui proprie-tăți mari prin exploatarea sătenilor. *O întindere a marginii, cu desăvârșire strânte, pusă de legiuirea de astăzi este indispensabilă pentru a permite frunțașilor să alcătuiască proprietatea țărănească mijlocie și mare de care avem atâta nevoie.* Nimic nu ar da atâta satisfacție frunțașilor, ade-văraților conducători ai țărănimii, nimic nu ar da întregii noastre vieți economice o sanătate atât de viguroasă.

Pe de altă parte, pentru a protege elementele harnice și sănătoase *nefrunțașe*, s'ar putea hotări ca, prin derogare la legea comună, țaranul-proprietar al unui lot de 5 sau 7 hectare să aibă drept a-l lasa prin testament, întreg, unuia din moște-nitorii lui, cu însărcinare pentru acesta să despăgubească pe ceilalți pentru părți e lor. Pământurile atribuite pe temeiul legii rurale și pe acel al legilor de vânzare a bunurilor Statului îmbucătățite până astăzi, s'ar putea exclude dela beneficiul acestei dispozițiuni care cred că nu trebuie să fie obligatorie ci numai facultativă.

6. O nouă clasă țărănească; muncitorii agricoli.

Până la Regulamentul Organic am avut de fapt o singură clasă de țărani nerăzăși: oameni cari munciau pământul, dar mai ales creșteau vite în schimbul dării de a zecea și a slujbei. În sate se găseau însă încă din vechime un număr mic de oa-meni având casele lor în sat, dar cari făceau plugărie și creștere de vite puțină sau de loc, hrănindu-se cu vre-o meserie: ro-tărie, butnărie, lemnărie, mai arareori olărie, ciubotărie sau croitorie.

Regulamentul Organic care îngreuiă atât de cumplit starea țărănimii fu cauză că un număr mai însemnat de săteni se sustrase dela îndatoririle clăcii renunțând la pământ. Acești oameni, la 1864, intrară în categoria zecierilor. Numărul total al nevolnicilor, al văduvilor și în deobște al țaranelor șazănd în sate dar nefăcând boieresc, cari fură împroprietăriți pe locurile

de casă eră de 59.721, număr destul de mare, dacă ținem samă că totalul celorlalte trei categorii de pontași (clacași) se ridică numai la 408.119 sau, cu zecieri cu tot, la 467.840. Zecierii cuprinzând meseriașii dela țară, alcătu au deci 12,75 la sută din totimea țăranilor neproprietari. Ei s'au înmulțit mai puțin decât rămășița populațiunii, căci proporțiunea de nevolnici și de văduve eră mare între ei, dar totuș, prin sporul firesc, numărul lor a sporit. La ei adăogându-se acei țărani din ce în ce mai număroși cari, prin împărțiri sau vânzări, rămăneau cu pământ prea puțin sau fără de pământ de loc, se născu clasa *muncitorilor agricoli*, adică a oamenilor cari fără a cunoaște vre-o meserie care să-i hrănească, nu dispuneau de pământ spre a se putea hrăni și sunt avizați și își pot agonisi pânea numai prin inchirierea brațelor lor.

Această clasă țărănească s'a născut poate în țările apusene ceva mai de vreme decât la noi, dar s'a desvoltat pretutindeni în cursul veacului trecut. Desvol area ei în deobște a fost mai înceată decât la noi din cauza avântului luat de industrie în cea mai mare parte a țărilor europene; fabricile au absorbit o parte foarte însemnată din țăranii fără pământ cari au devenit lucrători industriali. Cea mai mare parte din ei, întrebuițați la fabricile din preajma orașelor, s'a așăzat pe lângă stabilimentele în cari erau ocupați, sporind prin numărul ei populația orășănească, ceilalți deși întrebuițați în fabricile dela țară, aproape de satele în cari se născuse, au pierdut totuș cu desăvârșire caracterul țărănesc. Dar în toate țările Europei clasa locuitorilor dela țară fără pământ, avizați pentru a-și câștiga traiul, numai la munca brațelor lor, există și este un element economic care joacă rolul ei în preocupările oamenilor de Stat și despre care tratează pe larg lucrările economiștilor ¹⁾.

Este sigur că și la noi această clasă are să se înmulțească și cu atât mai mult și mai răpede cu cât desvoltarea industriei

¹⁾ Vezi în această privință admirabila carte a lui Von der Goltz, *Die ländliche Arbeiterklasse und der preussische Staat*, în care nașterea și desvoltarea muncitorilor agricoli în Prusia este lămurită în chip cât se poate de luminos și în care se tratează pre larg despre măsurile ce guvernul și proprietarii au datorie să ieă pentru a închezeșlui buna stare a acestei clase indispensabilă agriculturii.

noastre merge încet, și prin urmare câtimile de muncă de cari are nevoie sporesc și ele încet. Clasa muncitorilor agricoli având deci să câștige în număr și prin urmare în importanță din ce în ce, trebuie să ne pregătim din vreme a întâmpina și a alina nevoile ei de căpetenie, mai ales dacă, precum cer imperios împrejurările, se ieau în curând măsuri energice pentru îndreptarea și schimbarea stării economiei noastre rurale și, în primul rând, schimbarea modului vițios în care este distribuită proprietatea la noi.

7. Nu fiecare țaran este vrednic să fie proprietar.

În materie de colonizare internă s'a lucrat până acuma la noi pe temeiul unei concepțiuni economice cu totul greșită. Când Barbu Știrbei, la 1851, alcătui reformă legiuirii regulamentare privitoare la legăturile dintre stăpâni și săteni el, între altele, purcese dela principiul: *vita și pogonul*, și atribui fiecărui sațean, pentru fiecare vită ce acesta o posedă în marginea numărului stabilit de Regulament, câte un pogon de islaz. Acest principiu s'a arătat binefăcător, țararii munteni au fost astfel puși în stare să ție un număr de vite îndoit de acel care-l țineau până atunci.

Oamenii noștri politici au adoptat, în materie de colonizare agricolă, un principiu la fel, dar care s'a dovedit fals și dezastros, acel principiu este: *omul și 5 hectare*.

Este dezastros fiindcă înființează exclusiv niște exploatațiuni minime, menite, la întâia împărțire, să devină pitice, reducând astfel chiar pe fiii proprietarilor în favoarea cărora s'au înființat, la starea de muncitori agricoli și contribuind la pulverizarea solului. Dar sunt poate și mai dezastroase prin faptul că obișnuesc pe țaran cu credința că Statul este dator să-i dea pământ numai prin faptul că el există și fără a mai cerceta dacă el este vrednic să-l țină.

Nu fiecare țaran e vrednic să fie proprietar. Cel leneș, vițios sau slab nu este în stare să-și lucreze pământul și să-l păstreze. Am văzut ce se întâmplă cu mare parte din loturile pe moșiile Statului, *cumparate* de formă, dar în realitate distri-

buite pe temeiul legii dela 1889: mulți din țaranii cumpărători nici nu le-au ocupat și de ele se folosesc primarii, perceptorii, notarii și Jidanii. Una din publicațiunile de astă toamnă a Ministerului de Interne cuprinde tablourile, pe județe, a terenurilor pe cari țaranii au fost *improprietăriți*, (pe temeiul legii rurale și a măsurii complementare dela 1878-79) și cari le-au arendat de bună voie. Numărul este de 47.204, adică destul de însemnat¹⁾. Atât aceștia cât și acei, în număr necunoscut, cari nu-și cultivă loturile obținute pe temeiul legii dela 1889, cu bună samă că nu sunt destoinici să fie proprietari. Ei sunt deci mențiți a spori numărul muncitorilor agricoli; de fapt l'au și sporit.

Este neîndoielnic că dacă se lărgeste facultatea țaranilor de a cumpără pământ unii de la alții, până la 4, 5 sau chiar 6 pământuri de fruntaș, numărul muncitorilor agricoli va spori în chip însemnat, în urma cumpărăturilor fruntașilor. Proprietatea mijlocie și mare țărănească va spori și se va întări prin acest fapt, iar proprietatea țărănească mică și cea parcelară va pierde elementele slabe și fără viitor. Iar elementele vrednice și viguroase ale proprietății țărănești vor fi sporite prin acei țarani astăzi fără pământ cari vor cumpără loturi din proprietățile latifundiare și mari ce vor fi puse în vânzare. Repet că pentru ocrotirea acestor elemente împotriva poștei de pământ a fruntașilor ar fi de dorit o legiuire permițând transmiterea, la moartea proprietarului unui lot mic țărănesc, a celui lot întreg, unuia din moștenitori, sau chiar poate impunerea nedivizibilității acestor loturi.

8. Ocrotirea muncitorilor agricoli fără pământ.

Pământurile comunale.

În orice caz numărul muncitorilor agricoli va crește cum a crescut în țările din apus și cum este firesc să crească. Trebuie să se ia la vreme măsurii pentru ca muncitorii agricoli să

¹⁾ Numărul țaranilor ce și-au arendat pământul de bună voie. Introducere p. 9. Cifra dată de mine este, bine înțeles, relativă la țaranii posedând mai puțin de 10 hectare. Acei posedând peste 10 hectare cari și-au arendat pământul de bună voie sunt în număr de 661.

nu fie o clasă de iloți împilată și de țărănimea mai bogată și de proprietatea mare și mică.

Trebuie să se ia mai ales din vreme măsurii pentru a asigura muncitorului agricol, spre a-l împiedica să devină un vagabond și pe cât este cu putință, un sălaș statornic, încunjurat cu pământul indestulător pentru a putea produce legumele trebuitoare gospodăriei lui, cartoafe și puține grâne pentru îngrășarea unui porc sau doi și pentru hrana păsărilor și poate puțin nutreț pentru parte din hrana de iarnă a unei vaci cu lapte.

Intinderea acestor loturi nu trebuie să întrecă 40—50 arii (25—30 prăjini moldovenești), ele fiind menite a reține pe muncitor pe loc prin dulceața unui sălaș al lui, a-i ușura traiul, dar nu a încuraja în el nălucirea că este proprietar putând trăi din roada pământului său.

Prin mijlocul veacului trecut a domnit în țările apusene credința că *almendele* (proprietățile comunale) sunt nefolositoare, și s'a procedat aproape pretutindeni la desființarea și împărțirea lor. Astăzi, mai ales față de numărul crescând al clasei muncitorilor agricoli, se simte pretutindeni nevoie de pășuni comunale și economiști renumiți cer reînființarea lor; iată ce zice von der Goltz în această chestiune:

„Astăzi, printre cunoscătorii chestiunii, domnește convingerea că retragerea unei părți a teritoriului obșteii din stăpânirea particulară și păstrarea ei ca *almendă* (proprietate obștească) este de dorit. O exploatare rațională și folositoare a pădurilor este cu putință numai când se întinde asupra unor suprafețe mai însemnate, permițând ca ele să fie tratate după un plan uniform și să stea sub privighere unitară și competentă. Pentru țaranul proprietar al unei mici parcele, pentru lucrătorii și meșeriașii așezați în sat, au o mai mare importanță *pășunile comunale*. Adesea numai aceste li oferă putința de a ține vite și a produce gunoiul care este indispensabil pentru cultura pământului. A hrăni la grajdii vitele în timpul verii alcătuiește pentru acești oameni saraci adesea absolută imposibilitate sau este peste samă de costisitoare; acelaș lucru se poate zice și încă cu mai mult temeiu despre întrebuintarea ca pășune a parcelelor. Inchipuirea nutrețului de iarnă este lucru neasămănat mai lesnicios.

„Mai puțină însemnătate prezintă proprietatea în devălmășie a fânațelor și încă mai puțină acea a locurilor de arătură. Totuș și aceasta poate fi de folos când ea alcătuieste numai o mică fracțiune din totimea pământului de arătură sau de fânaț și dacă folosința ei se face în chip practic, condițiune ce de altmintrelea trebuie cerută oricărei proprietăți în devălmășie.

„Ființa *almendelor* în condițiunile de mai sus prezintă următoarele foloase:

„Pășunile obștești dau proprietarilor de întinderi mici sau mijlocii, precum și lucrătorilor și meseriașilor dela țară, puțința de a ține vite ieften și cu înlesnire. Aceste vite, pe lângă că li dau laptele atât de prețios ca mijloc de hrană, îi mai îndestulează și cu gunoiul indispensabil pentru cultură. O importanță puțin mai mică o prezintă fânațele comunale.

„Din pădurile obștești trag locuitorii satului cătimea de lemne de foc și adesea de lemn de trebuință. Produsul depășind această cătime poate fi vândut, prețul obținut contribuie la acoperirea cheltuelilor obștiei sau se împarte între toți acei cu drept de folosință.

„... Almendele prezintă o însemnătate deosebită prin faptul că ele oferă oamenilor saraci puțința să ieă parte la folosința pământului sau să mărească părțica modestă stăpănită de ei, îndulcind astfel legăturile economice și sociale dintre locuitorii satului și acest punct cade mai cu samă de greu în cumpănă în momentul actual.

„Dar de almende sunt legate foloasele de mai sus numai când ele sunt bine exploatate și când întrebuințarea lor este statornicită într'un chip corespunzând trebuințelor locale ¹⁾.

„Proprietatea în devălmășie a pământurilor bune pentru arături și grădini nu poate avea decât o valoare relativă și devine chiar dăunătoare când alcătuește o parte însemnată din totimea pământului pentru arătură și grădini. Stăpânirea acestor pământuri trebuie, în regulă generală, să fie lasată la dispoziția particularilor și supusă regulilor liberului schimb. Intinderi mici de loc arabil ramase în devălmășie prezintă folosul a face cu puțință înzestrarea membrilor comunității ramași fără

¹⁾ Von der Goltz, *Op. cit.*, p. 80—81

pământ, cu mici ogoare pe cari ei pot produce cartofele, verdeturile trebuitoare lor precum și ceva nutreț de iarnă pentru vitele lor¹⁾.

În acest scop ar fi nemerit ca, pentru a putea alcătui asemenea loturi de muncitori, cu o întindere neîntrecând 40—50 ani, să se ia măsuri pentru a autoriza și a înlesni comunelor cumpararea unei părți din proprietățile particulare. Loturile vândute treptat, după trebuință, muncitorilor agricoli, ar fi plătiți de aceștia în rate ridicându-se la sumi minime. Ele ar fi bine înțeles indivizibile și transmisibile unui singur moștenitor care ar despăgubi pe ceilalți iar în rate.

Apoi trebuiesc create pășuni comunale tocmai în vederea acestor muncitori agricoli.

Dacă se ia și, vrând nevrând nu se va putea face altfel decât să se ia măsuri pentru o modificare radicală a chipului în care este distribuită proprietatea la noi, această modificare nu va putea decât să aibă drept urmare alcătuirea unei proprietăți țărănești mari, cu moșioare dela 10—30 hectare, și va întări proprietatea țărănească mică, acea sub 10 hectare. Cei dintâi, dacă vor face gospodărie puțin mai rațională decât până acum, și este sigur că o vor face, vor avea cum să întreție vitele lor pe pământul lor propriu mult mai bine decât erau întreținute până astăzi. Cei de ai doilea vor putea să hrănească macar în parte vitele pe pământul lor. Dar cei fără de pământ vor fi avizați, pentru hrana vacilor lor de lapte, exclusiv la imașul comunal. *Aceste imașuri trebuiesc întemeiate mai ales în scopul de a permite locuitorilor saraci ai comunii, proprietari sau neproprietari, să fie vaci cu lapte.* Este bine ca aceste imașuri să se alcătuiască, pe cât este cu putință, nu din pământ bun pentru arătură, dar din loc bun numai pentru pășune, care este cu mult mai ieftin, evitând a se întrebuința pentru acest scop pământ care poate fi întrebuințat în chip folositor pentru cultura cerealelor sau a altor sămănături.

¹⁾ Von der Goltz, Op. cit., p. 85.

9. Proprietatea mare trebuie pastrată cu îngrijire; rolul ei pe viitor.

Dacă latifundiul trebuie distrus, proprietatea mare, în limitele indicate mai sus sau în limite apropiete de acele indicate acolo, trebuie păstrată cu cea mai mare îngrijire.

Ea este în primul rând necesară pentru a conduce, prin pilda ei, agricultura pe o cale de propășire adevărată, servind de călăuză proprietății mici și proprietății țărănești. Când proprietatea mare va fi redusă la niște limite înțelepte, proprietarul mare va dispune, pentru cultura lor rațională, de capitaluri însemnate provenind din despăgubirea cuvenită lui pentru pământurile vândute țăranilor și comunei. El va face o agricultură intensivă care adesea îi va produce, pe rezerva ramasă lui, un venit mai mare decât cel scotea odinioară din moșia întreagă. El va fi pentru proprietarul mic și pentru țăran un adevărat instructor agricol. Astăzi proprietarul bun agricultor (afară de trei sau patru milionari cari fac o gospodărie aproape perfectă) lucrează întinderi mari în chip aproape tot atât de selbatec cum lucrează țăranul micul său ogor.

Afară de arătură ceva mai adâncă și de o alegere mai bună a sămânții, țăranul nu prea are ce învăța dela el; pământul îl îngrașă proprietarul și mai arare ori decât țăranul, vitele le ține în același chip selbatec. Culturile perfecționate ce proprietarul le va face *în mic*, vor produce țăranului altă impresiune decât acele neperfecționate ce le face acuma în mare.

Apoi ne mai existând conflict de interese între țăran și proprietar, cari pentru întinderile ce le va cultiva, în mare parte cu ajutorul mașinilor și a unor unelte perfecționate, nu va mai avea nevoie să robească de cu iarnă munca disponibilă a sătenilor din împrejurime, acel proprietar care eră până astăzi dușmanul lor, va deveni ocrotitorul firesc pe lângă care vor găsi ajutor și sprijin în potruiva lăcomiei frunțașilor și a albăstrimii satelor.

Iată ce zice și Von der Goltz despre marea proprietate:

„Ei (marii proprietari) întrunesc calitățile și datoriile ce le incumbă pe de o parte ca posesori de mari întinderi de pământ, pe de alta ca întreprinzători de întinse exploatați agricole. Amân-

două se confund câte odată dar nu sunt cu totul identice. Lor li revine mai ales îndatorirea să reprezinte agricultura și populațiunea rurală față cu toate celelalte categorii de cetățeni, atât în viața socială cât și în acea politică. Țaranul nu este cu desăvârșire propriu, nu are însușirile necesare spre aceasta; îi lipsesc creșterea, vremea, banii, considerația și influența. Pentru parlament, pentru societățile agricole, proprietarii mari alcătuiesc un element foarte însemnat și indispensabil. În administrația autonomă locală, care alcătuiește unul din stâlpii vieții de stat și a acelei comunale, trebuie ca ei, de câte ori este vorba de interesele rurale, să ieșă asupra lor rolul conducător din pricina motivelor vorbite mai sus. Nu numai în interesul lor propriu, dar chiar și în acel al statului, este necesar ca o parte însemnată din funcționarii superiori și mai ales ofițerii să ieșă din clasa marilor proprietari. Fiii lor cunosc din copilărie împrejurările dela țară și populația agricolă. Știu să manieze soldații ieșiți din țărâtime mai bine decât oricari alții; pot, în calitate de judecători sau de funcționari administrativi, să judece cu mai multă competență toate împrejurările relative la agricultură. Apoi mai vine un punct foarte de samă pentru viața de stat. Proprietarii mari și fiii lor sunt, prin tradițiune și prin creștere, deprinși să poroncească și să ocârmuiască; au un talent de a ocârmui înăscut într'inșii, moștenit dela număroase generațiuni. Acest talent se poate manifesta uneori într'o formă cam neplăcută, totuș el este de mare însemnătate pentru viața publică și indispensabil pentru o energică administrație a statului. Cu talentul de a ocârmui se unește o concepție practică, facultatea de a se hotări răpede, mult curaj personal și încredere în sine. Când o parte din urmașii proprietarilor celor mari nu vor mai putea găsi în oștire și în administrația statului o pozițiune potrivită, atunci se va putea ajunge răpede la o nesuferită îndatorire a moșilor celor mari și la o decădere a clasei proprietarilor mari. Rezultatul final însă nu ar fi, cum admit mulți, alcătuirea de număroase posesiuni țărânești, ci posesiunea latifundiară. Moșile mari ar cădea la urmă în mâinile unui număr relativ mic de capitaliști bogați ¹⁾“.

¹⁾ Von der Goltz, *Op. cit.*, p. 143).

Arendașul la proprietățile particulare este o anomalie; el trebuie să fie numai o rară excepțiune admisibilă numai în caz când îi este absolut cu neputință proprietarului, din cauză de boală, de slăbăciune, de minoritate sau de absență prelungită bine cuvântată, să-și administreze moșia.

Oamenii cari au moșii numai de speculă, pentru a agiotă asupra valorii, sau de fudulie, pentru a petrece pe ele două sau trei luni de vară, nu sunt demni să fie proprietari. *Pământul trebuie să aparțină*, cum zice un economist francez, *acelui care știe să-l muncească și să-l iubească*. Aceiași n'au pentru ce să posedă moșii. Impozitul funciar al proprietărilor cari își arendează moșiile (afară de acei cari le arendează pentru pricini binecuvântate), ar trebui, nu îndoit ci împătrit și încincit.

Se va putea întâmpla că, dacă să ieă de cătră Stat o măsură pentru a înlesni și grăbi cumpararea de cătră săteni a celei mai mari părți a pământului de cultură ce se află astăzi în mâinile latifundiarilor și chiar mică parte a celui ce se află astăzi în mâinile proprietății mari, uni din proprietari să se declare gata a-și vinde moșiile întregi, nepăstrând nimica pe sama lor. Considerând însă neaparata nevoie ce este ca proprietatea mare să existe în țară într'o proporțiune respectabilă, *Statul trebuie să ieă măsuri pentru ca o parte din fiecare din aceste proprietăți să nu fie nici odată vândută în loturi ci să rămână întreagă*. Se vor găsi de altminteri totdeauna mușterii cu preț bun pentru asemenea proprietăți.

Pentru acelaș motiv ar trebui ca, pe proprietățile Statului ca și pe acele ale stabilimentelor de binefacere, să se păstreze un miez de proprietate mare în trup întreg. Aceste trupuri s'ar putea arenda, sub condițiuni speciale și bine lămurite de cultură bună și de ameliorațiuni, la agricultori cunoscuți pentru dăstoinicia lor.

Acești arendași ar putea astfel să îndeplinească, la noi, rolul atât de bine făcător pentru agricultură care l'au îndeplinit și-l îndeplinesc încă astăzi arendașii domeniilor Statului în Prusia.

10. Cum și când se poate aduce la îndeplinire desființarea latifundiilor și modul greșit al distribuirii proprietății în România.

Desființarea latifundiilor și parcelarea pământurilor cultivabile, întrecând anumite întinderi, în loturi mici ce s'ar vinde la țărani se poate efectua în două chipuri:

Ea se poate aduce la îndeplinire, printr'o lege agrară hotărînd că, pe toate moșiile întinderea cultivabilă întrecând oareși cari întinderi statornicite de lege, după regiuni, să fie parcelată în loturi cari s'ar vinde la țărani.

Această soluțiune are folosul de a alcătui o soluțiune radicală și desăvârșită a chestiunii țărănești, însă se lovește de greutăți ce cu greu s'ar putea învinge.

Mărturisesc că printre aceste greutăți nu număr de loc greutățile numite constituționale; nu privesc mănținerea constituțiunii sub regimul căreia trăim, ori cât de bună poate să pară și să fie în realitate, ca o condițiune de care este legată viața și viitorul Statului român. Ea se poate modifica și, dacă clasa care de fapt deține monopolul puterii și căreia aparțin latifundiarii, s'ar încăpățîna să pună piciorul în prag, aducând astfel față în față interesul a mai bine de un milion cu interesul a mai puțin de 5 mii, s'ar putea trece și peste dînsa fără umbră de pacat.

Pe acei cari ar taxa o asemenea măsură de socialistă îi voi ruga să citească, în privința dreptului Statului de a expropriă în interesul obștesc, chiar o clasă întreagă, pe lângă cele susținute de von der Goltz și reproduse mai sus, cuvintele lui Bismarck în discursul său dela 28 Ianuarie 1886 și acele rostite de cătră actualul cancelar al Germaniei în ședința Camerii prusiane dela 26 Noemvrie 1907¹⁾. Ambele discursuri sunt re-

¹⁾ „Naște acum întrebarea dacă n'ar fi în drept, în interesul său și în acel al Imperiului German, să cheltuiască 100 milioane taleri, spre a dobîndi (pentru colonizarea cu Germani) moșiile nobilimii polone, scurt, să exproprieze nobilimea polonă. Aceaste pare a fi ceva monstruos, dar când expropriăm pentru o cale ferată, tulburând gospodăriile, distrugînd case și cimitire numai pentru comoditatea mai mare a unei societăți de cale ferată, când expropriăm pentru a clădi o fortăreață, pentru a face

lative la dreptul Statului prusian de a expropria nobilimea polonă pentru a coloniza provincia Posen cu Germani.

Greutatea cea mare este inchipuirea mijloacelor financiare trebuitoare pentru despăgubirea proprietarilor. Pentru a face ca 2¹/₂ milioane de hectare să treacă dintr'o mână într'alta, trebuiesc cel puțin 1¹/₄ miliard, socotind câte 500 lei¹⁾ pentru prețul de mijloc al hectarului de pământ.

Dintr'această sumă s'ar scădea cele 25 la sută din prețul

un drum printr'un oraș sau, ca în Hamburg, pentru a face un port, dărâmăm case cari au ființă de veacuri; pentru ce dar nu ar putea un Stat, în împrejurări, pentru a cumpara siguranța sa pentru viitor și pentru a scăpa de neliniște. Oare nu este un scop mai înalt decât ușurința comunicărilor, oare nu este siguranța pentru obștie un scop mai înalt decât fortificarea unei singure pozițiuni? Pentru ce nu ar recurge în împrejurări un Stat la acest mijloc? (Bismarck în discursul său dela 28 Ianuarie 1886).

„Este mai presus decât ori ce îndoială:

„Activitatea comisiunii de colonizare trebuie să urmeze și aceasta în chip nemărginit. Spre aceasta avem nevoie în fiecare an de o mare întindere de pământ, și această întindere de pământ ni trebuie în un anumit loc, căci colonizarea de țărani și lucrători germani își atinge scopul numai când ea se efectuează pe întinderi mari neîntrerupte. Nu putem să privim cu indiferență cum Polonii, prin ațătări politice fără scrupul, mărginesc Statul în achizițiile lui de pământ numai la cumparare de pământ german și cu aceasta, în unire cu o nesănătoasă urcare de prețuri, pământurile stăpânite de Germani să se împutineze și ca cu toate măsurile de aparare luate de Stat, să dispară cu desăvârșire. De aici urmează neaparata nevoie, că un interes de căpetenie al Statului cere în-trebuițarea dreptului de expropriare de către comisiunea de colonizare“. (Bulow, discurs în Camera prusiană din 26 Novembre 1907).

¹⁾ Această cifră este superioară mediei vânzărilor prin licitație a moșiilor în corp întreg din întreaga țară în anii 1902, 1903, 1904, care medie anuală este de respectiv 260, 290 și 369 lei hectarul, iar media generală de 308 lei hectarul. Ea este superioară și mediei obținute pentru vânzarea prin licitație a bunurilor mici în aceeași ani, care este de respectiv 381 lei, 357 lei și 407 lei hectarul, iar media generală de 379 lei hectarul. Media acelorasi ani pentru vânzarea prin licitație ale viilor sunt de respectiv 739 lei, 700 lei și 688 lei hectarul, dând o medie generală de 716 lei pe hectar. Media generală a evaluărilor Creditului funciar, evaluări cari precum se știe sunt destul de largi, pe periodul 1893—1897, eră de 366 lei hectarul. L. Colescu, *Statistica Agricolă a României*, tabloul de pe pag. 98.

pământului cumparat, ce orice cumpărător ar fi dator să-l depună la cumparare, ceea ce ar reduce suma de închipuit la 937¹/₂ milioane. Pământul cultivabil de pe Domeniile Statului, de pe acele ale stabilimentelor de binefacere și a altor persoane morale se ridică cu bună samă la 600.000 hectare, adică la o valoare de 300 milioane după prețul ce l-am luat de bază. Cele 225 milioane, alcătuint $\frac{3}{4}$ din indemnitate, ar putea fi achitate prin amortizație plătită de țarani direct către proprietari, sub garanția Statului, fără ca să fie nevoie de vreo emisiune de bonuri, ceea ce ar face ca suma de închipuit să scadă la 712¹/₂ milioane. Din această sumă s'ar mai putea scădea aproximativ 200 milioane cu cari părțile vândute țăranilor ar rămâne datoare Creditului Funciar, rămând părțile vândute grevate cu întreaga datorie către Credit, bine înțeles întru cât ea nu ar depăși o proporțiune oarecare din valora moșiei și fără partea de datorie care apasă asupra pădurii. Ar rămâne deci de închipuit o sumă de aproximativ 500 milioane, care nu s'ar putea închipui altfel decât printr'un împrumut greu de realizat și care ar sdruncina și ar apăsa pe mulți ani creditul țării.

Apoi sunt o mulțime de împrejurări cari îngreue și fac cu neputință o soluțiune atât de radicală a chestiunii.

Dacă se permite cumpararea mai multor loturi de către acelaș cumpărător, este sigur că frunțașii se vor năpusti asupra lor, cumpărând câte 4, 5, 6 loturi; depunând fără nici o greutate avansul stipulat de lege. Cu acest prilej se vor vedeă ieșind mulți bani de sub pământ, și mai mare decât se crede ar fi numărul acelor în stare să plătească tot pământul cumparat cu bani *pe șin*.

Dar ce se face cu mulțimea acelor cari nu sunt în stare să plătească avansul ce l'ar stabili legea? Să s'aștepte ca ei să-l închipue? Și cine în acel timp plătește proprietarului? Iată o problemă grea. Nu zic că nu se poate deslegă, dar trebuie timp pentru a găsi soluțiunea.

Apoi cum să se facă *hic et nunc* evaluarea? Proprietarii deprinși cu prețurile umflate dobândite în urma scandalosului agiotagiu al ultimilor ani asupra nevoii de pământ a țăranului, vor face cu bună samă pretențiuni exorbitante. Fixarea prețului în fiecare localitate prin comisiuni de evaluare va da re-

zultate inadmisibile sau nu va da nici un rezultat când nu va produce tulburări. Căci în asemenea comisiuni nu pot să nu figureze și proprietari, adică oameni interesați să umfle evaluările; în multe locuri ei vor ști să câștige din partea lor pe agenții fiscului. De vor fi în asemenea comisiuni și țărani, antagonismul între cele două clase va da naștere la scene furtunoase în cari adesea va putea interveni țărănimea din regiune, în cele mai multe cazuri se va ajunge la deosebiri de păreri cari vor zădărnici toată lucrarea.

Apoi care este întinderea ce trebuie dată unității de întindere care se vinde? Trebuie ea să fie aceeași în toată țara sau poate să varieze după regiuni? Care este numărul de loturi ce un sătean poate să fie îngăduit să cumpere? Să fie acesta același la câmp și la munte?

Iată niște chestiuni (și lista este departe de a fi sleită) cărora nu se va putea răspunde decât prin cercetări amănunțite cari cer un șir de ani pentru a fi deslegate. Fără deslegarea lor am riscă, luând o măsură radicală prea pripită, să aducem, pe lângă sdruncinarea creditului Statului, o tulburare înspăimântătoare în starea economică a țării și poate desordini și răscole noue.

Prin urmare, o transformare radicală a distribuirii astăzi în ființă a proprietății este de dorit, dar fără pregătire serioasă și amănunțită, făcută în curs de câțiva ani, nu ne putem gândi la ea. Am riscă să se întâmple iar ceea ce s'a întâmplat Comisiei Centrale din Focșani, care a însărcinat cu alcătuirea legii rurale Moldoveni cari habar nu aveau de legiuirea ocărmuind legăturile dintre săteni și stăpâni în Țara Românească și Munteni cari nu știau că în Moldova dijma se desființase dela 1851.

11. Ceea ce se poate face de o camdată.

Insă până atunci, spre a îndemna țărănimea să aibă rabdare, cel mai bun mijloc de luat mi se pare întemeierea Cassei Rurale, făgăduită și de manifestul dat la Martie în numele Regelui.

Această instituțiune ar permite ca, fără derogățiune de o camdată dela principiile *sfinșeniei dreptului de proprietate*,

să se înlesnească țăranilor cumpararea pământului ce proprietarii ar fi dispuși să-l vândă. Dacă acest așezământ se alcătuieste pe temelii sănătoase, dacă el nu amenință nici să devină cetățuia unui partid politic, nici să compromită creditul Statului, nici să înlesnească lui Stan sau lui Bran vânzarea moșiei cu preț îndoit de acel ce-l face, nu încapе îndoială că el poate aduce servicii mari. Mai este neaparat, pentru temeiurile arătate mai sus, ca Cassa Rurală nici o dată să nu ajute la îmbucătățirea moșiei *întregi*, ci dimpotrivă să înlenească pastrarea unei întinderi de 100—300 hectare pe cât se poate în corp întreg. Tot atât de neaparată este luarea de măsuri pentru ca latifundiile, odată distruse, să nu se poată reînființa și ca cumpărăturile făcute de țărani între ei să nu poată depăși o întindere de 15—30 hectare, după regiuni.

Bine înțeles că una din cele dintâi datorii ale Cassei Rurale ar fi să pună comunele în stare să alcătuiască pășunile comunale despre cari am vorbit mai sus, pășuni menite mai cu samă a permite țăranilor și mai în special celor saraci să țină vaci cu lapte.

Cu acest prilej ar trebui, pe cât se poate, ca în acest scop comunele să cumpere pământul propriu numai pentru imaș.

Asemene Cassa Rurală ar trebui să înlesnească comunelor cumpararea de locuri de siliște și de arătură, cari ar alcătui rezerva despre care am vorbit mai sus, menită să procure pe viitor muncitorilor agricoli fără pământ, cari nu ar fi în stare să cumpere loturi de o întindere de 5—7 hectare, un salaș statornic cu puțin loc de hrană împrejurul lui, spre a-i feri să cadă în stare de vagabondaj. Comunele ar găsi cu înlesnire cui să arendeze aceste pământuri pentru a achită ratele lor cu prețul arenzii.

Dacă proprietarii ar fi într'adevăr înțelepți și dându-și samă că ceea ce a fost nu poate să mai fie, că în interesul păcii, a prosperității și a viitorului acestei țări, trebuie să renunțe la posesiunea latifundiară în schimbul unei drepte despăgubiri, ei folosindu-se de Cassa Rurală, ar înlesni singuri reducerea moșiilor lor la întinderi modeste, în comparație cu ceea ce stăpânesc astăzi, dar în realitate tot mari, și s'ar grăbi să vândă țăranilor prisosul pe prețuri cuviincioase, fără a se gândi să-și îndoiască și

să-și întreprindă averea prin această operație, Cassa Rurală ar putea poate să ajungă singură la deslegarea desăvârșită a problemei agrare. Se înțelege că, în asemenea caz, Statul ar trebui să sporească treptat capitalul instituțiunii.

Pe de altă parte nu se poate tăgădui că Cassa Rurală poate prezenta primejdii. Este sigur că țăraniii vor voi să cumpere, în cele mai multe locuri, moșia pe care se hranesc, și vor voi s'o cumpere cât mai grabnic. În cele mai multe cazuri, mai ales la început, proprietarii nu vor voi să vândă sau vor cere niște prețuri nebune pe cari Cassa Rurală, dacă ea este ocărmită în chip înțelept, nu va putea să le aprobe. De aici conflict de interese, dușmănie, poate chiar acte de violență repetite și încercare de terorizare, în orice caz o înțepire a dușmăniei de astăzi. Dacă proprietarii terorizați vor consimți la vânzare, cassa se va găsi în neputință să satisfacă toate cererile lor fără a periclită creditul Statului, de unde iar nemulțămiri și poate tulburări.

Totuș Cassa Rurală este o încercare care trebuie neaparat făcută, dar care poate reuși numai dacă va fi întemeiată pe temelii cu desăvârșire sănătoase, de cari politica de partid să nu se poată atinge și ocărmită cu cea mai desăvârșită prudență și cu cea mai mare înțelepciune.

Intemeierea însă nu trebuie să oprească facerea de studii și de cercetări cât de întinse și de amănunțite, pentru a lua mai târziu măsuri complementare.

Nu cred că înființarea Cassei Rurale să ajungă pentru a liniști țărănimea, mai ales având în vedere că nu va putea să-și înceapă în chip serios operațiunile înainte de sfârșitul anului 1908. Dar mai este o măsură ce trebuie neaparat luată și ale cărei urmări vor aduce țărănimii o imediată și mare ușurare. Această măsură este oborirea cât mai neîntârziată a regimului tocmelilor agricole în vigoare astăzi, ocrotitor al intereselor unei minorități infime, acele ale mării proprietăți, și înlocuirea lui prin o legislație menită a ocroti interesele obștiei.

CAPITOLUL IV

REGIMUL TOCMELILOR AGRICOLE ACTUAL TREBUIE OBORÎT

1. Despre oborîrea regimului tocmelilor agricole și înlocuirea lui prin altul ocrotitor al intereselor obștei.

Am văzut cum regimul tocmelilor agricole a reînființat, de fapt, pentru țărănime munca silită și a alcătuit, mai cu samă în Moldova, între ea și sporirea ei, o stavilă de neînving; am aratat exploatarea și abuzurile de tot soiul la cari acest regim dă naștere. Nu poate încăpea îndoială că în nemulțămirea țărănimii acest regim nefast are o parte de căpetenie, că a contribuit mult la întărirea urii țaranului pentru stăpân. El alcătuește o armă vajnică în mâinele stăpânului când acesta este împilător și ne-scrupulos, el ocrotește interesele celui tare împotriva celui slab, el contribuie de-o potrivă cu distribuirea vițioasă a proprietății la șerbirea mulțimii de cătră o minoritate infimă, la jertfirea intereselor obștei, a intereselor națiunii, intereselor celor puțini de tot. El contribuie în acelaș grad cu politicianismul la menținerea corupțiunii în administrație și în justiție. O emancipare adevărată, temeinică a țărănimii nu poate fi adusă la îndeplinire cât timp este în ființă un regim care înlesnește stăpânului toate chipurile de a împilă pe țaran.

Pentru a putea emancipa pe țaran, pentru a-l putea pune în măsură să sporească, să devină om, trebuie mai înainte de toate desființat regimul actual al tocmelilor agricole și înlocuit, nu prin regimul dreptului comun care n'ar fi altceva decât, cum a zis foarte bine d-l Carp la 1882, *jaful comun*, ci printr'un

regim care să ocrotească în chip efectiv interesele celui slab. Trebuie ca prilejul și puțința de a face camătă în relațiunile dintre acel cu pământ mult și acel cu pământ puțin sau fără pământ de loc să fie înlăturate cu desăvârșire.

Noul regim de tocmeli agricole ar trebui în rezumat să fie alcătuit pe principiile următoare:

Nerecunoașterea și interzicerea tocmelilor de muncă cu bucata sau cu ziua făcute cu mai mult de trei zile înaintea începerii feliului de muncă contractat; muncile contractate împotriva acestei dispozițiuni să nu fie executabile, banii avansați pe ele să rămână pierduți, autoritățile cari ar legaliza asemenea contracte să fie pedepsite¹⁾;

Nerecunoașterea și interzicerea închirierilor de pământ de arătură, fanaș sau imaș, de pășune pe cap de vită, făcute pe muncă; aceste tocmeli să poată să fie făcute numai în bani.

Nerecunoașterea și interzicerea transformării unei datorii bănești în contract pe muncă, fie chiar cu mai puțin de trei zile înaintea începerii muncii.

Nerecunoașterea și interzicerea învoielilor pentru pământ în dijma în care partea muncitorului ar fi mai mică de jumătate pentru păioase sau pentru furajuri artificiale, de două treimi pentru porumb, de o pătrime pentru fân.

Nerecunoașterea și pedepsirea tuturor învoielilor specificând, peste dijma, egală cu sau mai mică decât câtimile aratate mai sus, pentru aceeaș întindere de pământ, altă plată în bani sau în produse.

Interzicerea și pedepsirea învoielilor stipulând ca chirie a vre unei întinderi de pământ vre-o plată în produse cari nu ar fi parte din roada acelu pământ.

¹⁾ Și D-1 Carp a fost altădată un adversar neîmpacat al contractelor prin cari se angajă de mai înainte munca țaranului; iată ce găsim într'un discurs al D-sale din 1884;

... „Să dăm facultatea că contractele existente încet-încet să se poată lichida fără executarea averii și să punem în legea noastră (d. Carp eră în opoziție) destule piedeci, ca să silim pe cât vom putea pe proprietari de a nu aservi brațele prin un credit prea mare și să'i deprindem de a nu avea recurs la contracte anticipate“. P. P. Carp, *Discursuri*, p. 305

2. Puterea producătoare a țării nu va fi întru nimic atinsă prin un regim ocrotitor al obștiei.

La cele de mai sus se va obiecta fără îndoială că, dacă asemenea dispozițiuni ar deveni lege, proprietarii și arendașii ne mai fiind siguri să-și poată munci moșiile, ar fi siliți să-și restrângă culturile, ceea ce ar avea ca urmare, pe lângă ruina lor, și o scădere enormă în puterea de producțiune și în exportul țării, prin urmare o pagubă din cele mai însemnate pentru bogăția ei. O asemenea obiecție însă este cu desăvârșire neîntemeiată.

Luarea măsurilor propuse de mine mai sus n'ar putea să aibă absolut nici o înrăurire asupra productivității Țării Românești. Aici proprietarii și arendașii cari lucrează o parte din pământul lor cu plugurile lor și cu muncă angajată prin contract se numără pe degete. Toată agricultura este făcută de țărani. Dacă întinderi din ce în ce mai mari se lucrează, tot de țărani, pe socoteala exclusivă a proprietarului sau a arendașului prin arătură, secere și prașilă închipuită prin rușfet de dijmă sau prin ierbărit, este neîndoielnic că, în cazul când proprietarii și arendașii nu ar mai putea face pe țărani să lucreze întinderi pentru socoteala lor, a proprietarilor și a arendașilor, țăranii scapați de rușfaturi, s'ar grăbi să le lucreze în dijmă pentru dânșii. Sămănăturile n'ar scădea nici cu un pogon și prin urmare și producțiunea n'ar scădea macar cu o chilă.

În Moldova asemenea scăderea producțiunii ar fi nulă sau neînsemnată. Este adevărat că nici proprietarii nici arendașii n'ar mai putea cultivă popușoi pe sama lor. A-i cultivă plătind peste o sută de franci pe falcea de prașilă n'ar da mâna nimănu decăt în pământuri gunoite sau în locuri destelinate de curând; în orice caz această cultură ar scădea la un ce neînsemnat. Și totuș nu s'ar cultivă nici macar o falce mai puțin de popușoi. Cătă vreme va predomină la noi cultura extensivă (și ea va trăi fără îndoială tot atât câtva trăi și proprietatea extensivă), locul culturii popușoilor în selbatecul asolement trienal în ființă nu va putea fi luat de altceva. Proprietarul sau arendașul având neapărată nevoie de prăsitură pentru a nu slei pământul și mai răpede decăt îl sleiește astăzi, va arenda ță-

ranilor. spre a le cultivă cu popușoi, locurile pe care sămână până atunci el popușoi și țaranii vor lucra pentru socoteala și folosul lor popușoi ce-i lucrau până astăzi pentru socoteala proprietarului și a arendașului.

Arătura țaranilor va fi mai rea decât cea a multor cultivatori mari și, pe o parte din moșii, producțiunea va fi ceva mai slabă, însă această diferență este prea mică pentru a putea fi luată în considerație.

Statistica agricolă pe 1906 ni arată că în acel an (care a fost foarte roditor) s'au cultivat în România peste tot 2.081.906 hectare porumb cari au produs peste tot 46.004.198 hectolitri popușoi, sau o medie de 22,1 hectolitri la hectar. Moldova intră în acest total cu 582.686 hectare și 11.049.834 hectolitri, din cari 148.854 hectare, cu o producțiune totală de 3.820.599 hectolitri, sau o medie de 22,3 hectolitri la hectar ale proprietății mari și 433.832 hectare cu o producțiune de 7.729.235 hectolitri sau o medie de 17,8 hectolitri la hectar a țaranilor. Deosebirea, dacă am atribui celor 148.854 hectare ale proprietarilor mari aceeaș producțiune ca acea ce au avut-o țaranii, ar fi de 102.072 hectolitri, sau o valoare de aproximativ 1 milion de lei. Și această sumă, relativ minimă, este încă exagerată, căci nu trebuie uitat că, de obicei, proprietarii și arendașii dispun de pământ mai bun decât acel ce-l au țaranii pe temeiul legii rurale sau decât acel ce-l închiriază ei țaranilor.

În cât privește celelalte recolte: grâu, orz, ovăs, rapiță, malaiu (meiu), ele nu vor suferi întru nimic, numai arendașii și proprietarii vor plăti falcea de secere cu 30—40 lei, fără carat, peste tot, în loc de a da aceste prețuri numai pentru parte din secere. Este probabil că ele nu se vor urcă peste aceste cifre, întâiu pentrucă, ne mai fiind angajați de cu iarnă, vor avea liberă, în vremea verii, toată munca brațelor lor și că prețurile sus indicate fiind remuneratoare, le vor lua cu bucurie și, al doilea, pentru că întrebuințarea mașinelor de secere se lățește din zi în zi și că țaranii vor trebui să țină socoteală de concurența lor. Exportul țării nu va scădea prin adoptarea măsurilor propuse mai sus, nici macar cu un hectolitru.

În schimb însă, pierind munca robită cu întregul ei alaiu de falșuri, de înșălăciuni, de siluiri, de execuțiuni silite în ciuda

tuturor legiuirilor, de abuzuri și de batjocuri, lipsind mai cu samă greaoa, păgubitoarea și odioasa prașilă la boier, acea stafie a țaranului, se va face un pas urieș spre liniștirea țărănimii. Ea va mai putea astfel dobândi pământ în condițiuni prielnice pentru cultura popușoilor, proprietarul sau arendașul având neaparată nevoie de prașitură în asolementul lor.

În cât privește celelalte munci cu bucată, arătură, grapat, coasă, lucru la vie, nici vorbă nu poate fi că ele vor urmă a se găsi cu imbielșugare, în schimb, bine înțeles, a unei urcări în prețul lor.

În cât privește obiecțiunea ce s'ar putea face că țaranul nu va putea astfel să găsească bani la o nevoie strigătoare, răspund că băncile agricole sunt menite a satisface asemenea nevoi. Acei ce nu vor găsi credit la banca din sat pentru întâmpinarea unei nevoi binecuvântate, vor fi numai niște răi și niște nemernici de cari nu avem a ne preocupă aici.

3. Arendașii vor dispărea spre folosul tuturor.

Este de prevăzut însă că, în asemenea condițiuni, pierzând cu desăvârșire facultatea de a exploata pe țaran, ne mai putând face cu el camăta făcută până astăzi, lipsiți fiind de orice pretext pentru ca să corupă autoritatea, spre a execută pe oamenii nedatori la muncă, silit să plătească țaranului munca lui după cât face acea muncă, și să-i dea loc de arătură cu preț omenos, spre a *avea tolocă* (ogor stârp) de prașitură, cei mulți din arendași se vor lasă de meserie sau vor scădea prețurile într'atâta încât proprietarii nu vor putea să li arendeze moșiile. Arendașul, întreprinzătorul de exploatare a țaranilor unei moșii, astfel cum există dela Regulament încoace și mai cu samă dela înființarea regimului de tocmeli agricole încoace, va dispărea cu desăvârșire.

Proprietarii vor fi siliți sau să-și lucreze moșiile singuri sau să le arendeze arendașilor firești: țaranilor. Am aratat mai sus că alcătuirea obștiilor sătești pentru luarea în arendă a moșiilor particulare până la săvârșirea modificării chipului în care este distribuită proprietatea la noi, trebuie să fie privite

ca un mijloc de luptă, într'adevăr vremelnic, dar neprețuit pentru ridicarea stării țaranului și pentru a-l pregăti la scopul definitiv, care nu poate să tindă decât la neatarnarea economică individuală a fiecărui membru al clasei țărănești.

Băncile populare vor trebui întărite și ajutate, punându-li-se la dispoziție mijloace îndestulătoare pentru a putea, pe cât se poate, sprijini obștiile în ființă și chiar da ființă la obștii noue.

Iar arendașii ramași fără moșii nu vor rămâne cu bună samă cu mâinile în sân, trăind din venitul capitalului lor. Acești oameni cari sunt în deobște harnici, cumpatați, întreprinzători, speculanți și doritori de câștig, se vor apuca de întreprinderi industriale și comerciale în cari vor investi capitalurile lor. Puterile lor intelectuale și bănești sunt întrebuițate astăzi la țară, paralizând acțiunea obștiei care, dacă ei nu ar exista, ar face lucrul ce-l fac ei tot atât de bine ca și arendașii și s'ar îmbogăți, îmbogățind țara și sporind puterea ei. Lăsându-se de exploatarea moșiilor, ei vor lasă deschis țărănimii largul câmp al activității ei firești, iar întrebuițând mintea, energia și banul lor în întreprinderi comerciale și industriale, vor da comerțului și industriei un avânt puternic și vor trage probabil cu ei spre aceste ramuri toate energiile și toate puterile cari îi secundau până acuma pe tărâmul arendașiei.

4. Una din pricinile de căpetenie a coruperii va dispărea.

Adversarii reformelor susțin ca ceea ce lipsește mai cu samă țaranului nostru este o bună administrație; că această lipsă este pricina tuturor impilărilor de cari suferă și că dându-i-se o bună administrație starea lui se va îndrepta.

Această teorie nu are nici macar meritul de a fi nouă; ea a fost enunțată în scris, pentru întâia oară de Neculai Istrati, campionul antiunioniștilor. Și el pretindea, pela 1860, că regimul boierescului nu trebuie desființat ci, pentru a face pe țaran fericit, ajunge să i se dea o administrație bună, cinstită și dreaptă ca în Bucovina (!!!).

Numai întreb, cum să i se dea țaranului o administrație vrednică și cinstită, când elementele pentru a o alcătui ni lip-

sesc încă cu desăvârșire și când sistemul parlamentar, astfel cum este practicat de imbele partide la noi, subordonează buna administrație politicianismului. Să așteptăm alcătuirea personalului trebuitor și îmbunătățirea moravurilor noastre politice? Nu prea văd când are să dispară politicianismul, totuși suntem în drept să ne așteptăm la oareșicari îmbunătățiri a moravurilor politice și este probabil că vom avea de unde recruta un personal administrativ mai bun după trecere de vre-o două generații. O schimbare *hic et nunc* operată prin lege sau prin prezența oricărui om politic, oricât de genial ar fi, la putere, nu poate schimba în chip efectiv aproape nimic. Și țărănimea să sufere de astăzi încă cinci zeci de ani! Dar dacă mai trăim două zeci de ani sub regimul actual, va ajunge toată a se uita cu dor și la sapa de lemn!

~~La~~ Mi se pare vederat că cel mai bun mijloc pentru a îmbunătăți administrația este de a micșora prilejurile de câștig necurat, de abuz și de greșală ce le are astăzi și, *mai ales de a mări puterea de opunere a obștiei împotriva abuzurilor funcționarilor.* Reducând regimul tocmelilor agricole la câteva reguli simple, cari exclud orice raporturi complexe și lăsând să subsiste numai învoiala de muncă cu ziua sau cu bucata, făcută chiar în momentul executării ei, la închirierea pământului de arătură sau de pășune numai în bani, la dijma de avalma fără nici un accesoriu și cu un minimum pentru țăran, prilejurile de amestec ale administrațiunii sunt reduse la mai nimic. Proprietarul sau arendașul nu are pentru ce să mai mituiască pe primar și pe suprefect, aceștia nu mai au pe ce să mai ieșă mită. Sunt încredințat că, la început, tot vor mai fi abuzuri și mituiri, dar starea țăranului sporind, va crește în chip firesc și dârjia lui; el nu se va mai lasa să fie calcat. Suprimarea prilejului de amestec neconținut al administrației în raporturile astăzi atât de complicate între țăran și stăpân și înlocuirea lor prin rapoarte simple, nedând loc la amestecul funcționarului și creșterea stării economice a țărănimii, vor alcătui primii pași pe calea moralizării administrației.

O condițiune care mi se pare absolut indispensabilă pentru impacarea spiritelor și izgonirea bănuiei din inimile țăranilor, este ca ei să fie pe viitor lasați să-și aleagă deputați dintr'înșii

la colegiul al III-lea. Se va alcătui astfel o mare și binefăcătoare supapă de siguranță.

5. Ordinea trebuie menținută cu orice preț. Sporirea jandarmeriei.

Nu voi vorbi de celelalte mijloace de îmbunătățire a stării morale, intelectuale, sanitare și economice a țaranului român. S'a făcut în această privință atât de puțin în cât totul rămâne încă de făcut. Un bun număr de propuneri înțelepte au fost făcute de D-l Sp. Haret în *Chestia Țărăneasă*. Ele iesă din cadrul acestei cărți care se ocupă mai cu samă de procesul de transformare al legăturilor dintre săteni și stăpâni.

Dar trebuie să insist asupra unui punct. Datoria oricărui guvern este, înainte de toate, să mențină ordinea și să nu îngăduiască producerea de tulburări și de acte de violență. Trebuie să fim drepți cu țaranul, să ne îngrijim nu numai de buna lui stare, ci și de sporirea stării lui care este totodată sporirea stării și a puterii neamului. Dar el trebuie să știe că legea este lege, că toți sunt datori a i se supune și, la caz de împotrivire, trebuie ca ea să-i apară în toată dreptatea, dar totodată și în toată strășnicia ei. Nu mai trebuie să ne jucăm cu tulburările cum s'a jucat cu ele guvernul Cantacuzino¹⁾. Ele, mai ales după împrejurările prin cari am trecut trebuie să înăbușite cu hotărâre.

Pentru această datorie imperioasă însă nu trebuie să recurgem la armată decât când tulburările ieau o întindere prea

¹⁾ Și la începutul Revoluțiunii franceze, slăbăciunea autorității centrale a fost mare.

„La douceur du roi, des chefs militaires est admirable; on admet que le peuple est un enfant, qu'il ne pêche jamais que par erreur, qu'il faut croire à son repentir, et, sitôt qu'il rentre dans l'ordre, le revoir avec des affections paternelles. La vérité est que l'enfant est un colosse aveugle, exaspéré par la souffrance; c'est pourquoi il brise tout ce qu'il touche, non seulement en province les rouages locaux qui, après un dérangement temporaire peuvent être réparés, mais encore, au centre, le ressort principal qui imprime le mouvement au reste et dont la destruction va détraquer toute la machine“. (Taine, *Les Origines de la France Contemporaine*, I, p. 29.

mare. Atunci, trupa odată adusă în fața tulburătorilor, parlamentările cari enervează și demoralizează pe soldați trebuie să înceteze și tulburătorii să fie tratați ca dușmani. Și mai puțin se poate îngădui ca trupa să sufere violențe de fapt fără a culcă imediat la pământ pe agresori.

Dar precum am zis, ea trebuie scoasă numai când nu se mai poate face altfel. Până atunci misiunea de a mănține sau de a restabili ordinea aparține jandarmeriei. După ce înființarea ei a fost atacată cu violență pe motive pur politice, astazi toată lumea este de acord pentru a admite utilitatea ei. Numărul ei este cu totul insuficient; el trebuie cel puțin întreit, pentru ca, în caz de tulburare într'o localitate, să se poată trimite, chiar din compania județului respectiv, un număr indestulător de oameni pentru a liniști orice număr de tulburători. Cinci-zeci până la șase-zeci de jandarmi disciplinați, bine armați, cu munițiuni suficiente și mai ales bine comandați, de ofițeri hotărâți, cu sânge rece și cunoscându-și datoria, pot ține piept și chiar împărștia mai multe mii de răsculați. Dar trebuiesc să fie oameni și mai ales să fie conduși de oameni. Trebuie trimis din armată în jandarmerie din ce este mai bun, nu ce este mai rău și silit să se retragă din cauza vițiilor.

6. Concluziune.

Chestiunea țărănească în România este pentru noi, pentru întreg neamul nostru chestiunea de căpetenie: de deslegarea sau de nedeslegarea ei este legat viitorul Românimii întregi. Dacă izbutim să transformăm încurând obștia poporului nostru de astăzi, slabă, saracă, smerită și nemulțămită, cu inima plină de ură pentru fruntașii țării, într'o țărănime puternică, bogată, mândră, mulțămită de soarta ei, dacă între colibă și curte va domni pace și inimă bună, putem fără îngrijire să avem nădejde în falnic viitor. Românii vor stăpâni, în răsăritul Europei, locul ce se cuvine nașterii, numărului, înțelepciunii și brațului lor: vor fi fruntași printre neamurile miegieșite.

Dar dacă cerbicia unei mâni de oameni va izbuti să zădărnicească încercările ce se fac pentru desrobirea economică

de fapt a obștiei neamului, mântinând-o în șerbirea și în smerenia de până astăzi, suntem pe pragul unei lungi perioade de tulburări lăuntrice, de răscoale sângeroase, de pagube, de micșorare de prestigiu și poate chiar de batjocură ce începusem să o uităm, a străinului făcând legi în țară, a unei stări prelungite de neputință care ne va ținea pe loc și ne va da înapoi punând pe toți vecinii în stare să ne ieie înainte.

Dar, precum amitește mesajul prin care Regele a deschis actuala sesiune a Camerii, totdeauna când a fost vorba de interesele vitale ale țării, Români iau știut să uite desbinările lor pentru a lucra într'un cuget pentru binele obștesc. Sunt și astăzi simptome cari ni permit să nădăjduim că o înțelegere pe tărâmul chestiei țărănești nu este un lucru cu neputință.

Avem un Rege a cărui înțelepciune a întemeiat, cu ajutorul brațelor țărănimii române, neatárnarea țării și Crăia. El nu va scăpa prilejul ce i se înfățișează să încunune lungă lui Domnie prin desrobirea economică a obștiei supușilor săi, să facă pentru acea obștie mai mult și mai cu temei decât a făcut oricine și să cucerească, în inimile ei și a urmașilor ei, un loc ce n'a putut sau n'a avut prilej să-l cucerească nici Ștefan nici Mihai.

T A B
de arealul mospilor din tara a Casei St. Spir

NUMERUL MOSPILOR	Localitatea	1888	1893	1903	1910	1915	1920
1237	Travancor-Lyngan	—	—	—	—	—	—
1132	Borse	—	—	—	—	—	—
120	Amman	—	—	—	—	—	—
498	Batavia	—	—	—	—	—	—
1207	Panama	—	—	—	—	—	—
312	Soleway	—	—	—	—	—	—
117	Locum-De-France	—	—	—	—	—	—
210	Chisana	—	—	—	—	—	—
24	Chisana	—	—	—	—	—	—
200	Chisana	—	—	—	—	—	—
227	Chisana	—	—	—	—	—	—
100	Chisana	—	—	—	—	—	—
177	Chisana	—	—	—	—	—	—
1237	Travancor-Lyngan	—	—	—	—	—	—
1132	Borse	—	—	—	—	—	—
120	Amman	—	—	—	—	—	—
498	Batavia	—	—	—	—	—	—
1207	Panama	—	—	—	—	—	—
312	Soleway	—	—	—	—	—	—
117	Locum-De-France	—	—	—	—	—	—
210	Chisana	—	—	—	—	—	—
24	Chisana	—	—	—	—	—	—
200	Chisana	—	—	—	—	—	—
227	Chisana	—	—	—	—	—	—
100	Chisana	—	—	—	—	—	—
177	Chisana	—	—	—	—	—	—

A
APENDICE

4
2
4
8
4
8

30

33

67

T A B

de arenzile moșiilor din țară a Casei Sf. Spi

NUMIREA MOȘIEI	Suprafața de arătură fineștimsă	Suprafața pădurei	1828	1830	1835	1840	1845	1850
	Hect.	Hect.	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei
Județul Iași								
Traisteni-Ivășcani	1227	—	—	—	—	—	—	—
Borșa	5132	109	—	—	5776	—	11267	12384
Lungani	150	321	—	—	—	—	—	—
Brătuleni	645	—	—	—	—	—	—	—
Popricani	1587	61	—	—	—	—	—	—
Solonețul	372	—	—	—	—	—	—	—
Incunj.-Tg. Frumos	1174	—	1025	—	1760	—	9005	7603
Chilișoiaia	249	—	320	—	—	—	2576	1791
Chiperești	54	15	—	—	480	—	2800	2892
Cotnari	588	442	4486	—	6819	10775	—	—
Blândești	257	—	—	—	—	—	—	—
Lucenii-Sturzoaiei	106	—	—	—	—	—	—	—
Dădeștii Muncel	777	—	—	—	—	—	—	—
Județul Neamț								
Râsboeni	128	386	—	—	—	—	3584	5873
Mandrești	247	—	—	—	—	—	—	—
Români	1172	—	—	—	—	—	—	—
Bodeștii Precistei	882	1164	—	—	—	—	13941	25805
Județul Botoșani								
Incunj.-Tg.-Hârlău	939	—	—	—	—	—	—	—
Orășeni cu Oncani	635	359	—	—	—	—	6348	5589
Buzenii	269	84	—	—	—	—	—	—
Todireni	5469	36	—	—	—	—	—	—
Silișcani	188	—	—	—	—	—	—	—
Județul Tecuci								
Cozmești	1003	—	355	—	1336	—	—	—
Județul Tutova								
Vinderei	529	57	—	—	—	—	—	—
Chițcani	2074	143	—	—	—	—	—	—
Unțăști	3061	350	—	—	—	—	—	—
Bădeana	816	—	—	—	—	—	—	—
Județul Dorohoiu								
Orofteana	431	300	—	—	—	—	—	—
Puțurenii	2225	—	—	—	—	—	—	—
Popenii	95	—	—	—	—	—	—	—
Hreățca	1076	110	—	—	—	—	—	7569

NUMIREA MOȘIEI	Suprafața	Suprafața	1828	1830	1835	1840	1845	1850
	de acătura finet și imas	pădurei						
	Hect.	Hect.	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei
Sănăuți	249	171	1280	—	2624	—	7280	—
Crăinicieni	520	—	—	—	—	—	—	—
Ștreanga	274	114	—	—	—	—	—	—
Hrițeni-Domoșeni	942	—	—	—	—	—	—	—
Sărbii	4572	—	5280	—	6400	—	23991	15897
Județul Vasluiu								
Palanca	171	407	—	—	—	—	—	—
Boroșești	1067	1110	—	—	—	—	—	—
Oncești	674	16	723	—	2650	3674	—	—
Topu	288	—	224	—	688	—	1837	—
Boușorii	92	—	—	—	—	—	—	—
Todirești	125	—	—	—	—	—	—	—
Bălăsești	537	—	—	—	—	—	—	—
Dumești	1866	2643	4016	—	—	—	—	—
Județul Fălciu								
Roșiești	2808	626	—	—	—	—	—	—
Bumbăta	933	66	704	—	1088	2154	—	—
Județul Roman								
Vulpășești	332	2617	—	—	—	—	—	—
Frătești	173	—	—	—	—	—	—	—
Porcești	375	—	—	—	—	—	—	—
Galbeni	452	—	—	—	—	—	6160	8133
Băcești	1092	930	—	—	—	—	—	—
Luțca-Cordun	1232	15	—	—	—	—	—	—
Județul Covurluiu								
Berești	126	—	—	—	—	—	—	—
Județul Bacău								
Blăgești	2716	5018	4566	—	11040	19600	—	—
Ruși	207	17	—	—	—	—	1030	1066
Județul Putna								
Coțofănești	381	—	—	—	—	—	—	—

Toate arenzile vechi sunt transformate în lei noi și astfel sunt

1855	1860	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1907
Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2368	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4795	8370	3525	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17227	29600	10656	—	—	—	—	—	—	—	—	59037
—	—	—	—	—	2000	2222	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	9900	10000	0400	15800	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16400
1670	—	2131	4112	2398	3172	5400	—	—	—	—	5700
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1600
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3550
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13500
26060	15203	15984	18800	—	—	—	—	—	—	—	37300
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17221
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1184	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26400
—	10709	6535	7896	10575	11656	12120	—	9400	9600	14400	—
—	—	—	—	—	—	16030	14600	15900	—	20650	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	25400	32600	—
—	—	—	—	—	—	—	3980	—	5800	6700	—
—	—	26048	31490	32923	24675	25000	—	24500	27000	34110	—
1539	1778	—	2350	2749	2820	3750	—	—	5200	4800	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	6000	10200	—

inscrie in tablou.

T A B

dé prețurile cu cari s'au arendat succesiv, dela

NUMIREA MOȘII	1840	1845	1850	1855	1860	1865
	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei
Bădești-Gorgan . . .	313	107	302	512	1098	1024
Brașiștea-Săvești . . .	3584	3925	4989	10250	18395	10240
Cervenția	—	—	—	—	—	—
Crovul	2969	3413	4052	6348	9273	6154
Cula-Ciumernicul . . .	2352	2720	3391	3932	7469	9021
Dăbuleni	8192	19013	20774	27750	45405	14448
Fundeni	1843	1843	3255	3440	2903	1443
Găujani	4963	5120	5826	6205	12504	12650
Gănciova Comoșteni	20480	25450	25240	36966	58307	53248
Gurbănești-Belciug.	3072	6144	8739	12830	17136	18214
Manolache-móra banului	1600	1600	2520	3942	5644	3788
Măceșurile	8192	16087	18395	24678	33082	19456
Mătășariul	1536	1877	3134	4720	6158	6400
Necsești și Răioși ¹⁾ . .	1760	3379	3598	4659	10331	4565
Răsturnați	576	576	856	3092	3356	3024
Răioși ²⁾	—	—	—	—	—	—
Sărățeni-Mătăseanca	563	576	770	1361	1774	1126
Stoenești	—	5769	6199	8581	11823	9728
Total anual	61996	97802	112048	159273	244665	174534

¹⁾ Contopită cu Necsești.

²⁾ Răioși s'a separat de Necsești.

LOU

înființarea acestor așezăminte, moșiile ce li aparțin

1870	1875	1881	1885	1890	1895	1900	1905	1907
Lei		Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei	Lei
2115	400	650	950	950	1515	1515	1500	1550
14229	13500	11200	18950	18950	35100	25071	32044	32044
—	—	—	—	70500	81075	132600	185000	185000
9552	6050	6250	9250	9250	8000	8000	9600	9600
12067	18000	18100	30000	30000	25500	29600	30300	303000
68173	65250	59100	77000	77000	165000	80000	110000	110050
2115	2200	3850	3250	3250	6000	4000	4.55	4655
19998	20200	21250	29100	29100	60025	60804	60804	60804
95410	100000	85000	134860	134860	277100	248000	325000	325000
39961	25000	25100	30000	36000	130500	70000	85000	85000
7543	11000	13500	17100	17100	19400	14200	14250	14250
31443	38100	30000	43050	43050	85000	85000	67000	67000
9529	4100	7200	14000	14000	19000	19000	22050	22050
9482	9205	8000	16500	16500	35250	35250	35000	35000
3583	3.50	5000	8100	8100	26500	12000	15000	15000
—	7000	3400	4100	4100	6000	6000	9300	9300
2555	1280	3400	2600	2600	16600	14600	17000	17000
17636	21110	15000	20000	20000	63100	63100	57000	57000
345497	346245	316000	464810	535310	1060665	908740	1080553	1080603

NB. In anul 1865 scăzut cererile în urma împrumutării țăranilor conform legii din 1864.

In periodul cu începere dela 1903 fonciera cade în sarcina Epitropiei.

de arenzile proprietăților Eforiei Spitalelor

No. curent	NUMIREA PROPRIETĂȚII	Arenda pe anul 1865		Arenda pe anul 1870		Arenda pe anul 1875	
		Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
Județul Argeș							
1	Albești	—	—	—	—	5875	—
2	Balomireasca Marianca	—	—	—	—	—	—
3	Bunești, Urluești, Valea Babei	6400	—	6009	26	5000	—
4	Ciofrângenii-Poenari	12224	—	10740	74	11855	—
5	Ciupagu cu trupurile	2595	20	4111	11	6650	—
6	Dângești	2720	—	2222	22	1600	—
7	Livedea din Vâlsani	64	—	37	04	30	—
8	Lunca-Mărghia	1270	40	2296	30	2000	—
9	Muntele Clăbucetul Bușteni	371	20	333	33	200	—
10	Muntele Coarneș și Cărciuma dela Pripoare	1280	—	740	74	1090	—
11	Muntele Galbenu și Vămeșoia	1472	—	781	48	225	—
12	Rădăcinești	2662	40	2166	67	1963	—
13	Rătești	—	—	—	—	4500	—
14	Rociu Stănilăveasca	2928	—	5870	37	5000	—
15	Toaca-Grebla-Groși	595	20	1351	85	1250	—
		960	—	—	—	—	—
16	Vatra Schitului Berislăvești	3264	—	2981	48	3345	—
17	Vatra Schitului Fedeleşoiu-Runcu	6896	—	14814	82	13780	—
18	Vatra Schitului-Cornetu	2800	—	2796	30	2852	—
Județul Brăila							
19	Batogu	11552	—	20407	41	18110	—
20	Bordeiul Verde	34560	—	48185	19	48850	—
	Liscoteanca-Crețulescu	—	—	—	—	8828	25
	Liscoteanca-Gherghe	—	—	—	—	—	—
21	Deșirați	16016	—	30222	22	37110	—
22	Doiceasca	—	—	—	—	—	—
23	Filiu	—	—	—	—	—	—
24	Plopu-Ianca-Perișoru	38112	—	50037	04	45870	—
25	Surdila Găiseanca	14400	—	18518	52	16250	—
Județul Buzău							
26	Amaru	5248	—	2600	—	2852	—
27	Catiașul	400	—	1240	74	1590	—
28	Ciura	1360	—	2500	—	1832	—
29	Clociții	—	—	—	—	—	—
30	Rotunda și Șopârliga	11216	—	16722	22	17760	—

1) Arendat pe un nou period 908/918 cu lei 2620 anual.

LOU

Civile dela anul 1865 la 1907 inclusiv

Arenda pe anul 1880		Arenda pe anul 1885		Arenda pe anul 1890		Arenda pe anul 1895		Arenda pe anul 1900		Arenda pe anul 1905		Arenda pe anul 1907	
Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
6000	—	5000	—	5000	—	5550	—	3995	—	8250	—	24335	—
750	—	800	—	960	—	2710	—	3540	—	3300	—	3300	—
5400	—	4850	—	5350	—	8650	—	6000	—	5605	—	6105	50
12700	—	9700	—	10000	—	8250	—	8680	—	12100	—	12100	—
5000	—	4750	—	6060	—	10610	—	10740	—	8250	—	8250	—
1200	—	1600	—	1920	—	2650	—	2650	—	2200	—	2200	1)
30	—	30	—	60	—	70	—	70	—	73	—	73	—
2200	—	3100	—	3720	—	8450	—	8040	—	5900	—	5900	—
300	—	200	—	220	—	230	—	255	—	200	—	200	—
850	—	600	—	1105	—	800	—	800	—	800	—	880	—
250	—	300	—	445	—	367	50	300	—	350	—	385	—
2350	—	1650	—	1900	—	2512	50	3350	—	4008	—	4378	80
3715	—	4000	—	2950	—	6500	—	9530	—	7000	—	7000	—
4200	—	4750	—	5700	—	15250	—	14090	—	12550	—	12550	—
900	—	650	—	715	—	1100	—	810	—	855	—	855	—
3350	—	3000	—	3100	—	3100	—	3625	—	3320	—	3320	—
12780	—	11350	—	14400	—	18400	—	11517	—	13640	—	13640	—
2550	—	3877	50	5750	—	3825	—	in regie	—	3050	—	3050	—
18410	—	23933	—	28720	—	62450	—	36899	10	37519	10	37519	10
50050	—	65065	—	78078	—	191050	}	129585	}	129967	}	129967	—
9750	—	12675	—	15210	—								
4950	—	6600	—	7920	—	53742	50	55115	—	56215	—	56215	—
18500	—	34350	—	34400	—								
—	—	—	—	—	—	} se coprinde in arenda cu Borde-iul Verde.		13340	—	16900	—	18400	—
—	—	—	—	—	—	35250	—	68017	—	85550	—	85950	—
47050	—	61165	—	73400	—	142350	—	111220	—	112700	—	112434	30
21950	—	38750	—	46500	—	60400	—	50480	—	47400	—	47400	—
4430	—	4370	—	5376	—	12562	50	11640	—	11800	—	11800	—
1200	—	1580	—	2000	—	1900	—	1500	—	1500	—	1500	—
1832	—	2381	60	2858	—	12725	—	5480	—	5400	—	13005	—
1400	—	1150	—	1600	—	3450	—	2040	—	1500	—	1500	—
16200	—	25000	—	30000	—	59307	50	40840	—	32800	—	32800	—

No. curent	NUMIREA PROPRIETĂȚII	Arenda pe anul 1865		Arenda pe anul 1870		Arenda pe anul 1875	
		Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
		31	Șopârliga Brebu și Șopârliga Găiseni	6496	—	5559	26
32	Zilișteana-Soreasca	5153	—	8777	78	10780	—
33	Bentu.	—	—	—	—	—	—
Județul Dâmbovița							
34	Cocoșu	—	—	—	—	6100	—
35	Ghinești	—	—	—	—	4350	—
36	Poiana Lungă.	3904	—	3889	89	11520	—
37	Secăturile.	18368	—	1055	56	2075	—
38	Vatra Schitului Cobia	2304	—	1574	07	6550	—
39	Vatra Schitului Găiseni	6608	—	8185	19	13730	—
		9984	—	16074	07	—	—
Județul Dolj							
40	Intorsura	15392	—	31962	96	29050	—
Județul Gorj							
41	Muntele Tigvele	—	—	—	—	—	—
42	Novacii Străini	—	—	—	—	—	—
Județul Ialomița							
43	Armășeștii Nenișor	—	—	—	—	—	—
44	Călărași Lichirești	16064	—	18611	11	29650	—
45	Cărnuleasa	2736	—	5962	96	4350	—
46	Crășanii-de-Jos	—	—	—	—	—	—
47	Dudești-de-Baltă	19792	—	22240	74	23770	—
48	Luciu Giurgeni	—	—	—	—	18800	—
49	Popeni	6720	—	11925	93	13700	—
50	Persica Merlari sau Dor-Mărunt	—	—	—	—	—	—
51	Stelnica	14080	—	11351	85	19723	—
Județul Ilfov							
52	Clinciu-Surlari	4480	—	11111	11	17020	—
53	Chirnoștii Clătești	41616	—	63000	—	64910	—
	Chirnoștii-Danielești	—	—	—	—	—	—
54	Vărăști-Dascălul	8352	—	7351	85	8520	—
55	Gologanu	3872	—	7962	96	4850	—
	Preasna-Poiana	9312	—	23722	22	8450	—
56	Preasna Anagnosti	—	—	—	—	—	—
57	Văcărești	—	—	—	—	—	—
58	Vărăști-Obedeni	26128	—	49870	37	36100	—
59	Vatra Spitalului Pantelimon	14752	—	19888	89	19050	—
Județul Olt							
60	Ciomăgești	4832	—	2777	78	1200	—

Arenda pe anul 1880		Arenda pe anul 1885		Arenda pe anul 1890		Arenda pe anul 1895		Arenda pe anul 1900		Arenda pe anul 1905		Arenda pe anul 1907	
Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
6850	—	8905	—	9864	—	13350	—	22000	—	28800	—	28800	—
9050	—	18200	—	21840	—	40500	—	21277	60	21737	—	21737	—
—	—	—	—	—	—	—	—	24500	—	25750	—	25750	—
7550	—	6200	—	8350	—	8740	—	9485	—	10556	35	10556	35
6900	—	8970	—	10764	—	19550	—	14730	—	14700	—	14700	—
12950	—	15540	—	16250	—	25275	—	23350	—	24030	—	24030	—
2500	—	2960	—	3350	—	5137	50	4210	—	4650	—	5035	—
6000	—	5500	—	5000	—	10100	—	6060	—	6600	—	6600	—
10450	—	9610	—	12711	—	21700	—	19480	—	19860	—	19860	—
30100	—	39130	—	48914	—	90000	—	1294	30	135000	—	135000	—
—	—	—	—	—	—	—	—	1060	—	in regie	—	in regie	—
—	—	—	—	—	—	—	—	2500	—	2650	—	2650	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	sequestru judiciar	—	—	—
—	—	—	—	18000	—	30725	—	23171	60	23500	—	23500	—
27000	—	24500	—	33000	—	66700	—	60480	—	60480	—	109200	—
2850	—	3420	—	4104	—	5800	—	6480	—	6700	—	6700	—
—	—	4100	—	9546	—	11450	—	10490	—	10590	—	10590	—
20000	—	34671	—	37100	—	80800	—	82970	—	76400	—	76400	—
13400	—	24950	—	30000	—	50000	—	98000	—	98560	—	98560	—
4000	—	6000	—	12200	—	10980	—	27480	—	28100	—	28100	—
15750	—	34700	—	41640	—	61750	—	76820	—	69400	—	69400	—
11700	—	12950	—	15540	—	36200	—	35000	—	35000	—	83520	—
13850	—	14350	—	17220	—	40400	—	26910	—	30000	—	30000	—
56500	—	84500	—	105700	—	105700	—	139520	—	106400	—	106400	—
—	—	—	—	—	—	35100	—	—	—	—	—	—	—
6950	—	6250	—	8370	—	13020	—	17000	—	15750	—	15750	—
5000	—	6500	—	7800	—	14550	—	10590	—	10800	—	10800	—
22000	—	26400	—	55800	—	56000	—	61380	—	66100	—	66100	—
—	—	—	—	—	—	4110	—	4000	—	4850	—	4850	—
37200	—	48360	—	53568	—	81400	—	65480	—	60750	—	60750	—
17500	—	24750	—	29700	—	51700	—	38200	—	37900	—	37719	—
1900	—	2250	—	3700	—	6950	—	5110	—	5430	—	5430	—

No. curent	NUMIREA PROPRIETĂȚII	Arenda pe anul 1865		Arenda pe anul 1870		Arenda pe anul 1875	
		Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
Județul Mușcel							
61	Clăbucetul Muscel (Munte)	272	—	111	11	250	—
62	Vițiचेști-Corbeanca	165	20	500	—	500	—
Județul Prahova							
63	Bălaca-Scăeni	6112	20	6722	22	5130	—
64	Baraictaru	9504	—	15388	89	19600	—
65	Bianca	—	—	4462	96	—	—
66	Doftăneșel.	2240	—	1851	85	1200	—
67	Habudul Scutași	1312	—	3240	74	1060	—
68	Maneciuurile.	16032	—	11851	85	6320	—
69	Muru	4592	—	4888	89	5556	—
70	Muntele Coțofana	816	—	575	93	740	—
71	Munții Gagu Mare, Găguțu și Valea Rea	1760	—	1929	73	1482	—
72	Munții Neamțu, Ceaușoia, Unghia Mare, etc.	5830	—	5574	07	4000	—
73	Munții Negrașul, Fundurile, Ziliștea și Trestieni	7296	—	6500	—	4445	—
74	Munții Pietricica, Piraele și Cazacu	—	—	—	—	2250	—
75	Muntele Pleșuva-Mare	—	—	—	—	—	—
76	Muntele Pleșuva-Mică sau Schitul Lespezile	320	—	333	33	278	—
77	Pășunea de pe M-le Furnica	384	—	1925	93	—	—
78	Muntele Șetu (Partea de jos)	—	—	—	—	—	—
	„ Albinu „ (Partea de d'asupra)	1872	—	2777	78	3300	—
79	Pășunea de pe Muntele Colții lui Balbeș	—	—	—	—	—	—
80	Ploeștiorii	4800	—	4703	70	5760	—
81	Piscul Leurzei	—	—	666	67	760	—
82	Podul Cheiei	—	—	537	04	408	—
83	Rășianii	5552	—	9722	22	8690	—
84	Sarasca-Mițița și Delnița	1072	—	3222	22	2800	—
85	Slonul	4832	—	2259	26	1225	—
86	Slănic și Verbilău	8432	—	1229	63	4297	—
87	Slobozia-Vrăjitoarea (Vatra Schitului)	544	—	3333	33	2000	—
88	Stănești-Dedulești	—	—	5555	56	4000	—
89	Terenu de pe moșia Poiana	—	—	—	—	—	—
90	Urtați-Fântănelile, Via Bobului și Fântănelile Găiseni	2400	—	3888	89	2950	—
	„ Fântănelile Găiseni	166	40	262	96	450	—
91	Vaidcești Valea Dobrotei	1219	20	2074	07	560	—
92	Valea Manti Pantazi și Nisipoasa	5760	—	3388	89	2000	—
93	Vatra Schitului Poiana	1792	—	3796	30	3910	—

¹⁾ Cesionate contractele *Obștei locuitorilor*.

²⁾ Arendat pe un nou period 1908/918 cu lei **34300** anual.

Arenda pe anul 1880		Arenda pe anul 1885		Arenda pe anul 1890		Arenda pe anul 1895		Arenda pe anul 1900		Arenda pe anul 1905		Arenda pe anul 1907	
Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
300	—	550	—	910	—	1725	—	in regie	—	in regie	—	in regie	—
S'a vândut de Eforie, iar în 1899 a reintrat în posesia Eforiei prin donare.													
7650	—	4300	—	5900	—	6700	—	5780	—	6900	—	6900	—
14700	—	23140	—	20768	—	30500	—	30480	—	31600	—	31600	—
750	—	760	—	770	—	1140	—	500	—	520	—	520	—
1100	—	2900	—	3750	—	4850	—	3040	—	3200	—	3200	—
5450	—	7535	—	9042	—	8200	—	8360	—	9500	—	9500	—
5150	—	5671	—	6805	—	11767	—	16245	—	15450	—	15450	—
740	—	800	—	1062	—	1780	—	2020	—	1600	—	1600	—
1250	—	750	—	2800	—	2800	—	2305	—	2500	—	2500	—
4900	—	3100	—	2250	—	4250	—	3300	—	3510	—	3510	—
5210	—	4000	—	8422	—	10700	—	11585	—	12585	—	10936	—
1645	—	850	—	1450	—	2260	—	2115	—	2175	—	2122	50
—	—	—	—	1225	—	1710	—	1340	—	1100	—	1100	—
300	—	350	—	420	—	1320	—	1370	—	1900	—	1900	—
—	—	—	—	750	—	335	—	420	—	682	—	682	—
2850	—	1800	—	1800	—	2000	—	500	—	500	—	500	—
—	—	—	—	—	—	—	—	1120	—	1070	—	1070	—
—	—	—	—	1360	—	—	—	860	—	1070	—	1070	—
5870	—	5000	—	7580	—	in regie	—	5320	—	6909	—	6909	—
800	—	1400	—	2295	—	2650	—	3740	—	3800	—	3800 ¹⁾	—
430	—	473	—	520	—	390	—	550	—	3800	—	3800 ¹⁾	—
7200	—	11440	—	13728	—	34350	—	17280	—	17280	—	17280 ²⁾	—
2500	—	2625	—	3150	—	4825	—	3800	—	3800	—	3800	—
1360	—	1450	—	1740	—	2670	—	1440	—	1440	—	1554	—
5300	—	3750	—	3900	—	6600	—	6490	—	6000	—	6000	—
1500	—	1600	—	1920	—	1960	—	1960	—	2400	—	2400	—
3950	—	3090	—	7075	—	7450	—	4700	—	4400	—	4400	—
—	—	—	—	200	—	200	—	200	—	400	—	400	—
2200	—	3100	—	3720	—	7110	—	5040	—	3800	—	3800	—
300	—	300	—	380	—	1270	—	740	—	850	—	850	—
400	—	320	—	350	—	1255	—	—	—	—	—	—	—
2650	—	3010	—	3612	—	4270	—	3740	—	3840	—	3840	—
2000	—	2000	—	2400	—	2800	—	2965	—	2910	—	2910	—

No. curent	NUMIREA PROPRIETĂȚII	Arenda pe anul 1865		Arenda pe anul 1870		Arenda pe anul 1875	
		Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
94	Vatra Schitului Brebu	10112	—	4555	56	7815	—
95	Vatra Schitului Târgșoru-Strâmbeni	11616	—	15222	22	13780	—
Județul R.-Sărat							
96	Bordeasca	512	—	651	85	820	—
97	Stanomirești-Codrești	7088	—	4870	37	4875	—
98	Tigoiu Olăreni Coțatca	1164	—	2092	59	2450	—
99	Vatra Schitului Maxineni Corbu	54400	—	95185	18	73850	—
Județul Romanați							
100	Cârlogani	—	—	—	—	890	—
101	Horezu	2256	—	833	33	1000	—
102	Oboga	—	—	1925	93	2210	—
103	Morunglav	17152	—	1838	89	11880	—
Județul Teleorman							
104	Drăcșani	—	—	—	—	—	—
105	Licuriciu, Sbârglezile și Lixandra	14096	—	27962	96	23150	—
106	Sfințești și Găragău cu trupurile	—	—	—	—	—	—
107	Vârtoapele (cu trupul Perii Râioși dela 1875)	17568	—	32851	85	32965	—
108	Perii Râioși, Căzânești și Gârdești (fără trupul Perii Râioși dela 1875)					3000	—
Județul R.-Vâlcea							
109	Bunesti Titireciu	2544	—	1240	74	1102	—
110	Muntele Mândra și Sașa	320	—	60	—	60	—
111	Muntele Parte din Murgăș și Dan	112	—	50	—	30	—
112	Vatra Schitului Șerbănești	16483	20	8407	41	14860	—
Județul Vlașca							
113	Bădeni Zădăriciu	3216	—	2377	78	2893	—
114	Bucșani	3888	—	2245	56	2471	—
115	Cacaleți	25584	—	43055	56	41520	—
116	Dușani	4238	—	3444	44	—	—
117	Gogoșarii-Vechi sau Cacaleții Gogoșari	—	—	—	—	—	—
118	Gurgueții Bătcoveni (arendati împreună cu Dușani)	—	—	—	—	5260	—

1) Cesionat contractul Obștei locuitorilor.

2) Arendat Obștei locuitorilor.

3) Arendat pe un nou period 1908/1918 cu lei 15501 anual.

Arenda pe anul 1880		Arenda pe anul 1885		Arenda pe anul 1890		Arenda pe anul 1895		Arenda pe anul 1900		Arenda pe anul 1905		Arenda pe anul 1907	
Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
5650	—	5700	—	6840	—	10700	—	11930	—	12600	—	12600 ¹⁾	—
14750	—	19175	—	23100	—	27350	—	27350	—	26400	—	26400	—
720	—	770	—	850	—	1850	—	1000	—	600	—	600	—
6350	—	6350	—	7850	—	22550	—	14000	—	14900	—	14900	—
2150	—	2750	—	3300	—	5100	—	3295	—	3400	—	3400	—
45700	—	62000	—	110350	—	110000	—	110000	—	195200	—	195200	—
1100	—	800	—	996	—	3650	—	1740	—	1600	—	1600	—
1700	—	1000	—	3350	—	5700	—	3240	—	3020	—	3020	—
1700	—	2350	—	2820	—	5780	—	S'a arendat împreună cu Morunglavu					
8750	—	10750	—	13100	—	25060	—						21000
—	—	—	—	—	—	17000	—	17740	—	17740	—	27310	—
18500	—	21250	—	25500	—	45350	—	50000	—	43000	—	43000	—
—	—	—	—	—	—	52000	—	47240	—	48200	—	48200	—
} 22050	—	} 24100	—	} 28920	—	} 55700	—	} 30240	—	18300	—	20100	—
										18600	—	20400	—
1435	—	800	—	900	—	900	—	550	—	550	—	575	—
60	—	205	—	160	—	104	—	165	—	165	—	165	—
30	—	92	—	40	—	40	—	56 50	—	56 50	—	56 50	—
8700	—	8200	—	10500	—	24150	—	27000	—	28150	—	28150	—
2700	—	2150	—	1500	—	4850	—	3000	—	3300	—	3300	—
2500	—	3796	—	10410	—	10500	—	8240	—	11300	—	11300	—
30700	—	40550	—	48660	—	86350	—	108220	—	124050	—	124050	—
550	—	560	—	600	—	720	—	1601	—	1500	—	1590	—
23500	—	4200	—	4300	—	8950	—	8290	—	9150	—	9150 ³⁾	—
4750	—	32600	—	26000	—	41900	—	51370	—	53000	—	53000	—

1) Arendat pe un nou termen în anul 1885
 2) Arendat pe un nou termen în anul 1905

No. curent	NUMIREA PROPRIETĂȚII	Arendă pe anul 1865		Arendă pe anul 1870		Arendă pe anul 1875	
		Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
119	Hodivoaia Vieru	37120	—	62962	96	50000	—
120	Onceasca	9648	—	29703	70	in regie	—
	Coșoveni	7568	—	19666	67	in regie	—
121	Resmirești Berislăvești	553	60	2225	93	2850	—
	Resmirești-Pantilimon	675	20	3003	70	2450	—
122	Toporul-Filantropia	800	—	11429	63	8850	—
123	Resmirești-Trestenicu (Casa Pen- siilor Eforiei)	—	—	—	—	—	—
124	Toporul (Casei Pensiilor Eforiei)	—	—	—	—	—	—

1) Arendat pe un nou period 1908/1918 Obștei locuitorilor cu lei

2) Arendat pe un nou period 1908/1918 Obștei locuitorilor cu lei

Arenda pe anul 1880		Arenda pe anul 1885		Arenda pe anul 1890		Arenda pe anul 1895		Arenda pe anul 1900		Arenda pe anul 1905		Arenda pe anul 1907	
Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
46750	—	58350	—	70100	—	93550	—	114480	—	116000	—	116000	—
10625	—	10850	—	34700	—	38170	—	53850	—	80790	—	80790	1)
10625	—	10850	—										
2850	}	11800	—	12506	—	29550	—	36480	—	31500	—	31500	—
2450													
4000													
—	—	—	—	16654	20	50800	—	40000	—	40000	—	40000	2)
—	—	—	—	12276	—	28700	—	28000	—	28400	—	28400	—

DESPRE ORIGINELE CHESTIEI TĂRĂNEȘTI

CAPITOLUL I

Despre dreptul nobilului și scutirii sale

... drept nobilului înainte de încheierea legii și în Mo-
 ... în Tora Românească
 ... în Tora Românească și în Moștenirea
 ... dreptului nobilului
 ... în Tora Românească și în Mo-
 ... în Tora Românească

CAPITOLUL II

Despre dreptul de proprietate între nobilii și război
 și scutirea sa

... dreptul de proprietate între nobilii și război
 ... scutirea sa
 ... dreptul de proprietate între nobilii și război
 ... scutirea sa
 ... dreptul de proprietate între nobilii și război
 ... scutirea sa
 ... dreptul de proprietate între nobilii și război
 ... scutirea sa
 ... dreptul de proprietate între nobilii și război
 ... scutirea sa

141.800 anual.
 91.800 anual.

TABLA DE MATERII

Pagina

Precuvântare I

CARTEA I

DESPRE ORIGINILE CHESTIEI ȚĂRĂNEȘTI

CAPITOLUL I

Despre dreptul românesc și decăderea lui

§ 1. Dreptul românesc înainte de întemeierea Domniei în Moldova și în Țara Românească	1
§ 2. Întemeierea Domniei în Țara Românească și în Moldova și înrăurirea ei asupra dreptului românesc	5
§ 3. Înraurirea întemeierii Domniilor Țării Românești și a Moldovei asupra clasei cnejilor	9

CAPITOLUL II

Despre pricinile de nemulțămire între săteni și stăpâni și urmările lor

§ 1. Întăia pricină de dușmănie între sătean și stăpân: încercarea de robie	14
§ 2. A doua pricină de dușmănie între sătean și stăpân: sporiirea slujbei	17
§ 3. A treia pricină de dușmănie între sătean și stăpân: hrăpirea dreptului de folosință asupra hotarului așezării	24
§ 4. A patra pricină de dușmănie între sătean și stăpân: hrăpirea ocnelor răzășești	25
§ 5. A cincea pricină de dușmănie între sătean și stăpân: arbitrarul stăpânului	27
§ 6. Exacțiunile diregătorilor și ale oamenilor Domnești de rând au contribuit mult la dușmănia dintre popor și clasa stăpânilor	28
§ 7. Imprejurări cari au îngreuiat încă aceste temeieri de nemulțămire a poporului	29

§ 8. Despre cauzele cari au împiedecat ca țăranul român să devie silitor și strângător	31
§ 9. Înraurirea împrejurărilor de mai sus asupra stării sufletești a țăranului român	35
§ 10. Alcătuirea latifundiilor. Puterea politică monopolizată de 28 familii. Nașterea antagonismului dintre oligarhie și rămășița vechei clase stăpânitoare	40

CARTEA II

DESVOLTAREA CHESTIEI ȚĂRĂNEȘTI
Țărănimea română sub Regulamentul Organic

CAPITOLUL I

Regulamentul Organic în Moldova

§ 1. Alcătuirea Regulamentului Organic și textul primitiv al secției VII a capitolului III	45
§ 2. Nemulțămiri stărnite de Regulament; răscoala dela 1831. Încercările lui Kisselev să modifice dispozițiile secției VII, capitolul III a Regulamentului în folosul sătenilor	55
§ 3. Invingerea lui Kisselev de către boieri. Textul definitiv al secției V a capitolului III a Regulamentului	64
§ 4. Cât plăteau în realitate sătenii moldoveni, în vremea regulamentară, pentru rămășița de pământ ce se lăsase în stăpânirea lor	70
§ 5. Aplicarea Regulamentului Organic în Moldova. Nemulțămirea populațiunii rurale. Sătenii fug peste Prut	76

CAPITOLUL II

Legiuiri privitoare la țărănime în Moldova în vremea lui Mihail Sturdza

§ 1. Ofisul Domnesc din 21 Martie 1837 pentru prăjina de falce, cu care urmează a se măsură atât locul de hrană cuvenit locuitorilor cât și acel al lucrului datorit de locuitorii proprietarilor	81
§ 2. Prelungirea termenului pentru împărțirea pământurilor de hrană a locuitorilor din ținuturile de jos	83
§ 3. Legiuirea pentru trei pricini care împovărează pe locuitorii satelor și aduc cu dinadinsul împiedecarea stării lor	84
§ 4. Legiuirea asupra imbinatelor drepturi și îndatoriri ale proprietarilor și sătenilor din satele de prin munți	86
§ 5. Incheierea sfatului administrativ din 22 August 1844. în pri-	

	vința lichidării datoriilor contractate de locuitori pe coasă și pe secere, fără ca ei să fi putut îndeplini tocmelele lor.	90
§ 6.	Anaforaua sfatului No. 2.933, din Dechemvrie 1844, întărită de Domn la 23 Dechemvrie 1844, pentru mărginirea globirii ce fac locuitorilor proprietarii sau posesorii când prind vite de ale lor după strângerea roadei de pe câmp . . .	92

CAPITOLUL III

Reforma legiurii regulamentare privitoare la legăturile dintre săteni și stăpâni de către Grigorie Ghyka la 1851

§	1. In ce constă reforma dela 1851 a lui Grigorie Ghyka . . .	94
§	2. Deseobirea reală între vechea și noua legiuire . . .	96

CAPITOLUL IV

Despre chipul în care se exploatau moșiile în Moldova în vremea regulamentară și despre sporirea agriculturii în acel timp

§	1. Modul de exploatare al moșiilor în Moldova înainte de regulament	99
§	2. Exploatarea moșiilor în Moldova în vremea regulamentară.	101
§	3. Despre progresele agriculturii, în Moldova, în epoca regulamentară	105
§	4. Sistemul întemeiat de Regulament a împiedecat dezvoltarea agriculturii și a încurajat nepasarea și lenea țaranului . . .	107
§	5. În ultimii ani ai regimului regulamentar se dezvoltă năzuința de a robi munca țaranului și peste boieresc	110
§	6. Despre prețurile pământului și ale muncii în epoca regulamentară	111

CAPITOLUL V

Abuzurile de cari suferiau sătenii din Moldova în vremea Domniei lui Mihail Sturdza

117

CAPITOLUL VI

Regulamentul Organic al Țării Românești

§	1. Alcătuirea textului primitiv al Regulamentului Organic al Țării Românești	137
§	2. Punerea în lucrare a secției a VII-a din capitolul III a Regulamentului Organic în Țara Românească Nemulțămiri ivite. Kisselev hotărăște modificarea unor articole	143
§	3. Textul definitiv al Regulamentului Organic al Țării Românești	150

- § 4. Cât plăteau în realitate sătenii din Țara Românească pentru pământul ce se mai lasase în stăpânirea lor 153

CAPITOLUL VII

Legiuiri și măsuri regulamentare privitoare la țărănime în Țara Românească

- § 1. Statornicirea prețurilor muncii pământului și a cărăturilor în vremea Domniei lui Alexandru Ghika 158
- § 2. Incercările lui Alexandru Ghika pentru stavilirea abuzurilor relative la ierbăritul prisoaselor de vite și la clacă 160
- § 3. Incercarea neizbutită a lui Alexandru Ghika de a mărgini plata prisoaselor de arătură pe domeniul Giurgiu la legiuita dijmă din roade 167
- § 4. Neînțelegerile dintre Domn și Adunare în privința drepturilor de strămutare ale clacașilor 169
- § 5. Măsuri privitoare la țărănime luate în cursul Domniei lui Gheorghe Bibescu

CAPITOLUL VIII

- § 1. Proclamațiile guvernului provizor și țărănimea în Țara Românească 175
- § 2. Inițierea comisiei însărcinate să pregătească proiectul proprietății 181

CAPITOLUL IX

Reforma legiuirii regulamentare privitoare la legăturile dintre săteni și stăpâni în Țara Românească în domnia lui Barbu Știrbei

- § 1. Cum fû alcătuită reforma lui Știrbei 195
- § 2. În ce constă reforma lui Știrbei 201

CAPITOLUL X

Despre chipul exploatării pământului în cursul epocii regulamentare în Țara Românească și despre invoieli

CAPITOLUL XI

Despre abuzurile la cari erau supuși țaranii din Țara Românească în vremea Domniilor regulamentare

CAPITOLUL XII

Clasa stăpânitoare în cursul regimului regulamentar, ruina ei și nașterea unei clase nouă

- § 1. Despre boierii cei mari pe cari Regulamentul Organic îi găsi în vârstă coaptă 249

	Pagina
§ 2. Despre noua generațiune boierească. Ruina boierimei celei mari	255
§ 3. Boierimea cea mică	258
§ 4. Boierimea și mișcarea de re-deșteptare.	260
§ 5. Nașterea unei clase nouă	262

CAPITOLUL XIII

Despre înrăurirea epocii regulamentare asupra țaranului român

§ 1. Înraurirea epocii regulamentare asupra stării sufletești a țaranului	265
§ 2. Înraurirea regimului regulamentar asupra stării economice a țaranului	268

CARTEA III

DESVOLTAREA CHESTIEI ȚĂRĂNEȘTI
Legea rurală

CAPITOLUL I

Chestia rurală înainte de divanurile ad-hoc

§ 1. Chestia rurală și diplomația europeană	270
§ 2. Părerile a câtorva Români despre chestia rurală	273
§ 3. Mișcarea pentru Unire și chestia rurală	281

CAPITOLUL I

Chestia rurală în divanul ad-hoc al Moldovei

§ 1. Alcătuirea divanurilor ad-hoc	284
§ 2. Propunerea deputaților săteni	287
§ 3. Propunerea majorității Comitetului marilor proprietari	291
§ 4. Propunerea minorității Comitetului marilor proprietari	301
§ 5. Propunerea lui C. Rosetti-Tețcanu	302
§ 6. Propunerea majorității Comitetului micilor proprietari	304
§ 7. Propuneri deosebite din Comitetul micilor proprietari	306
§ 8. Amendamentul la propunerea deputaților săteni	308
§ 9. Propunerea lui Costache Negri	316
§ 10. Discuțiunea diferitelor propuneri	317

CAPITOLUL III

Chestia rurală și Convenția dela Paris

§ 1. Chestia rurală în comisia europeană	319
§ 2. Chestia țărănească și Convenția dela Paris	324
§ 4. Starea spiritelor în țară în anul 1858.	327

CAPITOLUL IV

Chestia rurală dela 1859 până la desăvârșirea Unirii

§	1. Discuțiunile din primavara anului 1859 în Adunarea electivă a Țării Românești	323
§	2. Aducerea chestiunii rurale în Comisia centrală	331
§	3. Starea spiritelor în țară la 1859. Întăiul minister al lui Kogălniceanu.	333
§	4. Chestia rurală discutată în presa română	338
§	5. Proiectul de lege rurală al Comisiei centrale	341
§	6. Chestia rurală în Adunările din Iași și din București. Căderea lui Kogălniceanu	347
§	7. Propuneri ca amândouă Camerele să se întrunească în București pentru discutarea legii rurale	351

CAPITOLUL V

Chestia rurală în Camerele întrunite la București în anul 1862

§	1. Agitația în țărâtime sporește. Turburările din Buzău	
§	2. Chestia rurală vine în desbaterea Adunărilor întrunite. Amendamente la proiectul Comisiei centrale	360
§	3. Cuvântarea dela 25 Maiu 1862 a lui Kogălniceanu asupra legii rurale	364
§	4. A doua cuvântare a lui Kogălniceanu și contra proiectul de lege alcătuit de el.	
§	5. Proiectul propus de Beizade Grigorie Sturza. Votarea proiectului Comisiei centrale amendat de Beizade Grigorie Sturza	374
§	6. Legea rurală votată de Adunare la Iunie 1862 și opinia publică	375
§	7. Al doilea minister Kogălniceanu. Secularizarea	378

CAPITOLUL VI

Proiectul de lege rurală alcătuit de Kogălniceanu înaintea Adunării dela 1864

§	1. Proiectul de lege rurală al lui Kogălniceanu	381
§	2. Contra-proiectul comitetului delegaților și expunerea lui de motive	385
§	3. Răspunsul lui Kogălniceanu la contra-proiectul comitetului delegaților	390
§	4. Propunerea unei moțiuni de blam împotriva guvernului	392
§	5. Contra-proiectul de lege rurală al lui Ion Brătianu	394
§	6. Discuția asupra votului de blam	395

CAPITOLUL VII

Legea rurală dela 14 August 1864

§ 1.	Prorogarea Camerei. Articolele lui Ion Brătianu asupra chestiei țărănești.	403
§ 2.	Disolvarea Adunării. Lovitura de stat	406
§ 3.	Legea rurală înainte consiliului de stat	407
§ 4.	Legea rurală din 14 August 1864	410
§ 5.	Aplicarea legii rurale	412

CAPITOLUL VIII

Pacatele legii rurale

§ 1.	Legea rurală n'a fost decât o consfințire a știrbirilor dela 1805 și 1831; ea a desăvârșit opera începută de acele știrbiri întru a împiedeca alcătuirea unei clase țărănești sănătoasă și puternică	414
§ 2.	Dreptul țăranilor de a obține pământ la căsătoria lor nu a fost răscumparat. Dreptul de folosință la pădure	420
§ 3.	Cum s'a rezolvat chestia țărănească în Prusia, în provinciile imperiului austriac locuite de români și în Basarabia	422
§ 4.	Despre alte pacate ale legii rurale.	426

CAPITOLUL IX

Decăderea boierimii și schimbarea în starea morală și materială a țăranimii

§ 1.	Rolul boierimii în mișcarea pentru unire	429
§ 2.	Boierimea față de chestia țărănească	429
§ 3.	Ruina boierimii este aproape desăvârșită	432
§ 4.	Sporirea clasei noue	433
§ 5.	Schimbările aduse de lupta pentru unire și pentru legea rurală în starea sufletească a țăranului român	435
§ 6.	Despre nouile legi și despre modul aplicării lor față de țărani	439

CARTEA IV

DESVOLTAREA CHESTIEI ȚĂRĂNEȘTI**Regimul tocmelilor agricole**

CAPITOLUL I

Despre legile de tocmeli agricole

§ 1.	Intăia lege de tocmeli agricole	441
§ 2.	Urmările intăii legi de tocmeli agricole	449
§ 3.	Modificarea intăii legi de tocmeli agricole în Martie 1872	454
§ 4.	Legea de tocmeli agricole dela 1882	456
§ 5.	Legea de tocmeli agricole dela 1893	463

CAPITOLUL II

*Despre legile de vânzări de bunuri ale Statului și despre
improprietări*

§ 1.	Legea pentru vânzarea bunurilor Statului din 2 Noem- vrie 1864	465
§ 2.	Legea pentru vânzarea bunurilor Statului din 15 Iulie 1866	465
§ 3.	Legea din 1868 pentru modificarea legii asupra înstrăinării bunurilor Statului	466
§ 4.	Legea pentru înstrăinarea bunurilor Statului de pe la orașe, târguri și alte localități, a hlizelor de pe moșiile sale și pentru răscumpărarea embaticurilor din 22 Fevruarie 1872	467
§ 5.	Legea pentru vânzarea bunurilor Statului din 7 Martie 1875	467
§ 6.	Legea vânzării bunurilor Statului dela 10 August 1876	468
§ 7.	Improprietărirea însurăteilor 1876—1878	468
§ 8.	Lege pentru executarea și mântinerea art. 7 din legea ru- rală dela 15 August 1864	—
§ 9.	Legea din 11 Aprilie 1880 pentru lichidarea sumei de 10.000.000 lei vechi ce Constituanta o votase orașului Iași	472
§ 10.	Legea vânzării bunurilor Statului din 12 Aprilie 1881	472
§ 11.	Legea dela 17 Martie 1884 pentru modificarea unor articole din legea dela 1881	473
§ 12.	Prelungirea termenului de inalienabilitate al pământurilor atribuite foștilor clăcași	474
§ 13.	Modificările făcute la 2 Aprilie 1886 în legea asupra vân- zării bunurilor Statului	474
§ 14.	Legea din 27 Fevruarie 1887 pentru verificarea pământu- rilor date în conformitate cu art. 5 și 6 din legea rurală	475
§ 15.	Legea pentru înstrăinarea bunurilor Statului dela 6 Apr- ilie 1889	476
§ 16.	Modificarea dela 3 Aprilie 1892, a legii asupra vânzării bu- nurilor Statului dela 7 Aprilie 1889	479
§ 17.	Modificarea legii asupra vânzării bunurilor Statului din 1889 dela 9 Maiu 1896	480
§ 18.	Legea dela 19 Martie 1889 pentru reducerea prețurilor cu cari se vânduse loturile dela 8 până la 24 hectare pe te- meiul legii dela 7 Aprilie 1899	482
§ 19.	Despre întinderile de pământ intrate în stăpânirea sătenilor români pe temeiul legii rurale și pe acel al diferitelor legi pentru vânzarea bunurilor Statului	482
§ 20.	Rezultatul colonizării interne	483

CAPITOLUL III

Despre instituttele de credit pentru țărănime

§ 1.	Creditul agricol	485
------	----------------------------	-----

	<u>Pagina</u>
§ 2. Băncile populare	486
§ 3. Obștile sătești	489

CAPITOLUL IV

Despre distribuirea vișioasă a proprietății și a exploatării pământului în România

§ 1. Despre distribuirea proprietății	489
§ 2. Despre chipul cum este distribuită exploatarea pământului în România	502

CAPITOLUL V

Cum se exploatează astăzi moșiile în Moldova

§ 1. Sistemul practicat astăzi pentru exploatarea moșiilor din Moldova	505
§ 2. Despre numărul arendașilor, despre trusturi și despre urcarea arenzilor. Agiotajul este asupra muncii țaranului	507
§ 3. Despre prețurile muncii agricole robite dela 1870 la 1906	509
§ 4. Despre valoarea adevărată a muncii nerobite în Moldova în ziua de astăzi	513
§ 5. Prețurile muncii robite sunt în realitate și mai scăzute decât ni apar	519

CAPITOLUL VI

Cum se exploatează moșiile astăzi în Țara Românească

§ 1. Despre îngreuierea invoielilor pentru pământ de arătură în dijmă	526
§ 2. Despre urcarea prețurilor ierbăritului	530
§ 3. Despre munca robită în Țara Românească	533
§ 4. Câteva exemple de invoieli în vigare în Țara Românească	537

CAPITOLUL VII

Țaranul față de autorități sub regimul tocmelilor agricole

§ 1. Administrația și justiția în loc de a împiedecă jaful îl ajută	548
§ 2. Autoritățile județene și comunale față de țaran	550

CAPITOLUL VIII

Provocări și ațâtări, țărănimea începe a avea conștiință de puterea ei

§ 1. Țărănimea este necontenit provocată de peste patruzeci de ani	565
§ 2. Țărănimea dela 1856 încoace este necontenit ațâtată	567
§ 3. Țărănimea începe a-și simți puterea	573

CAPITOLUL IX

Noua clasă stăpânitoare

§ 1.	Ruina desăvârșită a boierimii și încetarea ei de a mai fi un factor politic	575
§ 2.	Despre clasa care deține astăzi averea teritorială și puterea politică	577

CAPITOLUL X

Schimbarea în starea țaranului, albăstrimea satelor

§ 1.	Schimbarea în starea sufletească a țaranului dela legea rurală încoace	581
§ 2.	Credința țaranului în dreptul lui la pământ	585
§ 3.	Fruntași în mișcarea de revendicare a pământului	588
§ 4.	Ce gândesc fiii de frunțași despre chestia țărănească	590
§ 5.	Albăstrimea satelor	600
§ 6.	Influența orașelor	603
§ 7.	Influența revoluției rusești asupra spiritului țărănimii române	605

CARTEA V

CRIZA ȘI MIJLOACELE PENTRU A ÎNLĂTURA PRIMEJDIA PENTRU VIITOR

CAPITOLUL I

Simptomele premergătoare

§ 1.	Tulburările din primavara anului 1888 în județele din împrejurul Capitalei	605
§ 2.	Tulburările din primavara anului 1888 în Moldova	607
§ 3.	Tulburările cu prilejul aplicării legii maximului în primavara anului 1894	608
§ 4.	Tulburările din toamna anului 1900 în urma aplicării asupra constatării și perceperii taxei de consumațiune pe țuică	609

CAPITOLUL II

Criza

§ 1.	Inceperea tulburărilor la Flămânzi și lățirea lor în toată Moldova în primavara anului 1907	611
§ 2.	Tulburările se întind și în Țara Românească. Demisia Guvernului Cantacuzino. Chemarca la putere a liberalilor. Măsurile luate pentru potolirea răscoalei. Mobilizarea	614
§ 3.	Tulburările ating paroxismul lor în Vlașca, Teleorman, Olt, Romanați, Dolj și Mehedinți. Represiunea și potolirea întregii mișcări	618

	<u>Pagina</u>
§ 4. Acțiunea prefectilor ; excesele represiunii, instrucția răscoalelor, amnistia	621
§ 5. Adevarații instigatori	623
§ 6. Ce înseamnă răscoalele din primavara anului 1907	624

CAPITOLUL III

Despre importanța și primejdiile chestiunii țărănești

§ 1. Insemnătatea chestiei țărănești	627
§ 2. Despre primejdiile chestiei țărănești	629

CAPITOLUL IV

Latifundiul este dușmanul

§ 1. Răul provenind în primul ordin dela distribuirea vițioasă a proprietății, această distribuție trebuie modificată	633
§ 2. Chipul greșit de distribuire al proprietății a dat loc la tulburări și îngrijiri și în alte țări	635
§ 3. Latifundiile și mai ales exploatarea latifundiară sunt privite ca dăunătoare și în alte țări	638
§ 4. La noi răul este mai acut ca aiurea	640
§ 5. Prin ce trebuie înlocuit latifundiul	643
§ 6. O nouă clasă țărănească ; muncitorii agricoli	645
§ 7. Nu fiecare țaran este vrednic să fie proprietar	647
§ 8. Ocrotirea muncitorilor agricoli fără pământ. Pământurile comunale	648
§ 9. Proprietatea mare trebuie pastrată cu îngrijire ; rolul ei pe viitor	651
§ 10. Cum și când se poate aduce la îndeplinire desființarea latifundiilor și modul greșit al distribuirii proprietății în România	655
§ 11. Ceea ce se poate face de o dată	658

CAPITOLUL V

Regimul tocmelilor agricole actual trebuie abolit

§ 1. Despre abolirea regimului tocmelilor agricole și înlocuirea lui prin altul ocrotitor al intereselor obșteii	661
§ 2. Puterea producătoare a țării nu va fi întru nimic atinsă prin un regim ocrotitor al obșteii	663
§ 3. Arendașii vor dispărea spre folosul tuturor	665
§ 4. Una din pricinile de căpetenie a coruperii va dispărea	666
§ 5. Ordinea trebuie menținută cu orice preț. Sporirea jandarmeriei	668
§ 6. Concluziune	669

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1981

Numărul Proprietăților

(10 m/m p. = 5000 proprietăți).

2381

Proprietăți

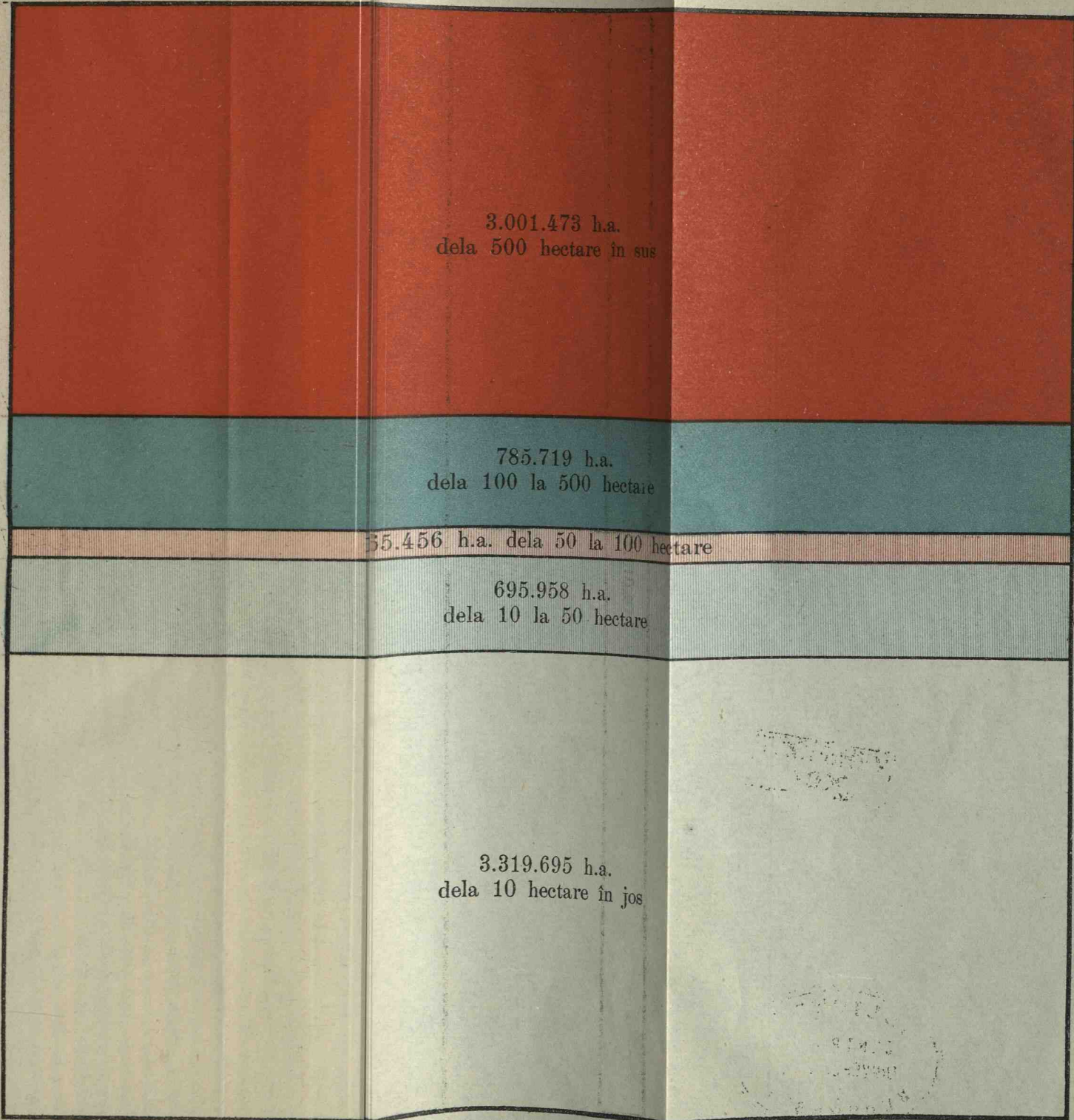
1563

86318

2608

1.015.302

1.058.172

3.001.473 h.a.
de la 500 hectare în sus

785.719 h.a.
de la 100 la 500 hectare

35.456 h.a. de la 50 la 100 hectare

695.958 h.a.
de la 10 la 50 hectare

3.319.695 h.a.
de la 10 hectare în jos

Suprafața totală a deosebitelor categorii de proprietăți

(1 c/m p. = 20,000 hectare).